ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

23

Knihovna UK PF
3125191121

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Redakční rada

vedoucí redaktor

akademik Václav Vaněček, nositel Řádu práce

výkonný redaktor

prof. dr. Jaromír Kinci, DrSc.

členové

doc. dr. Leonard Bianchi, DrSc.

dr. Jiří Kejř, CSc.

doc. dr. Karel Malý, CSc.

doc. dr. Dragutin Pelikán, CSc.

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

23

Academia / nakladatelství
Československé akademie věd

Praha 1980

UNIVERZITA KARLOVA
KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY
Znač.: 78 R/23/1
Inv. č.: 1181/2019

© Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1980

15.5.2019

K VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Stanislav Matoušek

ÚVOD

Československá socialistická republika jako federativní stát našich národů a národností je výsledkem složitého a dlouhého historického procesu vývoje česko-slovenských vztahů, česko-slovenské vzájemnosti, spolupráce a pomoci v dávné minulosti i současnosti, které před 60 lety vyústily do vzniku společné československé státnosti, předmnichovské buržoazní ČSR.

Česko-slovenské vztahy, vzájemnost, spolupráce a československá státnost byly a jsou mimořádně významnou otázkou v celém historickém vývoji našich národů jako velmi blízkých slovanských národů, žijících vedle sebe v citlivém a frekventovaném prostoru střední Evropy, kterážto geografická danost vždy významným způsobem působila na tyto vztahy a později též na vývoj společné československé státnosti.

Už od vstupu našich národů do středoevropských dějin vyvíjely se tyto vztahy velmi rozmanitě, měnily se a přecházely do nových a vyšších etap paralelně s novými a vyššími úlohami, problémy a cíli,které se dostávaly na pořad dne v závislosti a determinovanosti na vývoji třídně politických a mocenských vztahů ve společnosti a její politické organizaci. Jiné byly vztahy a jejich vnější vyjádření v období nejstarším - v období raně feudální Velkomoravské říše, jakožto prvního společného státního útvaru předků našich národů, jiný charakter nabývaly po jejím zániku v období feudální epochy vývoje naší společnosti, jiný charakter nabývaly v období národní poroby, národního obrození a konstituování buržoazních národů. Do nejvyššího vývojového stadia vstoupily tehdy, když se začaly vyvíjet na základě společně vytvořené buržoazně demokratické československé státnosti a po jejím zániku na základě kvalitativně vyšší lidově demokratické a socialistické československé státnosti,která vyústila do současné federativní československé socialistické státnosti.

Cílem této studie je ve stručnosti objasnit podmínky a význam

vzniku buržoazní československé státnosti před 60 lety v r. 1918 jako výrazu práva našich národů na sebeurčení až do oddělení, poukázat na její velký význam pro další rozvoj našich národů v porovnání s obdobím národnostního, sociálního a politického útlaku v rakousko-uherské monarchii, avšak i na její vážné nedostatky a chyby při řešení základních politických, národnostních a sociálních otázek,které později vedly k jejímu zániku a likvidaci fašistickým hitlerovským Německem.

Veliký historický dosah vzniku společného a samostatného státu Čechů a Slováků, který naplnil dávné přání pracujících našich národů po samostatném státě a zachránil Slováky před národním zánikem,byl však, jak potvrzuje historie, od samého začátku devalvován třídně omezenou a protinárodní politikou české a slovenské buržoazie,která se dostala do jeho čela a stala se též jeho hrobařem. Obnovení společné československé státnosti po skončení druhé světové války v podobě lidově demokratického a socialistického Československa je potom spojeno s nástupem dělnické třídy a marxisticko-leninské strany - KSČ - do čela našich národů, je spojeno s vyřešením politických, sociálních, ekonomických a národnostních problémů,které nemohlo vyřešit buržoazní Československo. Až socialistická československá státnost umožnila v plném rozsahu a ve shodě s vůlí našich národů a národností realizovat jejich právo na sebeurčení v podobě socialistické federace, plně garantovat jejich socialistický národní rozvoj, národní a státní suverenitu, v pevném spojenectví se státy světové socialistické soustavy v čele se SSSR.

1. IDEA ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI V LETECH 1914-1918 A VYTVOŘENÍ SPOLEČNÉHO STÁTU ČECHŮ A SLOVÁKŮ

Vypuknutí prvé světové války a její celkový průběh vytvořil nový objektivní rámec pro vyvrcholení národně osvobozovacího boje a snah českého a slovenského národa. V nové válečné situaci, charakterizované zápolením o nové rozdělení kolonií, trhů, odbytišť a surovinových zdrojů mezi tehdejšími světovými imperialistickými mocnostmi, došlo též k vyhranění národnostních, sociálních a politických rozporů, v kterých se Rakousko-Uhersko zmítalo prakticky už od r. 1848.[1)]

---

1) V.I. L e n i n charakterizoval první světovou válku takto: "Zabrání území a zotročení cizích národů, zničení konkurujícího národa, uloupení jeho bohatství, odvrácení pozornosti pracujících od vnitropolitických krizí v Rusku, Německu, Anglii a jiných zemích, rozeštvávání a ohlupování dělnictva nacionalismem a zničení jeho předvoje ... je jediný skutečný obsah, význam a smysl dnešní války," Vybrané spisy, II, Bratislava 1951, str. 791.

Na rozdíl od období po r. 1848 vývoj situace od začátku války naznačoval, že politické základy celé rakousko-uherské monarchie jsou daleko labilnější, než se předpokládalo. Na vratké situaci nemohl nic měnit ani militaristický režim, omezení občanských práv a svobod, politická perzekuce apod.; jeho labilitu znásobovala každým dnem stoupající bída a utrpení lidových mas a jejich protiválečné smýšlení. Narůstaly projevy odporu k monarchii, k nesmyslné válce, k prohlubování sociálních i národnostních protikladů. Válečné poměry vytvořily nové, celkem neočekávané podmínky pro rozhodující etapu národně osvobozovacího hnutí Čechů, Slováků a ostatních utlačovaných národů monarchie, diferencovaných v podstatě na dvě základní sociální kategorie: na buržoazii a proletariát. Při tomto základním sociálním dělení třeba současně vidět i mnohé rozdíly mezi českou a slovenskou stranou, které vyplývaly z různého stupně hospodářského, politického, sociálního a kulturního vývoje českého a slovenského národa v daném období: český národ byl už plně konstituován jako buržoazní národ, slovenský národ se jako národ buržoazní teprve dotvářel. Tato skutečnost vyplývala z mimořádně těžkých podmínek pro rozvoj národního života Slováků v Uhersku, charakterizovaných silnými pozůstatky feudalizmu v hospodářství, politickém a společenském životě, brutálním nacionálním útlakem nemaďarských národností, neexistencí tradic národní státnosti a samostatnosti, nižším stupněm rozvoje národní kultury apod.

Za dané situace hlavním nositelem různých politických a státoprávních představ, názorů a idejí byli především reprezentanti české a slovenské buržoazie, kteří současně ovlivňovali i politické a státoprávní myšlení reprezentantů reformistické a oportunistické sociální demokracie, která nebyla schopna bojovat za třídní zájmy proletariátu a nejširších mas pracujících. Většina české i slovenské buržoazie i po vypuknutí války nadále podporovala zachování monarchie, její válečné cíle a počítala s její existencí i po skončení války; při tom samozřejmě profitovala na nebývalých ziscích plynoucích z války a zbrojení, jakož i hospodářského ožebračování pracujících. Tato původně jednoznačná prorakouská orientace české buržoazie uvažující v krajním případě pouze o určitých státoprávních reformách, avšak výlučně v rámci rakouskoúherské monarchie, byla zřejmá např. u K. Kramáře, který před vypuknutím války jednoznačně vyhlašoval, že "o samostatném státu českém ve středu Evropy, na linii státní a hospodářské expanze Germánstva, nedovolují si v Čechách mysliti než nezrálé politické děti."[2)]

---

2) P a u l o v á M., Dějiny Maffie, Praha 1937, s. 49.

Podobně i E. Beneš v tomto období zdůrazňoval, že "historické a hospodářské svazky, které vzájemně spojují rakouské národy, jsou příliš silné, nežli aby mohlo dojít k podobnému roztrhání."[3)]

Pouze nepatrná část české i slovenské buržoazie, reprezentovaná později T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem (i K. Kramářem) ovlivněná revolučním tlakem a státoprávními nadějemi lidových mas, orientovala se postupně na vítězství Dohodových mocností (Francie, Anglie, Ruska), na likvidaci rakousko-uherské monarchie a na vytvoření s a m o s t a t n é h o č e s k é h o s t á t u, ke kterému mělo být připojeno i Slovensko.

Tato kvalitativně nová státoprávní orientace části české i slovenské buržoazie neměla na začátku války i v jejím průběhu velké vyhlídky u dohodových mocností, protože ani tyto neměly zájem na státoprávním rozbití rakousko-uherské monarchie. Obávaly se totiž, že by tímto rozpadem monarchie získalo Německo, které představovalo hlavní nebezpečí pro jejich mocenské zájmy. Sledovaly naopak cíl upevnit nezávislost Rakousko-Uherska ve vztahu k Německu a tím oslabit nebezpečí německého imperialismu.

Tato část české i slovenské buržoazie při nastolování národních a státoprávních otázek a při jejich postupném praktickém prosazování získala od začátku sympatie a stále intenzívnější podporu nejširších lidových mas českého i slovenského národa, protože řešení národních a s nimi úzce spojených i sociálních požadavků bylo v plném souladu s potřebami a představami nejširších lidových mas našich národů.

Vypuknutím první světové války se vytvořila velmi vhodná situace na probojování národních, státoprávních,avšak i sociálních požadavků. Boj za národní osvobození stál v tomto období u českého a slovenského národa v popředí, podporovaly ho v podstatě všechny sociální vrstvy. Boj za sociální pokrok a socialismus byl naproti tomu spojený pouze s revoluční aktivitou uvědomělého českého a slovenského proletariátu a uvědomělých mas pracujících, postrádal však revoluční marxisticko-leninskou stranu, která by se postavila do jeho čela a spojovala ho s bojem za národní osvobození a státní samostatnost. Československá i slovenská sociální demokracie a její představitelé neměli ujasněny ani rozpracovány otázky spojování národního boje s demokratickými a socialistickými cíli, byli poplatni sociálreformismu a oportunismu; proto též nemohli zaujmout místo hegemóna v národně osvobozeneckém hnutí českého a slovenského národa.

Za této situace se proto národně osvobozovací boj českého a slo-

---

3) T o b o l k a Zd., Politické dějiny IV, Praha 1937, s. 103.

venského národa začal realizovat pod hegemonií buržoazie a to po dvou vzájemně více méně spojených liniích:

a) po linii československého zahraničního odboje v čele s T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem a

b) po linii českého a slovenského domácího odboje.

V domácím prostředí a za hranicemi docházelo současně po vypuknutí války k postupné krystalizaci názorů jednak na otázku vytvoření samostatného československého státu našich národů, jednak na vnitřní státoprávní uspořádání vztahů česko-slovenských ve společném státě, což bylo samozřejmě závislé od politického zaměření té které odbojové resp. sociální skupiny, determinované samozřejmě i představami a požadavky nejširších mas pracujících.

O možnosti politického spojení Čechů a Slováků a vytvoření samostatného československého státu v případě vojenské porážky Rakousko-Uherska začala uvažovat malá část české i slovenské buržoazie reprezentované T.G. Masarykem, E. Benešem a M.R. Štefánikem.Tato část buržoazie se orientovala na dohodové mocnosti a na jejich území začala organizovat zahraniční odboj proti Rakousku-Uhersku. Začátky této "zahraniční akce" spadají už do období r. 1914, kdy Masaryk - po předcházejícím období kolísání mezi loyálností k Vídni a přeorientací na dohodové mocnosti - se definitivně přiklonil k předpokladu vítězství dohodových mocností,při čemž však současně vyloučil orientaci na carské Rusko.

V duchu této orientace hovořil Masaryk po prvé o otázce samostatného československého státu na tajné poradě se Setonem Watsonem v Holandsku, a to v říjnu r. 1914. Masarykovo konečné rozhodnutí k přímé osvobozovací akci třeba však klást do období jeho druhého zájezdu do Holandska 14. - 29.10.1914. Tehdy vlastně po prvé rozvinul program československé nezávislosti - návrh samostatného československého státu v rozpravě se Seton Watsonem, který tento návrh po svém návratu do Londýna (asi v listopadu r. 1914) vyjádřil ve zvláštním memorandu bez označení původu.[4)]

Masaryk už při těchto prvních úvahách vycházel z teorie o tzv. jednotném československém národě,který se měl stát subjektem jednotné československé státnosti;počítal tedy s připojením Slovenska k českým zemím: "Myslil jsem stále na připojení Slovenska ... pro jistotu jsem požádal dra Antonína Hajna, aby mi svým známým ... dal na mapě za-

---

4) W e r s t a d t Jar., Politické plány české Maffie v prvním roce války, Naše revoluce, roč. VI, 1929, sv. 4, s. 374.

kreslit hranice Slovenska. S tím náčrtem a vypsáním hlavních pohraničních míst jel jsem za hranice."[5)]

V tomto počátečním období formování československého buržoazního zahraničního odboje krystalizovaly současně i rozdílné názory na budoucí formu státu,které však na konci války vyústily do republikánské formy státu.

Masarykův plán "nezávislých Čech" (spojených se Slovenskem) doznal ještě několik menších modifikací a doplňků; úvahy o podobě budoucího československého státu byly v počátečním období prvé světové války ovlivňovány i možností okupace českých zemí carskou ruskou armádou. Pokud šlo o územní rozlohu nezávislého československého státu, vyskytl se dokonce plán, aby budoucí nový stát byl spojen se samostatnou Jugoslávií úzkým územním koridorem,který by byl veden při západní hranici Uherska a odděloval by německé Rakousko od maďarského Uherska. Koridor měl mít význam politicko-vojenský, ale též hospodářsko-dopravní, protože měl spojovat průmyslové české země s agrární Jugoslávií a s jejími přístavy na Jadraně. Tento plán našel sympatie u mnohých českých a jugoslávských pracovníků; pro jeho realizaci se však nevytvořily žádné předpoklady.[6)]

Protikladem Masarykovy buržoazní státoprávní koncepce byla buržoazní s t á t o p r á v n í k o n c e p c e K. K r a m á ř e a j e h o s k u p i n y na domácí půdě,která vycházela z přesvědčení o vojenské převaze carského Ruska a spoléhala se na jeho mocenský vliv v poválečné Evropě. Kramář pokládal za úplně samozřejmé, že carská ruská armáda osvobodí české území a on sám se stane předsedou české vlády. Jeho politický program byl založen na vytvoření velkého Ruska anebo slovanské říše v čele s Ruskem, která měla sjednotit všechny Slovany. V rámci tohoto slovanského impéria žádal pro české země autonomii s obnovením českých historických práv; žádal o b n o v e n í č e s k é h o k r á l o v s t v í , v čele kterého měl stát ruský velkokníže jako český král nebo místodržitel. Rovněž počítal s tím, že k českým zemím bude patřit i Slovensko, s kterým měly tvořit české země jeden státní celek v rámci slovanského impéria.Nešlo tedy o úplnou samostatnost nového státního útvaru na rozdíl od Masaryka. Kramář vycházel při těchto úvahách a státoprávních závěrech ze silného rusofilského cítění českého a slovenského lidu, což pokládal za důležitý argument i proti Masarykovi. Jeho státoprávní názory byly tlumočeny 18. prosince 1914 přes Švýcarsko do Petrohradu.[7)]Podrobnosti obsahoval jeho návrh "ústavy slovanské říše" z červ-

---

5) T.G. M a s a r y k , Světová revoluce, Praha 1925, s. 24-25.

6) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III. Praha 1928, s. 3-9.

7) P o p o v A., Čecho-slovackij vopros i carskaja diplomatija v 1914-1918, Krasnyj archiv, historický orgán mos. ústř. archívu RSFSR, 1929, sv. 33, s. 12.

na 1914; k českému království se doporučovalo připojit ještě část Horního a Dolního Rakouska až po Dunaj mimo Vídně, jakož i určitou část uherského území.[8)]

Možno konstatovat, že v státoprávních koncepcích K. Kramáře na vytvoření všeslovanského imperia pod vedením carského Ruska vyvrcholily politické naděje českého buržoazního rusofilství a slovanofilství, které byly tehdy značně silné a nezanedbatelné.

Státoprávní a politické koncepce Kramáře se tedy v r. 1914 rozcházely podstatně se státoprávní koncepcí Masaryka, který rozvíjel projekt úplně samostatného československého státu s neruskou dynastií; Kramář naproti tomu žádal obnovení českého státu ve svazku s carským Ruskem anebo v rámci slovanské říše,při čemž ruský car měl být i českým králem. Mezi carským Ruskem a českým královstvím měla tedy vzniknout personální i reálná únie.

Tak na samém začátku národněosvobozovacího boje vznikly dvě značně rozdílné buržoazní koncepce a představy o nové národní a státní budoucnosti, reprezentované dvěma vedoucími buržoazními politiky. Osud těchto koncepcí byl však zcela odlišný: Masaryk se stal vedoucí osobností buržoazního zahraničního a tím i celého národního odboje a jeho koncepce - program nezávislé české (československé) buržoazní státnosti se postupně prosazoval jako program celého buržoazního národně osvobozovacího boje. Kramář byl věznením a odsouzením vyřazen z politické činnosti a jeho státoprávní koncepce a program byly postupně překonány a vyvráceny vývojem událostí, zejména ruskou revolucí,která smetla carský režim a otevřela prostor socialistické revoluci, se kterou Kramář nikdy nepočítal. Tím bylo též definitivně rozhodnuto o dalším vývoji a konečném cíli národně osvobozovacího boje.

Za těchto podmínek se tedy začal rozvíjet československý buržoazní zahraniční odboj spojený s mafií a domácí buržoazní politikou, která mu dávala politické, hospodářské, vojenské a jiné informace a sama opatrně ustupovala z prorakouských a prouherských pozic.

K důležitým politickým a státoprávním dokumentům z počátků boje za buržoazní československou státnost v zahraničí z r. 1914-1915 patří především Masarykovo důvěrné memorandum "S a m o s t á t n é Č e c h y" (Independent Bohemia), napsané v Londýně v květnu 1915 pro britského ministra zahraničních věcí Edvarda Greye, které je "programem znovuzřízení Čech jakožto samostatného státu".[9)]

---

8) P a p o u š e k J., Kramářova ústava slovanské říše z června 1914, Národní osvobození 24.6. a 5.7.1934.

9) Masarykovo důvěrné memorandum "Samostatné Čechy", B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, Praha 1928, s. 203-222.

Tento politický a státoprávní dokument - v duchu Masarykovy předválečné politické koncepce - spojuje českou otázku se slovenskou a usiluje se zejména o to, aby na základě rozboru celkové zahraničně politické situace i rozložení politických sil v Evropě a ve světě a v té souvislosti i na základě analýzy postavení českých zemí a Slovenska, - nastolil a prosadil českou a slovenskou otázku jako společnou československou otázku na mezinárodním fóru a tak získal dohodové mocnosti pro myšlenku obnovení samostatného českého státu spojeného se Slovenskem. Dokazuje současně neschopnost Rakousko-Uherska jako umělého státního útvaru řešit problémy našich národů a usiluje přesvědčit o životaschopnosti proponovaného nového státního útvaru dohodové imperialistické mocnosti; dokazuje neschopnost a zlou vůli monarchie řešit oprávněné národní a politické potřeby národů a vychází-je z požadavku "národních států" jako aktuální tendence moderního světového vývoje, zdůrazňoval,že "dosažení samostatnosti jest rozhodným cílem celých Čech a všech politických stran; je jen několik málo osobních přívrženců Rakouska ..."[10]

Pokud šlo o rozlohu a počet obyvatelstva proponovaného samostatného státu, zdůrazňoval, že "Český stát by se skládal z tzv. českých zemí, totiž Čech, Moravy a Slezska; k nim by byly připojeny slovenské kraje v severních Uhrách, od Užhorodu přes Košice podle národopisné hranice dolů k řece Ipole k Dunaji, zahrnujíc v tom Prešpurk a celý slovenský sever až k pohraniční čáře uherské. Slováci jsou Čechy, přes to, že užívají svého nářečí jakožto spisovného jazyka. Slováci usilují rovněž o samostatnost a přijímají program sjednocení s Čechami."[11]

Masaryk dále usiloval o vyvrácení apriorně předpokládané námitky, spojené se strachem a nechutí vytvářet nové politické útvary, s nevírou v možnost reálné existence malých států, jejich hospodářských a finančních předpokladů a možností apod... "Zde je nutno zdůrazniti že samostatné Čechy by nebyly příliš malé. Co do počtu obyvatelstva by byly v Evropě na osmém místě,neboť jen sedm států by bylo větších; 14 by bylo menších ..."[12]

Aby co nejvíce přesvědčil mocnosti o tom, že nový stát by nebyl v evropském prostoru zanedbatelný, navrhoval ještě spojení Čech se Srbochorvatskem a vzpomínané vytvoření česko-srbského koridoru jako eventuální bariéry proti německé expanzi směrem na Balkán a do Asie, jakož i proti německému vlivu na uherský prostor.[13]

---

10) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, Praha 1928, s. 212.

11) 12) 13) Tamtéž, s. 212, 213, 217.

Masaryk v tomto období ještě zastával názor, že samostatný stát by byl monarchií s tím, že by spojenci poskytli některého ze svých princů, nebo by mohla býti personální unie mezi Srbskem a Čechami v případě vytvoření česko-srbského koridoru, nebo by pomohla ruská dynastie.

Uvedené úvahy Masaryka i o personální unii českého státu se Srbochorvatskem, jakož i úvahy o monarchické formě vlády byly však v poměrně krátkém období opuštěny a zůstávala z nich jen podstata: myšlenka o vytvoření samostatného buržoazního československého státu orientovaného na dohodové mocnosti.

Masarykova koncepce vytvoření společného státu Čechů a Slováků už v prvých politických a státoprávních dokumentech vycházela z teorie tzv. jednotného československého národa, která se v dalším vývoji zahraničního i domácího odboje prosadila do všech tehdejších politických a státoprávních dokumentů. Masaryk a s ním též E. Beneš a M.R. Štefánik vynakládali už v tomto počátečním období nemalé úsilí aby dohodovým státníkům dokázali, že tzv. jednotný československý národ bude jediným subjektem budoucí československé státnosti,že tedy půjde o stát nikoliv mnohonárodnostní ale národní, s patřičným počtem obyvatelstva, se státními tradicemi a s významnou mírovou funkcí ve střední Evropě, která bude moci být využita proti německé a maďarské rozpínavosti apod. Při vzniku samostatného buržoazního československého státu mohla i tato idealistická koncepce sehrát dočasně pozitivní úlohu jako taktický manévr vůči dohodovým mocnostem, nemohla být však v žádném případě chápána jako konečné a definitivní řešení česko-slovenských vztahů vycházejí z přirozené existence dvou národů, z kterých každý měl právo rozhodovat samostatně o svém sebeurčení až do oddělení.

Z hlediska vnitřního státoprávního uspořádání budoucího státu měla opět teorie tzv. jednotného československého národa vytvořit absolutní převahu nad národnostními menšinami, zejména německou a maďarskou, se kterými se v novém státě počítalo. Tento předpoklad, záměr a argumentace byly však už celkem nepřijatelné,protože směřovaly k trvalému potvrzení této nevědecké buržoazní koncepce jako základu nového státu, což zákonitě muselo od začátku oslabovat a podlamovat jeho stabilitu a perspektivy dalšího vývoje.

Z hlediska přesnosti a úplnosti této státoprávní problematiky třeba ještě vzpomenout m e m o r a n d u m , k t e r é v z n i k l o v p o l i t i c k é m t á b o ř e K. K r a m á ř e ještě před vznikem Masarykova memoranda "Nezávislé Čechy" z r. 1915. Toto memorandum předložil redaktor Vladimír Sís dohodovým mocnostem v Sofii. Politické a národní požadavky byly formulovány ve smyslu z n o v u -

zřízení českého státu, do kterého měly patřit všechny země Koruny české (království české, markrabství moravské, vévodství slezské), dále markrabství lužické, Horní Uhersko obývané Slováky a severozápadní část Dolního Rakouska obývaného Čechy. Požadovalo se, aby v případě zachování Rakouska-Uherska byl poměr českého státu k Rakousku podobný jako poměr Rakouska k Uhersku. Memorandum tedy pamatovalo na obě možné eventuality, pokud šlo o znovuzřízení českého státu: bez Rakouska a na jeho troskách, avšak i s Rakouskem a v Rakousku, které mělo být reorganizováno. V prvém případě však nebyl program sofijského memoranda ve shodě se státoprávními představami Kramáře, který nebyl stoupencem úplné státní samostatnosti českých zemí a dával přednost jejich začlenění do carského Ruska, resp. do širokého rámce slovanské říše, federace slovanských států pod vedením carského Ruska. Jestliže se proto v sofijském memorandu nenastoloval tento plán, bylo tomu tak zřejmě jen z taktických důvodů, tj. s ohledem na západní mocnosti.Tím se však prakticky podporovala státoprávní orientace Masaryka, který od začátku spojoval řešení české (československé) otázky s podporou západních mocností a měl výhrady proti jednostranné rusofilské a slovanofilské orientaci.

Z obsahu sofijského memoranda dále vyplývalo, že mezi koncepcí Kramáře a Masaryka byl značný rozdíl i v otázkách územní rozlohy budoucího obnoveného státu. Kramářova představa totiž zahrnovala do českého státu též země, které kdysi patřily České koruně, avšak byly již nyní součástí německé říše. Kramář tedy usiloval o to obnovit český stát v podobě středověkého českého státu od doby Karla IV. až do 30ti leté války. Jeho projekt předpokládal úplné vítězství Ruska a spoléhal především na mocenské řešení této problematiky; jeho program měl však současně vážnou slabinu: bez ohledu na to zda by s ním souhlasily západní mocnosti, otvíral nebezpečí konfliktních situací se sousední německou říší, jakož i nebezpečí vnitřních konfliktů, protože území, která navrhoval začlenit do rámce obnoveného českého státu, byla dávno germanizována a český živel tu byl více méně problematický.

Naproti tomu koncepce Masaryka byla maximalistická v otázce státní samostatnosti, nikoliv však v otázce územní rozlohy státu. Masaryk formuloval státoprávní program realisticky jednak ve vztahu k názorům a zájmům dohodových mocností, jednak z hlediska postavení tohoto budoucího státního útvaru v střední Evropě.

Kramářova koncepce české samostatnosti při zachování habsburské monarchie byla v podstatě analogickou koncepcí jeho původního programu státní samostatnosti v rámci ruského impéria.Namísto Ruska tu však vystupovalo Rakousko, namísto ruského cara vystupoval císař, namísto

dynastie romanovské vystupovala dynastie habsburská. Jestliže Masaryk připouštěl spojení a personální unii mezi českým státem a Srbskem, potom Kramář uvažoval o užším spojení se Slovinskem, resp. o československém státě, který by budoucímu českému státu umožnil přístup k moři.

Vývoj válečné situace na jaře a v létě r. 1915 a zejména ruská revoluce v r. 1917 definitivně korigovaly státoprávní představy Kramáře jakož i mnohých Čechů a Slováků o úloze carského Ruska ve vztahu k českému a slovenskému národně osvobozovacímu boji v čele s českou a slovenskou buržoazií. Znamenalo to současně zásadní podporu Masarykově koncepci československého buržoazního zahraničního odboje a politické orientaci doma i v zahraničí. Na této situaci nemohl změnit nic ani místopředseda Československé národní rady poslanec Dürich, který odešel koncem června r. 1916 do Ruska, aby tam uplatňoval - v duchu původní státoprávní orientace Kramáře, avšak proti duchu politické orientace Československé národní rady - vlastní carofilskou politiku: podle Düricha jedině carské Rusko mohlo a mělo rozhodovat o osudu českého národa a státu. V tomto duchu podával Dürich začátkem srpna r. 1916 správy petrohradskému ministerstvu zahraničních věcí a rozvíjel vlastní koncepce o budoucí formě vlády, samozřejmě monarchistické apod. V rámci této carofilské orientace zašel až tak daleko, že se pokusil odloučit se od existující Československé národní rady a postavit se do čela samostatné Národní rady v Rusku, která měla být závislá na carské vládě a měla se řídit jejími příkazy.[14] Ruská revoluce však definitivně vyřešila tuto situaci: smetla carismus a romanovskou dynastii z politického života (a tím i kandidáty na královský trůn v budoucím českém státě) a současně zlikvidovala Kramářovu i Dürichovu státoprávní orientaci, včetně zvláštní Národní rady v Rusku. Na druhé straně inspirovala k důslednému uplatnění práva každého národa na sebeurčení a vytvoření vlastní národní státnosti a posílila tak program nezávislého československého státu; současně též otřásla a podlomila monarchistickou myšlenku v celé Evropě a podpořila myšlenku republikánské formy vlády spojenou s nástupem socialistické revoluce.

Souběžně s formováním československého buržoazního zahraničního odboje vytvářely se i příslušné jeho instituce, které organizovaly boj za československou samostatnost v podmínkách vojenské konfrontace dvou imperialistických seskupení.

---

14) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, I-III, Praha 1927.

Nejdříve vznikaly za hranicemi různé vojenské a politické skupiny, které spojovaly své osudy a naděje s politikou dohodových mocností; byla to např. vojenská "Družina" v Rusku, setnina "Nazdar" ve Francii, dále politické skupiny v Rusku, Francii, Anglii a Americe, jež se orientovaly na vytvoření samostatného českého (československého) státu, který by vznikl na základě spojení Čech, Moravy,Slezska a Slovenska. Ze začátku se používalo pro toto spojení označení "český stát", později se trvale vžilo už označení "samostatný československý stát".

Začátkem roku 1915 se podařilo po prvé vytvořit společný a jednotný buržoazní orgán - N á r o d n í r a d u o b c í Č e s k o s l o v e n s k ý c h v Paříži (tato vznikla fakticky již 14.12. 1914).[15] Tento prvý orgán se však brzy rozložil a rozpadl) zejména z různých osobních důvodů); na jeho místě vytvořil T.G. Masaryk v r. 1915 "Č e s k ý z a h r a n i č n í k o m i t é t", který uveřejnil "Prohlášení Českého komitétu zahraničního proti Rakousko-Uhersku, pro spojence a pro boj o samostatný československý stát po jejich boku" (14.11.1915).[16] V obsáhlé argumentaci proti existenci Rakousko-Uherska se mimo jiného hovořilo: "... průběh bratrovražedné války a bezohledné násilí Vídně nutí nás domáhat se samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko. Usilujeme o samostatný československý stát ... Ti, kdo hájili možnost, ba nutnost Rakousko-Uherska - a byl to jednu dobu sám Palacký - chtěli federativní soustátí rovnoprávných národů a zemí; avšak Rakousko-Uhersko dualistické stalo se potlačovatelem neněmeckých a nemaďarských národů, je překážkou míru v Evropě a zvrhlo se v pouhý nástroj dobyvačnosti Německa na východ ... neschopno vytvořit organický celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů ...".[17]

"Český zahraniční komitét" se však po půlročním trvání přetvořil v květnu r. 1916 na "Č e s k o s l o v e n s k o u n á r o d n í r a d u v P a ř í ž i". Československý buržoazní zahraniční odboj sice v dalším období překonával mnohé rozpory, zejména personální, Československé národní rada v Paříži si však nakonec pod Masarykovým vedením udržela vedoucí postavení v celém československém buržoazním odboji až do konce války. Tvořily ji T.G. Masaryk jako předseda, poslanec Jozef Dürich a M.R. Štefánik jako místopředsedové a E. Beneš jako generální tajemník. Sídlem byla Paříž.

---

15) B e n e š E., Práce za československou samostatnost, Praha 1928, s. 32-33.

16) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Praha 1928, s. 229-233.

17) T a m t é ž , s. 231.

Ustavení Československé národní rady z iniciativy čelných českých a slovenských buržoazních představitelů orientovaných na Dohodové mocnosti se zdůvodňovalo tím, že předcházející Český zahraniční komitét nebyl dosti pohyblivý a že byl příliš závislý na českých a slovenských vystěhovalcích. Paříž byla zvolena za sídlo proto, že byla hlavní vojenskou frontou jakož i do značné míry politickým, diplomatickým i vojenským centrem všech spojeneckých sil; očekávalo se též, že válka bude rozhodnuta ve Francii.

Označení ústředního orgánu zahraničního odboje - Československá národní rada - se však ve francouzském jazyku překládalo nepřesně jako Conseil national des Pays Tchéques; Beneš to vysvětloval tak, že samotný Štefánik nechtěl zdůrazňovat slovenskou otázku, která byla pro dohodové mocnosti úplně neznámou a tím komplikovat tehdejší národně osvobozovací boj. Pevnosti a stálosti tohoto ústředního orgánu československého zahraničního odboje jako určitého stabilizátoru proti pohyblivosti a rozptýlenosti členů československé národní rady měla být dosaženo zřízením stálého generálního sekretariátu Československé národní rady se sídlem v Paříži. Generální sekretariát byl permanentně fungujícím exekutivním orgánem a byl chápán jako "výraz jednotnosti a pevnosti celého hnutí vůči spojeneckým vládám a jejich veřejnému mínění a soustředěný bod celé akce jak vůči Spojencům, tak vůči našim vojákům a kolonistům ve Francii, Anglii, Rusku, Americe, Itálii, Srbsku a v neutrálních státech".[18]

Československá národní rada a její generální sekretariát zřídily ještě svoje odbočky v Rusku a Americe. Vedle činnosti propagandistické, politické a diplomatické se rozvinula zejména v r. 1915 činnost organizování československých vojenských útvarů - legií - mezi zajatci české a slovenské národnosti; v r. 1918 všechny tyto akce vyvrcholily v účasti československých vojsk na západním a východním bojišti, včetně jejich zneužití dohodovými mocnostmi proti vznikajícímu mladému sovětskému Rusku. V tomto období též vyvrcholila politická a diplomatická činnost Československé národní rady a generálního sekretariátu, a to v souvislosti s uznáním dočasné československé vlády a samostatnosti československého státu západními dohodovými mocnostmi (poprvé byla Československá národní rada uznána Francií podle čl. 2 dekretu o československé armádě ve Francii ze dne 16.12.1917).

Je evidentní, že celkové státoprávní a politické zaměření a aktivita Československé národní rady a jejích členů byla - v porovnání s domácími buržoazními politickými reprezentanty - podstatně otevřenější, jasnější a jednoznačnější, protože stála na platformě rozbití

---

18) B e n e š E., Práce za československou samostatnost, Praha 1928, s. 34.

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
knihovna
nám. Curieových 7, 116 40 Praha 1
-103-

Rakousko-Uherska a zřízení samostatného československého státu. Nutnost rozbití Rakousko-Uherska a zřízení samostatného československého státu se zdůvodňovala jednak tzv. historickým státním právem českého státu, jednak přirozeným právem "jednotného československého národa" v duchu práva na sebeurčení. V tomto duchu usměrňovala Československá národní rada širokou politickou a publikační činnost všech časopisů československého buržoazního zahraničního odboje, v tomto duchu vycházely všechny práce Masaryka a Beneše, v tomto duchu se orgány československého zahraničního odboje obracely na domácí odboj a jeho představitele.

Na závěr své činnosti se československá národní rada prostřednictvím svého předsedy T.G. Masaryka zúčastnila důležitého jednání mezi českými a slovenskými organizacemi ve Spojených státech severoamerických, které se dotýkalo česko-slovenských vztahů a jejich státoprávní úpravy po skončení světové války. České a slovenské organizace, které se zejména finanční podporou účastnily boje proti Rakousko-Uhersku, se přirozeně snažily podle svých nejlepších představ ovlivnit poválečné státoprávní uspořádání budoucího samostatného československého státu. Tak došlo k podepsání další dohody mezi Slovenskou ligou, Českým národním sdružením a Svazem českých katolíků, známé jako Pittsburghská dohoda ze dne 30.5.1918.[19)]

Tato dohoda především schválila politický program usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě, který by se skládal z českých zemí a Slovenska. Předpokládala, že Slovensko bude mít vlastní administrativu, vlastní sněm a soudy. Slovenština měla být národním jazykem ve škole, v úřadech a ve veřejném životě. Společný stát měl být z hlediska formy vlády republikou, jeho ústava měla být demokratická. Na závěr zdůrazňovala, že podrobná ustanovení o zřízení československého státu se ponechávají svobodným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným zástupcům.

Z obsahu této dohody, přes to, že se v ní výslovně nemluvilo ani o federaci, ani o autonomii, vyplývalo, že žádala pro Slovensko politickou samosprávu - autonomii aniž by výslovně hovořila o českém nebo slovenském národě, resp. československém národě. Tato skutečnost umožňovala Masarykovi, aby i nadále vycházel z teorie tzv. jednotného československého národa, což dokumentují i všechny následující politické a státoprávní dokumenty.

Významnou obsahovou črtou této dohody byl též požadavek republikánské formy vlády a demokratické konstituce. Tyto požadavky podporo-

---

19) Československá vlastivěda, V., Praha 1931, s. 99.

valy republikánské a demokratické tendence v čs. zahraničním i domácím odboji při vzniku nového státu, které nebyly zanedbatelné.

Skutečnost, že vliv pittsburské dohody na uspořádání státoprávních vztahů mezi českým a slovenským národem po vzniku společného buržoazního státu byl prakticky nulový, byla nesporně na škodu jeho dalšího vývoje; tím spíše, že určité předpoklady se pro jejich realizaci začaly vytvářet vznikem Slovenské národní rady v říjnu 1918.

Československá národní rada vystupující jako nejvyšší orgán československého buržoazního politického hnutí, jako nejvyšší orgán československého národního vojska, jako výkonný orgán, který vyřizoval občanské záležitosti všech českých a slovenských příslušníků ve Francii a Itálii, i jako politický a právní orgán, s kterým se uzavírály politické a vojenské dohody mezinárodního charakteru, byla v závěrečném stadiu své existence uznána za dočasnou vládu československou (stalo se tak v období od 29.6. do 2.9.1918 ze strany francouzské, britské a americké vlády). Došlo k tomu pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce, která působila i na politiku dohodových mocností; které upustily - pod tlakem událostí - od plánu zachovat Rakousko-Uhersko a začaly uznávat buržoazní orgány budoucích tzv. nástupnických států.

Čs. národní rada se potom 14.10.1918 přeměnila na vládu s dočasným sídlem v Paříži a jmenovala své zástupce u spojeneckých vlád v Paříži, Londýně, Římě, Washingtoně a v Rusku. Tato vláda současně žádala pro "československý národ" samostatný stát. Stalo se tak zvláštním dokumentem vydaným 18.10.1918 v Paříži, nazvaným "V y h l á š e n í n e z á v i s l o s t i č e s k o s l o v e n s k é h o n á r o d a d o č a s n o u v l á d o u Č e s k o s l o v e n s k o u".[20]

Toto Vyhlášení Československé národní rady patří současně k nejvýznamenějším politickým a státoprávním dokumentům buržoazního zahraničního odboje vůbec. Bylo uveřejněno za situace,kdy vojenská porážka ústředních mocností stála přede dveřmi, kdy Vídeň slibovala federalizaci říše a autonomii nespokojeným národům. Její význam vyplýval z následujícího:

1. Čs. národní rada ve funkci "dočasné vlády československého státu a národa", uznaná spojeneckými vládami a vládou americkou, odmítla návrh na federalizaci a tím více na autonomizaci rakousko-uherské monarchie pod habsburskou dynastií. Zdůraznila, že "svobodní národové střední a východní Evropy snadno utvoří federaci, jestliže to shledají nutným";

---

20) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Praha 1928, s. 464-468.

2. vycházejíc tradičně z českého historického a přirozeného práva, požadovala pro Čechy právo, aby byly spojeni se svými slovenskými bratry na Slovensku;

3. vyhlásila habsburskou dynastii za sesazenou a přihlásila se k ideálům buržoazní demokracie, zvláště potom k zásadám prezidenta Wilsona (zásada o osvobození lidstva, rovnost národů, zásada,že každá vláda má odvozovat svou moc od ovládaných apod.);

4. pokusila se načrtnout zásady ústavního uspořádání budoucího československého státu: zdůraznila, že československý stát má být republikou, má zaručit široké občanské svobody a práva (např. svobodu svědomí, náboženství, vědy, kultury, umění, slova, tisku, práva shromažďovacího a petičního). Proklamovala odloučení církve od státu, všeobecné hlasovací právo, rovnoprávnost žen a mužů, ochranu práv menšin a jejich rovnoprávnost; proklamovala současně parlamentní formu vlády, referendum a vytvoření milice namísto vojska;

5. Československá národní rada též vůbec po prvé načrtla sociální a hospodářské reformy, vyvlastnění velkostatků, zrušení šlechtických výsad;

6. v zahraniční politice se hlásila k spoluodpovědnosti za reorganizaci východní Evropy, k otevřené diplomacii, k demokratickému a sociálnímu národnostnímu principu.

Československá národní rada tedy podle vzoru západní buržoazní parlamentní demokracie poprvé vytyčila nejen republikánskou formu vlády, ale též buržoazně demokratický obsah budoucí československé republiky,určovaný rozhodujícími historickými podmínkami jejího vzniku. V porovnání s minulostí to byl podstatný krok vpřed, v porovnání s cíli a praxí socialistické revoluce, která zvítězila v Rusku, to však bylo velmi málo. Nelze nevidět, že byla současně dokumentem, který měl čelit obrovskému revolučnímu vlivu politických a státoprávních opatření bolševické strany a sovětské vlády v Rusku po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce.

"Vyhlášení nezávislosti", ovlivňované formou i obsahem americkou Deklarací nezávislosti, podepsal T.G. Masaryk již ve funkci předsedy ministerské rady s ministra financí, M.R. Štefánik ve funkci ministra národní obrany a E. Beneš ve funkci ministra zahraničních věcí a ministra vnitra.

Československá národní rada měla samozřejmě spojení s českými a slovenskými buržoazními politiky doma, dostávala důležité zprávy od české i slovenské mafie a též její závěrečné akce byly v souladu s domácím orgánem buržoazního odboje proti monarchii - s Revolučním Národním výborem v Praze, který vznikl v polovině r. 1918.

Československá národní rada byla poprvé právně fixována v původním

textu čl. I. zákona NV z 28.10.1918 o zřízení samostatného státu československého, který byl publikován ústním vyhlášením, plakátováním a tiskem.

Československé národní radě bylo současně s tzv. Revolučním národním výborem v Praze přiznáno postavení "orgánu jednomyslné vůle národa". Revolučnímu národnímu výboru přiznával tento zákon výkon státní svrchovanosti jen "uvnitř státu", vykonavatelem státní svrchovanosti za hranicemi státu byla Československá národní rada.

Prvotní ústavní uspořádání československého státu trvalo pouze do vyhlášení zákona č. 11/1918 Sb.z. a n. ze dne 6.11.1918;původní právní stav byl dodatečně zpětně zrušen tímto zákonem, který byl vyhlášen s platností od 28.10.1918.

Nový text čl. I. stanovil, že orgánem jednomyslné vůle národa je Národní výbor, který vystupoval jako vykonavatel státní svrchovanosti (ovšem už bez dodatku "jen uvnitř státu"). Pouze určení formy společného státu se vyhradilo i v tomto novém textu zákona Národnímu shromáždění v dorozumění s Československou národní radou v Paříži.Za této situace tedy Národní výbor už soustředil ve svých rukou veškerou státní moc; všechny samosprávní úřady, státní i župní, státní ústavy (zemské, okresní a zejména obecní) byly podřízeny Národnímu výboru; stalo se tak samozřejmě se souhlasem představitelů Československé národní rady, se kterými delegáti NV jednali 31.10.1918 v Ženevě.

Tímto způsobem byl i právně potvrzen souhlas s politikou československého buržoazního zahraničního odboje;vyjadřovala se tak totožnost politiky NV a ČsNR v zahraničně politických otázkách se všemi důsledky pro domácí vnitřní politiku. Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. takto uznával závislost a podřízenost zahraniční politiky, uskutečňované Národním výborem, politice dohodových mocností.

Národní výbor jako "orgán jednomyslné vůle národa a též vykonavatel státní svrchovanosti",označovaný též buržoazní státovědou nikoliv náhodně za "orgán svrchované diktátorské moci" (celé období jeho činnosti potom jako diktatura NV"),[21] přijal potom zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. o dočasné ústavě, která nabyla účinnost dnem vyhlášení, tj. 14.11.1918. Tímto dnem současně skončilo období "diktatury NV" a jeho působnosti, protože z NV se stalo Národní shromáždění, které volilo československou vládu a prezidenta republiky. Tak přestala právně existovat i Československá národní rada (dočasná vláda),o které se dočasná ústava již nezmiňovala. Členové ČsNR však zaujali klíčová postavení a funkce v novém státě.

---

21) S o b o t a E., Ústava Republiky československé,sbírka ústavních a s nimi souvisejících norem, Praha 1926, s. 6.

Československá národní rada tedy svým vznikem, politickým složením a celkovým zaměřením své činnosti byla nejdříve politickým a později nejvyšším státním orgánem čs. buržoazního zahraničního odboje a československého státu. Historicky a třídně determinována personifikovala buržoazní politické, státoprávní a ústavní představy při tvoření československého státu, na vzniku kterého měla sama značný podíl; tak se současně zasloužila - v třídně determinovaném a současně omezeném obsahu a rozsahu - o realizaci práva českého a slovenského národa na sebeurčení v podobě vzniku buržoazní československé státnosti.

K myšlence samostatného československého státu jako logické politické výslednici předcházejícího historického vývoje se v poměrně krátkém čase po vypuknutí první světové války hlásili též čeští a slovenští krajané - vystěhovalci v dohodových státech, kteří zřejmě i tímto způsobem projevovali odpor k rakousko-uherské monarchii a distancovali se od předcházející vlastní státní příslušnosti k monarchii.Jejich státoprávní představy o společném státě Čechů a Slováků byly však někdy značně neurčité.

Na jejich státoprávní představy mělo samozřejmě rozhodující vliv politické a národní prostředí, ve kterém v cizině žili.

Na evropském Západě (ve Francii, Anglii, Itálii, Švýcarsku) nebo v Americe byly pod vlivem politických idejí a vzorů těchto států, v carském Rusku se opět projevovaly vlivy politických idejí a vzorů tehdejšího carského Ruska a Východu. Konečně na vytváření státoprávních názorů a představ silně působila i sociální struktura a prostředí krajanských kolonií - jiné představy o budoucím československém státě měl dělník, jiné opět bohatý usedlík.

Ve všeobecnosti možno konstatovat, že myšlenka společné, samostatné československé státnosti postupně zatlačovala do pozadí různé jiné státoprávní představy, názory a doporučení, o kterých se mezi českými a slovenskými krajany v zahraničí uvažovalo.

Čeští a slovenští krajané v zahraničí však ve své absolutní většině při svých státoprávních úvahách vycházeli ze samostatné etnické existence českého a slovenského národa a chápali budoucí samostatný společný československý stát jako stát dvou národů s tím, že se současně vyjadřovali i k budoucímu vnitrostátnímu uspořádání vztahů mezi českým a slovenským národem ve společném státě. Jejich názory na budoucí formu státního zřízení společného státu vyznívaly převážně ve prospěch politické autonomie Slovenska v rámci jednotného československého státu. Tím se současně podstatným způsobem odlišovaly od Masarykovy koncepce tzv. jednotného československého národa jako jedi-

ného subjektu budoucí československé státnosti, jakož i od čechoslovakistických přístupů k formě státního zřízení budoucího samostatného společného státu. Zatímco oficiální představitelé československého buržoazního zahraničního odboje v čele s Masarykem striktně vycházeli z koncepce jednotného československého národa a problematiku vnitřního uspořádání odsouvali až na dobu po vzniku samostatného československého státu, potom krajané v zahraničí, zejména Slováci v Americe, kladli od samého začátku důraz i na to,aby vedle obecně uznané zásady boje za samostatný československý stát se už v zahraničí formulovalo, v jakém postavení budou české země a Slovensko, český a slovenský národ, resp. čeština a slovenština.

Čeští a slovenští krajané v zahraničí však tyto názory pokládali za projev úsilí a pomoci v boji za samostatný československý stát a jeho budoucí státoprávní uspořádání bez nároku, že by jejich názory a doporučení musely být definitivní a pro český a slovenský národ naprosto závazné. Jejich státoprávní názory a podněty byly významným ideovým a politickým faktorem, ku kterému mohlo a mělo být při definitivním ústavním řešení a fixování československé státnosti a formy státního zřízení v letech 1918-1920 legitimními zástupci obou národů přihlédnuto.[22]

2. IDEA ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A POLITIKA ČESKÉ A SLOVENSKÉ BURŽOAZIE V RAKOUSKO-UHERSKÉ MONARCHII

Vývoj státoprávních názorů české buržoazie, avšak i vedení české sociální demokracie po vypuknutí první světové války možno ve všeobecnosti charakterizovat jako vývoj od starého austroslavistického programu k myšlence samostatné československé státnosti. Byl to vývoj velmi složitý a vnitřně protikladný, ve kterém postupně nabývaly rozhodující postavení ty politické síly domácí české i slovenské buržoazie, které se orientovaly na dohodové mocnosti a byly současně ovlivňovány revolučním tlakem nejširších lidových mas bojujících proti národnostnímu i sociálnímu útlaku monarchie a jejích vládnoucích tříd.

Postavení této části české i slovenské buržoazie bylo příznivé z několika důvodů. Především proto,že mohla vystupovat jako buržoazie utlačovaného národa a z hlediska celonárodních úkolů a cílů měla do-

---

22) Podrobně viz M. Gosiorovský, Z historie česko-slovenských vztahov, Pravda Bratislava 1978.

časně stejné zájmy jako nejširší masy českého a slovenského národa, pracujícího lidu; proto mohla též získat jejich podporu na základě národního a demokratického programu boje proti monarchii. Bylo to za situace, kdy československá i slovenská sociální demokracie byly fakticky jejími pomocníky, protože postrádaly vlastní revoluční národnostní a sociální program a byly stranami reformistickými a oportunistickými.[23] Výrazně se to později projevovalo při vytváření československého zahraničního vojska-legií, které se skládaly ze všech vrstev pracujících českého a slovenského národa. V československém zahraničním vojsku se koncentrovala touha nejširších vrstev pracujících po národní a státní nezávislosti, úsilí přispět k likvidaci nenáviděné rakousko-uherské monarchie, zneužité však buržoazií i proti rodícímu se mladému sovětskému státu jako první socialistické republice na světě.

Taktéž vývoj zahraničně politické situace a orientace na dohodové imperialistické mocnosti postupně šel ve prospěch této části české i slovenské buržoazie, protože dohodové mocnosti na základě objektivního vývoje, především pod vlivem vítězství Velké říjnové revoluce, která vystupňovala boj utlačovaných národů za národní i sociální osvobození, za realizaci práva každého národa na sebeurčení až do oddělení, postupně opouštěly představu a záměr zachovat rakousko-uherskou monarchii a naopak začaly využívat národně osvobozenecký boj utlačovaných národů pro vlastní politické záměry. Až do revolučních událostí v Rusku v r. 1917 se totiž státoprávní názory a představy české i slovenské buržoazie, podobně jako dohodových mocností, vyvíjely zásadně ve směru zachování Rakousko-Uherska, které by bylo určitým způsobem (autonomistickým resp. federalistickým) reformováno.

Československý buržoazní zahraniční odboj v čele s Masarykem se do tohoto období snažil především o to, aby se domácí čeští a slovenští buržoazní politici zdržovali jakýchkoliv projevů loyality s monarchií, aby se otevřeně nestavěli za zachování monarchie a tím neposkytovali státoprávní argumenty vládnoucím německým a maďarským třídám.[24]

Prosazování této politiky vůči domácím českým buržoazním politikům se však dařilo Masarykovi jen částečně a ne vždy podle jeho představ. Čeští domácí buržoazní politici společně se sociálně demokratickými

---

23) Viz podrobně J. G a l a n d a u e r , Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v české společnosti, Praha 1977; J. K ř í ž e k , Vznik Československa, Praha 1978; V. P l e v z a , Trvalé hodnoty, I., Bratislava 1976; V. P l e v z a , Československá štátnost a slovenská otázka v politike KSČ, Práca, Bratislava 1971.

24) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, I., Praha 1928, Dokumenty "Maffie", s. 3-199.

se totiž po vypuknutí války a v delším jejím průběhu svorně začlenili do rakousko-uherské vlastenecké válečné fronty a nešetřili projevy loyálnosti k monarchii. Typickým pro tuto jejich politiku byl rok 1916, kdy válka vrcholila a reprezentanti české buržoazní politiky společně se sociálně demokratickými vytvořili jednotný blok - tzv. Český poslanecký svaz (tvořily ho tyto politické strany: agrární, národně sociální, sociálně demokratická, spojená strana katolická, lidová pokroková strana na Moravě, národní strana svobodomyslná, křesťansko-sociální, strana národní, jakož i moravská strana katolicko-národní). Vznik Českého poslaneckého svazu byl odůvodňován následujícím způsobem: "V přesvědčení, že plníme jen vůli celého, po národní jednotě dnes více než kdy před tím volajícího národa, sjednocujeme na základě většinové zásady české poslance v jeden celek 'Český svaz'. Vedle tohoto sdružení českých poslanců, jehož účelem jest jednotný postup v otázkách národně politických a ústavně právních, vstupuje zároveň v život ze zástupců politických stran zvolený Národní výbor, který bude veškerému politickému podnikání "Českého svazu" oporou a zároveň nejvyšší mravní instancí v těch zjevech politického života, které, vymykajíce se z kompetence činnosti polanecké, vyžadovaly by řešení z hlediska všenárodního ...[25)]

Základní prorakouský směr politiky Svazu byl vyjádřen v jeho programovém vyhlášení, kterým zahajoval činnost.[26)]

Prorakouskou politiku demonstrovalo ještě výraznějším způsobem jeho předsednictvo 24.1.1917 při odmítnutí vyhlášení Dohody o osvobození Čechoslováků z cizího panství v odpovědi na Wilsonův dotaz o cílech války.[27)]

Značný vliv na vývoj státoprávních názorů domácí české i slovenské buržoazní politické reprezentace vyvolaly události začátkem r. 1917 v Rusku. Zprávy o buržoazně demokratické revoluci v Rusku a o pádě carismu, jakož i zprávy o vstupu Spojených států amerických do války proti tzv. Ústředním mocnostem silně zapůsobily na vývoj státoprávních názorů domácí české i slovenské buržoazie.

Obě významné události dále revolucionovaly masy pracujících národů monarchie, co se projevilo v živelných protestech proti monarchii na frontách a doma, ve zvýšené intenzitě masových akcí a stávek, v demonstracích, vojenských dezercích a vzpourách apod.[28)]

---

25) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 35-36.

26) Národní politika, 10.11.1916.

27) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1928.

28) Š o l l e Zd., Dělnické hnutí v čes. zemích za imper. světové války, Praha 1952; J. G a l a n d a u e r , Ohlas Velké říjnové revoluce v české společnosti, Pravda, 1977; J. K ř í ž e k , Vznik Československa, Praha 1978;

Pod dojmem těchto zahraničních i domácích událostí se podstatně začaly měnit i státoprávní názory českých i slovenských buržoazních domácích politiků; do popředí stále více vystupoval požadavek práva každého národa na sebeurčení až do oddělení, kterému právě únorová revoluce v Rusku dala velmi konkrétní a ostré kontury. Proto ani oficiální domácí česká i slovenská politika nemohla nebrat revoluční vývoj do úvahy; sled historických událostí se zrychloval a taktéž vývoj státoprávních názorů začal postupně nabývat novou kvalitu.

V květnu r. 1917 vystoupili též čeští spisovatelé s Manifestem adresovaným českým poslancům v Říšské radě ve Vídni; žádali, aby poslanci vyjadřovali skutečnou vůli a požadavky "československého národa": ... Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných jest Evropa zítřka a budoucnosti...", zdůrazňovalo se v Manifestu.[29]

Vliv revolučních událostí se projevil též ve Vyhlášení Českého svazu z 30.5.1917, předneseném poslancem Fr. Staňkem; navrhovalo federalizaci Rakousko-Uherska jako nástroje řešení národnostní otázky: "... Poselstvo českého národa vychází z hlubokého přesvědčení, že nynější dualistický útvar vytvořil k patrné újmě celkových zájmů národy vládnoucí a potlačované a že jedině přetvoření mocnářství habsbursko-lotrinského ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států odstraní každé bezpráví národnostní a zabezpečí všestranný rozvoj každého národa v zájmu celé říše i dynastie. Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozené právo národů na sebeurčení a svobodný vývoj, posílené nadto u nás nezadatelnými právy historickými, státními akty plně uznanými, budeme v čele svého lidu domáhati se sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou."[30]

V tomto Vyhlášení se současně po prvé proklamuje "sloučení všech větví československého národa..." v domácí buržoazní české politice. Stalo se tak v důsledku úzké spolupráce vídeňských Slováků (dr. I. Dérera, dr. M. Hodžu, dr. K. Stodoly a ostatních) s českými poslanci ve Vídni. Jejich zásluhou se podařilo překonat ve Svazu českých poslanců programové rozpaky jeho většiny a dosáhnout toho, že Svaz přistoupil od úzce formulovaného českého buržoazního státoprávního stanoviska na formulaci, za kterou stáli v té době nejen Češi,ale i Slo-

---

V. P l e v z a , Trvalé hodnoty, I. Bratislava 1976; V. P l e v z a , Československá štátnost a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava, 1971; L. H o l o t í k , Októbrová revolúcia a národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958.

29) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 49.

30) Tamtéž, s. 53.

váci, když žádali spojení "všech kmenů a větví československého národa" v budoucím československém státě. Je známé, že dr. M. Hodža se svými vídeňskými přáteli ze Slovenska zasahoval i zde velmi aktivním způsobem, když pro poslance Staňka formuloval slovenské požadavky, které Staněk včleňoval do programových vyhlášení Českého svazu poslanců. Tak se stalo Slovensko od r. 1917 trvale součástí buržoazního politického programu nejen za hranicemi, ale i doma.

Vedle státoprávního Vyhlášení Českého svazu poslaneckého na Říšské radě, které sice požadovalo český stát, ale v rámci federalizovaného Rakousko-Uherska, odeznělo na tomto zasedání Říšské rady 30.5.1917 ještě státoprávní vyhlášení a právní ohražení poslanců Antonína Kaliny a Václava Prunara, kteří nebyli členy Českého svazu poslanců. Bylo to současně první státoprávní vyhlášení, které, pod vlivem ruské revoluce, nežádalo zachovat Rakousko-Uhersko a habsburskou dynastii, ale vyslovilo požadavek plné státní samostatnosti a národní nezávislosti. Mimo jiné zdůrazňovalo: "Prodchnuti vědomím obrovské odpovědnosti před vlastním národem ... a přesvědčeni, že nynější světodějná doba ... vylučuje jakékoliv kompromisy, nýbrž přímo burcuje každý národ, aby ze vší duše své i ze vší síly své šel za právem ..., prohlašujeme jako volení zástupci českého národa, pevně a slavnostně: ... Po třech stech letech hrůzovlády svolává vláda Reichsrat ... námi Čechy nikdy za právní půdu neuznaný! - proti němuž i proti té vaší ústavě znova právem svým se ohrazujeme.Veliká Revoluce ruská donucuje v nejvyšší nouzi vládu a kruhy rozhodující k domnělému obnovení života konstitučního! Národ čechoslovácký vítá s bezmezným obdivem a nadšením nejskvělejší vítězství bratrského národa ruského,jenž titanským rozmachem rázem osvobodil celou východní Evropu! ... V dějinné velké chvíli ... národ český prohlašuje slavně tváří v tvář celému světu svou vůli ke svobodě a neodvislosti. Chce svůj vlastní stát,aby volně rozhodoval o svém osudu ... Pro tento první a spolední cíl každého sebevědomého národa smí se dovolávati nejen přirozeného práva národního sebeurčení, ... nýbrž i psaného a platného svého historického práva státního! ... Stoje na starém právu zemí Koruny české k samostatnosti státní, žádá v duchu nové demokracie k rozšíření práv sebeurčení na všechen lid československý, utištěný cizím panstvím!"[31])

Vyhlášení poslanců A. Kaliny a V. Prunara v podstatě odpovídalo Manifestu českých spisovatelů s tím, že politicky jeho obsah konkretizovalo a tím se plně ztotožňilo i s programem československého zahraničního odboje reprezentovaného T.G. Masarykem a Československou národní radou.

---

31) M a l ý J., K státoprávnímu prohlášení poslance A. Kaliny z 30. května 1917, Praha 1927, s. 32-34.

Analogické státoprávní stanovisko jako Český svaz poslanecký zastávala též česká sociálně demokratická delegace 26.-27.6.1917 na konferenci ve Stockholmu. V Memorandu o podmínkách všeobecného míru a řešení národnostní otázky Rakousko-Uherska a Evropy se mimo jiné zdůrazňovalo: "... V důsledcích této zásady (tj. práva každého národa na sebeurčení, pozn. S.M.) nutno každému národu přiznati právo, aby se konstituoval v sjednocený, samostatný celek, nadaný všemi atributy úplné státní neodvislosti ... Vycházejíce z těchto zásadních hledisk, žádáme pro svůj národ český utvoření samostatného státu českého v rámci federativně vybudovaného dunajského soustátí. Žádáme, aby v tomto spolkovém státě dosáhli politického sjednocení všichni příslušníci českého národa, obývající souvislé území, tedy také Slováci. Žádáme pro tento český stát všechny atributy suverenity, na něž může míti nárok stát spolkový a jež jsou omezeny jen tím, co společná říše potřebuje k vedení jednotné zahraniční politiky, k své obraně a zabezpečení svých nejnutnějších hospodářských a finančních funkcí, tedy také vlastní národní zastupitelstvo a výkonnou moc tomuto zodpovědnou. Samostatnost spolkového státu v rámci říše, jež žádáme pro svůj národ, považujeme ovšem také za právo ostatních národů ..."[32]

I toto státoprávní stanovisko vycházelo tedy ze zachování Rakousko-Uherska jako federativního státu s výslovným odmítnutím názorů delegace německé sociální demokracie Rakouska na autonomní řešení problematiky v duchu národnostně kulturní autonomie.Ve vztahu k Slovákům vycházelo taktéž z myšlenky a koncepce "jednotného československého národa".

O něco progresivnější bylo naproti tomu Prohlášení československých sociálních demokratů v cizině,zaslané mezinárodní socialistické konferenci ve Stockholmu koncem května r. 1917. Zůdrazňovalo mimo jiné, že "zahraniční československá sociální demokracie uznává a přijímá národní program neodvislosti a politické samostatnosti ... Rakousko-Uhersko touto válkou a hrůzami za války vykonávanými ztratilo právo na existenci. Žádáme svobodné Čechy a Slováky, žádáme československou republiku."[33] Autorem tohoto Prohlášení byl údajně Masaryk, který usiloval i touto cestou podpořit koncepci Československé národní rady v Paříži.[34]

Z uvedeného je tedy zřejmé, že ruská únorová revoluce, stupňující se hrůzy války a narůstající vlna národně osvobozovacího boje a lido-

---

32) M e r h a u t C., Dokumenty našeho osvobození, Praha 1919, s. 61.

33) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927, s. 267-271.

34) P e r g l e r Ch., Amerika a československá nezávislost, Praha 1926, s. 164.

vého odporu proti válce, monarchii, za národní a sociální práva, za mír, nemohly nemít vliv i na činnost buržoazních českých politiků a předáků české sociální demokracie, jakož i na krystalizaci státoprávních názorů; v jejich politice dochází v první polovině r. 1917 k dalšímu významnému obratu: nezříkali se sice ještě původní prorakouské státoprávní orientace (mimo zástupce zahraniční československé sociální demokracie), avšak začali ji "vylepšovat" a přizpůsobovat nové situaci, aby později mohli "přesedlat" na novou protirakouskou státoprávní platformu. Celistvost Rakousko-Uherska však zatím zůstávala i nadále státoprávním základem politiky české domácí buržoazie a československé sociální demokracie, protože doufala, že otřes způsobený únorovou ruskou revolucí v podmínkách rakousko-uherské monarchie jí umožní dosáhnout lepší postavení a pozice. Možno současně konstatovat, že česká buržoazní politika se poprvé dovolávala práva sebeurčení národů v rámci monarchie. Zdeněk Tobolka, známý buržoazní historik, charakterizoval situaci české domácí buržoazní politiky v r. 1917 takto: "Vedoucí činitelé Českého svazu stále odhadovali zahraniční situaci tak, že dohodové mocnosti nepomýšlejí na rozčlenění Rakousko-Uherska. Byly utvrzovány ve svém přesvědčení několikerým důvěrným prohlášením samého císaře, přímo daným předsednictvu, že jedná vážně o mír a že každou chvíli může býti mír uzavřen ... Na druhé straně tlačilo české buržoazní politiky veřejné mínění doma, které, majíc na mysli ruskou revoluci, myslilo na konec Rakousko-Uherska a doléhalo na Český svaz, aby již s Rakousko-Uherskem vůbec nepočítal."[35]

Postavení slovenského národa a Slovenska, s ohledem na opožděný hospodářský a politický vývoj, jakož i s ohledem na hospodářské a politicko-kulturní zaostávání celého Uherska za Rakouskem, bylo před vypuknutím první světové války v porovnání s postavením českého národa a českých zemí daleko nepříznivější.

Nepříznivá národnostní,politická a hospodářská situace slovenského národa se začala ještě více vyostřovat po r. 1867, po státoprávním rakousko-uherském vyrovnání, kdy se maďarským feudálně buržoazním třídám podařilo, namísto federativního státoprávního uspořádání, kterého se dožadovaly zejména slovanské národy, vydobýt si dualistické uspořádání monarchie. Vládnoucí vykořisťovatelské třídy rakouských Němců a Maďarů si tak monarchii rozdělily fakticky na dva státy,které sice měly společného panovníka, zahraniční politiku, vojsko, finance,

---

35) T o b o l k a Zd., Politické dějiny, IV, s. 260.

avšak jejich vývoj začal probíhat samostatně, se zdůrazněním všech specifických podmínek ekonomických, politických, kulturních a sociálních.

Ve vztahu k slovenskému národu a ostatním nemaďarským národnostem se nová státoprávní situace začala projevovat v stupňujícím se maďarském šovinizmu, jehož cílem bylo násilně asimilovat nemaďarské národy a realizovat tak starou ideu jednoho maďarského národa jako jediného subjektu uherské státnosti. Tato šovinistická politika vládnoucích vykořisťovatelských maďarských tříd se projevovala v likvidaci slovenských národních institucí, v nerealizaci národnostního zákona z r. 1868, který dával formálně možnost nemaďarským národům zakládat školy s národním vyučovacím jazykem, Apponyiho školskými zákony, které fakticky rušily užívání slovenského jazyka na školách a ve veřejném životě a zaváděly vyučovací jazyk maďarský. Stupňovala se současně perzekuce slovenských politických vůdců, soustavně se snižovalo zastoupení Slováků v uherském parlamentě, záměrně se umrtvoval slovenský politický život.

Nepříznivou politicko-společenskou situaci slovenského národa v tomto období zvýrazňovala i nepříznivá hospodářská situace; v porovnání s českými zeměmi se průmyslová revoluce opožďovala o 50-60 let, nebývalým způsobem narůstalo vystěhovalectví a masová pauperizace. Tato situace proto právem vyvolávala obavy o osud slovenského národa, o jeho další existenci.

Vypuknutí první světové války způsobilo na buržoazní slovenskou politiku depresivně a překvapujícím způsobem. Otevřenou protimaďarskou politiku nebylo možné, s ohledem na stupňující se militaristicko-vojenská opatření uherské vlády, realizovat a na podporu maďarské válečné politiky se opět nechtěla slovenská politická reprezentace postavit, protože věděla, že maďarské vládnoucí třídy dobrovolně a na základě dohody nikdy nesplní politické a národnostní požadavky, jak se o tom v minulosti nejednou přesvědčila. Proto zejména z těchto důvodů nastoupila slovenská buržoazní politika cestu pasívní rezistence, pro kterou se rozhodly politické reprezentace i ostatních nemaďarských národností.

6.8.1914 uveřejnil předseda Slovenské národní strany Matúš Dula v Národných novinách Ohlas k národu, ve kterém se hovořilo:

"Aby sa vyhlo nedorozumeniam, aké v pohnutých časoch ľahko môžu vzniknúť, predsedníctvo na celý čas začatej vojny zastavilo všetku činnost svojej strany a pričinilo sa o to, aby už opovedané shromaždenie slovenských kultúrnych spolkov (t.j. Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Živeny) boli odročené..."

Rozhodnutí Slovenské národní strany našlo podporu u slovenské ve-

řejnosti, která pochopila, že tímto způsobem se Slovenská národní strana chce vyhnout nátlaku ze strany maďarských vládnoucích tříd k podpoře jejich politiky, monarchie a dynastie. Jedině klerikálové, vázaní disciplinou svatoštěpánské katolické církve, aktivně podporovali válku.

Vyhlášení pasívní rezistence však nebylo maďarskými vládnoucími třídami přijato s uspokojením, ale právě naopak: přední slovenští buržoazní politici a s nimi celá řada dalších politických činitelů (asi 600 osob) se dostala do vězení.

Od samého začátku války i v slovenském prostředí se stávalo stále zřejmějším, že cesta Čechů a Slováků k národní a státní samostatnosti se může realizovat v složité vnitropolitické a zahraničněpolitické situaci jedině na základě semknutí a spojení všech sil obou národů, na základě jejich nejužší spolupráce a jednoty. Vzájemně izolované národní akce, jak zkušenosti ukazovaly,vedly do slepé uličky a neměly naději na reálnější politický úspěch. Tuto realitu si uvědomovali i slovenští buržoazní politici. Proto,když otevřená politická činnost byla na Slovensku pro teror a pronásledování nemyslitelná, začali i oni pracovat ilegálně. Podobně jako v českých zemích se i na Slovensku vytvořila mafie, v rámci které čelní slovenští politici a národovci tajně udržovali kontakty a radili se o budoucím vývoji a postupech s českými buržoaznímí politiky.

Prvé začátky tohoto ilegálního slovenského domácího odboje možno spojovat se skupinou víděňských Slováků - politiků, kteří ve Vídni, v průběhu války pracovali. Patřil k nim např. dr. Kornel Stodola, dr. Milan Hodža, dr. Ivan Dérer, Ján Cablk a další.[36)]

Tato skupinka, dobře informovaná o vývoji domácí i světově politiky, na základě styků s významnými osobami monarchie a příslušníky jiných národů, začala navazovat spojení s buržoazními politiky i na Slovensku, např. s Matúšem Dulou, A. Štefánikem, J. Fábrym,S. Zochem, D. Jurkovičem, dr. V. Šrobárem, dr. J. Slávikem a dalšími. Taktéž navazovali důvěrné politické styky s vedoucími českými buržoazními politiky při jejich návštěvách na zasedáních delegací ve Vídni. Navazovalo se tak na tradice vzájemných kontaktů ještě před vypuknutím války v Budapešti při zasedáních rakousko-uherských delegací.

Možno konstatovat, že se tak formovala určitá společná politické linie dalšího postupu jakož i určité závěry, zaměřené na realizaci společného politického cíle - vytvoření samostatného československého státu, pravda, v duchu buržoazní koncepce československého zahraničního odboje v čele s Masarykem.

---

36) G r e č o M., Martinská Deklarácia, Turč. sv. Martin, 1947, s. 35.

Z uvedeného tedy vyplývá, že i když oficiální slovenská buržoazní politika reprezentovaná Slovenskou národní stranou přešla po vypuknutí války do pasivity a rezistence, formovala se v poměrně krátkém časovém období ilegální slovenská mafie, která ve spolupráci s buržoazními českými politiky i s buržoazními slovenskými politiky v Slovenské národní straně připravovala politické spojení Čechů a Slováků ve společném státě. Tuto politickou aktivitu reprezentoval liberálně pokrokový (hlasistický) proud v Slovenské národní straně, který postupně nacházel podporu i u slovenských sociálních demokratů, zejména po druhé ruské revoluci. Tento proud měl i po vystoupení Slovenské národní strany z politické pasivity rozhodující úlohu v slovenské domácí buržoazní politice při vytváření společného buržoazního československého státu (viz dále rok 1918). Naproti tomu dva další proudy v slovenské buržoazní politice - konzervativní a klerikální - dávaly přednost pasivitě. V rozhodujícím období se tyto dva proudy dostaly na podřadné místo ve slovenské politice, což současně odráželo specifické podmínky politické situace na Slovensku v tomto období.

Rovněž slovenská sociálně demokratická strana nastoupila v tomto období politiku pasívní rezistence. Vyjadřovala tím solidaritu se slovenským "občanským blokem", avšak současně zrazovala zásady proletářské třídní politiky a společné dohody na kongresech II. Internacionály o vztazích proletářských stran k válce.

Odklon od politické pasivity a rezistence nastal v slovenské buržoazní politice až v posledním roce války, na začátku r. 1918, a to pod revolučním vlivem Velké říjnové socialistické revoluce. Předehrou k tomu byly oslavy 1. máje v Liptovském sv. Mikuláši, na které slovenští sociální demokrati pozvali jako hlavního řečníka představitele slovenského liberálně pokrokového křídla Slovenské národní strany - hlasistu V. Šrobára; tento přednesl známou rezoluci lidového shromáždění, která žádala mimo jiné uzavření míru a uznání sebeurčovacího práva i pro "uherskou větev československého kmene".[37]

Tímto činem se po prvé oficiálně ze Slovenska vyhlásilo, že Slováci souhlasí s programem československého buržoazního zahraničního odboje, že se hlásí k myšlence společného státu Čechů a Slováků. Mikulášské shromáždění mělo proto zásadní politický a státoprávní význam nejen v domácím prostředí, ale i pro zahraničí, pro celý tehdejší československý buržoazní zahraniční odboj i přes to, že slovenské požadavky byly v rezoluci vyjádřeny ještě se zřetelem na uherskou státnost a bez výslovného přihlášení se k myšlence společné českoslovenn-

---

37) Rezoluce přijatá dne 1. máje 1918 na veřejném lidovém shromáždění v Liptovském sv. Mikuláši, fotokopie.

ské státnosti, což v daném období nebylo ještě možné. Je zřejmé, že takovýto projev, veřejně přednesený a shromážděním občanů schválený, byl velmi očekáván zejména v zahraničí; byl taktéž radostně přijat i v českých zemích.V rezoluci se současně projevila solidarita s analogickými projevy ve Vídni (30.5.1917) a v Praze (6.1.1918 a 14.4. 1918) a tím tedy byl dán i shodný projev vůle slovenského lidu s významnými státoprávními událostmi.

Neméně významným impulsem pro skončení politiky slovenské pasivity a aktivní politickou orientaci v duchu politického spojení Čechů a Slováků byly divadelní slavnosti v Praze ve dnech 15.-20.5.1918, konané při příležitosti 50. výročí položení základního kamene pro Národní divadlo, kterých se zúčastnila i početná slovenská delegace. Slavnosti vyzněly v mohutnou politickou manifestaci pro spojení a sjednocení Čechů a Slováků, jižních Slovanů a Poláků ve vlastních národních státech, v duchu práva každého národa na sebeurčení.

Pod bezprostředním vlivem těchto událostí začal se opět aktivizovat slovenský politický život reprezentovaný Slovenskou národní stranou, která nechtěla ztratit politický kredit a byla nucena uvažovat o budoucím vývoji. Proto též Matúš Dula svolal 24.5.1918 první poradu Slovenské národní strany do Turčanského sv. Martina. Slovenské národní strana tak po prvé vystoupila z politické pasivity od vypuknutí války. Přes složitou situaci ve vedení i v straně samotné se tato - na podnět K.A. Medveckého - přihlásila k právu národů na sebeurčení a odmítla další vyčkávání a mlčení. Závěr této porady formuloval Matúš Dula takto: "Slovenské národná strana stojí na stanovisku bezpodmienečného a bezvýhradného práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného štátu, pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska. Dula, predseda, sa poveruje, aby v tomto konečnom rozhodnutí uvedomil českého dejatela v Prahe."[38)]

Tento závěr porady vyjadřoval oficiální politické přihlášení se Slovenské národní strany k společné samostatné československé státnosti; tím se vytvořily základní předpoklady i pro pozdější přijetí Martinské deklarace, která byla logickým vyústěním přihlášení se slovenského národa k společné československé buržoazní státnosti.

Narůstající politická aktivita všech vrstev slovenského národa v závěrečném období první světové války nejenže přinutila Slovenskou národní stranu obnovit politickou činnost, ale vyvolala též potřebu vytvořit jednotný národní orgán, který by svým složením reprezentoval

---

38) Zápisnice ze dne 24. máje 1918 v Turčanském sv. Martině o poradě Slovenské národní strany, fotokopie.

všechny politické, sociální a ideové složky slovenského národa. Myšlenka vytvořit Národní radu se objevila ještě před vypuknutím první světové války; na jaře r. 1918 navrhoval vytvoření Slovenské národní rady dr. E. Stodola a dr. Hodža.

Vyvrcholením všech příprav pro vytvoření Slovenské národní rady byl 30.10.1918, kdy se do Turčanského sv. Martina, tehdejšího centra slovenského národního života, sešli představitelé z celého Slovenska, ale též z Budapešti, Vídně, Nového Sadu, zástupci všech tehdejších politických směrů národa (narodniari martinského směru, slovensko-katolického směru, liberálno-pokrokového a socialistického).

Na tomto shromáždění - po úvodní řeči Matúše Duly došlo k vytvoření S l o v e n s k é n á r o d n í r a d y a jejího permanentního V ý k o n n é h o v ý b o r u .[39] Jejím předsedou se stal Matúš Dula a tajemníkem K.A. Medvecký. Počet jejích členů se později na základě kooptování ustálil na 76,[40] Výkonný výbor měl 20 členů.

Takto vytvořená Slovenská národní rada se, po schválení "Deklarace slovenského národa" (Martinská deklarace),kterou se přihlásila k společnému československému státu na základě uplatnění práva slovenského národa na sebeurčení, ujala de facto vlády na Slovensku a stala se v historii slovenského národního hnutí druhou celonárodní politickou reprezentantkou, která funkcí i označením navazovala na léta 1848-1849.

Slovenská národní rada však nerozvinula všechny funkce nejvyššího zastupitelského orgánu slovenského národa v podmínkách buržoazně demokratické revoluce; vydala několik nařízení, starala se o pořádek na slovenském území, o bezpečnost a připravovala přičlenění Slovenska k vytvořenému československému státu.[41]

Slovenská národní rada a její Výkonný výbor navazoval též prvé kontakty s občany. Ti se na ni obraceli s žádostmi a návrhy, které byly zaměřeny na různé problémy jejich života.[42] O pestré organizátorské činnosti a jejich problémech v chaosu převratových dní svědčí i zachované Zápisnice ze zasedání Výkonného výboru SNR z listopadu a prosince r. 1918, jakož i z ledna 1919.[43] Jejich obsah je svědectvím o pestré paletě problémů, které bouřlivý politický a každodenní život přinášel a které bylo zapotřebí řešit.

Podle vzoru Slovenské národní rady a z její iniciativy se též po

---

39) M e d v e c k ý K.A., Slovenský prevrat, III, Bratislava 1930, s. 355-359.

40) Tamtéž, s. 354-355.

41) M e d v e c k ý K.A., Slovenský prevrat, II, Trnava 1930, s. 6.

42) Tamtéž, s. 9.

43) M e d v e c k ý K.A., Slovenský prevrat, IV, Bratislava 1931, s. 13-36.

30.10.1918 začaly na celém Slovensku vytvářet nové národní orgány - místní, okresní a stoliční národní rady, národní výbory a ozbrojené skupiny - slovenské gardy, které usilovaly realizovat mnohé revoluční opatření ve prospěch pracujících. Vytvořila se tak fakticky první slovenská demokratická organizace státní moci v čele se Slovenskou národní radou v podmínkách buržoazně demokratické revoluce, usilující o realizaci národních a demokratických cílů.

Vzniklá buržoazní československá státnost však nechtěla a neměla zájem na využití této první buržoazně demokratické slovenské organizace státní moci na území Slovenska; buržoazně demokratické národní orgány byly v krátkém čase zlikvidovány nařízením ministra - zplnomocněnce vlády ČSR pro správu Slovenska č. 6/1919 a 272/1919 adm. o rozpuštění slovenských národních rad a výborů ze dne 8.1.1919: "Jelikož je nemožné a nebezpečné, aby ve vytvořeném státě vedle sebe působily dvě organizace v oboru politickém, soudním a národohospodářském,a aby se vyhlo zmatku a zasahování do pravomoci úředních měřítek ze strany národních rad a výborů: z těchto příčin tedy všechny, na území ČSR vytvořené národní rady a národní výbory rozpouštím a jejich dosavadní pravomoc zrušuji". Nařízení nabylo účinnosti dnem 23.1.1919

Úřední akt zplnomocněného ministra pro Slovensko současně dokumentuje, že Slovenská národní rada v Turčanském sv. Martině fakticky vládla na Slovensku - i když nikoliv neomezeně - od 30.10.1918 do 23. 1.1919. Historie jednoznačně ukázala, že to byl nesprávný a osudný krok při rozvíjení buržoazní československé státnosti, determinovaný čechoslovakismem, který tímto definitivně ztrácel dočasný pozitivní charakter a začal se projevovat negativním a rozkladným způsobem; byl to současně projev omezeného buržoazního byrokratického centralismu, který se stal dalším osudným pilířem výstavby nového československého státu.

Z uvedeného vyplývá, že i domácí slovenská buržoazie, zejména její liberálně pokroková část (hlasisti), podporovaná slovenskou sociální demokracií, se přihlásila k myšlence společného československého státu, ve kterém by politické zájmy slovenského národa reprezentovala Slovenská národní rada. Vytvořily se tak státoprávní předpoklady pro možnou národně politickou samosprávu (autonomii) Slovenska v rámci buržoazního Československa, které však pro odpor silnější čechoslovakistické a centralistické buržoazie byly v krátkém období zlikvidovány. Čechoslovakisticko-centralistickou buržoazní koncepci společného státu potvrdila v tomto období již dočasná ústava - zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. ze dne 13.11.1918 a definitivně potom buržoazní ústava ČSR z 29.2.1920, která rozhodla o politickém charakteru československého státu jako diktatury buržoazie.

3. VELKÁ ŘÍJNOVÁ SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A VZNIK STÁTU ČECHŮ A SLOVÁKŮ

Mimořádně hluboký vliv na národně osvobozovací boj českého a slovenského národa, jakož i na národně osvobozovací a sociální boj všech utlačovaných národů na celém světě měla Velká říjnová socialistická revoluce (viz zejména uvedený vývoj od r. 1917).

Československá buržoazní historiografie, právě tak jako historiografie zejména západních buržoazních států, po dobu trvání předmnichovské buržoazní Československé republiky šířila jednostranné, buržoazii sloužící názory o tom, že výlučnou zásluhu na vzniku Československa měl pouze československý zahraniční a domácí odboj v čele s T. G. Masarykem, orientovaný na Dohodové mocnosti a jejich pomoc. Tyto názory jsou zejména západní buržoazní historiografií rozšiřovány i v současnosti; jejich cílem je "dokazovat" nerozlučné spojení československé státnosti se Západem, západní buržoazní kulturou, buržoazní demokracií, s buržoazním politickým systémem a negovat tak zásadní vliv Velké říjnové socialistické revoluce na vznik Československa, jakož i význam lidových mas a jejich názorů na národnostní a sociální uspořádání československého státu.

Velká říjnová socialistická revoluce, její program a výsledky, především nebývalým způsobem revolucionovala nejširší masy českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících doma i na frontách první světové války.[44)]

Český a slovenský proletariát jakož i široké masy pracujících svým třídním instinktem velmi rychle postřehly, že vítězství socialistické revoluce, zrod Ruské sovětské socialistické republiky a realizace zásadních revolučních politických, hospodářských, národnostních a zahraničně politických přeměn jsou mohutným podnětem a cílem i jejich vlastního zápasu za národní a sociální osvobození. Proto "ruský příklad" vyvolával vlnu radikalizace a bojových vystoupení pracujících doma i vojáků na frontách první světové války, naléhavé výzvy vládnoucím německým a maďarským třídám ke skončení nesmyslné a protilidové války, jakož i důrazné požadavky realizace zásadních národnostních i sociálních přeměn ve prospěch všeho pracujícího lidu. Historické dokumenty vítězné socialistické revoluce v Rusku - Dekret o míru a Deklarace práv národů Ruska, jakož i další revoluční opatření so-

---

44) Viz J. G a l a n d a u e r , Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v české společnosti, Praha 1977; L. H o l o t í k , Októbrová revolúcia a národno-oslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958; J. K ř í ž e k , Vznik Československa, Praha 1978; V. P l e v z a , Trvalé hodnoty I., Bratislava 1976, Přehled dějin KSČ, Praha 1976 a další díla.

větské moci v oblasti politické, ekonomické, sociální a kulturní - nebývalým způsobem ovlivňovaly boj pracujících mas za mír, národní i sociální osvobození. Revoluční akce lidových mas naplnily prakticky celý rok 1918 a dovedly zápas českého a slovenského národa za vytvoření samostatného státu, národnostně i sociálně spravedlivého, až k vítěznému dovršení v říjnu r. 1918.

Podstatou nesmírného vlivu Velké říjnové socialistické revoluce na národně osvobozovací boj našich národů a na vznik samostatného československého státu byla skutečnost, že socialistická revoluce uměla pod vedením strany nového typu - bolševické strany na čele s V.I. Leninem - harmonicky spojovat sociální a národní cíle revoluce, že tyto požadavky a cíle jasně, jednoznačně a srozumitelně formulovala a v praxi též před celým světem realizovala. I další revoluční dekrety sovětské moci o vyvlastnění státkářské půdy, o znárodnění průmyslu a bank, o nové proletářské organizaci státního, společenského a hospodářského života, jakož i důsledná mírová zahraniční politika mladého sovětského státu, nemohly zůstat bez mimořádného ohlasu ani v našich podmínkách, ani v ostatních zemích světa.

Velká říjnová socialistická revoluce důsledným vyhlášením a realizací práva národů na sebeurčení až do oddělení jednoznačně podporovala a upřesňovala spravedlivý boj všech potlačených národů Rakousko-Uherska, což objektivně pomáhalo i české a slovenské buržoazii, která se dostala do čela československého zahraničního i domácího odboje. Buržoazní politikové na jedné straně byli nuceni pozitivně hodnotit v sovětském Rusku realizované právo národů na sebeurčení, na druhé straně však měli panický strach z revolučního vývoje, z realizovaných socialistických přeměn, harmonicky spojovaných s realizací práva národů na sebeurčení.

E. Beneš jako jeden z vedoucích politiků buržoazního zahraničního československého odboje proti Rakousko-Uhersku v souvislosti s hodnocením "ruské revoluce" konstatoval: "My v Paříži jsme pozorovali celý vývoj ... s radostí i se starostmi. Věděli jsme, že revoluční Rusko svou ideologií, svými cíli a snahami i svými sympatiemi musí jít s námi. Všechny vládní deklarace hovořily o demokracii a svobodě národů výslovně, přímo nebo nepřímo se stavěly proti Rakousko-Uhersku a za osvobození potlačovaných středoevropských národů ... Proto jsem nepodceňoval ohromný ideový dosah ruské revoluce jako takové, ať pro vývoj poválečné Evropy a Ruska, ať pro její vliv na válku, či pro spojeneckou diplomacii vůbec a tím i na problém říše habsburské a na otázku našeho osvobození ... Jestliže nepomohlo Rusko porobeným národům svým politickým programem, anebo od r. 1917 bojem na frontách, pomohlo jim vydatně svou revolucí. Západoevropská diplomacie, která

ním dosud poměhala z důvodů mocenských nebo taktických, nemohla jít nyní zpět: vynořily se tu nové nepřemožitelné síly ideové a morální, které její dosavadní kroky v náš prospěch sankcionovaly. A na druhé straně, v státech střední Evropy, tyto síly působily ohromujícím dojmem: revolucionovaly masy, ohrožovaly autokracii každého druhu, rozvracely národnostně smíšené státy, stěžovaly vedení války, i když na druhé straně vlády těchto států obratně ve svůj prospěch politicky i vojensky využívaly revolučního chaosu, který vznikl v Rusku ..."[45]

Je samozřejmé, že sociální a socialistický program Velké říjnové socialistické revoluce nebyl už pro politické vůdce české a slovenské buržoazie, avšak ani tzv. socialistických stran, přijatelný. V tomto směru buržoazní politici nevyslovovali uznání revoluci, ale vyslovovali vážné obavy ze strachu před "bolševismem", volali po pořádku, pokoji, právní jistotě apod.

Velká říjnová socialistická revoluce a vítězství ruského proletariátu vedeného bolševickou stranou, otřásly základy Rakousko-Uherské monarchie. Došlo k prudkému vzestupu revoluční vlny,což se projevovalo v nebývalém rozvoji stávkového hnutí, demonstrací proti válce i ve zvýšené aktivitě sociálně demokratických stran.[46] Pro český a slovenský lid měla Velká říjnová socialistická revoluce význam nejen z hlediska sociálního - v tom, že ukazovala cestu, jak odstranit kapitalistický vykořisťovatelský systém - ale současně i z hlediska národnostního, protože na základě jednoznačně vyhlášeného práva národů na sebeurčení až do oddělení začala v praxi řešit složitou národnostní otázku v mnohonárodnostním Rusku. Požadavek práva národů na sebeurčení a jeho praktická realizace pod vedením proletariátu a bolševické strany jakoby najednou vyjasnily to, za co utlačované národy Rakousko-Uherska dlouho, živelně, bez jasného konečného cíle bojovaly proti německým a maďarským vládnoucím třídám.

Právo národů na sebeurčení až do oddělení spojené s vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce se tak stalo kvalitativním zlomem v národně osvobozovacím boji českého a slovenského národa;otřáslo současně i plány dohodových mocností na zachování monarchie a dostalo se definitivně do povědomí nejširších mas českého a slovenského lidu. Současně výrazným způsobem ovlivnilo též politiku domácí české a slovenské buržoazie,která až do Velké říjnové revoluce lavírovala a taktizovala při vytyčování nového státoprávního programu, protože v zá-

---

45) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce I., Praha 1927, s. 317-318.

46) H o l o t í k L., Októbrová revolúcia a národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku v r. 1917-1918, Bratislava 1958; J. G a l a n d a u e r , Ohlas Velké říjnové revoluce v české společnosti, Praha 1977; V. P l e v z a , Trvalé hodnoty, I., Bratislava 1976, Přehled dějin KSČ, Praha 1976.

sadě nepomýšlela na likvidaci monarchie a vytvoření samostatného československého státu.

Ani sociálně demokratická strana neměla jasný národnostní program; proto i její politiku v národnostní otázce - a nejen v této - postavila Velká říjnová socialistická revoluce do ostrého protikladu s požadavky nejširších lidových mas.

Negativní skutečností v tomto složitém revolučním procesu bylo však to, že chyběla pevná, marxisticko-leninsky orientovaná strana proletariátu, která by dokázala usměrnit živelnou, neorganizovanou revoluční vlnu a proces, jako tomu bylo v sovětském Rusku. Proto se též stalo, že myšlenky Velké říjnové socialistické revoluce, mimo třídně determinovaného a omezeného využití práva národů na sebeurčení především českou buržoazií, se v podmínkách hegemónie české a slovenské buržoazie v národně osvobozovacím boji nemohly realizovat a stávaly se pro proletariát a masy pracujících pouze perspektivou budoucí revoluční činnosti - avšak to bylo možné za předpokladu,že se vytvoří též revoluční, marxisticko-leninská strana proletariátu i v našich podmínkách.

Jediným politikem v Československé sociální demokracii, který po Velké říjnové socialistické revoluci začal hledat novou orientaci, vlastní třídní, marxistickou a proletářskou orientaci, která by se nepodřizovala buržoaznímu nacionalismu,buržoazním politickým stranám, byl Bohumír Šmeral.

Zvláště významným dokumentem hledání revoluční orientace se stala stať B. Šmerala "Komunistický manifest a naše státoprávní deklarace", publikovaná v časopise Akademie.[47)]

B. Šmeral napsal tuto stať v březnu r. 1918 při příležitosti 70. výročí Manifestu komunistické strany; pokusil se v ní vyjádřit názor, jak by měla vypadat a k čemu by měla vést samostatná třídní politika Československé sociální demokracie, včetně jejích státoprávních aspektů. Zdůraznil zejména, že "kořeny útisku dělnické třídy jsou v nespravedlivých majetkových poměrech, a proto podstatná změna majetkových poměrů, odstranění soukromého vlastnictví, musí být pro proletariát hlavním cílem, k němuž má soustředit všechno své úsilí a k jehož prosazení nechť slouží dobytá politická moc ..."[48)]

B. Šmeral tak odvážným způsobem nastolil myšlenku, že dělnické třídě nestačí vybojovat jen samostatný stát, ale že musí uskutečnit i nejzákladnější úkol proletariátu - socialistickou revoluci. Tím současně načrtl poprve i základ s o c i a l i s t i c k é koncepce

---

47) B. Š m e r a l , Historické práce, Praha 1961, s. 128 an.

48) Tamtéž, s. 133.

československé státnosti jakožto třídní protiklad buržoazní koncepce československé státnosti prosazované Masarykem.

Na analýze vnitřní a mezinárodní situace dokazoval, že byly vytvořeny objektivní podmínky, aby dělnictvo svrhlo kapitalistickou nadvládu. Současně zdůrazňoval nutnost společného boje proletariátu celého Rakousko-Uherska. Toto hnutí, žel, bylo živelné, bez internacionální marxistické strany; v jeho čele stáli oportunističtí vůdci, kteří jednotnou dělnickou organizaci rozbili a znemožnili společný internacionální postup všeho dělnictva Rakousko-Uherska.

B. Šmeral správně zdůrazňoval zásadní význam jednoty dělnictva v proletářské revoluci. Současně však podcenil úlohu národně osvobozovacího boje národů monarchie, včetně boje českého a slovenského národa; domníval se, že "státoprávním vyhlášením" z 30.5.1917 se vytvořil základ k vyřešení národnostní otázky tak, jak ho formulovala buržoazie; ponechával tedy řešení národnostní otázky buržoazii a nedocenil potřebu, aby se do čela národněosvobozovacího boje dostala dělnická třída, která by tak vytvořila nevyhnutelné východisko pro splnění konečného cíle dělnické třídy.

Přesto však v osobě B. Šmerala, v jeho názorech a důsledných třídních a internacionalistických hodnoceních významu VŘSR se projevovalo úsilí o hlubší pochopení těchto historických událostí, jakož i náznaky zrodu budoucí marxistické levice.

Velká říjnová socialistická revoluce i za této situace ovlivnila především boj za vytvoření samostatného československého státu na základě práva našich národů na sebeurčení až do oddělení.

Revoluční situace na konci r. 1917 a v průběhu celého roku 1918 rozhodujícím způsobem zapůsobila i na státoprávní orientaci české a slovenské buržoazie zejména doma. Urychlovala proces opouštění prorakouské a prouherské orientace a přechod na protirakouskou a protiuherskou platformu cestou vytvoření samostatného československého státu. Výrazem tohoto zlomu se stala tzv. tříkrálová deklarace ze 6. 1.1918, ve které se už jednoznačně projevoval vliv Velké říjnové socialistické revoluce v podobě požadavku svobodného sebeurčení národů jako východiska nového poválečného uspořádání Evropy a světa. Mimo jiné se v ní výslovně hovořilo: "Jsme povinni určitě a jasně za lid český a za zotročenou a politicky umlčenou slovenskou větev v Uhrách vyznačiti svoje stanovisko k nové úpravě mezinárodních poměrů... Nové Rusko při svém pokusu o všeobecný mír vložilo do stěžejních mírových podmínek zásadu sebeurčení národů tak, aby národové svobodnou vůlí rozhodly o svém životě a usnesly se,chtějí-li budovati stát samostatný, či tvořiti státní celek ve spolku s jinými národy... Trpce žalujeme, že náš národ byl zbaven své samostatnosti státoprávní i svého

práva na sebeurčení umělými volebními řády, vydán nadto panství německé menšiny a německé centralistické byrokracie. Slovenská větev naše stala se pak obětí brutálnosti maďarské a neslýchaného násilnictví v státě, jenž přese všechny zdánlivé konstituční formy zůstává nejtemnějším koutem Evropy ... N á r o d n á š h l á s í s e o s v o u s a m o s t a t n o s t , opíraje se o své historické právo státní a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské přispěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznávaje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní.

Vedeni jsouce těmito zásadami protestujeme slavnostně proti odmítání práva sebeurčení národů při jednání mírovém a žádáme, aby ve smyslu práva toho zabezpečeny byly všem národům, tedy i našemu, účast a plná volnost obhájiti svých práv na mírovém kongresu."[49]

Z uvedeného vyplývá, že čeští buržoazní poslanci - s vědomým odvolánim se na revoluční události "nového Ruska" - přešli již plně na platformu vytvoření samostatného československého státu na základě práva národů na sebeurčení až do oddělení a historického státního práva českého. Čeští buržoazní poslanci, vzhledem k obrovskému revolučnímu tlaku lidových mas v duchu myšlenek Velké říjnové socialistické revoluce, jakož i vzhledem k celkové zahraniční a vojenské situaci, nemohli už při státoprávních prohlášeních setrvávat na platformě reformovaného resp. federalizovaného Rakousko-Uherska, ale byli přímo donuceni rychle z této platformy ustupovat,jestliže se nechtěli dostat do absolutní izolace ze strany pracujících mas našich národů. Tento jejich nový politický a státoprávní kurs pochválil i E. Beneš v memorandu o československé otázce, které předložil britskému ministru zahraničních věcí A.J. Balfourovi dne 10.5.1918.[50]

"Přísaha československého národa" z 13.4.1918 napsaná poslancem Fr. Soukupem a uvedená řečí Al. Jiráska se již nesla v tomto duchu. Zdůrazňovala a oslavovala především samostatnost československého národa, nacionální stránku revolučního pohybu,avšak bez jakékoliv další sociální perspektivy.

V analogickém duchu vyznívala i rezoluce lidového shromáždění v Liptovském sv. Mikuláši z 1.5.1918 (viz výše).

Vykrystalizované státoprávní stanovisko o utvoření samostatného

---

49) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927.

50) Tamtéž, s. 335-336.

československého státu na základě práva na sebeurčení národů bylo akcentováno též v projevu buržoazního Národního výboru československého při jeho ustavení 13.7.1918: "... Poslání Národního výboru československého jest dáno příkazem této doby: v soustavné práci shromažďovati, pořádati a vésti všechny veliké duševní, morální a hmotné síly v národě k dosažení toho co jest nejsvětějším, nezadatelným právem každého národa a co nemůže a nebude odpíráno také národu našemu: právo sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém s vlastní správou ve vlastním domě a pod vlastní svrchovaností...[51)]

V Praze se však 6.9.1918 ustavila též Socialistická rada; vytvořili ji zástupci sociální demokracie a české strany socialistické. Socialistická rada byla zvláštní součástí Národního výboru; na pléně Národního výboru předkládali členové Socialistické rady návrhy připravené na zvláštních schůzích. Socialistická rada reprezentovala vzestup revolučních nálad a radikalizace lidových mas a měla získat opět důvěru členů socialistických stran.

V programovém vyhlášení zdůrazňovala, že bude bojovat nejen za samostatný stát,ale též za s o c i a l i s t i c k é požadavky a přeměny. Některá její opatření vzbuzovala naději, že se ještě může dosáhnout toho, aby vedení revolučního pohybu přešlo nakonec do rukou dělnických vůdců. Projevilo se to výrazně zejména při generální stávce 14.10.1918, která měla být původně jen výstražnou akcí proti rabování českých zemí vídeňskými úřady, avšak přerůstala do významné politické akce. Z iniciativy levicových sil v Socialistické radě (B. Šmerala, B. Vrbenského, L. Landové-Štychové) mělo dojít k vyhlášení samostatné československé republiky, avšak na socialistických základech. Mocenské orgány monarchie a reprezentanti NV označili aktivitu Socialistické rady za zradu národních zájmů, za pokus o bolševický převrat a původně zamýšlený rozsah generální stávky podstatně omezily. Přesto však došlo k demonstracím a k vyhlášení samostatné československé socialistické republiky na mnohých místech země. Polarizace dělnického hnutí byla tak jednoznačná. Dříve, než se mohla dále rozvinout, přistoupilo vedení sociální demokracie k další spolupráci s občanskými stranami a 20.10.1918 - v zájmu "upevnění jednoty" - podřídilo Socialistickou radu plně buržoaznímu Národnímu výboru. Tím současně završilo pravicově oportunistickou orientaci sociální demokracie před skončením první světové války; nepostavilo se do čela revolučního pohybu lidových mas, ale naopak se dobrovolně a zbaběle podřídilo buržoazii tehdy, když už dozrály objektivní i subjektivní

---

51) B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, III, Dokumenty, Praha 1927 s. 388-390.

podmínky pro revoluční svržení rakousko-uherské monarchie a realizaci socialistických opatření. Výrazem toho byly i letáky, ve kterých se sociální demokracie uspokojovala pouze s národním osvobozením a vůbec nenastolovala otázku osvobození sociálního.[52]

Národní výbor byl nesmírně překvapen rychlým spádem událostí a možno říci, že byl nakonec téměř donucen vyhlásit československou samostatnost, jestliže neměly být vážně ohroženy třídní zájmy české i slovenské buržoazie. Učinil tak po dorozumění s rakouskými byrokraty na místodržitelství a na pražské policii a zabezpečil si dokonce i souhlas vojenského velitelství. České buržoazii podporované svým slabším partnerem - buržoazií slovenskou - se tak podařilo uvést do života celonárodně přijímanou a podporovanou ideu samostatné československé státnosti a současně převzít veškerou státní moc, klidně a nerevolučně, takže 28. říjen 1918 vypadal v Praze, jak to charakterizoval Z. Nejedlý, "jako spořádaná národní slavnost".

Ke klidnému přechodu do nových poměrů nesporně přispěla i skutečnost, že český a slovenský proletariát sám vřele přivítal vytvoření samostatného československého státu a díky oportunistické politice sociální demokracie a ostatních "socialistických" stran žil dočasně v iluzi, že nový stát, který umožnil národní osvobození, přinese i osvobození sociální a stane se postupně - evolucí - státem socialistickým.[53]

Proto se s velikým spontánním nadšením setkalo vyhlášení prvního zákona o vzniku samostatného československého státu 28.10.1918 a uveřejnění Deklarace slovenského národa (Martinské deklarace) z 30.10. 1918, od kterých všechen český a slovenský lid očekával, že vytvoří pevný základ pro další národnostní, hospodářský a zejména též sociálně spravedlivý život ve společném státě.

Vliv Velké říjnové socialistické revoluce na vznik samostatného československého státu, jak vyplývá z uvedeného, se tedy projevil za daných třídněpolitických podmínek a rozložení sil, především prostřednictvím akcentace práva každého národa na sebeurčení až do oddělení v českém a slovenském národně osvobozovacím hnutí, které se též na vítěznou "ruskou revoluci" v tomto směru jednoznačně odvolávalo. Dokladem toho jsou závěrečné politické a státoprávní dokumenty adresované do zahraničí i do domácího prostředí, které na základě sebeurčovacího práva národů požadovaly vytvoření samostatného československého státu.

---

52) Boj o směr vývoja československého štátu, I, Říjen 1918- červen 1919, NČSAV, Praha 1955.

53) Venkov, 6.10.1918, Rezoluce NV a Svazu českých poslanců.

Socialistický program Velké říjnové revoluce však zůstal - vzhledem k uvedenému nepříznivému poměru třídních sil - jen ideovým programem budoucí politické aktivity a bojů českého a slovenského proletariátu a jeho marxisticko-leninské strany, která vznikla až v r. 1921.

Dočasně se též projevil bezprostřední vliv Velké říjnové socialistické revoluce v pokusu o vytvoření slovenské socialistické státnosti v podobě vzniku Slovenské republiky rad 16.6.1919 v Prešově.[54] Byl spojen se vznikem Maďarské republiky rad a s její všestrannou pomocí. Slovenská republika rad vznikla z iniciativy proletariátu východního Slovenska a byla prvním pokusem o vytvoření socialistického státu jako diktatury proletariátu na území ČSSR. Byla i prvým předobrazem současné Slovenské socialistické republiky, která je součástí federativní Československé socialistické republiky. Vzorem pro vytvoření tohoto prvního socialistického státního útvaru na našem území byly též zkušenosti Ruské sovětské federativní socialistické republiky, zvláště též rady V.I. Lenina a ostatních vedoucích činitelů mladé sovětské republiky, které ovlivňovaly program slovenské socialistické sekce v Uhrách jako politicko-ideového východiska vzniku Slovenské republiky rad.[55]

Třeba současně připomenout, jak to konečně vyplývá i z programu slovenské socialistické sekce v Uhrách, že vedoucí orgány této republiky ani před, ani po vyhlášení Slovenské republiky rad nechápaly vznik státu diktatury proletariátu na Slovensku jako izolovaný jev: vždy vycházely z přesvědčení, že revoluční vlna se přenese též na Moravu a do Čech a vytvoří se společný proletářský stát organizovaný po vzoru Ruské sovětské federativní socialistické republiky, tedy na federativních základech. Neodmítaly tedy uplatnění sebeurčovacího práva slovenského národa v říjnu r. 1918 v podobě vzniku společného československého státu, bojovaly však o plné naplnění jeho národnostního, avšak i sociálního obsahu na principech diktatury proletariátu a důsledného uplatnění práva národů na sebeurčení.

Slovenská republika rad měla a chtěla být východiskem pro vznik společného socialistického státu Čechů a Slováků; v tomto smyslu se nesly i závažné politické projevy jejích vedoucích činitelů, kteří si uvědomovali nejen dávné společné historické tradice a osudy českého a slovenského národa, ale též vůli spoluvytvářet společnou československou státnost, jakož i sílu spojeného českého a slovenského proletariátu v boji proti kapitalismu na společném státním území.

---

54) Slovenská sovietská republika v r. 1919, SVPP, Bratislava 1955.

55) Červené noviny, č. 42 z 31.5. a č. 43 z 1.6.1919.

V telegramu předsedy slovenské Revoluční vládní rady Antonína Janouška adresovaném československé vládě v Praze se mimo jiné hovořilo: "Naší nejvřelejší snahou je tedy žít v nejužší státní,nedělitelné spojitosti s českým proletariátem, který je krví naší krve. Soudruhům našim na Moravě, ve Slezsku a v Čechách prohlašujeme, že nestojíme v naprosto žádném nepřátelství a válečném stavu a všemi prostředky a při všech příležitostech dáváme najevo naše soudružské a bratrské cítění s českým proletariátem, že s ním chceme v nedělitelném svazku pracovat pro všeobecný mír a pro uskutečnění vlády proletariátu všech národů".[56)]

Slovenská republika rad, vzdor složitosti situace,chybám i omylům, které zákonitě provázely boj slovenského proletariátu při pokusu o vytvoření socialistického státního útvaru pod vlivem revolučních idejí Velké říjnové socialistické revoluce, stala se v boji o realizaci socialistického Československa historickým mezníkem a revolučním příkladem. Vývoj událostí však tehdy nešel očekávaným směrem světové proletářské revoluce a vytvoření světové federativní republiky rad. Podmínky pro tuto revoluční koncepci nebyly zralé.Slovenská republika rad zanikla po ústupu maďarské Rudé armády. Maďarská republika rad podlehla vnitřním a vnějším kontrarevolučním silám, které přivedly k moci hortyovský fašismus. Ani český a slovenský proletariát nezvítězil v boji o moc ve státě v kritickém období let 1918-1920. V tomto boji zvítězila česká a slovenská buržoazie a vítězství potvrdila i ústavou z r. 1920.

Vznik Slovenské republiky rad v r. 1919 jakož i boj českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících v letech 1918 - 1920 o charakter společného státu se staly zdrojem poučení zejména v tom, že národní a sociální osvobození pracujících je možné realizovat jen tehdy, jestliže se proletariát stane vedoucí silou národa, jestliže se stane hegemonem národní a demokratické revoluce a vytvoří tak předpoklady pro vítězství revoluce socialistické.To všechno je však uskutečnitelné pouze za předpokladu, jak to potvrdily především sovětské zkušenosti, že proletariát si vytvoří vlastní revoluční stranu marxisticko-leninského typu. Zárodky takovéto strany českého a slovenského proletariátu pod vlivem vítězství Velké říjnové socialistické revoluce vznikly již v mladém sovětském Rusku, když nejuvědomělejší čeští a slovenští dělníci, kteří prožívali socialistickou revoluci na území sovětského Ruska a pomáhali aktivně při jejím zrodu, vytvořili v máji r. 1918 v Moskvě Československou sekci při Komunistické straně

---

56) Robotnícke noviny č. 60 z 26.6.1919, Slovenská sovietská republika v r. 1919, SVPL, Bratislava 1955, Prílohy s. 351-352.

Ruská (bolševiků), která se stala první revoluční organizací československého proletariátu a předchůdkyní KSČ.

Zásadní význam Velké říjnové socialistické revoluce pro vznik samostatného československého státu je tedy nesporný a jednoznačný, což dokumentovali i buržoazní politici, kteří se dostali do čela čs. národně osvobozeneckého boje proti Rakousku-Uhersku, zejména E. Beneš, Historický význam Velké říjnové socialistické revoluce musela respektovat i česká a slovenská buržoazie a její imperialističtí dohodoví spojenci. Donutila českou a slovenskou buržoazii a imperialistické dohodové mocnosti, aby s plnou vážností braly v úvahu právo každého národa na sebeurčení až do oddělení a zásadně zrevidovaly původní plány na zachování Rakousko-Uherska.

Dohodové imperialistické mocnosti, aby čelily obrovskému vlivu Velké říjnové socialistické revoluce na utlačované národy Rakousko-Uherska i ostatního světa,byly nuceny ústy prezidenta Wilsona proklamovat právo národů na sebeurčení a naplňovat ho vlastním třídním obsahem. Jestliže se Masarykova Československá národní rada až do roku 1917 a ještě začátkem roku 1918 marně snažila získat vlády států Dohody pro myšlenku samostatného československého státu,potom především pod revolucionujícím vlivem Velké říjnové revoluce se tyto státy rozhodly uznat Československou národní radu za představitelku budoucího samostatného státu,aby si tak současně zabezpečily další vliv na jeho vývoj (stalo se tak v období od 29.6. do 2.9.1918).

Velká říjnová socialistická revoluce též zásadním způsobem urychlovala proces ideové a politické diferenciace v rámci oportunistické a reformistické, prorakousky orientované československé a slovenské sociální demokracie. Její národnostní a sociální program postupně realizovaný v praxi, začal výrazným způsobem ovlivňovat formování marxistického křídla v těchto stranách a urychlovat proces ideové a politické diferenciace v řadách českého a slovenského proletariátu a ostatních pracujících našich národů.

Proniknutí revolučních idejí Velké říjnové revoluce do československého dělnického hnutí vyústilo nakonec do vzniku marxisticko-leninské strany československého proletariátu - do vzniku KSČ v r. 1921, která se stala hlavní organizátorkou a vůdkyní dělnické třídy a všeho pracujícího lidu v boji za přeměnu buržoazního československého státu ve stát socialistický, ve stát diktatury proletariátu.

KSČ jako rozhodující subjekt revolučního boje dělnické třídy a ostatních pracujících našich národů a národností tvořivým způsobem využívala a rozvíjela odkaz Velké říjnové socialistické revoluce a

bolševické strany v podmínkách buržoazní československé republiky a mobilizovala dělnickou třídu a masy pracujících do boje za skutečně lidové a demokratické Československo.

V kritických letech 1938-1939 byla jedinou politickou stranou, která se postavila na obranu Československa proti nástupu a útoku domácího a německého fašismu, na obranu buržoazního Československa, za záchranu buržoazní československé státnosti před fašismem. Po její likvidaci v letech 1939-1945 se plně postavila do čela národně osvobozovacího boje našich národů za její obnovení na nových sociálních a národnostních základech, po boku prvého socialistického státu na světě - SSSR. Výsledkem tohoto těžkého boje všech demokratických a antifašistických sil vedených KSČ po boku SSSR v rámci protifašistické koalice bylo obnovení nového, avšak lidově demokratického Československa, ve kterém v Únoru 1948 zvítězila socialistická revoluce a vznikl generacemi očekávaný socialistický stát na základech diktatury proletariátu. Teprve tento nový socialistický stát Čechů a Slováků a ostatních národností plně vyřešil všechny sociální, politické, hospodářské a národnostní problémy, s kterými zápasilo buržoazní Československo, jež nebylo schopné, vzhledem na svou třídní podstatu, je vyřešit.

Současná československá federativní socialistická státnost stala se kvalitativně vyšší formou společné československé státnosti v porovnání s buržoazní čs. státností, protože v plném a neomezeném rozsahu umožnila a umožňuje národní osvobození a rozvoj našich národů a národností a současně i osvobození sociální, osvobození dělnické třídy a všech pracujících od kapitalistického vykořisťování a útlaku. Až po vítězství socialistické revoluce v našich podmínkách se mohla v plném rozsahu realizovat suverenita všeho československého lidu a suverenita našich národů a národností vyjádřená vznikem a všestranným rozvojem Československé socialistické republiky, společného federativního státu Čechů, Slováků a ostatních národností.

Závěr.

Vznik Československé republiky před 60 léty byl obrovským pokrokem proti reakčnímu Rakousku-Uhersku. Buržoazně demokratická československá republika nahradila reakční monarchii, v níž se proplétaly feudální přežitky s moderním kapitalismem. Český národ po 300 letech znovu získal vlastní státnost, slovenský národ byl zachráněn před národním zánikem. Vznik společného a samostatného československého státu navazoval na hluboké historické tradice společné státnosti předků našich národů, na pokrokové tradice česko-slovenských vztahů, vzájemnosti a spolupráce, které vyústily do myšlenky politického a státního spojení našich národů. Vznik Československa byl současně završením procesu, v němž se Češi a Slováci zformovali v novodobé buržoazní náro-

dy, byl předpokladem jejich dalšího vývoje. Vytvořil se prostor i pro organizovaný boj dělnické třídy a pracujících mas našich národů a národností za úplné národní a sociální osvobození, který byl nepoměrně větší ve srovnání s podmínkami v rakousko-uherské monarchii.

Dosažený pokrok byl však historicky omezený. Buržoazní Československo nemohlo pro svůj třídní charakter uskutečnit ani sociální ani národní osvobození českého a slovenského lidu, českého a slovenského národa. Nemohlo ani, jak ukázal další dějinný vývoj vedoucí k Mnichovu, trvale zajistit národní a státní nezávislost.

Novou a kvalitativně vyšší etapou vývoje společné československé státnosti - po její likvidaci a krizi v letech 1938-1945 - přinesl až nástup dělnické třídy a KSČ do čela našich národů a vytvoření nového, lidově demokratického a socialistického Československa po skončení druhé světové války v r. 1945 a po vítězství socialistické revoluce v r. 1948.

Současná ČSSR vyřešila všechny sociální, hospodářské a národnostní problémy, neřešitelné v podmínkách buržoazního Československa a stala se - na základě socialistického federativního uspořádání - optimální formou dobrovolného soužití našich národů a národností ve společném socialistickém státě.

"Úspěchy, kterých dosahujeme v oblasti národnostní politiky, dosažený stupeň jednoty a internacionálního bratrství mezi Čechy a Slováky i národnostmi žijícími na našem území patří k nejvýznamnějším historickým vymoženostem našeho revolučního dělnického hnutí, zápasů naší strany a lidu. Střežit tuto vymoženost je neustále aktuálním příkazem" zdůraznil XV. sjezd KSČ.

Historický význam vzniku Československa před 60 lety je v současném období zvýrazněn a umocněn všestranným a grandiózním rozvojem socialistického Československa jako pevné součásti světové socialistické soustavy v čele se SSSR, jeho stále rostoucí autoritou v celém pokrokovém a mírumilovném světě a jeho komunistickými perspektivami.

К ВОПРОСУ ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Станислав Матоушек

Резюме

Целью данной работы является вкратце объяснить условия и значение возникновения буржуазной чехословацкой государственности 60 лет тому назад в 1918 г. как проявление права чешского и словацкого народов на самоопределение, указать, какое значение она имела для дальнейшего развития наших наций по сравнению с периодом национального, социального и политического гнета в Австрийско-Венгерской монархии, однако автор указывает также на значительные недостатки и ошибки при решении основных политических, национальных и социальных проблем, которые позднее были причиной ее гибели и ликвидации фашистской гитлеровской Германией.

Однако огромное историческое значение образования самостоятельного государства чехов и словаков, преисполнившее давнее желание трудящихся наших народов иметь самостоятельное государство и, спасшее их от национальной гибели, уже с самого начала было обесценено классово ограниченной и антинародной политикой чешской и словацкой буржуазии, стоявшей во главе самостоятельного государства и, которая сама стала причиной гибели этого государства.

В данной работе главное внимание уделяется вопросу более ясного объяснения идеи чехословацкой государственности в 1914-1918 гг., и также проблематике образования государства чехов и словаков в 1918 г., анализу буржуазных государственно-правовых взглядов на создание общего государства, представленных Т.Г. Масариком и К. Крамаржем и соответствующих буржуазных государственно-правовых институтов и органов, связанных с созданием буржуазной Чехословакии. Далее, уделяется внимание анализу государственно-правовых взглядов чешских и словацких соотечественников за границей, поддерживающих борьбу за создание самостоятельного чехословацкого государства.

В данной работе проводится анализ политики и развития государственно-правовых взглядов чешской и словацкой буржуазии в условиях усиливающейся национально-освободительной борьбы чешских и словацких трудящихся, больше всего страдающих от гнета монархии. Целью политики чешской и словацкой буржуазии и опортунистической и реформистской социальной демократии до революционных событий в России 1917 г. было

сохранение Австро-Венгрии или лишь частичное проведение реформы (автономистической или федеративной).

Взгляды на развитие в основном изменились в начале 1917 г., когда буржуазно-демократическая революция в России смела царизм, и прежде всего после победы Великой Октябрьской социалистической революции 1917 г., наметившая ясную и убедительную социальную и национальную программу, революционизировавшая пролетариат и трудящихся всего мира, включая и Австро-Венгерскую монархию.

В работе проводится анализ и указывается, в чем заключалось решительное влияние Великой Октябрьской социалистической революции на создание государства чехов и словаков, какое влияние оказала ВОСР на чешских и словацких трудящихся, на их революционную активность, до какой степени ВОСР оказала влияние и на чешскую и словацкую буржуазию, на социал-демократию, на национально-освободительную борьбу, происходящую на Родине и за границей против монархии, на правящие классы монархии и державы Антанты. В работе приводится, что среди многих факторов, оказывающих влияние на образование Чехословакии, сыграла решающую роль Великая Октябрьская социалистическая революция - прежде всего ее революционная национальная программа, основанная на неуклонном проведении и осуществлении права каждой нации на самоопределение вплоть до отторжения.

С историческим значением Великой Октябрьской социалистической революции должна была считаться и чешская и словацкая буржуазия и ее империалистические союзники. Заставила чешскую и словацкую буржуазию и ее союзников серьезно учитывать право каждой нации на самоопределение вплоть до отторжения и в принципе провести ревизию первоначального плана на сохранение Австро-Венгрии и на ее возможное отторжение от Германии.

Образование буржуазной Чехословацкой республики было с точки зрения исторической значительно прогрессивным шагом по сравнению с реакционной Австро-Венгрией. Однако в этом прогрессе проявилась классовая ограниченность, так как буржуазная Чехословакия не смогла решить ни национального вопроса, ни социального, не сумела освободить чешский и словацкий народы; не смогла даже обеспечить национальную и государственную самостоятельность, о чем свидетельствует историческое развитие государства вплоть до Мюнхена 1938 г. и его ликвидация фашистами в 1939 г.

Новый и высший этап развития чехословацкой государственности - после ее ликвидации и кризиса в 1938-1945 гг. - наступил, когда во главе наших народов стал рабочий класс и КПЧ и, когда после второй мировой войны в 1945 г. возникла новая народно-демократическая и социалистическая Чехословакия и, когда победила социалистическая революция в ЧССР в Феврале 1948 г.

ROZVINUTÁ SOCIALISTICKÁ SPOLEČNOST V SSSR A DĚJINY SOVĚTSKÉHO STÁTU A PRÁVA

Dragutin Pelikán

V doslovu ke druhému vydání "Kapitálu" Marx se souhlasem cituje jednu z charakteristik, které se dostalo jeho metodě:

"... Kritika bude záležet ve srovnávání a konfrontování faktu ne s ideou, nýbrž s druhým faktem. Pro ni je důležité nejen to, aby oba fakty byly co nejpřísněji prozkoumány a aby skutečně představovaly různé stupně vývoje, ale především je důležité,aby bylo neméně přesně prozkoumáno pořadí, posloupnost a spojitost mezi různými stupni vývoje. ... Avšak, namítne snad někdo ... obecné zákony ekonomického života jsou tytéž, ať už je aplikujeme na přítomný nebo minulý život? Právě to Marx neuznává. Podle něho takové obecné zákony neexistují. Podle jeho mínění má naopak každé velké dějinné období své zákony. ... Jakmile ... život prošel určitým vývojovým obdobím, jakmile vyšel z daného stadia a vstupuje do jiného, začíná se také řídit jinými zákony."

Platnost této kritické metody dialektického a historického materialismu se samozřejmě nevztahuje jen na politickou ekonomii,je obecná. Pro historiografii znamená mj. odmítnutí positivismu,výzvu k hledání souvislostí mezi různými stupni vývoje, k rozpoznání jejich progresivity či reakčnosti, k pochopení kvalitativních rozdílů mezi jednotlivými etapami dějin.

Vědomí organické jednoty vývojového procesu vede také k překonání mylné představy o absolutních hranicích mezi minulým a současným,mezi historiografií a vědami o současnosti. Historie je učitelkou života, studium dějin se však nezastavuje před současným vývojem, neboť bez poučení z něj nemůže pochopit podstatné, objektivní tendence vývoje v minulosti.

Potřeba konfrontace historických rozborů s analýzou současného vývoje je nejnaléhavější v recentní historiografii, která v určitých polohách plní i funkce mezioborové disciplíny,spojovacího článku mezi dějepisem a společenskými vědami orientovanými k aktuálním stránkám společenského života (jež zase překračují meze svého předmětu vytvářením svých specializovaných historických sond a východisek).

Dějiny sovětského státu a práva patří k disciplinám nejrecentnějším - jak vzhledem k chodu času, tak i k objektivnímu procesu vzniku, vývoje a střídání společensko-ekonomických formací. Studují události, které znamenají průlom do budoucnosti lidstva, hledání cest a řešení problémů, které nemají dějinné vzory, které však v obecném, objektivním zákonitostem odpovídajícím smyslu jsou a budou absolvovány všemi dalšími zeměmi na cestě k socialismu a ke komunismu. Zde je stálé vzájemné konfrontace každé historické zkušenosti reálného socialismu i jejich srovnávání s jeho nejaktuálnějšími výsledky přirozeným předpokladem historické analýzy i projevem vysokého stupně ideologičnosti a společenské angažovanosti tohoto oboru.

Zcela mimořádnou pozornost proto upoutává fakt takového historického významu, jakým je dosažení kvalitativně nového stadia společenského vývoje v Sovětském svazu - rozvinutého socialismu.

Stadia rozvinuté socialistické společenosti dosáhl Sovětský svaz počátkem sedmdesátých let.

Pod vedením Komunistické strany Sovětského svazu, v duchu jejího programu byly zaznamenány nesmírné úspěchy na všech frontách socialistické a komunistické výstavby. Budování materiálně technické základny sovětské společnosti nabylo charakteru masového spojování vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické společenské soustavy. Ve druhé polovině šedesátých let byl nastoupen nový, rychlý trend růstu výroby, provázený dalším prohlubováním společenského charakteru výrobních vztahů. Vystupňovala se tempa výstavby energetické a surovinové základny, inovace průmyslu, modernizace dopravy atd.Přes některé přetrvávající nedostatky učinilo velký krok vpřed zemědělství, a to hlavně intenzifikací výroby hromadným využíváním strojů, průmyslových hnojiv a vědeckých postupů. Celkovým výrazem tohoto pozitivního procesu bylo předčasné splnění sedmiletého plánu co do objemu celkové produkce a vstřícné splnění úkolů pětiletky 1966-1970. Důležitou skutečností je, že tento bouřlivý rozvoj národního hospodářství zahrnoval již i trvalý a značný rozmach životní úrovně pracujících měst i venkova a že byl provázen novým rozkvětem sovětské kultury, prohlubováním uvědomělosti a vzdělanosti lidových mas, upevňováním socialistických společenských vztahů. Urychlilo se překonávání rozdílů mezi duševní a fyzickou prací, mezi městem a venkovem. Dále se upevňuje a rozvíjí nové historické společenství - sovětský lid, vyznačující se morálně politickou jednotou,harmonickými vztahy a spoluprací bratrských tříd a sociálních vrstev všech rovnoprávných sovětských národů a národností. Zformovaly se nové, daleko příhodnější

podmínky pro všestranný rozvoj a uplatnění osobnosti každého sovětského občana.

Hlubokou analýzu této nové zákonité etapy vývoje socialistické společnosti na cestě ke komunismu vypracovaly XXIV. a XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu; je obsažena v tezích ÚV KSSS k šedesátému výročí Velké říjnové socialistické revoluce i v dalších materiálech a stala se východiskem nové sovětské ústavy z roku 1977. Nejcharakterističtějším znakem epochy rozvinutého socialismu je, že jeho další vývoj se uskutečňuje nikoliv již na fundamentu zděděném po kapitalismu, ale na vlastní ekonomické, sociální a kulturní základně a za existence všelidového státu a adekvátního politického systému.

Vycházejíce z těchto úspěšných výsledků budovatelské práce a zrozboru nabytých zkušeností, vedoucí orgány sovětské komunistické strany a sovětského státu koncipovaly v polovině sedmdesátých let perspektivní plán postupného přechodu rozvinuté socialistické společnosti v SSSR ke komunismu a konkretizovaly jeho první etapu v komplexním budovatelském programu. Tyto grandiózní plány a opatření k jejich uvedení do života charakterizuje realismus, vědecká fundovanost, respektování ekonomických i společenských zákonitostí vývoje - současně pak i orientace na maximální využití všech subjektivních činitelů, všech tvůrčích schopností sovětského lidu, zpětné vazby politiky, ideologie, práva a dalších faktorů vůči ekonomicko-sociální základně.

Současně s vnitřními determinantami jsou uvažovány i odpovědné úkoly Sovětského svazu na poli mezinárodním a jejich souvislosti s problematikou vnitřní. Jde jednak o vedoucí úlohu sovětského státu v gradujícím procesu socialistické ekonomické integrace a další všestranné spolupráce bratrského společenství členských zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci a zemí Varšavské smlouvy, jednak o jeho rozsáhlé úkoly v oblasti světového komunistického a dělnického hnutí, v oblasti boje za demokracii a národní nezávislost a konečně o úkoly v boji proti imperialismu a válečnému nebezpečí, za mírové soužití a hospodářskou spolupráci se zeměmi odlišných společensko-ekonomických soustav. Tradiční formy mezinárodních funkcí sovětského státu jsou ve stále větší míře doplňovány mnohostranným působením sovětské ekonomiky na světové aréně. Výstavba materiálně technické základny komunismu zůstává tedy i vzhledem k mezinárodním úkolům a souvislostem rozvinuté socialistické společnosti klíčovým faktorem.

Bylo již zdůrazněno, že nejcharakterističtějším znakem rozvinuté socialistické společnosti je existence vlastní ekonomicko-sociální báze dalšího rozvoje a organizovanost této společnosti ve všelidový stát.

Sedmdesátá léta znamenají dovršení procesu přerůstání diktatury

proletariátu ve všelidový stát a dovršení právní institucionalizace této objektivní skutečnosti v nové ústavě Sovětského svazu.

Všelidový stát je pokračovatelem diktatury proletariátu. Neztratil nic ze svého třídního charakteru ani nepřestal být mocenskou organizací. Jako nástroj všeho lidu, jehož hegemonem je dělnická třída, je organizující silou komunistické výstavby; ta je jeho hlavní funkcí. Současně pokračuje v nových formách v třídním boji proti mezinárodnímu imperialismu a proti buržoazní a maloburžoazní ideologii. Opírá se o uvědomělou iniciativu mas, v nevyhnutelných případech se však nezříká použít násilí vůči těm, kteří narušují zákony a jiné důležité principy socialistické společnosti.

Úkoly a funkce všelidového státu byly definovány v programu Komunistické strany Sovětského svazu přijatém jejím XXII. sjezdem roku 1961. Všelidový stát organizuje materiálně technickou základnu komunismu; přetváří socialistické vztahy v komunistické; kontroluje míru práce a míru spotřeby; pečuje o růst životní úrovně lidu; ochraňuje práva a svobody sovětských občanů, socialistický právní řád a socialistické vlastnictví; vychovává lidové masy k uvědomělé disciplině a ke komunistickému vztahu k práci;spolehlivě zajišťuje obranu a bezpečnost SSSR; rozvíjí bratrské vztahy a spolupráci s ostatními socialistickými zeměmi; bojuje za trvalý mír a udržuje dobré vztahy se všemi zeměmi. Nejvyšším cílem všelidového státu je vybudování beztřídní komunistické společnosti; v ní dojde k rozvoji společenské komunistické samosprávy, která postupně nahradí všelidový stát.

Předpokladem realizace těchto funkcí a úkolů je a zůstává upevňování autority a akceschopnosti sovětských státních orgánů a státního aparátu. Cesta ke komunismu totiž vyžaduje nikoliv živelnost a roztříštěnost, ale nejdokonalejší racionální organizaci a disciplinu, založenou ovšem na vysokém uvědomění a demokracii obyvatelstva.Sověty všech stupňů a jejich orgány a aparát musí primárně plnit funkci představitele všelidových,programem komunistické strany orientovaných zájmů. Na území své působnosti jsou samozřejmě i reprezentanty a realizátory místních a jiných skupinových zájmů; ty však v systému demokratického centralismu harmonizují se zájmy celospolečenskými. Tyto zásady byly znovu potvrzeny při odmítnutí dvoukolejné struktury sovětů (pro průmysl a pro zemědělství) v roce 1964, kdy byla obnovena jednotná struktura teritoriálních, podle principu demokratického centralismu organizovaných sovětských orgánů - nositelů veškeré moci. Tyto principy zůstávají v platnosti i po přijetí nové ústavy z roku 1977. Také přebírání některých státních funkcí společenskými organizacemi, které je jednou z forem růstu socialistické demokracie,nemůže být chápáno jako nějaké nahrazování státu společenskými organizacemi

a jeho odumírání. Hlavní linie přerůstání socialistické státnosti v budoucí komunistickou samosprávu je totiž v zapojování nejprve většiny a pak všech občanů do řídící činnosti sovětských státních orgánů, které se právě tím budou realizovat jako všeobsáhlá politická organizace všeho lidu a takto - v souvislosti s řadou dalších činitelů a podmínek, jež dozrají až v upevněné celosvětové komunistické společnosti - postupně ztratí charakter orgánů státních.

V této etapě je kladen důraz - za trvajícího úsilí o zdokonalování všech složek státního organismu a o osvojení nejmodernějších metod řízení - zejména na další rozšíření a zkvalitnění činnosti místních sovětů všech stupňů. Tomu napomáhá i značné rozšíření jejich kompetence, mj. i jejich koordinačních a kontrolních funkcí vůči místním článkům vertikálně řízených ekonomických a jiných organizací.Klíčovým prostředkem rozšiřování sovětské demokracie je neustálá aktivizace celého politického systému sovětské společnosti. V něm nyní upoutávají zvýšený zájem pracovní kolektivy, jež spolu s územními kolektivy tvoří základní buňky rozvinuté socialistické společnosti.

Za nepostradatelnou podmínku mobilizace společnosti k intenzívní a inicistivní komunistické výstavbě je považována péče o všestranný rozvoj a uplatnění osobnosti každého sovětského občana. Je právně garantována ve zvláštní části nové ústavy i v dalších zákonodárných aktech a založena na všech ekonomických a společenských výdobytcích socialismu - bezprostředně pak na reálně existujícím právu na práci, na trvalém zlepšování hmotných a kulturních podmínek života a zdravotní péče, na zvyšování ideově politické úrovně a všeobecného vzdělání, odborné kvalifikace a dalších znalostí, mj. i v oblasti základů sovětského práva. Toto reálné zajišťování a stálé doplňování a rozšiřování lidských práv, daleko převyšující možnosti buržoazního zřízení v tomto směru, je v rozvinutém socialismu nejen nástrojem budování komunismu, ale současně i hlavním cílem tohoto procesu.

Hospodářsko-organizátorská funkce všelidového státu, která je klíčovou částí jeho funkce výstavby komunismu,projevuje se hlavně vytvářením optimálních způsobů hospodářského řízení a jejich přizpůsobováním měnícím se úkolům, podmínkám a nabytým zkušenostem. Státní ekonomické řízení se uskutečňuje v duchu hospodářské reformy,jejíž počátky v souladu s usneseními XXIII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu položila řada plén ÚV KSSS v roce 1965. Podstatu této koncepce, která znamená dialektickou negaci jak ekonomického centralismu existujícího do poloviny padesátých let, tak i krátkodobého experimentu s decentralizací řízení národního hospodářství do tzv. ekonomických rajonů v čele se sovnarchozy,charakterizují tyto prvky: Zvýšení úrovně státního plánování s autority jednotného státního plánu; jeho

hlavním článkem je pětiletka, roste však význam perspektivních plánů; podniky vypracovávají vstřícné plány, které jsou harmonizovány s celkovým národohospodářským plánem. Realizuje se princip demokratického centralizmu i v řízení ekonomiky, tj. spojování centralizovaného odvětvového řízení s jednotné technické politiky s iniciativou a odpovědností svazově republikových orgánů, jejichž hospodářské pravomoci jsou několikrát mnohostranně rozšiřovány. Hlavním prvkem decentralizace ekonomického řízení je zvyšování hospodářské samostatnosti a iniciativy podniků a sdružení; Řád socialistického státního výrobního podniku z roku 1965 odstranil zbytečné poručníkování nad podniky, zvětšil jejich pravomoci a okruh hospodářské iniciativy, rozšířil dispoziční práva, fondy atd. Jako stimuly výroby se zdůrazňují cena, zisk, prémie, úvěr, hmotné zainteresovanost pracovníků na množství a jakosti vlastní práce i na výsledcích celého podniku atd.

Také v zemědělství byl roku 1965 v novém pojetí obnoven centralizovaný systém odborně výrobního řízení, představovaný ministerstvy zemědělství a oblastními a rajonními výrobními zemědělskými správami. Jeho nástroji jsou zejména roční a perspektivní plány výroby, několikaleté pevné plány výkupu výrobků a nákup nad plán za zvýšené ceny, investiční politika, řízená aplikace vědeckých poznatků, organizace prodeje techniky, strojených hnojiv, krmiv, plemenného materiálu,osiv a sádí atd.

Také zde je centralizované odborné řízení státem spojeno s rozvíjením výrobní a podnikatelské iniciativy kolchozů a sovchozů a také s plnějším uplatňováním socialistické kolchozní demokracie. Zainteresovanost a stabilizace pracovníků v zemědělství byla uvedena na novou úroveň roku 1964 všeobecným důchodovým zabezpečením kolchozníků ve stáří, při ztrátě pracovní způsobilosti, v nemoci, v těhotenství a v mateřství a dále pak zejména všeobecným přechodem kolchozů v roce 1966 od jednorázového vyúčtovávání pracovních jednotek ke každoměsíčnímu vyplácení peněžních záloh v zaručené výši (analogickým mzdové soustavě sovchozů) při zachování vložené práci odpovídajících podílů na celoročních přebytcích kolchozního hospodaření. Roku 1969 byly schváleny nové Vzorové stanovy kolchozů. Poprvé od vzniku kolchozů byly ustaveny stálé demokratické nadstavbové orgány kolchozního hnutí - Rady kolchozů (rajonní, oblastní, krajové, republikové a všesvazové), které posuzují všechny důležité otázky života a činnosti kolchozů a předkládají o nich své doporučení příslušným státním orgánům. Mimořádně perspektivní jsou nejrůznější typy mezikolchozních sdružení a četné formy "vertikální" integrace zemědělských a nezemědělských podniků a organizací.

K důležitým prvkům státního řízení ekonomiky rozvinuté socialis-

tické společnosti patří prohlubování chozrasčotního systému, a to i v řídících hospodářských organizacích, zvyšování významu hospodářských smluv všeho druhu a vůbec zvyšování významu právní činnosti v národním hospodářství, která se stává hlavním nástrojem řízení a kontroly. Zcela mimořádný význam pro řízení národního hospodářství a pro uplatnění práva jako jeho hlavního nástroje má společné usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR z prosince 1970 O zlepšení právní činnosti v národním hospodářství. Již několik let po jeho vydání bylo zřetelně patrné, že se stalo impulsem do té doby nevídaného rozvoje hospodářského práva i jeho působení v ekonomickém životě celého státu.V krátké době také byla vybudována rozsáhlá síť právní služby v národním hospodářství včetně zemědělství. Masově působícím faktorem řízení se stalo smírčí a arbitrážní řízení.

Mohutný vzestup významu práva jako nástroje státního řízení ekonomiky není ovšem autonomní záležitostí této sféry, ale součástí celkového vývoje právního řádu v SSSR v období budování a nástupu rozvinuté socialistické společnosti, kdy právo zaujímá stále důležitější místo ve všech oblastech uskutečňování programu komunistické výstavby. Tento proces souvisí s generální kodifikací sovětského práva,ve kterou se rozrostly legislativní akce, zahájené po XX. sjezdu KSSS koncem padesátých let.

Dalekosáhlé změny ekonomicko-sociální, politické a kulturní struktury společnosti a nové úkoly socialistické a komunistické výstavby si vynucovaly, aby zákonodárné akty koncipované v podmínkách přechodného období od kapitalismu k socialismu byly nahrazeny právem, které by co nejdokonaleji zakotvovalo dosažené úspěchy a napomáhalo uskutečňovat nový program. Nešlo však pouze o změny jednotlivých právních norem, které by se nedotkly celkového stavu práva. Potřeba kodifikace celého právního řádu nebyla také dána jen nutností sjednotit a systemizovat ohromné a již těžko přehledné množství nahromaděného zákonodárného materiálu. Determinující skutečností zde byla kvalita nazrávajících a vzápětí se již zřetelně prosadivších změn - definitivní dovršení jedné historické epochy vývoje sovětské společnosti a nástup k nové, kvalitativně vyšší epoše jejího vývoje.

Tak, jako se co do své kvality liší přechodné období od kapitalismu k socialismu na straně jedné a přechodné období od rozvinuté socialistické společnosti ke komunismu na druhé straně,liší se i obecná povaha jejich právní nadstavby.

Likvidace buržoazie jako třídy, složitá transformace maloburžoazie i vývoj samotné dělnické třídy v přechodném období od kapitalismu k socialismu uskutečňovaly se prostřednictvím diktatury proletariátu, nikoliv plynulým procesem, ale složitou cestou třídního boje, kompli-

kovaného kromě toho ingerencí mezinárodního imperialismu. Ekonomika i společnost v tomto období rychle postupovaly do jednoho stadia vývoje k druhému, revolučním způsobem se uskutečňovaly jejich časté kvalitativní změny. To se promítalo do konkrétního obsahu práva a vyžadovalo jeho značnou pružnost, časté změny a možnost širšího výkladu i analogií, udržovalo jeho relativní mezerovitost, rozpornost a neucelenost. Aktivita mas při plnění úkolů socialistické rekonstrukce byla mnohdy rozvíjena mimoprávním, revolučním způsobem, navazujícím na tradice revolučního boje o moc. Poměrně intenzivně zde také působily faktory subjektivního rázu,spjaté s hledáním optimálních variant dosud nevyzkoušených řešení, s překonáváním dogmat a iluzí utopického a teoretizujícího socialismu, se subjektivními nedostatky vedoucích pracovníků, atd.

Naproti tomu společnost v období výstavby a dosažení rozvinutého socialismu má již neantagonistickou sociální atrukturu v čele s vyspělou socialistickou dělnickou třídou vedenou zkušenou komunistickou stranou, opírá se o monopolní socialistické vlastnictví výrobních prostředků a ucelenou socialistickou ekonomickou základnu a socialistickou kulturu, morálně politickou jednotu lidu a bratrský svazek národů Sovětského svazu. V tomto období již nejde o násilné vystřídání jedné společensko-ekonomické formace druhou, ale o vnitřní dozrávání již stabilizované komunistické společensko-ekonomické formace, které přerůstá ze svého nižšího stadia ve stadium vyšší. Globálním nástrojem tohoto procesu je všelidový stát.

Právo této doby podobně jako všelidový stát si zachovává všechny rysy svého předchozího vývojového období, které opovídají tomu, co je společného progresivním jevům a tendencím v obou epochách - před vybudováním socialismu a po jeho upevnění. Co do třídního zaměření a obsahu se tedy právo v podstatných principech nemění, jen se zdokonaluje a přizpůsobuje novým poměrům a úkolům.Stabilizovaná společnost rozvinutého socialismu však již nepotřebuje své právo v tak velké míře a tak často modifikovat, jak tomu bylo v třídním boji přechodného období od kapitalismu k socialismu. A vůbec si nemůže dovolit ponechávat ve kterékoliv oblasti rozhodování o tom, které jednání je společensky prospěšné a žádoucí a které nikoliv, jednotlivcům či skupinám, třebas by projevovali sebepozitivnější vztah k věci komunismu. Racionální plánovité řízení ekonomických a všech dalších profilujících společenských procesů není na dosažené úrovni socialistické společnosti, její materiálně technické základny a kultury možné jinak, než na základě jednotné koncepce vypracované pod vedením komunistické strany a vtělené do jednotného systému sovětského právního řádu.Vědecké a demokratické řízení se opírá o uvědomělou činorodost mas zdo-

la, nepodléhá však jejich živelnosti, vyžaduje perfektní koncepci, organizaci a nejpevnější pracovní disciplinu, která se neobejde bez přinucování okrajových vrstev společnosti. Ve stadiu rozvinuté socialistické společnosti a výstavby komunismu právo jako jediný možný jednotný vyjadřovatel společenských zájmů a organizátor a garant jejich realizace nutně směřuje k tomu, aby soustava norem je tvořících odrážela dialektickou jednotu stability a dynamičnosti společnosti, aby byla všeobsáhlou, přesnou, jednotnou, prostou vnitřních rozporů a mezer, a také přehlednou a použitelnou v procesu demokratické účasti lidu na řízení státu a výstavbě komunismu. K tomuto cíli sovětské právo ve svém vývoji od samého vzniku směřovalo, rozhodující kroky k jeho dosažení byly učiněny v šedesátých a sedmdesátých letech.

První etapa kodifikačních prací proběhla od roku 1958 přibližně do začátku sedmdesátých let. Máme-li na mysli její kvalitativní obsah, kterým je zákonodárná úprava jednotlivých právních odvětví v souladu s dlouhodobými i aktuálními potřebami společnosti, je možno říci, že nekončí nástupem druhé etapy, ale zůstává i nadále jednou z linií vývoje sovětského právního řádu, který si trvale zachovává svůj dynamický ráz.

Od konce padesátých let do počátku sedmdesátých let byly přijaty mnohočetné souborné a systematické normativní akty, kterými byla na úrovni dnešní doby upravena všechna významná odvětví sovětského práva: roku 1958 trestní a trestně procesní právo a soudnictví,roku 1959 finanční právo, roku 1961 občanské právo hmotné (zahrnující i příslušné vztahy mezi socialistickými organizacemi navzájem) a občanské právo procesní,roku 1968 rodinné a manželské právo a právo pozemkové, roku 1969 nápravně pracovní zákonodárství a zákonodárství o zdravotnictví, roku 1970 pracovní právo, zákonodárství o vodách atd. Kromě toho bylo schváleno množství normativních aktů regulujících chod národního hospodářství a růst životní úrovně, ochranu přírody, surovinového bohatství a životního prostředí, atd. Zákonodárná aktivita tohoto období se přirozeně neomezovala jen na kodifikační práce,ostatně i přijaté kodexy byly v mnoha případech doplňovány dílčími zákonodárnými akty.Rozsáhlé novelizaci bylo zejména roku 1977 podrobeno trestní, trestně procesní a nápravně pracovní právo.

Impulsem k všeobecné dílčí úpravě platných právních norem se stala nová ústava Sovětského svazu z roku 1977, jež sice v převažující míře potvrdila koncepci i normativní formu uskutečněných kodifikací, nicméně v řadě jednotlivostí vyžaduje uvedení platných zákonů do plného souladu se základním zákonem.

Současné požadavky na řízení sovětské ekonomiky prostřednictvím právních norem pak stále naléhavěji staví na první místo mezi legi-

slativními úkoly vydání jednotného aktu, který by systematicky a komplexně upravoval všechny důležité vztahy v národním hospodářství.

Za přední úkol se dále považuje zdokonalování systému právní regulace vztahů mezi zeměmi socialistického společenství Rady vzájemné hospodářské pomoci a Varšavské smlouvy, který je principiálně novým jevem ve vývoji právního řádu Sovětského svazu i ostatních bratrských socialistických zemí a který nabývá stále větší důležitosti.

Podrobnější hodnocení jednotlivých právních norem z tohoto období není na tomto místě autorovým záměrem. Budiž pouze konstatováno, že veškeré platné sovětské právo na vysokém stupni právní kultury účinně zajišťuje pozitivní, socialistickým zásadám a zásadám humanismu odpovídající jednání účastníků společenské výroby a života společnosti vůbec. Klade na ně práva a jim odpovídající povinnosti a chrání je stejně jako společnost vcelku hrozbou sankce proti všem případům společensky nebezpečného jednání.

Důležitou skutečností, na kterou je třeba upozornit, je důsledné respektování současného stavu federativní jednoty sovětských národů v sovětském zákonodárství. Vedle relativně nepočetných zákonů SSSR, které upravují mimořádně významné záležitosti celosvazového charakteru, jež byly ústavou (respektive její novelizací z roku 1957) svěřeny do výhradní pravomoci orgánů Svazu SSR, má většina kodifikačních aktů formu tzv. Základů zákonodárství Svazu SSR a svazových (někdy i autonomních) republik. Těmito specifickými normativními akty upravuje Nejvyšší sovět SSSR všechny důležité otázky, jejichž konečná úprava přísluší zákonodárným sborům svazových nebo i autonomních republik. Takovéto forma harmonizace všesvazových a republikových zájmů zajišťuje jednotné řešení důležitých otázek na území celého Sovětského svazu a současně poskytuje prostor pro rozsáhlou právní tvorbu svazových republik, která je jedním z projevů jejich suverenity.

Vyvrcholením veškerého dosavadního vývoje sovětského práva bylo přijetí nové ústavy Sovětského svazu roku 1977. V tomto novém základním pramenu práva bylo právně institucionalizováno dosažení nové etapy objektivního společenského vývoje - rozvinutého socialismu, byly zakotveny všechny osvědčivší se a tomuto stadiu společenského vývoje odpovídající základní právní instituty a současně byly položeny základy společenského a právního vývoje do daleké budoucnosti.Hodnocení obsahu i významu nové konstituce má své místo na mnoha místech tohoto článku. Pokud jde o další aspekty, je zajisté možno odkázat na dosud živý ohlas nové sovětské ústavy v odborném i v ostatním tisku.

Jestliže první etapa kodifikace, jak bylo výše řečeno, byla zaměřena k systematické a ucelené zákonodárné úpravě jednotlivých odvětví sovětského práva na úrovni soudobých potřeb, druhá etapa - při trva-

jící péči o zdokonalování každého úseku zákonodárství – si klade za cíl komplexní uspořádání celého právního řádu jako organického systému, kdy nejen zmizí poslední "bílé místa", ale budou též odstraněny všechny rozpory mezi normami, jejich zbytečná přebujelost a nepřehlednost. Přechod k této nové kvalitě kodifikačních prací signalizovalo již známé usnesení strany a vlády z roku 1970 "O zlepšení právní činnosti v národním hospodářství" a v plném smyslu jej zahájilo další usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR z roku 1975 "O opatřeních k dalšímu zdokonalování hospodářského zákonodárství".

Zákonodárství je v této etapě především podřízeno principu plánovitosti. Návrhy všech významnějších právních aktů se připravují za účasti odborných a vědeckých institucí podle plánu schváleného vládou SSSR. Většina těchto návrhů je překládána k veřejnému posouzení.

Paralelně s přípravou nových zákonů se intenzívně pracuje na evidenci platných právních aktů, které se zatím vymykala zejména celá masa normativních aktů ministerstev a ostatních ústředních úřadů a která ani na úrovni primárních norem dávno neodpovídala potřebám.

Zejména pak bylo připraveno vydání systematického mnohasvazkového (zatím se odhaduje padesátisvazkového) souboru platného zákonodárství SSSR ("Svod zakonov SSSR"). Tento Soubor bude oficiálně vydáván Prezidiem Nejvyššího sovětu SSSR a Radou ministrů SSSR a bude rozdělen do sedmi velkých celků: o společenském a státním zřízení, o sociálním rozvoji a kultuře, o sociálně-ekonomických právech občanů, o racionálním využívání a ochraně přírodního bohatství, o národním hospodářství, o mezinárodních vztazích a o vnějších ekonomických vztazích, o obraně země a o ochraně státních hranic, o soudnictví, o prokurátorském dozoru a o ochraně právního řádu.

Analogické soubory se připravují také ve všech svázových a autonomních republikách.

Tak vznikne v blízké budoucnosti jednotný zákonodárný pramen, který nesmírně zvýší stabilitu sovětského právního řádu rozvinuté socialistické společnosti a učiní zákony přístupnějšími všem jejím občanům.

Tím se také dostane na vyšší stupeň od Leninových dob vedený a v posledním desetiletí výrazně zintenzívněný boj za odpovídající uplatnění práva v životě sovětské společnosti, za realizaci právních norem v praxi, za důsledné dodržování socialistické zákonnosti všemi orgány, funkcionáři i řadovými občany. Jeho součástí dnes již je soustavná právní propaganda a výchova k dodržování socialistické zákonnosti, zasahující povinnou výukou základům práva na všech školách druhého a vyššího stupně a celou škálou nejrůznějších forem osvětové činnosti všechny věkové skupiny obyvatelstva.

Periodizace dějin sovětského státu a práva tedy vrcholí nastolením rozvinuté socialistické společnosti, jejím právním zakotvením v nové sovětské ústavě a v dalších normativních aktech.

Tato skutečnost vyjasňuje situaci, kterou charakterizovaly jisté rozdíly v názvech i hodnoceních závěrečných pasáží přehledných historiografických prací, učebních programů a pomůcek atd., kde často se značným zpožděním doznívaly některé dobové, pozdějším vývojem překonané formulace a názory.

Pro marxistickou historiografii sovětského státu a práva představuje stát a právo rozvinutého socialismu jev vysokého stadia zralosti, jehož místo a další tendence ve vývojovém procesu sovětského státu a práva jsou přesně definovány a jehož základní vědecká analýza je intenzívně rozpracovávána celou řadou společenských věd, z jejichž poznatků je možno čerpat. V metodice historické analýzy kteréhokoliv úseku dějin sovětského státu a práva jeví se stát a právo rozvinuté socialistické společnosti jako nejdůležitější orientační srovnávací komplex, který spolu s leninskými základy sovětského státu a práva zřetelně vytyčuje základní směr vývoje této sféry sovětské společnosti i demonstruje její reálný, nevyspekulovaný obsah. Zdůrazňování těchto dvou dominant - leninských základů sovětského státního zřízení a právního řádu a jejich reálné podoby v etapě rozvinutého socialismu je dnes již zřetelně patrné v časopisecké produkci sovětské státoprávní historiografie.

V duchu marxistické "kritické metody", která je připomenuta v úvodu článku, nejde ovšem jenom o srovnávání faktů (samozřejmě studovaných ve všech historických souvislostech) a o zkoumání jejich místa a kvalitativního obsahu uvnitř relativně jednotné více než šedesátileté vývojové linie sovětského státu a práva. Předmětem bádání jsou zároveň i osobité zákonitosti jednotlivých vývojových epoch, jejich odlišnosti od zákonitostí vývoje státu a práva v jiných dějinných epochách. Řada otázek tohoto druhu, jak svědčí i obsah tohoto článku, je poměrně zřetelná již na první pohled:jiné budou zřejmě formulovány a zodpovězeny až v procesu komplexního vědeckého výzkumu.

V této souvislosti se rýsují i nové aspekty klíčového problému obecného a zvláštního v dějinách sovětského státu a práva,vyjádřeného v širších souvislostech poprvé V.I. Leninem v úvodu k jeho práci "Dětská nemoc "levičáctví" v komunismu". Smysl marxistické historiografie sovětského státu a práva je podobně jako u příbuzných oborů spatřován nejen v zachycování příslušné části událostí, které změnily staré Rusko a zahájily přechodné období od kapitalismu ke komunismu ve světovém měřítku, ale také ve vyhledávání podstatných, v té nebo

jiné míře obecně platných, v jiných zemích opakovatelných rysů a zákonitostí tohoto vývoje.

V podmínkách rozvinuté socialistické společnosti lze v širším smyslu mezinárodní význam existence Sovětského svazu definovat tak, že se stal hlavním komponentem světového vývoje. V užším smyslu jej charakterizuje podstatný vzrůst míry obecnosti, opakovatelnosti sovětských zkušeností. To samozřejmě nepominutelnost problematiky epochy rozvinutého socialismu ve vědecké a pedagogické sféře dějin sovětského státu a práva dále akcentuje.

H l a v n í p r a m e n y a l i t e r a t u r a

XXIV. sjezd KSSS, Svoboda, Praha 1971

XXV. sjezd KSSS, Svoboda, Praha 1975

Konstitucija SSSR, Moskva 1977

Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verchovnogo soveta SSSR, Moskva 1968 a 1971

Osnovnyje zakonodatělnyje akty po sovetskomu gosudarstvennomu strojitělstvu i pravu, Moskva 1972

Rozvitoje socialističeskoje obščestvo - suščnosť, kritěrija zrelosti, kritika revisionističeskich koncepcij, Moskva 1973

Politika i obščestvo, Leningrad, LGY 1975

Sovetskaja justicija, Moskva 1968-1978

Socialističeskaja zakonnosť, Moskva 1970-1978

Pelikán, Dějiny sovětského státu a práva 1945-1970, SNP, Praha 1976

РАЗВИТОЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО В СССР И ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Драгутин Пеликан

Резюме

В статье указывается, какое значение для историографии советского государства и права имеет достижение этапа развитого социализма в СССР.

В начале статьи приводится полная характеристика развитого социализма, общенародного государства и его важнейших функций и положения правопорядка в стадии перехода ко второму этапу генеральной кодификации.

История советского государства и права принадлежит к тем дисциплинам, которые изучают события, решительно изменившие будущее человечества, поиски новых путей и решений проблем, каких до этого в истории не было, однако данный путь, образец отвечает в общем объективным закономерностям и в настоящее время применяется и в будущем будет применяться другими странами, идущими по пути к социализму и коммунизму. Постоянная взаимная конфронтация каждого конкретного исторического опыта реального социализма и их сравнение с его актуальными результатами является естественной предпосылкой исторического анализа и проявлением высокого уровня идеологии данной правовой отрасли.

Для марксистской историографии советского государства и права означает государство и право развитого социализма высокую степень зрелости. Место развитого социализма и дальнейшие тенденции в развитии советского государства и права точно определены и его основной научный анализ интенсивно разрабатывается в целом ряде общественных наук, познания которых можно использовать. В методике исторического анализа государство и право развитого социалистического общества является важнейшим ориентировочным сопоставительным комплексом, который вместе с ленинскими основами советского государства и права ясно намечает основное направление развития этой области советского общества и показывает его реальное содержание.

Однако марксистский критический метод имеет ввиду не только взаимное сопоставление фактов - именно фактов, не нарушающих историческую взаимосвязь - а изучение места и квалитативного содержания внутри сравнительно единой линии развития советского государства и права в течение шестидесяти лет. Предметом изучения одновременно служат и

специфические закономерности отдельных этапов развития, их отличий от закономерностей развития государства и права в других исторических этапах. Вопросы этого рода рассматриваются в связи с характеристикой положения государства и права СССР в современном этапе.

В связи с этим намечаются новые аспекты основной проблемы общего и специфического в истории советского государства и права. В условиях развитого социализма можно в более широком смысле слова определить международное значение существования советского государства таким образом, что последнее стало главной составной частью мирового развития. В более узком смысле слова для него характерна существенная мера общности, повторимости советского опыта. Это еще больше подчеркивает тот факт, что в области истории государства и права с точки зрения научно-исследовательской и педагогической эту эпоху развитого социализма следует учитывать.

PRVÉ KODIFIKÁCIE SOVIETSKEHO TRESTNÉHO PRÁVA

Jozef Beňa

Temer päť rokov oddeľuje dátumy vzniku sovietskeho štátu od prvej kodifikácie sovietskeho trestného práva a vôbec od tzv. veľkej kodifikácie sovietskeho práva v roku 1922. Skúmanie procesu kodifikácie sovietskeho trestného práva je v sovietskej právnickej resp. právnohistorickej literatúre pomerne frekventované. Je niekoľko možno povedať "generácií" základných prác, ktoré skúmajú viac alebo menej podrobne tento pohyb, rozoberajú chronologicky jeho míľniky, projekty, oddelene i komparatisticky.[1)] Pri analyticko-syntetickom pohľade na proces kodifikácie sovietskeho trestného práva, možno vymedziť tieto jeho dominantné znaky:

1. stála prítomnosť myšlienky a prác na trestnom kódexe, postupnosť a gradácia jej realizácie, v závislosti od objektívnych i subjektívnych faktorov;

2. ideologický a teoreticko-odborný zápas o kodifikáciu, jej charakter, v ktorom sa formovala a rozvíjala marxisticko-leninská veda trestného práva;

3. široký demokratizmus procesu prijatia prvého sovietskeho trestného kódexu;

4. účasť V.I. Lenina na kodifikácii sovietskeho trestného práva.

1. SÚSTAVNOSŤ A ETAPOVITOSŤ KODIFIKÁCIE

Prítomnosť myšlienky kodifikácie nielen trestného, ale všetkých odvetví sovietskeho práva možno zaregistrovať hneď v prvých dňoch po VOSR. V štruktúre Ľudového komisariátu justície (ĽKJ) RSFSR, bol už

---

1) E s t r i n A., Razvitije sovetskoj ugolovnoj politiky, Moskva 1933; Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948; Sorok let sovetskogo prava I. a II., Leningrad 1957 (časť o trestnom práve); Razvitije kodifikacii sovetskogo zakonodatělstva, Moskva 1968 (časť o trestnom prave); Š v e k o v G.V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970.

v decembri 1917 vytvorené osobitné oddelenie zákonodarných návrhov a kodifikácií z úlohou vytvoriť "úplnú zbierku zákonov Ruskej revolúcie."[2] Bolo pokladané za jedno "z najdôležitejších oddelení ĽKJ. Lenin tomuto oddeleniu venoval veľkú pozornosť..."[3]

Podľa publikovaných prameňov však charakter jeho práce nebol v tomto čase tvorivo-kodifikačný, ale skôr evidenčne-sumarizujúci. Svedčí o tom list vedúceho kancelárie Rady ľudových komisárov (RĽK) z 21. novembra 1917 Vojensko-revolučnému výboru, ktorý písal: "V terajšom období je komisár spravodlivosti zaujatý zostavením zborníka dekrétom a zákonov vydaných doteraz robotnícko-roľníckou vládou.K publikovaniu takéhoto zborníka sa pristúpi v najbližších dňoch."[4]

K prvému "pokusu" o kodifikáciu došlo v ĽKJ už v decembri 1917, v čase keď bol v rukách ľavých eserov. Ich projekt bol súčasťou publikovaného plánu "Svodu zákonov ruskej revolúcie", konkrétne ako jeho piata časť s názvom "Trestné zákony". Na tejto platforme pristúpili k jeho úplnému vypracovaniu.[5]

Podstatu celého tohto plánu, ktorý sa opieral o cársky trestný zákonník z roku 1903 najvýstižnejšie charakterizoval P. Stučka: "Články zákonov sú spálené a márne zo zachovalých a obhorelých na tomto ohni lístočkov, niektorí z našich revolucionárov začali lepiť "Uloženije ruskej revolúcie", miesto toho,aby začali tvoriť skutočne nové revolučné zákony."[6]

K novému obdobiu, ktoré možno vo vlastnom zmysle na rozdiel od predchádzajúceho (tj. november 1917 - marec 1918) nazvať predetapou resp. prípravou kodifikačných prác, dochádza v rokoch 1918-1920, presnejšie asi od apríla 1918 do začiatku marca 1920. Impulzom k jej začiatku bol list V.I. Lenina z 15. apríla 1918 ĽKJ.[7] Charakter tohto obdobia predznačili dva výroky popredných predstaviteľov sovietskej justície. Nový komisár spravodlivosti P.I. Stučka, osobitne poukázal na nevyhnutnosť rozpracovania trestného kódexu, ktorý však môže mať

---

2) Sobranije uzakonenij 1918, č. 12, s. 171; cit. podľa G.V. Š v e k o v , Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 101.

3) Enciklopedija gosudarstva i prava, Moskva 1925-1926, T. II., s. 439.

4) Cit. podľa - Razvitije kodifikacii sovetskogo zakonodatělstva, Moskva 1968 s. 187.

5) Porovnaj tamže, s. 187, pozn. č. 3.

6) P. S t u č k a , Proletarskaja revoljucija i sud, č. 1/1918, s. 3.

7) V.I. Lenin v ňom písal: "Žiadam členov kolégia spravodlivosti, aby ma (pokiaľ možno v š e t c i) navštívili (o dni a hodine sa dohodneme), aby sme si pohovorili o tom,
1. čo vlastne bolo urobené pre vydanie Zbierky zakonov a nariadení,
2. pre kodifikáciu ...
3.-6. ...
V.I. L e n i n , Spisy, sv. 44, Praha 1970, s. 48.

zmysel "... len ako vytvorenie kódexu komunistického zriadenia alebo v krajnom prípade prechodného obdobia."Videl už aj cestu k vytvoreniu takéhoto kódexu; "... využiť nakoľko je to len možné, ten právotvorný materiál, ktorý nám každodenne dáva nový súd a celý prebiehajúci život."[8] O dva mesiace neskôr v júni 1918 D.I. Kurskij,vtedy zástupca Ľudového komisára justície, na II. Všeruskom zjazde oblastných a gubernských komisárov justície, vyzdvihol potrebu vytvoriť normy pre súd. Diskusiu v literatúre vyvolala jeho veta, ktorú tu vyriekol,že v ĽKJ je už v štádiu posudzovania práca "... ktorá celkove systematizuje trestné právo socialistickej republiky, navrhuje zafixovat normy v presné a konkrétne formy."[9]

Predpokladá sa, že mal na mysli, alebo projekt "Vedúcich - zásad trestného práva RSFSR,[10] alebo že v ĽKJ bol už pripravený projekt trestného zákona alebo zbierky trestného práva.[11] Ako už zo samotnej citácie vyplýva, hovoril o "systemizácii" trestného práva. Ak by mala kvalitu kodifikácie, možno predpokladať, že by ju nebol opomenul zdôrazniť a naviac "... ak by bol skutočne pripravený projekt trestného zákonníka, tak nemohol zmiznúť bez stopy."[12] Vedúce zásady trestného práva RSFSR prijaté v roku 1919 sa začali pripravovať až neskôr.

D.I. Kurskij poukazal predovšetkým na požiadavku "... normovať rad javov v oblasti trestného práva, definovať a presne zafixovať tie javy v trestnej politike, ktoré podrývajú a môžu likvidovať celý ten kolosálny pokrok, ktorý vykonala proletárska revolúcia."[13] Za prejav plnenia tejto požiadavky možno nepochybne pokladať cirkulár Kasačného oddelenia VÚVV zo 6. októbra 1918 "O príslušnosti revolučných tribunálov."[14] Bol zovšeobecnením praxe súdov a revolúčných tribunálov na základe viac ako 300 preskúmaných odvolaní v podobe vymedzenia skutkových podstát práve najnebezpečnejších trestných činov.

Podstatu slov D.I. Kurského, ktoré vyvolali rôzne interpretácie, možno poznať v kotexte s jeho článkom zo začiatku roku 1919. Uviedol v ňom jednotlivé trestné činy predvídané dekrétmi, systematicky zara-

---

8) Izvestija VCIK 1918, 16. apríla, cit. podľa Š v e k o v G.V., cit.dielo s. 116.

9) Materialy NKJu, vypusk III., s. 10.

10) B.S. U t š v s k i j , Sorok let razvitija sovetskogo ugolovnogo zakonodatělstva, in Sbornik, Voprosy sovetskogo socialističeskogo prava,Moskva 1958 s. 3-10.

11) Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 241.

12) Š v e k o v G.V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 118.

13) Materialy NKJu, vypusk III/1918, s. 9-10.

14) Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatělstva ..., cit. dielo s. 35-37.

dené do 11 kategórií. Systematizácia obsahuje 49 platných zákonodarných aktov predvídajúcich konkrétne trestné činy. "Bola to vlastne svojho druhu "Zbierka (Svod) platných sovietskych trestných zákonov."[15] Možno predpokladať, že túto resp. obdobnú prácu mal D.I. Kurskij na mysli, pri svojom prejave v júni 1918. Predložený zoznam trestnoprávnych noriem bol výsledkom plnenia úlohy, ktorú uložilo kolégium ĽKJ komisii v zložení; Kurskij, Kozlovkij, Savrasov - "začať prípravu projektu trestného kódexu."[16]

Na základe uvedeného možno celý vymedzený časový úsek označený ako predetapa resp. príprava kodifikácie, charakterizovať ako proces s y s t e m i z á c i e nahromadeného trestnoprávneho materiálu, revolučného sovietskeho trestného práva. Faktorom jeho formovania boli ľudové súdy a revolučné tribunály. Spomenuté prípady signalizujú intenzitu rozvoja predovšetkým osobitnej časti trestneho práva. Nepochybne v prvotnej podobe ju systemizácie odrážali a súčasne anticipovali charakter budúcej osobitnej časti trestného zákonníka.

Kolégium ĽKJ usilovalo o proporcionálnu systemizáciu oboch častí sovietskeho trestného práva. Na zasadnutí kolégia 30. apríla 1919 "v prijatom uznesení vytyčuje úlohu urýchlene vypracovať "Pokyny ľudovým súdom o aplikácii trestnoprávnych noriem". Rozpracovaním všeobecnej časti "Pokynov" bol poverený člen kolégia M.Ju. Kozlovskij, osobitnej časti D.I. Kurskij.[17] Takýto široko koncipovaný plán vyvoláva predstavu zákonníka. Uznesenie kolégia však takúto interpretáciu úplne vylučuje. "Pokyny" mali poskytnúť ľudovým súdom iba spoločné vedúce inštrukcie v otázke použitia represie, v otázke definovania trestných konaní a tiež mali zhrnúť trestnoprávne normy, ktoré obsahuje platné právo.[18]

Bola to len iná formulácia toho, čo D.I. Kurskij na začiatku roku 1919 vyjadril slovami: "Pred vedou súčasného trestného práva leží ... ťažká, ale výnimočne zaujímavá úloha. Načrtnúť základy nového trestného práva, fixovať pozornosť ľudového súdu na tieto základy, nenarušujúc slobodu právotvorby samotného súdu."[19]

Nešlo teda o kódex a vedome sa jeho rozpracovanie nedáva na program dňa. Možno teda namietnuť proti nami uvedenej charakteristike procesu kodifikácie: Ako je to vlastne so stálou prítomnosťou tejto

---

15) Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 243.

16) Cit. podľa Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 121.

17) Tamže, s. 122-123.

18) Tamže, s. 122.

19) D.I. K u r s k i j , Novoje ugolovnoje pravo, Proletarskaja revoljucija i pravo, 2-4/1919, s. 30.

myšlienky? Zdá sa, že tu absentuje. Áno treba priznať, že v tomto období nie je prioritnou v príprave zákonodarných aktov. Nebola však popretá, je tu stále prinajmenšom potencionálne. Otázka nevyhnutnosti trestného kódexu, nikdy nevyvolávala pochybnosti v kolégiu ĽKJ.V čase keď sa už kodifikácia stala resp. stávala primárnou, člen kolégia ĽKJ M.Ju. Kozlovskij vyhlásil; "... ak sme jestvovali doteraz bez kódexu tak nie preto, že by sme boli odporcami kódexu, ale preto, že nebolo možnosti ho vytvoriť."[20]

V priebehu celého tohto obdobia (apríl 1918 - marec 1920), sa teda úloha vytvorenia kódexu nepokladala za aktuálnu, i keď na jej začiatku sa to mohlo zdať. Prax ĽKJ na otázku napísanú V.I. Leninom v jeho liste z apríla 1918 (: Čo sa konkretne urobilo pre kodifikáciu?)odpovedala citovaným uznesením kolégia ĽKJ .z 9. októbra 1918 o príprave projektu trestného zákoníka, jeho prvou etapou,zovšeobecnením a systemizáciu osobitnej časti trestného práva. Úloha prijať kódex nebola ľahká "... nemala precendentov a hotové príklady a naviac uskutočňuje sa v zaostalých podmienkach ruskej skutočnosti."[21] Nové spoločenské vzťahy sa formovali v procese občianskej vojny a cudzej vojenskej intervencie, nízky stupeň ich relatívnej stability a vyhranenosti, plus subjektívne faktory, skúsenosť zákonodarcu a podmienky jeho práce,[22] nedávali predpoklady pre kodifikáciu.

To však nebola jediná odpoveď na otázku V.I. Lenina. V tomto období došlo aj k mimoriadne závažnej udalosti v dejinách sovietskeho trestného práva. Na základe plánu "Pokynov ...", presnejšie jeho všeobecnej časti boli vypracované "Vedúce zásady trestného práva RSFSR", prijaté 2. decembra 1919 roku. Je to rozhodne nová kvalita v právne-normatívnom, ako aj obsahovo-axiologickom zmysle. Prvá nami uvedená systemizácia mala podobu cirkulára kasačného oddelenia VÚVV, druhá - podobu článku v časopise. Vedúce zásady úzko formálne-právne boli inštrukciou ĽKJ ľudovým súdom.Boli však publikované v Zbierke zákonov robotnícko-roľníckej vlády.[23] Tento formálny znak a ich obsahovo-axiologická kvalita - upravovali základné inštituty všeobecnej časti

---

20) Prejav na III. Všeruskom zjazde pracovníkov sovietskej justície 28. júna 1920, in Materialy NKJu, vypusk XI.-XII., s. 74.

21) P. S t u č k a , Izvestija VCIK, 16. apríl 1918, cit.podľa Š v e k o v G.V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 116.

22) Koncom roku 1920 v súvislosti so zostrením situácie na frontoch občianskej vojny práca oddelenia ĽKJ zaoberajúceho sa otázkou kodifikácie bola dočasne prerušená. Príčina - ĽKJ "... v čase zosilnenej mobilizácie bol uznaný za komisariát druhostupňovej doležitosti..." (časť jeho členov bola mobilizovaná), cit. podľa G.V. Š v e k o v , cit. dielo, s. 126, pozn. 1).

23) Por. SU 1919, č. 66, s. 590. cit. podľa Razvitije kodifikacii sovetskogo zakonodatělstva, Moskva 1968, s. 189.

trestného práva - konvalidujú nedostatok formy, tj. že neboli aktom zákonodarného orgánu. Príčinou tohto nedostatku do určitej miery bolo to, že "boli vydané v podmienkach formovania sovietskeho štátneho aparátu, v období radikálneho zlomu starého štátneho aparátu."[24] V tom čase sa tiež pomerne široko praktizovalo vydávanie trestných zákonov nezákonodarnými orgánmi.[25] Treba tiež adekvátne podčiarknuť fakt publikovania Vedúcich zásad v "Zbierke zákonov RSFSR", ktorý sám znamenal, že "sovietska vláda dávala Vedúcim zásadám silu zákona."[26]

Možno teda rezumovať, že "Vedúce zásady trestného práva RSFSR" z roku 1919, boli prvým aktom k o d i f i k u j ú c i m základné inštitúty všeobecnej časti sovietskeho trestného práva.V tomto zmysle teda prekračujú úroveň predchádzajúcich dvoch systemizácií osobitnej časti. Boli systemizáciou už na kodifikačnej úrovni a stupni právnej relevancie a dôkazom o stálej prítomnosti nielen myšlienky ale i samotných kodifikačných prác a ich prvým úspešným prejavom. Hypoteticky možno prezumovať, že subjektívne i objektívne faktory determinujúce kodifikáciu sťažovali podstatne viacej kodifikáciu osobitnej časti sovietskeho trestného práva, ktorá musela adekvátne reagovať na veľkú variabilitu protispoločenských konaní. Predovšetkým osobitná časť vyžadovala využiť skúsenosti súdnej praxe, zovšeobecniť ich na žiadanom stupni, formulovať v podobe skutkových podstát v ucelenú sústavu. Splnenie tejto úlohy potrebovalo ešte uplynutie určitého časového úseku, určitú stabilizáciu spoločenských vzťahov, ako aj intenzívnu teoretickú a legislatívnu prácu. Dátumom začiatku samotnej etapy kodifikačných prác je 6. marec 1920, kedy kolégium ĽKJ uložilo M.Ju. Kozlovskému - "predložiť kolégiu na posúdenie v dvojtýždňovom termíne projekt plánu trestného kódexu, využijúc pritom existujúce materiály ĽKJ."[27] To bol prvý seriózny podnet, ďalší nasledoval o tri mesiace. Bola ním rezolúcia III. Všeruského zjazdu pracovníkov sovietskej justície z 28. júna 1920, v ktorej "zjazd uznáva za nevyhnutnosť klasifikáciu trestnoprávnych noriem a prijíma za základ predloženú schému klasifikácií konaní podľa projektu nového trestného kódexu...".[28]

---

24) Razvitije kodifikacii sovetskogo zakonodatělstva, Moskva 1968, s. 189.

25) Fakty vydania trestných zákonov nezákonodarnými orgánmi mali pomerne široké rozšírenie v prvom období vytvorenia sovietskeho štátu. Tak, v období od novembra 1917 do septembra 1918 zo 72 zákonov v širokom zmysle tohto slova,obsahujúcich trestnú sankciu bolo vydané: dekrétov a uznesení ÚVV a RĽK 55, uznesení a príkazov Ľudových komisariátov - 17. M.D. Š a r g o r o d s k i j , Ugolovnyj zakon, Moskva 1948, s. 27.

26) S.Ja. B u l a t o v , Pravoveděnije, 4/1959, s. 126.

27) Razvitije kodifikacije sovetskogo zakonodatělstva, Moskva 1966, s. 126.

28) Materialy NKJu, vypusk XI-XII., Priloženija s. 2-3., cit. podla Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 244.

Zjazd totiž už mohol posúdiť "Schému trestných konaní podľa projektu nového trestného kódexu, obsahujúcu 7 hláv. Schému v zmysle uvedeného uznesenia vypracoval M.Ju. Kozlovskij a 10. júla ju prijalo kolégium ĽKJ.[29]

O tom aký význam prikladalo kolégium tejto otázke svedčí aj jeho rozhodnutie z 2. novembra 1920, o nevyhnutnosti v procese predbežného rozpracovania kódexov, v prvom rade rozpracovať "Kódex trestných zákonov."[30] V prvom období etapy kodifikačných prác došlo k vypracovaniu dvoch návrhov. Výsledky svojej práce prezentovali dva orgány; osobitná komisia vedcov Všeobecne-konzultatívneho oddelenia ĽKJ v podobe projektu Všeobecnej časti[31] a niektorých kapitol osobitnej časti trestného zákonníka, vypracovaných na konci roku 1920 resp. začiatku 1921[32] a sekcia súdneho práva a kriminológie Inštitutu sovietskeho práva, ktorá koncipovala projekt Všeobecnej časti trestného zákonníka.[33]

Oba predložené návrhy však boli neorganickými, cudzími sovietskemu trestnému právu. Vychádzali z učenia sociologickej školy trestného práva. Projekt trestného zákonníka všeobecne-konzultatívneho oddelenia, posudzovalo kolégium ĽKJ na 6 zasadaniach v septembri až decembri 1920, ktoré "... zavrhlo ich základné myšlienky."[34] Projekt sekcie súdneho práva a kriminológie Inštitútu sovietskeho práva, v prvej verzii publikovaný už v roku 1921, bol ďalej prepracovaný a všeobecná časť bola pripravená až v novembri 1922,[35] takže vplyv na Trestný zákonníka, ktorý bol prijatý v máji 1922 nemohol už mať.

Nosnou platformou pre vypracovanie kódexu sa stala práca kolégia ĽKJ uskutočnená v roku 1921. Politicky bola motivovaná závermi X. zjazdu KSR(b) o prechodu k Nepu, z ktorej vyplynula aj potreba zosúladiť zákonodarstvo s novými podmienkami. Právne záväzujúcimi sa stali uznesenia IX. Všeruského zjazdu sovietov z decembra 1921. Ťažisko práce na príprave projektu bolo uskutočnené v druhej polovici roku 1921.[36] Pripravený projekt ĽKJ známy v literatúre ako Projekt trestného zákonníka 1921 roku, publikovaný v januári 1922, bol v tom istom

---

29) Por. Razvitije kodifikacie, cit. dielo, s. 193-4.

30) Tamže, s. 195.

31) Materialy NKJu, vyp. VII., s. 9-10, cit. podľa Š v e k o v G.V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 130.

32) Materialy NKJu, vyp. X., in Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 130.

33) Por., Proletarskaja revoljucija i pravo, 15/1921.

34) Por. G.V. Š v e k o v , cit. dielo, s. 134.

35) Por. tamže, s. 136.

36) Tamže, s. 139-141.

mesiaci predložený na posúdenie IV. Všeruského zjazdu pracovníkov sovietskej justície.[37)]

Od tohto momentu začala záverečná fáza kodifikácie. Zjazd v rezolúcii prijal projekt za základ, súčasne vzhľadom na početné pripomienky účastníkov zjazdu konštatoval potrebu jeho "... prepracovania a doplnenia ako vo všeobecnej tak i v osobitnej časti...", a za týmto cieľom vytvoril aj komisiu.[38)] Výsledky tejto práce spolu s pripomienkami miestnych pracovníkov, poslúžili ako podklad kolégiu ĽKJ pre vypracovanie nového návrhu, Projektu trestného zákonníka 1922 roku, ktorý bol vo februári 1922 predložený RĽK.[39)]

Všeruský ústredný výkonný výbor IX. volebného obdobia, dostal na program svojho tretieho, májového zasadnutia tento projekt trestného zákonníka spolu s opravami, ktoré navrhla komisia Malej RĽK, posudzujúca predbežne projekt.[40)] Zasadnutie prerokúvalo projekt na 4 plenárnych schôdzach a 3 zasadaniach komisie, osobitne pre tento účel vytvorenej. Projekt v mnohom podstatne prepracovaný bol schválený na zasadnutí VÚVV 24. mája 1922 ako Trestný zákonník RSFSR. Tak bol prijatý prvý sovietsky trestný zákonník, prvý socialistický trestný kódex.

2. IDEOLOGICKÉ A TEORETICKÉ KONFRONTÁCIE V PROCESE KODIFIKÁCIE

Stála prítomnosť myšlienky kodifikácie sovietskeho trestného práva je vlastná predovšetkým,a to bolo najdôležitejšie, hybnému orgánu tohto pohybu - kolégiu ĽKJ. V literatúre i v praxi, medzi teoretikmi i pracovníkmi justície nebola však nespornou. Niektorí pracovníci justície vôbec popierali nielen nevyhnutnosť ale i odôvodnenosť trestného zákonníka.Považovali vytvorenie "osobitného Trestného zákonníka a škály trestov podľa jednotlivých kategorií trestných činov pre veci posudzované v tribunáloch za principiálne neželateľné, nezodpovedajúce ani duchu tribunálskej represie, ani základným názorom proletárskej spoločnosti na podstatu trestu, ani podmienkam prežívaného obdobia diktatúry proletariátu."[41)]

---

37) Porovnaj, Ježedšlnik sovetskoj justicii, 5/1922 venovaný tento udalosti.

38) Tamže, s. 9.

39) Š v e k o v G.V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 146; Razvitije kodifikaćii sov. zakonodatĕlstva, Moskva 1968, s. 197.

40) Tamže, s. 146, resp. 197.

Takéto zásadné odmietanie trestného zákonníka sa objavuje aj neskôr, i medzi poprednými predstaviteľmi sovietskeho pravosúdia. Dokonca i na zasadnutí VÚVV, ktorý prerokúval a prijal kódex, boli niektorí proti jeho vydaniu vyhlasujúc, "že sovietsky štát nepotrebuje presné normy trestného práva a že je úplne postačujúce spoľahnúť sa na jednoduché uváženie súdu v každom jednotlivom prípade."[42] Rezonancia týchto myšlienok sa ozvala i po prijatí Trestného zákonníka. Konkrétne na otvárajúcej schôdzi spoločnosti pracovníkov sovietskeho práva v Moskve, keď v diskusii predsedajúci schôdze,bol udivený prečo referent sa usiloval dokázať, že Trestný zákonník je výsledkom marxistického prístupu k pojmom o trestných činoch a trestoch: "... keď už hovorit o marxistickom prístupe k otázkam práva, tak do vydania trestného zákonníka tento prístup bol dôslednejší z marxistického hľadiska ako pri vydaní Kódexu."[43]

Spoločným pre tieto quasi marxistické názory je nihilistický vzťah k právu a zákonnosti, stavanie kódexu do antagonizmu s potrebami socialistickej spoločnosti, štátu v epoche diktatúry proletariátu, vyzdvihovanie právne nereguľovanej súdno-represívnej účelnosti.

Polemiky vyvolala aj otázka času vydania resp. podmienok stability diktatúry proletariátu, za ktorých má byť vydaný trestný zákonník a jeho podoba.

Už bol spomenutý ľavoeserský pokus o vydanie "Trestného zákonníka". Išlo v ňom o recepciu, len čiastočne modifikovaného statkársko-buržoázneho práva do revolučnej sovietskej skutočnosti.[44] "Z 378 článkov ľavoeserského projektu dispozície 342 článkov sa úplne zhodovali s dispozíciami korešpondujúcich článkov trestného kódexu z roku 1903." V dôvodovej správe boli vyložené právno-filozofické názory autorov vychádzajúce z učenia R. Ihringa, zakladateľa sociologickej školy práva.Toto vydávali za jeho "fundamentálne prepracovanie a prehodnotenie z hľadiska revolučného právneho vedomia."[45] Ideologicko-triedne cudzorodý projekt nemohol byť ani predmetom vážnej diskusie a odchodom ľavých eserov z RĽK zostal len archívnou záležitosťou.

---

41) A. C e r c e n z o n , Puti razvitija sovetskoj nauki ugolovnogo prava za 30 let, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 11/1947, s. 76.

42) Istorija gosudarstva i prava SSSR, Moskva 1971, s. 191.

43) C h r o n i k a , Pervoje otkrytoje obščeje sobranije členov Obščestva rabotnikov sovetskogo prava, Ježegodnik sovetskoj justicii, 29/30/1922, s. 26.

44) Projekt bol prepisom korešpondujúcich hláv Trestného zákonníka z r. 1903, dokonca aj so zachovanou numeráciou, s jednotlivými opravami do strojopisného konceptu perom. Napr. v čl. 241 "Uloženija", boli prečiarknuté slová "roľnícky obyvateľ", miesto ktorých bolo napísané "občan" a pod., cit. podľa Razvitije kodifikacii sov. zakonodatělstva, Moskva 1968, s. 187, pozn. č. 4.

45) Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 109-110. Tu tiež podrobná charakteristika tohto projektu.

Závažnou bola diskusia ku ktorej došlo na stránkach časopisu "Proletarskaja revolucija i pravo" v roku 1918. Vyvolal ju článok M. Kozlovského - "Proletárska revolúcia a trestné právo".[46] Za základnú úlohu trestnej politiky v ňom pokladal "... neochvejné potlačenie útokov parazitujúcej menšiny na podmienky spolužitia zodpovedajúce záujmom pracujúcej masy obyvateľstva." Mimoriadne dôležitá je tu jeho myšlienka: "Konkretizovať túto prácu, stanoviť dopredu detailný plán prostriedkov boja s trestnou činnosťou, zhrnúť ich v kódex, znamenalo by vymýšľať viac alebo menej dôvtipnú utopickú sústavu." Kodifikáciu nepovažuje za reálnu, nevylučuje ju však principiálne, ale len vzhľadom k daným podmienkam triedneho boja. Úlohou trestnej politiky má byť "... predovšetkým riadenie, inštruovanie más, ozbrojeného ľudu, pri ochrane výdobytkov revolúcie, zrhňovania výsledkov jeho právotvorby. Kodifikácia prichádza na program dňa až po tejto etape, až po porážke buržoázie a upevnení svojho panstva... robotnícka trieda musí vypracovať na čas do plnej likvidácie nerovnosti osobitné normy práva pre ochranu a záštitu socialistickej výroby, rozdeľovania práce a materiálnych statkov."[47]

Polemickou ozvenou bol článok Jaka Bermana.[48] Súhlasí s Kozlovským pokiaľ sa týka úvah o úlohe trestnej politiky inštruovať masy. Je však za kódex. Nie však za kódex v tradičnom chápaní, ktorý by predvídal v presne rozpracovaných normách, všetky možné druhy a prípady kriminality. Vytvoriť takýto kódex úplne vylučoval "... pre prechodné obdobie ..." V týchto podmienkach kódex chápe "ako inštrukciu, len ako všeobecnú smernicu, ako sústavu všeobecných uznesení stanovujúcich len všeobecné normy v súlade so socialistickým a revolučným právnym vedomím ... Takú úlohu má mať aj trestný zákonník. Musí predstavovať výklad všeobecných zásad socialistickej trestnej politiky, musí slúžiť ako inštrukcia a všeobecná smernica, vôbec nezväzujúca miestnu právotvorbu socialistických orgánov pravosúdia."[49]

Uverejnenie tohto článku časove korešpondovalo s už citovaným uznesením kolégia ĽKJ z 30. apríla 1919 o vypracovaní "Pokynov ľudovým súdom o aplikácii trestnoprávnych noriem."[50] Mali byť tiež len inštrukciou, riadiacou smernicou, so všeobecnou a osobitnou časťou. Kolégium ĽKJ túto prácu nehodnotilo ako kodifikáciu, ale iba ako

---

46) M.Ju. K o z l o v s k i j , Proletarskaja revoljucija i ugolovnoje pravo, in Proletarskaja revoljucija i pravo, 1/1918, s. 21-32.

47) Tamže, s. 27.

48) Jak B e r m a n , K voprosu ob Ugolovnom kodekse socialističeskogo gosudarstva, Proletarskaja revoljucija i pravo, 2-4/1919, s. 35-52.

49) Tamže, s. 39-40.

50) Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 122-3.

p r í p r a v u projektu budúceho trestného zákonníka. Neakceptovalo vyššie uvedenú koncepciu kódexu-inštrukcie. Berman stavał svoje chápanie kódexu-inštrukcie do protikladu s tradičným chápaním, ktoré kvalifikoval ako buržoázne a ako najmenej "...prijateľné pre podmienky socialistického zriadenia uznávajúceho a obhajujúceho právo miestnej aktivity."[51] Teda platnosť kódexu-inštrukcie rozširoval v podstate na celé obdobie socializmu resp. prechodného obdobia, rovnako ako miestnú právotvorbu, ktorá už v iných oblastiach našla prejav v rámci princípu demokratického centralizmu a v normotvorbe už v blízkej budúcnosti úplne nemala mať miesto vzhľadom na zásadu jednotnej zákonnosti. Predkladali sa aj iné svojrázne riešenia; kódex bez presne určených sankcií; iné videli osobitnosť sovietskeho trestného práva v neexistencii osobitnej časti a predstavovali si trestný zákonník obsahujúci len všeobecnú časť.[52] Už vyložený proces kodifikácie je dôkazom, že sovietske trestné zákonodárstvo išlo inou cestou. Otázka vydania Trestného zákonníka sa pre väčšinu pracovníkov sovietskych trestných orgánov, ako ukazuje prax rokov 1921-1922, stala otázkou súčasnosti. Vychádzajúc z myšlienok V.I. Lenina o socialistickej zákonnosti, spájali vypracovanie a prijatie Trestného zákonníka s jej upevnením.

K ideologicko-teoretickým konfrontáciam dochádzalo v procese kodifikácie aj v otázkach základných inštitútov trestného práva. Boli to predovšetkým otázky základov trestnej zodpovednosti, účelu a funkcie trestov a ich konštrukcií.

Ľavoeserský projekt hneď v prvom článku definoval trestný čin ako "... konanie zakázané v čase jeho uskutočnenia zákonom pod hrozbou trestu."[53] Teda klasické formálne chápanie pojmu trestného činu, aj s trojdelením deliktov.

V ďalších dvoch projektoch je evidentná prítomnosť sociologickej školy trestného práva. Teória "nebezpečného stavu" našla svoje vyjadrenie v projekte všeobecne konzultatívneho oddelenia i v projekte všeobecnej časti vypracovanom inštitútom sovietskeho práva. V prvom projekte vo formulácii: "Osoba nebezpečná pre existujúci poriadok spoločenských vzťahov podlieha trestu podľa tohto kódexu. Trestným je konanie ako i opomenutie. Nebezpečnosť osoby sa prejavuje vznikom dôsledkov, škodlivých pre spoločnosť alebo konaním, ktoré aj neviedlo k výsledku, ale svedčiacom o možnosti spôsobenia škody."[54] To bola

---

51) Jak B e r m a n , cit. článok (pozn. č. 48), s. 39.

52) A. G e r c e n z o n , článok cit. v pozn. č. 41, s. 76.

53) Cit. podľa Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 111.

54) Materialy NKJu, vyp. VII., s. 43, cit. podľa Š v e k o v G.V., Pervyj sov. ugol. kodeks, Moskva 1970, s. 131.

definícia podmienok trestnej zodpovednosti podľa tohto projektu. Posledná veta formulovala vlastne symptómy nebezpečného stavu. V súlade s tým projekt konkretizoval tieto symptómy v podobe rodových skutkových podstát, odmietal význam zavinenia, resp. priznával týmto kategóriam len "... určitý význam znakov svedčiacich o charaktere osobnosti ..."[55]

Prvky sociologickej školy trestného práva recipoval i projekt Inštitútu sovietskeho práva. V úvodnej časti projektu autori otvorene uznávajú tento fakt, pritom však vraj pamätali, že skúsenosť buržoáznej vedy sa musí podrobovať stálej analýze, z hľadiska záujmov proletárskej revolúcie, z hľadiska tých princípov, ktoré sa javili a javia jej hybnou silou."[56] Projekt zaviedol inštitút uznania občana spoločensky nebezpečným a stanovuje zodpovedajúce opatrenia sociálnej ochrany (čl. 8 a 9), ale a to je dôležitý rozdiel od projektu všeobecné konzultatívneho oddelenia,"projekt nestanovuje nijaké sociálne opatrenia pôsobenia na spoločensky nebezpečných páchateľov, ak otázka o ich nebezpečnom stave nevznikne v súvislosti so spáchaním trestného činu touto osobou, predvídaného v osobitnej časti trestného zákonníka (čl. 5). "Základom trestnej zodpovednosti je spáchanie trestného činu predvídaného kódexem.Projekt stojí na princípe klasickej školy trestného práva, nullum crimen sine lege. Kombinuje ho však s prvkami sociologickej školy, v oblasti ukladania sankcií. Trestný čin nie je v tomto prípade symptómem "nebezpečného stavu."Je základným kritériem trestnej zodpovednosti. Výsledkom "stálej analýzy buržoáznej vedy" bol tento konglomerát prvkov klasickej a sociologickej školy. Celkove mal tento projekt nepochybne "... eklektický charakter".[57] Citovaný autor však opomenul práve tento jeho doležitý rozdiel v základoch trestnej zodpovednosti od projektu všeobecne-konzultatívneho oddelenia. Rovnako úsudok, že oba projekty nemali ďalší pohyb,[58] je viac prejavom želania. Prikláňame sa k názoru, že v prvotnom "... projekte Trestného zákonníka vypracovanom ĽKJ jednotlivé články boli viditeľne prebraté z týchto projektov, konkrétne články o cieli trestu a nútených prácach."[59] Domnievame sa však,že nielen tieto a nielen v tomto projekte, ale i v samotnom kódexe sú prvky prejavov sociologickej školy. "Na teoretické riešenie otázky o základoch zodpovednosti podľa sovietskeho trestného práva počas dlhého obdobia (fakticky do roku

---

55) Tamže, s. 131.

56) Proletarskaja revoljucija i pravo, 15/1921, s. 88.

57) Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 137.

58) Tamže, s. 137; A. G e r c e n z o n , článok cit. v pozn. č. 41, s. 76.

59) Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 245.

1934) vplývalo sociologické hnutie v trestnom práve, ktoré stavalo do čela uhol "sociálnej nebezpečnosti páchateľa", "nebezpečný stav páchateľa".[60]

Konkrétne projekt Trestného zákonníka 1921 obsahoval nesúrodosti pri vymedzení základov trestnej zodpovednosti. Článok 3 vymedzil úlohu trestného práva ako "ochranu spoločnosti od spoločensky nebezpečných konaní alebo trestného opomenutia",[61] to znamená, že zakotvoval pojem trestného činu ako konkrétneho konania, ďalej však tento pojem neprecizoval ani vo formálnom ani v materiálnom zmysle. V článku 4 temer doslova opakoval formuláciu projektu všeobecne-konzultatívneho oddelenia; "Nebezpečnosť osoby sa prejavuje vznikom následkov škodlivých pre spoločnosť alebo konaním, ktoré neviedlo k výsledku, ale svedčiacom o nebezpečnej hrozbe pre spoločenský právny poriadok."[62] Konanie je tu len prejavom nebezpečnosti osoby, ústredné miesto v trestnej represii má tento stav subjektu. To bol vážny nedostatok tohto projektu. Jeden z autorov projektu, Čerljunčakevič, v referáte o ňom na IV. Všeruskom zjazde pracovníkov justície tento fakt potvrdil slovami: "Kódex predvída rad opatrení schopných urobiť neškodným pre spoločenský organizmus osoby nachádzajúce sa v nebezpečnom stave a javiace sa v dôsledku toho nebezpečnými pre spoločnosť."[63]

Prepracovaný nový projekt Trestného zákonníka 1922, otázku základov trestnej zodpovednosti riešil podstatne inakšie. Obsahoval už materiálne chápanie pojmu trestného činu, a pojem trestného činu sa stal primárnym pojmom kódexu. O kritériách trestnej zodpovednosti možno usudzovať z formulácie čl. 5 projektu: "Úlohou Trestného zákonníka RSFSR je právna ochrana štátu pracujúcich od trestných činov a od spoločensky nebezpečných živlov a uskutočňuje túto úlohu prostredníctvom použitia k narušiteľom revolučného poriadku trestov alebo druhých opatrení sociálnej ochrany."[64] Podľa gramatického výkladu, zohľadňuje spoločenskú nebezpečnosť konania i osoby v ich jednote, ako základné pravidlo. Formulácia však nevylučuje, naopak umožňuje aj interpretáciu v podobe samostatného zohľadnenia len spoločenskej nebezpečnosti páchateľa, nezávisle od konania, avšak iba ako výnimku zo základného pravidla. Kurskij v referáte na zasadnutí VÚVV posudzujúcom projekt povedal, že "Kódexom sa predvídajú všeobecné zásady použi-

---

60) Sorok let sovetskogo prava, T. I., s. 489, Leningrad 1957.

61) Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 245.

62) Tamže, s. 249.

63) Ježodĕlnik sovetskoj justicii, 5/1922, s. 9.

64) Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 250.

tia trestov za trestný čin ..."[65] Teda základným pravidlom je trestná zodpovednosť za konkrétny trestný čin.

Predmetom mnohých diskusií bola aj otázka funkcie trestov, ich konštrukcie, druhov a dĺžky.

Projekt "Sovietskeho trestného zákonníka 1918" ľavých eserov, poznal len tri druhy trestov; peňažná pokuta, zbavenie politických práv a odňatie slobody. Trest bol podľa ich chápania "... aktom zákonnej samoochrany spoločnosti od útokov na jej existenciu, právo a pokoj." Treba len zneškodniť páchateľa, izolovať ho, nedať mu možnosť vykonať jeho zločinné úmysly."[66] Trest v ich chápaní mal len jednu úlohu, úlohu obrannú. Mal sa realizovať uvedenými tromi druhmi trestov, z ktorých len odňatie slobody vo vlastnom slova zmysle plnilo úlohu izolácie páchateľa. Nie je treba osobitne zdôrazňovať, principiálne protirečenie takejto redukovanej funkcie trestu,so skutočnou funkciou trestu za socializmu, včítáne jej aktívnej represívnej, ale najmä výchovnej a prevenčnej stránky.

V samotnej vtedajšej sovietskej literatúre sa však tiež dostatočne nerešpektovala dvojjediná funkcia trestu. Možno tu zaznamenať dve krajnosti, pričom prvá bola spôsobená najmä traktovaním príčin kriminality.

Uznanie sociálneho prostredia, ako jediného determinanta konania páchateľa, nepriznanie akéhokoľvek významu subjektívnym okolnostiam, vôli pachateľa, viedlo logicky k rezignácii na výchovnú možnosť funkcie trestu, k odmietnutiu možnosti nápravy páchateľa cestou trestu. Opačnou, druhou krajnosťou bolo, že sa účel trestu koncentroval výlučne k náprave páchateľa bez ašpirácií na všeobecné predchádzanie trestným činom[67] a dodajme bez represívnej úlohy.

Ťažisko zameranie trestnej politiky v tejto oblasti, domnievame sa že najpresvedčivejšie vyjadril L.A. Savrasov, vedúci trestného oddelanie ĽKJ. Vychádzal zo všeobecného uznania iba nápravno-výchovnej funkcie a položil si základnú otázku: "... možno heretickú,či je vždy vhodné, že páchateľa treba "naprávať", vychovávať a nie je potrebné v niektorých prípadoch za trestný čin ukladať trest v plnom slova zmysle."[68] Rozoznával len dve kategórie páchateľov: "Tých ktorí sa nimi stali výlučne alebo prevažne v dosledku vonkajších okolností a druhú skupinu,bez tejto determinácie. Práve týchto druhých odmietal

---

65) Ježedělnik sovetskoj justicii, 18/1922, s. 7. III. sessija VCIK.

66) Cit. podľa Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 111-112.

67) Por. A. G e r c e n z o n , článok cit. v pozn. č. 41, s. 75.

68) L.A. S a v r a s o v , Prestuplenije i nakazanije v tekuščij i perechodnyj period, Proletarskaja revoljucija i pravo, 5-6/1918, s. 24.

zaradiť do kategórie "obetí" sociálneho zriadenia. Medzi nich zaradil špekulatov, podvodníkov, uplatkárov. Voči nim navrhuje aplikovať ostrakizmus a pre nemožnosť jeho realizácie, navrhuje ich trestať.[69] V následujúcom článku, ktorý bol odpoveďou na polemickú stať,[70] v ktorej sa mu vyčítalo, že trest chápe len ako pomstu, teda jednostranne, upresnil uvedenú druhú kategóriu páchateľov. Označil ich za páchateľov "... nie obyčajného typu, ale špecifického páchateľa prechodného obdobia, keď zvrhnutý buržoázny poriadok nie je ešte definitívne dobitý, keď sa pokúša zdvihnúť sa a samozrejme produktmi svojho hnitia zamoruje atmosféru."[71] Vyhlásil, že voči tejto kategórii páchateľov "... metódy "nápravy" vypracované penitenciárnou vedou nepoužívame a nebudeme používať."[72]

Aplikácia oboch funkcií trestu resp. ich vzájomných proporcií v závislosti od charakteru páchateľa je správny prístup. Nemôže však principiálne viesť k vylúčeniu jedného jej aspektu vo vzťahu k určitej skupine, či k dominácii inej, v relácii k inej kategórii páchateľov. I citovaná skupina bola tiež determinovaná objektívne, danou etapou revolučnej premeny spoločnosti.Z tohto hľadiska možno namietať proti rozdeľovaniu funkcie trestu; pre prvých len výchovný cieľ a pre triednych nepriateľov nemilosrdné potláčenia. "Lenin sa nikdy nezriekol výchovných úloh represie a neoddeľoval výchovu od potláčania."[73] Pri hodnotení týchto úvah, treba vziať do úvahy i to, že išlo o obdobie intenzívnej realizácie triedno-potláčateľskej funkcie sovietskeho štátu. Rozsudok revolučného tribunálu bol prejavom tejto funkcie, "... preto odňatie slobody pre uvedené osoby je trestom v úzkom slova zmysle." I v tomto prípade trest nepochybne pôsobil i výchovne. Autor si to tiež uvedomoval: "Viem, že tu v mojich slovách je kacírstvo- teoreticky niet nenapraviteľných páchateľov. Ale mi účinkujeme v čase a priestore, síl u nás je nedostatok a máme čas vyporiadať sa iba s tými náhodilými a mladými páchateľmi, ktorých môžeme a preto sme povinní vyliečiť."[74]

Domnievame sa, že autor nepovažoval trest ani pre uvedenú kategóriu len za pomstu. Vychádzal z danej situácie a poukázal na to, že

---

69) Tamže, s. 26.

70) Jak B e r m a n , Nakazanije ili ispravlenije, Proletarskaja revoljucija i pravo, 8-9-10/1918.

71) L. S a v r a s o v , K voprosu o nakazanii, Proletarskaja revoljucija i pravo, 2-4/1919, s. 74-82.

72) Tamže, s. 76.

73) Sorok let sovetskogo prava I., Leningrad 1957, s. 505.

74) L. S a v r a s o v , článok cit. v pozn. č. 65, s. 79.

k uvedeným delikventom použitý trest vystupuje predovšetkým z jeho represívnej stránky.

V literatúre sa pri teoretickom rozpracovaní penitenciárnych otázok v súvislosti s kódexom prezentovali aj názory toho istého rodu, ktoré sme charakterizovali pri probléme trestnej zodpovednosti. Tvrdilo sa, že úlohy trestnej politiky socialistického zriadenia, ich všeobecné kontúry "... už skôr načrtlo ľavé (socialistické) krídlo sociologickej školy trestného práva. Stanovilo ich v zhode so všeobecnými základmi socialistického myslenia. Teraz je nevyhnutné vytvoriť z týchto kontúr harmonický systém celej trestnej politiky."[75] Základom tohto systému mala byť klasifikácia trestných konaní a ich záväznosti podľa tézy: "Nebezpečnost páchateľa (a nie trestného činu) - je základný moment klasifikácie. Klasifikácia páchateľov (a nie trestného činu) - ako princíp pri voľbe mier nápravy."[76] Fakt uskutočnenia trestného činu, teda objektívny znak je základom trestnej zodpovednosti. Podľa autora je to "... len dôvod pre prijatie nápravných opatrení voči osobe, ktorá uskutočnila trestné konanie a nezávisle od toho, aké je závažné, ťažké alebo ľahké, diagnóza stavu páchateľa sa stanovuje úplne samostatne."[77] Kritériom uloženia trestu bol výlučne subjektívny faktor. Trest sa mal ukladať v závislosti od neho bez akýchkolvek proporcií ku konaniu. Z funkcie trestu vôbec vylučoval represívnu a všeobecne preventívnu úlohu. Páchateľov klasifikoval do troch kategórií. Pre prvú, pri ktorej zohrali bezprostrednú a rozhodujúcu úlohu sociálne faktory, trest mal zabezpečiť hoci len dočasne normálne sociálne podmienky. Druhej kategórii, kde sociálne podmienky príčin trestnosti boli spojené se zlými náklonnosťami, navrhol kombinovať trest prvej kategórie s výchovným opatrením. Pre tretiu skupinu páchateľov, kde trestná činnosť bola bezprostredne vyvolaná chorobným, nenormálnym stavom doporučoval primárne prijať opatrenia výchovného charakteru.[78] Autor opomínal, resp. rezignoval na už uvedené dve ďalšie funkcie trestu, ktoré sú v trestnoprávnej sankcii imanentne obsiahnuté. Jeho klasifikácia páchateľov bola veľmi zjednodušená, rovnako ako navrhované opatrenia.

Ako upravovali tresty jednotlivé projekty kódexu? Projekt osobitnej časti všeobecne konzultatívneho oddelenia vôbec nepoznal sankcie.

---

75) Jak B e r m a n , K voprosu ob ugolovnom kodekse socialističeskogo gosudarstva, Proletarskaja revoljucija i pravo, 2-4/1919, s. 38.

76) Tamže, s. 44.

77) Tamže, s. 44.

78) Tamže, s. 44-45.

Určenie sankcie bolo ponechané na voľné uváženie súdu.[79] Projekt inštitútu sovietskeho práva stanovoval v čl.4, že súd "môže určiť dobu trestu určitým minimom a maximom (relatívne neurčitý rozsudok)".[80] Takýto rozsudok súd vynášal v prípade uznania páchateľa spoločensky nebezpečným (čl. 9). V súlade s čl. 31 sa osoby uznané súdom za spoločensky nebezpečné umiestňovali do izolátorov na obdobie nie menej a nie viac ako 20 rokov, ak boli duševne zdravé, ale ťažko napraviteľné. Súd obligátorne určil maximálnu dobu. Dobu izolácie konkretizovala osobitná dozorná komisia, zostavená podľa čl. 37, ktorá tiež mohla navrhnúť súdu predĺžiť dĺžku izolácie (čl. 45). V prípade, že páchateľ nebol uznaný za spoločensky nebezpečného, mohol mu byť uložený trest odňatia slobody od 6 mesiacov do 5 rokov (čl. 23).[81] V otázke funkcie a konštrukcie sankcií stál projekt Inštitútu "na pozíciách tzv. tretej školy trestného práva, kombinujúcej trest primerane k závažnosti konania a opatrenia sociálnej ochrany primerane k nebezpečnosti osoby."[82]

Táto koncepcia sa stretla vzápätí s kritikou. "Tieto ustanovenia sú úplne neprijateľné, pretože prenášajú ťažisko z oblasti práva do inej oblasti úplne rizikovej".[83] Ďalší autor v dvoch článkoch dokazuje, že zavedenie takýchto teorém do sovietskeho trestného zákonníka bolo by v rozpore "... s triednymi záujmami proletariátu a okrem toho v podmienkach úsilia robotnícko-roľníckej moci k ustanoveniu zákonnosti, bolo by mimoriadne nebezpečné a škodlivé pre samotnú ideu zákonnosti." Podrobne rozoberá aj genézu, podstatu týchto teorém-(-"miesto boja s kriminalitou, s príčinami, ktoré ju spôsobili došlo k boju s páchateľmi a uznáva" ... že nakoniec táto téória predstavuje prejav reakčných úsilí v novej forme."[84]

Projekt Trestného zákonníka 1921, stál na inom stanovisku. Poznal presné sankcie, konštruované na princípe "nie nižšie" alebo "do" takéhoto obdobia, a zavrhol systém neurčitých rozsudkov.[85] Bol tu však aj článok, ktorý umožňoval súdu vo výnimočnom prípade a pri presnom

---

79) Porovnaj, Materialy NKJu, vyp. X., s. 45-56, cit. podľa Š v e k o v G. V., cit. dielo, s. 132.

80) Proletarskaja revoljucija i pravo, 15/1921, s. 89.

81) Projekt Trestného zákonníka Inštitutu sovietskeho práva, in Proletarskaja revoljúcija i pravo, 15/1921, s. 87-95.

82) Istroija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 261.

83) Projekt obščej časti Ugolovnogo kodeksa RSFSR, A. L-in, Ježedělnik sovetskoj justicii (ďalej JeSJu), 3/1922, s. 13.

84) I. S l a v i n , Nakazujema li ugolovnaja neblagonadežnost, (K teorii opasnogo sostajanija), JeSJu, 8/1922, s. 1-4; pokračovanie JeSJu, 9/1922.

85) Por. G.V. Š v e k o v , Pervyj sovetskij ugolovnyj kodeks, Moskva 1970, s. 140.

vyložení motívu prekročiť uvedenú hranicu smerom nahor i nadol a dokonca aj prejsť k inému druhu trestu.[86] Týmto článkom projekt síce ako výnimku, ale predsa relativizoval presné vymedzenie intervalu sankcie a otváral tendenciu k jej orientačnému chápaniu. Poznal aj sankciu zbavenia práv zaoberať sa určitou funkciou a vypovedanie zo stáleho bydliska ako tresty alebo ako iné opatrenia sociálnej ochrany (písmeno "g" čl. 36, čl. 38 a 39).[87]

Projekt Trestného zákonníka 1922 v otázke sankcií sa v podstate zhodoval s predchádzajúcim projektom. Zamedzoval však možnosť i keď k výnimočnému orientačnému chápaniu hraníc sankcie. Súd mohol len určiť trest pod hranicu stanovenú v sankcii. D.I. Kurskij v referáte na zasadnutí VÚVV vyjadril jasne dvojjedinú funkciu trestu "Trest sa nehodnotí ako pomsta za spáchaný trestný čin. Nie je pravda ani opatrenie čisto výchovné".Druhú stránku však zdôvodňoval len existenciou súkromnovlastníckych prvkov, "... lebo pokiaľ existuje kapitál bude pôsobiť aj trest."[88] Ako základné druhy trestov uviedol Ľudový komisár justície; "zbavenie slobody (od 6 mesiacov do 5 rokov), nápravné práce, podmienečné odsúdenie, konfiškécia majetku, zbavenie práv, uloženie povinnosti zahladiť spôsobenie škody. Dočasne sa nevylučuje ani použitie najvyššieho trestu, ale sa vzťahuje len na územie vyhlásené vo vojnovom stave."[89] Projekt teda nezohľadnil názory vyslovované pri posudzovaní projektu 1921, ktoré považovali samotný pojem trestu za prekonaný.[90]

Pokúsili sme sa čiastočne načrtnúť ideologicko-teoretické konfrontácie v ktorých vznikala sovietska veda trestného práva. Jej priekopnícka úloha, zložitosť podmienok triedneho boja v tomto čase, nedostatok kádrov teoretikov už početne, ale najmä stupeň ich kvalifikovanosti, neviedli pochopiteľne hneď alebo v každom prípade k marxisticko-leninským riešeniam. Vedome nadväzovali na niektoré pozitíva buržoáznej vedy, usilujúc sa o ich socialistické prekonanie. Nie vždy sa im podarilo v tomto období dosiahnuť ich skutočnú dialektickú negáciu. Zostali niekedy i na polceste. Tak to bolo v prípade prevzatia niektorých názorov sociologickej školy, ako antipólu klasickej školy trestného práva. Vypracované projekty trestného kódexu ĽKJ, predovšetkým projekt 1922, je však dôkazom, že v zásade v chápaní základných inštitútov, tj. základy trestnej zodpovednosti, funkcia trestu,

---

86) Por. Istorija sovetskogo ugolovnogo prava, Moskva 1948, s. 261.

87) Por. I. S l a v i n , čl. cit. v pozn. č. 84, JeSJu, 8/1922, s. 1.

88) III. sessija VCIK (S.Z-cev), JeSJu, č. 18/1922, s. 7.

89 Tamže, s. 7.

90) Por. podrobnejšie Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 144.

došlo k ich dialektickému prekonaniu, k marxisticko-leninskej syntéze, i keď ešte nie bez výnimiek.

3. ŠIROKÝ DEMOKRATIZMUS PROCESU KODIFIKÁCIE

Možno odôvodnene podčiarknuť, že uvedené pozitívne rezultáty mladej sovietskej trestnoprávnej vedy a zákonodarstva boli umožnené širokou priamou účasťou bezprostredných tvorcov sovietskeho trestného práva, jeho interprétov, aplikátorov, pracovníkov sovietskej justície. Ľudový komisariát justície, jeho kolégium, ako hybná sila, hlavný projektant kódexu, nielen skladal účty, referoval o kodifikácii na príslušných zjazdov pracovníkov justície, ale priamo konzultoval s nimi, opieral sa o ich názory, zohľadňoval ich v projektoch. Možno teda povedať, že spoluautormi zákonníka boli práve tí,ktorí revolučné právne vedomie pracujúcich konkretizovali v judikatúre a v procese kodifikácie ho formovali a zakotvovali do zákonníka.

Na treťom zasadnutí VÚVV tento moment vyjadril ľudový komisár spravodlivosti D.I. Kurskij slovami: "Nový trestný zákonník je syntéza všetkých procendentov a noriem, ktoré sa nahromadili za 4 roky revolúcie, diktovaných revolučným právnym vedomím robotníkov a roľníkov,osvietených marxistickým chápaním trestu a najnovšími tendenciami vedeckého právnického myslenia."[91)]

Jednotlivé etapy kodifikačného pohybu ilustrujú účasť širokej právnickej verejnosti. V prípravnej etape to bol II. Všeruský zjazd oblastných a gubernských komisárov justície (júl 1918).Tu zástupcovia ĽKJ referovali o potrebe zovšeobecnenia a systemizácie trestnoprávnych noriem, ako aj informovali o tom, že komisariát už má pripravenú v štádiu posudzovania takúto prácu.[92)]

Intenzívna ingerencia vrcholného orgánu pravosúdia do procesu kodifikácie je zrejmá zo zasadnutia III. zjazdu pracovníkov justície. Dňa 28. júna 1920 mu bola predložená základná schéma projektu trestného zákonníka. Zjazd po pomerne ostrej diskusii prijal schému za základ práce a privítal prácu na kodifikácii. To bolo veľmi dôležité ustanovenie rezolúcie, vzhľadom na ešte pomerne rozšírenú opozíciu proti myšlienke zákonníka.[93)]

---

91) Článok cit. v pozn. 88., s. 7.

92) Por. Razvitije kodifikacii sovetskogo ugolovnogo zakonodatělstva, Moskva 1968, s. 188-9, tiež tamže, pozn. č. 1, s. 189.

93) Porovnaj G.V. Š v e k o v , cit. dielo, s. 127-8.

Konkrétne spolusautorstvo ĽKJ a širokého aktívu právnikov je zrejmé z práce IV. Všeruského zjazdu pracovníkov justície. Predchádzali mu tiež na mnohých miestach zjazdy miestnych pracovníkov justície. V Moskve bol projekt kódexu "... jednohlasne privítaný." Vzhľadom na viaceré pripomienky "... v dôsledku zložitosti otázky, zjazd určil komisiu, ktorej uložil po ukončení zjazdu rozpracovať opravy k projektu kódexu a predložiť ich ĽKJ."[94]

IV. Všeruský zjazd pracovníkov justície bol teda dôkladne pripravovaný, predchádzalo mu okrem miestnych zjazdov publikovanie materiálov, téz jednotlivých referátov.[95] Účasť a prejav predsedu VÚVV M.I. Kalinina svedčí o jeho význame, ktorý mu prikladalo stranícke a štátne vedenie. Zjazd posudzoval projekt trestného zákonníka 1921 v pléne, ale najintenzívnejšie v sekciách. Neobmedzil sa len na to. V rezolúcii prijal projekt za základ, poukázal pritom na potrebu "opráv a doplnení ako vo všeobecnej tak i v jeho osobitnej časti."[96]

Materiály IV. zjazdu ako aj miestnych zjazdov viedli v niektorých prípadoch k podstatným korektúram do projektu. Konkrétne k vypracovaniu nového projektu 1922, v ktorom už bolo zakotvené materiálne chápanie trestného činu, sformulované základné formy zavinenia a upresnené vymedzenie úlohy sovietskeho trestného zákonodárstva.[97]

Priama prezentácia a spolusautorstvo početného pléna pracovníkov justície v procese kodifikácie, dokazuje skutočne leninskú, demokratickú cestu vytvorenia trestného zákonníka. Zjazdy sú tiež prejavom vývoja sovietskeho trestnoprávneho myslenia. V diskusiách, v polemikách sa prekonávali omyly,[98] kryštalizovala sa jeho marxisticko-leninská podoba.

---

94) Moskovskij gubernskij sjezd rabotnikov justicii, JeSJu, 3/1922, s. 11-12 (zjazd bol v dňoch 14.-17. januára 1922).

95) Porovnaj materiály publikované v Ježenédělnik sovetskoj justicii, č. 3 a 4/1922.

96) Por. JeSJu, 5/1922, s. 13.

97) Por. Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 147.

98) Napríklad III. zjazd nechal otvorenú otázku konštrukcie sankcií, čo sa prejavilo negatívne v projekte Všeobecne-konzultatívneho oddelenia, ktorý nepoznal sankcie (por. Š v e k o v G.V., cit. dielo, s. 128). Na IV. zjazde bola už táto otázka vyriešená i keď i tu sa vyskytli názory zrieknúť sa pojmu trestu (konkrétne išlo o pracovníkov z Ukrajiny a Gruzínska). Všeobecne sa však prijal názor, že "... pokiaľ nežijeme v komunistickej spoločnosti nemôžeme odstúpiť od trestu." A. E s t r i n v diskusii na tomto zjazde, porovnaj JeSJu, 5/1922, s. 0.

4. V.I.LENIN A KODIFIKÁCIA SOVIETSKEHO TRESTNÉHO PRÁVA

Je nesporné, že učenie marxizmu-leninizmu, základné kategórie historického a dialektického materializmu, tvorili metodologickú bázu pre kvalitatívne nové, socialistické riešenie základných otázok sovietskeho trestného práva. Od stupňa jej rozpracovanosti, konkretizácie, dôslednosti aplikácie do sféry teórie práva a osobitne trestného práva, závisela správnosť riešenia jednotlivých otázok, inštitútov sovietskeho trestného práva.Práce V.I. Lenina tvorili heuristickú platformu pre tento proces. V tom je jeho dominantný význam pre riešenie úloh kodifikácie nielen v roku 1922, ale permanentne pre právnu vedu.

Vladimír Iľjič sám bol i inšpirátorom procesu kodifikácie sovietskeho práva hneď od prvých dní sovietskeho štátu. Už sme zaznamenali, že V.I. Lenin už v roku 1917 za jedno z najdôležitejších oddelení ĽKJ považoval oddelenie zákonodarných návrhov a kodifikácie. Pokiaľ nebola materiálna kodifikácia "... nástojil na tom, aby pri RĽK bol na jej zasadnutiach súdruh dokonale poznajúci naše dekréty..." a keď bol nájdený, "... s hrdosťou ukazoval na svojho kodifikátora."[99]

V čase dočasného oddychu pre sovietsku moc, píše 15. apríla 1918 list, v ktorom pozýva členov kolégia ĽKJ na besedu o tom 1. čo bolo urobené pre vydanie Zbierky zákonov a nariadení, 2. pre kodifikáciu.[100] Už sme uviedli ako odpovedal adresát na tieto otázky v etape prípravy kodifikácie.

V.I. Lenin viedol KSR(b) a štát pri zložitom prechode od vojnového komunizmu k novej ekonomickej politike. Pre legislatívu bola mimoriadne dôležitá jeho myšlienka, ktorú povedal na IX. Všeruskom zjazde sovietov v decembri 1921: "Dnes máme pred sebou úlohu rozvinúť výmenu tovarov, to si vyžaduje nová ekonomická politika a to vyžaduje väčšiu revolučnú zákonnosť."[101] Zjazd v rezolúcii aj konkretizoval úlohy ĽKJ v tomto období.[102]

---

99) Enciklopedija gosudarstva i prava, Moskva 1925-26, T.2, s. 440.

100) V.I. L e n i n , Spisy, s. 44, Praha 1970, s. 45.

101) V.I. L e n i n , Vybrané spisy, zv. V., Bratislava 1973, s. 482.

102) "Deviaty zjazd sovietov žiada od Ľudového komisariátu spravodlivosti nepomerne viac energie dvojakým smerom: po prvé, aby Ľudové súdy republiky prísne sledovali činnosť súkromných obchodníkov a podnikateľov, a nepripúšťali ani najmenšie obmedzovanie ich činnosti, ale zároveň čo najprísnejšie trestali aj tie najmenšie pokusy obísť dôsledné dodržiavanie zákonov republiky a aby vychovávali široké zasy robotníkov a roľníkov, ich samostatnou, rýchlou a operatívnou účasťou pri kontrole a dodržiavaní zákonnosti;

po druhé, aby Ľudové súdy venovali viac pozornosti súdnemu stíhaniu byrokratizmu, zbytočných administratívnych prieťahov, hospodársko-organizačnej neschopnosti. Procesy v takýchto prípadoch sú potrebné jednak preto, aby sa zvýšila

Intenzívna práca, ktorá v tom čase prebiehala v ĽKJ pri príprave projektov Trestného zákonníka v rokoch 1921 a 1922 išla v smere realizácie týchto úloh.

V.I. Lenin v priebehu týždňa napísal komisárovi spravodlivosti D. I. Kurskému dva listy. V prvom zo 14.II.1922 sa naliehavo pýtal: ".. ak sú naše zákony "rozporné" o čom nie sú pochybnosti,na čo je tu ĽKJ a oddelenia pre prípravu zákonodárnych návrhov? Čo sa vlastne pre kodifikáciu a odstránenie rozporov robí?"[103] 20.II.1922 posiela opäť list v ktorom píše o úlohách ĽKJ za Nepu. Vyčíta, že ĽKJ sa Nepu zatiaľ neprispôsobil a navrhuje konkrétne opatrenia na zlepšenie situácie.[104] Jedinečné miesto má v tejto otázke aj Leninov list Politbyru ÚV strany "O dvojitej podriadenosti a zákonnosti. "Zákonnosť musí byť jedna a základným zlom v celom našom živote a v celej našej nekultúrnosti je zhovievavosť k názorom a obyčajom polodivochov, želajúcich si zachovať zákonnosť kalužskú na rozdiel od zákonnosť kazanskej.[105]

V čase posudzovania projektu kódexu na zasadnutí VÚVV, poslal V.I. Lenin, 17.5.1922, D.I. Kurskému list s náčrtom dodatočného paragrafu Trestného zákonníka. Išlo v podstate o tri varianty (i keď tretiu číslovaľ Lenin ako 2b) trestného činu kontrarevolučnej propagandy, so všeobecným vymedzením pojmu kontrarevolučného trestného činu. V.I. Lenin v úvode písal? "Základná myšlienka je ... otvorene vyložiť základnú a politicky pravdivú (nielen úzko právnickú) tézu motivujúcu podstatu a o s p r a v e d l n e n i e teroru, jeho nevyhnutnosť a hranice."[106]

Leninova myšlienka bola dôležitým metodologickým pokynom pre tvorbu skutkových podstát kontrarevolučných trestných činov; spájať právnickú kvalifikáciu so všeobecne-politickým hodnotením trestného činu. Vyplýva z nej požiadavka jasne určiť formy potláčania vykorisťovateľských tried, vzhľadom na danú konkrétne historickú situáciu. Prepracovaný text projektu kódexu na základe Leninových návrhov,ktoré boli zahrnuté do článkov 57, 58, 61 a 70 Trestného zákonníka, bol schválený na III. zasadnutí VÚVV IX. volebného obdobia (12.-26. mája 1922).[107]

---

zodpovednosť za nešváry, proti ktorým sa musí za našej situácie tak ťažko bojovať a jednak preto, aby sme upozornili robotníkov a roľníkov na túto nesmierne dôležitú otázku a jednak preto, aby sme dosiahli praktický cieľ - väčšie hospodárske úspechy."
V.I. L e n i n , Vybrané spisy, zv. V., Bratislava 1973, s. 485-6.

103) V.I. L e n i n , Spisy, zv. 45, Praha 1970, s. 447.

104) Tamže, s. 455-9.

105) V.I. L e n i n , O dvojitej podriadenosti a zákonnosti, Spisy, zv. 33, s. 317.

106) V.I. L e n i n , Spisy, zv. 33, s. 311-312.

107) Tamže, s. 457.

Zmena sociálno-ekonomickej situácie, pomeru triednych síl, determinovala aj zmenu okruhu spoločensky nebezpečných konaní, stíhaných trestným právom. V.I. Lenin už 11.II.1922 upozorňoval: "ĽKJ si zrejme neuvedomuje, že nová ekonomická politika vyžaduje nový spôsob, novú prísnosť v trestaní". Sám tu vymedzuje tri druhy trestných činov, na ktoré treba sústrediť pozornosť; byrokratizmus, trestný čin nehospodárnosti(členovia vedenia sa trestajú za neporiadok v podávání správ, za stratové hospodárenie) a nezákonný obchod.[108)]

Tieto pripomienky V.I. Lenina spolu s úvahami o novelizácii úpravy skutkovej podstaty špekulácie[109)] a náčrtom obšírneho všestranného programu boja s rozkrádaním,[110)] ilustrujú jeho chápanie trestného činu ako historickej kategórie. Upozorňujú na zdroje kriminality v podmienkach Nepu, na úlohu trestného práva v tomto období v zmysle smerníc IX. Všeruského zjazdu sovietov pre ĽKJ a konkrétne pre ľudové súdy.[111)]

Úloha V.I. Lenina pri vytvorení Trestného zákonníka a vývoji sovietskeho trestného práva bola mnohorozmerná. Podnecoval prácu na kodifikácii, formuloval resp. bol spolusautorom niektorých článkov kódexu, dal metodologické pokyny pre výstavbu skutových podstát, poukázal na ich triedno-historickú podmienenosť, ako aj na úlohu trestného práva v tomto období. "Diela V.I. Lenina,jeho teoretické práce a konkrétne praktické pokyny v procese rozpracovania sovietskeho trestného zákonodarstva v prvých rokoch sovietskej moci boli a sú základom sovietskej vedy trestného práva."[112)]

---

108) V.I. L e n i n , Spisy, sv. 45, Praha 1970, s. 441.

109) "Sloboda obchodu je kapitalizmus, kapitalizmus je špekulácia. Zatvárať pred tým oči by bolo smiešné. Čo treba robiť? Má sa špekulácia vyhlásiť za beztrestnú? NIE. Treba zrevidovať a prepracovať všetky zákony o špekulácii a vyhlásiť, že akékoľvek rozkrádanie a akékoľvek priame alebo nepriame, nezastreté alebo zastreté obchádzanie štátnej kontroly, dozoru a evidencie je trestné (a bude sa prakticky stíhať trojnásobne prísnejšie než predtým).Práve takým postupom ... dosiahneme, že do istej miery nevyhnutný a pre nás potrebný rozvoj kapitalizmu uvedieme na cestu štátneho kapitalizmu."
V.I. L e n i n , Vybrané spisy, zv. V., Bratislava 1973, s. 334.

110) V.I. L e n i n , Spisy, sv. 45, s. 123, 128-9, 153, 159 a 162.

111) V.I. L e n i n , Spisy, zv. 33, s. 155.

112) Kurs sovetskogo ugolovnogo prava, časť obščaja II., Leningrad 1970, s. 611.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕССА КОДИФИКАЦИИ СОВЕТСКОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА

Иосиф Беня

Резюме

Исходя из аналитико-синтетического взгляда на процесс кодификации советского уголовного права, автор определил следующие главные признаки:

1. наличие идеи кодифицировать уголовное право и постоянная работа над уголовным кодексом, постепенность и градация ее реализации в зависимости от объективных и субъективных факторов;

2. идеологическая и теоретическая борьба за кодификацию, характер которой формировала и развивала марксистско-ленинская наука уголовного права;

3. демократизм процесса принятия первого советского уголовного кодекса;

4. участие В.И. Ленина при решении вопроса кодификации советского права.

Выше указанные признаки являются критерием для структуры данной работы.

Идею кодифицировать советское уголовное право решила реализовать прежде всего коллегия Народного комиссариата юстиции (НКЮ). Возможность реализации этой идеи зависела от объективных и субъективных факторов, т.е. от степени устойчивости и определившихся общественных отношений, формировавшихся в чрезвычайно обострившихся условиях классовой борьбы, от опыта законодателей и условии их работы. Подготовительный этап кодификации начался после того как ушли левые эсеры из НКЮ. Автор определил его срок: апрель 1918 г. - начало марта 1920 г. - и охарактеризовал его как процесс СИСТЕМИЗАЦИИ накопленного материала в области уголовного права. В самом этапе кодификационных работ (6. марта 1920 г. - 24. мая 1922 г.) сначала были представлены на утверждение два проекта, проект, разработанный Всеобщим консультативным отделением НКЮ и проект, разработанный отделением судебного права и криминологии Института советского права. Однако оба представленных проекта были чужды советскому уголовному праву. Основой послужили проекты, разработанные коллегией НКЮ, известные под названием Проект Уголовного кодекса с 1921 г. и проект с 1922 года.

Во второй части работы автор анализирует идеологические и теоретические конфронтации в процессе кодификации, касаясь следующей проблематики; обоснованности кодекса, условий устойчивости диктатуры пролетариата, при которых его надо было издать; характера основных институтов - основ уголовной ответственности, функций наказания и их структур. В этой полемике формировалась советская наука уголовного права, сознательно исходящая из некоторых положительных результатов буржуазной науки и стремящаяся опровергнуть их на базе марксистско-ленинского учения и диалектического метода. В основном советская наука уголовнго права этого добилась, хотя есть еще некоторые исключения.

Положительных результатов советской уголовно-правовой науки и законодательства было достигнуто также благодаря участию большого числа работников юстиции в процессе кодификации. Организационной формой их участия и соавторства при разработке кодекса были Всероссийские съезды работников юстиции (II. - июль 1918 г., III. - июнь 1920 г., IV. - январь 1922 г.). Съезды также отражают развитие советского уголовно-правового мышления.

Участие В.И. Ленина при создании Уголовного кодекса проявлялось в разных формах. Он был инициатором процесса создания кодекса, формулировал некоторые статьи кодекса, дал методологические указания для создания составов преступления. Работа В.И. Ленина служила основополагающей платформой для процесса кодификации. В этом заключается главное значение В.И. Ленина при решении кодификации не только в 1922 г., но и для советской уголовно-правовой науки в последующие годы и для социалистической правовой науки вообще.

K PROBLEMATIKE POVOJNOVEJ POZEMKOVEJ REFORMY ZO ZVLÁŠTNYM ZRETEĽOM NA SITUÁCIU NA SLOVENSKU

Vladimír Čarvaga

I.

Názory na rozsah povojnovej pozemkovej reformy

Otázka ako robiť pozemkovú reformu - po etapách či všeobecnú (generálnu) - bola predmetom rokovania zástupcov odboja a pozornosti širokej verejnosti. Okrem politických strán zaujali k nej postoje aj široké vrstvy spoločnosti,najmä obyvateľstvo dediny,budúci prídelcovia. Rokovalo sa o tejto otázke na straníckych konferenciách, schôdzach roľníkov, písalo sa v dennej tlači. Boli názory pre a proti.

Pri generálnej pozemkovej reforme išlo o zabratie pre účely pozemkovej reformy všetkej statkárskej pôdy nad 50 ha. Náznaky takéhoto výkonu sa objavujú už v období národnooslobodzovacieho zápasu. Nachádzame ich v dokumentoch z tohto obdobia. Vianočná dohoda, politický program slovenskej politickej reprezentácie, SNR z decembra 1943 hovorí o novej sociálnej hospodárskej politike s cieľom sociálneho vyrovnania, čo znamená riešiť i postavenie dedinskej chudoby, prakticky prideliť jej pôdu v takom rozsahu, aby mohla slušne a primerane žiť. Na tento svoj program naväzuje SNR počas SNP. Vo svojej deklarácii z 1.9.1944 označuje túto úlohu za jeden zo svojich cieľov. Uvedomuje si závažnosť tohto sociálneho problému aj o ňom v Deklarácii svojej z 1.9.1944 hovorí: "V záujme zvýšenia životnej úrovne národa sme za spravodlivé rozdelenie národného dôchodku, za novú úpravu vlastníctva a držby na prospech malých roľníkov."[1)]

Za SNP realizuje sa spojenectvo robotníckej triedy s roľníctvom. Dedina pomohla v armáde, v partizánskom hnutí. V záujme tohto zväzku stáva sa otázka všeobecnej pozemkovej reformy i predmetom rokovania na zjednocovacom zjazde KSS so sociálnodemokratickou stranou v septembri 1944. Prijíma sa heslo "Pôda tým, čo na nej pracujú."

Vedenie KSS za SNP zastávalo jednoznačne stanovisko širšej pozemkovej reformy. Nejasnosti boli čo do výkonu, parcelácie a prídelu.

---

1) Cesta ke květnu, I. - 1, Praha 1965, str. 196.

Pravda, treba povedať, že sa objavovali aj názory na etapovitý výkon pozemkovej reformy. Tlmočil ich popredný bojovník za záujmy roľníkov Čuleň, ktorý preberal, tlmočil Gottwaldov názor. Aj nekomunistický odboj na Slovensku vyjadril svoj súhlas s uskutočňovaním pozemkovej reformy - sociálnych a hospodárskych premien. Počítal s dedinou a nechcel prípadným odmietnutím týchto premien stratiť túto možnosť. Prijíma tento program dočasne so svojím vlastným pohľadom na jeho uskutočnenie.

Slovenská buržoázia počítala s premenami, ktoré ju mali postihnúť ako triedu v užšom slova zmysle, teda aj so širšou pozemkovou reformou.[2] Ak sa hneď po oslobodení tak nestalo, znamenalo to pre ňu získanie času na ďalší zápas o moc, prakticky aj na s o povojnový vývoj.

Ze SNP vyskytla sa možnosť uskutočniť všeobecnú pozemkovú reformu. Ňou by sa boli zmenili vlastnícke pomery na slovenskej dedine a to jednak na úkor cudzích, ale aj domácich statkárov. Do záboru by pripadali zrejme i cirkevné majetky. K uskutočneniu pozemkovej reformy ale nedošlo a to jednak pre odlišné postoje k parcelácii a napokon aj pre bojové akcie.

Na túto koncepciu výkonu nadväzuje i Manifest SNR zo 4.2.1945. "Uskutočníme veľké sociálne premeny. Na Slovensku stane sa skutkom jediné spravodlivé pravidlo, aby podu mal ten, kto na nej pracuje ... Podu dostanú konečne do rúk i malí roľníci."[3] Takto i lud poníma výkon reformy, t.j. zabrať pre účely pozemkovej reformy podu presahujúcu výmeru 50 ha. Pravda, v priebehu oslobodenia nášho územia menili sa názory aj u členov KSS na uskutočnenie pozemkovej reformy. Išlo o odlišné názory od koncepcie povstaleckej SNR a vedenia KSS.Objavilo sa to aj v osnove návrhu nariadenia SNR o pozemkovej reforme. Prijíma sa Gottwaldova koncepcia a len zriedka sa objavujú stranícke prejavy za generálnu pozemkovú reformu.

Uskutočnenie reformy po etapách nebolo riešením pre slovenské pomery. Bolo polovičaté a neriešilo sčasti agrárny slovenský problém, ktorý mal sociálny charakter.[4] Riešenie tohto problému bolo povojno-

---

2) Vyplýva to z Vianočnej dohody, ktorej bola signatárom, z Deklarácie SNR 1.9.1944, kde sa hovorí o novej úprave pôdy v prospech roľníkov. Spomína sa v tejto súvislosti kompromis stredných politických smerov. K tomu pozri: G. H u s á k , Svedectvo o SNP, str. 240.

3) Cesta ke Květnu, 1 - 2, str. 487, Praha 1965.

4) Slovenská agrárna otázka je zložitá. Ani prvá ani druhá (slovenská) pozemková reforma ju neriešili.Vykonávatelia prvej česká a druhej slovenská buržoázia ju ani riešiť nechceli. Charakterizujú ich nespravodlivé sociálne rozdelenie pôdy. Prevažnú väčšinu pôdy vlastnili cudzí veľkostatkári - Nemci a Maďari, ďalej je to veľká rozdrobenosť p.p. medzi takzvané trpasličie hospodárstva, relatívna nezamestnanosť, přetaženosť poľnohospodárskej pôdy, feudálne prežitky - komposse-

vou úlohou a sčasti bolo možné aj všeobecnou pozemkovou reformou. Pokiaľ ide o slovenské pomery mala pozemková reforma zahrňovať v každom prípade aspoň revíziu prvej československej pozemkovej reformy a za určitých okolností i výkup pôdy, kde nebolo zabezpečené jej riadne obrábanie.

Pravda, o moci počas národnooslobodzovacieho zápasu nebolo rozhodnuté a bolo o ňu potrebné bojovať s buržoáziou zúčastnenou na tomto oslobodzovacom zápase. To motivovalo Gottwaldovu snahu dohodnúť sa s Benešom ako aj jeho konečnú koncepciu povojnovej pozemkovej reformy. Na rokovaniach Beneša so zástupcom moskovského vedenia odboja v Moskve v decembri 1943 sa rokovalo i o zásahu do majetkovej sféry. Pokiaľ išlo o zásahy do pozemkoveho vlastníctva, prijala sa zásada odňať bez náhrady tento majetok nepriateľom a zradcom. Išlo o postup uskutočňovaný po línii antifašistickej, nie triednej (tj. proti všetkým statkárom). Tieto zásahy sa v budúcnosti nevylučovali. Pravda, takéto riešenie bolo vhodné pre české krajiny, ako sme už naznačili, nie však pre slovenské pomery, kde požiadavky na širší výkon reformy boli veľké a situácia pre takýto výkon i vhodná. Poukážeme prečo?

Slovenská buržoázia nebola vedúcou silou národnooslobodzovacieho zápasu, čo bolo rozhodujúcim faktorom, príčinou jej povoľnosti k povojnovým premenám. Nezanedbateľný bol aj fakt, že vyšla z vojny podstatne oslabená. Nové revolučné časy vystupňované zlým postavením dedinskej chudoby tak ťažko skúšanej vojnou, umocňovali túto revolučnosť. Vyustovali na východnom Slovensku v samoparcelácii veľkostatkárskej pôdy. Tento pohyb dediny len dokazuje, aký veľký bol tlak na pôdu. Širšej reformy dovolávajú sa roľníci ešte pred uzákonením etapovitosti. K takýmto požiadavkám dochádzalo aj na východnom Slovensku. Tak napríklad roľníci v Trebišove vystúpili s požiadavkou širšej pozemkovej reformy.[5)]

Potreba prevzatia názoru moskovského vedenia odboja robiť pozemkovú reformu po etapách sa rôzne zdôrazňovala: nepripravenosťou na tak veľké úlohy, ktoré by vyplývali zo všeobecnej pozemkovej reformy, potrebou poznávať reakciu, nutnou dohodou s Benešom, jednotou v NF, situáciou v ČNF a prípadným ohlasom tejto u stredných vrstiev českého vidieka. Hlasy proti všeobecnej pozemkovej reforme označujú všeobecnú pozemkovú reformu za predčasnú, za predbiehanie vývoja. Niektoré tieto názory sú polemické. Nie vždy sa zohľadňovali všetky okolnosti, osobitosti, a predpoklady pre širšiu reformu. Nemožno uvedené dôvody

---

soráty, deputátny systém, odrábanie prenajatej pôdy, naturálne mzdy. Naviac, tieto pomery v poľnohospodárstve boli komplikované ešte vojnovými škodami, ktoré na Slovensku boli obzvlášť veľké.

5) V. P l e v z a – L. V á b r – S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 381.

tlmočené zhora proti všeobecnej reforme zovšeobecňovať. Práve tak v súvislosti s nadhodenou problematikou nemožno si nevšímať a nezaujať postoj k tvrdeniu, že k prídeľovaniu ďalšej ako konfiškácii podliehajúcej pôdy príde. Údajne celkový vývin tomu nasvedčuje.Prerastaním národnodemokratickej revolúcie v socialistickú sa to vyrieši. Znie to deklaratórne. Je to iluzórne najmä po skúsenostiach s pomerne skorých s výkonom pozemkovej reformy, jej prvej etapy na Slovensku, najmä po voľbách do Ústavodarného zhromaždenia na Slovensku r. 1946. Škoda, že sa po oslobodení za daných špecifických pomerov nevyužil tlak zdola pre výkon reformy na Slovensku.[6] Práve tak tvrdenie, že je dostatok pôdy pre prídel v českom pohraničí, nebolo dôvodom pre oddialenie širšej reformy na Slovensku. A už vonkoncom nemožno súhlasiť s názorom, vylučujúcim širšiu pozemkovú reformu na Slovensku tvrdením odvolávajúcim sa na nedostatočný stupeň uvedomenia roľníkov. Tomu tak v žiadnom prípade na Slovensku nebolo. Vystupovanie slovenských roľníkov a ďalších uchádzačov o pôdu pred i po uzákonení prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy plne vyvracajú tento názor.Ak bola takáto situácia v Čechách, nemožno to aplikovať i na slovenské pomery.Niektoré tieto názory sa pre Slovensko nehodili a neradi sa prijímali.[7] Výkonom pozemkovej reformy po etapách opúšťa sa heslo "Pôda tým, čo na nej pracujú," od vyvlastnenia veľkostatkárov a tak potom i od jednej z možnosti zlepšenia postavenia roľníkov, riešenia aj iných slovenských problémov (napr. skrytej nezamestnanosti). Odozvou takéhoto riešenia na Slovensku bola strata dôvery roľníctva v riešení jeho požiadaviek, ochabnutie revolučnej vlny a po ťažkostiach, ktoré sa vyskytli pri prvej etape pozemkovej reformy na Slovensku, ktorá mala svoje osobitné už spomínané problémy rozladenosť a sklamanie sa ešte viac vystupňovali. Za takejto situácie nemohlo sa v dohľadnej dobe počítať s ďalšou parceláciou. V českých krajinách etapovitosť vyhovovala buržoázii, strednému roľníctvu, o ktorého dôveru sa KSČ uchádzala.

Košický vládny program nenaznačoval možnosť ďalších premien na dedine, t.j. revízie čs. pozemkovej reformy a novej pozemkovej reformy. Nakoniec vývoj si ich predsa len vynútil. Nevychádzal v ústrety volaniu slovenských roľníkov a bezzemkov po pôde, k pristúpeniu k ďalším etapám požadovaným ešte pred uzákonením prvej. Volanie po ďalšej pôde

---

6) V súvislosti s odhlasovaním zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy vysoko hodnotil podporu ľudu pre toto prijatie zákonnej úpravy M. Falťan.Pravda, aj tu zohralo veľkú rozhodujúcu úlohu hnutie na českej dedine. Toto hnutie na Slovensku hneď po oslobodení bolo veľké.

7) K tomu pozri G. H u s á k , Svedectvo o SNP, str. 304, 554. Po skúmaní všetkých osobitostí predvojnového a povojnového vývoja na Slovensku sa nám problematika širšej pozemkovej reformy javí ako možná a možno povedať i nutná.

ani po uzákonení prvej etapy neprestalo. I po uzákonení prvej etapy na Slovensku neboli medzi slovenskými vedúcimi činiteľmi KSS pochybnosti o tom, že by sa mala pozemková reforma riešiť ďalej. Sú stanoviská k tejto otázke, rokuje sa o nej na konferenciách komunistickej strany. Touto otázkou sa zaoberá i konferencia KSS v Košiciach 1. marca 1945. Nastoľuje sa otázka revízie slovenskej pozemkovej reformy a úprava vlastníckych vzťahov k pôde na prinavrátenom južnom Slovensku, čo prakticky znamenalo revíziu prvej čs. pozemkovej reformy. Ďalšie akcie zamerané na pokračovanie v pozemkovej reforme nedajú na seba dlho čakať. Touto problematikou sa zaoberajú konferencie KSS. V Bratislave 20.-21.5.1945 zdôrazňuje sa zásada "Pôda tým, čo na nej pracujú". Na konferencii KSS v Žiline - 30.6.1945 sa hovorí o druhej etape. Na základe tlaku zdola vypracováva M. Falťan návrh všeobecnej pozemkovej reformy už v máji 1945.

Od jednotného v KVP na protifašistickej platforme zakotveného výkonu pozemkovej reformy sa nemalo v najbližšom čase upustiť ani na Slovensku.[8] Nepadlo odlišné rozhodnutie ani na žilinskej konferencii KSS. Hovorilo sa síce o generálnej pozemkovej reforme, ale stanovisko sa k nej nezaujalo. Pokiaľ ide o ďalší - či širší výkon pozemkovej reformy po oslobodení nepadlo rozhodnutie ani na spoločnom zasadnutí predsedníctiev ÚV KSČ a ÚV KSS 17.-18.7.1945. Do vedenia komunistickej strany na Slovensku sa dostáva Široký. Vedenie komunistickej strany zaradilo problém generálnej pozemkovej reformy až na októbrové plénum ÚV KSS roku 1945. Na októbrovom pléne ÚV KSS sa o generálnej pozemkovej reforme hovorilo v tom zmysle, že sa má táto požiadavka nastoliť. Tieto požiadavky ale Širokého vedenie strany zamietlo a takéto názory označovalo za sektárstvo. Upriamilo svoju pozornosť na dokončenie prvej etapy pozemkovej reformy, označujúc takýto postup za cestu získania roľníctva za spojenca robotníckej triedy. Prijala sa požiadavka, aby sa prikročilo k parcelácii maďarských cirkevných veľkostatkov.

Široký posudzoval pozemkovú reformu ako záležitosť národnej revolúcie. Je pravda, že takmer 80 % pôdy v pohraničí na Slovensku vlastnili Maďari. Získať túto pôdu pre prídel sa ukázalo problémom. Strácal sa aj záujem o vnútorné presídlenie. Komunistická strana prostredníctvom miestnych organizácií mala spojenie s roľníctvom. Miestni

---

8) Košický vládny program je významným politickým programom, položil základy politického systému, novej československej štátnosti, určil ďalej úlohy sociálno-ekonomickej-kultúrnej povahy a základy politickej orientácie ČSR. Za štátne politické, ekonomické a sociálne premeny bolo potrebné bojovať, aktivizovať široké vrstvy robotníckej triedy, roľníctva, a tak zabezpečiť tlak na prerastanie začatého revolučného procesu.
V súvislosti s týmto pozri poznámku č. 9.

funkcionári na dedine chceli,aby sa urobili podstatné zmeny vo vlastníctve pôdy po voľbách 1946. Situácia na Slovensku bola iná ako v Čechách.Na Slovensku poľnohospodársku politiku usmerňovala Demokratická strana (ďalej DS). Mala rezort Poverenníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy vo svojich rukách. Vedúci činitelia DS zmenili svoje postoje k pozemkovej reforme, ktorá nemala prekračovať národný rámec. Požiadavku všeobecnej pozemkovej reformy vedenia DS pod tlakom agrárnej časti vedenia odmieta, uvedomujúc si takto požnosť prípadného oslabenia svojich pozícii na dedine. Pre české krajiny revízia prvej čs. pozemkovej reformy nebola hneď po voľbách roku 1946 vhodná.

Komunisti na vidieku napriek odmietavému stanovisku vedenia strany k parcelácii slovenských statkárov dožadujú sa širšej pozemkovej reformy aspoň tam, kde tlak na pôdu zdola bol veľký, kde pôdy pre prídel z titulu konfiškácie získanej nebolo dostatok. Bola to koniec koncov reálna situácia pre získanie roľníctva za spojenca tam, kde boli obavy, že by v nadchádzajúcich voľbách mohli týchto roľníkov stratiť komunisti práve pre netlmočenie ich požiadaviek, najmä po sklamaní partizánov, vojakov, s ktorých podporou KSS počítala a ktorým sa očakávaný prídel pôdy po oslobodení nedostal.Po volbách roku 1946, ktoré sa na Slovensku skončili neúspechom vedenia KSS, skúmajú sa príčiny neúspechu. Medziiným boli to nedostatky v práci KSS voči roľníkom a aj podľahnutie roľníkov katolicizmu. Pravda, neboli to jediné príčiny. Východiskom z takejto situácie mala byť revízia prvej čs. pozemkovej reformy. Táto požiadavka vedením komunistickej strany sa síce prijala, ale podľa vedenia komunistickej strany všeobecná pozemková reforma ešte stále neprichádzala do úvahy.[9)]

Hnutie slovenskej dediny za širší výkon pozemkovej reformy

I napriek zákonnej úprave etapovitej pozemkovej reformy - konfiškácii, hnutie za všeobecnú pozemkovú reformu malo progresívne tendencie. Jednotlivci a obce dožadovali sa parcelácie pôdy cirkevnej,židovských statkov a majetkov nachádzajúcich sa vo vlastníctve obcí,miest a práve tak i parcelácie pôdy nekompromitovaných českých a slovenských statkárov. Tieto požiadavky obsahovali triedny výkon reformy. Ako dôvod parcelácie zdôrazňuje sa nehospodárenie vlastníka na svojom majetku, vyzdvihuje sa sociálna stránka reformy.

---

9) Na Slovensku bola vhodná situácia pre generálnu pozemkovú reformu vo februári, v marci 1946, keď sa hovorilo o vládnom programe. Problémom by nebola ani pôda nekompromitovaných Čechov a Slovákov za predpokladu, že by sa im dala náhrada za zabranú pôdu.

Hnutie za všeobecnú pozemkovú reformu bolo živelné. Nebolo jednotné. Išlo o rôzne požiadavky rôznych skupín dedinského obyvateľstva. Z uchádzačov prevažovala dedinská chudoba, bezzemkovia, deputátnici, malí roľníci, vojnoví poškodenci. Zákonná úprava reformy po etapách dostáva sa do rozporu s požiadavkami na reformu zdola. To nezostalo bez následkov na formujúci sa zväzok robotníkov a roľníkov už v priebehu národnooslobodzovacieho zápasu proti fašizmu. Naviac nedostatky a chyby v počiatočnom období neistotu a nespokojnosť len prehlbovali. Bolo treba veľa úsilia na odstránenie tejto rezervovanosti roľníctva k povojnovému dianiu a k úpravám, ktoré sa ho dotýkali.

Poukážeme postupne na postoje roľníkov a ostatných uchádzačov dožadujúcich sa ďalších etáp najmä po začatí prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy - konfiškácie pôdohospodárskeho majetku nepriateľov a domácich zradcov. Tieto nenechali na seba dlho čakať a neboli ojedinelé. Máme na myseli vystúpenie na Slovensku, kde sa pozemková reforma javí ako zvláštny problém. V súvislosti so skúmanou otázkou vynára sa celý rad otázok, ako napríklad: Prečo sa počítalo s ďalšou etapou a pomerne skoro, bolo možné získať vôbec pôdu na Slovensku pre prídel tam, kde nebolo dostatok pôdy pre prídel z titulu konfiškácie, ako vyriešiť a vôbec aspoň sčasti riešiť slovenskú agrárnu otázku, problém majúci mnohé nedozierne následky na celkový vzostup obyvateľstva Slovenska vôbec.

Treba opäť spomenúť nespokojnosť s prideľovaním pôdy na Slovensku po oslobodení. Nech sú dôvody už akékoľvek, ale jeden je dominujúci - pôdy konfiškovanej nebolo dostatok. Preto plným právom začali sa pomerne skoro ozývať hlasy po prídele ďalšej pôdy. Tak napríklad roľníci z Degeša kritizovali prvú čs. pozemkovú reformu. Označili ju právom za nespravodlivú. Revízie prvej čs. pozemkovej reformy sa dovolávali prostredníctvom MRK a MNV.[10] Obdobne sa revízie dožadovali aj roľníci z Dvorník. Išlo o zvyškového statkára, ktorý na majetku vôbec nepracoval, bol zamestnancom okresného úradu. "Z týchto dôvodov nemôžu sa občania ľahostajne pozerať na takéto hospodárenie. Žiadame, aby tento majetok bol rozdelený do rúk pracujúceho ľudu, ktorý na ňom od vekou pracuje", píše sa v liste občanov z Dvorník.[11] Tejto revízie sa dožadovali na Ministerstve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. List bol opatrený pečiatkami MNV, JSSR, DS a KSS. Išlo o spontánny postoj roľníkov bez ohľadu na stranícku príslušnosť, čo

---

10) Pravda z 18.1.1947.

11) Pravda z 22.1.1947: Žiadame revíziu pozemkovej reformy podľa želania roľníkov.

už možno hovorí na adresu samotnej Demokratickej strany a PPPR, ktoré, ako bolo všeobecne známe, zastávali statkárov.

Komunistická strana venovala roľníkom mnoho pozornosti vo svojej práci. Bola iniciátorkou premien na dedine. Nielenže vypracovala návrhy ďalších premien, ktoré mali priniesť podstatné zmeny na dedine, v poľnohospodárstve, zvýšiť životnú úroveň vôbec malých a stredných roľníkov zvlášť, ale za ne i bojovala. Pri takýchto pripravovaných premenách radila sa s roľníkmi, dožadovala sa ich podpory, ktorej sa jej dostalo, čo nebolo nevýznamné.To len plne potvrdzuje súhlas s jej poľnohospodárskou politikou a jej návrhom riešenia roľníckej otázky, ktorej pozemková reforma bola, možno povedať, v počiatočnom období po oslobodení základnou otázkou.

Obdobne ďalšej časti pozemkovej reformy dovolávajú sa obyvatelia Drahoviec pri Piešťanoch. Na schôdzi obyvateľov prehovoril aj tajomník KSS.[12] Vystúpenia tohto druhu nadobúdali masový charakter. Roľníci, prípadne ich delegáti, dožadovali sa ďalšej pôdy. Neobišli ani vrcholné orgány, parlament, čo opozícia veľmi kritizovala a odsudzovala. Tieto vystúpenia mali nemalý význam pre prijatie takých opatrení, akými boli zákon o revízii prvej čs. pozemkovej reformy a novej pozemkovej reformy.[13] Pravda, treba povedať, že zdanlivo súhlasiace buržoázne "opozičné" strany ostali odporcami ďalších premien na dedine. Len tlak organizovaný komunistickou stranou zdola ich od otvoreného protivystúpenia zastavil.

Tieto vystúpenia roľníkov sa stávali masovými, celoslovenskými. Zúčastňovali sa ich roľníci b e z r o z d i e l u k o n f e s í v n e j a p o l i t i c k e j p r í s l u š n o s t i, aby priamo na PPPR tlmočili svoje požiadavky, t.j. revíziu prvej čs. pozemkovej reformy tam, kde niet dostatok skonfiškovanej pôdy pre prídel.[14] To len dokazuje veľký pohyb dediny, roľníkov, ktorí nechceli čakať na "milodary" ešte sčasti "panskej politiky", robenej predstaviteľom uvedeného poverenníctva Kvetkom pri prvej etape pozemkovej re-

---

12) Pravda z 29.8.1945: Drahovce za II. časť pozemkovej reformy.

13) Plne to vyjadril za klub poslancov KSS M. Falťan pred hlasovaním o zákone o revízii prvej čs. pozemkovej reformy: "Je veľkým zadosťučinením pre našu koncepciu dôslednej ľudovej politiky, že v pôdohospodárstve dochádza napriek všetkým prekážkam k uskutočneniu zásad novej maloroľníckej politiky, ktorá sa prejavuje v dvoch Ďurišových zákonoch o revízii a organizácii roľníkov." Význam roľníkov vysoko hodnotí a pokračuje. "Na tomto mieste zdôrazňujem, že b e z p o d p o r y r o ľ n í k o v, b e z d e p u t á c i í a t e l e g r a m o v n e b o l i b y ď a l i o b h á j c o v i a v e ľ k o s t a t k á r o v s ú h l a s k t ý m t o z á k o n o m." Pravda z 10.7. 1947.

14) Pravda z 12.10.1947 podáva správu o predložení požiadaviek roľníkov z 30 okresov východného, stredného a západného Slovenska v Bratislave poverenníkovi PPPR Kvetkovi.

formy, konfiškácii. O revízii prvej čs. pozemkovej reformy sa hovorilo aj na zjazde roľníckych delegátov Slovenska v Bratislave 14.11. 1947. Delegáti vyslovili presvedčenie, že nový Sbor povereníkov bude dôsledne vykonávať revíziu prvej čs. pozemkovej reformy.

Vyústením týchto požiadaviek a kritických pripomienok na adresu odporcov pozemkovej reformy na Slovensku bola pracovná konferencia uchádzačov o pôdu v Bratislave po porážke reakcie vo Februári 1948. Jednotliví delegáti a účastníci zhodne konštatovali medziiným aj brzdenie pozemkovej reformy na Slovensku DS a práve tak i revízie prvej čs. pozemkovej reformy.[15]

Vidina širšej pozemkovej reformy /revízie/ stáva sa reálnou

Komunistická strana presadzuje zákon o revízii pozemkovej reformy

K požiadavkam za širší výkon pozemkovej reformy komunistická strana musela zaujať postoje. Ako predvoj robotníckej triedy, vedúca sila národnooslobodzovacieho hnutia i v NF v povojnovom období mala zabezpečiť a presadzovať ďalšie revolučné premeny a teda i uskutočnenie už naznačených etáp pozemkovej reformy - revízie prvej čs. a novej pozemkovej reformy.Tieto požiadavky jej zásluhou prerokovali sa v štátnych orgánoch (vo vláde, v parlamente) a napokon sa i uzákonili,a to i napriek prekážkam chránencov revíziou majúcich byť postihnutých statkárov. Na stránkach jej tlače písalo sa o problémoch, poukazovalo sa na odporcov ďalších premien, etáp, ich maniere a vyslovovalo sa presvedčenie o dohľadnom uskutočňovaní druhej etapy povojnovej pozemkovej reformy.Nebola to úloha ľahká. Celý povojnový vývoj do Februára 1948 to plne potvrdzuje. Splniť ju, čeliť všetkým nástrahám reakcie - spomaliť,zabrzdiť tento vývoj a napokon znemožniť jej pokus o reštauráciu kapitalistického spoločenského poriadku u nás si vyžadovalo veľa úsilia a prezieravej politiky. Všetky tieto úlohy splniť mohla komunistická strana vďaka podpore roľníkov,ktorí so záujmom sledovali práce okolo pozemkovej reformy a dožadovali sa odstránenia rôznych prekážok, ktoré robili reforme jej odporcovia. Doterajšie historické skúsenosti plne potvrdzujú dôležitosť zväzku robotníckej triedy s roľ-

---

15) Na konferencii bol zvolený Ústredný výbor RK, ktorý mal byť zárukou vykonania novej roľníckej politiky v intenciách komunistickou stranou načrtnutého programu.
Pozri Pravdu z 29.2.1948: Nová roľnícka politika na Slovensku.

níctvom, prirodzeným to spojencom robotníckej triedy.Toto spojenectvu bolo pre komunistickú stranu veľmi dôležité a potrebné. Prostredníctvom neho sa aj vidina ňou pripravovaných a navrhovaných premien realizovala. Komunistická strana bola iniciátorkou zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Jeho uzákonenie sa hodnotí ako víťazstvo Ďurišovej politiky. Heslo, ktoré komunistická strana v minulosti hlásala: "Pôda tým, čo na nej pracujú" a ktoré dočasne stiahla zo svojho programu, začalo sa aktualizovať, zatiaľ v podobe revízie, aby v dohľadnom čase nedobudlo už plné uplatnenie, a to najmä u tých statkárov, ktorým bola pôda ponechaná - nespadadali ich pozemky pod revíziu

Komunistická strana, autorka návrhu zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy predložila celý rad rámec revízie presahujúcich významných návrhov a to či už predmetu revízie sa dotýkajúcich, prideľovania pôdy získanej revíziou, ocenenia prídelov a samotného výkonu revízie, revízneho konania vo vlastnom slova zmysle a iné významné návrhy. Jej zásluhou neprešiel návrh opozície, aby pôda nesprávne nadobudnutá bola o výmere 50 ha ponechaná majiteľom.

Svoj návrh revízneho zákona komunistická strana urobila predmetom všenárodnej diskusie. Roľníci sa k tomuto ako aj k iným komunistickou stranou navrhovaným a ňou 28.10.1946 zverejneným nývrhom začali vyjadrovať po zoznámení sa s týmito návrhmi. Zúčastňovali sa na vypracovaní konečných znení roľníckych (svojich - poznámka autora) zákonov. To bola tá, v daných pomeroch veľmi prezieravá a taktícky a strategicky najsprávnejšia cesta spolupráce komunistickej strany so širokými masami dediny, roľníctva. Roľníci bez ohľadu na rôznorodosť politického organizovania zaujímali k tomuto návrhu zákona postoje. Kvitovali tieto návrhy a spolu s NV, JZČZ,JSSR a ich prípravnými výbormi zapojili sa do tejto diskusie. Osnovy Ministerstvom pôdohospodárstva predloženého návrhu boli prerokované v cca 5000 obciach.Na schôdzkach prerokovávajúcich tieto návrhy odzneli požiadavky čo najrýchlejšie uviesť prerokované návrhy zákonov do života. Nechýbali ani deputácie roľníkov, ktoré sa v parlamente dožadovali prijatia navrhovaných zákonov.

Reakcia vycítila pre ňu hroziace nebezpečenstvo z tejto celonárodnej diskusie. Staré praktiky uplatňovať na dedine nemohla. Boli tu už určité ponaučenia z minulosti a nové vďaka politike komunistickej strany boli na stránkách stranícke j tlače kritizované a včas odhaľované. Preto jej už nič nezostávalo, ako hanobiť, odsúdiť spoluprácu Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (vládneho orgánu) s ľudom, s roľníctvom o ktorého postavenie sa v navrhovaných zákonoch rokovalo, a vyhlasovať túto spoluprácu z a n e s p r á v n u a r o ľ n í k o m n e o s o ž n ú a d o k o n c a p r o t i -

ú s t a v n ú c e s t u . Roľníci, ktorí sa aktívne podieľali na našom národnooslobodzovacom hnutí, bojovali za novú lepšiu a spravodlivejšiu republiku, mali byť o zákonoch podľa odporcov povojnových premien informovaní až po ich odhlasovaní. Po ich vyhlásení podľa týchto odporcov nemalo sa na zákonoch nič meniť.Takto to bývalo v minulosti. Zákony za buržoáznej ČSR boli vydávané v záujme buržoázie, upevnenia buržoázneho poriadku. Je nemálo prípadov zneužívania a obchádzania týchto zákonov. Nie je účelom na tomto mieste sa týmto zaoberať. V nových revolučných pomeroch,za nového rozloženia politických síl je ale spolupráca Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy s roľníctvom označovaná za protiústavnú. Je vrcholom politickej obmedzenosti všetkých, ktorí ešte chceli, ale už nemohli čachrovať s roľníctvom, konať v mene a pre jeho blaho.[16]

Revízia mala odstrániť nedostatky v prvej čs. pozemkovej reforme. O týchto nedostatkoch hovoria jej výsledky. Veľkostatkárom sa mala pre účely pozemkovej reformy zabrať pôda o výmere 1,400 000 ha. Bolo zabraných len 684 000 ha. Do drobného prídelu od 0,1 - 30 ha dostalo sa 298 000 ha a to 186 648 prídelcom, tj. v priemere 1,5 ha. Revízia mala odstrániť trpaslíčie hospodárstva a urobiť z nich sebestačné celky. Pre to bolo potrebné získať 300 000 ha pôdy. Zvyškárom sa dostalo za prvej čs. pozemkovej reformy 75 000 ha pôdy, tj. v priemere 133 ha na 1 zvyškový statok.[17] Pravda, to je len torzo nedostatkov, prvej čs. pozemkovej reformy, ktorú vykonávala agrárna strana prostredníctvom Štátneho pozemkového úradu. Iným dôvodom revízie bolo neobrábanie zvyškových statkov. Roľníci z okresov Ilava, Topoľčany a Bánovce nad Bebravou dovolávali sa prídelu z týchto statkov.Dokonca prichádzali aj na PPPR, aby priamo povereníkovi pôdohospodárstva predložili svoje požiadavky týkajúce sa týchto statkov a dokončenia prvej čs. pozemkovej reformy.[18] Dožadujú sa ukončenia prideľovania a vydania vlastníckych dekrétov. Práve tak dožadovali sa prídelu pôdy, ktorú m a j i t e l i a n e o b r á b a l i , ale ju len dávali do prenájmu. Aj takáto pôda mala byť predmetom širšej pozemkovej reformy. Požiadaviek na prídel takejto pôdy bolo tiež nemálo. Išlo síce o pôdu, ktorá pod revíziu nespadala. S takouto požiadavkou obrátili sa napríklad roľníci trenčianskeho okresu.

---

16) Pozri Pravdu z 21.1.1948. Ide o odpoveď Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy na rezolúcie JZČZ, JSSR, org. politických strán a NV:

17) Pravda z 11.1.1948: Najdôležitejšie Ďurišové zákony vstupujúce do života.

18) Pravda z 31.1.1948: Prideliť veľkostatkársku pôdu prv, ako príde jar.

Predmet revízie

Prvá čs. pozemková reforma nesplnila túžby roľníkov. Zostala nedokončená. Jej realizátorka Republikánska strana roľníckeho a maloroľníckeho ľudu, za ktú sa vyhlasovala agrárna strana, ju ani v skutočnosti nechcela dôsledne uskutočňovať. Ako strana veľkostatkárov ju ani nemohla takto vykonávať. Išlo jej a jej vedeniu o upevnenie svojich triednych záujmov na úkor záujmov nemeckej a maďarskej šľachty a agrárnej buržoázie, ktorá vlastnila väčšinu pôdy v Rakúsko-uhorskej monarchii a potom aj v ČSR. Pravda, nechcela ani túto úplne pozbaviť pôdy a potom oslabiť i seba ako triedu. O tom svedčí celý rad machinácii a podfukov, ku ktorým dochádzalo pri prvej čs. pozemkovej reforme, a to či už pri aplikácii záborového zákona - vypustenie zo záboru veľkej výmery pôdy a vytváranie nových veľkostatkov. Takto bola vypustená zo záboru aj cirkevná pôda. Machinácie sa vyskytovali aj pri prídelovom zákone, uskutočňoval sa predaj pôdy z voľnej ruky a ďalej boli to generálne dohody o odklade pozemkovej reformy atď. Týchto nedostatkov, nesprávností či podfukov prirodzene protizákonných bolo nemálo.

Držba pôdy po reforme nezodpovedala hospodárskym, sociálnym a ani štátnym záujmom republiky. Majiteľmi pôdy zostali naďalej bývalí vlastníci a teda aj nemeckí a maďarskí veľkostatkári, ktorým sa pôda z titulu zrady republiky sčasti po oslobodení našej vlasti roku 1945 skonfiškovala. Prvá pozemková reforma nevyriešila z á k l a d n ý problém dediny zabezpečiť primeraným prídelom pôdy sčasti zodpovedajúcim primeranú životnú úroveň dedinskej chudoby. Malé, trpasličie prídely nevedeli vyživiť roľníkov, ich rodiny. Hromadné vystahovalectvo, ku ktorému v 20.tych a 30.tych rokoch nášho storočia dochádza, dokonca štátom organizované, je tiež toho dôkazom. Prvá čs. pozemková reforma neriešila ani iné otázky, napríklad konkrétne národnostné riešenie slovenskej otázky. Táto je nevyhnutne s pozemkovou reformou spojená a mohla sa prostredníctvom nej sčasti aj riešiť. Prvá čs. pozemková reforma odkryla veľa nedostatkov v politike strán, buržoázných zvlášť. Je akýmsi východiskovým bodom vnútorných, našich vlastných rozporov, tiež príčin rozkladu a zániku republiky.

Agrárna strana, ktorá ju vykonávala, zapredala republiku. Nedala sa jej možnosť po oslobodení politicky vystupovať. Tej časti československej buržoázii, ktorá sa aktívne zúčastňovala národnooslobodzovacieho zápasu, dal se priestor, aktívne sa podielať na spoločensko-politickom dianí po oslobodení, pravda, za podstatne zmenených pomerov v rámci Národného frontu. Tejto buržoázii dala sa takto možnosť aj odstrániť a odstraňovať tie chyby a nedostatky, ktorých sa i zámerne

v minulosti buržoázia dopúšťala, ktoré ešte i po oslobodení sa pocitovali. Československá buržoázia a ani jej čelný predstaviteľ Beneš nevedela sa zmieriť s novými pomermi. Už urobené sociálno-politicko-ekonomické zmeny ležali jej v žalúdku.Nevedela ich stráviť a k ďalším nemala chuť pristúpiť. Staré krivdy napraviť veľmi nechcela,prirodzene sama vôbec nechcela a nové páchať na českom a slovenskom pracujúcom ľude už tak veľmi nemohla. Boli tu jej protipostoje postihujúce ju ako triedu k niektorým po oslobodení urobeným opatreniam. Je o tom nemálo dôkazov. P o k i a ľ i d e o r o z s a h r e v í z i e , b o l i r ô z n e n á v r h y , špekulačné postoje buržoázie. P r e d m e t o m r e v í z i e m a l i b y ť s t a t k y nad 150 ha p.p. alebo 250 ha pôdy vôbec, zvyškové statky, cirkevné majetky, rôzne družstvá, pôda pridelovaná za prvej pozemkovej reformy fiškálom a predmetom revízie mala byť i slovenská pozemková reforma. Pokiaľ ide o rozsah revízie, Kvetko, popredný člen DS a vedúci rezortu pôdohospodárstva na Slovensku navrhoval, aby predmetom revízie bola len orná pôda. Prakticky to znamenalo vypustiť z revízie lesnú pôdu. Čo do rozsahu výmery mala sa započítavať len pôda nad 50 ha. Návrh komunistov, aby revízii boli podriadené výmery pôdy nad 30 ha, bol zamietnutý.[19] Pravda, výkupu podliehala aj pôda pod stanovenú výmeru 150 ha p.p. a 250 ha všetkej pôdy, ak si to vyžadovala naliehavá verejná potreba a záujem, ak sa pôdy dožadovali roľníci a v mieste uchádzačov o prídel nebolo dostatok pôdy ako aj v prípade, ak nebolo záruky, že pôda pod stanovenú výmeru nebude riadne a včas obrobená.[20] Táto úprava bola obzvlášť dôležitá na Slovensku, kde nebolo dostatok pôdy pre prídel a záujem o tento bol veľký.

P o d r e v í z i u p r v e j č s . p o z e m k o v e j r e f o r m y n e s p a d a l i zásadne majetky nachádzajúce sa vo vlastníctve štátu, pravda aj tu boli zložité prípady pokiaľ išlo o podniky, napríklad cukrovary, nachádzajúce sa na pôde spadajúcej pod revíziu. Revízne komisie aj tieto prípady riešili. Ďalej pod revíziu nespadali majetky, nachádzajúce sa vo vlastníctve obcí,okresov, urbárov, pasienkových spoločenstiev, družstiev (vyjmúc tých, kde väčšina podielov bola v rukách tých, čo na týchto majetkov nepracovali - napríklad Papánkové veľkostatky "kolchozy"), národných podnikov a šľachtiteľských podnikov.[21]

---

19) Nové slovo,č. 29, str. 453, rok 1947.

20) Tamže. Pozri tiež § 1 zákona č. 142/1947 Zb. pojednávajúci o predmete revízie.

21) Pozri zákon o revízii pozemkovej reformy č. 142/1947 Zb., § 16, ďalej spis PS "B" sekcie adresovaný druhému odboru PPPR č. 4890/48, škatuľa č. 44, KA, Bratislava.

Budeme venovať osobitnú pozornosť jednotlivým pôdohospodárskym majetkom, predmetu revízie. Osobitne sa treba zmieniť o z v y š k o v ý c h s t a t k o c h . Význam zvyškových statkov pre politické ovplyvňovanie a priame podplácanie politických reprezentantov aj iných strán je nepochybný. Sám prezident Štátneho pozemkového úradu Voženílek bol nútený pod tlakom kritiky v poslaneckej snemovni priznať, že 80 % prídelov zvyškových statkov bolo poskytnutých na priame zakročenie politických činiteľov, ministrov, poslancov a senátorov. Na machinácii prideľovaní týchto statkov mala účasť časť slovenskej politickej reprezentácie,a to nielen pod tlakom iba príslušníkov republikánskej strany. Prvá čs. pozemková reforma miesto toho aby likvidovala veľkostatkársku držbu pôdy, plodila nových "národných" veľkostatkárov, grupujúcich sa z radov hlavne agrárnej strany, ale aj z iných politických strán.Išlo o politických exponentov za prvej ČSR, ale i neskorších exponentov za tzv. Slovenského štátu, advokátov, predstaviteľov českého kapitálu na Slovensku. Pokiaľ ide o českých statkárov na Slovensku sa takto hospodársky útlak stupňoval i útlakom národnostným, prejavujúcim sa uprednostňovaným pôdy na Slovensku českým zvyškárom a práve tak aj uprednostňovaním týchto pri poskytovaní výhodného úveru. Títo zvyškári neboli oporou republiky na južnom pohraničí. Majetky nikdy neobrábali, prenajímali ich, prichádzali na svoje majetky prípadne len v čase poľovačiek. Vykonávali celkom iné povolania. Napríklad išlo o zvyškového statkára Löwenbeina s výmerou pôdy 109 ha z Klobušíc, okres Ilava, alebo napríklad zvyškový statok Jablonec z okresu Pezinok. Majiteľ býval mimo sídla majetku,bol majiteľom moravských baní atď.[22] Tieto statky majitelia neobrábali, ale ich prenajímali. Tak napríklad veľkostatkár Smutný z Čavoja z okresu Prievidza svoj veľkostatok o výmere 281 ha neobrábal. Takto prišlo aj na slovenských zvyškárov.[23] Keď prišlo k revízii prvej čs. pozemkovej reformy, chceli sa jej vyhnúť. Pôdu naďalej neobrábali, k revízii do stanoveného termínu 15.1.1948 neprihlásili.[24] Tak napríklad v Šuranoch zatajili 7 veľkostatkov. Poukazuje sa na to v dennej tlači, upozorňujú na to i roľníci a dožadujú sa parcelácie týchto zvyškových statkov. Roľníci zo Stráži - Štepanov z okresu Senica apeľujú na PPPR a žiadajú, aby tieto prípady predložilo na revíziu.[25] Zvyškáre

22) Pravda z 3.2.1948: Ďalších 736 ha pôdy v rukách slovenských roľníkov. Prevzatie zvyškových statkov do vlastníctva štátu spomína § 3, zákona č.142/1947 Zb.

23) Pravda z 30.1.1948.

24) Pravda z 11.1.1948 a z 10.2.1948 na to poukazujú. Súpis sa mal urobiť odo dňa prídelu ku stanoveniu súpisu. Súpis mal urobiť aj správca tohto majetku. Na návrh MZPR a PPPR súpis mal sa zaznačiť do pozemkovej knihy.

25) Pravda z 31.1.1948: Prideliť veľkostatkársku pôdu prv ako príde jeseň.

sa chceli vyhnúť revízii aj tak, že si začali veľkostatky v rodine parcelovať.po 50 ha.Tieto prípady samoparcelácie sa tiež vyskytovali. Bolo totiž to možné za predpokladu, že nejde o prípady nadobudnutia podľa § 6, odseku 2, písmena a) a b) zákona č. 142/1947 Zb. ponechať si z majetku 50 ha. Otázkou revízie sa zaoberala aj vláda a pokiaľ išlo o zvyškové statky prijala zásadu, že v prípade špekulačného nadubudnutia tohto veľkostatku zvyškár nemôže si uplatňovať ponechanie 50 ha svojho statku v prípade, že ho nadobudol nečestne, nezákonným spôsobom, alebo inou nesprávnou cestou.[26] Ide ďalej o prípady, keď ho nadobudol za nižšiu ako úradnú cenu, alebo keď na pôde 6.7.1946 majiteľ nehospodáril. Revízii podliehali aj zvyškové statky nedobudnuté z voľnej ruky - ide o zrýchlenú parceláciu (skrátené prideľovanie). Išlo o predaj majetkov spadajúcich pod revíziu majiteľom so súhlasom Štátneho pozemkového úradu. Pravda, išlo svojim spôsobom o špekulačný postup.[27]

Vychádzajúc z celkových výsledkov prvej čs. pozemkovej reformy s možností ktoré poskytovala, prekvapuje záujem českých buržoáznych kruhov o prídely pôdy na Slovensku najmä po tom, keď možnosť získať pôdu v Čechách nebolo problémom. Keď si uvedomujeme, že realizátorom reformy, a to aj na Slovensku bola buržoázna agrárna strana ovládaná českým kapitálom,neprekvapuje tento záujem o prídel pôdy na Slovensku vo forme zvyškového statku. Zapadalo to do celkových koncepcií a plánov českej buržoázie ovládať alebo aj prostredníctvom týchto zvyškárov nestrácať vplyv a prehľad aj o hospodárskych pomeroch na Slovensku. Lákala ich aj príroda, prírodné krásy, bohatstvo zveriny.Mnohým statkárom nešlo ani tak o hospodársku prosperitu majetku. Je paradoxné aj tvrdenie, ktoré v súvislosti v prvou čs. pozemkovou reformou sa objavovalo. Odčiníme Bielu horu, zaberieme pôdu cudzím, našim národom nepriateľským živlom. Nielen že sa to nestávalo, ale robili sa ďalšie krivdy, na Slovensku sa pôda prideľovala novým, našim "národným" českým statkárom. Nevyvolávalo to dobrú atmosféru medzi prostým ľudom, neukazovalo na seriózność riešiť pozemkovú reformu na Slovensku v národnom duchu ako súčasť národnostnej otázky, čo dávalo alebo mohlo zavdať príležitosť spistočníckym živlom na Slovensku využiť aj tieto praktiky na svoje politické ciele. Tomu sa za daných pomerov nedalo zabrániť. Pokusy slovenských politických kruhov o vlastný vývoj reformy na Slovensku zostali neúspešné, sčasti aj pre rozdielne zákulisné vplyvy, ich nerozhodnosť ako aj iné okolnosti.

Problematika českých zvyškových statkov na Slovensku sa tiež dostáva na program dňa ako súčasť revízie prvej čs. pozemkovej refor-

---

26) Pravda z 22.6.1947.

27) Pravda z 11.1.1948: Najdôležitejší Ďurišov zákon vstupuje do života.

my. Nedostáva osobitnú formu riešenia. Po oslobodení dochádzalo k podávaniu žiadostí o navrátenie zvyškových majetkov podľa § 4 nar. SNR č. 52/1945 Zb. Pokiaľ ide o možnosť ponechať zvyškárom 50 ha pôdy pri splnení všeobecných požadovaných podmienok,týkajúcich sa nadobudnutia zvyškového statku,treba v súvislosti s českými zvyškármi na Slovensku uviesť potrebu podrobiť sa, ak sa dožadujú navrátenia statku na Slovensku, národnej a politickej spoľahlivosti, ktorú majú vykonávať preto určené orgány v Čechách. České zvyškové statky sa majú vykúpiť celé s tým, že pri plnení všeobecných podmienok ako aj pri politickej spoľahlivosti týchto sa im poskytne príděl v Čechách a na Morave. Bolo to za daných pomerov vôbec najprijateľnejšie riešenie.[28]

Prvá čs. pozemková reforma mala ponechať doterajším vlastníkom 150 ha p.p., prípadne 250 ha všetkej pôdy včítane pôdy lesnej,pravda boli prípustné určité výnimky, kedy výmera pôdy mohla byť i vyššia i nižšia. Nielenže sa tieto nariadenia obchádzali, či zneužívali, ale dokonca voľnou interpretáciou niektorých ustanovení pozemkovej reformy sa dotýkajúcich zákonov sa tieto výmery ďaleko prekračovali, čo prakticky znamenalo, že doterajším majiteľom bolo z t i t u l u o c h r a n y p r í r o d n ý c h k r á s p o n e c h a n é i c h p a n s t v o - tak napríklad Schwarzenbergom s výmerou 15 tis. ha, Coloredo - Mansfeld 1j200 ha a iné. V tom bola zahrnovaná i lesná pôda.[29] Takéto zákony prvej čs. pozemkovej reformy nezodpovedali tak veľmi očakávanej pozemkovej reforme a širokým vrstvám dedinského obyvateľstva. Pozemková reforma uskutočňovaná buržoáziou jej štátnym pozemkovým úradom, konkrétne agrárnou stranou bola najväčšou krivdou spáchanou na dedinskej chudobe, stala sa nástrojom na jej ovládanie,zotročenie a za daných zložitých pomerov na škodu roľníctva i prostriedkom tlmenia jeho revolučných vystúpení. Agrárna buržoázia na zbabranej prvej čs. pozemkovej reforme vytĺkla veľký politický kapitál. Neskorší vývoj spochybnel praktiky robené československou buržoáziou za prvej čs. pozemkovej reformy, ktoré sa v určitých obmenách objavovali aj u československej buržoázii majúcej účasť v národnooslobodzovacom hnutí. Neprestali akýmsi šibnutím čarovného prútika a aj keď boli niektoré návrhy buržoázneho tábora atraktívne, vyjadrovali aj súhlas s povojnovými premenami, prípadne buržoázny tábor pristupoval s návrhmi, bolo treba aj za týmto všetkým postojom buržoázie odhaľovať skutočné ciele a záujmy. To sa plne prejavilo

---

28) Na tieto prípady upozorňuje "B" sekcia PPPR svoje orgány. Informuje o postupe práce a upozorňuje na pokyny zástupcu MZPR z 21.7.1945.Ide o spis "B" sekcie PPPR, škatuľa č. 8733-9600, nezaradený materiál, ŠSUA, Bratislava.

29) O týchto prípadoch rozhodla revízna komisia 27.1.1948, k tomu pozri Pravdu z 29.1.1948.

najmä na Slovensku, a to v prvej etape povojnovej pozemkovej reformy a práve tak i v druhej etape tejto reformy, revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Boli rôzne postoje československej buržoázie, návrhy a výhrady jej k tejto druhej pozemkovej reforme.

Predmetom revízie stali sa aj rôzne družstvá za predpokladu, že v nich väčšinu podielov vlastnili tí, čo v nich nepracovali. Nemáme na mysli len už spomínané Papánkové veľkostatky, "kolchozy", ale aj rôzne spoločenstvá: Vatra, Vančura, Náthan, Nupod, Obilná spoločnosť, Slovpol, Roľnícke cukrovary, pokiaľ tieto podniky neboli poštátnené. Ide prevažne o pôdu, ktorú mali a dostali do záboru.[30]

Osobitnú pozornosť treba venovať c i r k e v n e j p ô d e ako predmetu revízie prvej čs. pozemkovej reformy. Pokiaľ ide o tento predmet revízie treba sa vrátiť k prvej etape čs. pozemkovej reformy. Cirkev už za feudalizmu patrila k veľkým pozemkovým magnátom. Vlastnila veľké rozlohy pôdy, a to tak pôdohospodárskej ako aj lesnej. Jej pozemkový fond sa stále zväčšoval, pôda sa jej nevzala. Prekážkou scudzenia cirkevnej pôdy bolo zavedenie tzv. mŕtvej ruky a tento cieľ sledoval i zavedenie celibátu. Rast cirkevných majetkov pokračoval aj v ďalšej spoločenskej formácii - za kapitalizmu. V roku 1900 rozloha cirkevnej pôdy v Rakúsko-Uhorsku predstavovala 2 500 000 kj. Táto veľká rozloha bola už predmetom pozornosti protiklerikálnych strán, ktoré sa dožadovali rozdelenia cirkevných majetkov, kým klerikálne strany sa postavili na ochranu cirkevného majetku.

Takouto stranou na Slovensku bola S l o v e n s k á Ľ u d o v á s t r a n a . Vo svojom programe prijatom na ustanovujúcom zjazde v decembri 1918 v Žiline postavila sa na obranu katolíckej cirkvi pred rastúcim pokrokárskym hnutím a pokiaľ išlo o pozemkovú reformu, formulovala požiadavku tejto reformy veľmi všeobecne. Bola za parceláciu veľkostatkov po určitú hranicu, ale proti parcelácii cirkevných majetkov. Vedela aj túto otázku využiť pre svoje politické ciele, manévrovať v tejto problematike. Bola za parceláciu, ale v období narastania revolučnej vlny dovolávala sa morálneho cítenia ľudu, len aby zachránila cirkevné majetky pred parceláciou. Katolícka cirkev vlastnila na Slovensku do 520 tis. kj. najlepšej pôdy.Nechcela sa jej vzdať ani z kresťanských zásad. Aj k zásade spravodlivého rozdelenia pôdy mali aj samotní cirkevní hodnostári ďaleko. Biskupi nechceli odpredať pôdu. Otázka cirkevných majetkov bola aj významnou zahranično-politickou otázkou súvisiacou s uznaním republiky Vatikánom.Väčšinu pôdy spravovali biskupi - 275 tis. kj. a zo 7 diecéz, medzi ktoré

---

30) Nové slovo č. 9, str. 137, rok 1948, pozri tiež § 16 zákona č. 142/1947 Zb. a text k poznámke č. 21.

bolo rozdelené územie Slovenska, malo na Slovensku sídlo iba 5. Celú polovicu slovenského územia tvorilo územie ostrihomskej diecézy zo sídlom v Ostrihome. Táto skutočnosť vzbudzovala obavy zo zneužívania správy cirkevného majetku a výťažku z neho proti záujmom republiky zo strany maďarských cirkevných hodnostárov.[31)]

Ohľadom cirkevnej pôdy, výkonu pozemkovej reformy boli veľké ťahačky. V období revolučnej vlny sa ľud dožadoval cirkevnej pôdy. Aj sociálnodemokratická strana to mala vo svojom programe. Pod tlakom zdola urobila zmeny v tomto postoji aj S l o v e n s k á Ľ u d o v á s t r a n a . Pripúšťala parceláciu cirkevných statkov,ale iba v prospech cirkevného proletariátu (nižšieho duchovenstva), ktorý mal o národ na Slovensku veľké zásluhy a tým, že prebytok má byť upotrebený v dorozumení s cirkevnou samosprávou patričnej cirkvi. Cirkevný majetok mal sa podľa nej dať do autonomnej cirkevnej správy, nad ktorou by štát vykonával dozor. Cirkevné majetky sa mali používať na štátne ciele - na zakladanie škôl, nemocníc. Ľudová strana viedla boj za nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva a teda aj cirkevného majetku.Dovoláva sa poriadku zachovávania zákonov, zachovania veľkostatkov či už ako vzorových hospodárstiev, alebo aj preto, aby chudobný ľud mal kde žiť. Ostrie svojich útokov zamerala proti sociálnej demokracii, ktorá vystúpila s požiadavkou zoštátnenia záborovej pôdy, veľkostatkov. Zachovanie cirkevných majetkov bolo z jedných jej cieľov. Neuspokojila sa so zriadením kontrolnej komisie pre cirkevné majetky na Slovensku.

Cirkevná pôda prvou čs. pozemkovou reformou nebola v podstate dotknutá. Menovite táto pôda bola vypustená zo záboru. Spravidla sa cirkevné pôdy ponechala cirkvi z dôvodov ochrany prírodných krás, či vydržiavania chudobincov, kláštorov, cirkevných škôl a na podobné účely. Možné zabranie cirkevných majetkov bolo predmetom politických diskúsií. Ozývali sa hlasy, ktoré záber cirkevnej pôdy označovali za legalizovanú krádež.

Záborový zákon nakoniec predsa len dovoľoval zabrať pre účely pozemkovej reformy i cirkevné majetky, ktoré boli v rukách biskupov a svojím rozsahom presahovali výmeru stanovenú zákonom.Sľuby rozdeliť cirkevnú pôdu boli dané roľníkom, ale nakoniec sa tak nestalo. Úlohy spojené s riešením problémov pozemkovej reformy na Slovensku zabezpečoval centrálne Zemědělský referát pri Ministerstve s plnou mocou pre Slovensko. Spočiatku sa zameriaval na prídel tejto pôdy do nájmu.Išlo o dobrovoľný nájom pôdy spadajúcej pod záber. Minister s plnou mocou pre Slovensko nariadením č. 132/1919 zo dňa 20.8.1919 uverejnenom

---

31) F. V a š e č k a , Buržoázny štát a cirkev, SAV, Bratislava 1957.

v úradných novinách Ministerstva s plnou mocou pre Slovensko dal majetky katolíckej cirkvi pod vnútenú správu. Dozor nad týmto majetkom vykonávala Centrálna komisia rímsko-katolíckych majetkov pre Slovensko. Aj toto sa označovalo za zasahovanie do cirkevných vecí katolíckej cirkvi. V skutočnosti ale táto správa zachránila v období revolučného rozmachu roľníckeho hnutia majetky katolíckej cirkvi pred parceláciou. Zápas o návrat týchto majetkov do rúk cirkvi sa stal v ďalšom období jedným z významných cieľov politiky ľudovej strany. Keď Vatikán roku 1921 urobil ústupok voči republike menovaním prvých troch slovenských biskupov, vláda sa ponáhľala, ako protislužbu vypustila majetky týchto troch biskupstiev zo záboru a odovzdala ich do správy novovymenovaným biskupom. Po ďalšom rokovaní s Vatikánom Ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko zrušilo Centrálnu komisiu a zriadilo likvidačnú komisiu, ktorá 1.11.1923 začala činnosť. Slovenská ľudová strana trvala na zrušení aj tejto komisie. Modus vivendi z roku 1928 riešil aj otázku cirkevných majetkov. Na čele správy cirkevných majetkov zostala i naďalej likvidačná komisia, ale jej predsedom bol slovenský biskupský zbor a funkciu vykonával trnavský biskup.

Otázka parcelácie cirkevných statkov sa nevyriešila ani za klerofašistického slovenského štátu a zostala takto potom otvorená až do oslobodenia, prakticky až do vydania zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Veľká diskusia sa viedla o osude cirkevných majetkov už po oslobodení, teda pred revíziou prvej čs. pozemkovej reformy. I napriek požiadavkám roľníkov, ktorí mali cirkevnú pôdu v prenájme dožadujúc sa prídelu z tejto pôdy pred uzákonením revízie prvej čs. pozemkovej reformy, sa prídelu z tejto pôdy nedočkali. Dôvody pre toto oddialenie boli rôzne. Dnes, po určitom časovom odstupe je možné o nich uvažovať, či a nakoľko boli opodstatnené, primerané dobe a presvedčivé.

Išlo o nemalé pozemkové výmery. Tak napríklad pozemky strahovského rádu premonštrátov predstavovali výmeru 7500 ha, výmery pozemkov nitrianskeho arcibiskupstva 3000 ha a mohli by sme ďalej uvádzať ďalšie prípady. Na Slovensku pod revíziu spadalo cca 120000 ha pôdy patriacej cirkvi, z čoho 18 tis. ha bolo majetkom ostrihomského arcibiskupstva a kapituly.

Aj záber cirkevnej pôdy pre účely povojnovej pozemkovej reformy po oslobodení našej vlasti od fašizmu má svoju históriu. Uzákonením etapovitosti pozemkovej reformy sa tento záber cirkevnej pôdy pre účely pozemkovej reformy oddialil a to aj napriek tomu, že rozsah pôdy spadajúcej pre prídel z konfiškácie nestačil, prídelu cirkevnej pôdy sa dovolával ľud. Cirkevná pôda sa dávala spravidla do prenájmu. Tejto

pôdy sa dožadovali nájomcovia najmä vtedy, keď nebolo dostatok pôdy pochádzajúcej z konfiškácie pre prídel uchádzačom. O tejto otázke sa hovorilo na okresnej konferencii v Novom meste nad Váhom za účasti delegátov 31 obcí okresu. Požiadavky tohto druhu sa objavujú aj neskoršie. Parcelácie cirkevnej pôdy sa dožaduje zastúpenie roľníkov MRK v Sile okrese Nitra. Išlo o pôdu nachádzajúcu sa v obci Lukáčovce. Pozemky patrili nitrianskemu arcibiskupstvu. Dôvod žiadosti a veľké hnutie o prídel cirkevnej pôdy bol tam,kde nebolo dostatok pôdy pre prídel. V súvislosti s týmto odpovedalo PPPR 22.4.1946 až po roku v tom zmysle, že sa konfiškácia podľa rozhodnutia PSNR z 12.4.1946 na cirkevné majetky nevzťahuje,pokiaľ tieto patria kalvínskej cirkvi.[32] Obdobne obyvatelia obce Žitná žiadali splnenie hesla "Pôda tým, čo na nej pracujú."[33]

Táto požiadavka sa neuzákonila, označovala sa za predbiehanie vývoja a pod.[34] Roku 1947 na jar mení sa podstatne situácia. Dedina sa dostáva do pohybu. Vyvolal ho návrh 6.tich Ministerstvom pôdohospodárstva verejnosti decembri 1946 predložených zákonov. Za daných pomerov nezostávalo aj buržoázii nič iné ako súhlasiť s revíziou prvej čs. pozemkovej reformy, ktorú zahrňoval NZPR predložený návrh zákona. Na nočnej schôdzi parlamentu 2.7.1947 rokovalo sa aj o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Tak došlo aj na cirkevnú pôdu,a to aj na pôdu, ktorá bola v správe ostrihomského arcibiskupstva.Zástupca Ľudovej strany na adresu postihu cirkevného majetku povedal, že nie je tak významný a prinesie zmätok. Záber cirkevných statkov pre účely pozemkovej reformy ako súčasť revízie nie je ani veľmi potrebný.

V súvislosti s problematikou záboru cirkevnej pôdy pre účely pozemkovej reformy treba ešte uviesť vyhlášku prezídia PPPR "B" sekcie, číslo 227/1946, ktorou sa konfiškácia cirkevného majetku nariaďuje. Nariadenie vyvolalo veľký nepokoj u kolonistov okolia Lučenca, prisťahovaných sem Szallassim zo Zakarpatskej Ukrajiny. Podľa vyjadrenia spomínaného Prezídia adresovaného NV v Lučenci sa konfiškácia nevzťahovala na majetky kalvínskej cirkvi. Toto nariadenie bolo treba uvítať. Spomíname to preto, lebo zásadne bolo treba pri takýchto majetkoch rozlišovať cirkevné majetky, ktorých správa sa nachádzala na našom území od tých, ktorých sa nachádzala mimo neho.Menovite v posled-

32) Spis "B" sekcie PPPR č. 1875/46, nezaradený materiál, ŠSUA, Bratislava.

33) Pravda zo 14. a 18.8.1945. Pozri tiež Požiadavky roľníkov východného Slovenska, ktorej problematike venuje pozornosť S. C a m b e l vo svojej práci KSČ a Slovenská agrárna otázka 1944-1948, na str. 56, 80, 85-90, venuje k tejto problematike pozornosť v osobitnej kapitole.

34) Ide o účasť katolíckeho kléru v odboji. Šrámka a jeho vliv vo vláde. Na Slovensku sa ale klérus kompromitoval, ide najmä o majetky patriace ostrihomskému arcibiskupstvu. Cirkevná pôda v ľudovodemokratických štátoch spadala pod pôzemkovú reformu.

nom prípade mala sa už konfiškácia uskutočniť, nakoľko išlo o jasné dôvody konfiškácie. Domnievame sa, že cirkevné majetky mali byť konfiškované, ak pre to boli dôvody,alebo mali byť vykupované za náhradu tam, kde nebolo dostatok pôdy pre prídel pri prvej etape. Nariadenie PPPR malo byť nahradené zákonným opatrením orgánu dotovaného zákonodarnou právomocou - SNR, prípadne jeho predsedníctvom. Požiadavka uzákoniť parceláciu cirkevnej pôdy sa neprijala.[35] Pozície cirkvi zostali neotrasené. Jej vplyv na dedine bol neďalej veľký. Možno to hodnotiť ako slabú prácu komunistickej strany na dedine. Nevedela získať vplyv kléru na myslenie dediny, prípadne izolovať dedinu od vplyvu cirkvi. Prirodzene to využili buržoázne strany v republike, na Slovensku DS, v Čechách národní socialisti a lidovci. Ohánali sa kresťanským socializmom. Program posledne menovanej nazvaný Kunetický popieral revíziu a novú pozemkovú reformu dožadujúc sa kresťanských zásad každému nechať to čo má.[36]

II.

Komunistická strana a jej roľnícka povojnová politika

Aby plastickejšie vyznela roľnícka politika komunistickej strany po oslobodení našej vlasti, venujeme jej osobitnú kapitolu.

Komunistická strana bola uznávaná tradične ako strana robotníctva. Roľníctvo sa k nej stavalo spočiatku dosť rezervovane. Príčin bolo viacej. Roľník bol sám vlastníkom výrobných prostriedkov, ďalej to bolo sektárstvo v strane, ktoré dožívalo. Napriek uvedomovaniu si potreby zväzku robotníkov s roľníctvom bolo roľníctvo ponechané napospas agrárnikom a ludákom.Komunistická strana si po druhej svetovej vojne získava dôveru dediny svojím roľníckym programom a najmä jeho súčasťou pozemkovou reformou. Tým, že hneď po oslobodení vystupovala s požiadavkou rozdeľovania pôdy bezzemkom, malým roľníkom vyvracala najpresvedčivejšie akékoľvek chováračky namierené proti nej, hodlajúcej vraj roľníkom vziať pôdu. Komunistická strana kládla v prvom rade dôraz na sociálnu stránku reformy, na jej radikálny výkon. V jej prospech hovorila aj radikalizácia ľudových vrstiev v revolúcii, vedúce postavenie v odboji a svoju úlohu zohrali aj poučenia z prvej

---

35) S parceláciou cirkevných statkov aspoň na Slovensku sa malo počítať, nakoľko klérus na Slovensku sa skompromitova.K tejto problematike pozri G. H u s á k , Svedectvo o SNP, 1954, str. 554, 557.

36) K tomto programe a programe iných buržoáznych strán hovorí bližšie K J e c h , Prebudená dedina, SVPL, Bratislava 1963, str. 258 a n.

čs. pozemkovej reformy. Druhá veľká politická strana na Slovensku, ideologicky a programove v skutočnosti iněč zameraná, i keď niektoré požiadavky programu DS nerozchádzali sa s požiadavkami národnodemokratickej revolúcie (nová republika, orientácia na ZSSR, atď.)[37] dovolávala sa naopak pokojného riešenia povojnových úloh.Využívala všetky nedostatky, ktoré sa pri reforme vyskytli, práve tak i v práci straníckych funkcionárov komunistickej strany a práve tak ťažila z určitých pre ňu objektívne priaznivých okolností - agrárny zložitý slovenský charakter dediny, stavovské ponímanie politických strán na dedine, mal pozície medzi stredným roľníctvom, v hospodárskych organizáciách, v bankovníctve a mala aj schopné kádre. Aj z tohto vedela vytĺcť politický kapitál pre seba a na druhej strane stažit a nie nemálo pozície a prácu komunistickej strany na dedine medzi, ako hovorievala, "trpezlivým, rozvážnym, pokojným po pôde lynúcim a túžiacim nerevolučným a konzervatívnym roľníctvom." Dalo sa len očakávat, že spolupráca DS a KSS prestane vzhľadom na príliv reakčných vrstiev do DS. Na to poukazoval Gottwald na aktíve komunistov v Košiciach 8.4. 1945.[38]

Proces premien sa dotýkal aj dediny. Typické agrárnickými teoretikmi vysoko vyzdvihované vlastnosti roľníctva už ustupovali novým dobou nastoleným novotám. Menil sa vo svojich názoroch aj roľník, Agrarizmus ako najreakčnejší fašizujúci smer po oslobodení sa politicky neobnovil.[39] K agrárnickym metódam a jeho názorom sa po oslobodení DS uchyľovala. Prejavuje sa to v starosti o roľníctvo, pravda, svojim spôsobom. Zápas o roľníka skúseného a už čiastočne poučeného tiež z minulosti, z obdobia vlády agrárnej buržoázie viedla v bojoch skúsená komunistická strana, ktorá aj vo vzťahu k roľníctvu prišla s návrhmi, programom, ktorý svojím reálnym obsahom získal si veľkú popularitu a podporu roľníkov. Najpriťažlivejšou bola radikálna, sociálna, revolučná a demokratická pozemková reforma, nevyhnutná to súčasť stále jej ďalších plánov najmä agrárneho charakteru, riešiacich nielen agrárny, ale i slovenský problém hospodárskeho charakteru vôbec. Komunistická strana takto najpresvedčivejšie bez akéhokoľvek pátosu, nedeklaratórne ale vecne, presvedčivo získavala "konzervatívnych, pokojných roľníkov" buď na svoju stranu, pre podporu svojej po-

37) O vlastnom programe DS: Pozri S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 347-350.

38) To sa pri dobrej taktike môže obrátiť v náš prospech.K. G o t t w a l d , Spisy XII, Bratislava 1955.

39) Niektoré jeho názory,ako napr. vedúce postavenie roľníkov v štáte, hlásal teóriu vlastnej cesty, boj proti liberalizmu, ale aj proti socializmu, odmietal industrializáciu a bol proti sociálnemu radikalizmu, stavał robotníkov proti roľníkom. Niektoré z týchto názorov sa i po vojne objavovali.

litiky, alebo ich izolovala od vedenia reakčných strán a vplyvu ich naň. Aj tento postoj k roľníctvu mal svoje špecifiká slovenské,české, mal svoje dozvuky. Zápas o sociálno-ekonomické a socialistické premeny, najpresvedčivejšie naväzoval na program KSČ naznačený už roku 1937. Tento program nastoľovaný počas národnooslobodzovacieho zápasu a zásluhou jej prijatý[40] po oslobodení stal sa nástrojom boja o moc, stal sa východiskom ďalších očakávaných premien a programov tiež komunistickou stranou presadených a ňou i v praxi uskutočňovaných.

Teória sa potvrdzuje praxou, program realizáciou. Teoreticky marxisticko-leninským učením vyzbrojené komunistická strana na základe hlbokých aj historických poznatkov stanovovala si splniteľné úlohy. Pripravovala sa na ne aj organizačne. Zriaďovala komisie a podkomisie pri svojich stranických orgánoch a poverovala osobitnými úlohami skúsených v roľníckej problematike zbehlých súdruhov.Prebojovaním týchto úloh komunistická strana najlepšie preukázala seriózność o zásujmy a hlboké premeny veľkého spoločenského-ekonomického dosahu, majúce dopad aj v triednom postoji a podpore jednotlivých vrstiev obyvateľstva dediny, jej politiky a celého ňou presadzovaného povojnového dianía. Tieto premeny na dedine, jej pohyb je triedne výrazný najmä roku 1947, dokedy slovenská dedina, možno tak povedať bola ešte pod značným vplyvom DS. Formoval sa takto zväzok robotníkov s roľníkmi, vytváral sa tlak zdola, do ktorého sa dostávali a ho podporovali aj konzervatívne a mimo politického dianía stojace vrstvy dediny. Vývoj a vznik spomínaného zväzku naznačený po košickej konferencii komunistickej strany roku 1945 a žiadaný a pripomínaný neustále, najmä po jeho ochabnutí po voľbách roku 1946 sa opäť konkretizuje.

Budovateľský program Gottwaldovej vlády

Po voľbách v máji 1946 stáva sa komunistická strana najsilnejšou politickou stranou v Československu a podľa parlamentných zvyklostí predseda tejto strany Gottwald stal sa predsedom československej vlády. To bol veľmi významný faktor rozhodujúci pre ďalšie premeny, povojnový vývoj. Nová vláda vystúpila so svojím vládnym programom označovaným ako budovateľský program. Medzi významnými úlohami vládneho programu, akou bola obnova vojnou zničeného hospodárstva, napokon

---

40) Aj tu sa vyskytli nedostatky. V pôvodnom návrhu nariadenia o pozemkovej reforme po oslobodení r. 1945 išlo napríklad o bezplatný prídel, možnosť odňatia prídelu, neriešenie vlastníctva prídelom. Tieto názory boli predmetom rokovania medzi zástupcami KSS a KSČ a v ďalších návrhoch sa už neobjavovali. Pozri: S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 57-58.

uzákonená dvojročným plánom, nachádzame i vytýčenie zásad novej budúcej ústavy, požiadavky ústavného zakotvenia výsledkov národnodemokratickej revolúcie, rovnosti oboch národov českého a slovenského v obnovenej republike a aj nové iné. Osobitné pozornosť bola venovaná pôdohospodárskym povojnovým problémom. Týchto nebolo nemálo. Týkali sa samotnej výroby, jej zvýšenia, technického vybavenia, ale aj nových úprav vlastníctva k pôde. Išlo o povojnovú pozemkovú reformu, dokončenie prvej etapy konfiškácie a jej druhej etapy - revízie prvej čs. pozemkovej reformy, ktorej požiadavka zásluhou komunistov (českých) sa do programu pojala. Boli to veľké úlohy, ale splniteľné. Pokiaľ ide o úlohy pôdohospodárskeho charakteru, niektoré prekračovali rámec zásahu do súkromnej majektovej sféry občanov, prijatý KVP - protifašistických a taktiež zameraný proti zradnej československej buržoázie. Tak tomu bolo v prípade revízie prvej čs. pozemkovej reformy. Táto má už protikapitalistický, triedny charakter.

Pozemková reforma na Slovensku bola za daných slovenských pomerov prvoradou, nie však konečnou možnosťou pre riešenie špecifických slovenských, hospodárskych, sociálnych ale aj iných problémov, pravda, vykonávané v širších rozmeroch. Ak komunisti konfiškáciu pokladali za začiatok úprav vlastníckych vzťahov k pôde, buržoázia a aj slovenská, organizovaná v DS konfiškáciu majetku nepriateľov a domácich zradcov pokladala za konečnú úpravu týchto vlastníckych vzťahov k pôde. Budovateľský program mal eliminovať pokusy reakcie proti revolučným premenám po voľbách na Slovensku, nakoľko DS, ktorá mala vo voľbách prevahu v SNR a v Sbore povereníkov na základe volebných výsledkov, nebola zárukou progresívneho očakávaného a vládou prijatého programu a aj vývinu na Slovensku, obzvlášť v rezorte pôdohospodárstva, ktorý bol v jej rukách a to i napriek určitým opatreniam pre demokratický vývoj na Slovensku. Tieto obavy sa plne potvrdili pri prvej etape pozemkovej reformy. Povolebný vývoj na Slovensku a samotné voľby v roku 1946 do ÚNZ boli predmetom rozboru práce komunistickej strany na Slovensku, ktorá sa pripravovala na presadenie úloh vládneho programu a na zápas o získanie roľníctva pre podporu svojej politiky.[41)]

---

41) Na toto poukazuje autor S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 275-276. Ak prekážkou generálnej pozemkovej reformy boli cirkevné statky, tak možno toto na Slovensku pripustiť. Demokratická strana musela splácať daň za podporu katolíckeho kléru pri voľbách roku 1946 na základe aprílovej dohody z roku 1946.

Hradecký program

Najvýstižnejšie prejavila komunistická strana svoj vzťah k roľníctvu vo svojom agrárnom Hradeckom programe. Ide o nový demokratický a aj protikapitalistický, teda triedne stavaný program, návrh šiestich roľníckych zákonov vypracovaný komunistickou stranou a predložený vláde 24.9.1946 Ministerstvom pôdohospodárstva a tým, aby po jeho prerokovaní boli návrhy postúpené ÚNZ ako vládne návrhy. Hradecký program vyvolal veľké napätie v spoločnosti, rozruch v tábore odporcov povojnových premien v poľnohospodárstve, grupujúcich sa z radov "opozičných" strán. Títo odporcovia sa jednoznačne postavili proti navrhovanému programu. Označovali ho za protiprávny, ohánali sa parlamentnými tradíciami. Po zverejnení navrhovaných zákonov MZPR v septembri 1946 opozícia robila všetko možné, aby prijatie niektorých bodov programu, máme na mysli zákon o revízii prvej čs. pozemkovej reformy oddialila. Pravda, už uskutočnená celonárodná diskúsia o navrhovaných zákonoch, prijatia ktorých sa roľníctvo dovolávalo, a to aj roľníci organizovaní v opozičných stranách, vzalo odporcom týchto zákonov vietor z plachát. Otvorene sa nemohli postaviť proti návrhom. Uchýlili sa k rôznym praktikám, pomocou ktorých sa snažia komplikovať ďalšie premeny na dedine a tak uskutočnenie týchto čo najďalej oddialiť a tým odsunúť i svoju vlastnú likvidáciu z politických pozícií i ako triedy. Návrh spomínaných zákonov stal sa predmetom rokovania širokej celonárodnej diskusie. Komunistická strana sa obrátila na roľníkov, predovšetkým malých a stredných. Apel sa týkal i otázok súvisiacich s revíziou prvej čs. pozemkovej reformy. Išlo o to, ako ju možno urýchliť, zriaďovať revízne komisie a ďalej, aké opatrenia majú byť urobené, aby Ministerstvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy pripravované návrhy (aj zákon o revízii prvej čs. pozemkovej reformy) boli čo v najkratšom čase schválené.[42] Bol to prakticky zápas o uvedenie do života zásady "Pôda tým, čo na nej pracujú". Boli preto vhodné pomery. Na túto výzvu dochádzali rezolúcie roľníkov. Pokiaľ ide o rezolúcie zo Slovenska, boli opatrené už pečiatkami a podpismi členov DS, čo dokazuje, že aj roľníci organizovaní v tejto strane začínajú chápať a podporujú maloroľnícku politiku komunistickej strany. Svojím podpisom a rezolúciami sa plne s jej programom stotožňujú. Roľníci sa mali vyjadriť k zásadám navrhovaných zákonov. Bola to prezieravá politika KS, nakoľko sa očakával odpor pravice k poľnohospodárskej časti nového vládneho programu, ktorý obsahoval aj požiadavku revízie prvej čs. pozemkovej reformy.

---

42) Pravda z 20.4.1947: Roľníci podávajte návrhy k deviatim bodom Hradeckého programu.

Veľkú úlohu zohralo tu Ministerstvo pôdohospodárstva s pozemkovej reformy vedené komunistom Ďurišom. Prostredníctvom prípravného výboru Jednotného zväzu českých zemědělců oboznamovalo širokú roľnícku verejnosť s hlavnými zásadami navrhovaných zákonov. V Čechách sa konfiškované práce končili. Bola to vhodná doba pre vystúpenie s novým agrárnym programom.[43] Hlad po pôde trval obzvlášť na Slovensku, kde pre nedostatok pôdy z konfiškácie ako aj pre jej sabotonovanie DS nemohol byť uspokojený ani po čiastočnom uspokojení uchádzačov o príděl v českom pohraničí a presídlením v rámci vnútorného presídlenia na južné Slovensko. Požiadavky za druhú etapu pozemkovej reformy boli i na Slovensku.Bolo možné prostredníctvom návrhov šiestich roľníckych zákonov po určitom sklamaní s povojnovou pozemkovou reformou na Slovensku prijatím týchto zákonov vzkriesiť upadnutý revolučný pohyb dediny. Návrhy spomínaných zákonov spomínaného ministerstva dostali sa aj na slovenský vidiek a vyvolali veľký ohlas.[44]

Osobitnú pozornosť na Slovensku vyvolal návrh zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Táto mala sčasti napraviť krivdu a protiprávny postup Štátneho pozemkového úradu pri výkone prvej čs. pozemkovej reformy. Rozsah pôdy spadajúcej pod revíziu predstavoval výmeru pôdy cca 2500 tis. ha, z čoho na Slovensku pripadalo okolo 750 tis. ha. Časť tejto pôdy spadala už pod konfiškáciu a okolo 300 tis. ha malo byť predmetom revízie.

Dedina rokovala o osnovách navrhovaných zákonov koncom roku 1946. Na Slovensku sa toto rokovanie oddialilo na rok 1947 ale ojedinelé prípady boli už roku 1946. Tak obyvatelia Kalnej zaujali svoj postoj. Obdobne roľníci presídlenci zo severného Slovenska do obce Čičov okres Komárno na svojej schôdzi konanej 15.4.1947 sa dohodli podporiť Ďurišovu roľnícku politiku, keď vyhlásili a zároveň prijali uznesenie z ktorého citujeme: "... urýchlene uzákoniť šesť Ďurišových zákonov.. naše požiadavky zhodujú sa úplne s Hradeckým programom Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, za ktorý sa stavíame".[45] Na Ministerstvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy prichádzali súhlasné rezolúcie obyvateľov dediny. Obdobne návrhy dochádzali na Slovensku na SNR, Sbor poverenícov a ÚV KSS. Roľníci podávali vlastné

---

43) Na Slovensku, pravda,bola situácia iná. Konfiškácie majetku nepriateľov a domácich zrádcov viazla a bola dokončená až po porážke reakcie vo Februári 1948.

44) Išlo o návrhy zákonov o revízii prvej čs. pozemkovej reformy, technickohospodárskych úpravách pozemkov, poľovnícky zákon, zaknihovanie prídelov z konfiškácie, o zabezpečenie výrobného poľnohospodárskeho plánu a o úprave delenia poľnohospodárskych podnikov v pozostalostnom konaní a zákaze drobenia pôdy.

45) Pravda z 26.4.1947: Uzákoniť Ďurišov Hradecký program.

návrhy a pripomienky. Je to veľký pohyb dediny, mající nedozierny politický význam. V Čechách malo hnutie väčší ohlas ako na Slovensku, kde sa vyskytovali v tomto období určité nedostatky vôbec, nielen v práci komunistickej strany v roľníckej politike.[46] Špecifikou Slovenska bola spolupráca KSS a DS v roku 1945. Pre získanie národa venovali veľa úsilia práve tak komunisti, ako aj demokrati. Slovensko bolo agrárnou krajinou a prevažovalo katolícke obyvateľstvo. Získavanie podpory národa bez získania jeho demokratických síl bolo iluzórne. Problém politického zastúpenia slovenského katolicizmu v NF roku 1946 nebol vyriešený a zostal slabou stránkou slovenskej politiky. Ďalšou špecifikou na Slovensku bola rovnováha dvoch politických strán, KSS a DS.

Zverejnenie osnov navrhovaných zákonov Ministerstvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a ich kladné uvítanie obyvateľstvom dediny prinútilo aj "opozičné" buržoázne strany k zaujatiu postojov k týmto návrhom. Program KSČ, pravda, im ako triede nevyhovoval, bol ale príťažlivý pre členov organizovaných v týchto buržoáznych opozičných stranách. To bolo vlastnou príčinou, že osnovy navrhovaných zákonov nemohla čs. buržoázna opozícia otvorene odmietnuť. Vystupovala proti ministrovi pôdohospodárstva, odsudzovala jeho postup – verejnú diskusiu k navrhovaným zákonom aj v poľnohospodárskom výbore ÚNZ a v Pléne ÚNZ predkladala celý rad pozmeňovacích návrhov, opráv, ktoré pôvodný komunistickou stranou predložený návrh podstatne menili.[47] Odsunúť uzákonenie tohto zákona na jeseň sa reakcii nepodarilo. Komunisti prehliadli túto taktiku a obrátili sa na pomoc k roľníkom. Veľké vystúpenie roľníkov v máji, júni roku 1947 a dokonca aj ich príchod do parlamentu si uzákonenie zákona vynútilo. Aj na Slovensku ozývali sa hlasy za uzákonenie revízie, na podporu Hradeckého programu. Niekdajší experti z DS pre roľnícke otázky podávali protinávrhy v prípravnom pokračovaní, ale v parlamente, kde boli už prítomní zástupcovia malých a stredných roľníkov aj z DS vyhlasovali sa za n a j ú p r i m n e j š í c h stúpencov roľníckych zákonov. Privlastňujú si prven-

---

46) Slabšia práca v roľníckej politike, sektárstvo, ľavičiarske postoje k roľníkom a tiež protiklady okolo JSSR, nedostatok kvalifikovaných komunistických kádrov pre roľnícku politiku. Svoje zohralo aj sklamanie roľníkov, ktorý sa už v r. 1945, teda pred zverejnením šiestich zákonov MZPR dovolávali prídelov cirkevných statkov. Ďalej treba spomenúť nedôveru a opatrníctvo roľníctva. Nezaháľala ani opozícia na Slovensku z DS, ktorá ešte v r. 1946 mala veľký vplyv na roľníctvo. Práve tak zohral svoje aj návrat katolicizmu do politiky a dostatočné nechápanie politiky NF.

47) Poverenik Kvetko v mene poslancov DS navrhoval ponechať zbytkárom 50 ha pôdy, okrem toho lesy, pastviny, rybníky. Za pomoci pravicových sociálnych demokratov sa tento návrh dočasne presadil. Pozri S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 355.

stvo, iniciatívu. Známi boli svojimi protivystúpeniami najmä Zibrín a Kvetko.Hlavná osnova zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy dotýkala sa československej agrárnej buržoázie ako triedy, ktorá túto osnovu chápala ako útok na svoje triedne pozície. Pod tlakom zdola musela ustúpiť. Aj členovia buržoáznych opozičných strán očakávali z revízii prídely ďalšej pôdy. Postaviť sa proti revízii znamenalo vystaviť sa riziku, strate členstva týchto záujemcov o pôdu z vlastných radov.

Demokratická strana po voľbách roku 1946 si vytýčila úlohu zmeniť revolučné výdobytky, spomaliť roľnícku politiku, do ktorého programu zapadala aj revízia - odpor proti nej, proti novému agrárnemu programu Gottwaldovej vlády, komunistickej strany. Poprední členovia DS dovolávali sa ochrany súkromného vlastníctva pôdy bez ohľadu na výmeru, istoty podnikania. Odsudzovali scelovanie pozemkov, boli proti zaknihovaniu prídelov, konfiškácie. Ohánali sa rôznymi vyhláseniami, ako: chceme slúžiť roľníctvu, v prospech roľníctva pracovať. V skutočnosti ale išlo o prospech pozemkových špekulantov a veľkostatkárov. Demokratická strana praktizovala agrárnické metódy, odmietala úradne rokovať o navrhovaných roľníckych zákonoch,nesúhlasila s nimi. Pod tlakom zdola, za daného rozloženia síl v NF v celoštátnom meradle musela aj v ústredných štátnych orgánoch - vláde a v parlamente zmeniť postoje.

Hradecký program nadväzoval na KVP i program Gottwaldovej vlády. Pokračoval v premenách, ktoré sa pre účasť československej buržoázii v odboji hneď po vojne neuskutočnili, nakoľko sa jej pre túto účasť urobili ústupky. Ide o posledné dve etapy povojnovej pozemkovej reformy. Hradecký program sledoval získanie stredného roľníka, získanie väčšiny národa. Stal sa základom programu aj KSS. Program nevyčerpal špecifikum slovenskej dediny. Na ňom sa pre slovenské pomery ďalej pracovalo. Mechanické preberanie hesla Pléna ÚV KSČ "Získať väčšinu národa" vhodného pre české krajiny by na Slovensku nepôsobilo mobilizačne. Výsledkom prác vypracovať program vhodný pre slovenské pomery v roľníckej otázke bol plán schválený PÚV KSS 15.9.1947. Program prišiel s návrhom demokratízacie pomerov v poľnohospodárstve. Išlo o zavedenie poistenia roľníkov, uzákonenie roľníckej organizácie, poskytovanie výhodného úveru pre roľníkov, zavedenie jednotnej odstupňovanej hospodárskej dane, mechanizáciu pôdohospodárstva a iné. Vývoj sa nedal zastaviť. Pohyb dediny bol veľký. V zápase o dedinu zostala reakcia osamotená. Rodiaci sa zväzok robotníkov s roľníkmi po oslobodení mal už v roku 1947 veľké a pevné základy. Predstavoval silu, ktorú nebolo možné zastaviť. Aj vďaka tomuto zväzku podarilo sa komunistickej strane presadiť uzákonenie revízie prvej čs. pozemkovej

reformy, zákona o jednotnom zväzku roľníkov a ďalšie významné roľnícke zákony, poraziť reakciu vo Februári 1948 a dokončiť po jej porážke predsavzaté úlohy - prestavbu poľnohospodárstva, zabezpečiť ďalší všestranný rozvoj našej spoločnosti.

P o z n á m k a k u s k r a t k á m v t e x t e

MRK, RK - miestne roľnícke komisie, roľnícke komisie
JSSR - Jednotný sväz slovenských roľníkov
JZČZ - Jednotný zväz českých zemědělců
MZPR - Ministerstvo zemědělstva a pozemkové reformy
PPPR - Poverenícto pôdohospodárstva a pozemkovej reformy

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ПОСЛЕВОЕННОЙ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕФОРМЫ С УЧЕТОМ СИТУАЦИИ В СЛОВАКИИ

Владимир Чарвага

Резюме

Ввиду того, что крестьянский вопрос и его составная часть - земельная реформа во время революции 1848-1849 гг. в нашей стране не решился со всей последовательностью, он стал актуальным не только в начале этого века в период распада габсбургской монархии, в период образования новых государств вместо распавшейся монархии, но и после второй мировой войны.

Значительные перемены, возникшие в результате победы Великой Октябрьской социалистической революции, нашли отражение в мыслях жителей нашей деревни, требующих проведения социальных перемен и земельной реформы. Революционные деиствия чешского пролетариата до образования республики и в первые годы ее существования и также прогрессивное движение в чешской и словацкой деревнях сыграло огромное значение. В результате этого давления снизу были приняты основные законы о земельной реформе и предписания во исполнение закона, на основе которых из основных законов устранялись прогрессивные элементы.

Первая чехословацкая реформа стала сложной политической и социальной проблемой. Аграрная партия, которой была поручена реализация реформы, исключила из нее все прогрессивное чего было достигнуто в деревне. Благодаря неправильной политике Чехословацкой социал-демократической партии аграрная партия укрепила свои позиции в деревне.

Первая чехословацкая земельная реформа не была доведена до конца, это был обман. Высоко нормированные цены, образование новых "остаточных" имений, изъятие якобы на основе общественного мнения огромной площади земли из конфискации или неприменение этого изъятия тогда, и в тех случаях, когда можно было для целей земельной реформы легальным путем конфисковать больше земли; сокращенное распределение и также заключение договоров между Государственным земельным учреждением и помещиками, пострадавшими от конфискации земли об отсрочке осуществления реформы, далее то, что не была изъята вся земля, принадлежащая церкви - все это служит дсказательством того, что осуществление реформы не было доведено до конца.

Хотя первая чехословацкая земельная реформа ослабила буржуазию как

класс, она согласна была с реформой только до той меры и с той целью, чтобы за счет немецкой и венгерской шляхты укрепить свои позиции и полностью не ослабиться.

И эта незаконченная земельная реформа является одним из требований Коммунистической партии, которая уже в прошлом боролась за последовательное осуществление земельной реформы. Незаконченная первая чехословацкая земельная реформа становится после освобождения нашей страны предметом регресса, происходящего по этапам, сначала это была конфискация а потом последовала ревизия первой чехословацкой земельной реформы.

Разумеется, эти вмешательства в собственнические отношения были после освобождения нашей страны проведены благодаря ведущему положению Коммунистической партии в национально-освободительной борьбе и благодаря поддержке снизу, значит, в новой политической обстановке.

Предметом данной работы является послевоенная земельная реформа, ее второй этап - ревизия. И после войны земельная реформа представляла собой сложную проблему. Оценив мнения, подходы и определенные объективные предположения об объеме (масштабе) реформы хотя бы для Словакии, можно было и даже было по нашему мнению желательным подойти к решению объема реформы с более широкого аспекта. Раз уж этот вопрос не решился с более широкого аспекта, разумеется, что это не осталось без последствий. Поэтому Коммунистической партии пришлось вести усиленную борьбу с буржуазией за завоевание доверия крестьян и большинства народа, столь необходимое в деле завершения борьбы за власть и за проведение социалистических послевоенных перемен.

На ряде примеров показано насколько правильна политика Коммунистической партии и в области решения крестьянского вопроса и в борьбе за осуществление второго этапа ревизии. Опираясь на Кошицкую правительственную программу, Коммунистическая партия продолжает осуществлять перемены, закрепленные в Программе строительства, в последствии и в ее Градецкой программе.

Правильная стратегия и тактика Коммунистической партии и в этой области является наглядным примером правильного метода при решении такого сложного вопроса, каким была земельная реформа. Хотя приводятся некоторые взгляды, учитывающие проблематику в Словакии, но они могут обогатить тактику и стратегию борьбы, в которой крестьяне сыграли важную роль.

DELIKT KRÁDEŽE A JEHO TRESTÁNÍ V ČECHÁCH V DRUHÉ POLOVINĚ 19.STOLETÍ

Jan Ryba

Trestní ochrana majetkových poměrů je v každé etapě historického vývoje třídní společnosti podmíněna sociálně ekonomickými vztahy a je proto poskytována zcela v souladu s potřebami a zájmy vládnoucí třídy. Stěžejní úlohu při výkonu buržoazní státní moci,stejně jako každé jiné státní moci založené na třídně vykořisťovatelských principech, má zákonodárná úprava stíhání a trestání majetkových deliktů a její konkrétní uskutečňování policejními a justičními orgány.

Výskyt majetkové kriminality je společenským jevem, spočívajícím v porušení představ vládnoucí třídy o ochraně majetkových společenských vztahů, a to takových představ, které vládnoucí třída z titulu svého postavení ve společnosti sankcionuje formou obecně závazných právních norem.

Stíhání majetkových deliktů v buržoazní společnosti nebylo pouhou obranou společnosti proti obecné majetkové kriminalitě, ale vzhledem k zřetelné podmíněnosti výskytu majetkové kriminality sociálně ekonomickým vývojem bylo byť i v rámci buržoazní zákonnosti součástí systému potlačování třídního boje ze strany buržoazního státního aparátu.[1)]

V důsledku existence třídně rozdělené společnosti ovlivňuje zásadním způsobem zákonodárství a výkon soudnictví právní vědomí vládnoucí třídy a její představy o uspořádání společenských majetkových vztahů. S těmito představami a zájmy vládnoucí třídy, které nabývají formu obecně závazných a státem vynutitelných právních norem, se dostávají zcela zákonitě do rozporu názory a představy vykořisťované třídy o spravedlivém společenském systému. Tento rozpor právního vědomí

---

1) Srov. K. M a l ý , Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách, Praha 1967, str. 6; t ý ž , Zločin a trest v české stavovské společnosti 15.-16. století, in Pocta akademiku V. Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, str. 85.

vládnoucí a vykořisťované třídy vyplývá z jejich antagonistického postavení ve státě a společnosti.[2)]

"Jaké důvody má proletář k tomu, aby nekradl? Je to sice velmi pěkné a lahodí to sluchu buržoazie, mluví-li se o 'posvátnosti vlastnictví' - ale pro toho, kdo žádný majetek nemá, odpadá posvátnost vlastnictví sama sebou. Peníze jsou bohem tohoto světa. Buržoa bere proletáři peníze, a tím z něho dělá praktického ateistu. Není tedy divu, když proletář svůj ateismus uplatňuje a nerespektuje posvátnost a moc pozemského boha," říká Bedřich Engels ve stati, v níž rozebírá postavení anglického proletariátu ve čtyřicátých letech minulého století.[3)]

Julius Fučík si klade v době všeobecné hospodářské krize v první polovině třicátých let otázku, jak je to možné, že milióny lidí, nemajících žádnou práci a tedy ani žádný výdělek, dosud žijí. Co je ale zachraňuje před smrtí hladem? "Kdyby byla dodržována pravidla tohoto řádu, musilo by půldruhého miliónu členů nezaměstnaných a nepodporovaných rodin být již mrtvo. Musili by zemřít, protože zákon nezná žádný stav mu odpovídající, v němž by mohli zůstat naživu. Jestliže toho půldruhého miliónu lidí ještě žije, jestliže se na ulicích, na silnicích, v lesích, v jeskyních a v nouzových barácích nevrší půldruhého miliónů mrtvých, je to nedopatření řádu, je to jeho porušení, je to nepořádek," konstatuje J. Fučík a dochází k závěru, že právě krádež, polní a lesní pych, jakož i pytláctví jsou nutnými prostředky obživy nezaměstnaných, mají-li si zachovat život, že "všichni ti nezaměstnaní, milióny nezaměstnaných, kteří nemají podporu, a přece ještě žijí, žijí z činů, jimiž přestupují zákony dané řádem".[4)]

Ke stejným závěrům dochází Bedřich Engels již v polovině minulého století v rozboru životních podmínek anglických dělníků a říká: "A když se proletářova nouze stupňuje až ke skutečnému nedostatku nejnutnějších životních potřeb, až k bídě a hladu, tu pokušení nedbat žádných ustanovení společenského řádu zesílí ještě více."[5)]

---

2) Srov. K. M a l ý , Česká dělnická třída a rakouský stát, AUC - Iuridica 4/1970, str. 297-310. Dále viz ZST, C 776/1894. Ke spisu je přiložen zabavený časopis "Omladina", který vyšel v Mostě 25. května 1894 (roč. I., č. 14). Důvodem zabavení byl článek P. Krapotkina "Pro mládež", v němž autor mimo jiné konstatuje, že "zákon však jest na straně majetníka a dá mu též za právo".

3) B. E n g e l s , Postavení dělnické třídy v Anglii, M a r x - E n g e l s , Spisy 2, str. 347.

4) J. F u č í k , Nesmrtelnost, Doba, roč. I., č. 1, 1. února 1934.

5) B. E n g e l s . op. cit., str. 347, srov. i str. 433, kde Engels píše: "Dělník žil v bídě a nouzi a viděl, že se jiným lidem vede lépe než jemu. Nešlo mu na rozum, proč právě on, který přece pro společnost dělá více než bohatý zahaleč, má takto trpět. Nouze mu ještě ke všemu pomohla překonat vštípenou úctu k majetku - a on kradl."

Je třeba si uvědomit, že představa spravedlnosti hladovějícího nezaměstnaného dělníka musela být zdaleka odlišná od zájmů a představ kapitalistického podnikatele. Bídou strádající dělníci a nezaměstnaní s nezaopatřenými rodinami se nutně brzo dostávali do konfliktu se společenským řádem, ostatně jim stejně cizím a nespravedlivým. Představy vykořisťované třídy o spravedlivém uspořádání společnosti se střetávaly se zájmy vládnoucí třídy chráněnými právním řádem. Z hlediska buržoazního práva jednali tito příslušníci vykořisťované třídy protizákonně, neboť se dopouštěli majetkových deliktů, zejména drobných krádeží, z hlediska svého vlastního vědomí však jednali pouze v zájmu zachování vlastního života a v podstatě si brali to, co jim bylo stejně vzato "legální" krádeží ve velkém, jakou bylo vykořisťování po celý jejich život.

Převaha majetkové kriminality v celkovém objemu trestné činnosti je charakteristickým znakem zločinnosti v buržoazní společnosti. Výjimku v tomto směru nečinily ani Čechy v období druhé poloviny 19. století, které zahrnuje jak léta dovršení průmyslové revoluce spojené s vysokou hospodářskou konjunkturou, tak i období hospodářské krize a široké nezaměstnanosti, které již signalizuje přerůstání kapitalismu volné soutěže v monopolistický kapitalismus.

Bude nás zajímat, jak tyto nové společenské a hospodářské jevy ovlivnily postavení třídy námezdně pracujících a majetkovou kriminalitu, která se stávala stále v širším měřítku odrazem nedostatečných životních podmínek a která se projevovala nejčastěji formou krádeže. Předmětem pozornosti proto bude zobrazení sociálně ekonomické podmíněnosti výskytu nejčastěji páchaného a odsuzovaného majetkového deliktu - krádeže a projevu třídnosti justice při jejím stíhání a trestání, a to v období, které v Čechách představuje předimperialistickou etapu kapitalismu.

I.

Vývoj trestního zákonodárství v habsburské monarchii za absolutismu přesvědčivě vyjadřuje úzké třídní zájmy vládnoucí feudality na zachování, ochraně a upevnění feudálních majetkových poměrů.

Pozornost zasluhuje nejprve Nové útrpné a hrdelní právo Josefa I., vyhlášené jednotně a společně pro Čechy, Moravu a Slezsko německy v roce 1707 a česky v roce 1708 (Constitutio Criminalis Josephina). Tento trestní zákoník, jehož platnost vzhledem k dosavadnímu domácímu právu byla v podstatě subsidiární,[6] měl za úkol překonat odlišnosti práv jednotlivých zemí, jakož i jednotlivých stavů.

Za krádež považovala Josefina "obmyslné a lstné věci cizí mohovité dotýkání proti povolení pána té věci". Těžší případy krádeže trestala "provazem na hrdle", menší krádeže, jakož i krádeže mezi rodiči a dětmi, mezi manželi a blízkými přáteli se již neměly trestat hrdelně.[7] Smrtí se pak obvykle měly potrestat případy tzv. svatokrádeže.[8]

Hrdelní právní řád Marie Terezie (Constitutio Criminalis Theresiana), který byl vydán v roce 1768 pro všechny "dědičné" země za účelem sjednocení trestního práva a procesu, zrušil již všechny dosavadní trestní zákony a obyčeje a stanovil svou výlučnou působnost pro posuzování trestného jednání.[9]

Krádež neboli "přečinění zlodějstva" byla podle Tereziány z hlediska procesní příslušnosti obyčejně hrdelním zločinem. Z tohoto pravidla však znala Tereziána dvě výjimky. Pokud pachatel nespáchal krádež více než dvakrát a výnos krádeže nepřesahoval 10 zlatých, anebo pokud se jednalo o případy krádeže mezi rodiči a dětmi, manželi nebo mezi nejbližšími přáteli, podléhaly spáchané krádeže nikoli hrdelnímu řízení, nýbrž vyšetřování a potrestání příslušnou městskou vrchností.

V ostatních případech, jestliže krádež vynášela přes 10 zlatých, nebo sice nedosahovala této sumy, ale byla pachatelem spáchána již potřetí, anebo jestliže krádeže mezi přáteli a manželi doprovázely "stížující okolostojičnosti", mělo se proti pachateli "hrdelně pokračovati".[10]

Pro stanovení hranice mezi těžšími krádežemi spojenými s přitěžujícími okolnostmi a lehčími krádežemi byla rozhodující výše 25 zlatých (florenů) a skutečnost, že krádež byla týmž pachatelem spáchána potřetí. Těžší případy krádeže se trestaly smrtí provazem. Lehčí krádeže, které byly sice hrdelní a jejichž výnos tudíž přesahoval výši 10 zlatých, ale které nevynášely 25 zlatých, ani nebyly třikrát opakované, jakož i krádeže mezi rodiči a dětmi, manželi a blízkými přáteli, jestliže by na základě přitěžujících okolností měly povahu hrdelního zločinu, a dále "zpronevěřilé a krádežné zatutlání cizího svěřeného statku" se měly potrestat trestem přiměřeným způsobu a okolnostem spáchání takového deliktu.[11] Za krádež odpovídali rovněž pa-

---

6) Viz articulus I., § 1 a articulus III. CCJ.

7) Articulus XIX., § 28 CCJ: Za těžší případy krádeže považovala Josefina krádeže, které vynášely přes 15 fl. (florenů = zlatých), anebo sice méně, avšak byla již pachatelem spáchána potřetí nebo popsaným zvláštním způsobem (v noci, na dobytku z obecní pastviny apod.).

8) Articulus XIX., § 30 CCJ.

9) Viz uvozovací řeč CCT.

10) Čl. 94, § 3 CCT.

11) Viz CCT, čl. 94, § 10, za třetí.

chatelé, kteří "svěřený cizí statek zlolestným způsobem promrhají", a dále i ti, kteří "akrze šibalské ouskoky, podvod a lest bližního o jeho statek připravují".[12)]

V širokých ustanoveních o krádeži přiznává Terezián rovněž určité polehčující okolnosti, na jejichž základě má být hrdelní trest prominut a zloděj má být potrestán mírněji. Takovou polehčující okolností je případ, kdy zloděj kradl ze značné chudoby nebo při velké nouzi věci k obživě nebo oděv, přičemž nebyl schopný k práci, i kdyby snad chtěl pracovat.[13)]

Začátek nové epochy trestního zákonodárství v habsburské monarchii je spojen s josefinským trestním zákonem z roku 1787, na němž jsou patrny vlivy tehdejší osvícenské doby.[14)] Tento zákoník trestal již mnohé delikty mírněji, především odstranil trest smrti s výjimkou případu stanného práva.

Krádež se stala podle § 156 prvního dílu josefinského trestního zákona kriminálním zločinem, který podléhá kriminálnímu řízení, jestliže cena ukradeného statku nebyla nepatrná, což znamená, že musela převyšovat hranici 25 zlatých vídeňské míry, nebo jestliže při nepatrné ceně byla krádež provázena taxativně vypočtenými přitěžujícími okolnostmi.

Krádež měla být trestána podle své povahy kriminálního zločinu:

a) dočasným tuhým vězením v prvním stupni a veřejnou prací v případě, že nebyly dány žádné přitěžující okolnosti,

b) dočasným vězením ve druhém stupni spojeným s veřejnou prací v případě, že byla krádež spáchána způsobem v trestním zákoně zvláště uvedeným,

c) v některých případech, jednalo-li se o zvláštní přitěžující okolnosti, trvalým vězením prvního stupně.

Podle § 162 prvního dílu mělo být pouhé odcizení dříví ve volných neohrazených lesích vyšetřováno a potrestáno politickými a nikoli kriminálními úřady.

Jestliže cena ukradené věci vcelku nepřesahovala 25 zlatých podle vídeňské míry, byl zloděj vinen ve smyslu § 29 druhého dílu krádeží, která měla povahu politického zločinu, pokud pachatelovo jednání ne-

---

12) Čl. 94, §§ 4 a 5 CCT.

13) Čl. 94, § 12 CCT.

14) Srov. V. V a n ě č e k , Dějiny státu a práva v Československu, 2.vyd., Praha 1970, str. 290; H. L a m m a s c h , Grundriss des Strafrechts, Leipzig 1906, str. 5; A. M i ř i č k a , Trestní právo hmotné, Praha 1934, str. 7-8; J. P r u š á k , Rakouské právo trestní, díl všeobecný, Praha 1912; str. 12; M. S t i e b e r , Dějiny veřejného práva v střední Evropě, III. kniha: Právo trestní, Praha 1933, str. 96.

provázely některé přitěžující okolnosti, které samy o sobě činily krádež kriminálním zločinem.

Nehledě na cenu ukradené věci mělo povahu politického zločinu:

a) odcizení dříví ve volných nechrazených lesích,

b) pytláctví,

c) drobné krádeže zemědělských plodin na otevřených polích.

Zpronevěru zařazuje trestní zákon Josefa II. stále ještě po vzoru předchozí úpravy do skutkové podstaty krádeže. § 157 prvního dílu výslovně říká, že krádeží je vinen také ten, kdo zadrží a přivlastní si cizí statek jemu svěřený do úschovy, opatrování, k prodeji nebo k zpracování. Z ustanovení, které vypočítává jednotlivé druhy krádeže a stanoví za ně jednotný trest, přímo vyplývá, že za zločin krádeže se považuje ukradení svěřeného statku, ať už je zeměknížecí nebo soukromý.

Významným mezníkem pro vývoj trestního práva u nás a zejména úpravy trestání majetkových deliktů včetně krádeže je vydání nového trestního zákona v roce 1803.[15] Jde již o trestní právo, které vcelku ve stejné podobě i přes svou revizi v roce 1852 u nás platilo po celou epochu kapitalismu. Tento trestní zákon byl vydán již pod patrným vlivem rozvíjejích se kapitalistických vztahů, vedle toho však i pod vlivem reakce absolutistické monarchie na tehdejší revoluční změny v Evropě a plně vyhovoval třídním zájmům vládnoucí aristokracie, jakož i třídním zájmům sílící buržoazie. Heinrich Lammasch, přední rakouský teoretik trestního práva z období přelomu 19. a 20. století, charakterizuje trestní zákon z roku 1803 slovy, že na svou dobu je to "ein legislatives Meisterwerk, welches auch im Auslande hohe Anerkennung fand".[16]

Krádež mohla být podle své závažnosti ve smyslu trestního zákona z roku 1803 kvalifikována buď jako přečinění neboli zločin, nebo jako těžký policejní přestupek, jednalo-li se o "krádeže menší vážnosti". Počínaje rokem 1803 je vedle krádeže samostatně upravena skutková podstata zpronevěry, i když ji tento trestní zákon považuje za "okrádání neboližto kradí odcizování", tedy za krádež jmění, které bylo pachateli svěřeno.

Strukturu úpravy majetkových deliktů včetně krádeže zachovala v podstatě i revize platného trestního zákona v roce 1852, tj. trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 ř. z.

---

15) Trestní zákon z roku 1803 byl u nás vydán česky v roce 1804 pod názvem "Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky".

16) Viz H. L a m m a s c h , op. cit., str. 5.

II.

Z rakouských soudních statistik vyplývá,že nejčastěji se vyskytujícím majetkovým deliktem byla po celé období druhé poloviny 19. století krádež. Zločin krádeže často dosahoval výše 60-70 % všech spáchaných zločinů včetně nemajetkových. Vzniká proto otázka, co je příčinou této delikvence, jaké je sociálně třídní složení pachatelů krádeží a konečně jakým způsobem ovlivňují sociálně ekonomické poměry výskyt krádeží v určitých obdobích.

Ze statistických pramenů je možno zjistit, že převážnou většinu krádeží páchali lidé nemajetní. Pouze na malém počtu tohoto deliktu se podíleli lidé s nějakým majetkem, popř. i lidé majetní.

Mezi nemajetnými pachateli byli zejména námezdní dělníci, osoby bez určitého stálého výdělku (např. nádeníci), pomocné pracovní síly, tovaryši, sloužící a další skupiny nemajetných osob.

Nejvíce pachatelů majetkových deliktů pocházelo po celé období druhé poloviny minulého století z řad námezdně pracujících a nezaměstnaných.Vedle osob dohnaných k porušování právního řádu svou bídou a hladem existovala mezi pachateli majetkových trestných činů i početná vrstva lidí, kteří byli sice schopni pracovat,popř. měli i možnost výdělku, ale práci se vyhýbali a životní potřeby si opatřovali zakázaným způsobem.[17] Početní rozsah a sociální podmíněnost výskytu této vrstvy buržoazní společnosti je však již předmětem sociologických a kriminologických průzkumů.

Při studiu vývoje majetkové kriminality od šedesátých let až do konce 19. století zjistíme u výskytu krádeží pohyb, v němž se odrážejí sociálně ekonomické podmínky tehdejší doby, a to zejména jejich vliv na třídu námezdně pracujících včetně nezaměstnaných.

Léta hospodářské konjunktury 1867-1873 jsou v českých zemích obdobím prudkého rozvoje obchodního podnikání a spekulace, jsou obdobím dovršení průmyslové revoluce spočívající v převládnutí tovární strojové velkovýroby. V šedesátých letech a na počátku let sedmdesátých se zvyšuje neustále počet lidí, kteří opouštějí venkov a soustřeďují se do větších průmyslových měst. Vytváří se početně silná třída námezdních dělníků. Ovšem ani prudký hospodářský rozvoj nemohl pojmout všechny tyto pracovní síly, a proto narůstá i počet nezaměstnaných. Vzniká problém tuláctví, který rakouské zákonodárství řeší přípravou a vydáním represivního protituláckého zákona v letech 1872-1873.[18]

---

17) Srov. Z. Š o l l e , České země v období rozmachu kapitalismu a nástupu imperialismu (1868-1914), Praha 1956; J. J a n á k , Příčiny vzniku předlitavské sociální správy, Universita J.E. Purkyně, Brno 1970.

18) Č. 108/1873 ř. z. K tomu srov. J. J a n á k , Rakouský protitulácký zákon z roku 1873 jako pokus o řešení společenských důsledků průmyslové revoluce, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (C), 16 (1969).

V roce 1873 propuká dosud nejtíživější hospodářská krize, která s sebou přináší nezaměstnanost a bídu. Na základě protituláckého zákona je prováděna rozsáhlá soudní perzekuce, namířená převážně proti nezaměstnaným dělníkům hledajícím marně práci v průmyslu. Počet odsouzených za potulku dosahuje nejvyšší míry v průmyslových oblastech, kde se hlavně pohybovalo množství nezaměstnaných dělníků.[19]

Hospodářská krize, zhoršující se sociální postavení dělnické třídy a rostoucí nezaměstnanost po roce 1873 má zákonitě za následek vzestup majetkové kriminality, zejména růst počtu spáchaných krádeží.

V letech 1876-1877 prudce stoupá počet přestupků krádeže, odsuzovaných okresními soudy. V následujících letech dochází i přes určité výkyvy k poklesu ročního výskytu tohoto deliktu, přičemž teprve v letech 1888-1889 se vyrovnává počet odsouzených přestupků krádeže s výší z doby na počátku krize. V devadesátých letech se potom roční výskyt přestupkových krádeží dále snižuje.[20]

Také počet spáchaných a odsouzených zločinů krádeže se zvyšuje s průběhem krize a narůstající nezaměstnaností, a to již v letech 1873-1874, kdy dosahuje svého vrcholu. Této výše pak počet odsouzených zločinných krádeží dosahuje celkem ještě dvakrát v letech 1877 a 1881. Po roce 1881 dochází k definitivnímu poklesu ročního výskytu tohoto deliktu, přerušenému pouze v letech 1891-1892.

Nabízí se otázka, co způsobuje skutečnost, že po odeznění hospodářské krize a deprese, která trvala od roku 1873 zhruba do roku 1879, počet přestupkových krádeží ročně odsuzovaných v osmdesátých letech klesá jen mírně na rozdíl od prudšího poklesu ročně odsuzovaných zločinů krádeže po roce 1881, a to ještě s určitými výkyvy znamenajícími přechodné zvýšení této delikvence.

Jak se zdá, je to způsobeno především tím, že sociální postavení proletariátu se ani po odeznění nejhlubších důsledků hospodářské krize nezlepšuje a ani v osmdesátých letech se podstatně nezvýšila zaměstnanost, takže masa nezaměstnaných dělníků z doby krize se stává stálou armádou nezaměstnaných v průběhu posledních dvou desetiletí minulého století.[21] Další příčinou tohoto jevu pak patrně byl rychlý růst počtu obyvatelstva v šedesátých a sedmdesátých letech v průmyslových městech, v nichž se obecně vyskytovalo největší procento majetkových deliktů. Dále je nutné mít na mysli také jiné společenské a hospodářské vlivy, jako např. období neúrod, agrární krizi od poloviny sedmdesátých let apod.

---

19) Srov. J. J a n á k , Příčiny vzniku předlitavské sociální správy, zejm. str. 145 a násl.; Z. Š o l l e , České země v období rozmachu kapitalismu ..., zejm. str. 9 a 27.

20) Srov. J. J a n á k , Rakouský protitulácký zákon ..., str. 90 a 93.

21) Srov. Z. Š o l l e , České země v období rozmachu kapitalismu, str. 27.

V dochovaném archívním materiálu najdeme celou řadu soudních spisů, týkajících se trestních řízení s pachateli krádeží. Početnou skupinu mezi nimi tvoří případy krádeží páchaných z nouze a chudoby. Jejich počet v poměru k celkové výši odsouzených majetkových deliktů však dnes nelze odpovědně zjistit z toho důvodu, že archívní fondy po mnoha skartacích obsahují pouze vybrané reprezentativní množství jednotlivých trestných činů a buržoazní statistiky se sociálními příčinami kriminality příliš nezabývaly.

Předmětem krádeží páchaných z bídy bývá nejčastěji šatstvo a prádlo, potraviny, maso a drůbež, peníze a popř. i jiné předměty každodenní životní potřeby. Vedle krádeží z nouze a bídy se samozřejmě vyskytovaly i krádeže páchané z pouhé zištnosti.Byly to krádeže šperků, hodinek a opět i krádeže peněz a věcí domácí potřeby.[22)]

Skutečnost, že k majetkové zločinnosti, zejména ke krádežím bývají pachatelé dohnáni značnou chudobou jimi samotnými nezaviněnou, si v některých případech uvědomují i soudní orgány a v rozsudcích k tomu přihlížejí jako k polehčující okolnosti.[23)] Tato polehčující okolnost bývá však mnohdy vzápětí eliminována okolností přitěžující, spočívající v tom, že pachatel bývá často recidivistou. V prosinci 1860 byl takto odsouzen zemským soudem trestním v Praze 26letý kovářský tovaryš za krádež šatstva spáchanou v nouzi "pouze" na osmnáct měsíců těžkého žaláře. Soud mu sice připočetl podle § 46 písm. f) tr. z. k dotru, že zločin spáchal v těžké chudobě, přitěžující okolností však byla předchozí pachatelova majetková trestná činnost.[24)]

Nedostatečné životní podmínky a nedostatek potravin v Praze a jejím okolí byly též příčinou karlínských událostí v září 1866. Pobyt pruských vojsk v Čechách po prohrané prusko-rakouské válce značně narušil hospodářství v zemi, což bylo mimo jiné příčinou vzniku masové nezaměstnanosti a nedostatečného zásobování.V Praze zesílilo sociální napětí. Městská správa se snažila zmírnit vzniklou nezaměstnanost organizováním některých nouzových stavebních prací.

Na počátku roku 1867 proběhlo před zemským soudem trestním v Praze přelíčení s účastníky zmíněných událostí, při nichž davy lidí vybraly

---

22) Srov. ZST, C 222/1860; ZST, C 35/1865; ZST, C 28/1870 (jedná se o případy krádeží šatstva z nouze); dále ZST, C 19/1883 (zločin krádeže šperků); ZST, C 359/1886 (zločin krádeže peněz, který spáchala služebná).

23) Srov. ZST, C 201/1860. Jde o případ barvířského dělníka z Prahy, jenž odcizil svému zaměstnavateli hedvábí, které pak prodával. Za tento zločin krádeže byl odsouzen rozsudkem ZST k trestu těžkého žaláře na dobu 4 týdnů, zostřeného navíc dvojím postem. Soud přihlédl podle § 46 písm. f) tr. z. k významné polehčující okolnosti, jakou je chudoba pachatele, a dále podle § 55 tr. z. vzal ZST ohled na nevinnou pachatelovu rodinu včetně jeho dvou nezaopatřených dětí a snížil trest pod dolní hranici trestní sazby stanovené obecně v § 178 tr. z.

24) ZST, C 209/1860.

některé zásoby potravin, zakoupené různými spekulanty od pruských vojsk, chystajících se na odchod z Prahy.

Prvním případem, který tvořil předmět obžaloby, bylo vydrancování vozů se zásobami slaniny, kterou obchodník Wolf Löwy odkoupil levně od Prusů a 1. září 1866 převážel do svého karlínského skladiště. Hromadnou krádeží prý Löwy utrpěl škodu ve výši 1925 zlatých.

Dále byly předmětem obžaloby události ze 17. září 1866. Obchodníci Benedikt Fürth a Šimon Jakub Bunzel složili do najatého skladiště poblíž hostince U červené hvězdy v Karlíně zásoby potravin v ceně asi 14 000 až 15 000 zlatých, které koupili od Prusů. Mezi lidem vznikla mezitím fáma, že zásoby byly určeny pruským králem k levnému prodeji chudému pražskému lidu a že je nyní skoupili spekulující obchodníci. V Karlíně se shromáždil dav lidí a sociální napětí vyvolané jejich bídou vyvrcholilo dobýváním skladiště a vypáčením jeho dveří. V tu chvíli však již zakročilo karlínské obecní zastupitelstvo a s pomocí městské stráže a pruského vojska vzniklou situaci likvidovalo. Několik pachatelů bylo tehdy zatčeno a obžalováno z krádeže.

Po provedeném přelíčení ZST rozhodl 1. února 1867 rozsudkem, v němž dva pachatele osvobodil ze zločinu krádeže, avšak odsoudil je k tuhému vězení na 14 dnů za přestupek krádeže, další dva pachatele uznal vinnými zločinem pokusu krádeže a odsoudil je k těžkému žaláři, jednoho na dobu 6 měsíců, druhého na 4 měsíce. Další dva pachatelé byli osvobozeni pro nedostatek důkazů, přičemž jeden z nich byl ale odsouzen za přečin shluknutí k tuhému vězení na 5 měsíců.[25]

Jak události charakterizovaly mladočeské Národní listy? Pokud jde o pravé původce výtržností, totiž ony spekulanty, kteří při obecně známé bídě obyvatelstva skoupili od pruských vojsk potraviny, o těch se prý není třeba šířit, neboť "počínání jejich budiž zůstaveno prostě soudu veřejnosti". Na druhé straně o davu lidí hladem dohnaných k hromadnému odcizování potravin nešetří noviny slovy "rozdrážděná chátra", "výtržníci" apod.[26]

Sociálními příčinami majetkové kriminality se zabývalo mnoho kritických úvah již v tehdejší buržoazní společnosti. Reagují na ně, i když samozřejmě po svém, úřady buržoazního státního aparátu, všímají si jich však i někteří buržoazní teoretikové trestního práva.

"Když nesmím žebrati, musím krásti, hájí se ten, kdož bídou a nedostatkem k zoufání jest dohnán," konstatuje ke konci 19. století

---

25) Srov. ZST, C 414/1866, Národní listy 18. září 1866, 1. února 1867 a 2. února 1867.

26) Národní listy 18. září 1866.

Alois Zucker,[27] představitel tzv. klasické školy, v jehož statích se někdy projevoval "vliv módního tehdy sociologizování".[28]

Na rozdíl od mnoha jiných buržoazních teoretiků si A. Zucker při hodnocení kriminality ve společnosti uvědomoval určitý zákonitý vztah mezi nezaměstnaností a počtem spáchaných krádeží a pokles majetkových deliktů v Praze v zimě 1890-1891 proto dává do souvislosti s povodní a zemskou výstavou, které poskytly ve větší míře pracovní příležitosti.

Zucker zcela otevřeně kritizuje nedokonalost nového protituláckého zákona č. 89/1885 ř. z., který rozšířil okruh osob, na něž mohlo být vzneseno obvinění z tuláctví, žádá jeho změnu a poukazuje na to, že zatýkání a trestání žebráků a tuláků na jedné straně a bída a nedostatek na straně druhé dohání tyto lidi k drobným krádežím nezbytných životních potřeb.[29]

Vzniká otázka, jaký je vlastně vztah vykořisťované třídy nemajetných námezdních dělníků a nezaměstnaných k buržoaznímu soukromému vlastnictví. Domnívám se, že lidé nevlastnící žádný majetek a denně vykořisťovaní, kteří často sotva uživí své rodiny, nutně musí ztratit jakýkoli respekt před soukromým vlastnictvím vykořisťující vládnoucí třídy.

Pohled na příčiny majetkové kriminality ze strany vykořisťované třídy musí být zákonitě odlišný od nazírání buržoazie.Dělnické noviny a časopisy často ostře reagovaly na rozpor mezi zákonností "zlodějství ve velkém", kterého se denně dopouštěli vykořisťováním námezdně pracujících kapitalističtí podnikatelé, a nespravedlivě vysokými tresty, které buržoazní justice ukládala nezaměstnaným a chudákům, hladem a zimou dohnaným ke krádeži potravin, uhlí nebo šatstva.

Zabavený "Kladenský horník a hutník" z 1. prosince 1893 porušil "veřejný pokoj a řád" otištěním článku T. Hořovského, v němž autor upozorňuje na skutečnost,že "pravých zlodějů jest mnohem větší počet, vzpomeneme-li na zlodějství 've velkém!' - to však dnešní zákonité opatření - nezná. Dnes je chuďas - třeba k př. horník, jde-li v zimě si pro kousek uhla, který s nasazením života navenek vyrábí, věznén a páni uhlobaroni okrádají horníka po celý čas o zdraví, a o mzdu kterou si za 15 a delší hodinovou dobu pracovní vydře, a jde-li si pro kousek uhla - je zloděj! dostane se mu žaláře a uhlobaron okrade-

---

27) A. Z u c k e r , Kriminalistické črty zejména se zřetelem k zločinné a zpustlé mládeži, Praha 1894, str. 15.

28) V. V a n ě č e k , Představitelé české právní vědy v letech 1882-1900, Právník 1953, str. 37.

29) A. Z u c k e r , tamtéž, str. 14-15.

li hornictvo každoročně o tisíce - válí se v pohovkách při šampaňském".[30]

Je to nezaměstnanost a bída, které vede ke krádežím, polnímu a lesnímu pychu a pytláctví, jakožto krajním prostředkům získání základních životních potřeb. Tím lze vysvětlit i otázku, proč právě krádež je nejčastěji se vyskytujícím trestným činem v buržoazní společnosti v období druhé poloviny minulého století, zejména pak v průběhu hospodářské krize sedmdesátých let a jejího velmi pomalého odeznívání v oblasti životních podmínek dělnické třídy v letech osmdesátých.

Jinak ovšem viděli příčiny majetkové kriminality příslušníci buržoazie a právní teoretikové stojící zcela ve službách vládnoucí třídy. Není vzácností nalézt v Právníku ze šedesátých let článek, který seznamuje čtenáře se soudním řízením proti dvěma zlodějům, a to v daném případě běžným asociálním živlům a recidivistům, a zasvěceně vyprávěj, že tito zlodějové "jsou členové roty pěti mužův, kteří prováděje zásady komunistické kradli, kdekoliv jim příležitost se naskytla".[31]

Třídnost ochrany majetku pociťovali příslušníci dělnické třídy a sociálně demokratické strany sami na sobě zejména tehdy, když jim byly zabavovány při domovních prohlídkách knihy, socialistické noviny a brožury a jiné věci, které byly posílány k zemskému soudu v Praze, kde se nenávratně ztrácely.[32]

Třídní aspekty majetkové kriminality a trestání majetkových deliktů, jakož i potlačování dělnického hnutí soudy buržoazního státu vyplývají názorně přímo ze studia archívního soudního spisového materiálu.

Před porotou zemského soudu v Praze proběhlo např. i řízení s účastníky kladenské stávky a demonstrací s ní spojených v červnu 1889, dobře známých z románu Marie Majerové "Siréna".

V průběhu demonstrací došlo k vytlučení oken na obecním úřadě, v jehož budově sídlil také okresní soud. Byl vyplenčn dům horního ředitele Bachra a byt starosty Hraběte. Obžalovaným pak byly kladeny za vinu vedle zločinu pozdvižení majetkové delikty,a to zločin veřejného násilí, spáchaný jednak násilným vpadnutím do cizího nemovitého stat-

---

30) Srov. k tomu ZST, C 1295/1893. Ke spisu jsou přiloženy zabavené časopisy horníků a hutníků "Kladenský horník a hutník" a mostecký "Na zdar" ze dne 1. prosince 1893, které obsahují "závadný" článek T. H o ř o v s k é h o "Eldorado zkažených existenc".

31) Právník 1866, str. 174, k tomu viz V. V a n ě č e k , České právnictví za kapitalismu, Praha 1953, str. 42.

32) Srov. J. B e r n á š e k , Obrázky z prvních dob dělnického hnutí, Praha 1957, str. 177-178.

ku, jednak zlomyslným poškozením cizího majetku, a dále především zločiny a přestupky krádeže.[33]

Ukázku třídního pojetí výkonu justice poskytuje také trestní případ projednávaný zemským soudem v Praze v roce 1894. Jednalo se o zcela běžný pokus vykradení výkladní skříně zlatnického obchodu v Praze na Uhelném trhu. Přistižený pachatel byl odveden na policejní ředitelství, kde strávil v separaci noc. Před pozdějším výslechem byly u něho nalezeny na kousku papíru napsané socialistické písně, které ho v separaci naučil spoluvězeň. Celé další vyšetřování víceméně ponechává stranou obyčejný případ krádeže a veškeré úsilí vyšetřujícího soudce se najednou soustřeďuje na zjištění osoby, která nadiktovala pachateli oné krádeže tyto písně, jimiž "líčen jest lid dělnický jako třída mučedníků třídou majetnou týraná a potlačená i podněcuje se zároveň dělnický lid, aby se vzpamatoval".[34]

III.

Krádež mohla být kvalifikována soudem na základě zhodnocení částky nebo ceny ukradené věci, nebo nebezpečné povahy tohoto trestného činu, anebo vlastnosti ukradené věci, nebo vlastnosti pachatelovy buď jako zločin, nebo jako přestupek. Přestupek krádeže byl podle trestního zákona v subsidiárním poměru ke zločinu krádeže. Trestní zákon z roku

---

33) Srov. ZST, C 372/1890. Obžalobu ze zločinu pozdvižení podle §§ 68-70 tr. z. porotci zamítli u všech obžalovaných a uznali řadu z nich vinnými pouze přečinem shluknutí podle §§ 280 a 283 tr. z. Nad mnoha obžalovanými byly hlavně vyneseny tresty za zločin veřejného násilí, spáchaný násilným vpadnutím do cizího nemovitého statku (§ 83 tr. z.) a zlomyslným poškozením cizího majetku (§ 85 písm. a) tr. z.), za zločin krádeže (§§ 171, 173, 174 II. tr. z.) a za přestupek proti bezpečnosti majetku, spáchaný formou méně závažné krádeže (§ 460 tr. z.). Srov. k tomu K. M a l ý , Policejní a soudní perzekuce ..., str. 127 a Z. S o l l e , Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině XIX. století, Praha 1960, str. 292-293.

34) Srov. ZST, C 1232/1894, obžalovací spis. Pachatel pokusu o krádež byl za tento delikt a vedle toho i za potulku odsouzen do těžkého žaláře na 18 měsíců, zostřeného měsíčně dvěma posty, zároveň však byl zproštěn spoluviny na přečinu proti veřejnému pokoji a řádu. Osmnáctiletý nádeník, který byl usvědčen, že svému spolužni v separaci na policejním ředitelství částečně nadiktoval a částečně též sám napsal uvedené "velezrádné" písně (mimo jiné se jednalo o píseň "Pryč s tyrany a zrádci všemi"), byl obžalován a odsouzen za přečin proti veřejnému pokoji a řádu podle § 302 tr. z., protože prý těmito písněmi podněcoval k záští proti majetné třídě občanské společnosti. Aby byla dokázána jeho vina, navrhlo státní zastupitelství jako svědka pouze jednu osobu z několika vyslechnutých, které pobývaly v kritickou dobu s oběma společně v téže separaci. Síla obžaloby se tedy zakládala jen na výpovědi jediného svědka, ačkoli, jak vyplývá z vyšetřovacích protokolů, ostatní svědci vypovídali v tom smyslu, že nic neslyšeli ani neviděli, že o ničem nevědí apod.
Srov. k tomu Národní listy 25. října 1894.

1852 podrobně upravoval uvedené čtyři okruhy podmínek, za kterých se stávala krádež zločinem, a to při splnění alespoň jedné z nich. Jako přestupky se měly trestat všechny krádeže, které nemohly být trestány jako zločiny podle příslušných ustanovení trestního zákona.[35]

Ze soudní statistiky plyne, že přestupkových krádeží se ročně vyskytovalo zhruba desetkrát více než zločinů krádeže, přičemž zahrnovaly absolutní většinu všech spáchaných a okresními soudy odsouzených majetkových přestupků. Pohyb počtu osob ročně odsuzovaných okresními soudy za přestupek krádeže proto nejvěrněji zobrazuje vztah sociálních poměrů námezdně pracujících a nezaměstnaných k majetkové delikvenci.[36]

Poměrně přesnou definici skutkové podstaty krádeže obsahuje § 171 tr. z. z roku 1852. Tato definice přináší oproti předcházejícím rakouským trestním zákonům, zejména trestnímu zákonu z roku 1803, změnu nazírání na předmět krádeže. Zatímco dříve se pro něj používalo pojmu "statek", nový trestní zákon z roku 1852 zaměnil toto slovo za výraz "věc".[37]

Stěžejní význam pro posouzení krádeže jako zločinu měla hodnota odcizené věci. Byla-li větší než 25 zlatých,[38] stávala se krádež automaticky zločinem. Hranici 25 zlatých převzal trestní zákon z roku 1852 beze změny z předchozího trestního zákona z roku 1803 bez ohledu na postupné zvýšení hladiny cen zboží za uplynulé půlstoletí.[39] Z hranice 25 zlatých vycházely dokonce i trestněprávní předpisy před rokem 1803, a to josefinský trestní zákon z roku 1787 při posuzování, zda krádež naplňuje znak kriminálního, anebo pouze politického zločinu, a před tímto zákonem i Tereziána. Tato skutečnost,která se týká

---

35) Viz §§ 171-180, 185-189, 460, 462-466 tr. z. č. 117/1852 ř. z.

36) Stíhání a trestání přestupků krádeže spadalo pravidelně do agendy okresních soudů. Jen zcela malé procento přestupků krádeže bylo odsouzeno vyššími soudními instancemi, a to výjimečně v důsledku konkurence tohoto přestupku se zločinem nebo přečinem, anebo tehdy, jestliže určitá osoba byla obžalována pro zločin nebo přečin, ale uznána vinnou pouze za přestupek.
Srov. k tomu Oesterreichische Statistik, VI. Band, 3. Heft, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege ... im Jahre 1882, Wien 1885, Einleitung, str. XLI a násl. Např. v roce 1882 bylo v Čechách odsouzeno za přestupek krádeže okresními soudy 35 891 osob a soudními dvory (tj. vyššími soudními orgány) 374 osob.

37) Srov. J. K a l l a b , Předmět krádeže dle práva rakouského, Právník 1907, zvl. výtisk; J. Š t o l l a , Krádež dle osnovy trestního zákona, Právník 1894, str. 409. Podle § 171 tr. z. z roku 1852 se dopustí krádeže ten, "kdo pro svůj užitek cizí movitou věc z držení někoho jiného bez jeho přivolení odejme". Účastenství neboli podílnictví na krádeži pak spočívalo podle §§ 185-186 a 464 tr. z. v přechovávání a ukrývání ukradené věci, v jejím zašantročení nebo převedení na osobu pachatele tohoto zvláštního deliktu.

38) Po zavedení korunové měny v roce 1892 se dosavadní 1 zlatý rovnal 2 korunám nové měny.

39) Srov. § 153 I. dílu tr. z. z roku 1803 a § 173 tr. z. z roku 1852.

nejen krádeže, ale i dalších majetkových trestných činů, byla již brzy kritizována právní praxí, neboť trestní zákon z roku 1852 se vlastně jevil přísnějším v posuzování majetkových zločinů než jeho předchůdce.

Jan Nep. Lhota vyslovil již v roce 1861 názor,že by současně platný trestní zákon měl zvýšit peněžitou sumu působící kvalifikaci trestných činů, a to zvláště u krádeže, zpronevěry, podvodu a veřejného násilí spáchaného zlomyslným poškozením cizího majetku. Důvodem je skutečnost, že na počátku 19. století se věci prodávaly za mnohem menší cenu a peníze měly tehdy větší hodnotu než v polovině 19. století.[40] Částky rozhodné pro trestní posuzování činu byly zvýšeny až zákonem č. 73/1910 ř. z. ze dne 9. dubna 1910, který novelizoval v tomto směru platný trestní zákon.

Na druhé straně však trestní zákon z roku 1852 posuzuje mírněji případy recidivy. Zatímco podle trestního zákona z roku 1803 se stala krádež zločinem bez ohledu na hodnotu ukradené věci, byl-li pachatel již dvakrát předtím potrestán za zločin nebo přestupek krádeže,trestní zákon z roku 1852 k tomu přidal podmínku, že ukradené věci musí mít zároveň cenu větší než 5 zlatých.[41]

Trestní zákon z roku 1852 v podstatě převzal beze změny sankční ustanovení předcházejícího trestního koexu. Podle obou byl trestem za zločin krádeže těžký žalář trvající od 6 měsíců do 1 roku, v případě přitěžujících okolností od 1 roku do 5 let. Jestliže ukradená věc měla hodnotu větší než 300 zlatých, měl být uložen trest těžkého žaláře od 5 do 10 let. Stejnou trestní sazbu stanovil za zločin krádeže i vojenský trestní zákon z roku 1855.

Přestupek krádeže se trestal prostým nebo tuhým vězením od 1 týdne do 6 měsíců s možností zostření tohoto trestu, přičemž horní hranici této trestní sazby zvýšil trestní zákon z roku 1852 z dosavadní tříměsíční podle trestního zákona z roku 1803.

Mnozí představitelé buržoazní právní vědy si uvědomovali zastaralost sankčních trestněprávních ustanovení. F. Joklík ve své příručce trestního práva z počátku tohoto století zdůrazňuje, že "tresty rakouského zákona trestního jsou přímo barbarské a zákon ten byl by dnes nesnesitelný, kdyby nedovoloval,aby tresty byly mimořádně jednak zmiňovány, jednak zaměňovány".[42] Proto pravidelné tresty byly v té-

---

40) J.N. L h o t a , O kvalifikaci trestných činů dle sumy peněžité, Právník 1861, str. 65. Srov. též M. V r a ň á k , Trestný zákon z r. 1878 a jeho triedna povaha, Právny obzor 1950, str. 281.

41) Srov. § 156 I. dílu tr. z. z roku 1803 a § 176 tr. z. z roku 1852.

42) F. J o k l í k , Katechismus rakouského práva trestního (hmotného), Praha 1904, str. 58-59.

to době už spíše výjimkou a praxe používala často zmírnění trestů podle §§ 54 a 266 tr. z., jakož i záměny trestu za mírnější podle §§ 55, 260 a 261 tr. z.,[43] a to nejen u krádeží, ale i u ostatních trestných činů, byly-li k tomu podmínky.

Vhodnější úpravou trestních sazeb za krádež a za další trestné činy se zabývaly také předkládané osnovy připravovaného trestního zákona, zvláště osnova uveřejněná na podzim roku 1909.[44]

Specifickým majetkovým deliktem svou povahou je pytláctví neboli krádež zvěře a škody způsobené na zvěři. Pytláctví považuje trestní zákon z roku 1852 za případ krádeže, která se z povahy svého spáchání stává podle § 174 zločinem, jestliže

a) hodnota ukradené věci činí více než 5 zlatých a zároveň

b) byla spáchána na zvěři, buď v lesích zahájených,nebo se zvláštní smělostí, anebo takovým pachatelem, který tím vedl takřka řádnou živnost.

Pytláctví je třeba odlišovat od krádeže dříví v lesích a lesního pychu. Osnova trestního zákona z roku 1909 už považovala pytláctví za samostatnou skutkovou podstatu odlišnou od krádeže.[45]

Trestní sankce platila i za překročení práva myslivosti. Postřelená zvěř se zaběhnutím na cizí pozemek stala v tu chvíli cizí věcí a bylo ji možno v tomto případě stíhat jen tehdy, dal-li k tomu svolení ten, kdo měl na příslušném pozemku právo myslivosti. Kdo si tedy takovou zvěř přivlastnil, dopustil se krádeže.[46]

Krádeže přestaly být podle § 187 tr. z. trestné, jestliže pachatel z účinné lítosti sám nahradil vzniklou škodu, a to dříve, než se soud či jiný orgán dozvěděl o jeho provinění. Krádeže spáchané mezi manželi, rodiči a dětmi a mezi sourozenci se považovaly za přestupky, jestliže tyto osoby žily ve společné domácnosti, a měly se trestat jen na základě žádosti hlavy rodiny podle trestní sazby stanovené za přestupek krádeže.

---

43) Srov. ZST, C 201/1860.

44) Srov. F. S t o r c h , Prozatímní osnova zákona trestního z měsíce září 1909, Právník 1910, zejm. str. 327.

45) Srov. k tomu § 174 odst. II. písm. g)/f)/ tr. z. z roku 1852; J. K a l l a b , Trestní právo hmotné, Praha 1935, str. 233; F. S t o r c h , op.cit., str. 324; ZST, C 1269/1893; Národní listy 27. října 1894.

46) Knižní vydání trestního zákona z roku 1852, Praha 1873, str. 179.

IV.

Studium rakouských soudních statistik a archívního soudního spisového materiálu otvírá široké možnosti poznání třídnosti buržoazní justice v jejím přístupu ke stíhání a trestání krádeže, která byla nejčastěji páchaným majetkovým deliktem, jakož i objasnění závislosti majetkové kriminality v této oblasti na hospodářském a společenském vývoji v Čechách v epoše kapitalismu volné soutěže a jeho přerůstání v monopolistický kapitalismus.

Plně se potvrdila obecná závislost růstu zločinných i přestupkových krádeží na nedostatečných životních podmínkách třídy námezdně pracujících a masové nezaměstnanosti v období hluboké hospodářské krize po roce 1873. Přitom sociálně ekonomickou podmíněnost této majetkové kriminality nelze zaměňovat problematikou obecné kriminality asociálních živlů, i když také existence těchto sociálních skupin má své společenské a ekonomické kořeny.

Vedle krádeže, která mohla být podle trestního zákona z roku 1852 soudně trestným zločinem nebo přestupkem, znal rakouský právní řád i tzv. polní a lesní pych, který měl povahu správního deliktu a jehož stíhání a trestání náleželo do kompetence správních úřadů a bylo proto upraveno zvláštními správními předpisy.[47)]

Polním a lesním pychem se rozumělo nejen drobné odcizování polního a lesního majetku, nýbrž i jeho různé poškozování a jiné přestoupení zákazů, stanovených příslušnými správními předpisy nebo vydaných správními úřady. Rozdíl mezi krádeží a pychem spočíval tedy jednak v obsahu skutkových podstat a stupni společenské závažnosti těchto deliktů, jednak v příslušnosti odlišných státních orgánů k jejich projednání a potrestání.[48)]

Stejně jako výskyt krádeží a jiné majetkové trestné činnosti je i trestní ochrana existujících majetkových poměrů a výkon této ochra-

---

47) Lesní pych upravoval lesní zákon č. 250/1852 ř. z., polní pych společné nařízení ministerstev vnitra a spravedlnosti č. 28/1860 ř. z. a od roku 1875 zemské zákony o ochraně polního majetku (v Čechách zákon č. 76/1875 z. z. č.) Trestní zákon č. 117/1852 ř. z. znal vedle zločinných a přestupkových krádeží i zvláštní kvalifikovanou krádež, která byla přečinem, a to odcizení něčeho z hrobu (§ 306).

48) Srov. k tomu K. M a r x , Debaty kolem zákona o krádeži dříví, Spisy 1, str. 133-172. Marx v této své stati z roku 1842 kritizuje jednání porýnského zemského sněmu, který se přiklonil k názoru, že lesní pych je krádeží, neboť jinak "mohli by si lidé myslit, že zemský sněm skutečně lesní pych za krádež nepokládá". Dále viz Č. K l í č , Zpráva o referátu A. Zuckra "O některých nutných opravách trestního zákona", Právník 1895, str. 876. A. Zucker ve svém referátu vyslovil požadavek přesnějšího vymezení rozdílu mezi krádeží a pychem, neboť se v praxi oba pojmy často směšují a obyčejné sbírání jahod v lese bývá v některých případech kvalifikováno soudy jako krádež.

ny policejními a soudními orgány výrazem panujících sociálně třídních vztahů v dané etapě historického vývoje.

Třídní aspekty trestního stíhání se projevovaly zejména v rozpornosti přísného trestání drobných krádeží nebo jiných podobných majetkových deliktů, páchaných nezaměstnanými a živořícími příslušníky proletariátu z nouze a bídy, a vykořisťování námezdně pracujících buržoazií, které bývá často označováno dělnickými listy jako legální "zlodějství ve velkém".

Tabulka

Počty osob, které byly v jednotlivých letech odsouzeny za krádež:

Rok	Zločin krádeže		Přestupek krádeže (od okres. soudů)	
	Čechy	Morava+Slezsko	Čechy	Morava+Slezsko
1869	3 988	2 186		
1870	2 961	2 307		
1871	2 846	2 270		
1872	2 846	2 590		
1873	2 881	2 590		
1874	3 874	2 805	31 151	17 676
1875	3 330	2 839	30 521	17 882
1876	3 536	3 101	39 393	21 334
1877	3 831	3 414	43 757	24 422
1878	3 588	3 280	37 909	21 223
1879	3 303	2 906	38 905	19 657
1880	3 594	3 618	40 201	25 314
1881	3 940	3 717	38 561	24 928
1882	3 578	3 130	35 891	23 272
1883	3 354	3 224	37 837	24 826
1884	3 340	2 994	33 616	21 669
1885	2 998	2 873	37 667	22 335
1886	2 875	2 679	36 486	22 476
1887	2 838	2 750	32 143	22 396
1888	2 728	2 584	31 232	20 163
1889	2 708	2 741	30 139	20 990
1890	2 583	2 618	27 206	19 586
1891	2 693	2 593	26 821	20 834
1892	2 917	2 783	27 243	20 558
1893	2 567	2 291	26 732	19 372
1894	2 612	2 340	24 073	18 388
1895	2 265	2 088	21 783	17 616
1896	2 413	2 191	21 738	18 012
1897	2 515	2 335	23 231	18 337
1898	2 620	2 744	23 566	20 016
1899	2 611	2 407	20 179	17 431
1900	2 393	2 471	24 896	20 614

Tato tabulka byla zpracována na základě údajů rakouských soudních statistik: Statisticheš Jahrbuch, Vídeň, 60. a 70. léta 19. stol. (až do r. 1881) a Oesterreichische Statistik, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege, Vídeň (od r. 1882).

DAS DIEBSTAHLSDELIKT UND SEINE BESTRAFUNG IN BÖHMEN IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19.JAHRHUNDERTS

Jan Ryba

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seiner Abhandlung mit der Problematik des strafrechtlichen Schutzes der Eigentumsbeziehungen in der bürgerlichen Gesellschaft in Böhmen im Laufe der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts, und zwar konkret mit der Frage der Verfolgung und Bestrafung des Diebstahls. Das Verbrechen und die Übertretung des Diebstahls stellen im untersuchten Zeitraum das am öftesten begangene und zugleich auch am öftesten bestrafte Vermögensdelikt dar.

Aus den statistischen Quellen sowie aus dem Aktenmaterial der Gerichtsarchive geht hervor, dass die Zahl der in den einzelnen Jahren begangenen Diebstähle von der sozio-ökonomischen Entwicklung der Gesellschaft deutlich bedingt ist und insbesondere in Zeiten der Wirtschaftskrise und Arbeitslosigkeit ansteigt, wo die Angehörigen der im Lohnverhältnis Beschäftigten und ihre Familien sich in unzulänglichen und kümmerlichen Lebensbedingungen befinden. Die Verfolgung und Bestrafung von Diebstählen und anderen Vermögensdelikten war nach Ansicht des Autors keine blosse Abwehrmassnahme der Gesellschaft gegen strafbare Handlungen, sondern bedeutete gerade im Hinblick auf die augenscheinliche Bedingtheit des Vorkommens von Vermögensdelikten durch die gesellschaftliche und ökonomische Entwicklung auch eine Art der Unterdrückung des Klassenkampfes der Arbeiterklasse durch den bürgerlichen Staatsapparat und zeichnete sich durch klare klassenbedingte Aspekte aus.

Der Autor behandelt im Zusammenhang damit auch das Rechtsbewusstsein der unterdrückten Klasse der Lohnarbeiter, das sich gesetzmässig von dem allgemein in den Rechtsnormen ausgedrückten Rechtsbewusstsein der herrschenden Klasse unterscheiden und mit diesem besonders im Falle der Beurteilung der Ursachen der Vermögenskriminalität in Konflikt geraten muss.

Přestupek krádeže

Zločin krádeže

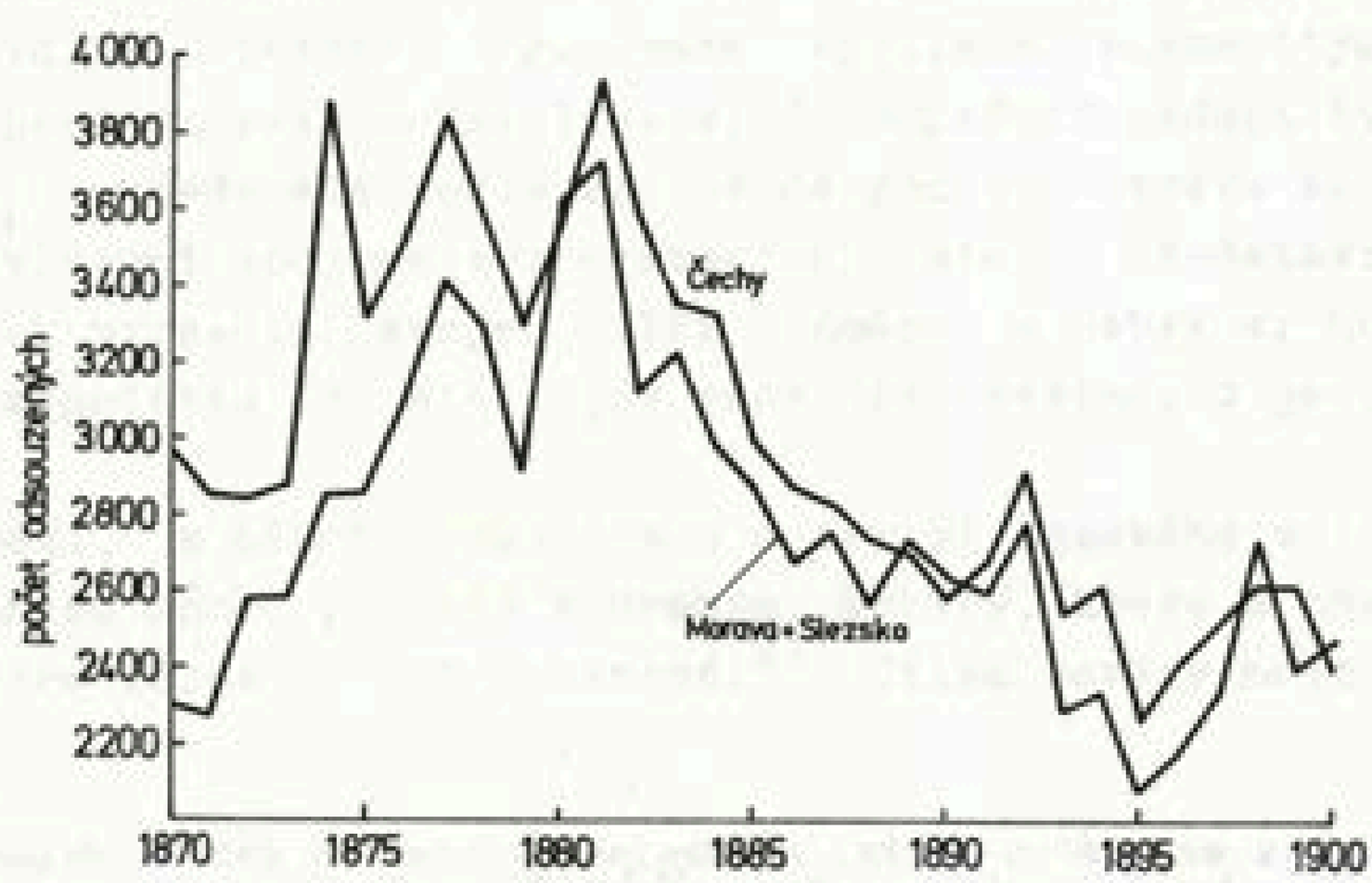

DAS ERDBEBENGEBIET VON SEEBRUGG
IN OSTSEEN IN DER ZWEITEN HÄLFTE
DES 18. JAHRHUNDERTS

STÁT A CÍRKEV V NÁVRHU NA REVIZI ZEMSKÉHO ZŘÍZENÍ V ČECHÁCH V PRVÉ TŘETINĚ 18.STOLETÍ

Valentin Urfus

Hovořit o poměru státu a církve jsme zvyklí zpravidla v jiných souvislostech, než k jakým směřuje nadpis tohoto článku; a to jak časově, tak věcně. Pokus o revizi Obnoveného zřízení zemského z r. 1627, které dovršilo porážku stavovského povstání, spadá, jak známo, do počátku 18. století, tedy do chvíle, kdy se svazek mezi státem a církví zdál být utvrzen předchozím protireformačním vývojem.

Víme sice odjinud, že vzájemný vztah obou těchto významných činitelů pozdně feudálního světa nemusel být vždy harmonicky souladný, pro naše země však s možností podobného vývoje obvykle nepočítáme. Pokud tu vůbec přichází něco, co s tím lze srovnávat, jsou to mocenské rozpory uvnitř církevní organizace vyvolané rozmanitými zájmy při provádění pobělohorské rekatolizace.[1] Soupeřící jednotlivci i instituce v nich vyhledávali vedle všeobecné podpory církve se strany státu ještě zvláštní spojenectví některých státních představitelů a snažily se tak prosadit svoje dílčí záměry a nabýt vrchu nad svými odpůrci. Na počátku 18. stol. jde však již většinou o jevy dávno překonané.

Ani pozadí, z něhož vyšel pokus o revizi zemského zřízení, nedává na prvý pohled mnoho podnětů k úvahám. Motivy, které o něm rozhodovaly, byly více formální než obsahové.[2] Cílem revize mělo být kodifi-

---

1) Ze známých autorů se toho v posledních letech dotkl ve svých pracech nejvíce zejm. Ed. W i n t e r (tak již v "Josefinismu a jeho dějinách", Praha 1945), který ve zmíněných rozporech hledal jeden z kořenů budoucí církev. politiky rak. josefinismu. V novější literatuře, jinak tématicky orientované, to dobře dokládají např. souvislosti, které na podkladě starších příspěvků uvádí Bedř. B a u m a n n , Filosofické názory Jana Marka Marci, Příspěvek k dějinám našeho myšlení v 17. stol., Praha 1957 (Rozpravy ČSAV, řada spol. věd, roč. 67/8), 13 a n.

2) Srov. článek autora tohoto příspěvku "K pokusu o revisi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století", Právněhistorické studie 16 (1971), 177; pokusy svého času ještě Höflerovy vysvětlovat pozadí revizního pokusu jinak odmítl již J. K a l o u s e k , České státní právo (2. vyd.), Praha 1892, 474/1.

kační uspořádání předpisů, které se zatím nahromadily a jejich srovnání s výchozími zásadami zemského zřízení. Jelikož legislativní produktivita pozdně feudálního absolutismu byla značná, byl to úkol vskutku aktuální.

A přece není třeba velkého důvtipu k tomu,aby bylo možno i v těchto zdánlivě jednoznačně probíhajících liniích odkrýt ledacos, co odráží soudobou skutečnost v její plné protikladnosti. Co tedy naznačuje, že i v revizních návrzích se uplatnily proudy směřující jak k další stabilizaci pozdně feudálního státu, tak - v jistém smyslu - i proti ní. Zvláště pak musí zaujmout,že řada těchto rozporů se zcela otevřeně vyhrotila v otázkách církevně politických. Lze proto hned úvodem a bez nadsázky říci, že pokus o revizi zemského zřízení byl zároveň i pokusem o revizi dosavadního postavení církve a jejích představitelů v českém státě, a to způsobem, který pro ně nebyl právě příznivý. Že je tím odůvodněn samostatný zřetel věnovaný této stránce revizních návrhů, to už asi není třeba zvláště zdůrazňovat.

O nic méně je zajímavou okolnost, že revizní osnova zemského zřízení to nečinila zcela otevřeně. Marně bychom v ní hledali zvláštní ustanovení o církvi a jejím poměru ke státu. Revizní návrhy si počínaly jinak: všechny tyto nové tendence byly jakoby skryty a přicházely tam, kde bychom je vlastně ani neočekávali - totiž tam, kde se hovořilo o právech a výsadách jednotlivých stavů, v našem případě duchovního stavu.[3]

To ovšem probouzí celou řadu rozmanitých myšlenek. Zařazení duchovenstva mezi zemské stavy mělo u nás na počátku 18. století sice již určitou tradici, byla to však tradice nedávná, odporující ostatně předchozímu vývoji.[4] Vždyť právě toto opatření přineslo jako symbol vítězství absolutismu a katolické církve až Obnovené zřízení. Jestliže tedy nyní pokus o revizi zemského zřízení toto ustanovení tak výrazně doplňoval, pak je to jistě významné samo o sobě. Zároveň je tím však naznačeno i něco dalšího: dotčené změny musely být nepochybně podmíněny vývojem, který časově byl ohraničen oběma právě uvedenými udá-

---

3) "K pokusu o revisi ...", 189-190.

4) Byl ovšem určitý rozdíl v tomto směru mezi Čechami a Moravou. Na Moravě měla sněmovní reprezentace duchovních starší nepřetržitou tradici. V 16. století nebyl však ani na Moravě duch. stav prvým, nýbrž v celkovém pořadí druhým a při niasování dokonce až třetím, neboť odevzdával svůj hlas spolu s městy (na duchovenstvo bylo pohlíženo jako na součást královské komory a proto také jeho styk s ostatními stavy prostředkoval podkomoří) - k tomu Fr. K a m e n í č e k . Zemské sněmy a sjezdy moravské, III., Brno 1905, 73, 82 a n., 103, 531, 550.

lostmi, tedy vydáním Obnoveného zřízení a pokusem o jeho revizi na počátku 18. století.

Pročítáme-li Obnovené zřízení, není příliš obtížné se přesvědčit, že ustanovení, která jsou tu o duchovním stavu obsažena, jsou ve svém doslovném znění jasná a jednoznačná.[5] Duchovenstvo jako celek je považováno za zemský stav a je v poměru k ostatním zařazeno na prvé místo, má tedy lepší postavení než nejvyšší šlechta. Stav, tedy privilegovanou skupinu pozdně feudální společnosti, která má jistá politická práva, tvoří všichni duchovní, skutečný výkon těchto práv, spojený především se sněmovní reprezentací, připadá však jen hierarchii a prelátům. Na sněmu mají zasedat biskupové a infulovaní preláti, kteří drží statky zapsané v zemských deskách. Určitou pozornost může snad vzbudit ještě odůvodnění, které k dotčeným ustanovením Obnovené zřízení připojuje; opírá se v podstatě o dvojí myšlenku: jednak je prý třeba stavovská práva duchovním přiznat proto, že to vyžaduje úloha náboženství ve veřejném životě a že to odpovídá podobnému postavení duchovenstva jinde; jednak - a to je vlastně na celém tomto zdůvodnění nejzajímavější - bylo nutno prý navázat na podobný stav, který se vytvořil již v době Karla IV. a jehož další plynulý vývoj byl přetržen husitským hnutím a reformací.

Určitý historismus, jenž v dikci dotčených ustanovení proniká, připomene jistě podobná stanoviska, která převládla později v českém barokním dějepisectví, jež se rádo vracelo k období vlády největšího z našich Lucemburků. V Obnoveném zřízení jsou však podobné reminiscence oslabeny hned tím, co následuje: otevřeně,až naivně se doznává, že vlastně vůbec nejde jen o to propůjčovat duchovním zvláštní práva, ale o něco daleko prozaičtějšího, totiž o jejich podíl na státních financích; i ve středověku byla prý jejich účast na politickém životě motivována podobně. Budeme mít ještě příležitost se přesvědčit o tom, že tu z obsahu zemského zřízení zaznívá téměř prorocký tón. Pro tuto chvíli, tedy pro dobu těsně po porážce stavovského povstání, musí se ovšem pozornost soustředit jinam. Poměrně složité a ideově pečlivě propracované zdůvodnění těchto míst ukazuje, že v otázce postavení duchovního stavu nebylo asi dlouho jasno a že tedy můžeme předpokládat i jisté rozpory při jejím řešení v průběhu přípravy Obnoveného zřízení.

Opravdu tomu tak bylo. Určitá část české katolické šlechty, a to i těch kruhů, o jejichž věrnosti nové politické orientaci nemohlo být pochyb, měla, jak se zdá, k priioritě duchovních před ostatními stavy

---

5) Čl. A 24; podle Deklaratorií a novel A a 10 musil mít biskup řádnou jurisdikci.

výhrady. Bezpečně to víme o Martincovi, který se právě v době, kdy se Obnovené zřízení chystalo, přimlouval za jiné řešení. Souhlasil s tím, aby duchovní zasedali na sněmu jako stav, nikoliv však v přednostním pořadí; určité výhody byl ochoten přiznat jen pražskému arcibiskupovi.[6] Šlechtická pýcha a patrně i jisté tradice v nazírání na postavení duchovních převážily tedy nad jinak neotřesitelnou oddaností církvi i u takové osobnosti jako byl jeden z defenestrovaných místodržících.

Mnoho z toho dnes již dovedeme těžko pochopit. Uvědomíme-li si však, že spory o pořadí na sněmu měly v životě této, ale i předchozí, jakož i následující doby dlouho svoje významné místo, pochopíme, že to nebylo nic druhořadého a porozumíme také tomu, proč současníci dovedli vše, co s tím souviselo, tak citlivě prožívat. Ostatně priorita duchovních byla i pak v jistém ohledu fikcí, nebyla ani při obstarávání všech stavovských záležitostí dodržována, asi tím spíše, že ji nebylo možno ani technicky do všech důsledků provést.[7]

V každém směru bylo však přednostní postavení duchovního stavu v Obnoveném zřízení atributem vítězného absolutismu. Nově získaná stavovská práva duchovních se tak dostávají do těsného sousedství jiných významných změn, jež pobělohorský zákoník rovněž přinesl a jejichž smysl byl podobný, tedy do těsného sousedství opatření, jimiž byla omezována iniciativa českého sněmu a pokořována královská města.

Ustanovení Obnoveného zřízení, a to už z nich na prvý pohled nevyplývá, byla však v jistém smyslu jen rámcová a jakási předběžná. Jejich provedení bylo třeba teprve uskutečnit, jak to odpovídalo postupující rekatolizaci, a zvláště tomu, jak spolu s ní počaly svoji činnost rozvíjet nové církevní instituce. Lze asi říci, že i když zemské zřízení zajistilo duchovním stavovská práva a hierarchům a prelátům sněmovní reprezentaci, duchovní stav na sněmu nebyl ještě plně stabilizovaným tělesem. Tak se např. dovídáme, že bezpochyby krátce po vydání Obnoveného zřízení podává pražský arcibiskup Harrach návrh na upřes-

---

6) V průběhu přípravy Obn. zřízení prošla myšlenka sněm. reprezentace duchovenstva rozmanitými změnami - srov. k tomu A. G i n d e l y , Vznik Obnoveného zřízení zemského, Právník, XXXIII (1894): "Byl to právě Martinic, kdož navrhoval, aby na sněmu na předním místě zasedal pražský arcibiskup, ostatní preláté však aby následovali až za pány, ale před rytíři" (39 - byl nepochybně inspirován obdobnou praxí na mor. sněmu) - K a m e n í č e k , l.c., I., Brno 1900, 2); jeho stanovisko se také stalo vskutku oficiálním návrhem kodifikační komise, teprve při superrevizi v r. 1625 rozhodl panovník, aby duchovenstvo bylo stavem prvým. Svědčí o tom list z 3.IV.1625 (Stát. ústř. archiv, ČDK IV. H 4, kart. č. 716), jímž panovník sděluje svoje rozhodnutí praž. arcibiskupovi a žádá od něho zprávu jací jsou v Čechách preláté a jaké mají tituly a pravomoc; svoje rozhodnutí odůvodňuje právě tím, že se má duchovenstvu dostat takového postavení jako mělo za Karla IV.

7) K a l o u s e k , l.c., 444.

není toho, kdo má na sněmu jako představitel duchovního stavu zasedat.[8] I v dalších desetiletích, jež následují, je možno sledovat v podstatě dvojí směr vývoje. Na jedné straně se s představiteli duchovního stavu setkáváme v souvislosti s významnými akcemi, které stavové podnikají a které souvisejí s jejich stavovskými právy; bylo tomu tak mimo jiné v polovině století, když byl sestavován první katastr - berní rula.[9] Na druhé straně však ledacos svědčí, že ještě ani později nebylo složení duchovního stavu do všech podrobností vyjasněno a ustáleno.[10]

Zvláště dobře to naznačuje skutečnost, že normativní akt, kterým mělo být definitivně upraveno, spadá až do r. 1681,[11] tedy více než půl století po vyhlášení Obnoveného zřízení. Jeho ustanovení nebyla sice nikterak převratná - v celkových rysech vycházelo z toho, oč se opíraly již Harrachovy návrhy - lze z nich však přece jen něco vyčíst. Obojí, tedy Harrachovo stanovisko i konečná úprava z r. 1681 se shodují v několika bodech. Na sněmu má být zastoupena hierarchie, tedy biskupové; pokud jde o ostatní složky, u nichž sněmovní reprezentace přicházela rovněž v úvahu - jednalo se o kapituly a kláštery (popř. představené) některých řádů (benediktinů, cisterciáků, premonstrátů a augustiniánských kanovníků) - mělo platit rozdělení duchovního stavu do několika tříd. Ponecháme-li stranou prvou z nich, do které byli zařazeni ordináři a vedle nich (což byla určitá zvláštnost) i velkopřevor maltézského řádu, byla druhá vyhrazena opatům oněch klášterů,

---

8) Fr. K r á s l , Arnošt hrabě Harrach ..., Praha 1866, 248: kromě arcibiskupa a biskupů, včetně praž. světícího biskupa (Harrach učinil tedy svůj návrh nepochybně před r. 1640, poněvadž svět. biskup nesplňoval požadavek deklaratorií o řád. jurisdikci), měli duchovnímu stavu náležet maltézský velkopřevor, dva zástupci svatovítské kapituly, probošt vyšehradský, opati-vizitátoři, probošt litoměřický; u dalších řádových hodnostářů pak rozhodovalo skutečné nebo domnělé stáří jejich kláštera.

9) Berní rula 1, K edici berní ruly (Úvodní pojednání), Praha 1950, 35, 40 - platilo to nejen o vizitačních komisích, nýbrž i o tzv. hlavní komisi, která působila v padesátých a šedesátých letech a která byla jakýmsi předchůdcem pozdějšího zem. výboru - k tomu i H. P l i e d e r , Zemský výbor v království Českém, Zprávy zemského archívu království Českého, V, Praha 1918, 45 a n.

10) Na Moravě, jak se zdá, proběhla pobělohorská konsolidace duchovního stavu rychleji, což bylo jistě dáno hlubší tradicí jeho sněmovní reprezentace; po právní stránce jejím základem spolu s moravským Obn. zřízením byl reskript z 10. IV.1638 - srv. P. v. C h l u m e c k y , Darstellung der altständischen Verfassung des Markgrafthums Mähren, Brünn 1861.

11) Byl to reskript (jindy se hovoří o pragmatice nebo dvor. dekretu) z 5.I. 1681, který byl otištěn i ve Weingartenově, Codexu Ferdinandeo-Leopoldino-Carolinu - k tomu B. B a x a , Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České od roku 1749-1848, Praha 1908, 13 a n., který však obsah zmín. reskriptu netlumočí v podrobnostech správně; srv. dále i to, co uvádí K r á s l , l. c., 248-5 o tom, že oseckému opatovi Bern. Hartingrovi bylo Leopoldem I. vráceno právo zasedat na sněmu, a stejně tak i podobnou zmínku o zlatokorunském Matyáši Ungarovi - je to charakteristické i pro hodnocení reskriptu z r. 1681 (níže v textu).

kteří měli vizitační práva nad ostatními, třetí pak ostatním řeholním hodnostářům.Zástupci kapitul zasedali spolu s ostatními v prvé a třetí třídě podle své funkce a významu instituce, kterou reprezentovali.[12)]

Na prvý pohled jde tedy vlastně jen o úpravu pořadí, v němž duchovní na sněmu zasedali, tedy o úpravu něčeho, co pro dnešního pozorovatele může sice vyhlížet podružně nebo dokonce malicherně,co však, jak byla o tom již učiněna zmínka, mělo ve své době značnou důležitost.[13)] V tomto smyslu by tedy opatření z r. 1681 jen odstraňovalo eventuální spory, které mohly v těchto citlivých záležitostech feudální kurtoazie vznikat. Rozdíly mezi tím, co bylo ustanoveno v r. 1681 a tím, co proklamovalo Obnovené zřízení, se však objeví, jakmile si uvědomíme, že se tu vlastně znovu klade důraz na to, že o složení duchovního stavu rozhoduje především panovník,[14)] což samozřejmě nebylo v souladu s tím, že Obnovené zřízení zajistilo jednou pro vždy sněmovní reprezentaci každému prelátu, jenž splňoval podmínky pro uvedení na sněm. Zdá se tedy, že ustanovení zemského zřízení byla v dalších desetiletích provedena tak,že sněmovní reprezentace duchovních byla nejen přesněji vymezena, nýbrž v jistém ohledu i omezena spolu s důrazem na to, že je to panovník, kdo o tom rozhoduje.[15)]

---

12) Odchylky proti Harrachovu stanovisku byly celkem nepodstatné: ze sněm. reprezentace v 1. třídě byl vyloučen praž. svět. biskup (srv. Deklaratorie), zato byla rozmnožena delegace praž. svatovítské kapituly (probošt + 2 zástupci);jinak do 1. třídy náležel nově litoměřický biskup (nahradil probošta) a proboští vyšehradský a staroboleslavský (podle K r á s l a , l.c., 248 se již v polovině 17. stol. ucházel o členství v duch. stavu boleslavský probošt Rudolf Roder z Feldburka, tehdy však marně); do 2. třídy byli pojati vizitátoři, pohyblivým byl cisterciánský vizitátor, který byl volen, jinak nově bylo upraveno postavení opatů karlovského a emauzského (srv. k tomu i J.J. P e i g e l z P e i g l f e l d u , Oeffentliche Vorlesungen über die königliche Stadtrechte, neue Landesordnung, Novellen... Prag 1770, 36); konečně později od r. 1697 (rezoluce z 29.I.) do 1. třídy byl vřazen i křižovnický generál.

13) Dobře toto ovzduší charakterizuje způsob, jakým bylo podrobně upravováno i pořadí uvnitř jednotlivých tříd (např. opaté-vizitátoři měli zasedat "secundum prioritatem acceptae possessionis", ale tak že benediktinský měl mít vždy přednost a karlovský a emauzský měli být na posledních místech); jiným výmluvným dokladem je spor o místo maltézského velkopřevora (K r á s l , l.c.): svatovítský probošt se např. domáhal (byl to Šimon Brosius z Horštejna) přednostního pořadí před velkopřevorem; zvl. postavení velkopřevora, ustanovené výslovně v Obn. zřízení, plynulo i z toho, že býval členem sboru místodržících - Fr. R o u b í k, Místodržitelství v Čechách v letech 1577-1749, Sborník archívních prací, XVII. (1967), zejm. tabulky.

14) Charakteristickým je, že titulární kalendáře z 18. století ("Neuer Titular-Kalender zu Ehren des H. Wenzeslaus ...") citují pragmatiku z r. 1681, tak jako by teprve jí bylo duchovním uděleno právo zasedat na sněmu.

15) Řada významných církevních hodnostářů zůstávala tak skutečně i nadále mimo sněmovní reprezentaci: např. probošt a děkan kapituly u Všech svatých, domští děkané litoměřický a královéhradecký, infulovaný převor maltézský (srv. D. K o s t e t z k y , System der politischen Gesetze Böhmens, Prag 1816, I., 153-4), rovněž probošt Cyriáků, který v druhé pol. 17. stol. býval i velkopřevorem

Skutečně také veškeré rozpaky asi rázem zmizí, obrátíme-li pozornost k souvislostem, jimiž vydání několikráte již zmíněné úpravy z r. 1681 muselo být dotčeno. Do poslední třetiny 17. století spadá u nás povážlivé zhoršení vztahů mezi státem a církví. V čele církevní organizace v Čechách se na konci sedmdesátých let ocitl nový arcibiskup, kterým se stal mladý a průbojný Jan Bedřich z Valdštejna, pocházející z domácího panského rodu, nadto z rodiny, jejíž jméno musilo vyvolávat zvláště u habsburského dvora, ne právě příjemné vzpomínky. A téměř vzápětí se také poměr mezi státem a církví očividně kalí.[16] Nejsou to neznámé skutečnosti, literatura si jich povšimla již vícekráte, a přece jejich průběh ani pozadí neznáme přesně do všech podrobností. Bezpečně víme, že napětí mezi státem a církevními představiteli vyplnilo v podstatě celé období Valdštejnovy vlády. Spory propukly hned po jeho nástupu a znovu pak v polovině devadesátých let, tentokráte v nebývalou intenzitou. Jejich příčinou, alespoň bezprostřední, byly finanční otázky, zvláště účast duchovenstva na daňovém zatížení. Víme také, že to byly na svou dobu události poměrně významné,které pohnuly veřejným míněním a kterých bylo zřejmě i dlouho vzpomínáno.Ostatně bylo také proč: duchovní stav pod Valdštejnovým vedením se na sněmu postavil otevřeně proti vládním požadavkům a přešel dokonce do jakési obstrukce; ze strany panovníka následovaly pak projevy krajní nemilosti, protivící se hierarcha byl volán k poslušnosti,církevní hodnostáři byli zbavováni svých obročí a nakonec zřejmě vše vyřešila Valdštejnova smrt, která přišla nenadále ve chvíli, kdy spor vrcholil.

Konflikt nebyl jistě jen osobní záležitostí, i bezprostřední podněty, z nichž vyšel - tedy otázky finančního a daňového zatížení duchovenstva - byly zřejmě odrazem určitého objektivního vývoje, který střet mezi státem a církví připravoval a posléze učinil nevyhnutelným. Obecný rámec tomu propůjčilo nepochybně další upevňování panovnického absolutismu, které přineslo právě období vlády Leopolda I. Církev a její představitelé tomuto vývoji dosud unikali. Na rozdíl od ostatních vrstev tehdejší společnosti z podpory absolutistického státu spíše těžili. Jednou se však karta musela obrátit. Je proto nejen

---

(J.M. Z i m m e r m a n n , Diplomatische Geschichte der aufgehobenen Klöster, Kirchen und Kapellen in der königlichen Hauptstadt Prag, Prag-Leitmeritz-Teplitz 1837, 29); i později bylo sněmovní zastoupení duchovních omezováno rozmanitými předpisy o inkolátu - B a x a , l.c., 14.

16) K následujícímu srv. O. P l a c h t , Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století, Praha 1957, 245 a n. (Pl. také razí pro sněmovní opozici duchovenstva výraz obstrukce), dále i článek od autora tohoto příspěvku "K finanční pravomoci českého sněmu.v druhé polovině 17. století", Právněhistorické studie 15 (1971), 107.

logické, nýbrž i příznačné, že se spory vyhrotily právě tam,kde v politické oblasti duchovenstvo nejvíce získalo, tedy v oblasti stavovských práv.

To, co se v Čechách v devadesátých letech 17. stol. odehrálo mezi českou hierarchií a panovnickým dvorem, nebyla jen bouře ve sklenici vody. Šlo nepochybně o počátek souvisle se prosazující snahy nově upravit poměr absolutistického státu k církvi a podrobit ji státnímu dozoru.[17] Do tohoto proudu dobře zapadá jaksi v miniaturních rozměrech se opakující stavovská opozice duchovních na českém sněmu ke konci 17. století.

Skutečně také elaborát revizní komise,[18] která měla vypracovat nové znění zemského zřízení na počátku 18. stol., se jeví jako přímé pokračování těchto snah, jako jejich dotvrzení a systematické uspořádání. Klíč k jeho obsahu můžeme tedy opravdu hledat v období, které mu předcházelo.

Jaký byl tento obsah? Srovnáme-li Obnovené zřízení a revizní návrh, vidíme tam, kde se hovoří o duchovním stavu, na prvý pohled rozdíly. A není jich málo. Revizní elaborát je především daleko obsažnější. Jinak ale jeho text začíná podobně slavnostním prohlášením o významu náboženství a církve, ujišťováním o tom, jak hababuřtí panovníci obojí podporovali, čehož důkazem jsou právě stavovská práva duchovních a společenské postavení, jemuž se těší.

A přece hned v těchto úvodních větách je něco, co bychom asi nečekali, co sem jakoby nepatří a co také ostře kontrastuje s jinak uhlazenou, i když snad zároveň poněkud barokně topornou dikcí. Hovoří se tu o rozbrojích, ke kterým došlo v duchovním stavu a které byly natolik vážné, že se dotkly samotných základů politického zřízení, tedy samotných základů toho, co se tu označuje jako "status regni". To ovšem již něco znamená. Asi tím více, že prý těmto neblahým jevům podlehly i ostatní stavy. A aby nebylo pochyb, že je třeba hned na počátku uvést všechny tyto věci na správnou míru, výslovně se dodává, že panovníkovi přece přísluší právo rozhodovat o všem, co se dotýká církve a není ryze duchovní povahy, tedy vše, co se týká "temporalií" a "veřejného práva" ("ius publicum"), a to ne jen pro jeho panovnický majestát, nýbrž i proto, že mu náleží vrchní ochranné panství nad církví a v neposlední řadě i pro jeho zásluhy o upevnění nábožen-

---

17) K. A d á m e k , Doba poroby a vzkříšení,Roudnice 1878,62, P l a c h t, l.c., 246, který na Adámka navazuje.

18) Stát, ústřed, archív ČDK II. A 1, kart. č. 27; již Kalousek, l.c., 474 si povšiml, že v revizní komisi nebyl zastoupen duch. stav.

ství.[19] To je typická argumentace feudálního absolutismu a zároveň jsou to i průhledné narážky na to, k čemu došlo v Čechách v posledním desetiletí 17. stol. Ostatně materiály, které jsou spolu s důvodovou zprávou k revizním návrhům připojeny, na to jednoznačně odkazují.[20] Novou je tu jedině zmínka o určitém ohlasu těchto událostí mimo okruh duchovního stavu. Její význam zatím nedovedeme ocenit; nevíme, zda odráží skutečnost či zda snad vyjadřuje jen určitou hrozbu.

Jistá nevhodnost, ba netaktnost těchto narážek umístěných přímo do slavnostního úvodu musila být zřejmá asi i tvůrcům revizního elaborátu. Sotva náhodou se tu poněkud licoměrně dovozuje, že to, co má nové znění zemského zřízení o duchovním stavu přinést, je zamýšleno jen k jeho dobru, k zajištění jeho práv či krátce řečeno k jejich "konzervaci". Ale jakoby z obavy, aby ani to snad nebylo příliš, dodává se hned, že se tak děje prý jen proto, aby byla zároveň i uskutečněna větší rovnost mezi duchovním stavem a ostatními stavy. To je ovšem zřejmý rozpor,neboť o několik řádek výše tentýž text zdůrazňuje právě nadřazenost duchovních nad ostatními.

Zmíněné logické nepřesnosti ve formulacích nejsou jistě bezděčné. Celkový ráz návrhu to zcela vylučuje. Jsou daleko spíše ilustrací, že se tu návrh dotýká něčeho, co je vskutku živé a kde je třeba právě pro choulostivost těchto otázek postupovat energicky i opatrně zároveň.

Po této - možno říci - praeambuli následují jednotlivá konkrétní ustanovení. Formálně jsou rozdělena do dvou paragrafů, prvý se týká duchovního atavu či spíše poměru státu a církve, druhý sněmovní reprezentace. I jejich znění je uvozeno tím, že se ještě jednou,dokonce možná i patetičtěji než v úvodu zdůrazňuje,že duchovní stav má stejně jako ostatní stavy uznávat českého krále za svoji hlavu "in temporalibus".[21]

Velká pozornost je proto asi také - a to hned na několika místech - věnována církevnímu soudnictví. Kam směřovala, je jasné: smyslem navrhovaných ustanovení bylo zrušit relativní nezávislost církevní ju-

---

19) "... Alldieweilen aber sowohl zwischen der Geistlichkeit selbsten, als auch denen übrigen Ständen verschiedene den Statum Regni zuweilen mitberührende Zwistigkeiten in ein, und andern punct entstanden, welche der jederzeit uns zustehender Oberschutz-Herrschaft und Ober-Vogtey der in Unsern Erbländern, von Uns und Unsern Vorfahren, so festiglich stabilirten ... Religion und in Kraft deren Unsern Ertzhaus ... unstrittig zustehenden Privilegien niemand anders, als Uns und denen Nachkommen, den Königen in Böheimb quod temporalia et ius publicum zurichten und zu erörtern gebühret ...".

20) Srv. důvodovou zprávu ("Rationes et motiva") lit. L-P, z příloh č. 62, kde je uveden reskript vydaný v r. 1694 proti Valdštejnovi.

21) "... als das alleinige Haubt in temporalibus ...".

risdikce na státním aparátu. Charakteristické přitom bylo, že se tu argumentovalo starým českým provilegiem "de non evocando". Tedy to,co bylo ve skutečnosti omezením nezávislosti církevních soudů, bylo líčeno jako svého druhu výsada duchovního stavu,jež mu prý náleží právě pro jeho vznešené postavení.[22] Církevní jurisdikci měly zásadně vykonávat jen ty složky církevní organizace, které byly v dosahu moci českého krále. Obsah těchto návrhů dobře dokresluje jinak nenápadné ustanovení,jak má být poskytována církevním soudům asistence se strany státu, tedy světských orgánů. Zakotvuje se tu povinnost žádat o takovouto asistenci, a to zásadně soudy nejvyšší, aby se zřejmě vyloučilo nebezpečí, že nižší soud bude vůči církevnímu orgánu zachovávat nemístný respekt.

Na to navazuje ustanovení, které není ničím jiným než předchůdcem toho, co se později stalo známým pod jménem "placetum regium". Žádný právní akt vycházející od papežské kurie nemá být publikován bez souhlasu panovníka. Že:to revizní návrh myslel opravdu vážně, na to ukazuje až únavná přesnost, se kterou se vypočítávají všechny rozmanité druhy takovýchto opatření.

Jestliže tedy revizní návrhy směřovaly k tomu, aby byla vybudována důsledná kontrola církve se strany státu, pak nepochybně citlivým místem byly řeholní organizace, které pro svoji jakoby nedostátní povahu mohly snadno unikat. Proto je navrhováno, aby vizitační práva v klášterech vykonávali jen domácí řádoví hodnostáři.

Nezávislé postavení církve mělo být omezeno i jinak. Velmi ostrými sankcemi hrozí revizní návrh pro případ, že by církevní místa konala bez státního souhlasu nějaký provinční koncil. Pod tímto poněkud nejasným výrazem se nepochybně skrývá zákaz odbývat jakékoliv shromáždění duchovenstva, třeba pod záminkou výkonu stavovských práv, která by nebylo možno kontrolovat.[23] Ukazuje na to i výslovné ustanovení, že duchovní jsou povinni nést daňová břemena stejně jako ostatní stavové.[24]

Na konci prvého paragrafu se pak revizní návrhy více přibližují Obnovenému zřízení a vývoji, který na ně přímo navazoval.Je tu v podstatě opakováno - i když s některými zostřujícími doplněními - usta-

---

22) Dův. zpráva lit. S a příloha č. 79.

23) Jasně to ukazuje, že se hovoří nejen o "privinciale concilium", ale také o "andere Zusammenkunft", na které by se projednávalo něco "de statu publico". Těm, kdo by se takto provinili a jejichž jednání by bylo možno označit jako "delicta contra statum publicum immediate tendentia" se hrozí tvrdými tresty: vyloučením z "Landesfähigkeit", sekvestrací statků, obstavením temporalií apod.

24) "... dass vermög der Rechten dieses Königreichs in materia collectorum und in realibus die Geistlichen gantz gleich und ohne Unterschied mit denen übrigen Ständen angesehen sein sollen ...".

novení pobělohorského zákoníka o dispozici církevními statky[25] a v závěru je pak připojen odstavec o známém "contractus salis" z r. 1630, který ovšem v Obnoveném zřízení zmíněn nebyl, neboť k jeho uzavření došlo teprve po jeho vydání.[26]

Druhý paragraf je, jak bylo již naznačeno, věnován způsobilosti duchovních hodnostářů k sněmovní reprezentaci. Nejdůležitější zásady, jež jsou tu vysloveny, je možno shrnout takto: pod důslednou státní kontrolu mají být především postaveny všechny volby vyšších církevních představitelů; že jde vskutku více o kontrolu, než o otázky sněmovní reprezentace, napovídá to, že se hovoří i o volbách abatyší, u nichž samozřejmě účast na sněmu nepřicházela vůbec v úvahu. I důraz, jenž se klade na to, aby se prelátem nestal cizozemec, má asi podobný význam. Znovu se pak podtrhují povinnosti duchovních jako nositelů stavovských práv. Zajímavým je i ustanovení, které se na prvý pohled dotýká jen podrobností sněmovního ceremonielu, jehož smysl je však nepochybně hlubší: ti z duchovních hodnostářů, kteří mají významné státní funkce, mají na sněmu zasedat podle svého duchovního a nikoliv světského postavení.[27] Jde zřejmě o to, aby duchovní nepronikali mezi ostatní účastníky sněmu a nemohli po případě ovlivňovat jejich mínění. Jistě nás při této příležitosti napadne, že revizní návrh v souvislosti se známými událostmi na českém sněmu hovořil i o tom, že tehdejší opozice duchovních měla jistý ohlas i mimo duchovní stav.

Revizní návrh toho tedy obsahuje dost, co nutí k zamyšlení a co také vyvolává nezbytně další úvahy. Ostatně nejsou to myšlenky, které by se pohybovaly ve vzduchoprázdnu. O to se postarali sami jeho tvůrci, kteří k textu navrhovaných ustanovení připojili, jak již bylo o tom řeč na jiném místě, obsáhlou důvodovou zprávu a ještě obsáhlejší výběr materiálových příloh. Jejich zásluhou je také revizní návrh o duchovním stavu nejobsáhlejším z kodifikačních elaborátů.

Souvislost revizního návrhu s odporem duchovních proti vládním požadavkům na českém sněmu je v těchto přílohách - i to bylo již řečeno - zcela jednoznačná. A přece, čteme-li revizní návrhy, nemůžeme se zbavit dojmu, že tím vše ještě vysvětleno není. Že tedy - obrazně řečeno - bylo ve hře něco aktuálnějšího a významnějšího než jen snaha

---

25) Obn. zřízení čl. A 25, A 26.

26) Kontrakt byl uzavřen mezi Ferdinandem II. a Urbanem VIII.; ze starší literatury, sepsané u Č. Z í b r t a (Bibliografie české historie, IV. 2, Praha 1909, 682) srv. zvl. A. G i n d e l y , O vzniku tak zvané Cassa Salis, Výroční správa Král. čes. společnosti nauk, 1883, XVIII.-XXXIV; H. K o l l m a n n , O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis), Časopis Českého musea 1898, 139 a n.

27) Šlo např. o funkci tajného rady; duchovní neměli "seine Stelle bei dem Geistlichen Stand verlassen und sich eine anderwärtige Session erwählen ...".

odstranit možné následky těchto již dosti vzdálených věcí.Pochybnosti se pak rychle rozplynou, uvědomíme-li si, kdy revizní návrh vznikal, což jinak řečeno znamená,že k době jeho vzniku měly daleko blíže jiné události. Skutečně také není třeba je pracně hledat. Na počátku 18. století došlo mezi vídeňským dvorem a papežskou kurií k ostrému vyhrocení vzájemných vztahů, dokonce tak ostrému, že literatura tu neváhala hovořit - i když asi poněkud příliš výrazně - o posledním z mnoha konfliktů mezi císařstvím a pepežstvím.[28] Více než to, zda takovýto úsudek je přiléhavý či ne, nás musí zaujmout, že hlavními aktéry tohoto střetu byli Josef I. a Kliment XI. a že jeho mezinárodně politickou kulisu tvořilo dědictví po vymírající větvi španělských Habsburků. Není také náhodou,slyšíme-li zaznívat v revizních materiálech slova připomínající středověké zápasy mezi církví a státem.[29]

Mnohé se tak vyjasňuje. Smysl revizních návrhů se stává více srozumitelným. Zvláště dobře pak pochopíme, proč snaha o uplatnění důsledné kontroly nad církví se nezastavila ani před papežskou kurií, což by jinak české události samy o sobě mohly sotva vysvětlit.

Lépe můžeme však postihnout i způsob, jakým jsou všechny tyto tendence v revizním návrhu vyjádřeny. Z toho, co bylo již uvedeno, je celkem zřejmé, že revizní návrh užíval v tomto směru dvojí - možno říci - obsahové i formální odstínění.

Jednak se v nich stále opakují narážky na vícekráte již dotčenou českou sněmovní opozici. Dokonce v takové míře, že chvílemi máme dojem, že nečteme text revizního návrhu, ale nějaký daleko starší dokument, časově podstatně bližší stavovskému povstání z l. 1618-20 (přitom je příznačné, že právě v revizním návrhu bylo uvažováno o tom vymýtit z textu zemského zřízení připomínky bělohorské porážky.[30]). Na druhé straně s tím kontrastuje to, čeho jsme se rovněž již dotkli a co v některých místech působí jako lstivá licoměrnost: duchovnímu stavu se připomíná jeho přednostní postavení, omezení, jež staví církevní orgány pod státní kontrolu, jsou vydávána za privilegium, zdůrazňuje se, že vyšší církevní hodnostáři nemají být cizozemci - tedy jedním slovem se apeluje na určité stavovsko-patriotické city, které bylo asi možno u duchovenstva předpokládat anebo které měly být vyvo-

28) Osw. R e d l i c h , Das Werden einer Grossmacht, Österreich von 1700 bis 1740, Wien-Leipzig 1938 (Geschichte Österreichs, begonnen von A. Huber, VII.), 82 a n., 93.

29) V dův. zprávě lit. P se např. praví: "... Dass Ihro Maist. in temporalibus keinen superiorem und auch keine Disposition oder Bullas von dem Röm. Hoff wieder Dero allerhöchste Iura erkennen ..."; podobně lit. X: "... Nachdeme Euer Maist. obdeducirter massen keinen superiorem in temporalibus erkenne ...".

30) "K pokusu o revizi ...". 179-180.

lány.Že tyto nálady nemusely být tehdejšímu duchovenstvu vskutku cizí a že tu tedy řeč revizních návrhů nemusela vyznívat do prázdna, na to by mohlo ukazovat, co v posledních letech objasnily dějiny výtvarných umění v souvislosti s ideovým pozadím tak řečené české barokní gotiky.[31] Pak ba ovšem tento záměr byl snadno postižitelný. Můžeme tedy předpokládat, že ve chvíli, kdy se vztahy mezi habsburským dvorem a kurií prudce zhoršily, šlo nejen o zvýrazňní práv absolutistického státu vůči církvi, nýbrž zároveň i o to,aby duchovenstvo českých zemí bylo získáno pro určitou spolupráci nebo alespoň o to, aby nemohlo vystupovat jako pátá kolona. V takovémto kontextu ovšem připomínky sněmovní opozice z devadesátých let 17.století dostávaly nový význam.

Je tu však ještě něco jiného, co revizní návrhy, pokud šlo o poměr státu a církve, musí rovněž činit přitažlivými a co jim dodává významu, třeba k jejich provedení nikdy nedošlo. Nemůže být pochyb, že myšlenky uplatněné v jejich obsahu mají v mnohém blízko k tomu, co se stalo pak východiskem nové církevní politiky absolutistického státu v jeho tereziánském a josefinském období. Revizní návrh tuto změnu již předznamenává. Má tedy význam nejen pro osvětlení doby, v níž vznikl, nýbrž i pro poznání obecného horizontu pozdějšího vývoje.

---

31) V. K o t r b a , Česká barokní gotika, Dílo Jana Santiniho-Aichla, Praha 1976.

STAAT UND KIRCHE IM REVISIONSENTWURF DER LANDESORDNUNG IN BÖHMEN IM ERSTEN DRITTEL DES 18.JAHRHUNDERTS

Valentin Urfus

Zusammenfassung

Im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts wurde in Böhmen und Mähren der Versuch einer Revision der Landesordnung unternommen (darüber wurde im Periodikum Právněhistorické studie eine Abhandlung im Jg. 16/1971 veröffentlicht).

Die resümierte Abhandlung befasst sich mit einer Seite dieses Versuches, die besondere Aufmerksamkeit verdient. In den erhaltenen Revisionsmaterialien ist der Entwurf neuer Bestimmungen über die Stellung des geistlichen Standes am umfangreichsten.Inhaltlich unterscheidet sich dieser Revisionsentwurf völlig von dem, was diesbezüglich in der Vernewerten Landesordnung aus dem J. 1627 festgelegt war, die nach der Niederwerfung des böhmischen Ständeaufstandes erlassen wurde und zu Beginn des 18. Jh. revidiert werden sollte. Die Revisionsentwürfe bringen Grundsätze zum Ausdruck,die in manchen Belangen die spätere Theresianische Regelung des Verhältnisses von Staat und Kirche antizipieren.

Man muss sich also die Frage stellen, wodurch diese durchgreifende Änderung motiviert wurde, und dies gerade zu einer Zeit, da in den böhmischen Ländern die Gegenreformation verlief und die Beziehungen zwischen Staat und Kirche sonst völlig harmonisch zu sein schienen. Die Revisionsentwürfe geben darauf teilweise die Antwort selbst: sie sprechen viel von dem heftigen Konflikt, der in Böhmen im ausgehenden 17. Jahrhundert ausbrach, als sich der Pager Erzbischof Johann Friedrich von Waldstein am böhmischen Landtag einigen von Wien gestellten finanziellen Anforderungen widersetzte. Für den Beginn des 18. Jahrhunderts, da der Versuch einer Revision der Landesordnung ablief, vermag allerdings diese Erklärung nicht auszureichen. Wir müssen sie daher noch anderswo suchen: zweifelsohne darin, dass zu derselben Zeit eine jähe Verschlechterung der Beziehungen des Habsburgerhofes zur päpstlichen Kurie (Josef I. und Clemens XI.) eintritt.

K PRACÍM O DĚJINÁCH HORNÍHO PRÁVA

František Hoffmann

Zkoumání dějin horního práva dosáhlo u nás vrcholu před první světovou válkou, zejména pracemi A. Zychy a J. Čelakovského.[1] Za první republiky byly doplněny významnou prací W. Weizsäckera,[2] ale vcelku produkce v tomto oboru nebyla bohatá. Teprve po r. 1945 a zejména v posledních letech nastalo opět určité oživení. Byl publikován značný počet prací a je proto účelné pokusit se o jejich přehled a zhodnocení. Jádrem tohoto přehledu jsou práce z let 1945-1978, ale je zachycena i většina prací od počátku století, kdy bylo vydáno dílo Zychovo. Přitom nejde ani o úzký a časově omezený výběr několika prací podrobených zevrubnému rozboru, jako tomu bylo kdysi u J. Čelakovského a A. Zychy,[3] ani o bibliografickou úplnost. Pokusíme se sice o zachycení všech prací věnovaných hornímu právu v českých zemích do vydání horního zákona z r. 1854 a ke srovnání uvedeme i některé práce o horním právu v sousedních zemích, bude však nezbytné, až na výjimky, pominout zmínky o horním právu v pracích o dějinách hornictví, numismatice, dějinách měst aj., které se tam vyskytují dosti často a někdy nejsou bez významu.

Horní právo nemá úplné speciální b i b l i o g r a f i e . Od souhrnu starších prací publikovaného Č. Zíbrtem[4] mu byla věnována pozornost v bibliografii české příp. československé historie[5] a

---

1) A. Z y c h a , Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, I-II, Berlin 1900, J. Č e l a k o v s k ý , Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, 264-292.

2) Sächsisches Bergrecht in Böhmen. Das Joachimsthaler Bergrecht des 16. Jahrhunderts. Forschungen zur Sudetendeutschen Heimatkunde, Heft 5, Reichenberg 1929.

3) J. Č e l a k o v s k ý , Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých, Sborník věd právních a státních 1, 1901, 134-157, 408-423, A. Z y c h a , Zur neuesten Literatur über die Wirtschafts- und Rechtsgeschichte des deutschen Bergbaues, Vierteljahrschrift f. Soz. u. Wirtschaftsgesch. 5, 1907, 238-292, 6, 1908, 85-133, 232-276.

4) Č. Z í b r t , Bibliografie české historie, II. 1, 449-457, č. 1029-1061.

5) Bibliografie české historie, po r. 1945 československé historie, vydávaná

v souborných bibliografiích právněhistorických.[6] Výběrové přehledy byly otištěny také v souborných zpracováních dějin práva v českých zemích, zejména v díle V. Vaněčka.[7] Spolu s jinými obory je horní právo soustavně sledováno hornickým oddělením Národního technického muzea, jež také vydalo výběr prací v bibliografii českého hornictví,[8] která má být v několikaletých intervalech doplňována.[9] Řada prací týkajících se českého horního práva je zaznamenána v Planitzově bibliografii k německým právním dějinám.[10]

Hornímu právu se dostávalo často pozornosti na hornických seminářích, jež v posledních letech pořádá hornické oddělení NTM. Referáty a diskuse jsou publikovány ve Studiích z dějin hornictví v Rozpravách NTM.[11] Obdobně je tomu v delších intervalech v sympoziích "Hornická Příbram"[12] a nyní též v sympoziích "Hornická Ostrava".[13]

---

od r. 1895, po r. 1941 s mezerami, oddíl Dějiny právní a ústavní, později v různých oddílech.

6) V. V a n ě č e k , Les travaux d'histoire du droit en Tchécoslovaquie de 1938 à 1958, Revue historique de droit français et étranger 1959, 62-87 (navazuje na obdobný starší přehled z r. 1938), J. M a r k o v , Prehľad literatury právnych dejín na území Československej republiky z rokov 1939-1945, Právny obzor 30, 1947, 169-176, 201-211, zejména 204-8, V. V a n ě č e k , Prace prawno-historyczne we współczesnej Czechosłowacji, CPH 8, 1956/2, 201, též česky, Právněhistorická práce v současném Československu, PHS 3, 1957, 226-237, k tomu bibliografické přehledy Vladimíra P r o c h á z k y , Nejwazniejsze czechosłowackie prace z dziedziny historii państwa i prawa z lat 1945-1955, CPH 8, 1956/2, 211-218 (215), obdobně české přehledy 1955 (Materiály etc.) a 1957 (Soupis etc.). Navazují další přehledy Vlad. P r o c h á z k y , Bibliografia czechosłowackich prac z dziedziny historii państwa i prawa za lata 1956-1960, CPH 14, 1962/1, 293-316 (305-6), obdobně za léta 1961-1965, tamtéž 19, 1967-1, 299-323, za léta 1966-1970 dílem K. M a l é h o , tamtéž 24/2, 1972, 281-303, dále Karel K u č e r a - Karel M a l ý , Právněhistorické bibliografie. Výběr českých a slovenských prací z let 1966-1973 k dějinám státu a práva, Praha 1975, zejména 29. Pravidelná právnická bibliografie uveřejňovaná v časopise Právník nezaznamenává z horního práva práce speciálnější povahy.

7) V. V a n ě č e k , Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, 3. vyd., Praha 1975, 507. Ze starších zpracování zejména J. Č e l a k o v s k ý , Nástin dějin českého práva horního, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1900, 264-292, J. K a p r a s , Právní dějiny zemí Koruny české 1, Praha 1913, 2 (1913), 281, 511. Podle přednášek J. Stupeckého napsal přehlednou stať K. K a d l e c (-dlc), Horní právo, OSN 11, 1896, 615-631.

8) S. Š t e i n e r o v á a kol., Bibliografie dějin československého hornictví, Rozpravy NTM 3, Praha 1962, S. Š t e i n e r o v á - J. K o ř a n , Výběrová bibliografie dějin českého hornictví I-II, Praha 1971, 2, 111-120 aj. Dílčí komentovaný přehled napsal V. L o m i č , Přehled báňskohistorické literatury v ČSR v letech 1956-1957, ČSPS 67, 1959, 49-53, o horním právu zejména 50 a 51.

9) Zatím O. U h l í k o v á , Výběrová bibliografie dějin čsl. hornictví za léta 1971-1973, Studie z dějin hornictví 5 = Rozpravy NTM 64, Praha 1974, 245-265.

10) H. P l a n i t z - T. B u y k e n , Bibliographie zur deutschen Rechtsgeschichte, Frankurt a. M. 1952, 691-693, též porůznu jinde.

11) Kromě Rozprav 39 dosud sv. 1-7, 9, 1971-1978.

Z prací věnovaných p r a m e n ů m horního práva je třeba uvést především přehled L. Jangla,[14] ve kterém se pokusil je utřídit, a to na horní zákony a základní dokumenty, báňské řády, výsady, fristuňky, instrukce, smlouvy, zvyklosti, předpisy týkající se báňské správy a její působnosti, sociální, pracovně právní a mzdové předpisy, báňskopolicejní předpisy, ochranu ložisek a utajení, jiné nařízení a rozhodnutí, precedenty. Předtím autor podal stručný vývoj horního práva, kde zdůrazňuje jeho podmíněnost výrobními a společenskými poměry a z toho vyplývající důsledky pro povahu pramenů. Pokus je cenný tím, že poukazuje na potřebu neomezovat se jen na některé druhy pramenů, nýbrž přihlížet ke všem pramenným možnostem. Chybějí však některé druhy pramenů (nálezy, aj.), vlastnímu třídění chybí určité principium divisionis a jednotlivé druhy či skupiny nejsou dostatečně vymezeny příp. určeny, o čemž budou zmínky níže. Ke srovnání je možno připomenout starší pokus o utřídění veškerých pramenů k dějinám hornictví, který učinil W. Weizsäcker.[15]

Užší záběr z hlediska pramenů horního práva mají již svou povahou práce věnované pramenům k hornictví všeobecně[16] nebo jednotlivým revírům.[17]

L. Jangl se podjal nesnadného úkolu zpřístupnit hlavní prameny horního práva v českém znění. Edice je rozvržena do pěti svazků: 1. horní zákony, 2. Ius regale montanorum, 3. jáchymovský horní řád z r. 1548 s tzv. appendixem, 4. ostatní významné báňské řády, 5. právní předpisy doplňkového charakteru. Jednotlivé svazky jsou vydávány ročně u příležitosti sympozií Hornická Příbram. Dosud vyšly svazky 1.[18] a 3.[19] V úvodu 1. svazku autor nastínil poslání a zásady edice. Její

---

12) Symposium pracovníků báňského průmyslu Hornická Příbram ve vědě a technice 1971, sekce "Stříbro v dějinách, technice a umění", referáty S 1-39, obdobně 1976, Sborník přednášek sekce "K problémům vývoje rudného hornictví".

13) Hornická Ostrava '75, řada Horní právo, díl I-II, Ostrava 1975.

14) Charakter pramenů českého horního práva, Hornická Příbram 1976, K problémům vývoje rudného hornictví 19-39.

15) Methodisches und Organisatorisches zur Bergbaugeschichte Nordwestböhmens im 16. Jahrhundert, MVGDB 69, 1931, 211-229, zejména 219-227.

16) Kromě rozdělení pramenů W. Weizsäckera, zmíněného v předchozí pozn., viz L. K u b á t o v á , Prameny k dějinám českého stříbra, Hornická Příbram 1971, S 26.

17) L. K u b á t o v á , Prameny k báňské činnosti v Jáchymově, Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 12, 1967, 277-299, Jar. K u b á t , Prameny k dějinám staršího příbramského dolování, VSbP 5, 1971, 64-75. Na tomto místě by bylo možno uvést řadu dalších přehledů pramenů z prací věnovaných dějinám hornictví v jednotlivých revírech či lokalitách.

18) České horní právo, 1. České horní zákony, vybral a přeložil L. Jangl, vydáno u příležitosti Hornické Příbrami 1977.

19) 3. Jáchymovský královský báňský úřad z roku 1548, Appendix: Jáchymovské

cíle jsou odborné i popularizační. Českými překlady mají být prameny zpřístupněny i zájemcům z řad báňských odborníků, kteří neovládají latinu a němčinu, zejména ve středověké podobě. České překlady jsou velmi pracné. Autor ovládá dobře odbornou, technickou a provozní problematiku hornictví. V některých případech se nicméně nevyvaroval jazykových nepřesností a stylistické neobratnosti. Užitečnost edice z hlediska vědeckého je problematická.Texty nemají dostatečný poznámkový aparát a badatel bude zpravidla nucen vracet se většinou k originálu. Již u sv. 1 se zřetelně projevují nedostatky zmíněné výše u přehledu pramenů horního práva téhož autora. (např. pojem zákona ve středověku). Problematický je nový překlad horního zákona z r. 1854, když je k dispozici autentický český text,[20] který by stačilo opatřit poznámkami. Podle vydaných dvou svazků se zdá, že výsledek nebude úměrný námaze editora a že příležitosti mělo být využito nejen k cílům popularizačním, ale i k uspokojení náročnějších potřeb vědeckých.[21]

Z dalších prací věnovaných pramenům budou na tomto místě uvedeny jen ty, jež mají obecnější povahu. Práce o jednotlivých pramenech budou uvedeny v části věnované historickému zpracování. V I. části vysokoškolské příručky, zpracované V. Vaněčkem,[22] jsou přetištěna privilegia pro Německý Brod z r. 1278 a pro spišská města z r. 1271 a vybrané části z horního zákoníka Václava II. Autor tohoto přehledu, který se zabývá při pracích na souborné evidenci rukopisů v českých zemích výzkumem a soupisem rukopisů horního a městského práva (jež nejednou mají styčné body), publikoval prozatím několik prací věnovaných jednotlivým rukopisům nebo jejich souborům. Zde uvádíme rozbor známého právního kodexu chovaného v Okresním archívu Kutná Hora (tzv. rukopis H),[23] kterým bylo zpřesněno datování vzniku do 2. desetiletí 15. století, potvrzen jeho velmi pravděpodobný původ v Jihlavě a doloženy některé textové rozdíly Gelnhausenova německého překladu horního zákoníku Václava II. Další práce věnované pramenům a jejich edi-

---

hornické zvyklosti, bez místa a roku (vydáno u příležitosti Hornické Příbrami 1976).

20) Císařský patent z 23.5.1854, jímž byl vydán obecný zákon horní, byl otištěn v českém znění např. v Zemském věstníku vládním pro království České 1854 (Praha 1855), č. 146. L. Jangl zdůvodňuje nutnost nového překladu terminologickou neujednoceností dosavadních překladů.

21) Nedostatkem je kromě formálních závad (neuveden autor, vydavatel ani další základní údaje) i obtížná dostupnost vydaných svazků,které nejsou ani v hlavních knihovnách.

22) Prameny k dějinám státu a práva v Československu, část I., Do husitského revolučného hnutí, Praha 1967.

23) F. H o f f m a n n , Kutnohorský právní kodex, StR 12, 1973, 53-70.

ce se týkají především horních řádů z konce 15. a z 16. století a bude o nich zmínka níže. Všeobecně je možno říci, že neodpovídají nárokům na kritickou přípravu pramenů. Ediční činnost v oboru horního práva je vcelku velmi neuspokojivá z hlediska počtu i kvality. Je to jedna z překážek, jež brání rozvoji práce v tomto úseku na potřebné úrovni.

Ze z p r a c o v á n í dílčích otázek a etap vývoje horního práva se první okruh týká h o r n í h o p r á v a j i h l a v s k é h o . První nové práce k tomuto tématu shrnul autor tohoto přehledu.[24] Byl publikován větší počet prací, zejména při domnělém jubileu r. 1249, ale i v dalších letech, které však mají jen příležitostný popularizační ráz a k podstatě věci nepřinášejí nic nového, pokud vůbec z neporozumění starší poznatky nedeformují.[25] Obdobně se to týká vcelku pasívně a nejednou i nepřesně přejímaných, zčásti již zastaralých poznatků o horním právu jihlavském v pracích o dějinách hornictví, numismatice i dalších oborech.

Nejstarší podoba horního práva jihlavského je dochována ve velkých privilegiích A a B, jež kromě toho obsahují základní svobody a právo městské. Bádání právněhistorické se tu úzce stýká s dalšími obory, zejména s diplomatikou. První vážný pokus o nové zhodnocení jihlavských privilegií publikoval ještě koncem 2. světové války bývalý archivář vídeňského státního archívu Emanuel Schwab,[26] který se později soustavně věnoval jihlavské historii a má zásluhu o shromáždění dnes ztracených nebo obtížně dostupných pramenů.[27] Jeho práce přináší cenné podněty k výkladu vzniku jihlavského privilegia i počátků Jihlavy, je však zatížena snahou o udržení mylné Bretholzovy teorie o kontinuitě německého přip. germánského osídlení na našem území např. neudržitelným tvrzením o počátcích jihlavského horního práva již před r. 1212.

Kritická revize jihlavských privilegií, otázek s nimi souvisících i starších, převážně německých prací, byla zahájena studií J. Mezní-

---

24) F. H o f f m a n n , Nové práce o jihlavském právu a počátcích Jihlavy, VSV SV 2, 1958, 197-202. O některých dalších pracích viz t ý ž , Z literatury o Jihlavsku od r. 1960, VSV SV 5, 1968, zejména 96, 98.

25) Např. Ant. V o h l í d a l , O jihlavském hornictví, Jihlava 1949, Jaroslav P ř í k o p , Jihlavské horní právo, In: Československé hornictví, Praha 1948, 48-51, z obdobných prací při jiných příležitostech W. W e i g e l t , Das deutsche Bergrecht von Iglau, Blätter der Bergakademie Freiberg, č.20, 1939, 9-12, G. S c h e n k , Der Silberbergbau von Iglau und das Iglauer Bergrecht, Der Anschnitt 11, 1959, seš. 4, 3-9.

26) Erörterungen zur Kontinuitätsfrage. I. Wie alt ist Iglau? Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 8, 1944, 252-286.

27) J. H o f f m a n n o v á - F. H o f f m a n n , Písemná pozůstalost JUDr Emanuela Schwaba (1823) 1874-1945, Inventář, Jihlava 1968, zejména 35n. a 54n.

ka.[28] Paleografický i obsahový rozbor listiny A znovu, prozatím ne dosti přesvědčivě, naznačil možnost jejího vzniku později než v r. 1249. Spolehlivě byl však posunut vznik privilegia B ze šedesátých let až mezi léta 1288-1293.

Na studii Mezníkovu navázali J. Šebánek a S. Dušková. J. Šebánek již v článku o uničovské listině[29] naznačil její význam pro starší období, kdy za Přemysla Otakara I. a Václava I. byla spatřována hlavní oblast těžby drahého kovu na severní Moravě, a hlavním střediskem horní činnosti i správy v Uničově. V dalších pracích uvedených autorů[30] dozrával nový výklad, který byl dovršen kritickou edicí jihlavských privilegií v českém diplomatáři,[31] jež patří k nejvýznamnějším výsledkům ediční činnosti v oblasti horního i městského práva. Ačkoli edicí nejsou všechny otázky kolem tohoto základního pramene českého horního práva definitivně uzavřeny, dostává se jí badateli spolehlivé východisko k historickému vytěžení. Kromě kritické textové podoby privilegií A a B v původním latinském znění přinesli editoři zhodnocení předchozích prací a zejména výklad vzniku privilegií s novým datováním. Proti předtím obecně přijatému datování A. Zychy posunuli vznik privilegia A z r. 1249 do sedmdesátých let a vznik privilegia B ze 60. až k 90. letům 13. století. Přitom privilegium A je falzum jihlavské provenience, jehož počátkem byla carta bianca a k němuž bylo užito patrně dvou starších autentických panovnických privilegií. Důležitý motiv tkvěl v utvrzení statutární pravomoci představitelů města. Podle tohoto rozboru je privilegium A pramen nikoli z doby Václava I., nýbrž v nejlepším případě z doby Přemysla Otakara II. či spíše teprve Václava II. Privilegium B pak vzniklo v r. 1293 a bylo dílem jihlavského městského písaře Heřmana. Tento výklad zřejmě odpovídá v maximální míře dnešnímu stavu a možnostem bádání a měl by být východiskem dalších seriózních prací.[32] Že jakkoli pečlivé řešení této problematiky sotva kdy bude moci být definitivní, o tom přesvědčil nedlouho po edici publikovaný příspěvek I. Pánka, který v textu privilegia A zjistil částečný diktát notáře Diviše,[33] dokládající vliv dnes ztracené listiny někdy z let 1248-1249.

---

28) Jihlavské právo a počátky města Jihlavy, SAP 4, 1954/2, 3-28. K tomu srv. recenzi v práci uv. v pozn. 24.

29) Listina uničovská z r. 1223, ČSPS 60, 1952, 1-15.

30) Česká listina doby přemyslovské I-III, SAP 6, 1956/1, 136-211, 1956/2, 99-160, zejména 122-125, J. Šebánek, Ještě o jihlavské listině, NumSb 7, 1962, 125-142.

31) CDB IV/1, 1962, 290-328, č. 177.

32) K těmto pracím srv. recenze autora tohoto přehledu uv. v pozn. 24 (Nové práce) a Epocha v bádání o velkém jihlavském privilegiu, VSV SV 5, 1968, 114-115.

33) Mistr Diviš a jihlavská listina, ČMM 87, 1968, 274-281.

Vedle uvedené diskuse, která vyzněla v kritický výklad a edici jihlavských privilegií, některé práce setrvávaly na starším pojetí. Patří sem i úvod autora tohoto přehledu k popularizující edici českého znění jihlavského privilegia B podle překladu Víta Tasovského z Lipoltic z pol. 15. století,[34] vydaného již dříve J. Čelakovským. Platí to také o většině prací J. Pošváře, který sice vychází z výsledků prací Tomaschkových a Zychových, zčásti korigovaných J. Čelakovským, ale akcentuje autochtonní vývoj českého horního práva a jeho působení v dalších zemích. Jihlavskému hornímu právu věnoval pozornost jednak všeobecnou,[35] jednak z hlediska numismatického.[36] J. Pošvář snesl doklady o starším dolování v době předkolonizační a předpokládá větší podíl původního domácího obyvatelstva na těžbě kovů i vzniku horního práva. Otázka těžby kovů před 13. stoletím, jejího rozsahu, intenzity a technické úrovně, ke které se autor vracel i v dalších pracích, není však dosud dořešena a vyžádá si konfrontace výsledků bádání báňskohistorického, archeologického, numismatického, diplomatického i dalších oborů. Ještě obtížnější bude dosáhnout konkrétnější představy o obyčejovém právu, kterým se tato těžba řídila. Rovněž pojem "českého" práva v pracích J. Pošváře by vyžadoval zpřesnění.[37]

Ve směru Pošvářově, který dostatečně nepřihlédl k výsledkům bádání diplomatického i dalších oborů, do jisté míry pokračovaly některé další práce. P. Vitouš nejprve podnětně poukázal na základě studia vývoje horního měřictví na některé prvky snad ještě římského provinciálního horního práva v horním právu jihlavském[38] a posílil tím tezi o jeho jižních zdrojích. Avšak úsilí o prokázání neněmeckého původu tohoto práva jej dovedly až k neudržitelným krajnostem, zejména v otázce autochtonnosti českého horního práva,[39] o čemž ještě bude zmínka.

V souvislosti s pokusem o nový výklad dějin českého horního práva vystoupil Jaroslav Bílek s tvrzením, že jihlavskému hornímu právu předcházela horní statuta vydaná Václavem I. a Přemyslem Otakarem II.[40] Za tato statuta pokládá základní svobody vyjádřené ve čtyřech

---

34) F. H o f f m a n n , Jihlavské právo, Havlíčkův Brod 1959, 9-27.

35) K počátkům jihlavského hornictví a horního práva, VSV SV 1, 1956, 27-54

36) Několik poznámek k jihlavskému hornímu právu, NumL 5, 1950, 114-120. Ochrana mince podle jihlavského práva, NumL 6, 1951, 50.

37) Zejména Několik poznámek 118.

38) K původu jihlavského horního práva, SHSD 2, 1947, 190-193.

39) Horní regál a hornická svoboda, Hornická Příbram 1971, S 6, a zejména stať uvedená v pozn. 183.

40) J. B í l e k , K báňskoprávním dějinám těžby stříbra v českých zemích, Hornická Příbram 1971, S 9, 5-8.

článcích a udělená měšťanům jihlavským a horníkům kdekoli v království. Z těchto královských statut prý byly odvozeny jednotlivé horní řády, zejména jihlavský a německobrodský. Přitom J. Bílek vyslovil některé další názory, např. o tom, že jihlavské privilegium A je Bočkovo falzum z 19. století aj. Tyto názory odmítl autor tohoto přehledu.[41] J. Bílek potom některá stanoviska korigoval, ale v hlavní otázce tzv. horních statut setrvává na svém stanovisku.[42] Přijali je také někteří další badatelé, např. L. Jangl.[43] Z hlediska právněhistorického,diplomatického i obecného je existence horních statut - jež by byla jakousi obdobou panovnických statut v oblasti zemského práva a předchůdcem horního zákoníku Václava II. - neudržitelná.Nejde vůbec o základní ani konkrétní ustanovení horní povahy, nýbrž o články charakterizující postavení Jihlavy jako města, zejména ve vztahu ke šlechtě a k zemské příp. krajské správě. Zmínka o hornících v království nemůže být dostatečným důvodem, aby základní články mohly být považovány za statuta horní. Bílkův výklad odporuje též novým diplomatickým poznatkům o vzniku jihlavského privilegia. Články se sice mohly opírat o některá ustanovení ze starších panovnických listin, ale v podobě dnes dochované byly napsány v městské kanceláři jihlavské až někdy v 70. letech 13. století. Nelze proto mluvit o horních statutech vydaných Václavem I. a Přemyslem II. pro horní města v polovině 13. století, kdy ostatně tato města v plném slova smyslu ještě ani neexistovala.[44] Ostatně ani přijetí existence horních statut v uvedené podobě by neřešilo otázku vzniku a povahy vlastního horního práva (podle J. Bílka horního řádu), jehož konkrétní ustanovení jsou třetí částí jihlavského privilegia.

Novým výkladem jihlavských privilegií vyvstala s novou naléhavostí nutnost zabývat se opětovně p r i v i l e g i e m n ě m e c k o - b r o d s k ý m z r. 1278, jež v podstatě přejímá městské i horní právo jihlavské, ale některá ustanovení upravuje vzhledem k lichtmburské vrchnosti. J. Pošvář v pojednání o hornictví kolem dnešního Havlíčkova Brodu se přidržel staršího výkladu Zychova.[45] Vztahy mezi

---

41) F. H o f f m a n n , K metodám a metodologii dějin českého horního práva do 16. století, Studie z dějin hornictví 4 = Rozpravy NMT Praha 59, 1973, 107-123.

42) O pokračování polemiky viz v závěru tohoto přehledu.

43) Zejména České horní právo 1, str. 8, 11-13.

44) J. K e j ř , Zwei Studien über die Anfänge der Städtverfassung in den böhmischen Ländern, Historica 16, 1969, 81-142, I. Die ältesten böhmischen und mährischen Städte.

45) J. P o š v á ř , O hornictví a mincovnictví v Havlíčkově Brodě v 13. století, VSV SV 3, 1959, 41-55.

horními podnikateli, lichtmburskou vrchností i cesty, jak se znalost městského a horního práva jihlavského mohla dostat do Německého Brodu, naznačil autor tohoto přehledu.[46] Nový výklad německobrodského privilegia i tamního městského a horního práva lze očekávat po diplomatickém zpracování listiny v dalších svazcích českého Kodexu.

Bylo nutno zastavit se poněkud podrobněji u těchto otázek, neboť se týkají počátků českého horního práva, jejichž výklad ovlivňuje řadu dalších problémů. Že však revize starších výkladů je nutná, ukázala další práce J. Bílka, ve které správně poukázal na potřebu nového datování tzv. německého horního práva jihlavského,[47] jež je dochováno ve třech recenzích a kromě jiného bylo převzato i do horního práva freiberského. Již podle diplomatických prací o jihlavských privilegiích A a B bylo zřejmé, že vznik tzv. německého práva (privilegium C) bude třeba posunout do doby mladší než do 90. let 13. století, jak je datoval A.Zycha. Podle J.Bílka se v tomto právu již jeví vliv horního zákoníku Václava II. Základní změnu datování je třeba přijmout. Celkové nové zhodnocení tohoto pramene, všech tří jeho redakcí, vztahy k dalším pramenům, zejména k hornímu zákoníku Václava II. a k právu freiberskému, bude však třeba podrobit náročnějšímu kritickému zkoumání.

Do období 13. stol. patří ještě drobný článek J. Pošváře, který se zabýval horním podnikáním a právním postavením Brna z hlediska této činnosti.[48] Hlavním pramenem tu je privilegium Václava II. z r.1297, které by však vyžadovalo přesnější interpretace.

Největšímu dílu v dějinách českého horního práva, h o r n í m u z á k o n í k u V á c l a v a II., bylo věnováno několik prací,[49] jež však zatím nedospěly k novému všestrannému výkladu. Jde přitom o řadu otázek od kritiky pramene v nejužším slova smyslu až po zhodnocení jeho významu v dílčích ohledech i úhrnu, podoby a dosahu jeho působení průběhem řady staletí. Je to velké téma české právní, ale i hospodářské, sociální a kulturní historie, ve kterém je možno zkoumat denní případy právní praxe, dílčí problematiku nejrůznějšího obsahu, i otázky neobecnější, od základních principů horního práva až po teoretickofilozofické pojmy funkce práva, jeho vývoje a jeho in-

---

46) F. H o f f m a n n , Mincmistr Eberhard, Pražský sborník historický 12, 1980, v tisku.

47) K historickému významu a charakteru tzv. Německého jihlavského horního práva, ČSČH 23, 1975, 249-262.

48) Horní oprávnění Brněnských ve 13.-16. století, ČSPS 59, 1951, 58-59.

49) Práce do r. 1960 podává L. J a n g l , Výběr základní literatury k dějinám kutnohorského dolování, Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, 213-218, zejména 217-218.

stitucí. Dosavadní práce zatím k těmto nejvyšším polohám nedospěly, nicméně již přinesly určité korektury základního výkladu Zychova.

Jde především o nové poznatky k vlastním textům tohoto pramene, původnímu latinskému i k překladům německému a českému,a jeho edicím. M. Boháček rozborem latinských textů zákoníku, dochovaných v rukopise roudnické knihovny Lobkovické v pražské Státní knihovně ČSR a v rukopise kapituly olomoucké (SOA Opava, pobočka Olomouc),[50] určil starší text, než kterého užil A. Zycha v klasické edici, a přiblížil tak bádání k archetypu tohoto zákoníku. Druhý rukopis má vztah k Čáslavi a Jihlavě, neboť na jeho vzniku se podílel čáslavský písař Samson, který po r. 1421 působil v Jihlavě.[51]

Zhodnocení starších prací, jež se zabývaly uplatněním římského práva v tomto horním zákoníku, podal v širších souvislostech V. Vaněček.[52] Za nejzávažnější celkový přínos k poznání vzniku Václavova zákoníku je třeba považovat kapitolu,již mu věnoval M. Boháček v díle o působení římského práva v českých zemích.[53] Potvrzuje autorství Gozza z Orvieta, k jehož životním datům přináší některé doplňky, i přímou spoluúčast Václava II., zjištěnou již A. Zychou. Sleduje potom konkrétní uplatnění římského práva v zákoníku. Pokládá je za nejvýraznější v I. knize,zejména ve formulacích absolutní zákonodárné pravomoci panovníkovy v této oblasti, což bylo v příkrém protikladu k jejímu omezení v oblasti práva zemského,[54] a v knize IV. obsahující právo procesní. Tam, na rozdíl od E. Otta,který spatřoval předlohu v "Ordo Antequam", ji ověřuje v klasickém díle Tankredově "Ordo iudiciarius".[55] Vcelku jde nikoli o smíšení římskokanonického a domácího procesu,nýbrž o promyšlenou a daným možnostem a potřebám odpovídající adaptaci římskokanonického procesu pro právo světské. Je to první ko-

---

50) Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II., StR 5, 1966, 41-96.

51) F. H o f f m a n n , Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův Brod 1961, 9, 20, 127 aj.

52) Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. poloviny 9. století do 1. poloviny 14. století, PHS 12, 1966, 27-40,zejména 34-35. (Též italsky, 1968.)

53) Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren, In: Ius Romanum medii aevi V, 11, Mediolani 1975, § 41, 120-127.

54) K tomu již J. K l a b o u c h , Všehrdovy teoretické představy o právu a jeho sociálně politická stanoviska, PHS 7, 1961, 204-205.

55) K tomuto závěru autor dospěl rozborem již ve studii Dva nepovšimnuté rukopisy 62-67. - Prací M. Boháčka byly naplněny některé kritické postuláty k dílu A. Zychy, zejména F. Čády, Skladba českých právních knih z doby předhusitské, Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně 7, 1928, 158-186, zejména 160, 183-184, který vytýkal, že Zycha ve zkoumání předloh zákoníku udělal méně než předtím E. Ott a že se nezabýval vztahem zákoníku k právu zemskému.

difikace tohoto druhu ve střední Evropě a stala se základem procesního práva v českých zemích.

Posledním zjištěním M. Boháček navázal na H. Bulína, který se ve svém pojednání o nejstarší kodifikaci procesního práva v Čechách[56] dotkl též řady dalších otázek. Určitým způsobem navazuje na J. Čelakovského, který vytýkal Zychovi, že přecenil "německé" horní právo jihlavské na úkor horního zákoníku Václava II. H. Bulín předpokládá, že tento zákoník byl sice určen pro Kutnou Horu, ale nebyl oficiálně vyhlášen, nýbrž zůstal uložen v královské komoře. Nebyl to projev osobní záliby Václava II. v právu, nýbrž vznikl ze zcela konkrétních potřeb rozvinuvšího se hornictví. Nezůstal na papíře, ale uplatňoval se skutečně v praxi. Bulínův výklad o užívání zákoníku, stejně jako jeho vztahu k právu jihlavskému a jáchymovskému i vztahu Jihlavy a Kutné Hory by vyžadoval rozvedení a zpřesnění. Vývoj byl složitější a byl ovlivněn řadou dalších okolností.

Sociálním profilem kutnohorského horního práva, kterým rozumí v podstatě horní zákoník Václava II., se zabýval J. Pošvář.[57] V hodnocení tohoto zákoníku se přiklání rovněž k J. Čelakovskému. Podává nástin postavení jednotlivých vrstev a sociálních skupin, jež se účastnily na těžbě kovů. Pošvář zdůrazňuje vysokou úroveň ustanovení Václavova zákoníku v tomto úseku. Nutno ovšem mít na paměti, že jde o právní normu a že není dosti pramenů, které by osvětlovaly skutečnou praxi.

Z prací věnovaných dílčím otázkám je možno připomenout na tomto místě starší německou práci E. Michaela,[58] která se zabývá nabýváním horních práv podle Václavova zákoníku a vztahem tohoto zákoníku k právu jihlavskému a freiberskému.

Horní zákoník Václava II. předpokládal v podstatě užívání v obecném rozsahu, ale byl určen především Kutné Hoře. Počátky tohoto hlavního střediska hornictví v českých zemích od konce 13. století nově osvětlil, hlavně po stránce správní, Jiří Majer.[59] K otázkám vzniku a působení horního zákoníku Václava II. je účelné připomenout hlavní zjištění této studie. V r. 1291 jsou doloženi královští urbunéři, kterým náležela nejen správa dolů, nýbrž i hornických osad. Koncem

---

56) Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách (Poznámky ke IV. knize horního zákoníku Václava II.), PHS 2, 1956, 85-129.

57) Sociální profil kutnohorského horního práva, ČMM 69, 1950, 327-335, znovu v doplněném znění Společenské vztahy v Ius regale montanorum, Studie z dějin hornictví 9 = Rozpravy NMT 71, Praha 1978, 15-26.

58) Der Erwerb der Bergbauerechte in den Constitutiones Iuris Metallici Wenceslai II., disertace univ. Würzburg, 1933.

59) K nejstarším právním dějinám Kutné Hory, PHS 4, 1958, 131-152.

13. století Kutná Hora dosud nebyla městem v plném smyslu slova, i když tak byla nazývána. Neměla dosud městských práv, ale snad již dostala opis práv jihlavských, tj. horních i městských. Teprve v r. 1310 se přesunula moc urburéřů na královského rychtáře a přísežné, v r. 1318 privilegium Janovo vymezilo charakter Kutné Hory jako královského města a r. 1329 došlo k definitivnímu vymezení městské pravomoci, čímž byl ukončen přerod hornické osady v město (mons - civitas). Z toho je zřejmé, že horní zákoník Václavův vznikl v době, kdy ještě Kutná Hora nebyla konstituována po všech stránkách jako královské horní město.

Nový celkový pokus o výklad a zhodnocení horního zákoníku Václava II. učinil nejprve Zdeněk Šimon v nepublikovaném výzkumném úkolu, geologickém a hornickém průzkumu kutnohorské oblasti.[60] Na něj navázal J. Bílek nejprve ve stručném populárně zaměřeném článku,[61] potom v dosud netištěném příspěvku na symposiu Hornická Příbram 1975.[62] K těmto pracím, jejichž cílem je dospět k nové koncepci dějin českého horního práva ve feudálním období, bude možno zaujmout stanovisko teprve později.

Horní zákoník Václava II. nejen uspokojil právní potřeby své doby, ale dokonce je i předběhl, neboť možnosti, jež poskytoval a zároveň i nároky, jež předpokládal, nemohly být tehdejším úředním aparátem v plné míře realizovány. Podle představ A. Zychy byl další vývoj charakterizován tím, že se vytvořila a upevnila vrchní horní stolice jihlavská, která dovedla spojit tradiční schopnost nalézací v konkrétní kasuistice s právnickými možnostmi, jež poskytoval Václavův horní zákoník,který přesně formuloval základní principy horního práva jihlavského a široce je rozváděl v podrobných ustanoveních. Naproti tomu Kutná Hora, které byl zákoník především určen, dominovala rozsahem a významem těžby, ale náročnější právní činnost nerozvinula a zůstala podřízena jihlavské vrchní stolici. Tento výklad došel ihned kritické odezvy u J. Čelakovského a dalších českých badatelů, kteří poukazovali na přímé působení horního zákoníku i na větší právní význam Kutné Hory. Byly již uvedeny některé z novějších prací, které na tyto kritické hlasy navazovaly a na příslušných místech budou připomenuty ještě další.

Tolik je jisté, že během 14. a p r v n í p o l o v í n y 15. s t o l e t í , včetně období husitské revoluce, nedošlo k závažným opatřením povahy zákonodárné či vůbec normativní. Karel IV. se sice

---

60) Báňskohistorický výzkum Kutné Hory I, Geofond Kutná Hora.

61) Ius regale montanorum, Geologický průzkum 15, 1973, č. 3, 79-81.

62) S tímto příspěvkem se částečně stýká stať téhož autora uv. v pozn. 188.

dotkl hornictví ve Zlaté bule,[63] nikoli však v českém zemském zákoníku Majestas Carolina, jenž nevstoupil v platnost. Ustanovení Zlaté buly v praxi neměla v českých zemích většího dosahu a zůstávala zcela ve stínu horního zákoníku Václava II. Historie horního práva tu může sledovat především převádění horního zákoníku a horního práva jihlavského do národních jazyků, prozatím především do němčiny, na straně jedné a konkrétní praxi horních orgánů na straně druhé. Tato činnost byla oslabena určitým poklesem těžby zejména v první polovině 15. století a její konkrétní podobu známe stále jen z díla Zychova. Během posledních desetiletí nevznikly práce,jež by prohloubily poznání této problematiky, ač jen ty by mohly přispět k řešení zmíněných rozporných stanovisek.

Další období p o h u s i t s k é r e v o l u c i nemá z hlediska horního práva dosud ani obecně přijatou periodizaci. Jen předběžně je možno je rozdělit na časový úsek od husitské revoluce do Bílé hory příp. k počátku 17. století a na další úsek do poloviny 19. století.

Období o d h u s i t s k é r e v o l u c e d o B í l é h o r y , v podstatě 15. a 16. století, je charakterizováno značnými proměnami českého hornictví. Dochází k vyčerpání některých zdrojů, objevují se nová střediska, zejména od 16. století nastupuje nová technika, ustupuje význam měst z hlediska podnikatelského, do popředí se dostává horní podnikání šlechtických vrchností s s novými nároky vystupuje panovník. Tak dochází k novým vztahům základních složek či stran, jež se účastní na horním podnikání, což má pak nevyhnutelné důsledky i pro normy a praxi horního práva.

Historik je tu postaven před velmi obtížnou otázku platnosti či spíše trvání a konkrétních podob užívání horního zákoníku Václava II. Svědectvím tohoto užívání jsou nejen odvolání na tento zákoník v různých písemnostech, ale zejména opakující se opisy a zvláště pak překlady do národních jazyků. Husitská revoluce počeštila Kutnou Horu a tím vytvořila podmínky, a přímo nutnost,aby byly uvedeny do českého znění i základní právní texty.Kutná Hora se tak stala významným střediskem pro vývoj jazykově českých právních textů městského i horního práva. V první řadě to platí o horním zákoníku Václava II. Ve studii o českých překladech tohoto zákoníku[64] bylo zjištěno, že dosud zná-

---

63) Pr.W. L a n d g r a e b e r , Die "Goldene Bulle", Urahn des Bergbaurechtes. Zum 600. Wiederkehr ihres Erlasses, Montan-Rundschau 3, 1955, 104-105, t ý ž , Die 'Goldene Bulle' 1356 - Urahn deutschen Bergrechts, Bergbau, Herne/ Westf., 1956, 211-212.

64) F. H o f f m a n n , Rukopisné sborníky horního práva (K historii českého horního práva 15. a 16. století), StR 10, 1971, 65-137.

mých dochovaných 12 zápisů má čtyři redakce,z nichž tři nejvýznamnější patří Kutné Hoře. První pořídil k r. 1460 Petr Přespole z Prahy, měšťan kutnohorský, druhý k r. 1469 městský písař kutnohorský Vít Tasovský z Lipoltic, autora třetí a nejrozšířenější redakce neznáme jménem. Zatímco tyto překlady představují postupné zlepšování původního překladu Petra Přespole, opožděný překlad jihlavského městského písaře Jana Hynka z Velínova z r. 1589 je samostatný. Sledování překladů horního zákoníku Václava II., jež byly téměř pravidelně provázeny překladem úplného nebo zkráceného znění jihlavského práva horního i městského, ukázalo nejen počeštění Kutné Hory i dalších horních míst, ale zejména vznik a postupné zrání české hornéprávní i hornické terminologie, i prvořadý význam Kutné Hory v tomto ohledu, který měl zároveň obdobu i v českých překladech textů práva městského.

Náročnější práce věnované kritickému zkoumání, jak působil horní zákoník Václava II. v 15. a 16. století, zatím neexistují, s výjimkou zmíněného již, ale dosud nepublikovaného příspěvku J. Bílka.[65] O užívání horního zákoníku Václava II. se většinou dovídáme z prací věnovaných horním řádům nebo hornictví. Tvrzení o "platnosti" zákoníku ulpívá mnohdy na nedosti kritickém poukazování na všeobecné odvolání na tento zákoník nebo shody jednotlivých ustanovení. Podle nynějšího stavu znalostí lze předpokládat, že nadále platily základní principy českého horního práva, byť již zejména od 16. století zčásti modifikované vlivem zmíněné proměny poměrů, byla užívána i některá jednotlivá ustanovení, ale vcelku od 16. století nastával zřetelný posun od reálné platnosti zákoníku k pouhému formálnímu uznávání. Byl sice ještě pořízen nový německý překlad J. Enderleinem r. 1540, ale rukopisné zápisy přestávají a je příznačné,že zákoník na rozdíl od jiných potřebných příruček vůbec nedošel tisku. Textu již nebylo zapotřebí a praxe vystačila s horními řády a s nařízeními, jež vydával panovník a později horní úřady. Poslední stopy i pouhého formálního uznávání mizejí definitivně vydáním horního zákona r. 1854. O problematičnosti pojmu "platnosti" středověkých právních norem svědčí, že mezi zrušené normy horního práva při vydání zákona r. 1854 mělo být uvedeno pro Moravu jihlavské horní právo, které bez formálního zrušení ztratilo účinnost v 16. a nejpozději v 17. století.[66] Bude úkolem zvláštních prací, aby vysledovaly životnost horního zákoníka Václava II. a dbaly přitom metodické náročnosti takového zkoumání.

---

65) Viz pozn. 61 a 62.

66) J. P o š v á ř , České horní právo a jeho pronikání v Evropě v období feudalismu, Acta Universitatis Brunensis - Iuridica, No 8 (Sborník prací učitelů právnické fakulty v Brně II), Brno 1973, 43.

Řada prací byla věnována horním řádům, jež jsou od 15. století příznakem měnících se poměrů a potřeby místních úprav podle specifických podmínek. Byly vydávány především šlechtickými vrchnostmi, ale též panovníkem. Významným mezníkem byly nesporně počátky intenzívní horní činnosti na Jáchymovsku a horní řády tam vzniklé. Ještě předtím, od druhé poloviny 15. století, vzniklo několik horních řádů zejména v západních Čechách, které byly pak většinou v nedlouhých intervalech dále rozvíjeny. Těmto řádům bylo věnováno několik prací J. Kořana, J. Majera a L. Jangla.[67] Jednak přispěly k lepšímu poznání těchto řádů, jednak vyúsťují v tezi, že přes různé modifikace vycházejí stále ještě ze základních principů i konkrétních ustanovení horního zákoníku Václava II. Tuto tezi je možno přijmout. Bylo by však třeba pojmového a metodického zpřesnění rozborů, aby výsledek byl zcela přesvědčivý.

Práci by usnadnily edice alespoň základních pramenů. Na ojedinělé edice příp. faksimile horních řádů 15. a 16. století z doby před r. 1945[68] navázaly prozatím jen dvě edice horních řádů z panství bečovského pro města Horní Slavkov a Krásno, připravené J. Kořanem[69] a L. Kubátovou.[70] Z nich je důležitý zejména řád Pluha z Rabštejna z r. 1509, tj. ještě z doby před řády jáchymovskými. Edice bohužel neodpovídají nárokům na kritickou přípravu pramenů. K edicím, ale zejména k interpretacím horních řádů v úvodních částech, podal kritické připomínky H. Zimmermann.[71] Jsou poučné pro většinu prací z posledních let, jež se týkají horních řádů 15. a 16. století a potvrzují, jak je nezbytné zachovávat kritický postup, zejména při uplatňování komparativní metody, má-li se dojít ke spolehlivým výsledkům.

Základní důležitost pro svou dobu i další vývoj mají horní řády jáchymovské, vydávané zprvu vrchností šlikovskou a posléze panovníkem.

---

67) J. K o ř a n , Z minulosti krušnohorského a slavkovského cínovce, Rozpravy NTM 43, Praha 1970, 99-174, J. M a j e r , K počátkům báňskoprávního vývoje na Slavkovsku do 16. století, Minulostí Západočeského kraje 8, 1971, 126-140, L. J a n g l , Krupecké báňské řády 15. a 16. století, Studie z dějin hornictví 1 = Rozpravy NTM 48, 1971, 27-43 (5 řádů příp. úprav 1464-1532).

68) Petra z Rožmberka horní řád z r. 1515, s faksimilovým otiskem původního tisku, ed. Z. Tobolka, Praha 1930 (edice důležitého horního řádu českokrumlovského, který ještě před řády jáchymovskými převzal ustanovení horního řádu saského Annabergu z r. 1509), Geordnete und gebesserte Zinnbergwerck-Ordnung der Bergstadt Schlackenwalden, Schönfelden, Lautterpach. Sampt derselben zugehörenden Gepirgen, faksimile, Praha 1930.

69) J. K o ř a n , Slavkovské báňské řády, Studie z dějin hornictví 1 = Rozpravy NTM 48, 1971, 44-59.

70) K u b á t o v á L., Horní řády pro stříbrné doly v Horním Slavkově a Krásné, Studie z dějin hornictví 1 = Rozpravy NTM 48, Praha 1971, 60-103.

71) H. Z i m m e r m a n n , Bemerkungen zu den Aufsätzen über die Bergordnungen in Horní Slavkov im Band 48 der Rozpravy NTM, Studie z dějin hornictví 4 = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 185-201.

Podle výkladu A. Zychy, rozvedeného pro mladší období dalším základním dílem W. Weizsäckera,[72] jáchymovské řády, jež zprvu textově přejímají téměř doslovně o něco starší řád nedalekého saského Annabergu, jsou v podstatě, základních principech, stále staré české horní právo, jež bylo již z Jihlavy převzato do saského Freibergu a přes Annaberg se vrátilo v podobě nových horních řádů do Jáchymova a odtud do dalších míst. Některé z našich prací posledních desetiletí tuto tezi, jež potvrzuje kontinuitu a význam českého horního práva, neberou dostatečně v úvahu a v záměrné opozici proti Zychovi a Weizsäckerovi se snaží podle zjednodušených představ o autochtonním vývoji českého horního práva o dokázání přímočaré kontinuity českého horního práva v podobě horního zákoníku Václava II. k řádům jáchymovským, což při zmíněné již doslovné závislosti Jáchymova na Annabergu je sotva možné. Také zde složitost problematiky vyžaduje přesnou formulaci problémů a přesný metodický postup, což pohříchu u většiny prací chybí. Platí to o pracích již uvedených, jež přesahují do první poloviny 16. století, i o nástinu L. Jangla, který je také autorem zmíněné již edice jáchymovského řádu z r. 1548 v českém překladu.[73]

Jáchymovské horní řády vydal také německý badatel H. Löscher s ostatními hlavními řády české i německé strany Krušnohoří.[74] Jak ukázal opětovně H. Zimmermann,[75] není ani tato edice bez nedostatků a tak i řády jáchymovské čekají na nové kritické vydání.

Dílčích problémů v souvislosti s proměnami českého horního práva se dotkla práce J. Šťovíčka o oblasti česko-lužického pomezí.[76] Jako protějšek českých prací je možno uvést starší německou práci o horním právu v cínových dolech v Nejdku[77] a F. Thiela o horním řádu pro Rudu u Rýmařova (dř. Deutsch Eisenberg).[78]

---

72) Sächsisches Bergrecht in Böhmen, v. pozn. 2, a další práce, zejména Das alte Zinnerrecht von Graupen im Erzgebirge, ZRG GA 50, 1930, 233-309, Das Graupner Bergbuch von 1530 nebst einem Bruchstücke des Graupner Bergbuchs von 1512, Reichenberg und Komotau 1932.

73) České báňské řády v 16. století, Hornická Příbram 1971, S 10. Práce má úzkou pramennou základnu a chybí konfrontace s předchozí literaturou. Edice řádu z r. 1548 uvedena v pozn. 19.

74) Das Erzgebirgische Bergrecht des 15. und 16. Jahrhunderts, I. Teil: Die Erzebirgischen Berggebräuche des 16. Jahrhunderts und ihre Vorläufer seit etwa 1450, Freiberger Forschungshefte, D 24, Berlin 1959.

75) Poznámky k jáchymovským horním zvyklostem (vydaným H. Löscherem r. 1959), Studie z dějin hornictví 9 = Rozpravy NTM 71, Praha 1978, 29-49.

76) Báňské podnikání na Grabštejnsku v 16. století (Příspěvek k recepci jáchymovského horního řádu na českolužickém pomezí), Studie z dějin hornictví 2 = Rozpravy NTM 49, Praha 1971, 80-100.

77) R. S c h r e i b e r , Ein unbekanntes westböhmisches Berggericht: Das Waldzinnerrecht zu Neudek, MVGD in den Sudetenländern 77, 1940, 49-52 = ZSG), 1939, 38-41.

S Kutnou Horou, která v období předbělohorském prožila poslední desetiletí svého vrcholného období, ustupují v českých zemích do pozadí i ostatní horní města jako hlavní hospodářští činitelé v hornictví. Jáchymov je již příklad rychlého rozvoje poddanského horního města pod šlechtickou vrchností.Šlechta přejímá v hornictví roli měst a zároveň se vyhrocuje antagonismus šlechty a panovníka, který se projevil nejvýrazněji na Jáchymovsku vítězstvím panovníka, ale v podstatě byl během 16. století vyřešen smlouvami, narovnáními mezi panovníkem a šlechtou za Ferdinanda I. a Maxmiliána II. V tom je zřetelný rozdíl proti Slovensku a Uhrám, kde horní města podržela svůj význam a teprve během 17. a 18. století po delším zápase ustoupila panovníkovi a státu.

Pozornost historiků se soustřeďovala především k osobnosti Ferdinanda I., v jehož cílech politických a hospodářských se nejzřetelněji projevovaly nové tendence.[79] Z hlediska horního práva je třeba zaznamenat práce, jež se zabývaly jeho soustavným úsilím organizačním. Projevilo se v budování byrokratickosprávního aparátu, který postupně nahrazoval dřívější prostý dohled státu nad hornictvím a v právních opatřeních, jež vedle narovnání o hory a kovy rovněž postupně nahrazovala starší právní normy včetně horního zákoníku Václava II. Těmto otázkám věnoval pozornost vedle historiků zabývajících se přímo hornictvím zejména Jaroslav Kubát.[80]

Období od počátku 17. století do vydání rakouského horního zákona r. 1854, kterým se poněkud opožděně uzavírá feudální období horního práva v českých zemích a začíná nová etapa, zůstalo téměř nedotčeno speciálními pracemi věnovanými hornímu právu.Kromě opakovaných všeobecných tvrzení o tom, že horní zákoník Václava II. zůstával v platnosti až do r. 1854, na jejichž problematičnost již od 16. století jsme poukázali, je možno zaznamenat řadu příspěvků věnovaných orgánům horní správy, ať již v pracích právnických nebo týkajících se hornictví či

---

78) Aus der Eisenberger Bergordnung, die Christoph von Boskowitz 1939 gegeben und aufgerichtet hat, Tesstal, Mähr. Schönberg, přetištěno Igel-Land 4, příl. Mährischer Grenzbote Iglau, č. 34-36, 31.5.1942, 134-136, týž, Die Bergordnung von Deutsch Eisenberg in Mähren, Mährisch-Schlesische Heimat 5, 1960, 244-249.

79) J. J a n á č e k , České dějiny, Doba předbělohorská, kniha I, díl I, 2. vyd., Praha 1971, 59-120 hosp. vývoj, 111-118 hornictví, J. M a j e r , Die Habsburger und der böhmische Bergbau des 16. Jahrhunderts, In: Bergbauüberlieferungen und Bergbauprobleme in Österreich und seinem Umkreis, Festschrift für Franz Kirnbauer zum 75. Geburtstag, Wien 1975, 131-139.

80) Tři instrukce Ferdinanda I. a české dolování, Hornická Příbram 1971, S 29. Právněhistorické problematiky se dotýkají i další práce téhož autora věnované vlastnímu hornictví. - Srv. též práci L. Jangla uv. v pozn. 73.

zpracování archívních fondů, k čemuž se ještě vrátíme.Vcelku však pro toto období chybí vůbec nový přístup, který by vytyčil periodizaci, hlavní otázky a orientoval tak analytické bádání k osvětlení konkrétní podoby tehdy užívaného horního práva.

Kromě vývoje horního práva z hlediska chronologického je třeba věnovat pozornost některým s p e c i á l n í m o t á z k á m , které patří ke klíčovým, anebo prolínají všemi dílčími etapami vývoje horního práva ve feudálním období.Na předním místě tu stojí .p r i n c i p y h o r n í h o r e g á l u a h o r n í s v o b o d y , jež jsou právem pokládány za základ českého horního práva. Problematiku je možno rozložit do několika hlavních otázek. Není dosud jednoty o tom,zdali horní regál existoval v antice a přešel odtud plynule do středověkého horního práva. V tom se střetali již kolem počátku našeho století Arndt (kontinuita) a Zycha (vznik ve středověku).[81] Tolik je jisté, že regální práva panovnická byla poprvé výslovně vyjádřena v tzv. konstituci roncallské r. 1158 Bedřichem Barbarossou. Zde již vyvstává další otázka, a to vzniku horního regálu v českých zemích. Proti názoru J. Čelakovského, že již tehdy český král Vladislav převzal instituci regálních práv, řada historiků, naposledy J. Pošvář,[82] soudí, že horní regál se teprve postupně vytvářel během 13. století a výslovně byl vyjádřen teprve v horním zákoníku Václava II. Se Zychou a dalšími historiky se většinou soudí, že horní regál i horní svoboda, jako základní principy českého horního práva, byly implicitně vyjádřeny již v horním právu jihlavském.Otázek horního regálu a horní svobody se dotkla různým způsobem řada historiků, což bude alespoň zčásti připomenuto na příslušných místech. Hornímu regálu věnoval samostatné pojednání P. Vitouš, který spatřuje jeho počátky v provinciálním právu antickém.[83] Autor však nevzal v úvahu řadu dalších okolností,jež se ve vývoji horního regálu uplatňovaly, ani obsáhlou novější literaturu. Práce také trpí značnými nedostatky metodickými.Jako třetí otázku je možno vymezit vývoj horního regálu v našich zemích. Nástin podal naposledy ve zmíněné práci J. Pošvář, který v závěru vyjádřil schematicky základní proměny k létům 1300, 1585 a 1850. Soustavné zpracování vzniku a vývoje horního regálu, které by přihlédlo k četným poznatkům a podnětům literatury posledních desetiletí, zůstává tedy úkolem pro budoucnost.

---

81) Kromě uvedených Zychových prací srv. zejména A. A r n d t , Zur geschichte und Teorie des Bergregals und der Bergbaufreiheit, 2. vyd., Freiburg 1916.

82) Horní regál a jeho vývoj v českých zemích, NumČ 20, 1951, 17-26. - Nejpodrobnější rozbor těchto otázek v širších evropských souvislostech podal v poslední době maďarský historik O. Paulinyi v práci uv. v pozn. 102.

83) Horní regál a hornická svoboda, Hornická Příbram 1971, S 6.

Další otázkou, která se stýká s horním právem, je h o r n í m ě ř i c t v í . Zabýval se jím pro starší období zejména P.Vitouš, který zdůraznil, že nejstarší zprávy o tomto měřictví jsou dochovány v pramenech horního práva. I v této oblasti shledává původ středověkých měřických metod v přežívajících zkušenostech antických.[84)]

Byla již zmínka o tom, že v posledním období bylo správně poukázáno na to, aby do oblasti horního práva, jeho pramenů i zpracování, byl zahrnut podstatně širší okruh otázek, než tomu bylo dříve. Kromě jiného to znamená, že do horního práva bude patřit i b á ň s k á s p r á v a v širokém slova smyslu a řada dalších jevů, jež nyní zkoumá p r á v n í s o c i o l o g i e , e t n o g r a f i e a a r c h e o l o g i e . Prozatím je u nás málo prací z těchto okruhů, kde horněprávní aspekt vystupuje zřetelně do popředí. V pracích zmíněných oborů je však skryto množství poznatků, jež by bylo třeba podchytit a uspořádat. Tak je tomu především v oboru báňské správy, která jinak bývá zahrnována do práva správního, kde bylo nashromážděno mnoho poznatků např. v archívních pomůckách k postupně zpracovávaným fondům horní správy a v archívních průvodcích, a to v českých zemích i na Slovensku.[85)] Je však možno uvést také několik prací věnovaných přímo báňské správě v jednotlivých revírech.[86)] Patří sem také kapitoly o správě a organizaci těžby v četných pracích z dějin hornictví[87)] a práce o dějinách horních měst.[88)]

Obdobně jako u horní správy - byť poněkud méně zřetelně - se objevují poznatky zahrnutelné do širší oblasti horního práva v dnes již

---

84) K dějinám důlního měřictví, Rozpravy NTM 39 = Z dějin hornictví a hutnictví, Praha 1970, 71-81. Rukopis větší práce téhož autora, Důlní měřictví a důlní měřiči v nejstarším českém právu horním, je uložen ve sbírce rukopisů Archívu NTM Praha.

85) Jde zejména o Státní ústřední archív v Praze, Štátny ústredný archív SSR v Bratislavě, Státní oblastní archív v Brně, některé z dalších oblastních archívů, Štátny ústredný banský archív v Banské Štiavnici, z okresních archívů zejména kutnohorský, aj.

86) J. M a j e r , Organisace a správa stříbrných hor ratibořských v letech 1586-1611, Sborník NTM Praha 2, 1956, 19-52, L. K u b á t o v á , Příspěvek k příbramské horní správě, VSbP 5, 1971, 76-106, B. K o p i č k o v á , Vznik vrchního horního úřadu v Příbrami v roce 1814 a jeho počátky, VSbP 5, 1971, 149-173, aj.

87) Srv. např. práce uvedené v bibliografii dějin českého hornictví S. Š t e i n e r o v é - J. K o ř a n a , 2, 129-131, kde však převažují práce týkající se období od 2. pol. 19. století, základní dílo J. K o ř a n a , Přehledné dějiny československého hornictví I, Praha 1955 aj.

88) J. K e j ř , Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958 aj.

početných pracích věnovaných sociálním poměrům v hornictví[89] nebo přímo organizacím havířů a dalších pracovníků v hornictví.[90]

Horní právo nejen ve svých počátcích, nýbrž i během dalšího vývoje přecházelo znenáhla do oblasti obyčejů a zvyklostí. Dějiny tohoto práva se tak dostávají do úzkého spojení s etnografií. Z etnografie hornictví, kterou se u nás soustavně zabývá zejména O. Skalníková, vzcházejí cenné poznatky. Z řady prací O. Skalníkové, publikovaných zejména v Českém lidu a v Rozpravách NTM, budiž příkladem uvedeno pojednání o hornickém společenství.[91]

Dějiny horního práva si zatím jen příležitostně všímaly o s o b n o s t í , jež horní právo vytvářely a jež se zabývaly studiem jeho dějin. Byla zde již zmínka o Gozziovi z Orvieta a některých městských písařích - právnících, kteří přispěli k rozvoji horního práva od 14. do 16. století. Patřily by sem i přední osobnosti, jež se zasloužily o rozvoj hornictví a horního práva se svým dílem dotkly více méně okrajově. Sem patří především Jiří Agricola a Lazar Ercker, jejichž jubilea byla podnětem k řadě prací.[92] Výraznější byl podíl horního práva v díle předního montanisty 18. století J.T.A. Peithnera z Lichtenfelsu, který shromáždil řadu pramenů k dějinám tohoto práva. Jeho osobnosti věnoval pozornost J. Haubelt.[93]

Rozšíření českého horního práva do dalších zemí nutí k tomu, aby v tomto přehledu byla věnována pozornost také novému bádání o působení tohoto práva m i m o č e s k é z e m ě na straně jedné a o všem také c i z í m p ř í b u z n ý m h o r n í m p r á v ů m jež české právo ovlivňovala, na straně druhé.

---

89) Kromě již uvedené práce J. Pošváře o sociálních vztazích podle horního zákoníku Václava II. srv. zejména nepublikovanou disertační práci J.B. Parmy, Výrobní vztahy a výrobní poměry v českém hornictví v době předhusitské, Praha 1959 a několik prací M. Jaroše, vycházejících z jeho disertační práce a uveřejněných v Českém lidu 1954-1956 (Šteinerová-Kořan 2, 5336-5338 a zejména 1507). Srv. též V. H u s a , Výrobní vztahy v českém mincovnictví, NumSb 2, 1955, 57-100.

90) Např. A. K ř e p e l k o v á , Havířský pořádek v Kutné Hoře do roku 1547, Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, 37-70. Havířských i jiných organizací v hornictví se různým způsobem dotkla řada dalších autorů.

91) Vytváření hornického společenství v českých rudných revírech,Studie z dějin hornictví 4 = Rozpravy NTM, Praha 1973, 225-238. Z dalších prací téže autorky uvádíme Tradice v českém dolování na stříbro, Hornická Příbram 1971, S 25, Hornictví v české lidové kultuře, Sborník k 80. narozeninám akademika J. H o r á k a , "Lidové tradice", Praha 1971, 215-231.Viz též Jan U r b a n , Bergbausymbole aus Kuttenberg, Leobener Grüne Hefte 95, Wien 1966.

92) Zejména Georgius Agricola - Ausgewählte Werke, I-VIII, X, Erg. Bd. 1, Berlin 1955-1974. Výročí Erckerovu byly věnovány Studie z dějin hornictví 7 = Rozpravy NTM Praha 67, 1976.

93) J. H a u b e l t , Montanista Peithner v osvícenskoobrozeneckém vývoji, Studie z obecných dějin, Sborník histor. prací k šedesátým naroz. ... O. Říhy Praha 1972, 23-46.

Na prvním místě je třeba zmínit se o horním právu na Slovensku a v dřívějších Uhrách. S povahou tohoto práva i prací mu v posledních desetiletích věnovaných souvisí, že statí věnovaných jeho bibliografii a pramenům je málo. Budou proto připomenuty v souvislosti s vlastními pracemi historickými.[94] Intenzívní a hlubinná těžba kovů na Slovensku začala pravděpodobně dříve než v českých zemích. Zatímco však české země mají nesporné psané horní řády již od druhé poloviny 13. století a do 15. století desítky dochovaných opisů a překladů, na Slovensku jsou dochovány teprve z 15. století, i když ovšem existují horní ustanovení v privilegiích a doklady časnější existence horních řádů. Na Slovensku také byla nejméně dvě střediska horního práva, Banská Štiavnica a Gelnica. Z nich postupně nabývala převahy B. Štiavnica. Kontinuita vývoje zejména do 15. století nebyla tak zřetelná jako v českých zemích. Hlavně kolem vzniku a podoby horního práva banskoštiavnického je nejvíce nejasností a protichůdných stanovisek. Většina maďarských badatelů a také někteří němečtí příp. rakouští historikové spatřovali v B. Štiavnici ohnisko, odkud přišlo horní právo i do českých zemí, hlavně Jihlavy.[95] Naproti tomu čeští a někteří němečtí badatelé dokládají převzetí jihlavského horního práva a horního zákona Václava druhého v Banské Štiavnici a Kremnici. Konečně třetí názor, zastávaný dnešními slovenskými badateli a navazující na některé starší práce, hledá společný zdroj českého - jihlavského a slovenského - banskoštiavnického práva horního v německé nebo alpské oblasti.[96]

Za první republiky převažovalo v československé historiografii stanovisko druhé, ovlivněné zejména A. Zychou. Z českých historiků působících na Slovensku je představoval vedle V. Chaloupeckého zejmé-

---

94) Práce kolektivu autorů, Dejiny štátu a práva na Slovensku v rokoch 1918-1954, Právnicke štúdie 3, 1955, 632-641, zaznamenává jen dvě práce o horním právu. Obdobně je tomu v dalších přehledech, naposledy L. B i a n c h i - J. K a r p a t , Die Ergebnisse der Rechtsgeschichteforschung in der Tschechoslowakei in den letzten fünf Jahren, ZRG GA 91, 1974, 393-402. Některé práce zachytil H. Kunnert, Neue Literatur zur Geschichte des Berg- und Hüttenwesens in der Slowakei (obměny názvu), Südost-Forschungen I 25, 1966, 397-401, II 27, 1968, 362-367, III 29, 1970, 308-312, IV 31, 1972, 339-343, V 34, 1975, 274-277. - Ukázky některých pramenů horního práva jsou v edici P. Ratkoš, J. Butvin, M. Kropilák, Naše dejiny v prameňoch 830-1948, Bratislava 1971.

95) K předním představitelům tohoto směru patřil Gustav Wenzel, uherský historik rakouského původu. Na romantický přístup tohoto badatele k historické problematice poukázal naposledy Pál H o r v á t h , Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jógtörténet köreből, Budapest 1974. Srv. recenzi J. Karpata, PHS 20, 1977, 281-285.

96) J. V o z á r , Vývoj banského práva na Slovensku za feudalismu, In: Horní právo, Ostrava 1975, 54-73, kde podána též charakteristika tří hlavních směrů.

na R. Rauscher,autor přehledného vývoje horního práva na Slovensku[97] s přehledu jeho pramenů.[98] Toto stanovisko zastávali též J. Pekař, J. Kapras, F. Čáda, B. Mendl a další. Z prací po druhé světové válce doznívá toto stanovisko ještě ve stati P. Ratkoše,[99] který sice předpokládá převzetí jihlavského horního práva,ale posunuje je do pozdější doby. V B. Štiavnici podle Ratkoše platilo právo obyčejové,sepsané někdy ve 2. pol. 13. století za Bély IV. Ratkošova studie již zároveň naznačuje potřebu revize některých názorů a nové problémy.

Od tohoto stanoviska slovenští badatelé postupně přecházeli ke stanovisku třetímu. Jeho přední představitel je V. Bolerázsky. Ve své hlavní práci o původu banskoštiavnického městského a horního práva[100] hledá společný původ slovenského i českého, banskoštiavnického i jihlavského horního práva v alpské oblasti. Práce má však značné nedostatky, nerespektuje výsledky diplomatického zhodnocení pramenů, z pramenů důsledně nevychází, nýbrž užívá deduktivních řetězců dohadů, pomáhá si k doložení nedostatečně zdůvodněných tezí starou, překonanou i nekvalitní literaturou (např. Vohlídal aj.).

Otázek horního práva se kriticky dotkl ve studii o celkové problematice vlivů české právní kultury v Uhrách V. Vaněček, který poukázal na nezbytnost nového studia problému zdánlivě vyřešeného již počátkem našeho století.[101]

Produkce k dílčím otázkám není na Slovensku tak bohatá jako v českých zemích, nicméně přinesla několik závažných prací. Nejstaršímu období je věnována práce maďarského historika O. Paulinyiho, který provedl revizi názorů na základní otázky hornictví i horního práva, zejména do počátku 13. století.[102] Soustředil se na otázku horního regálu a horní svobody a podal přehled hlavních názorů se zřetelným vlastním příklonem k Zychovi. Jeho vlastní přínos tkví v podrobném

---

97) Přehled vývoje horního práva na Slovensku,Právny obzor 7, 1924, 225-228, 257-263.

98) Přehled dějin právních pramenů na Slovensku, Bratislava 1930, zejména 39-41.

99) Príspevok k dějinám banského práva a baníctva na Slovensku, Bratislava 1951.

100) Pôvod banskoštiavnického mestského a banského práva, Slovenská archivistika 4, 1969, 113-139, znovu ve stručnějším znění, K problému provenience banskoštiavnického mestského a banského práva, SDH 1 = Rozpravy NTM 48, Praha 1971, 19-26.

101) Problémy studia české právní kultury v Uhrách do poloviny 19. století, PHS 14, 1969, 165-179, zejména 168, 172, 175 (původně v německém znění, Bratislava 1968).

102) Die anfänglichen Formen des Unternehmens in Edelerzbergbau zur Zeit des Feudalismus, Teil I-II, Acta Historica (Revue de l'Académie des sciences de Hongrie) 12, 1966, 25-57, 261-316.

rozboru toho, jak se hlavní zásady uplatňovaly konkrétně ve výrobních vztazích, zvláště v zemích dnešního Rakouska příp. severní Itálie a bývalých Uher.

V. Bolerázsky kromě stati o horním regálu a horní svobodě,[103] kde v podstatě zopakoval své stanovisko k těmto i příbuzným otázkám, podal nástin vývoje báňské správy v oblasti horních měst středního Slovenska do r. 1526,[104] kde je již naznačeno jeho zmíněné pojetí vývoje horního práva na Slovensku. S J. Vozárem věnovali další samostatné pojednání svazu středoslovenských horních měst.[105] Počátky těchto měst se zabýval P. Ratkoš.[106] Těmto městům jednotlivě i jejich svazům byla věnována značná pozornost v početných pracích, kde však jen někdy je dotčena problematika horního práva.[107] Je však třeba připomenout práce J. Sopka věnované rukopisům těchto horních měst,[108] neboť jsou důležitým pramenem pro dějiny práva, i když horní právo v nich není zastoupeno měrou tak významnou jako v rukopisech českých zemí.

J. Vozár se zabýval bojem středoslovenských měst s habsburským absolutismem[109] nejprve v období 1548-1571, které končilo horním řádem Maxmiliána II. z r. 1573, a to v podstatě vítězstvím měst, potom v letech 1573-1747, kdy se již definitivně prosadila role eráru. Přitom osvětlil význam a funkci horního regálu i horních svobod a zvláštní pozornost věnoval důležité funkci banského majstra, odpovídající českému perkmistrovi, ale v podstatně odlišném postavení.

Helko Eis zpracoval naučení o dědičné štole, jež podle něho vzniklo na Slovensku v Nové Bani (Königsberg) r. 1323.[110] Autor však nezná starší práce Tomaschkovy, Zychovy aj., jež vznik kodexu mnichovské státní knihovny (Cod. germ. 361, uváděný jinak siglou F), kde se na-

---

103) Vznik a vývoj banského regálu a banskej slobody v Uhorsku, SDH = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 203-224. Studie z dějin hornictví 4 = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 203-224.

104) Banská správa na strednom Slovensku od najstarších čias do r. 1526, SAP 7, 1957/2, 168-185.

105) V. B o l e r á z s k y - J. V o z á r , Zväz stredoslovenských banských miest, Historický zborník kraja 2, 1965 (B. Bystrica), 87-116.

106) Vznik a začiatky banských miest na Slovensku, HŠ 19, 1974, 33-58.

107) Kromě dalších srv. zejména J. V o z á r , Banské mestá ako osobitný typ miest na Slovensku, HČ 21, 1973, 387-396.

108) Kódexy stredoslovenských banských miest, HŠ 19, 1974, 149-179, týž, Stredoveké rukopisy na Spiši, In: Spišská mestá v stredoveku, Košice 1974, 101-131.

109) Boj stredoslovenských banských miest proti prejavom habsburského absolutizmu v 16. storočí, SAP 12, 1962/2, 87-117.

110) Helko E i s , Ein mittelhochdeutsches Bergweistum aus Königsberg in den Karpathen, Der Anschnitt 13, 1961, seš. 6, 3-6.

učení dochovalo, kladou do Jihlavy. Eisovy závěry bude proto třeba přezkoumat.

O. Skalníková nastínila přehled jevů ze Slovenska, jež náležejí do oblasti montánní etnografie.[111] Některé z nich jsou na pomezí horního práva a právní archeologie.

Hlavní stanoviska k vývoji horního práva na Slovensku shrnul, současný stav bádání nastínil a zároveň nový nástin celkového vývoje na Slovensku podal J. Vozár.[112] Rozlišuje tři hlavní vývojová období. V prvním období jde o prehistorii horního práva, kdy je doložena hornická činnost, ale k poznání právních norem i praxe chybějí prameny. Je to období zvykového práva, jež trvá asi do poloviny 13. století. Za Arpádovců už byl zřejmě uplatňován horní regál a zásada horní svobody. Druhé období trvalo do sklonku 16. století a Vozár je nazývá obdobím kodifikovaných městských a zeměpanských horních práv. Do první části tohoto období spadá problém horního práva slovenských měst. Konečně třetí období začíná horním řádem Maxmiliána II. z r. 1573, který sice ještě zachoval práva měst a stavů, ale v podstatě již otevřel cestu etapě, kdy nabyl převahy panovník a stát. Rokem 1854 pak začíná kvalitativně odlišné kapitalistické období. Tato periodizace přes četné nevyřešené problémy přináší již základy nové koncepce horního práva na Slovensku a může být inspirací anebo přinejmenším sloužit ke srovnání s vývojem horního práva v českých zemích.

Rozšíření českého horního práva v e v ý c h o d n í E v r o p ě , zejména v z e m í c h s l o v a n s k ý c h , věnoval řadu prací J. Pošvář. V první studii se zabýval vztahy ke Slovensku (Uhrám), Slezsku, Polsku, Polabí a Pobaltí.[113] Na S l o v e n s k u přijímá v podstatě prioritu práva českého, aniž by se však vypořádal s předchozí literaturou nebo znovu hlouběji zkoumal prameny. Užitečné je shrnutí vztahů k H o r n í m u a D o l n í m u S l e z s k u ,[114] kde hornictví mělo staré kořeny a kde je poučná konfrontace práv zúčastněných složek, zejména horního regálu a práv vlastníků pozemků. V P o l s k u se prolínaly vlivy německé, české a slovenské (uherské). V P o l a b í a P o b a l t í je styčných bodů nejméně, neboť rudné hornictví bylo nepatrné a těžila se hlavně sůl.

---

111) O. S k a l n í k o v á , Některá specifika slovenské hornické kultury, SDH = Rozpravy NTM 65, Praha 1975, 91-96.

112) Viz pozn. 96.

113) K počátkům hornictví u západních Slovanů, Slovanské historické studie 2, 1957, 61-104.

114) Publikováno též samostatně, K dějinám těžby kovů a horní organizace ve Slezsku do 14. století, SlSb 53, 1955, 76-83 a znovu, Horní právo ve Slezsku do 14. století, Przegląd prawa i administracji, Tom III, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 186, Wrocław 1973, 201-217.

Navazuje na starou práci K. Jirečka[115] J. Pošvář upozornil na nové poznatky o horním právu u j i ž n í c h S l o v a n ů a v b ý v a l é t u r e c k é ř í š i , a zaujal k některým problémům i vlastní stanovisko.[116] Pozornost autorova byla zaměřena hlavně na S r b s k o a B o s n u . Dochází k závěru, že "saské" hornictví a horní právo v těchto zemích má základ v českém hornictví a horním právu, i když se do těchto zemí mohlo dostávat i přes Slovensko a Sedmihrady. Podnětem k dalším Pošvárovým pracím byla edice horního zákona Štěpána Lazareviče z r. 1412 N. Radojčićem.[117] Ve třech statích[118] J. Pošvář navázal na uvedenou svou studii a rozšířil svou argumentaci o podílu horníků z českých zemí a českého horního práva u jižních Slovenů a vůbec v turecké oblasti Balkánu.[119] Proti Radojčićově pojetí horního práva evropského vymezuje horní právo středoevropské, jehož jádrem je české horní právo jihlavské a horní zákoník Václava II. Nicméně - zřejmě vlivem rozboru Radojčićova - neformuluje vliv českého hornictví a horního práva tak široce jako v první studii. Cenné je prohloubené poznání vlivů českého horního práva na Balkáně i literatura v těchto studiích snesená. Nepřesné je zejména v první stati vymezení "českého" horního práva z hlediska národního a územního. Přesvědčivost závěrů oslabuje i působení dnes již zřejmě překonaného pojetí vztahů mezi horním právem českým a slovenským. Neúsporné je opakování obdobných výsledků v několika pracích, příznačné pro tohoto autora také u jiných témat, což badatelům ztěžuje orientaci a možnosti navazování.

Pro poznání vývoje českého horního práva by bylo důležité, aby se prohloubily znalosti o tomto právu v o b l a s t i n ě m e c k é , zvláště pak s a s k é , neboť s tímto územím byly české země spjaty velmi intenzívními styky. I když zde není možno sledovat úplnou produkci, nýbrž jen výběr z hlediska českého horního práva, lze říci, že výsledky posledních desetiletí jsou dosti nerovnoměrné.

---

115) Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, Abh. d. böhm. Ges. d. Wiss., VI. ř., sv. 10, Praha 1879.

116) K otázce původu hornictví a horního práva v Srbsku a v Bosně (Příspěvek k dějinám českého, slovenského a jihoslovanského hornictví), Slovanské štúdie 3, 1960, 437-466.

117) Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića, Beograd 1962.

118) Poznámky k Radojčićově edici horního zákona despoty Štěpána Lazareviče. K nedožitým pětaosmdesátinám akademika N. Radojčiće, Slavia 36, 1967, 462-469, Ke středověké kodifikaci srbského horního práva, PHS 13, 1968, 189-194, České prvky v tureckém horním právu na Balkáně v 16. století? Hornická Příbram 1976, K problémům vývoje rudného hornictví 41-60.

119) Předpoklad, že turecká kodifikace užila staršího slovanského horního zákona, vyslovil ještě před nálezem horního zákona Štěpána Lazareviče bulharský badatel V. Nikolaev, jehož práce J. Pošvář uvádí, stejně jako další práce badatelů jihoslovanských, německých aj.

E. Schrader po řadě předchozích badatelů věnoval pozornost hornímu právu v Saském zrcadle,[120] což je třeba vzít v úvahu i pro české horní právo, neboť sporné otázky se týkají i počátků horního regálu a horní svobody.

Zvláštní zájem u nás musí budit práce týkající se Freibergu, hlavního středověkého saského střediska horní činnosti, které od 13. století mělo styky s Jihlavou i jinými místy v českých zemích. Edice německého překladu a rozboru se dostalo listině ze samých začátků tohoto horního města vydané markrabím Ottou v r. 1185.[121] Nejstarším obdobím Freibergu se zabývali H. Löscher, H. Clauss a S. Kube.[122] Pro srovnávací studium, zejména s Jihlavou, jsou užitečné práce M. Ungera a H. Ufera o městské obci a hornictví ve Freibergu v nejstarším období.[123]

Z naší strany napsal stručný přehled historie Freibergu se zřetelem k hornímu právu B. Tvrdoň.[124] Práce je koncipována podle literatury, kde však řada důležitých titulů chybí. Užitečný je u nás přehled vývoje stolice pro právní vědy na freiberské báňské akademii a jejích představitelů. Prozatím nebyly vyvozeny důsledky pro vztahy Jihlavy a českých zemí k Freibergu a naopak z hlediska našich nových prací, zejména posunů v datování. To je důležitý úkol dalšího bádání v dimenzích vskutku mezinárodních.

Na potřebu evidence a identifikace pramenů i na možnost zjištění dosud neznámých pramenů či alespoň jejich dalších zápisů nás opětovně uvádí otisk první strany domnělého horního řádu z r. 1518 v reprezentativní publikaci českých archivů,[125] ve kterém však zjišťujeme jinak dobře známé freiberské horní právo B ze 14. století, zapsané ovšem až v 1. pol. 16. století.

---

120) Zum Bergrecht und zum Schatzrecht im Sachsenspiegel I, 35, RG GA 74, 1957, 178-197, týž, Das Bergrecht im Sachsenspiegel, Zeitschrift für Bergrecht 100, 1959, 133-152.

121) P. K r e n k e l , Zu der Urkunde des Markgrafen Otto vom 2. August 1185, Freiberger Forschungshefte D 11, 26-34, Berlin 1955, W. S c h e l l h a s, Die älteste Urkunde des sächsischen Bergbaus, tamtéž 15-25.

122) H. L ö s c h e r , Zur Frühgeschichte des Freiberger Bergrechtes, ZRG GA 76, 1959, 343-352, H. C l a u s s - S. K u b e , Freier Berg und vermessenes Erbe. Untersuchungen zur Frühgeschichte des Freiberger Bergbaus und zur Entwicklung des Erdbereitens, Freiberger Forschungshefte, D 21, Berlin 1957.

123) M. U n g e r , Stadtgemeinde und Bergwesen Freibergs im Mittelalter, Abhandlungen zur Handels - und Sozialgeschichte V, Weimar 1963, H. U f e r, Die Stadtgemeinde Freiberg und ihre Beziehungen zum Bergbau im 12. und 13. Jahrhundert. 800 Jahre Freiberger Bergbau, Leipzig 1970.

124) Freiberg (Příspěvek k 200. výročí založení báňské akademie), Frýdek - Místek 1966.

125) Archívy ČSR, Praha 1974, reprodukce č. 50, originál SOA Zámrsk.

Také v německých zemích byla věnována značná pozornost horním řádům 15. a 16. století, které mají nesporný význam pro zhodnocení našich řádů jáchymovských a dalších. Kromě namátkově připomenuté práce C. Langera[126] je třeba uvést zejména řádu prací H. Löschera, jež se týkají všeobecně horního práva v saské i české části Krušnohoří,[127] horního regálu tamtéž[128] i jednotlivých lokalit, zejména pro Jáchymov tak důležitého Annabergu.[129] Populárněji zaměřené jsou práce J. Siebera.[130] Značnou pramennou hodnotu i pro české země může mít soupis horních řádů, který podnikl zesnulý profesor horního práva na Horní akademii ve Freibergu W. Weigelt.[131] Témuž badateli byl věnován sborník k osmdesátinám,[132] který obsahuje několik prací více méně se stýkajících s českým horním právem, z nichž některé zde připomínáme na příslušných místech.

Téměř všichni vynikající montanisté již od 15. století věnovali ve svých dílech pozornost hornímu právu. Platí to např. o Jiřím Agricolovi a Lazaru Erckerovi. Na horní řád užívaný v Clausthalu a včleněný do Erckerova díla "Aula subterranea" Chr. Berwardem, upozornil při Erckerově jubileu J. Pošvář.[133]

Kromě zmíněných již našich prací z období 15. - 16. století je možno zde připomenout jako příspěvek z naší strany rozbor duryňského rukopisu horních řádů,[134] který ze zámecké knihovny mikulovské se dostal do okresního archívu jihlavského. Vznikl v 16. století v Lauensteinu v Duryňsku a dochoval řadu horních privilegií, řádů i jiných pramenů, mezi nimi i horní právo jihlavské, práva freiberská a řády jáchymovské.

---

126) Das Ehrenfriedersdorfer Bergwerks-Weistum vom Jahr 1450, Bergakademie 14, 1962, 815-820.

127) Viz zejména práci uv. v pozn. 74.

128) Vom Bergregal im sächsischen Erzgebirge. Beiträge zu seiner Geschichte, In: Bergbau und Bergrecht, Freiberger Forschungshefte D 22, Berlin 1957, 122-156.

129) Die erste Annaberger Bergordnung vom 11. Februar 1493, ZRG GA 68, 1951, 435-444, Die Bedeutung Glashüttes für die sächsische Bergrechtsgeschichte. Zur 450. Jahrfeier der ehemaligen Bergstadt Glashütte, Bergakademie 8, 1956, 265-268.

130) Über erzgebirgische, besonders Schneeberger Bergordnungen, Glückauf, Aue, 9, 1962, 175-177 aj.

131) Rukopis uložen v Horní akademii ve Freibergu. H. W i l s d o r f - W. Q u e l l m a l z , Bergwerke und Hüttenanlagen der Agricola-Zeit, Georgius Agricola - Ausgewählte Werke, Ergänz. Bd. I, Berlin 1971, 526.

132) Bergbau und Bergrecht, Beiträge zur Geschichte des Bergbaus zum 80. Geburtstag von Walther Weigelt, Freiberger Forschungshefte, D 22, Berlin 1957.

133) Báňskoprávní předpisy Chr. Berwarda při díle L. E r c k e r a "Aula subterranea", SDH 7 = Rozpravy NTM 67, Praha 1976, 68-71.

134) F. H o f f m a n n , Duryňský rukopis horních řádů, StR 13, 1974, 85-106.

Se zřetelem k názorům o významu alpské oblasti pro počátky českého horního práva mohou mít pro jeho dějiny význam i práce z oblasti rakouské. Je to především horní právo tridentské z počátku 13. století, jehož vliv na horní právo jihlavské předpokládal A. Zycha.Tridentským právem se zabýval všeobecně H. Hämmerle,[135] horním řádem z r. 1208 zejména z hlediska horní techniky F. Kirnbauer.[136] H. Kunnert nově zpracoval horní právo města Schladmingu, jež vzniklo r. 1408, ovlivnilo vývoj horního práva v rakouských zemích a proniklo i za hranice.[137] K vlivu kutnohorského práva, čímž je míněn horní zákoník Václava II., v Tyrolích je možno připomenout starší drobnost L. Schönacha.[138]

Velká pozornost byla věnována horní knize ze Schwazu v Tyrolích z r. 1556 a tamnímu hornímu právu.[139] Toto právo sice mělo u nás jen nepatrný přímý vliv - např. v Mikulově v Krušných horách, kde bylo užíváno vedle horního řádu jáchymovského[140] - ale přesto je to svědectví prolínání různých horních práv a jeho zkoumání má význam metodickými analogiemi i dosahem pro další vývoj horního práva v rakouských zemích až do nového horního zákona z r. 1854. Kromě toho zmíněná schwazská kniha je významná i pro některé rukopisy dochované u nás.

Schwazská horní kniha došla vydání podle rukopisu innsbruckého.[141] Její text je připisován Ludvíku Lösslovi, malířská výzdoba Jörgu Kolberovi. Obs byli horní úředníci ve Schwazu v polovině 16. století. Kromě toho byla knize věnována řada prací,[142] od textu až po výzdo-

---

135) Cartae de posta et iure montis.Bilder aus der tridentinischen Bergwerksgeschichte. Tiroler Wirtschaft in Vergangenheit und Gegenwart I, Schlern-Schriften 77, Innsbruck 1951, 11-30.

136) Die Bergordnung von Trient aus dem Jahr 1208 und ihre Beziehung zur Bergbautechnik, Blätter für Technikgeschichte (Wien) 20, 1958, 1-24.

137) Der Schladminger Bergbrief, Der Anschnitt 13, 1961, č. 2, 3-9 a znovu, Der Schladminger Bergbrief (1408) und seine Verbreitung, Hornická Příbram 1971, S 8.

138) Kuttenberger Bergrecht zu Villanders in Tirol (1330), MVGDB 51, 1913, 256.

139) O. S t o l z , Die Anfänge des Bergbaues und Bergrechtes in Tirol, ZRG GA 48, 1928, 207-263. Autor vysoce oceňuje práce A. Zychy, na které navazuje.

140) K. K a r a f i a t , Die in Niklasberg geltende "Bergwerksordnung" von Schwaz in Tirol aus dem J. 1496, MVGDB 57, 1919, 237-249. Otištěn též text horního řádu.

141) Schwazer Bergbuch 1556-1956,ed. W. Winkelmann, hgn. von der Gewerkschaft Eisenhütte Westfalia, Wethmar/Post Lünen 1956.

142) F. K i r n b a u e r , Das Schwazer Bergbuch, Blätter für Technikgeschichte (Wien) 18, 1956, 77-94, H. W i l s d o r f , Das Schwazer Bergbuch von 1556 und seine ältere Fassung im Exemplar des Bergbau-Museums Bochum, Bergakademie 9, 1957, 430-434, a zejména soubor prací v časopise Der Anschnitt 9, 1957, č. 1-2, kde uvedena též další literatura.

bu, která je velmi bohatá a měla odezvu v řadě replik. F. Kirnbauer, který se zabýval i dalšími prameny horního práva,[143] podal pak vývoj horního práva v Rakousku od schwazské horní knihy až po kodifikaci r. 1854.[144] Na tomto místě je možno připomenout ještě práci H. Hämmerleho věnovanou hornímu kodexu Maxmiliána I.,[145] který obsahuje zejména horní řád pro Schwaz z r. 1490.

Schwazská horní kniha se stala předmětem pozornosti i u nás, když byly studovány některé dříve sice známé, ale podrobněji nezkoumané rukopisy. V. Lomič se zabýval brněnským rukopisem Abrahama Schnitzera,[146] který se týká hornictví a hutnictví a má také část věnovanou hornickým zvyklostem a právu. V několika článcích[147] postupně osvětlil povahu tohoto rukopisu, jehož textu i výzdobě byla předlohou, spolu s jinými díly, horní kniha schwazská. Mezitím byly zjištěny další opisy Schnitzerova díla. Poznatky částečně shrnul H. Wilsdorf.[148] Zároveň byla zjištěna příbuznost s dílem Speculum metallorum Martina Stürtze, které mělo rovněž hlavní předlohu v knize schwazské. Toto Zrcadlo bylo vydáno péčí F. Kirnbauera.[149] U nás mu věnovala pozornost O. Skalníková jednak z hlediska vztahů jednotlivých děl a rukopisů, jednak z hlediska národopisného.[150] Další práce pak vyšly v Německu.[151] Brněnským rukopisem A. Schnitzera se zabýval též Z. Ši-

---

143) Das Dieselmuter Bergweistum aus dem Jahr 1372, Leobener Grüne Hefte 56, Wien 1961. Viz též práce již uvedené výše.

144) Bergrecht und bergrechtliches Verfahren zur Zeit des Schwazer Bergbuches (1556) bis zur Kodifizierung des Bergrechtes in Österreich im 19. Jahrhundert, Bergbau und Bergrecht, Freiberger Forschungshefte 22, Berlin 1957, 79-121.

145) Codex Maximilianeus, Zur Geschichte des Schwazer Bergrechtes, Schlern-Schriften 85, Innsbruck 1951, 146-157.

146) O brněnském rukopisu horní knihy Abrahama Schnitzera, ČL 45, 1958, 28-31. Srv. již Průvodce po Státním archívu v Brně (I), Brno 1954, 403, C 10, č. 365.

147) O dalším nálezu neznámého rukopisu horní knihy Abrahama Schnitzera, ČL 46, 1959, 229-230 (Drážďany, Státní knihovna, Sbírka rkp. B 132), K problematice některých nově nalezených hornicko-hutnických rukopisů z 2. pol. 16. století, ČL 48, 1961, 60-69, Současný stav výzkumu některých hornicko-hutnických rukopisů z druhé poloviny 16. století a osobnost Abrahama Schnitzera, Hornická Příbram 1976, K problémům vývoje rudného hornictví 303-309 (v podstatě shrnuje starší práce).

148) Die Handschrift des Abraham Schnitzer in Gotha - ein fünftes Exemplar vom Speculum metallorum 1575, Bergbaulieferungen und Bergbauprobleme in Österreich uns seinem Umkreis 217-222.

149) Speculum Metallorum 1575 durch mag. Martin Stürtz im Sanct Geörgen Tal, Leobener Grüne Hefte 50, Wien 1961.

150) K brněnskému rukopisu horní knihy Abrahama Schnitzera, ČL 46, 1959, 92-94 (navazuje na článek V. Lomiče z r. 1958).

151) W. W i n k e l m a n n , Das "Speculum metallorum" des Martin Stürtz, Der Anschnitt 9, 1957, č. 1-2, 52, E. F u s s e k , Das "Speculum metallorum" des Martin Stürtz, Der Anschnitt 1958, č. 3, 1-10.

mon, který kromě toho upozornil na český překlad německé horní knížky Ulricha Rüleina von Calw, dochovaný v rukopise Státní knihovny ČSR v Praze XVII H 29.[152] Autorem tohoto českého překladu byl patrně kutnohorský perkmistr Jan Lormeyster. O této horní příručce vyšla potom péčí NTM Praha a J. Bílka posmrtně větší práce, bohužel nedokončená, s obtížně použitelnou transliterovanou edicí českého textu.[153] Německá předloha Rüleinova i osobnost jejího původce došla pozornosti prací W. Piepera.[154] V souvislosti s touto problematikou upozornil V. Lomič na rukopis pravděpodobně jihoněmeckého původu, dochovaný ve Strahovské knihovně,[155] který má však význam hlavně pro hutnictví.

Uvedené práce se hlouběji nedotkly otázky, jakou funkci měly tyto rukopisy v našich zemích, odkud sem přišly, zdali některé opisy vznikly přímo u nás, jak byly užívány, zdali se dostaly do našich sbírek jen ze zájmů sběratelských. Tolik je jisté, že M. Stürtz působil jako štajgr v Dolním Jiřetíně.[156] O díle A. Schnitzera lze říci, že se k nám asi dostalo přes oblast krušnohorskou.[157] Zmíněná pojednání znamenají cenný přínos nejen pro dějiny horního práva, nýbrž i pro řadu dalších věd. Zvlášť zřetelně tu vystupuje do popředí potřeba mezinárodní spolupráce a potřeba pečlivé kritiky pramenů, má-li být studium této problematiky dovršeno.

Pro české horní právo nejsou bez významu německé pokusy o shrnutí vývoje horního práva, neboť české horní právo se tu ocitá v obecnějších souvislostech. Na starší přehledy A. Zychy[158] a W. Weizsäckera[159] navázal velmi stručnou charakteristikou horního práva a horní-

---

152) Tři hornické památky ze 16. století, Rudy 6, 1958, 248-249.

153) "Bergbüchlein" Rüleina von Calw v českém překladu z druhé poloviny 16. století, SDH 5 = Rozpravy NTM 64, Praha 1974, 207-223.

154) Ulrich Rülein von Calw und sein Bergbüchlein, Freiberger Forschungshefte D 7, Berlin 1955.

155) Dvě nově nalezené památky tyrolského hornictví v ČSSR, ČL 50, 1963, 62-63, Popis rukopisu DH III 40 mezitím podal B. R y b a , Soupis rukopisů Strahovské knihovny IV, Praha 1970, 96-97, č. 1922.

156) Sankt Georgenthal, kde působil M. Stürtz, je Jiřetín. K tomu viz práce v pozn. 149 a 151, zejména pojednání E. Pusseka.

157) V. L o m i č , K problematice 68 (viz pozn. 147).

158) Bergrecht, In: Joh. H o o p s , Reallexikon der germanischen Altertumskunde,1, Strassburg 1911-1913, 256-259.

159) Der deutsche Bergmann und sein Recht im böhmischen Mittelalter, Teplitz-Schönau, s. d., Bergbau.I. Die Ausbreitung des deutschen Bergbaus und Bergrechts im Mittelalter, Handwörterbuch des Grenz- und Auslanddeutschtums I, Breslau 1933, 372-375. - Bezcenná je popularizující práce tendenčního zaměření G. B u c h t y , Deutsches Bergrecht im Südosten, Hallische Univ. - Reden 76,Halle (Saale) 1939.

ho regálu W. Wegener v příručním slovníku právních dějin.[160] Stručný ráz mají i příslušné části v souhrnných zpracováních dějin práva. Jako příklad je možno uvést dílo Hermanna Conrada,[161] který hornímu právu věnoval jen několik zmínek a vedle jiných regálních práv podal nástin vývoje horního regálu, v podstatě podle A. Zychy. Syntetizující ráz má dizertace W. Streita,[162] který nastínil hlavní proudy vývoje horního práva, jež v 16. století vyústily v kodifikaci Maximiliánovu. Stručný přehled staršího období, určený spíše pro potřeby české badatelské veřejnosti, podal na symposiu Hornická Příbram 1971 C.H. Günther.[163] O celkový přehled podle vývojových etap a hlavních oblastí se pokusil E. Krautschneider.[164]

Velmi podnětné jsou německé práce z oblasti práva a etnografie, jež bychom u nás řadili do tzv. právní archeologie.[165] Vynikají tu práce G. Heilfurtha, jež v některých tématických okruzích již dospěly k souhrnným zpracováním.[166] U nás jsou určitým protějškem již zmíněné práce O. Skalníkové.

Pozornost byla věnována též biografickému bádání, jež vyústilo zejména zásluhou H. Wilsdorfa v souhrnné práce, kde lze nalézt poučení o řadě osobností, jež ovlivnily vývoj horního práva v českých i sousedních zemích.[167]

Odtud je možno pokročit až do o b l a s t i i t a l s k é. Několik prací Jana Buriana se zabývá hornictvím za římského císařství.[168] Jde o práce týkající se hlavně provincií mimo vlastní Itá-

---

160) A. E r l e r - E. K a u f m a n n - W. S t a m m l e r, Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, Berlin 1964 sq., 373-381.

161) Hermann C o n r a d, Deutsche Rechtsgeschichte I, 2. vyd., Karlsruhe 1962, 271, 276-277, 358, 363.

162) Verleichende Darstellung der Oberharzer Bergrechte und des älteren deutschen Bergrechts, Dissertation, Clausthal 1966.

163) Frühe bergrechtliche Normen im südwestdeutschen Silbererzbergbau als Bestandteil des "Gemeinen deutschen Rechtes", Hornická Příbram 1971, S 7.

164) Die Entwicklung des Bergrechts in Deutschland bis zum Erlass der Landesberggesetze, Zeitschrift für Bergrecht 103, 1962, 433-457.

165) K. A d a m o v á, Za systematické rozvíjení československé právní archeologie, PHS 16, 1971, 255-268.

166) Např. Bergbau und Bergmann in der deutschsprachigen Sagenüberlieferung Mitteleuropas, Marburg 1967. Srv. též bibliografii G. Seib, Gerhard Heilfurth, Zur Kultur des Bergbaues, Leobener Grüne Hefte 154, Wien 1974.

167) H. W i l s d o r f - H. U h l r i c h,, Bergleute und Hüttenmänner in deutschsprachigen Untersuchungen von 1945 bis 1964. Eine montanethnographische Bibliographie, Berlin 1966. Předcházelo již obdobné dílo o antickém hornictví, H. W i l s d o r f, Bergleute und Hüttenmänner im Altertum bis zum Ausgang der Römischen Republik. Ihre wirtschaftliche, soziale und juristische Lage. Freiberger Forschungshefte 21, Berlin 1952.

168) Evropské rudné doly za římského císařství, jejich správa a pracovníci v nich, AUC 1954, I, Praha 1954, Einige Bemerkungen über die Exteritorialität

lii a poukazující v některých ohledech i na řecké a helenistické vzory. Autor se soustředil na správu dolů a na postavení pracovníků v dolech, což byli převážně otroci. Společenské podmínky byly do té míry odlišné, že prozatím nelze postřehnout přímých souvislostí mezi antickým a středověkým horním právem. Např. otrocká kolegia měla převážně nábožensko-pohřební poslání, kdežto otázky sociálně pracovní byly výlučně v rukou horních úřadů. Vysledování kontinuity v určitých ohledech však není vyloučeno. Někteří badatelé ji také předpokládají.[169] Těchto otázek se částečně dotkl F. Squarzina ve stručném přehledu vývoje horního práva v Itálii ve středověku.[170]

Náběh ke zkoumání českého horního práva v širokých souvislostech učinil u nás J.B. Parma.[171] Zabýval se srovnáním starých řádů, zejména italských a německých, a vyšel ze základní teze, že dějiny horního práva se nemají zabývat jen základními otázkami horního regálu a horních svobod, nýbrž mají právní ustanovení v širším vymezení konfrontovat se stavem výrobních sil a poměrů, zejména báňské techniky. Argumentace je zaměřena proti Zychově tezi o alpském původu českého, zejména jihlavského horního práva. Autor však náročný úkol nezvládl a jeho práce má značné nedostatky metodické i věcné. Zejména komparativní metoda je uplatněna mechanicky a zanedbává hledisko strukturální i časově vývojové.

Mezitím došlo k edici horního řádu italského horního města Massa Maritima z let 1225-1325.[172] Zpřístupnění pramenů tohoto druhu umožní vypořádat se kriticky s otázkou souvislosti českého horního práva, zejména jihlavského a horního zákoníku Václava II., s těmito starými řády.

Cennější a metodicky přesnější než práce Parmova je stať B. Tvrdoně o horním právu ve V e l k é B r i t á n i i .[173] Je sice zamě-

---

der hispanischen Bergwerke und der afrikanischen Domänen in der Römischen Kaiserzeit, Studia antiqua, Praha 1955, 49-52, Leges metallorum et leges saltuum, ZGW 5, 1957, 535-560, Arbeitsbedingungen und Klassenkampf in römischen Erzbergwerken der Kaiserzeit, ZGW 5, 1957, 1198-1216. - Celkový přehled horního práva u Římanů podal F. S q u a r z i n a , Miniere e diritto minerario dei Romani, Industria mineraria 3, 1952, 441-462, 4, 1953, 459-475.

169) Srv. výše uvedené práce P. Vitouše (38, 39, 84) a práce o horním regálu (zejména pozn. 81-83, 102).

170) Industria e legislazione mineraria in Italia, Eta di mezzo.

171) K vývoji horního práva podle nejstarších báňských řádů ve střední Evropě a v Itálii, SDH 1 = Rozpravy NTM 48, Praha 1971, 4-18.

172) Bergbuch Massa Maritima 1225-1335. Constitutum Comunis et Populi Civitatis Massae. Wissenschaftliche Bearbeitung und erste Übersetzung des lateinischen Originals von Markscheider Dr. - Ing. Kurt Pfläning, hgn. von Westfalia Lünen 1976/77.

173) Horní právo a uhelné hornictví ve Velké Británii, SDH 4 = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 155-184.

řena k právu současnému, ale k vysvětlení stavu se zabývá i vývojem od středověku. Pro historii práva českého a kontinentálního je užitečná tím, že upozorňuje na systémy vyrůstající z jiných principů, zejména na právo na vyhledávání a dobývání nerostů zahrnuté do vlastnictví pozemků. Promítnutí základních systémů, britského, románského a germanského, do feudálního období by ovšem vyžadovalo pojmového zpřesnění.

Je možno zaznamenat i několik pokusů o s h r n u t í toho, jak české horní právo působilo z a h r a n i c e m i č e s k ý c h z e m í . Zpravidla však šlo jen o kompilativní nejstručnější přehled v pracích všeobecného zaměření. Ještě z období před r. 1945 sem patří velmi stručný nástin J. Kaprase[174] a poněkud podrobnější B. Mendla.[175] Oba v podstatě vycházejí z výkladu Zychova, bez náznaků nového zkoumání problémů. Obdobně je tomu i v novém přehledu J. Pošváře,[176] který pod souhrnným názvem v podstatě zopakoval některé poznatky ze svých výše uvedených prací, aniž by přihlédl k úhrnu nových poznatků a nově formulovaných problémů.

Odtud je možno vrátit se k c e l k o v ý m , p ř e h l e d n ý m z p r a c o v á n í m č e s k é h o h o r n í h o p r á v a , od prací v podstatě recepčních až po pokusy o novou koncepci. Starší přehledy vycházejí z téměř obecně přijatých syntéz Zychových a Weizsäckerových, byť s určitými korekturami, jež vyslovili někteří badatelé.

Na nástin J. Čelakovského[177] ještě z doby před vydáním Zychova díla, lišící se stanoviskem k hornímu zákoníku Václava II. a výkladem horního regálu, navázal určitým způsobem O. Leminger.[178] Z pojetí, jež je možno nazvat klasickým, vyšli též V. Vaněček a J. Kořan v přehledu z r. 1962,[179] určeném k informaci cizí badatelské veřejnosti. Obdobou tohoto přehledu bylo potom zpracování V. Vaněčka v jeho Dějinách státu a práva v Československu.[180] V obdobných mezích napsal stručný přehled též J. Pošvář.[181]

---

174) České právo za hranicemi Čech, In: Co daly naše země Evropě a lidstvu, 2. vyd., Praha 1940, 137-139.

175) České stříbro, tamtéž 38-44.

176) Viz pozn. 66. Přehled vyšel též polsky, Czeskie prawo górnicze i jego znaczenie v okresie feudalnym, Sprawozdania Wrocławskiego towarzystwa naukowego 28, 1973, 84-88.

177) Viz pozn. 7.

178) Horní právo (Dějiny), Slovník veřejného práva čsl., I, Brno 1929, 749-755.

179) Czech Mining and Mining Laws, Cahiers d´historie mondiale VII, 1, Neuchâtel 1962, 27-45.

180) 1. vyd., Praha 1964, 525-536, 3. vyd., Praha 1975, 497-507.

Analytické práce, jejichž přehled jsme se pokusili zde podat, vedly k pokusům o nový výklad základních otázek a novou koncepci dějin českého horního práva. Náběhy k tomu učinili zejména Jaroslav Bílek[182] a určitou měrou též J. Kořan a P. Vitouš.[183] Objevily se tu kromě jiného též pokusy o periodeizaci vývoje horního práva u nás. P. Vitouš rozlišil tři období hornické vědy a techniky, s důsledky i pro horní právo: statické do 14.-16. století, dynamické do konce 19. století, relativistické od počátku 20. století.[184] J. Kořan člení vývoj českého horního práva na čtyři období: první od počátků do 16. století, druhé do vydání rakouského horního zákona r. 1854, třetí do vydání nového československého horního zákona r. 1957, čtvrté současné od r. 1957.[185] Podkladem k další práci by mohl být návrh Kořanův. Bude třeba jej však propracovat, při čemž by měly být uváženy vztahy k obecné periodizaci českých dějin, dějin práva, hornictví a v neposlední řadě i analogie ze sousedních zemí, zejména zmíněné již slovenská periodizace J. Vozára.

Práce uvedených autorů se staly východiskem diskuse, jež kromě konkrétních otázek se dotkla i m e t o d i c k ý c h a m e t o d o l o g i c k ý c h z á k l a d ů . Autor tohoto přehledu poukázal v příspěvku, který se zabýval některými z novějších prací,[186] na potřebu zachování kritických postupů historické metody, zejména na respektování výsledků pomocných věd historických, na pečlivou kritiku pramenů, na výsledky právní historie a na některé aspekty ideologické, zejména na nacionalistický podtext, který lze postřehnout v pracích historiků různých národů. J. Bílek v odpovědi[187] okruh diskusních otázek rozšířil a zdůraznil potřebu znalosti problematiky hornictví. Z konkrétních otázek šlo zejména o povahu horního práva jih-

---

181) Horní právo, jeho pojem a začlenění v systému čs. práva, In: Horní právo, Ostrava 1975, 1, 1-26.

182) K báňskoprávním dějinám těžby stříbra v českých zemích, Hornická Příbram 1971, S 9.

183) Podněty J. K o ř a n a jsou uloženy především v jeho pracích dílčích. První souhrnný nástin, Horní právo v závislosti na vývoji báňské techniky, Hornická Ostrava (Horní právo) 1, 1969, 1-8, má příležitostný ráz a nevyhnul se různým nepřesnostem. Druhý podrobnější přehled, K vývoji českého báňského práva, byl zpracován k symposiu Hornická Příbram 1976 a publikován ve sborníku K problémům vývoje rudného hornictví 1-18. - P. V i t o u š , Některé problémy dějin hornictví, SHD 2 = Rozpravy NTM 49, Praha 1971, 4-15.

184) Některé problémy 11.

185) K vývoji českého báňského práva 1.

186) P. H o f f m a n n , K metodám a metodologii dějin českého horního práva do 16. století, SDH 4 = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 107-123.

187) Nejen k metodám, ale i ke koncepci báňskoprávních dějin, SDH 4 = Rozpravy NTM 59, Praha 1973, 125-147. Příspěvek P. V i t o u š e , Několik poznámek etc., tamtéž 149-153, je zcela zmatený.

lavského, horního zákoníku Václava II., vztah Jihlavy a Kutné Hory, hodnocení díla Zychova, zčásti též Weizsäckerova aj. Oba autoři se ke sporným otázkám ještě vrátili.[188] J. Bílek přitom nastínil svou představu nové koncepce dějin horního práva. Požaduje oprávněně širší vymezení horního práva, ale jeho negativní přístup k přesné vnější kritice pramenů a neujasněná hlediska kritiky vnitřní, obsahové, u pramenů písemných i jiných, vedou k pochybené interpretaci historických skutečností, i když v některých ohledech je kritika starších prací oprávněná a nový výklad opodstatněný.Podle názoru autora tohoto přehledu práce z posledního období přinesly cenné dílčí výsledky, ale ty dosud nejsou spolehlivým základem ke zralé syntéze, založené na nové koncepci dějin českého horního práva. Pokud pak byly učiněny pokusy o formulaci tezí nové koncepce, trpí metodickou a metodologickou neujasněností do té míry, že již předem znemožňují pozitivní výsledek.

Hornictví mělo od středověku v hospodářství zvláštní postavení, což mělo specifické důsledky též ve sféře sociální, a dokonce i kulturní. Názorným dokladem toho byla horní města. S t u d i u m h o r n í h o p r á v a je proto postaveno před obtížný úkol,jestliže má v této oblasti sledovat nejen formální podobu právních norem, ale zejména jejich skutečné působení, vlastní funkci horního práva, ve všech jeho proměnách za několik století. K tomu přistupuje ještě v různých stupních mnohem užší sepětí tohoto práva s právem řady dalších zemí. Z toho vyplývá zřetelně náročnost úkolů, které musí pracovníci v tomto oboru zvládat. Jde především o metodickou přesnost v zacházení s prameny písemnými i jinými, o základní znalosti z několika oborů, o poučený přístup metodologický a ideologický. Zkoumání musí postupovat od vymezení pojmu a předmětu horního práva,[189] které jsou dnes chápány šíře než dříve, od periodizačního členění přes analytické práce věnované dílčím otázkám až k vlastní syntéze vývoje

---

188) P. H o f f m a n n , Znovu k metodám a metodologii dějin horního práva, SDH 6 = Rozpravy NTM 65, Praha 1975, 181-183, J. B í l e k , K předmětu, metodě a koncepci dějin horního práva, SDH 9 = Rozpravy NTM 71 = Rozpravy NTM 71, Praha 1978, 7-14.

189) Kromě pokusu o vymezení předmětu horního práva J. B í l k a (K předmětu etc., viz předchozí pozn.), který otázku nevyčerpává ani nedospívá k přesným formulacím, se v poslední době diskutuje o pojmu a předmětu horního práva zejména v kapitalistickém a socialistickém období. K tomu srv. zejména příspěvky B. T v r d o n ě , Je začlenění horního práva do práva pozemkového odůvodněno? Správní právo 6, 1973, 244-248, J. P o š v á ř , Horní právo etc. (viz pozn. 181), a další příspěvky ve sborníku Horní právo I-II, Ostrava 1975. Diskuse prozatím vyznívá proti začlenění horního práva do práva pozemkového. Z cizích prací srv. zejména W. P a w l a k , Podstawowe systemy prawa górniczego, Univ. Poznań 1963. Práce sleduje vývoj horního práva v jednotlivých sociálně ekonomických formacích, ale vcelku je zaměřena úzce k současnosti.

horního práva v kontextech domácích i se zřetelem k dalším zemím.[190] Přitom okruh analytických otázek se rovněž podstatně rozšířil a zahrnuje kromě klasických základních problémů horního regálu, horní svobody a vůbec proměnlivého poměru všech hlavních činitelů zúčastněných na horní činnosti též horní správu a dnes již velmi široký okruh dalších jevů zahrnutelných pod pojem horněprávních ustanovení a zvyklostí již na pomezí práva, etnografie a sociologie. Dějiny horního práva nejsou ani obor, který se zabývá oblastí, jež stojí jakoby stranou vývoje ostatní společnosti, ani nejsou jakousi anomálií. Naopak, zkoumání vývoje horního práva může přispět k osvětlení i některých základních otázek právních i obecných dějin, jako je např. sám pojem vývoje práva, recepce, vlivu a řady dalších,[191] vztah hospodářství, společnosti a práva, zejména pak pro horní právo mimořádně důležitá otázka proměn práva ve vztahu k proměnám výrobních sil a výrobních poměrů. Tím vším se dějiny horního práva, zvláště pak rozšíří-li se ještě o období od r. 1854 až do přítomnosti - řadí k významným úkolům právní historie, jak jsou vyjádřeny v nejobecnějších koncepčních pohledech.[192]

Přehled prací za několik posledních desetiletí, který zde byl podán, má kromě bibliografického shrnutí přispět ke zhodnocení výsledků dosažených na tomto úseku a naznačit problémy, ke kterým je třeba soustředit pozornost. Zároveň však má být i příspěvkem ke zpracování vývoje jednotlivých speciálních oborů právnictví, což je nezbytné k postupnému zvládnutí historiografie právní historie.[193]

---

190) K tomu srv. zejména o podmínkách uplatňování metody komparativní, V. V a n ě č e k , K metodickým základům právněhistorické vědy, Právník 112, 1973, 401-421, zejména 413-415, P. H o f f m a n n , K metodám a metodologii 115-116 a další práce tam uvedené.

191) Srv. V. V a n ě č e k , K metodickým základům 415-416 aj., týž, O pojmu vývoje práva, Sborník věd právních a státních, Pocta Miřičkova, Praha 1933, 732-742.

192) Srv. V. V a n ě č e k , K metodickým základům, a předchozí práce tam uvedené.

193) V. V a n ě č e k , České právnictví za kapitalismu, Praha 1953, 5.

P ř e h l e d z k r a t e k

AUC	Acta Universitatis Carolinae
CPH	Czasopismo prawnohistoryczne
ČL	Český lid
ČMM	Časopis Matice moravské
ČSČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis společnosti přátel starožitností
HČ	Historický časopis
Hornický Příbram	viz pozn. 12
Horní právo Ostrava	viz pozn. 13
HŠ	Historické štúdie
MVGDB	Mitteilungen des deutschen Vereines für die Geschichte der Deutschen in Böhmen
NTM	Národní technické muzeum Praha
NumČ	Numismatický časopis československý
NumL	Numismatické listy
NumSb	Numismatický sborník
OSN	Ottův slovník naučný
PHS	Právněhistorické studie
SAP	Sborník archivních prací
SDH	Studie z dějin hornictví
SHSD	Sborník hospodářských a sociálních dějin
SlSb	Slezský sborník
StR	Studie o rukopisech
VSbP	Vlastivědný sborník Příbramska
VSV SV	Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských
ZGW	Zeitschrift für Geschichtswissenschaft
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny Stiftung für die Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung
ZSG	Zeitschrift für die sudetendeutsche Geschichte

ZU DEN ARBEITEN ÜBER DIE GESCHICHTE DES BERGRECHTES

František Hoffmann

Zusammenfassung

Das wiederbelebte Interesse an der Geschichte des Bergrechtes in den böhmischen Ländern führt dazu, dass die neuere Literatur, insbesondere seit dem J. 1945, bzw. seit dem Erscheinen der grundlegenden Werke von A. Zycha und W. Weizsäcker, zusammengefasst und gewürdigt wurde. Die Übersicht zerfällt in folgende Teile: Bibliographie, Quellen, Bearbeitung, Methoden und Konzeption, Gesamtergebnisse und Ausblick. Die meisten neuen Arbeiten bringt der der Bearbeitung gewidmete Teil, wo hauptsächlich die analytischen Arbeiten über Teilfragen verzeichnet werden. Zunächst stehen Arbeiten über das böhmische Montanrecht nach den wichtigsten Perioden bis zum J. 1854, einige Spezialfragen (Bergregal, neue ins Bergrecht einbezogene Zweige), Beziehungen zum Montanrecht in den Nachbarländern (Slowakei - Ungarn, Serbien, Bosnien, auch das ehemalige türkische Reich, deutsche Länder und Österreich, antikes römisches Kaiserreich, Italien), zusammenfassende Bearbeitungen, Versuche einer neuen Konzeption der Geschichte des Bergrechtes in den böhmischen Ländern. Von den einzelnen Fragen konzentrierte sich das Augenmerk auf die älteste Periode, auf das Bergrecht von Jihlava (Iglau), auf das Montangesetzbuch Wenzels II., auf die Beziehungen des böhmischen Bergrechtes zu den Nachbarländern, ferner auf die Bergordnungen des 16. Jahrhunderts. Fast unbeachtet blieb die Entwicklung des Bergrechtes vom 17. Jh. bis zum J. 1854.

Die Übersicht zeigt, dass die Produktion über diese Thematik während der letzten Jahrzehnte verhältnismässig reichhaltig ist. Zahlreiche Teilfragen wurden klargestellt und es kam im grossen und ganzen zu einem derartigen Fortschritt im Erkenntnisstand, dass eine Revision der grundlegenden Arbeiten Zychas und Weizsäckers, deren Ergebnisse immer noch in die allgemeine Geschichte und auch in Spezialfächer, insbesondere in die Montangeschichte und die Numismatik, übernommen werden, unerlässlich ist. Nach Ansicht des Autors dieser Übersicht zeigen sich jedoch in zahlreichen Arbeiten, insbesondere bei den Versuchen nach Festlegung einer neuen Konzeption der Bergrechtsgeschichte, beträchtliche methodische und methodologische Unzu-

länglichkeiten, so dass die Bedingungen für die Bearbeitung einer neuen Synthese noch nicht herangereift sind.

JE OBDARENÝ MANŽEL DRŽITEĽOM PODĽA PRÁVA?

Právne účinky zákazu darovania "inter virum et uxorem" v rímskoprávnej náuke o držbe

Peter Blaho

O b s a h : Úvod, I. Úvaha o darovaní medzi manželmi, II. Úvaha o držbe, III. Úvaha o držbe obdarenéhо manžela.

Ú v o d . Darovanie ako bezodplatný právny úkon spôsoboval v rímskom práve prevod kvíritského vlastníctva z osoby darcu na obdarenéhо.[1] Tento prevod, pravda, nastal len za určitých kogentných podmienok. V práve klasickom sa medzi ne rátali platné darovanie (t i t u l u s) a splnenie predpísanej formy (m o d u s) v podobe scudzovacieho právneho aktu zvaného m a n c i p a t i o (v prípade darovania r e s n e c m a n c i p i stačilo previesť dar neformálnym odovzdaním). Oba tieto základné predpoklady prevodu vlastníckeho práva - t i t u l u s a m o d u s - museli byť pri darovaní platne splnené.

Ak preto darca odovzdal r e s m a n c i p i ako dar a obdarený ju ako dar prijal, ale odovzdanie sa uskutočnilo bez predpísanej mancipácie, neprešlo podía i u s c i v i l e na obdarenéhо vlastnícke právo. Civilné právo považovalo darcu i naďalej za vlastníka veci s vindikačným právom a obdarenému priznalo len držbu. Nesplnenie mancipačnej formy malo za následok, že medzi zúčastnenými stranami došlo iba k prevodu faktickej moci. Obdarený mal fakticky predmet darovacieho úkonu v rukách a právny poriadok mu zabezpečoval výhodnú pozíciu civilnej držby, nakoľko darovanie ako také bolo vlastníckym titulom (i u s t a c a u s a p o s s e s s i o n i s). Plné účinky darovania a jeho zmysel sa prejavili v takomto prípade až uplynutím vydržacej lehoty, lebo až tým momentom sa obdarený považoval za vlastníka držanej veci.

Celkom zvláštnym prípadom darovania bolo v Ríme oddávna darovanie medzi manželmi (d o n a t i o i n t e r v i r u m e t u x o-

---

1) K tomu pozri D.41,6 "pro donato".

r e m), ktoré z hľadiska rímskeho práva a jeho celého historickoprávneho vývoja je neobyčajne živý a rímskymi právnikmi často diskutovaný problém. Presvedčuje o tom úplne jednoznačne rozsiahla kazuistika v Justiniánových Digestách.

Základný právny prameň tohto inštitútu je kniha 41 prvý titul Digest,[2] ktorý rozsahom fragmentov a počtom paragrafov patrí nesporne medzi najväčšie v justiniánskej kodifikácii; obsahuje 67 fragmentov s až 110 paragrafov.[3] Kto dobre pozná vnútornú štruktúru Digest, ľahko si utvorí už na základe týchto stručných údajov predstavu o praktickom význame darovania medzi manželmi. Celý rad renomovaných rímskych právnikov (najviac Ulpian, ďalej Iulian, Gaius, Paulus, Tryfoninus, Pomponius, Iavolenus, Terentius Clemens, Modestinus, Alfenus, Licinius Rufus, Neratius, Celsus, Marcellus, Papinianus, Scaevola, Labeo, teda 17 právnikov) sa vyjadril k tejto právnej otázke. Niet teda divu, že aj odborná romanistická literatúra venovala darovaniu medzi manželmi mimoriadnu pozornosť.

I. Ú v a h a o d a r o v a n í m e d z i m a n ž e l m i. Hlavná pozornosť literatúry sa obracala k vlastnému problému darovania "inter virum et uxorem" a tiež k jeho obligačnoprávnym účinkom; menší záujom sa prejavil o otázky vecnoprávne. Iba v krátkosti sa dotknem stavu vedeckého výzkumu týkajúceho sa prvého okruhu problémov a aspektov obligačnoprávnych, pričom zásadnejšie stanovisko mienim vysloviť k vecnoprávnemu charakteru zákazu darovania a to najmä z hľadiska inštitútu držby.

1. P ô v o d z á k a z u d a r o v a n i a . Ako je známe, darovanie medzi manželmi bolo rímskym právom zakázané. V literatúre sa preto skúma otázka časového vzniku tohto zákazu a hľadá sa forma, akou tento zákaz bol vyhlásený. Niektorí autori tvrdia, že zákaz darovania tvoril dôležitú časť manželských zákonov cisára Augusta a že podľa funkcie a zmyslu vhodne do ich rámca zapadá, iní autori sa stavajú proti tejto myšlienke.[4] Podľa niektorých prameňov zákaz z obyčajového práva a nespočíva na žiadnom formálnom zákone.[5] Nachádzame aj

---

2) D.24,1 "de donationibus inter virum et uxorem".

3) Najrozsiahlejší je fragment 28 (Ulpianus), ktorý sa člení na 32 paragrafov.

4) K tomu pozri lit. u M. K a s e r , Das römische Privatrecht, 1. Absch.; Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht (ďalej len RPR I.), München 1971, s. 331[22]; pozri aj F. D u m o n t , Les donations entre époux en droit romain, Paris 1928, s. 5, 14 ns.

5) K. M i s e r a , Der Bereicherungsgedanke bei der Schenkung unter Ehegatten, Köln-Wien 1974, s. 1, 90, 239; M. K a s e r , Über Verbotsgesetze und verbotswidrige Geschäfte im römanischen Recht, Sitzungsberichte d.Österreichische Akad. d. Wiss., Philos. - Hist. Kl., Bd.312, Wien 1977, s.75[30], 115; E.H. S e l i g s o h n , Iusta possessio, Berlin 1927, s. 29 a inf.

také stanovisko, ktoré uvádza zavedenie zákazu darovania do spojitosti so zákonmi proti luxusu z 2. stor. pr. n. l.[6]

V našej romanistickej literatúre sa otázke pôvodu darovania dotkol K. R e b r o [7] a V. B u d i l .[8] R e b r o vyslovil názor, že zákaz darovania je nad všetku pochybnosť pôvodu obyčajovoprávneho (35, 39), že nemá svoje korene v Augustových zákonoch (37) a že sa možno domnievať o tom, že tento zákaz bol pravdepodobne známy Q. Muciovi, ktorý zomrel r. 83 pr. n. l. a že istotne existoval v čase Alfena Vara, teda pred vynesením Augustových manželských zákonov I u l i a e t P a p i a P o p p a e a d e m a r i t a n d i s o r d i n i b u s z konca prvého stor. pr. n. l. (35). K tomu uviedol B u d i l poznámku, že treba riešiť otázku pomeru obyčajového zákazu darovania proti zákonnému právu nezakazujúcemu darovanie (l e x C i n c i a) ako aj skúmať pomer práva civilného obsiahnutého v zákone alebo v obyčaji k právu civilnému obsiahnutom v l e x C i n c i a , ktorá bola plebiscitom.

2. P r í č i n y z á k a z u d a r o v a n i a . Zákaz darovania "inter virum et uxorem" sa týkal, samozrejme, len manželstiev s i n e m a n u . V manželskom spolužití, v ktorom prechádzala manželka pod moc (m a n u s) svojho manžela, nemalo by darovanie medzi nimi žiaden praktický zmysel, lebo manželská moc vytvárala od samého začiatku takú situáciu na základe ktorej by manžel obdarúval i p s o i u r e seba a nie manželku.

Podľa zbežného pohľadu sa možno domnievať, že existovalo viacej dôvodov motivujúcich zákaz darovania. Predovšetkým sa zákazom sledovalo zabezpečenie plnej majetkovej nezávislosti manželov.[9] Manželia sa nemajú z lásky okrádať o svoje prostriedky, ale s horlivosťou vy-

---

6) D. N ö r r , Rechtskritik in der römischen Antike, Bayer, Akad.d. Wiss., Philos. - Hist. Kl., Abh. 77, München 1974, s. 75[113] si vlastne kladie otázku, či napriek nejasnostiam ohľadne pôvodu zákazu sa nemožno domnievať, že je daná súvislosť s luxusnými zákonmi. Na podobné sociálne tendencie upozornil F. D u m o n t , s. 28. Kritický postoj k pôvodu zákazu darovania "inter virum et uxorem" ako aj k iným otázkam zákazu sa týkajúcim tiež G.G. A r c h i , La Donazione, Corso di diritto romano, Milano 1960, passim. O pôvode zákazu darovania v spojitosti s m a t r i m o n i u m s i n e m a n u pozri G. S t o i c e s c o , La date de la prohibition de donations inter virum et uxorem, Revista Clasica, Paris-Bucharest 1939-1940, s. 28 ns.

7) K. R e b r o , Juliánova náuka o práve obyčajovom. Kritický príspevok k súčasným teóriám rímskeho práva obyčajového, Bratislava 1944, s. 30 ns.

8) V. B u d i l v rec. K. Rebro, Juliánova náuka, Právny obzor 29, 1946, s. 258.

9) I.B. N o v i c k i j - I.S. P e r e t e r s k i j , Rimskoje častnoje pravo, Moskva 1948, s. 145.

chovávať svoje deti.[10] Pre zákaz darovania sa rozhodujúcimi stali v prvom rade otázky majetkové, pričom sa rešpektovala zásada, aby majetok oboch zúčastnených rodín zostal oddelený.[11]

V majetkových vzťahoch manželov bolo rímske právo natoľko konzekventné, že sa snažilo odstrániť pochybnosti v otázke posudzovania majetku manželky. Ak teda manželka nepreukázala akým spôsobom obdržala vec, ktorú má vo svojom majetku, malo sa za to, že ju získala darom od manžela, takže sa dar vracia do majetku manžela (p r a e s u m p t i o M u c i a n a).[12] [13]

3. Č o h o s a z á k a z t ý k a l. V tejto spojitosti romanistika nevyhnutne prichádza do kontaktu s pojmom darovania a jeho vymedzením. Ak bolo darovanie medzi manželmi neprípustné, je nevyhnutné ohraničiť pojem daru, lebo logicky ďalej vyplýva, že majetkové poskytnutie exkluzíve darovania zostali platné a účinné. V tomto ohľade zaujímavá je teória Stockova. S t o c k tvrdí, že rímska jurisprudencia rozšírila zákaz darovania medzi manželmi aj na c o m m o d a t u m.[14] Proti tomu vystúpil K. M i s e r a ,[15] ktorý poprel takúto možnosť. Naopak, prípady bezodplatného prenechania úžitku medzi manželmi (die unentgeltliche Gebrauchsüberlassungen) boli v rímskom práve prípustné a nepodliehali zákazu.[16]

4. K o h o s a z á k a z t ý k a l. Zákaz darovania sa v prvom rade vzťahoval na manželov.[17] Okrem toho, ak sa mal vôbec zachovať zmysel zákazu darovania, platil zákaz aj na osoby oboch zúčastnených rodinných zväzkov.[18] Preto nemohla napríklad manželka

---

10) D. K e d i c u s , Der historische Normzweck bei den römischen Klassikern, Studien im römischen Recht. Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet, Berlin 1973, s. 64.

11) Na majetkové aspekty zákazu darovania upozornil aj P. W i e a c k e r , Lex publica, Vom römischen Recht, Stuttgart 1961^{2}, s. 74.

12) Lit. u M. K a s e r , RPR I., s. 332^{35}; pozri aj K. R e b r o , s. 31 ns.

13) O príčinách zákazu darovania pozri aj K. M i s e r a , Die Zeugnisse zum Grund des Schenkungsverbots unter Ehegatten, Festschrift Max Kaser zum 70. Geburtstag, München 1976, s. 407-436.

14) J. S t o c k , Zum Begriff der donatio insbesondere im Verhältnis zum commodatum, Leipzig 1932, passim.

15) K. M i s e r a , Gebrauchsüberlassung und Schenkungsverbot unter Ehegatten, Index 3, 1972, s. 397, 406.

16) K. M i s e r a , Gebrauchsüberlassung, s. 406, 408 ns.

17) V prameňoch nachádzame výraz "vir et uxor" - muž a žena. Znamená to, že ide vždy o manžela a maželku, teda manželov? Ak áno, týka sa zákaz darovania aj manželstva c u m m a n u (o tom ďalej)? Pod výrazom "vir et uxor" sa má na mysli aj konkubín a konkubína, snúbenec a snúbenica, manželia po rozvode a pod.? Dnešná terminológia sa zčasti vyhla týmto nejasnostiam. Moderneprávne povedané zjednodušila aspoň dvojicu výrazov "manžel-manželka" tým, že ju nahradila slovom "manžel" pre obe manželské strany (pozri napr. náš Zákonník o rodine).

platne darovať svojmu synovi ak bol f i l i u s f a m i l i a s , lebo by darovala vlastne manželovi (Ulp.D.24,1,3,4). Pravda, z prameňov sa dozvedáme (hlavne z Ulp.D.24,1,3,2-8 a Ulp.D.24,1,32,16-21), že zákaz darovania možno rozšíriť na celý rad rodinnoprávnych vzťahov. Tak do úvahy prichádza darovanie pred uzavretím manželstva a po jeho zániku, darovanie medzi jedným manželom a mocensky závislým druhého manžela, darovanie medzi podriadenými a nepodriadenými manželmi, darovanie medzi nositeľom moci nad jedným manželom a jeho manželkou alebo manželom, darovanie medzi mocensky závislým na svokrovi a medzi zaťom alebo nevestou, darovanie medzi c o n s e c e r i q u i c o p u l a t o s m a t r i m o n i o i n p o t e s t a t e h a b e n t a pod.[19]

5. N e p l a t n o s ť a n e ú č i n n o s ť d a r o v a n i a . I napriek zákazu darovania vynára sa problém, či d o n a t i o p e r f e c t a (vec bola nielen prevedená do vlastníctva ale aj skutočne odovzdená) je právne platné alebo len neúčinné. Podľa vyjadrenia Ulpiana činí samotný zákaz darovania každé darovanie "inter virum et uxorem" neplatným.[20] Zdá se, že tento názor sa stal v romanistike prevládajúcim.[21] Z neplatného darovania preto vyplýva, že darca má proti obdarenému manželovi reivindikačnú žalobu a subsidiárne žalobu z bezdôvodného obohatenia (c o n d i c t i o o b i n i u s t a m c a u s a m),[22] alebo môže použiť iné žalobné prostriedky (r e t e n t i o p r o p t e r d o n a t a s , a c t i o l e g i s A q u i l i a e , a c t i o r e r u m a m o t a r u m).[23] M. K a s e r ide ešte ďalej a tvrdí, že darovanie medzi manželmi je n e ú č i n n é , nakoľko takéto darovanie je prian klasickým prípadom kedy právny úkon neodporuje síce zákonné-

---

18) Ulp.D.24,1,3,2-6; Ulp.D.24,1,32,16-21; Ulp.D.24,1,11,2-5; Nerat.D.24,1,44 a pod.; k tomu pozri M. K a s e r , RPR I., s. 331; K. M i s e r a , Gebrauchsüberlassung, s. 398; M. K a s e r , Verbotsgesetze, s. 115.

19) K tomu bližšie K. M i s e r a , Die Drittwirkung des Schenkungsverbots unter Ehegatten (Erstrekung auf Hausverbände und Sklaven), ZSS 93, 1976, s. 41-51. K d o n a t i o a n t e n u p t i a s a k d o n a t i o p r o p t e r n u p t i a s pozri lit. u P. J ö r s - W. K u n k e l - L. W e n g e r, Römisches Recht, 3. Aufl., Berlin-Heidelberg-New York 1978, s. 247, ďalej H. S i b e r , Retentio propter res donatas, Studi Riccobono 3, Palermo 1936, s. 241 ns. Žiadna zmienka u H. K u p i s z e w s k i , Das Verlöbnis im altrömischen Recht, ZSS 77, 1960, s. 125 ns.

20) Ulp.D.24,1,3,10 a 11.

21) H. S i b e r , Confirmatio donationis, ZSS 53, 1933, s. 136; K. R e b r o , s. 39; K. M i s e r a , Bereicherungsgedanke, s. 28.

22) F. D u m o n t , s. 69 ns., s. 74.; H. S i b e r , Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung, II. Römisches Privatrecht, Berlin 1928, s.219; M. K a s e r , RPR I., s. 599; ten istý, Über Verbotsgesetze, s. 115.

23) M. L a u r i a , Il divieto delle donazioni fra coniugi, Studi Albertoni 2, Padova 1937, s. 537 ns.; K. R e b r o , s. 39.

mu zákazu, ale podobne ako právne úkony ohľadne r e s e x t r a c o m m e r c i u m , je aj darovanie medzi manželmi právne nemožné ("juristische Unmöglichkeit") a teda z hľadiska právneho poriadku neprípustné.[24)]

S otázkou neplatnosti, neúčinnosti či vadnosti darovania "inter virum et uxorem" úzko súvisí problematika konvalescencie darovania ako právneho úkonu zakázaného. Podľa predstavy klasických právnikov vadný právny úkon je obyčajne aj nezhojiteľný.[25)] Výnimkou z tejto zásady bola známa o r a t i o S e v e r i z r. 206, ktorá smrťou darcu robila neodvolané darovanie účinným; podobne výnimočne platilo i darovanie medzi manželmi urobené pre prípad smrti.[26)]

6. Ď a l š i e o t á z k y . S darovaním medzi manželmi spája náuka ešte ďalšie, menej významné právne otázky:

a) darovanie medzi manželmi a l e x C i n c i a d e d o n i s e t m u n e r i b u s z r. 204 pr. n. l.,[27)]

b) darovanie medzi manželmi a obchádzanie tohto zákazu v praxi,[28)]

c) darovanie medzi manželmi a problematika novácie a delegácie,[29)]

---

24) M. K a s e r , Verbotsgesetze, s. 114. V inej svojej práci o protiprávnosti a protimravnosti sa problematike zákazu darovania medzi manželmi jednoducho vyhol, pozri M. K a s e r , Rechtswidrigkeit und Sittenwidrigkeit im klassischen römischen Recht, ZSS 60, 1940, s.95-150. K otázkam neplatnosti darovania len staršia literatúra: O. G r a d e n w i t z , Die Ungültigkeit obligatorischer Rechtsgeschäfte,Berlin 1887, s. 191 ns. a O. K a r l o w a , Das Rechtsgeschäft und seine Wirkung, Berlin 1877, passim.

25) Paul.D.50,17,29: Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

26) Ulp.D.24.1,9,2; Gai.D.24,1,10; Ulp.D.24,1,11 pr.; A. M a s i , Retroattività della condizione e donatio mortis causa fra coniugi, Annali di storia del diritto. Rassegna internazionale, Milano 7, 1963, 19 ns.; A. d´O r s , Donatio mortis causa, inter virum et uxorem, persona sui iuris interposita. Una exégesis de D.24,1,11,7-8 (Ulp.32 ad Sab.), Studi Scherillo 2, Milano 1972, s. 471 ns.

27) H. S i b e r , Römisches Recht, s. 65 ns.; H. K r ü g e r , Die unmässige Schenkung, ZSS 60, 1940, s. 80 ns.; P. C a r o f a l o , La Lex Cincia de donis et muneribus, BIDR Milano 15, 1903, s. 310 ns.; M. R a d i n , La disparition de la loi Cincia, RHD Paris 6, 1927, s. 605 ns., 7, 1928, s.249 ns.; J. D é n o y e z , Les donations visées par la loi Cincia, Iura 2, 1951, s.146 ns., ten istý, Delegatio et lex Cincia, Studi Volterra 3, Milano 1971, s. 7 ns.; G. M e l i l l o , Arnobio e l´ultima vicenda della lex Cincia, Labeo 8, 1962, s. 62 ns.; G. L o n g o , Lex Cincia de donis et muneribus, Novissimo Digesto italiano, Torino 9, 1963, s. 803 ns.; G.G. A r c h i , cit. op., I. a II. kapitola; A. R a m b a c h , Inhalt der lex Cincia, Diss., Leipzig 1908; M. K a s e r , RPR I., s. 283.

28) M. K a s e r , Das römische Privatrecht, 2. Absch.: Die nachklassischen Entwicklungen, 2. Aufl., München 1975, s. 172[36] a tam uvedená lit.

29) K tomu P. S t u r m , Julian D.24,1,39 neu erklärt, ZSS 79, 1962, s. 108 a tam uvedená lit., ďalej aj M. K a s e r , RPR I., s. 652[47].

d) darovanie medzi manželmi a otázka nájomného,[30]
e) darovanie medzi manželmi a recepcia tohoto inštitútu.[31]

II. Ú v a h a o d r ž b e . Skôr než pristúpim k vlastnému charakterizovaniu držby obdareného manžela, bude vhodné uviesť aspoň najnutnejšie súvislosti o držbe v práve rímskom a o jej formách.

Základné pojmové vymedzenie držby podal právnik Paulus.

Paul.D.41,2,3,1: Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore.

Podľa jeho vyjadrenia držba (p o s s e s s i o) pozostáva z dvoch elementov: 1. p o s s e s s i o c o r p o r e , čiže skutočné fyzické ovládanie veci a 2. a n i m u s p o s s i d e n d i , čiže vôľa držiteľa vec držať, tj. psychický element umožňujúci ono skutočné ovládanie veci (oba tieto pojmy sa nenachádzajú v rímskych prameňoch).

Tento Paulov fragment ako aj ostatné miesta právnických prameňov dokazujú, že rímski právnici nevypracovali všeobecný pojem alebo definíciu držby, ale oveľa viacej - keďže vychádzali z praktických potrieb - sa snažili vydiferencovať jednotlivé formy prejavu držby. Aj pre nich, podobne ako dnes, malo slovo "držba" mnohoznačný význam, čo často viedlo a aj dnes vedie k nejasnostiam. Má a drží vec vlastník, vec drží ďalej aj nájomca, árendátor, vypožičiavateľ, usufruktuár, uschovávateľ, superficiár, emfyteuta, dopravca a pod., teda veľmi široká škála subjektov, rôzne k veci oprávnených (raz vecnoprávne, inokedy obligačnoprávne), ba držiteľom veci je aj zlodej.[32]

---

30) H. S i b e r , Confirmatio, s. 115.

31) K. M i s e r a , Bereicherungsgedanke, s. 1; V. G i u f f r e , Vicende del divieto di donatio inter virum et uxorem,Atti dell´Accademia di scienze morali e politiche, Napoli 83, 1972, s. 12 ns. Zákaz existoval aj v dobe platnosti všeobecného práva (H. S i b e r , Römisches Recht, s. 66; P. J ö r s - W. K u n k e l - L. W e n g e r , s. 247).

32) Zdá sa, že najviac zahmlila a skomplikovala pojem držby feudálna právna veda a prax, ktorá, podobne ako poklasické rímske právo, aj vlastníka stotožňovala s držiteľom. V stredovekom Uhorsku sa napríklad vlastnícke právo označovalo slovami "possessio perpetua", "possessio hereditaria", "iura possessionaria", k tomu pozri Š. L u b y , Dejiny súkromného práva na Slovensku, Bratislava 1946, s. 312; k západoeurópskemu feudalizmu pozri S. B a l í k , Feudalismus ve Francii na konci "starého režimu" a jeho soudobá kritika, Acta Universitatis Carolinae-Iuridica, Praha 17, 1971, č. 4, s. 257 ns. Pojem držba je ale aj v našej súčasnej právnej terminológii pojem až príliš široký.Keďže nemáme štandardný výraz pre rozlišovanie druhov držby, používame v romanistike aj v civilistike tradičný výraz "držba" pod ktorým rozumieme každý druh držobného vzťahu. V mojej recenzii k L. Svoboda a kol., Encyklopedie antiky, PHS 19, 1975 na s. 232 som odporúčal zaviesť a používať namiesto jedného pojmu, dva pojmy: pre civilnú držbu výraz "držba" ("držiteľ"), pre naturálnu držbu výraz "držanie" ("držateľ"). Podobne sa dvojica pojmov používa v iných slovanských jazykoch, napríklad v ZSSR o v l a d a n i e - d e r ž e n i e , v Poľsku p o s i a d a n i e - d z i e r ž e n i e a pod. Nepovažujem za lexikologicky vhodné a vecne priliehavé použí-

Vzhľadom na tento stav veci, vznikali aj v rímskom práve určité ťažkosti s presným vymedzením pojmu držby i keď treba otvorene priznať, že rímski právnici boli v dejinách práva prvými zakladateľmi dodnes v základnej miere aplikovanej teórie držby. Ak teda vznikali nejaké ťažkosti s ustálením náplne pojmu p o s s e s s i o , tak to boli predovšetkým problémy neskoršej vedy o rímskom práve - a nie samotných rímskych právnikov - ktoré sú a boli jednak objektívneho, jednak subjektívneho charakteru. Objektívny charakter je daný povahou rímskych prameňov, pojednávajúcich o držbe ako o elastickom pojme, ktorý sa historicky vyvíjal a ustaloval v hraniciach, daných rímskymi hospodárskymi a politickými potrebami. Vývoj rímskej p o s s e s s i o prešiel teda istými štádiami. Za medzníky jej vývojového procesu treba považovať tie obdobia, ktoré sa v romanistickej literatúre chápu ako základné periodizačné etapy vývoja rímskeho práva vobec. Sú to: p r á v o n a j s t a r š i e a p r e d k l a s i c k é , kedy ešte pojem "possessio" nebol známy a v zákone XII. tabúľ sa prevažne používal pojem "usus" ako predchodca pojmu držba; p r á v o k l a s i c k é s prísnejším rozhraničením viacerých druhov držby v dôsledku odlišného pôsobenia práva civilného a prétorského vo sfére vecných práv a samozrejme tiež v oblasti držobných vzťahov; p r á v o p o k l a s i c k é , ktorého charakteristikon spočíva v prehodnocovaní a v splývaní typov držby; a napokon p r á v o j u s t i n i á n s k e , pre ktoré bol typický návrat alebo pokus o návrat k právu klasickému.

Ťažkosti subjektívneho rázu vychádzajú zasa z toho, že romanistická literatúra doteraz vtesnávala mnohostrannú teóriu rímskej držby do úzkych pozitívno-právnych hraníc právnického myslenia a orientovala svoj záujem prevažne len na dogmatickú stránku držby. Takémuto postupu sa nevyhla ani súčasná moderná a v mnohých ohľadoch pokroková časť talianskej a nemeckej romanistiky, ktorej patrí uznanie za to, že sa v otázkach držby predsa len pokročilo veľmi ďaleko.

1. S ú č a s n ý s t a v a v ý s l e d k y b á d a n i a . Rímske právo klasické rozlišovalo niekoľko skutkových podstát držby. Bola to na jednej strane p o s s e s s i o c i v i l i s a na druhej p o s s e s s i o n a t u r a l i s ako dva veľmi odlišné prejavy držobných vzťahov z hľadiska i u s c i v i l e . K týmto dvom kategóriám sa zvyčajne ešte priraďuje tretia - tzv. i n t e r-

---

vať dvojicu slov držba-detencia, ako sa to niekedy v romanistike bežne robí, markantne napríklad A. B e r g e r , Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadephia 1953, s. 433, s. v. detentio, najmä keď detencia nie je rímskoprávny ale stredoveký výraz.

d i k t n á d r ž b a , nesprávne niekedy označovaná v literatúre výrazom "possessio ad interdicta".[33]

Východiskom pre toto základné delenie držby v práve klasickom sa stali práce renomovaného talianskeho romanistu S. R i c c o b o n a .[34] Podľa Riccobonovej koncepcie existujú tri stupne držby: p o s s e s s i o n a t u r a l i s ako najnižší stupeň, p o s s e s s i o c i v i l i s ako najvyšší stupeň a p o s s e s s i o a d i n t e r d i c t a ako prostredný a zároveň najširší stupeň držby.[35] Ako vidno, R i c c o b o n o považuje interdiktnú držbu za osobitný typ držby a zaraďuje ju ako prostrednú kategóriu medzi civilnú a naturálnu držbu, čo je vcelku nesprávne, lebo pojem interdiktnej držby je vymedzený z hľadiska právnej ochrany držby,naproti tomu pojmy civilnej a naturálnej držby sú pojmy v podstate nezávislé na právnej ochrane. Správnejšie je považovať civilnú a naturálnu držbu za dve také formy držby, ktoré sú chránené interdiktom (civilná držba vždy, naturálna držba výnimočne).[36]

Aj keď mala Riccobonova teória silný vplyv a získala si niektorých romanistov, bez odporcov nezostala. Proti jeho teórii sa postupne s vážnymi a miestami oprávnenými výhradami vyjadrili S. P e r o z z i ,[37] A. H ä g e r s t r ö m[38] a W. K u n k e l .[39] Celú diskusiu okolo tohto problému uzavrel zatiaľ M. K a s e r .[40]

---

33) Pozri M. K a s e r , RPR I., s. 387[17].

34) Porov. najmä S. R i c c o b o n o , Zur Terminologie der Besitzverhältnisse, ZSS 31, 1910, s. 324 ns.; podobne aj v iných prácach: BIDR 49-50, 1948, s. 40 ns., Scritti Chironi 1, 1915, s. 377 ns.

35) S. R i c c o b o n o , s. 339.

36) Riccobonovu teóriu trojdelenia držobných vzťahov si osvojili S. W r ó b l e w s k i , Zarys wykładu prawa rzymskiego, Prawo rzeczowe, Kraków 1919, s. 97 ns.; E. H a b e l , Grundzüge des römischen Privatrechts, 2. Aufl., Darmstadt 1955, s. 59 ns.; H. S i b e r , Römisches Recht, s. 132 ns.; R. T a u b e n s c h l a g , Rzymskie prawo prywatne, 2. wyd., Warszawa 1969, s.120 ns.; F.M. N e č a j , Obrazovanije rimskogo gosudarstva, Minsk 1972, s. 168; K. K o l a ń c z y k , Prawo rzymskie, 2. wyd., Warszawa 1976, s. 268 ns.; I.B. N o v i c k i j - I.S. P e r e t e r s k i j , s. 171 ns. rozlišujú p o s s e s s i o c i v i l i s , sprostredkovaná držba (posredstvennoe vladenie) a p o s s e s s i o a d i n t e r d i c t a ; E. W e i s s , Institutionen des römischen Privatrechts als Einführung in die Privatrechtsordnung, Prag 1937, s.152 rozdeľuje zasa faktickú moc v zmysle civilného práva na p o s s e s s i o c i v i l i s , p o s s e s s i o n a t u r a l i s a i u s t a p o s s e s s i o a v zmysle prétorského práva na držbu a d i n t e r d i c t a.

37) Porov. S. P e r o z z i , Istituzioni di diritto romano 1, Firenze 1928[2], s. 867 ns.

38) Pozri A. H ä g e r s t r ö m , Der römische Obligationsbegriff 1,Uppsala-Leipzig 1927, s. 199 ns.

39) Porov. W. K u n k e l, Civilis und naturalis possessio, Symbolae Friburgenses in honorem Ottonis Lenel, Leipzig 1935, s. 40 ns.

P e r o z z i , objasňujúc civilnú a naturálnu držbu tvrdí, že pojem c i v i l i s p o s s e s s i o je neklasický a odvolává sa pritom na kritiku štyroch miest v Digestách, ktoré podía prác R i c c o b o n a sú čo do svojho pôvodu nesporné (Iul.D.41,5,2,1;Ulp. D.45,1,38,7; Paul.D.24,1,26 pr.; Paul.D.41,2,1,4).[41)]

Na druhej strane H ä g e r s t r ö m otvorene odmieta trojstupňovitosť rímskych držobných vzťahov, ktorá nezodpovedá podía jeho mienky klasickej terminológii. Za východisko považuje dvojstupňové delenie držby na p o s s e s s i o c i v i l i s a p o s s e s s i o n a t u r a l i s (Ulp.D.45,1,38,7; Iul.D.41,5,2,1).[42)] Pod pojem civilnej a naturálnej držby zahŕňa H ä g e r s t r ö m všetky prípady držby, ale dovoláva sa nevhodne rímskych klasikov, podía mienky ktorých c i v i l i s p o s s e s s i o predstavuje aj interdiktnú držbu.

K u n k e l vcelku správne a vecne posúdil výsledky Riccobonovej teórie, pričom nie vo všetkom súhlasil s kritikou Perozziho a Hägerströma. Predovšetkým odmietol tvrdenie Perozziho o neklasickom pôvode civilnej držby[43)] ako aj Hägerströmovo učenie o splývaní interdiktnej držby s civilnou.

Z jeho štúdie možno usúdiť, že sotva považuje Riccobonovu tézu o trojstupňovitosti držby v práve klasickom za prijateľnú a to i napriek tomu, že sa R i c c o b o n o ako prvý pokúsil interpolačno-kritickou metódou spracovať problém držobnej terminológie a že má historickú zásluhu na prísnom vymedzení pojmu c i v i l i s p o s s e s s i o , ktorý bol do tých čias chápaný romanistikou len ako držba smerujúca k vydržaniu.[44)]

Aj K u n k e l sa vo svojej kritike sústredil na Riccobonom vymedzený pojem interdiktnej držby. Podía jeho mienky pojmové základy interdiktnej držby nie sú rovnaké s civilnou a naturálnou držbou,lebo pokiaľ c i v i l i s p o s s e s s i o je predpokladom pre nadobudnutie vlastníctva, je interdiktná držba na druhej strane východzím bodom pre určité magistrátske opatrenia k ochrane právneho pokoja

---

40) Pozri M. K a s e r , Wesen und Wirkung der Detention in den antiken Rechten, Deutsche Landesreferate zum III. Internationalen Kongress für Rechtsverleichung in London, Tübingen 1950, s. 1-30; ten istý, RPR I., s. 384 ns.

41) K prvým trom miestam inak W. K u n k e l , Civilis, s. 42 ns.

42) Podobne porov. P. L e i f e r , Possessio, possessor, possidere, Paulys Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1935, t. XXII, s. 847; aj W. K u n k e l , Civilis, s. 72, ktorý upozorňuje, že Ulpianov komentár k ediktu - D.43,16,1,9 a D.10,4,7,1 - uvádza síce aj interdikt, ale nie ako samostatný druh držby, avšak výslovne ako prípad, v ktorom je chránený ten, kto n a t u r a l i t e r p o s s i d e t .

43) Pozri pozn. 41.

44) Porov. W. K u n k e l , Civilis, s. 41.

a regulovaniu úloh strán vo vlastníckom spore. Takže medzi oboma pojmami nie je natoľko jasný rozdiel ako medzi c i v i l i s a n a t u r a l i s p o s s e s s i o , pričom civilná a interdiktná držba sú dva vedľa seba existujúce, rôzne, vzájomne sa doplňujúce právne javy.[45] Tým chcel K u n k e l povedať toľko - podľa môjho názoru správne - že nemožno do jedného radu v rímskom práve klasickom stavať tieto tri držby. Niet pre takýto krok opory v prameňoch, ani jednotné vedecké kritérium.

Napokon vystúpil v diskusii M. K a s e r , ktorý zaujal svojské stanovisko. Rozoznáva v podstate dva druhy držby: 1. p o s s e s s i o , ktorá sa podľa civilného práva nazýva p o s s e s s i o c i v i l i s a 2. d e t e n t i o , ktorá sa podľa civilného práva nazýva p o s s e s s i o n a t u r a l i s a podľa honorárneho práva i n p o s s e s s i o n e e s s e ("byť v držbe").[46] Hlavný prínos tejto koncepcie spočíva v tom, že K a s e r poukázal na závislosť charakteru držby od civilného a prétorského práva. Inak sa však nemožno ubrániť dojmu, že vývoj náuky počnúc vystúpením R i c c o b o n a a končiac K a s e r o m spôsobil vystriedanie antitézy i u s t a - i n i u s t a antitézou c i v i l i s - n a t u r a l i s .

2. C i v i l i s p o s s e s s i o . Faktická moc pri civilnej držbe vyvierala z určitého, právom uznaného dôvodu zvaného i u s t a c a u s a p o s s e s s i o n i s . Vzhľadom na svoju kauzu bola právne kvalifikovanou držbou a právnym podkladom pre nadobudnutie kvirítskeho vlastníctva. O tom niet v prameňoch a ani v literatúre sporu.[47]

Jej základnym pojmovým znakom okrem c o r p u s e t a n i m u s bol teda určitý právny dôvod, ktorým bol len titul, smerujúci k vzniku vlastníckeho práva ako napríklad p r o e m p t o r e ,

---

45) W. K u n k e l , Civilis, s. 63. Podobne ako H ä g e r s t r ö m a K u n k e l pochybujú o samostatnej existencii interdiktnej držby aj G.R. F l i c k , Der Besitz in gesellschafts- und arbeitsrechtlicher Beziehung, München 1970, s. 4 ns.; F. L e i f e r , s. 843, 847; J. V á ž n ý , Vlastnictví a práva věcná, Brno 1937 sa na s. 91 ns. zmieňuje o pravej držbe (t.j. p o s s e s s i o c i v i l i s a pravdepodobne aj interdiktná držba) a o nepravej držbe (detencia, t.j. prípady p o s s e s s i o n a t u r a l i s).

46) Výraz "in possessione esse" sa nachádza v prétorskom edikte a predstavuje skutočnú moc nad vecou s ktorou nie sú spojené právne následky držby. Výraz "in possessione esse" použil napríklad aj V á ž n ý ,ako vyjadrenie faktickej moci, ktorú prétor chránil za účelom dozoru nad držiteľom a jeho hospodárstva. Porov. J. V á ž n ý , s. 94.

47) S. R i c c o b o n o , s. 330; W. K u n k e l , Civilis, s. 61 ns.; E. R a b e l , s. 59 ns.; H. S i b e r , Römisches Recht, s.135; S. W r o b l e w s k i , s. 98; E. W e i s s , s. 154; M. K a s e r , RPR I., s.386; K. K o l a ń c z y k , s. 268 a i.

p r o d o n a t o , p r o d o t e , p r o l e g a t o , p r o s o l u t o , p r o d e r e l i c t o , p r o h e r e d e atď. Podľa týchto zvláštnych nadobúdacích dôvodov sa odlišovala civilná držba značne od ostatných prípadov držby.

Treba však so všetkou naliehavosťou zdôrazniť, že v rímskom práve nestačila objektívna existencia kauzy (napr. otrok kúpil vec - pro emptore), ale sa vyžadovala aj s p ô s o b i l o s ť d r ž i t e ľ s k á , daná právnym poriadkom, na založenie stavu civilnej držby.[48] I u r e c i v i l i preto nemohli držať syn pod otcovskou mocou a ani otrok.[49] V rímskom práve sa totiž od civilného držiteľa vyžadovalo, aby bol plnoprávnou osobou - p e r s o n a s u i i u r i s, tj. aby mal plnú majetkovú spôsobilosť. V najstaršom práve, vzhľadom na zvláštnu štruktúru rodinných pomerov, mal túto spôsobilosť len p a t e r f a m i l i a s - hlava rodiny.

Civilne nedržal - a na to treba zvlášť položiť dôraz - ani obdarený manžel v dôsledku zákazu darovania "inter virum et uxorem".[50] Medzi civilných držiteľov nemožno rátať ani držiteľov, ktorým síce patrí majetková spôsobilosť, avšak kauza ich držby nevedie k vzniku vlastníckeho práva (napr. nájomník, uschovávateľ, vypožičiavateľ, záložný veriteľ a pod.).

Všetky tieto uvedené subjekty (a otroci) boli teda vylúčené z civilnej držby a preto sa natíska otázka, kto vlastne bol podľa práva civilným držiteľom? Predovšetkým sám kvirítsky vlastník, ktorý už vec na základe civilnej držby vydržal, alebo ju získal iným platným originárnym či derivatívnym spôsobom do vlastníctva. Preto sa v tomto zmysle niekedy o civilnej držbe hovorí ako o "vlastnej držbe" (Eigenbesitz).[51]

Civilným držiteľom bol ďalej ten,kto sa kvirítskym vlastníkom ešte nestal, hoci bol platne zriadený právny dôvod jeho civilnej držby. Takýto prípad môhol nastať vtedy, ak niekto nadobudol kúpou r e m m a n c i p i len na základe odovzdania (p e r t r a d i t i o n e m).Kúpa bola v tomto prípade vlastníckym titulom, tj. i u s t a c a u s a p o s s e s s i o n i s , avšak púhe odovzdanie manci-

---

48) V náuke sa niekedy hovorí o tzv. "spôsobilosti byť držiteľom", alebo o "spôsobilosti k držbe" (spôsobilosť držiteľská sa približuje spôsobilosti právne konať). Pozri napríklad H.P. B e n ö h r , Der Besitzerwerb durch Gewaltabhängige im klassischen römischen Recht, Berlin 1972, passim.

49) Ulp.D.45,1,38,7: Sed quamvis civili iure servus non possideat, tamen ad possessionem.

50) Paul.D.24,1,26 pr.: ... licet illa iure civili possidere non intellegatur ...

51) Porov. napríklad F. L e i f e r , s. 843; W. K u n k e l, Civilis, s. 40 ns.; M. K a s e r , RPR I., s. 387.

pačnej veci nespôsobilo prevod vlastníctva na nadobúdateľa. Celý prípad bol právne konštruovaný tak, že nadobúdateľ veci získal vlastníctvo k nej len na základe i u s t a e c a u s a e p o s s e s s i o n i s a mancipácie alebo i n i u r e c e s s i o n i s. Nerešpektovanie predpísaného formálneho spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva účastníkmi právneho úkonu, spôsobovalo iba prevod civilnej držby.

V spojitosti so základnými elementami držby vôbec a civilnej držby zvlášť, je nevyhnutné zmieniť sa o a n i m u s p o s s i d e n d i .[52] Všeobecne povedané znamená tento prvok držby vôľu, úmysel niečo držať. Držiteľova vôľa v pojme p o s s e s s i o (pojmová úroveň všeobecná) je vyjadrená jeho vôľou vec ako takú fakticky ovládať a je celkom zbytočné ju nejak kvalifikovať.[53]

Staršia náuka, reprezentovaná S a v i g n y m , kládla nemalý dôraz práve na a n i m u s p o s s i d e n d i , teda na psychický vzťah držiteľa k veci. Podľa intenzity, resp. kvality vôle držiteľa,rozlišovala jednotlivé druhy držby. S a v i g n y sa sám pokúšal odôvodňovať všetky prípady civilnej držby zvláštnym druhom držiteľovej vôle - a n i m u s d o m i n i ,[54] alebo a n i m u s r e m s i b i h a b e n d i . Pri naturálnej držbe považoval zasa za rozhodujúci a n i m u s a l i e n o n o m i n e a zdôrazňoval, že rozdiel medzi civilnou a naturálnou držbou spočíva v rozdielnosti držiteľovej vole.[55]

---

52) Pojem "possessio corpore" ako fyzické ovládanie veci nie je v literatúre ani v prameňoch v podstate sporným. Výrazom "corpus" vyjadrujeme fyzickú, skutočnú moc držiteľa, ktorá je základom každej držby a ktorá vzhľadom na mienku rímskych právnikov znamená nielen tesný mocenský zväzok držiteľa k veci, ale aj každý iný voľnejší vzťah, zabezpečujúci držiteľovi možnosť bezprostredne na vec pôsobiť. Porov. k tomu M. B o h á č e k , Nástin přednášek o soukromém právu římském, I. Úvod, Práva věcná, Praha 1945, s. 93; ten istý, K snahám o jednotnou konstrukci držby, zvl. otisk z Randova Jubilejního Památníku, Praha 1934, s. 7.

53) Niektorí autori definujú držbu ako faktickú moc nad vecou s vôľou držať vec ako svoju vlastnú (!), čím stotožňujú všeobecný pojem držby s osobitným pojmom, t.j. s civilnou držbou. Pozri k tomu za ostatných napríklad L. H e y r o v s k ý , Dějiny a systém soukromého práva římského, 7. vyd., Bratislava 1929 (Sommer-Vážný) s. 215.

54) Výraz "animus domini" sa nenachádza v rímskych prameňoch. Pozri k tomu G. C o r n i l , Traité de la Possession dans le Droit Romain, Paris 1905, s. 29; H. D e r n b u r g , Pandekten 1, 7. Aufl., Berlin 1902, s. 401; V. H a n g a , Nota cu privire la elementele posesiunii romane, Studia Universitatis Babes-Bolyai, Series Iurispridentia, Cluj 1964, s.168 uvádza v tejto spojitosti, že psyché despozontos z parafrázy Inštitúcií znamená len a n i m u s d o m i n a n t i s a nie a n i m u s d o m i n i .

55) C.F. S a v i g n y , Das Recht des Besitzes, Darmstadt 1967 (nezmenená reprografická dotlač 7. vydania), s. 69 ns. Podobne napríklad aj S o k o l o w s k i rozlišoval na základe vôle držiteľa medzi n a t u r a l i s p o s s e s s i o , p o s s i d e r e a l i e n o n o m i n e a r e m s i b i h a b e n d i . Pozri k tomu P. S o k o l o w s k i , Der Besitz im klassischen Recht und deutschen bürgerlichen Gestzbuch, Die Philosophie im Privatrecht 2, Halle 1907, s. 179.

Proti Savignyho teórii stroho vystúpil J h e r i n g , ktorý za základ civilnej a naturálnej držby nepovažoval subjektívnu vôľu držiteľa, lež stanovisko právneho poriadku, od ktorého jedine záleží,koho považovať za civilného a koho za naturálneho držiteľa.[56] Názor Jheringa si v podstate osvojila, resp. je k nemu blízko dnešná romanistická literatúra, ktorá nahradila Savignyho subjektívnu a Jheringovu objektívnu teóriu vôle k a u z á l n o u t e ó r i o u , podstatou ktorej je, že civilný držiteľ drží vec pre seba, lebo to vyplýva z právneho titulu (kauzy) jeho držby a že naturálny držiteľ drží zasa vec pre iného, lebo to takisto vyplýva z kauzy jeho držby.[57]

3. N a t u r a l i s p o s s e s s i o . Naturálna držba je každý druh faktickej moci s ktorým nie je spojené právna kvalifikácia tejto moci.[58] Pramene okrem výrazu p o s s e s s i o n a t u r a l i s , c o r p o r a l i s p o s s e s s i o používajú pre označenie púhej faktickej moci aj slová t e n e r e , e s s e i n p o s s e s s i o n e , m o r a t i i n f u n d o , a l i e n o n o m i n e p o s s i d e r e a pod. Samotný výraz p o s s e s s i o n a t u r a l i s pochádza pravdepodobne od Juliana (Iul.D.41,5,2,1)[59] pričom najstaršie právo používalo jednoducho pojem p o s s i d e r e .

Obsah pojmu naturálnej držby tvorí c o r p o r a l i s p o s s e s s i o , tj. každý druh faktickej moci držiteľa nad vecou. K pojmovým prvkom ďalej patrí vôľa držať vec pre iného (a n i m u s a l i e n o n o m i n e), ktorá vyplýva z ekonomickej alebo osobnej závislosti naturálneho držiteľa na civilnom držiteľovi.

K naturálnej držbe patria prípady držby veci na základe právneho titulu, ktorý nevedie k získaniu vlastníckeho práva (nájom, árenda, úschova, vypožičanie a pod.). V týchto prípadoch držiteľ musí rátať s tým, že po určitom čase má vec vrátiť vlastníkovi. Ako vidno, aj tu existovala c a u s s a p o s s e s s i o n i s alebo d e t e n t i o n i s ,[60] spravidla vyjadrená obligačnou zmluvou, ktorá zaru-

---

56) Pozri R. J h e r i n g , Der Besitzwille, Jena 1860, s. 52 ns.

57) E. W e i s s , s. 153.

58) Pozri S. R i c c o b o n o , s. 325 ns.; M. K a s e r , Eigentum und Besitz im älteren römischen Recht, 2. Aufl., Köln-Graz 1956, s.313 ns.; ten istý, RPR I., s. 386; ten istý, Detention, s. 1; W. K u n k e l , Civilis, s.40 ns.; G. M a c C o r m a c k , Civilis and naturalis possessio, ZSS 84, 1967, s. 47 ns.; K o l a ń c z y k dokonca tvrdí, že prirodzená držba nevyvolává účinky ani v sfére práva civilného ani práva prétorského. K tomu porov. K. K o l a ń c z y k , s. 268.

59) Pozri k tomu M. K a s e r , RPR I., s. 386.

60) Podobne E. W e i s s , s. 154, odlišne iní autori, pozri pozn. 58. W e i s s je zatiaľ jediným romanistom, ktorý pri naturálnej držbe postrehol celkom samozrejmý element: aj naturálna držba musí vyvierať z právneho dovodu.

čovala oprávnenému vec držať, ale na druhej strane ho nútila uznávať ekonomickú nadradenosť druhej zmluvnej strany.Naturálny držiteľ nemal samostatnú interdiktnú ochranu svojej držby, lebo proti rušivým zásahom tretích osôb bol nútený hľadať ochranu u civilného držiteľa.[61]

Okrem ekonomickej závislosti prichádzala naturálna držba do úvahy aj vtedy, ak ona vyjadrovala osobnú závislosť držiteľa: f i l i i p o s s e s s i o (Iul.D.41,5,2,2), držba manželky i n m a n u a tiež držbe otroka (Ulp.D.45,1,38,7) napĺňali len skutkovú podstatu naturálnej držby, ktorá podobne ako aj držba osôb obligačno oprávnených, nepožívala výhody prétorskej ochrany.

Tretiu zvláštnu kategóriu naturálnych držiteľov tvorili prípady faktickej moci záložného veriteľa pri ručnom zálohu,prekaristu a sekvestra. Zvláštnosť tejto kategórie držiteľov spočívala v tom, že hoci boli z hľadiska práva iba naturálnymi držiteľmi,dostalo sa im v práve klasickom výhod interdiktnej ochrany.

Romanistika dodnes nedala uspokojivú odpoveď na otázku, prečo rímske právo nechránilo rovnako všetkých naturálnych držiteľov. Prevažná väčšina autorov vychádza z praktických ohľadov,[62] ktoré klasickí právnici uvádzali ako skutočné dôvody ochrany záložného veriteľa, prekaristu a sekvestra. Tieto tri prípady tvorili podľa ich mienky výnimky z naturálnej držby[63] a boli chránené jednoducho z toho dovodu, že aj záložný veriteľ (c r e d i t o r p i g n e r a t i c i u s), aj prekarista (p r e c a r i o a c c i p i e n s), aj sekvestr mali väčší osobný záujem na udržaní držby než d e b i t o r p i g n e r a t i c i u s , p r e c a r i o d a n s alebo procesné strany v prípade sekvestrácie.[64]

III. Ú v a h a o d r ž b e o b d a r e n é h o m a n ž . -

---

61) Právnicky sa vychádza z toho, že pri uvedených držobných pomeroch neide o prevod držby (!), ale len o zverenie veci, pričom odovzdávateľ mieni ďalej držať vec, ktorú dočasne zveril inému, a n i m o n o s t r o , c o r p o r e a l i e n o (Paul.D.41,2,3,12). K tomu pozri J. V á ž n ý , s. 92 ns. Pritom sa hľadí aj na "ekonomickú stránku rímskych nájomníkov a árendátorov, ktorí "si svoj vzťah ináč nevedeli predstaviť, ako plne závislý vzťah". K tomu porov. H. D e r n b u r g , s. 104[4].

62) R. J h e r i n g , s. 368; H. S i b e r , Römisches Recht, s. 133; P. J ö r s - W. K u n k e l - L. W e n g e r , s. 112; F. Z o l l št., Rzymskie prawo prywatne III A, Warszawa-Kraków 1920, s. 8; M. K a s e r , Zum römischen Fremdbesitz, ZSS 64, 1944, s. 390 a iní.

63) Staršia náuka nazývala tieto prípady pojmom "odvodená držba" (Savigny), "zverená držba" (Brinz), "neregulárna držba" (Zielonacki) a pod., novšia napríklad "cudzia držba" (Kaser).

64) M. K a s e r , RPR I., s. 389; ten istý, Detention, s. 16; F. L e i f e r , s. 843 ns. V á ž n ý napríklad tvrdí, že držba záložného veritela, prekaristu a sekvestra tvorila pravdepodobne dôležitý druh držby, niečo podobného ako p o s s e s s i o a g r i p u b l i c i . V práve c o r p o r i s i u r i s sa javia však tieto prípady ako anomálne a dogmaticky sa dajú len ťažko vysvetliť. Pozri k tomu J. V á ž n ý , s. 93.

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
knihovna
nám. Curieových 7, 116 40 Praha 1
-103-

l a . Ak berieme v úvahu doterajšie rozvažovanie o druhoch rímskej držby ľahko zistíme, že faktické vzťahy medzi manželmi založené zakázaným darovaním mali z hľadiska držby špecifický charakter. Ten spočíval v tom, že držba obdarenéhо manžela bola vždy prinajmenšom sporná otázka.

Už som uviedol vyššie, že držba bola v rímskom práve chápaná ako fakt, teda ako právne významný f a k t i c k ý s t a v . Preto nemožno jednoducho dosť dobre rozumieť tomu, keby sa faktická moc obdarenéhо manžela nad darovanou vecou poprela.

Nesporné je, vzhľadom na fakticitu držby,[65] že obdarený manžel sa podľa rímskeho práva nepovažuje za civilného vlastníka daru,[66] hoci si darca želá, aby sa obdarený k veci správal ako jej vlastník. Okrem toho nielen faktická povaha držby, ale hlavne zákaz darovania "inter virum et uxorem" bráni zásadne tomu, aby na obdarenéhо manžela prešlo vlastnícke právo. Práve tak isto je nesporné aj to,že obdarený manžel nie je podľa práva ani civilným držiteľom.[67] Zákaz darovanie "inter virum et uxorem" spôsobuje totiž nielen neplatnosť darovania ako takého,[68] ale má aj významné vecnoprávne účinky. Keďže darovanie medzi manželmi je neplatné, lebo je zakázané, chýba každému darovaniu medzi manželmi právny dôvod, ktorý by bol spôsobilý previesť na obdarenéhо vlastnícke právo alebo aspoň civilnú držbu. V tom je aj romanistická literatúra svorne jednotná.

Skúmajúc držbu obdarenéhо manžela, problematickými sa zdajú predovšetkým dve otázky: 1. či obdarenéhо manžela je možné vobec považovať za držiteľa daru, tj. či darovaním, medzi manželmi zakázaným, nastal prevod držby, 2. ak považuje rímske právo obdarenéhо manžela za držiteľa, akej povahy je jeho držba.

Ako je známe, staršie rímske právo nepovažovalo vôbec obdarenéhо manžela za držiteľa veci, resp. považovalo jeho držbu za spornú.[69]

---

65) Je pozoruhodné, že Paulus napríklad kvalifikuje držbu ako fakt práve v spojitosti s prevodom držby uskutočnenom darovaním medzi manželmi. Pozri Paul. D.41,2,1,4: Si vir uxori cedat possessione donationis causa ... res facti infirmari iure civili non potest ...

66) F. B o n f a n t e , Instituce římského práva, 9.vyd. (prel. J. Vážný), Brno 1932, s. 389 ns.; M. B o h á č e k , Nástin I., s. 95; H. S i b e r , Römisches Recht, s. 75 uvádza, že t r a d i t i o je neúčinné, ak je právny dôvod odovzdania zakázaný ako napríklad pri darovaní medzi manželmi.

67) Paul.D.24,1,26 pr.; W. K u n k e l, Civilis, s. 44; C.G. B r u n s , Das Recht des Besitzes im Mittelalter und in der Gegenwart, Tübingen 1848, s.25; M. K a s e r , Eigentum und Besitz, s. 359.

68) Pozri hore I., 5.

69) Porov. E.H. K a d e n v rec. ku P. Dumont, ZSS 50, 1930, s. 616; K. M i s e r a , Bereicherungsgedanke, s. 69; M. K a s e r , Eigentum und Besitz, s. 355 ns.

To znamená, že darovanie "inter virum et uxorem" nespôsobovalo prevod držby z darcu na obdareného manžela,čo inými slovami dokazuje vlastne negáciu základného poňatia rímskej držby ako telesnej moci nad vecou. To si zrejme starší rímski právnici predklasického obdobia buď dostatočne jasne neuvedomili, alebo, čo je menej pravdepodobné,kompilátori justiniánskej kodifikačnej komisie nepovažovali z praktických dôvodov za vhodné zaradiť do Digest názory, ktoré ďalší rímskoprávny vývoj prekonal.

Ak teda staršia náuka rímskeho práva nepriznávala obdarenému manželovi p o s s e s s i o , nepriznávala mu v dôsledku toho ani držobnú ochranu. To je vcelku pochopitelné. Ako však dať do súladu na jednej strane fat, že k darovaniu medzi manželmi skutočne došlo a že teda obdarený drží predmet daru so skutočnosťou, že právny poriadok nepovažuje obdareného za držiteľa a teda vlastne neguje faktický stav vytvorený darovaním, tj. popiera stav, že obdarený drží? To sa vskutku zdá nepochopitelné a postoj staršej rímskoprávnej náuky si vieme dnes len ťažko vysvetliť. Východisko by sa vari našlo ak by sme pripustili, že držba obdareného manžela podľa najstaršieho rímskeho práva bola faktickým mocenským vzťahom postaveným proti c i v i l i a p o s s e s s i o , n a t u r a l i s p o s s e s s i o , ba aj proti p o s s e s s i o p r o p o s s e s s o r e .[70] Iné, nie príliš vhodné vysvetlenie je aj to, ak by sa držba obdareného manžela chápala len ako spoločenský stav bez právnych následkov nazvaný proste ako "držanie". V takomto prípade, pravda, by sa spoločenský stav "držanie" (p o s s e s s i o c o m m e r c i i) nekryl s faktickým stavom "držba" (p o s s e s s i o i u r i s c o n s t i t u t i) vyvolávajúcim právne následky.[71]

Až Julian[72] priznal obdarenému manželovi držbu a držobnú ochranu. V tejto spojitosti sa bežne uvádza Ulpianov fragment z 15. knihy komentárov k ediktu.

---

70) Inej mienky je K a s e r , podľa ktorého staršia predjuliánska teória považovala obdareného manžela za detentora a zaradila ho do jedného radu s nájomcom, árendátorom a ostatnými naturálnymi držiteľmi. Porov. M. K a s e r , Detentio, s. 18, podobne ten istý, Eigentum und Besitz, s. 357, kde sa dovoláva mienky Cassia (D.41,6,1,2) a Neratia (D.24,1,44).

71) O sociálnom stave, ktorý sa javí navonok ako moc subjektu nad vecou ("držanie") a o súhrne právnych skutočností tvoriacich skutkovú podstatu moci subjektu nad vecou a vyvolávajúcou v právnej sfére právne účinky ("držba") pozri u P. R o u č e k - J. S e d l á č e k , Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi 2, Praha 1935, s. 70 ns.

72) Salvius Iulianus sa narodil asi v r. 100 n. l. Pozri k tomu P. K r o h , Lexikon der antiken Autoren, Stuttgart 1972, s. 547; W. K u n k e l, Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen, 2. Aufl., Graz-Wien-Köln 1967, s. 157-166.

Ulp.-Iul.D.5,3,13,1: Omnibus etiam titulis hic pro possessore haerer et quasi iniunctus est. Denique et pro emptore titulo haeret: nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo. Item in titulo pro donato quaeritur,an quis pro possessore possideat,ut puta uxor vel maritus: et placet nobis Iuliani sententia pro possessore possidere eum, et ideo petitione hereditatis tenebitur. Item pro dote titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens accepi. Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possidebo.

Julian ako prvý rímsky právnik uznal prevod držby medzi manželmi a na strane obdarenéhо ju kvalifikoval ako p o s s e s s i o p r o p o s s e s s o r e . Podobné stanovisko si neskor osvojili ďalší, hlavne Paulus[73] a Ulpianus.[74]

Paul.D.41,2,1,4: Si vir uxori cedat possessione donationis causa,plerique putant possidere eam, quoniam res facti infirmari iure civili non potest.

Paulus tu celkom jasne uznáva prevod držby na obdarenú manželku a odôvodňuje tento prevod faktickou povahou držby ako takej. Pozoruhodné sú na tomto mieste dve veci, pričom obe sú rovnako významné. Po prvé, Paulus upozorňuje na skutočnosť, že v ä č š i n a je toho názoru, že obdarená manželka drží ("plerique putant"). To znamená, že v tom čase nebola ešte mienka o prevode držby všeobecne uznaná.[75] Po druhé, tento výrok rímskeho právnika je priam klasickým príkladom toho, že držba sa v Ríme posudzovala ako faktický stav. Paulus sa preto oprávnene dožaduje uznania držby obdarenéhо manžela, lebo ak je už vec v rukách obdarenéhо, civilné právo nemôže takúto faktickú situáciu zrušiť ("quoniam res facti infirmari iure civili non potest"). V danom prípade z toho logicky vyplýva, že ak by sa držba chápala ako subjektívne právo, neuznalo by civilné právo držbu obdarenéhо manžela, nakoľko zákaz darovania by postihoval nielen vlastnícke právo, ale aj každé iné subjektívne právo, tj. aj držbu, ak by bola subjektívnym právom. Práve faktická povaha držby zabraňuje tomu, že sa zákaz darovania "inter virum et uxorem" nevzťahuje aj na držbu.

Prevod držby uznal a obdarenéhо manžela za spôsobilého držby považoval aj Ulpian.

Ulp.D.41,2,16: Quod uxor viro aut vir uxori donavit, pro possessore possidetur.

---

73) Iulius Paulus žil na rozhraní 2.-3. stor. n. l. Pozri P. K r o h , s. 329 ns.; W. K u n k e l , Herkunft, s. 244 ns.

74) Domitius Ulpianus pôsobil ako významný právnik v prvej polovici 3. stor. n. l. Pozri P. K r o h , s. 638 ns.; W. K u n k e l, Herkunft, s. 245-255.

75) Podobne E.H. S e l i g s o h n , s. 32.

Ulpian vychádza z Julianovej a Paulovej náuky a domnieva sa, že čo žena mužovi alebo čo muž žene daroval, drží každý ako držiteľ ("pro possessore possidetur"). Celkom protichodné stanovisko zaujal však Ulpian na inom mieste (D.24,1,46), v ktorom zase otvorene držbu obdareného manžela poprel.

Ulp.D.24,1,46: Inter virum et uxorem nec possessionis ulla donatio est.

V spojitosti s týmto výrokom uvádza S e l i g s o h n , že ide zrejme o Ulpianov citát z niektorého staršieho právnika v čom ho utvrdzuje v prvom rade fragment v D.41,2,16.[76] Zdá sa podľa všetkého, že Seligsohnova domienka je prijateľným vysvetlením na odstránenie rozporu medzi Ulpianovým priznaním a poprením držby obdareného manžela.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje ale iný Ulpianov fragment, vyvolávajúci v romanistickej literatúre stále mnoho sporov. Ide o Ulp.D.43.16,1,9-10 z titulu "de vi et de vi armata". Rozbor oboch paragrafov (9,10) sa objavuje vo všetkých významnejších spisoch pojednávajúcich o interdiktnej ochrane držby. Pre úplnosť ich uvediem aj s možnými interpoláciami.

Ulp.D.43,16,1,9+ Deicitur is qui possidet, (sive civiliter sive naturaliter) possideat: nam et (naturalis) possessio ad hoc interdictum pertinet. § 10. Denique et si maritus uxori donavit eaque deiecta sit, poterit interdicto uti: (non tamen si colonus).

Podľa mienky Ulpiana držiteľ veci - civilný, rovnako ako aj naturálny - je oprávnený použiť na ochranu svojej držby i n t e r d i c t u m u n d e v i ("nam et naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet"), ba dokonca takéto právo má aj obdarená manželka ("denique et si maritus uxori ... poterit interdicto uti"). Nemá takúto spôsobilosť árendátor ("non tamen si colonus"), pričom interdikt má k dispozícii iba ten kto drží ("possideat"), nakoľko nikto iný okrem držiteľa nemože byť považovaný za deiecta. K tomuto Ulpianovmu fragmentu sa ešte vrátim.

Z prameňov teda plynie, že prvú otázku zodpovedalo rímske právo kladne. Podľa klasického práva treba obdareného manžela považovať za držiteľa daru. Nie je však celkom jednoduché zodpovedať druhú otázku týkajúcu sa právnej kvality držby obdareného manžela.

Z predchádzajúcej časti toho príspevku vyplýva (II.), aké základné kategórie držobných vzťahov zakotvovalo rímske právo - boli to p o -

---

76) Pozri E.H. S e l i g s o h n , s. 30 ns. Opačne M. K a s e r , Eigentum und Besitz, s. 356 ns. podľa ktorého D.24,1,46 treba pripísať Ulpianovi.

s s e s s i o c i v i l i s a p o s s e s s i o n a t u r a l i s . Pravda tieto dve formy držby ani zďaleka nevyčerpávajú rozsiahly pramenný materiál, z ktorého sa dozvedáme aj o ďalších prejavoch držobných vzťahov. Rozlišovalo sa aj medzi p o s s e s s i o b o n a e f i d e i a p o s s e s s i o m a l a e f i d e i z hľadiska držiteľovej dobromyseľnosti, medzi p o s s . n o n v i t i o s a a p o s s . v i t i o s a z hľadiska prétorskej interdiktnej ochrany, medzi p o s s . i u s t a a p o s s . i n i u s t a z hľadiska právneho základu držby a pod. A práve v týchto hraniciach, daných rímskym právnym poriadkom, je žiaduce určiť princípy, na ktorých by spočívala držba obdareného manžela. Fixovanie týchto princípov spôsobuje však v romanistickej literatúre nemalé ťažkosti.

D u m o n t považuje držbu obdareného manžela za držbu s u i g e n e r i s .[77] K a r l o w a v zmysle Julianskej a Ulpianskej koncepcie posúdil držbu obdareného manžela ako p o s s e s s i o p r o p o s s e s s o r e , ale celkom nepochopiteľne ju stotožnil s držbou civilnou.[78] Na druhej strane K a s e r túto istú držbu chápe ako interdiktnú držbu.[79] Povahu držby obdareného manžela skúmal aj R i c c o b o n o , ktorý sa najprv dovoláva Paul.D.24,1,26 pr. a tvrdí, že obdarený manžel v dôsledku zákazu darovania vec nedrží (s. 330), v zápätí ale neváha obdarenému manželovi priznať podľa Ulp.D.43,16,1,9-10 prirodzenú držbu a to v zmysle interdiktnej držby (s. 342, 369), pričom takáto držba je protiprávna (s. 348).[80] O nič viacej svetla do celej veci nevniesol ani S e l i g s o h n , ktorý naznačil, že držba obdareného manžela je vlastne v duchu rímskeho ponímania p o s s e s s i o i n i u s t a . Preto navrhuje u Ulpiana (D.43,16,1,9) používať ako pravý text namiesto c i v i l i t e r , n a t u r a l i t e r , n a t u r a l i s jednoducho i u s t e , i n i u s t e , i n i u s t a .[81] Taliansky romanista A r u v obsiahlej monografii venovanej výhradne otázkam darovania medzi manželmi[82] prišiel k záveru, že podľa niektorých pramenných miest (Paul.D.24,1,26 pr.; Paul.D.41,6,1,2; Paul.D.24,1,24; Pomp.D.41,6,3) držba obdareného manžela n i e j e p o s s e s s i o c i v i -

---

77) F. D u m o n t , s. 67 ns.

78) Porov. O. K a r l o w a , s. 219 ns.

79) M. K a s e r , Detentio, s. 18.

80) S. R i c c o b o n o , s. 330, 342, 369, 348.

81) Pozri E.H. S e l i g s o h n , s. 31.

82) L. A r u , Le donazioni fra coniugi in diritto romano, Padova 1938, 411.

l i s (s. 193-199), že podľa niektorých pramenných miest (Ulp.D.43, 16,1,9-10; Ulp.D.24,1,19 pr.; Paul.D.41,1,57) držba obdarenéhо manžela j e p o s s e s s i o i n i u s t a a je precizovaná ako nedobromyseľná (s. 193, 200 a n.), že podľa niektorých pramenných miest (Ner.D.24,1,44) držba obdarenéhо manžela j e n e p l a t n á .[83]

Z tohto stručného prehľadu vyplýva jedno: o charaktere držby obdarenéhо manžela možno vysloviť bezpečne len hypotetické názory.

Isté presné správy máme len pokiaľ ide o civilnú držbu, nakoľko v zmysle rímskeho práva bolo vylúčené, aby obdarený manžel civilne držal predmet daru a vydržaním aby sa prípadne stal vlastníkom. Podľa môjho názoru presvedčivý dôkaz o vylúčení civilnej držby obdarenéhо manžela nájdeme už u spomínaného Ulpianovho fragmentu D.43,16,1,9-10 ak ho, pravda, posudzujeme spolu s § 23 toho istého fragmentu. V paragrafoch 9, 10 a 23 je však nevyhnutné starostlivo zvážiť obsah slov "possidebat", "possidet", ktoré zvádzajú k príliš širokej interpretácii držobných vzťahov. Domnievam sa, že treba vychádzať z celkovéhо ponímania rímskej teórie o držbe a rímskeho práva vôbec a pojmy "byť v držbe" a "vydržať" vysvetľovať reštriktívne, tj. vzťahovať ich len na c i v i l n ý c h d r ž i t e ľ o v . Za takéhо stavu je zrejmé, že interdiktná ochrana priznaná Ulpianom obdarenému manželovi (§ 10), nemá dostatočnú oporu. Pokúsim sa to vysvetliť.

Ak by sme bližšie skúmali pramene, zistíme, že všetky držobné interdikty, nie len interdikt u n d e v i , o ktorom Ulpian v spojitosti s d o n a t i o i n t e r v i r u m e t u x o r e m hovorí, mali v rímskom práve súkromnom jednu dôležitú funkciu:chrániť faktickú moc držiteľa. A pod slovom "držiteľ" mali rímski právnici obvykle na mysli civilného držiteľa. Jasne nás o tom presvedčuje napríklad Gaius.

Gai.Inst.4ml53: Possidere autem videmur non solum, si ipsi possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in possessione sit,licet is nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus. Per eos quoque,apud quos deposuerimus aut quibus commodaverimus aut quibus gratuitam habitationem praestiterimus, ipsi possidere videmur.

Ak tomu mám dobre rozumieť, znamenajú Gaiove slová asi toľko, že držiteľom je predovšetkým ten, kto vec sám drží pre seba, ako aj ten,

---

83) Porov. L. A r u , s. 193: "... il possesso del coniuge donatario era viziato da un vizio soggetivo (mala fede), non da un vizio oggetivo (mancanza di causa)." Inej mienky je M i s e r a , ktorý popiera opodstatnenosť kategórie dobromyseľnej a nedobromyseľnej držby v náuke o darovaní medzi manželmi a na podporu svojho stanoviska uvádza celý rad prameňov. Pozri K. M i s e r a , Bereicherungsgedanke, s. 196 ns.

v mene ktorého drží árendátor a nájomca ("colonus et inquilinus"), alebo uschovávateľ či vypožičiavateľ ("depositarius aut commodatarius"), alebo ten, ktorému držiteľ prenajal byt ("quibus gratuitam habitationem praestiterimus"). Vo všetkých týchto prípadoch "ipsi possidere videmur", tj. držiteľom je len ten, kto pre seba drží alebo ten,kto síce vec fakticky neovláda ale iní ju ovládajú za neho a teda len takémuto držiteľovi patrí interdiktné ochrana. Záver: nájomca, árendátor, vypožičiavateľ, uschovávateľ nie sú civilnými držiteľmi veci, ergo, nemali ani procesnoprávnu spôsobilosť domáhať sa prísnej interdiktnej ochrany.

A nie je v podobnej situácii aj obdarený manžel? Uvedené miesto nepriamo dokazuje dve skutočnosti: 1. obdarený manžel nemá civilnú držbu, 2. obdarenému manželovi sa odopierala interdiktná ochrana.

Nie celkom bez spojitosti s otázkou civilnej držby obdarenému manžela je aj jeden známy výrok Neratiov (Ner.D.24,1,44): ak daruje tretia osoba manželke vec, ktorá patrí manželovi, manželka vec vydrží, pokiaľ manžel nič nevie o svojom vlastníctve k darovanej veci. Ale dodatočná manželová znalosť ruší vydržanie, lebo manžel môže len vedome darovať. Tento prípad má s držbou len toľko spoločné, že potvrdzuje tézu podľa ktorej obdarený manžel nie je civilným držiteľom veci a to v duchu zásady: len na základe civilnej držby je možné u s u c a p i o .[84] V podobnom zmysle odopreli civilnú držbu obdarenému manželovi aj iní rímski právnici, napríklad Cassius.

Paul.-Cas.D.41,6,1,2: Si inter virum et uxorem donatio facta sit, cessat usucapio.

Aj tu je civilná držba znakom vydržania a preto ak sa neumožňuje obdarenému manželovi vec vydržať, neumožňuje sa mu implicite ani civilne držať (podľa zákona formálnej logiky: čo platí o celku, platí aj o jeho časti).

Z celej doterajšej diskusie o držbe medzi manželmi vyplýva konštatovanie nad každú pochybnosť: obdarený manžel nemá c i v i l i s p o s s e s s i o a v dôsledku toho ani posesórnu ochranu. Vysvitá to jednoznačne z povahy civilnej držby a hlavne z právneho poriadku, podľa ktorého základom civilnej držby je faktické ovládanie veci na základe i u s t a c u a s a p o s s e s s i o n i s . Takýto právny dôvod obdarený manžel nemal, nakoľko zákaz darovania spôsobo-val, že právny dôvod jeho držby prakticky neexistoval.

---

84) K tomuto právnemu prameňu bližšie M. K a s e r , Nerat.D.24,1,44, Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis, Groningen-Bruxelles-La Haye 30, 1962, s. 336-354; H.J. W o l f f , Zum Verbot der donatio inter virum et uxorem, Iura 20, 1969, 478-484.

Zostáva teda neutrálna držba ako priestor pre ďalšie úvahy. Podľa jediného výroku Ulpiana (D.43,16,1,9) sa dá predpokladať, že obdarenému manželovi možno považovať za naturálneho držiteľa, ktorému dokonca patrí aj interdiktná ochrana. Táto domnienka však neobstojí a dôvod som uviedol vyššie. Sú však aj iné skutočnosti, ktoré hovoria proti Ulpianovej koncepcii.

Je prinajmenej pochybné priznať obdarenému manželovi ako naturálnemu držiteľovi interdiktnú ochranu, keď rímske právo poznalo len tri výnimky ochrany naturálnej držby (p i g n u s , p r e c a r i u m , sekvestrácia). Doteraz v žiadnom súhrnnom diele o rímskom práve, ani v jednej práci o rímskej držbe som sa nestretol s názorom, ktorý by k týmto trom výnimkám pripočítal štvrtú, tj. držbu obdarenému manžela. Ani pramene, okrem jediného Ulpianovho fragmentu - a to ešte pravdepodobne interpolovaného - neposkytujú možnosť k takýmto úvahám.

Obdarenému manžela nie je prípustné považovať za naturálneho držiteľa ani z rýdzo juristického hľadiska. Poskytnutím daru medzi manželmi prejavil totiž darca želanie, aby obdarený nakladal s darom ako s vlastným a obdarený, ak dar prijal, sa chová v skutočnosti navonok tak, ako vlastník. Jeho držiteľská voľa je d e f a c t o totožná s voľou civilného držiteľa, lebo kauza jeho držby smeruje, aj keď je neplatná, k získaniu vlastníckeho práva. Vôľový prvok naturálnej držby zvaný a n i m u s a l i e n o n o m i n e , držať v mene iného, nie je teda u obdarenému manžela vôbec daný.

Nielen kvalita vôle obdarenému manžela je neprekonateľnou prekážkou. Aj kauza (darovanie) jeho držby mu zabraňuje v tom, aby bol považovaný za naturálneho držiteľa, lebo podľa práva darovanie je i u s t a c u s s a p o s s e s s i o n i s a nie i u s t a c a u s s a d e t e n t i o n i s . V tejto súvislosti možno zčasti aplikovať aj známu zásadu rímskeho práva, podľa ktorej nikto si nemože svojvoľne meniť kauzu svojej držby,[85] čo platilo, samozrejme, nielen pre každý druh držby, ale platilo aj v oboch smeroch, tj. neprípustná bola zmena kauzy nielen z naturálnej držby na civilnú (v praxi najčastejšia eventualita), ale aj naopak, z civilnej na naturálnu. Nezostáva nič iného, len vylúčiť obdarenému manžela aj z naturálnej držby. Podľa všetkého sme teda nútení konštatovať, že držiaci manžel nie je ani civilným ani naturálnym držiteľom daru získaného od druhého manžela.

Rímske právo, ktoré dokonale a priam s virtuóznou právnou technikou "zvládlo" právnu problematiku držobných vzťahov a do minuciózných

---

85) "Nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest". Porov. Paul.D.41,2,3, 18; Marc.D.41,2,19,1.

podrobností ich právne upravilo - ba stalo sa dokonca v tomto ohľade hľadaným vzorom aj pre novodobé zákonné úpravy držby - toto obdivuhodne dokonalé rímske právo zachovalo k držbe obdareného manžela prinajmenej rezervovaný postoj. Trpelo jednoducho faktické pomery manželov vytvorené zakázaným darovaním, nesnažilo sa ich bližšie právne kvalifikovať. Tak sa stalo, že bolo ochotné na sklonku republiky a začiatkom cisárstva uznať prevod držby na obdareného mažela, avšak jeho držbu nespojilo s právnymi následkami (vydržanie, ochrana atď.). Držba obdareného manžela zostala preto na periférii držobných vzťahov a mala význam potiaľ, že to bola držba pre držbu.

Napokon samotný zákaz darovania "inter virum et uxorem", ktorý sa modernému právnikovi zdá dnes nepochopiteľným,hoci je tak isto ochotný uznať prioritu citových vzťahov manželov pred ich majetkovými záujmami ako právo rímske, teda tento zákaz sám o sebe je určitou anomáliou. Vieme, že rímske právo bolo vo svojom základe materiálnym právom a preto zákaz darovania "inter virum et uxorem" z dôvodov zneváženia vzájomnej citovej náklonnosti a manželskej lásky[86] sa akosi vymyká bežnému rímskoprávnemu rámcu. Pravda, nesmie nás to celkom mýliť. Aj zákaz darovania bral prakticky do úvahy na prvom mieste majetkové záujmy manželov, len ich obliekol do citových šiat.A že tento zákaz mal určité právne dosledky aj v náuke o držbe, o tom sme sa už presvedčili.

---

86) Ulp.D.24,1,1: Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuato amore invicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate: Paul.D.24,1,2: ne cesset eis studium liberos potius educendi.

IST DER BESCHENKTE EHEGATTE BESITZER NACH DEM RECHT?

Die rechtlichen Wirkungen des Schenkungsverbotes "inter virum et uxorem" in der römischrechtlichen Besitzlehre

Peter Blaho

Zusammenfassung

Die Schenkung zwischen Ehegatten war im römischen Privatrecht ein Sonderfall der Schenkung i n t e r v i v o s . Sie spielte eine gewisse Bedeutung im praktischen Leben und daher rechneten mit ihr auch die römischen Rechtsquellen, in deren Rahmen die Schenkung "inter virum et uxorem" in den Digesten Justinians in einen selbständigen Titel eingereiht wurde (D.24,1).

Die Abhandlung zerfällt in drei Teile. Im ersten, kürzesten, zeigt der Autor in einer knappen Übersicht alle wichtigsten Probleme in Verbindung mit den das Schenkungsverbot "inter virum et uxorem" unmittelbar berührenden Fragen auf (Ursprung und Ursachen des Verbotes, Objekt und Subjekt des Verbotes, Ungültigkeit und Unwirksamkeit der verbotenen Schenkung), wobei er einerseits in Kürze einige obligationsrechtliche Wirkungen der verbotenen Schenkung zwischen Ehegatten (Novation und Delegation, Mietzins) andeutet, anderseits auf andere Zusammenhänge (l e x C i n c i a , Rezeption des Verbotes in der modernen Zeit) hinweist.

Grundlage der Abhandlung bilden jedoch die Fragen der rechtlichen Bewertung des Schenkungsverbotes zwischen Ehegatten unter dem Aspekt des Instituts des Besitzes.Aus diesem Grund beinhaltet die Abhandlung zunächst die dringendste und notwendigste Definition des Besitzbegriffes und seiner Arten mit der Zielsetzung, die Aufmerksamkeit auf diesem Gebiet auf jene Aspekte der römischrechtlichen Besitztheorie zu lenken, die engen Zusammenhang mit dem Besitz des beschenkten Gatten haben können und wirklich haben. In Kürze werden die Diskusionen zwischen den Romanisten S. Riccobono, S. Perozzi, A. Hägerström, W. Kunkel und M.Kaser hinsichtlich der Einteilung des Besitzes nach den römischen Rechtsquellen analysiert (p o s s e s s i o c i v i l i s , n a t u r a l i s , a d i n t e r d i c t a , i n p o s s e s s i o n e e s s e). Im weiteren richtet sich die Aufmerksamkeit auf zwei Besitzformen - auf die p o s s e s s i o

civilis und die possessio naturalis - und auf die Subjekte beider Besitzformen. Zur possessio civilis wäre ausser corpus et animus und dem objektiven Vorliegen einer causa (iusta causa possessionis), zwar nicht vom begrifflichen Standpunkt, auch noch die von der römischen Rechtsordnung auf der Begründung der possessio civilis gegebene Besitzfähigkeit zu rechnen. Ausgeschlossen von dieser Besitzfähigkeit waren Sklaven, der väterlichen oder ehelichen Gewalt unterworfene Personen, der beschenkte Ehegatte (Paul.D.24,1,26 pr.) und sodann auch jene, die zwar zur possessio civilis befähigt waren, deren causa für den Besitz aber nicht zur Entstehung des Eigentumsrechtes führte (z.B. Mieter, Verwahrer u.s.).

Andererseits konnten all jene, denen die Fähigkeit zur possessio civilis abgesprochen wurde, unter gewissen Umständen als possessores naturales angesehen werden. Grösstenteils verlangte aber auch hier das römische Recht einen Rechtsgrund für den Besitz (iusta causa detentionis), worauf von den Romanisten vorderhand nur E. Weiss (Institutionen des römischen Privatrechts als Einführung in die Privatrechtsordnung, Prag 1937, S. 154) hinwies.

Der letzte Teil konzentriert sich im wesentlichen auf zwei Fragen: 1. ob überhaupt der beschnkte Ehegatte als Besitzer des Geschenkes anzusehen ist, d.h. ob durch die verbotene Schenkung eine Besitzübertragung stattfand, 2. welchen rechtlichen Charakter der Besitz des beschenkten Ehegatten hat.

Ad 1. Die ältere Lehre betrachtete den beschenkten Gatten nicht als Sachbesitzer oder hielt seinen Besitz zumindest für strittig. Bis der Jurist Julian dem beschenkten Gatten Besitz und Besitzschutz zuerkannte (Ulp.-Iul.D.5,3,13,1). Einen ähnlichen Standpunkt bezogen später auch Paulus (Paul.D.41,2,1.4) und Ulpian (Ulp.D.41,2,16, umgekehrt Ulp.D.24,1,46).

Ad 2. Jene Prinzipien ausfindig zu machen, auf denen der Besitz des beschenkten Gatten beruhen würde, bereitet in der romanistischen Literatur nicht geringe Schwierigkeiten, zumal sich die faktische Macht des Gatten über das Schenkungsobjekt dogmatisch schwer bestimmen und rechtlich qualifizieren lässt. Im Hinblick auf die Widersprüche in den Rechtsquellen entstand auch eine umfassende Polemik (Dumont, Karlowa, Kaser, Riccobono, Seligsohn Aru).

Fest steht, dass nach allem der beschenkte Ehegatte nicht als possessor civilis des Geschenkes angesehen wurde (Ulp.D.43,16,1,9-10 und 23), wobei unbedingt die Worte "possessio","possidet" u.a. sorgfältig beurteilt und untersucht und so erklärt werden müssen, dass die römi-

schen Juristen unter dem Wort "Besitzer" üblicherweise an den possessor civilis dachten (Gai.Inst.4,153).

Eine negative Haltung wäre auch gegenüber der possessio naturalis einzunehmen, und zwar aus mehreren Gründen: a) dem beschenkten Gatten stand nicht der Interdiktsschutz zu, wie Ulpian irrtümlicherweise behauptete (Ulp.D.43,16,1,9), da das römische Recht nur drei Ausnahmsfälle des direkten Schutzes der possessio naturalis (p i g n u s , p r e c a r i u m , Sequestration) und nicht vier kannte; b) durch die Gewährung des Geschenkes zwischen Ehegatten bekundete der Schenker den Willen, der Beschenkte solle mit der Schenkung wie mit seiner eigenen Sache verfahren, und der Beschenkte verhält sich auch faktisch so (es fehlt ihm also zur possessio naturalis der a n i m u s a l i e n o n o m i n e); c) andererseits ist hier auch ein Mangel in der causa seiner possessio (naturalis), da sie nach dem Schenkungsrecht ein Titel zur possessio civilis, nicht aber zur possessio naturalis ist.

Das römische Recht, das durch eine vollendete Rechtstechnik die Besitzbeziehungen zwischen Einzelpersonen regelte, bewahrte sich also eine reservierte Haltung zum Besitz des beschenkten Ehegatten. Es war am Ende der Republik und zu Beginn der Kaiserzeit bereit, die Besitzübertragung auf den beschenkten Ehegatten anzuerkennen,verband jedoch seinen Besitz nicht mit Rechtsfolgen (Ersitzung, Schutz usw.). Der Besitz des beschenkten Ehegatten hatte rechtliche Bedeutung insofern, als dies ein Besitz für den Besitz war.

ADMINISTRATIVNÍ PROBLÉMY ANTICKÉHO ŘÍMA II

Milan Bartošek

Tato stať navazuje na článek uveřejněný v Právněhistorických studiích 22; zachovává shodně rozdělení správy na ústřední, územní, finanční a vojenskou.

Údobí rozvinutého římského otrokářského řádu (a tedy i rozvinutého římského práva) trvalo sice od poloviny 3. století př. n. l. do poloviny 3. století n. l., ale nastolení a upevnění principátu způsobily v oblasti římského ústavního a správního práva tak hluboké změny, že z těchto hledisek (nikoli např. z hlediska soukromého práva) je namístě rozlišovat v tomto údobí dva časově stejné úseky: pozdní republiku a principát.

Nejprve je ovšem třeba - pro správné pochopení dalšího výkladu - uvést alespoň stručný přehled ekonomického a sociálního stavu římské společnosti v tomto druhém údobí římských dějin, který by objasnil příčiny jejího dalšího vývoje a shrnul důsledky, jež tyto příčiny vyvolaly v život.

EKONOMICKO-SOCIÁLNÍ PŘEHLED

A/ Pozdní republika

Na začátku daného údobí - rozvinutého otrokářského řádu - stál Řím již na poměrně vysokém stupni svého vývoje, vždyť jinak by se ani nemohl odvážit zkřížit zbraně s tak mocnou námořní velmocí, jakou bylo v té době Kartágo.

Ekonomickým základem tehdejší římské společnosti byly i nadále drobné a střední zemědělské usedlosti, ale ve výrobě, zemědělské i řemeslné, při těžbě surovin a v dopravě se stále více uplatňovali otroci, kteří se tak poznenáhlu stávali hlavní výrobní silou rostoucí velmoci.

Souhrn příznivých okolností, způsobil, že Řím se stal agresívním válečnickým státem a protože byl již na vyšším společenském stupni než jeho sousedé, kteří ještě žili namnoze v rodovém zřízení,bezpečně nad nimi vítězil. A zase vojenské úspěchy podstatně ovlivnily celý život římské společnosti, hlavní tím, že opatřily statisíce levných pracovních sil - otroků, a tím, že pod moc Říma se dostala další a další území. Jenomže tyto pozemky (které se právně stávaly součástí římského státního území - a g e r p u b l í c u s), si pro sebe vyhrazovala pozemková šlechta (pod záminkou, že pro jejich využití je třeba kapitálu, který měla jedině ona) a vylučovala z nich plebeje, kteří se o ně vlastně nejvíce zasloužili a kteří je zaplatili svou krví.

Z těchto a svých dřívějších vlastních pozemků vytvářeli šlechtici postupně velkostatky (latifundie), které velmi napomohly ke změně struktury zemědělské výroby v Itálii, neboť se zaměřovaly na daleký odbyt: nyní tradiční italské zemědělství muselo ustupovat vinohradům, olivovým hájům a pastvinám pro ovce, ba i prvním plantážím. To vše mělo sice příznivý vliv na rozvoj řemesel (hlavně zpracovávání kovů, keramiky a textilu s přechodem od domácké malovýroby k vyšším výrobním formám v dílnách a manufakturách) a hlavně obchodu (který směřoval hlavně do východního Středomoří), ale zároveň uvádělo Itálii do hospodářské závislosti na zámořských územích.

Hospodářský rozmach vytvářející se Římské říše vyvolal v život podnikání všeho druhu, vyúsťující až do velkých finančních (a také lichvářských) operací a kapitálových investic. Přitom se z nejdravějších podnikatelů vyvinula druhá vládnoucí třída v Římě, finanční aristokracie (e q u i t e s).

Mohutná konjunktura Říma (na bedrech otroků) vyvrcholila v polovině 2. století př. n. l., kdy už se však začínaly citelně projevovat negativní rysy dosavadního vývoje.Neustálé války totiž podryly drobné a střední rolnictvo v Itálii, jádro římské společnosti a římské armády - zemědělské usedlosti pustly a jejich obyvatelé utíkali do měst, kde hledali snadnější obživu, ale kde mnozí z nich upadali až na úroveň lumpenproletariátu.

Otroků byl již takový přebytek, že jejich cena klesla na minimum a podle toho s nimi páni zacházeli - otroci na vysilujících pracích hynuli často jen po několika letech nesnesitelné dřiny. Není divu, že za takovýchto okolností vznikala porůznu vření až i otevřená povstání zoufalých otroků a hnutí nespokojené chudiny.

A tak první století př. n. l. probíhalo již ve znamení první velké krize římského otrokářského řádu. Majetková radikalizace římské společnosti dosáhla již neúnosného stupně, oproti nečetné skupině pozem-

kových a finančních magnátů, tonoucích v přepychu, stály milionové masy otroků (jejichž práce se přestávala vyplácet) a chudáků (kteří již práci odvykli a které nakonec musel živit stát); přitom zahálčiví boháči se ani nepokoušeli o nápravu společnosti a při potlačování otrockých povstání a sociálních bouří spoléhali jen na vojenskou sílu. Vykořisťování dobytých zámořských území se stupňovalo do té míry, že až podlamovalo jejich hospodářskou sílu. Do Říma se dováželo množství luxusního zboží, zatímco vývoz z Itálie hluboce poklesl. Na moři řádily pirátské koráby jako nějaká velmoc až do r. 67 př. n. l., kdy Pompeius důmyslným tažením zlomil moc pirátů za pouhé tři měsíce.

Úpadek výroby, vysýchání zdrojů dalšího obohacování a prohlubující se politické zmatky vyvolaly v život vážné rozpory mezi různými zájmovými skupinami obou římských vládnoucích tříd a posléze téměř sto let trvající občanskou válku, které nebezpečně rozvracela navenek impozantní Římskou říši.

B/ Principát

První dvě staletí n. l. a začátek století třetího, pro něž se ujal název principát (viz dále ad 3)) nebyly dobou jednolitou, nýbrž právě naopak značně rozdílnou, v níž můžeme rozlišovat několik vývojových stupňů:

A u g u s t u s položil základy nového režimu a nového pořádku ve státě a již tím, aniž učinil nějaký přímý zásah do ekonomiky země, ji silně ovlivnil. Po dlouhém století krutých občanských bojů nastal konečně mír a s ním se upevnily životní jistoty občanů. To neobyčejně prospělo celému hospodářství říše a všem jeho odvětvím, zvláště pak řemeslu a obchodu. Otroků bylo stále ještě dost a tak o pracovní síly nebyla nouze. Augustus jako člen prastarého vznešeného římského rodu se snažil dát ve všech směrech přednost Itálii a učinil ji středem i obchodního a finančního života celé říše. Jen v zemědělství se mu nepodařilo zastavit úpadek středního zemědělského stavu a nevýhodné struktury italského zemědělství, které již nemohlo úspěšně soutěžit s četnými provinciemi.

V oblasti společenské dosáhl Augustus při zachování dosavadního sociálního složení obyvatelstva lepšího využití jednotlivých tříd a vrstev ku prospěchu státní politiky.Kde šlo o reprezentativní úřady a funkce, tam využíval členů senátů,kde však mělo převažovat pracovní úsilí, tam povolával ku pomoci jezdce, propuštěnce, z nichž někteří byli velmi vzdělaní a schopní, a dokonce i otroky. Život plebejských

vrstev se nijak podstatně nezměnil a také městský proletariát zůstával stále týmž povážlivým sociálním jevem.

Za n á s t u p c ů A u g u s t o v ý c h se přes četné výkyvy ve všech směrech rozvíjel Augustův odkaz, i když jej značně ovlivňovaly nové okolnosti. V Itálii se již nadmíru rozšířilo množství velkostatků s externím hospodařením a největším latifundistou býval zpravidla sám princeps. Úměrně s tím stoupal dovoz z vyspělých provincií, a to nejen přepychového zboží jako dříve, nýbrž i potravin a předmětů široké spotřeby.

V příznivých mírových podmínkách se i na Západě rozvinula řemeslná výroba (keramika, sklo, kovy, textil aj.) natolik, že mohla dobře soutěžit s tradičně znamenitými výrobky Východu. Vyšší mechanizace však pronikla jen do armádních dílen a též do divadel.

Mohutný rozmach řemeslné výroby účinně podnítil a rozvětvil obchod, který měly v rukou převážně velké společnosti podnikatelů (n e g o t i a t o r e s , r e d e m p t o r e s). Dalekosáhlé finanční operace vedly banky a velkobanky, které zase zpravidla ovládali jednotlivci (a r g e n t a r i i).

Za těchto poměrů nastal neobyčejný rozkvět městského života v celé oblasti Středozemního moře. Řím,do něhož se sbíhalo veškeré bohatství říše, zdobili principové stále nádhernějšími a nákladnějšími stavbami.

Pokud jde o společenské rozvrstvení, nastal přesun v tom smyslu, že společenská váha senátorů klesala, kdežto jezdci se nyní dostávali až do nejvyšších státních funkcí. Konec velkých výbojných válek znamenal zároveň omezený příliv otroků a zvýšení jejich ceny, zvláště pak otroků druhé generace,tj. zrozených v domě pánově (v e r n a e). Otroci však zůstávali i nadále hlavní výrobní silou v zemi.

Za "z l a t ý v ě k Ř í m s k é ř í š e" se považuje vláda adoptivních císařů od Traiana do Marca Aurelia. Tehdy dosáhla říše vrcholu svého blahobytu, tehdy se naplno rozvinula římská civilizace a kultura pod oplodňujícím vlivem helénismu.Římská říše se stala říší skutečně světovou, kde společně žilo množství velmi odlišných národů. Romanizace provincií již silně pokročila, svou hospodářskou úrovní provincie namnoze převyšovaly mateřskou zemi a provinciálové zaujímali ve státě stále pevnější postavení. Války se vedly jen v okrajových územích, takže uvnitř říše vládl již přes sto let mír a pořádek.

V sociální struktuře Římské říše nastaly některé změny, již ve složení senátu a významu senátorských rodin, neboť nyní se senátoři ve stále větší míře rekrutovali z provincií - kromě jiných příčin starobylé patricijské rody vymřely kolem r. 150 n. l. Senátorské rodiny si však zachovaly svou hospodářskou sílu, ovšem plně závisely na

blahovůli císaře, který měl složení senátu prakticky ve svých rukou a nepohodlné mu členy ze senátu vyřazoval a často i jejich majetek zabavoval.

Ani jezdci nepocházejí již převážně ze starořímských rodin, nýbrž spíše z řad venkovské a provinciální šlechty. Vcelku však ztráceli dosavadní třídní povahu jakožto finanční aristokracie, nyní už začínala u nich převažovat úřednická služba. Mezi jezdce jmenoval císař i některé příslušníky svobodných povolání, jakými byli zejména právníci.

Mnoho propuštěnců sloužilo u císařského dvora a v provinciích. Jinak propuštěnci náleželi většinou střednímu stavu a účinně podporovali hospodářský chod země.

Městský proletariát se více živil vlastní prací, ale v Římě samém stále ještě až 200 000 proletářů (a lumpenproletářů) pobíralo od státu bezplatně potraviny a peníze, i když jen v nejnutnější míře, jež stěží stačila k životu.

Společenské postavení otroků zůstalo v podstatě stejné (na tom nic nezměnila některá drobná sociální opatření v jejich prospěch), ale silně se již pociťoval jejich relativní nedostatek,takže značnou část jejich práce začínala přejímat nově se formující třída zemědělského obyvatelstva, kolónové. Byli to původně svobodní nájemci zemědělské půdy, kteří se však postupem doby dostávali do značné hmotné závislosti na majiteli půdy.

Již za Marca Aurelia se projevovaly první krizové jevy, které pak za d y n a s t i e S e v e r o v c ů propukají s rostoucí silou (třebaže je vynikající panovník Septimus Severus až do své smrti dokázal udržovat v přijatelných mezích). První vážné obtíže nastaly v Itálii samé, kde nedostatek otroků dosáhl již (na tamní zvyklosti) neúnosného stupně. Velkostatky usilovaly o co největší soběstačnost, což však ve svých důsledcích podlamovalo peněžní a hospodářský trh a rozvracelo měnu. Opačné zájmy měla municipální šlechta a podnikatelé, pro něž byla důležitá tržní výroba a rozvoj měst. Proto hledali ochranu u panovníka a podporovali ho proti provinciální šlechtě. Provincie ovšem nesly hlavní tíhu válek, jimiž se okolní vladaři snažili využít politického oslabení říše, ale to už i tam pronikly hospodářské obtíže. V celé říši výroba silně poklesla pro nedostatek pracovních sil,neboť otroků mezitím katastrofálně ubylo a ani v zemědělství je kolónové nemohli dosud nahradit. Chyběla zde energická vládnoucí třída, schopná lépe řídit společnost a nalézt vhodný způsob, jak se přeorientovat na svobodnou pracovní sílu.

A tak se obrovská Římská říše vlekla setrvačností se všemi svými nedostatky dál, improvizovala a tápala, až se dostala na nakloněnou

rovinu, po níž za silných úderů vnějších nepřátel sklouzala do propasti druhé velké krize římského otrokářského řádu, která pak řádila plných 50 let.

ÚSTŘEDNÍ SPRÁVA

A/ Pozdní republika

1. Magistráti

Třebaže zachované zprávy o dějinách římských magistratur jsou v poměru ke skutečnosti velmi kusé (i když, absolutně vzato, jsou hojné), přece v nich nacházíme vývojové krůčky a stupínky, jimiž se právní postavení a pravomoc jednotlivých magistrátů postupně měnila a spolu s nimi i právní postavení magistratur jako takových.

Zásadní povaha římských magistratur - jejich dosavadní kvalita - zůstávala po celou dobu pozdní republiky stále táž.Co se však měnilo, to byly dílčí stránky jejich pravomocí a tím poznenáhlu i jejich vztah k jiným ústavním orgánům, k lidovým shromážděním a k senátu. Římští magistráti byli tedy na konci republiky tíž jako na počátku tohoto období, ale zároveň již nebyli týmiž, protože v nové politické atmosféře se jejich společenská váha do značné míry změnila.

Naproti tomu ke skutečné kvalitativní změně došlo u lidových tribunů, jimiž se nyní stávali příslušníci plebejské špičky, součásti to nové šlechty, nobility, a tento jejich původ již předurčoval jejich politiku. Z původních revolučních orgánů utlačovaných římských plebejů se tak stali pomocníci římské nobility a jejich bašty - senátu, často i proti magistrátům, pokud se někteří z nich pokusili prosadit nějaký politický záměr odporující zájmům senátu. Tak tito "lidoví" tribunové, kteří kdysi soupeřili s magistráty a kontrolovali je, nabyli nyní sami povahy městských magistrátů, ovšem nadaných zvláštní pravomocí, nikoli již v zájmu lidu, nýbrž v zájmu římské aristokracie

Bez jakékoli změny zůstala délka funkčního období jednotlivých magistratur, neboť i nadále činila 6 měsíců pro diktátory, 18 měsíců pro censory a 12 měsíců pro ostatní magistráty.

Zato v četných jiných směrech, které se ovšem týkaly převážně vyšších magistrátů, nastaly různé závažné změny, vyvolané zprvu nějakou mimořádnou událostí, o něž nebyla nouze v tehdejších pohnutých dobách.

Tak zatímco podle ustálené praxe bylo možno opakovat tutéž magistraturu (i t e r a t i o) teprve po 10 letech, po katastrofě u Trasimenského jezera (217 př. n. l.) toto omezení padlo a opakování bylo napříště možné kdykoli.

Rovněž od skončení jedné magistratury do nastoupení druhé měla uběhnout delší doba, jež se v daném údobí postupně ustalovala, až se ve smyslu zásad vyjádřených v zákoně Villiově (180 př. n. l.) vytvořilo závazné pořadí (c u r s u s h o n o r u m), vázané na věk kandidátů: kvestorem se měl stát uchazeč nejméně 27letý, prétorem 34letý a konzulem 37letý (tyto věkové hranice se později prodlužovaly - v době Ciceronově měl být kvestor 30letý, prétor 40letý a konzul 43letý); édilita nebyla nezbytná (nýbrž spíše jen žádoucí společensky a politicky a proto pro ni žádný zákon neurčoval věk uchazečů) k dosažení prétury. Naproti tomu se žádný interval nevyžadoval pro přechod z plebejské magistratury v městskou.

V jedné osobě nebylo možno kumulovat dvě magistratury řádné nebo jednu plebejskou a druhou městskou; výjimečně směl však jeden magistrát zastávat jednu funkci řádnou a druhou mimořádnou.

Velmi důležitou novotou se stalo prodlužování funkčního období magistrátů, zv. p r o r o g a t i o , v dřívějším údobí (od r. 327 př. n. l.) zcela výjimečná, nyní stále častější. Hlavním dovůdem bylo zprvu, aby magistrát mohl dokončit nějaký důležitý úkol (zejména válku). Prorogaci povoloval buď zákon nebo usnesení senátu (z praktických důvodů však nebyla nutná l e x c u r i a t a), a to vždy s jasně určeným termínem (např.: den triumfu). Prorogovaný měl ovšem poněkud nižší postavení než zvolený magistrát.

Všechny výše uvedené změny více či méně rozviklávaly starobylé římské ústavní republikánské zásady, ale stále ještě se s nimi do jisté míry daly srovnat. Zato udělování impéria soukromé osobě (jak se to poprvé stalo r. 211 př. n. l. P. Scipionovi) bylo již přímým porušením republikánské ústavy, podle níž impérium vyvěralo jedině z magistratury a nebylo možné odloučit je od ní. Tento nejvážnější zásah patřil k těm, jež nakonec římskou republiku podlomily.

Ani správní pravomoc římských magistrátů se po celou dobu pozdní republiky v zásadě neměnila přes uvedené dílčí změny jejich postavení ústavněprávního.

Dokud byl Řím malou obcí, nepatrný soubor jeho magistrátů stačil pro jeho potřeby. Jenomže tento jejich počet se ani později s překotným růstem Říma nijak podstatně nezvyšoval. A přece v našem údobí, kdy Řím se již stal středomořskou velmocí, mělo být jasné, že k hladkému chodu říše je velmi nutně třeba nějaké zásadní reorganizace, že je třeba problémem státní správy důkladně se zabývat a hledat nové a účelné nápravná opatření. Avšak římská vládnoucí třída nenašla v sobě sílu postavit se k tomuto problému čelem a raději setrvačností pokračovala ve starých vyjeţděných kolejích bez ohledu na to,že život je překonal a že staré koleje už vedly do prázdna.

Nakonec neustálé rozšiřování státního území vyvolalo jen nejnezbytnější opatření v ústřední správě, k rozšíření některých magistrátských kolegií a k přibrání několika nižších magistrátů a dalšího pomocného aparátu.

Tak pravomoc konzulů se již nevztahovala na dobytá zámořská území, další prétoři již nebyli výlučně soudními, nýbrž i správními orgány (jako místodržící v provinciích se nemohli vyhýbat četným správním úkolům), édilská správní agenda se stala obsáhlejší (např. pokud šlo o předcházení požárům); zato četní další speciální kvestoři se uplatňovali spíše ve správě územní, vojenské a finanční; např. funkce kvestorů zřízených pro budování lodí (q u a e s t o r e s c l a s s i c i) zůstala i po splnění tohoto úkolu, i když s jinou náplní jakožto pomocníků konzulární správy v Itálii. Za Sully dosáhl počet kvestorů již 20 a za Caesara dokonce 40, zřejmě z politických důvodů a nad skutečnou potřebu.

Navíc vznikl v tomto údobí sbor pěti kolegií (jichž členové byli postaveni na roveň kvestorům), nazývaný souhrnně v i g i n t i - s e x v i r i . Z nich správními úkoly se zabývali, vedle svých úkolů soudních, t r e s v i r i c a p i t a l e s , kteří obstarávali i noční protipožární službu na římských ulicích a proto se zvali též t r e s v i r i n o c t u r n i . Na ražbu stříbrných a později (od Sully) i zlatých mincí dozírali (až v 1. století př. n. l.) t r e s v i r i m o n e t a l e s , kdežto čistotu na římských ulicích zajišťovali q u a t t u o r v i r i v i i s i n u r b e p u r g a n d i s , na venkovských silnicích d u u m v i r i v i i s e x t r a u r b e m p u r g a n d i s . Členové ostatních dvou kolegií, d e c e m v i r i s t l i t i b u s i u d i c a n d i s a q u a t t u o r v i r i i u r e d i c u n d o C a p u a m C u m a s , vykonávali výlučně agendu soudní.

2. Senát

Ani právní postavení senátu se v zásadě nezměnilo, zato však jeho faktický vliv se úměrně se sílící politickou mocí nobility podstatně zvýšil, neboť

a) senát jako stálý orgán se již naplno prosadil proti střídajícím se magistrátům;
b) význam jeho správní agendy (zvláště finanční) rostl se zvětšujícím se rozsahem státu a
c) jeho pomocníky se stali lidoví tribunové, kteří nabyli též práva senát svolávat (i u s c u m s e n a t u a g e n d i).

Za těchto okolností se senát stal nesporným nejvyšším vládním orgánem Římské říše. To se projevovalo v mnoha směrech, kam senát zasahoval a tedy i v otázkách správních a v otázkách soudnictví a vnitřní státní politiky, z nichž vyvěrala opatření správní povahy.

Charakteristickým příkladem tohoto druhu je s e n a t u s c o n s u l t u m d e B a c c h a n a l i b u s z r. 186 př. n. l.,tj právě z doby, kdy senát byl na vrcholu své moci. Formálně s e n a t u s c o n s u l t u m směřovalo proti vyznavačům Bacchova kultu, kteří prý nejen za nočních slavností pořádali pusté orgie (při nichž byly nanobeny ženy a hlavně chlapci), nýbrž dopouštěli se i dalších zločinů jako falšování listin, zvláště závětí, nebo i vražd, hlavně travičství. Ve skutečnosti však tato forma čelila šířícím se cizím kultům, v nichž reakční, silně nábožensky orientované křídlo senátu, vedené pontifiky, spatřovalo c o n i u r a t i o , totiž podvratnou a státu nebezpečnou politickou propagandu. Odsouzení podle některých z četných skutkových podstat, na něž s e n a t u s c o n s u l t u m dopadalo, znamenalo pro údajného pachatele bez dalšího trest smrti. Opatření senátu vyvolalo mnoho procesů e x t r a o r d i n e m (na něž se nevztahovala možnost odsouzeného odvolat se proti rozsudku k lidovému shromáždění, i u s p r o v o c a t i o n i s) a není pochyb o tom, že se stalo vhodnou základnou též pro vyřizování osobních účtů, jak k tomu vždycky vedla politická atmosféra nabitá terorem.

S c . d e B a c c h a n a l i b u s platilo nejen v Římě,nýbrž i v celé Itálii, takže je jednou z prvních právních norem, jimiž se Řím vměšoval do vnitřních věcí spojenců Říma.

Jak další průběh událostí ukázal,senát se vůbec nezabýval možnostmi nějaké správní reformy, nýbrž snažil se jen strhnout na sebe další a další pravomoci, což se mu také podařilo. To samo o sobě by nemuselo vadit, ovšem ústřední správě, kvalitní a třebas i nepočetné,má odpovídat dobře fungující výkonný správní aparát. A o vybavení takového aparátu se senát nestaral, ponechával věcem volný průběh, k velké škodě obyvatelstva říše, své vlastní a posléze i celého státu.

Výsostným postavením senátu totiž ve druhé polovině 2. století př. n. l. silně otřáslo gracchovské hnutí a od počátku 1. století př. n. l. již vliv senátu na politické dění vůčihledně slábl a ve druhé polovině tohoto století již rozhodovali o osudech říše vlivní generálové, takže senát často k jejich počínání víceméně bezmocně přihlížel.

A tak, zatímco dříve si senát osoboval fakticky mnohem větší pravomoc než mu podle ústavy příslušela, nyní naopak bylo jeho faktické postavení slabší než postavení právní. To se ovšem týkalo hlavně otázek vysoké státní politiky, nikoli otázek spíše technického rázu,

jakými byly povětšinou i záležitosti povahy správní,které senát i nadále vyřizoval po celou dobu trvání republiky.

B/ Principát

3. Princeps

Za první velké krize římského otrokářského řádu v 1. století př. n.l. se již naplno projevila skutečnost, že tak obrovský územní celek, jakým se postupně stala Římská říše, nebylo možno úspěšně řídit dosavadními formami a metodami, které vznikly a hodily se pro antické státy typu řecké p o l i s , k němuž patřila i římská c i v i t a s .

Augustus, když ovládl říši a uskutečnil tak svůj ctižádostivý sen, stál před úkolem nejdůležitějším, totiž jak stabilizovat rozvrácený stát, jak nastolit takový režim, který by za nové situace optimálně vyhovoval, jak dát tomuto územnímu kolosu co nejdokonalejší ústavní a správní pořádek. Možnost vrátit se naplno ke starým republikánským pořádkům typu Ciceronovy c o n c o r d i a o r d i n u m (politická spolupráce obou vládnoucích tříd, senátorů a jezdců) vyloučil již dosavadní průběh občanské války.

Ze svého hlediska měl tedy Augustus na vybranou tři hlavní možnosti, jak vyřešit ústřední správu říše;

a) ponechat nedotčenu dosavadní kompetenci republikánských orgánů, ale zajistit si přitom výsostné postavení;
b) zrušit všechny republikánské orgány a nahradit je orgány vlastními, jež by mu služebně podléhaly; a konečně
c) ponechat republikánské formy, ale dát jim jiný obsah a vedle orgánů republikánských zřizovat orgány vlastní, jež by postupně převzaly veškerou správní prevomoc.

A vynikající taktik Augustus zvolil právě tuto poslední možnost a zřejmě nechybil, což dokázala společenská praxe prvních dvou století nového letopočtu. Dnes, po tak dalekém časovém odstupu, by se nám mohlo zdát, že takové řešení se nabízelo samo sebou, ale v tehdejších podmínkách to byl převratný státnický objev.

Augustovi šlo především o to, aby měl po stránce politické celý stát plně ve svých rukou a touto jeho snahou se řídily všechny jeho zásahy. Uvědomoval si však dobře,že v zemi jsou republikánské tradice ještě silně zakořeněny a proto postupoval vždy velmi opatrně, krok za krokem, až po upevnění předchozí pozice. Co možná nenápadně, ale cílevědomě posiloval svou osobní moc, až se nakonec jevila jeho součas-

níkům jako nesporná a správná - dokonce natolik, že Augustovo dílo nezaniklo jeho smrtí, nýbrž stalo se základem moci jeho nástupců.

Vytčený úkol splnil tedy Augustus po svém a beze zbytku. Vytvořil režim osobní moci, v němž některé republikánské formy zahalovaly jeho skutečné jádro autokratické, monarchické. K této jeho politické kamufláži patřilo i to, že se skromně nazýval p r i n c e p s c i v i u m , jakoby byl jen prvním mezi ostatními sobě rovnými občany (a odtud celé historické údobí od počátku prvního až do poloviny třetího století př. n. l. nazýváme principátem). A na úmrtním loži prý řekl: "Dobře jsem sehrál svou komedii!"

Za jeho nástupců se právní postavení principovo v některých směrech měnilo. Důležité vývojové kroky učinili již Julio-Klaudiovci, dále pokročili Flaviovci a nejlépe fungoval principát za vynikajících "osvícených" císařů od Traiana do Marca Aurelia, kdežto za Severovců již začaly propukat vážné krizové jevy.

Těžištěm principovy politické moci v celém tomto období bylo i m p e r i u m p r o c o n s u l a r e , které mu zjednávalo postavení vrchního velitele veškeré branné moci, a t r i b u n i c i a p o t e s t a s , jíž se stával osobně nedotknutelný a naopak směl s rozhodující mocí zasahovat do veškerého státního dění. K tomu se pak přidružovaly další pravomoci a oprávnění, spíše však z formálních a prestižních důvodů - tak princeps vystupoval často též jako konzul, cenzor, p o n t i f e x m a x i m u s aj. Právě souběh všech jeho pravomocí odtržených od magistratur (k nimž původně náležely) byl charakteristický pro principa, který sám nebyl magistrátem (a tedy nepodléhal jako oni různým omezením a zákazům) a směl jednat podle své volné úvahy, aniž za své jednání komukoli odpovídal.

Jedním z důsledků tohoto jeho výsostného postavení bylo, že v nejvyšší instanci řídil veškerou státní správu, tj. vyhrazoval si rozhodnout nejdůležitější otázky, zatímco vše ostatní vyřizovaly jeho pomocné orgány, jejichž rozhodnutí mohl kdykoli změnit.

4. Císařští úředníci

Augustova reforma státní správy patří k jeho vrcholným dílům: položil k ní základy tak pevné, že přetrvaly celou dobu nejen principátu, nýbrž vlastně i celého dalšího historického údobí, dominátu. Je pochopitelné, že v dalším průběhu docházelo k četným změnám, ale to, co bylo podstatné, totiž nové pojetí státní správy, přetrvalo. To znamená, že Augustus do hloubky promyslel a pochopil novoty, jež zavedl, totiž jak vnitřní strukturu nového politického a odborného systému,

tak i praktické důsledky, které z toho vyplývaly. Bez této jasnozřivosti by nebyl mohl zavést formy pro nový pořádek tak přiléhavé.

Veškerou státní správu rozdělil na úseky, jejichž řízením pověřoval význačné osoby jako státem placené úředníky jemu přímo odpovědné. Přitom postupoval velmi pečlivě a postupně, neboť za stavu, kdy z politických důvodů a ohledů ponechával i nadále ve funkcích republikánské magistráty, jim odebíral jednu pravomoc za druhou, za což bylo nutno poskytnout jim nějakou náhradu, třebas jen fiktivní.

Tak již za Augustova života vznikl nový a skutečný správní aparát, který se později podle účelnosti pozměňoval a také rozrůstal, ne vždy ku prospěchu věci. Vcelku však nová císařská správa lépe odpovídala skutečnosti (než dřívější správa republikánská) a proto rychle nabývala vrchu.

První principové nakládali se státem ještě do značné míry jako s vlastním velkostatkem, o důležitých otázkách se radili se svými příbuznými a přáteli a do význačných funkcí dosazovali propuštěnce, ba používali i svých otroků k důležitým státním službám. To však časem odpadalo a již za Hadriána (od jehož vlády lze císařský správní aparát považovat za dobudovaný a ustálený) se tyto osoby na vedoucích místech státní správy nevyskytují. Vysocí státní úředníci dostávali značný roční plat, až do 1,000 000 sesterciů.

Předpokladem pro tato místa byla zprvu předchozí vojenská služba a kariéra; později se pro některé úseky nepožadovala. Úředníky vybíral a jmenoval princeps na základě doporučení význačných osob, ale časem vyžadoval splnění některých odborných i jiných předpokladů. Tito císařští úředníci byli zcela závislí na jeho vůli, neboť mu byli plně podřízeni a on je směl kdykoli propustit. Zatímco na počátku principátu bylo nejvyšších funkcionářů jen několik desítek, na jeho konci už téměř 200. K nim patřili především:

p r a e f e c t i p r a e t o r i o , původně jen vysocí vojenští velitelé, později nadaní též vrchní správní pravomocí v celé Itálii. Ostatně jako principovi důvěrníci, rádci i zástupci zasahovali do všech státních záležitostí a směli rozhodovat i v i c e s a c r a (tj. v zastoupení a jménem principa);

p r a e f e c t u s u r b i (s) v pozměněné podobě (tato starobylé funkce pocházela ještě z královské doby) velel třem kohortám po 1 000 mužích městské policejní služby v Římě;

p r a e f e c t u s v i g i l u m byl jako druhý nejvyšší důstojník v Římě velitelem městské noční policejní a protipožární služby a podléhalo mu sedm stejně početných kohort;

p r a e f e c t u s a n n o n a e vykonával vrchní dozor nad záso-

bováním Říma potravinami, zvláště obilím, a nad rozdělováním bezplatného obilí lidu (tzv. f r u m e n t a t i o);
p r a e f e c t u s v e h i c u l o r u m řídil provoz principovy pošty.

Důležité správní funkce zastávali i četní kurátoři (kteří ovšem měli nižší postavení než prefekti). Tak např. odpovídali
c u r a t o r e s a e d i u m za nové budovy a za veřejné práce;
c u r a t o r e s a e d i u m s a c r a r u m za císařské budovy;
c u r a t o r e s a q u a r u m za vodovody a dodávku vody do Říma;
c u r a t o r e s a l v e i e t r i p a r u m T i b e r i s za řečiště a nábřeží Tibery.

Dílčí správní úkoly vykonávali různí prokurátoři za roční plat 60 000, 100 000, 200 000 nebo až 300 000 sesterciů (a podle toho se nazývali s e x a g e n a r i i , c e n t e n a r i i , d u c e n a r i i a t r i c e n a r i i) Tak pečovali např.
p r o c u r a t o r e s h e r e d i t a t i u m o dědické záležitosti (což tehdy patřilo k prvořadým a nejen soukromoprávním jednáním);
p r o c u r a t o r e s m e t a l l o r u m o těžbu kovů;
p r o c u r a t o r e s o p e r a r u m p u b l i c a r u m o veřejné stavby a budovy (náhradou za dřívější kurátory).

Většina prokurátorů dozírala ovšem na záležitosti finanční povahy (viz ad III).

Značného významu nabyla časem administrativa, která se vyvinula u principova dvora. Její jednotlivé složky se označovaly s předložkou a nebo ab, což se vztahovalo jak na úřad (kancelář), tak i na jeho představeného. K nejvýznačnějším takovým funkcionářům patřili
a m e m o r i a - vedl principův deník a jeho projevy, rozhodnutí apod. (v pozdním principátu měl pak nejvyšší postavení ze všech dvorských úředníků);
a b e p i s t u l i s , vedoucí principova sekretariátu, vyřizoval principovu korespondenci významným osobám a institucím, zvláště pak podřízeným úředníkům;
a l i b e l l i s přednášel principovi žádosti soukromých osob a odesílal jim jeho rozhodnutí;
a m a n d a t i s připravoval principovy příkazy pro místodržící v provinciích:
a r a t i o n i b u s dohlížel na principovu účtárnu a rozhodoval finanční a daňové záležitosti.

5. Republikánské orgány

V duchu své celkové politiky Augustus sice ponechal funkce republikánských magistrátů a na oko dokonce zvýšil jejich lesk a zdokonalil c u r s u s h o n o r u m (způsob nastupování do magistrátských funkcí).Zato však magistráty bez velkého hluku zbavil veškerého politického vlivu a dovedně s nimi manévroval, když jim jako náhradu poskytoval nějaké šidítko v podobě vysoké pocty, čestného titulu, finanční odměny apod.

Konzulové jakožto dřívější skutečná hlava státu a téměř symbol republiky, mu byli politicky nejnebezpečnější a proto jejich vyřazení z politické hry sil bylo pro něho zásadně důležité. Přitom však musel jednat obzvláště taktně, aby příliš nezranil republikánské city a smýšlení značné ještě části vládnoucí třídy. Přiznal tedy konzulům neobyčejně důstojné postavení, směli i nadále vystupovat jako nejvyšší představitelé státu a zůstalo jim i právo eponymie (úřední rok, v němž vykonávali svou funkci, se označoval jejich příjmením). Tím Augustus prosadil svou: konzulát stále zůstával nejvyšší metou ctižádostivých jedinců, ale politický vliv konzulů zanikl a jejich správní pravomoc převzali postupně císařští úředníci.

Édilové dopadli ještě hůře, protože na ně nebylo třeba brát tolik ohledů. Ačkoli právně byli i nadále nositeli významných správních pravomocí, ve skutečnosti je už vykonávali císařští úředníci, takže édilům zbyla prakticky jen jurisdikce na tržištích. Veřejné hry pořádali už speciální prétoři a na svůj náklad je často vypravoval princeps nebo i kvestoři.

Prétor, městský a cizinecký, zůstali hlavními soudními magistráty a také nově zřizovaní prétoři se jen výjimečně zabývali správními úkoly - např. p r a e t o r a e r a r i u s stál v čele republikánské státní pokladny (a e r a r i u m p o p u l i R o m a n i), která ovšem za principátu jen dožívala.

Hlavní správní pravomoci kvestorů (jejichž počet Augustus opět snížil na 20) odčerpali císařští úředníci (viz výše).

Při tom všem magistráti a císařští úředníci netvořili dvě oddělené a uzavřené skupiny, nýbrž v praxi třebas též význačná osoba zastávala tu nějakou magistraturu, tu zase nějaký císařský úřad a naopak.

Ani pokud šlo o senát, nebyl Augustův úkol snadný, protože toto obrovské těleso vyjadřovalo zájmy třídy, k níž sám Augustus náležel. Politické zájmy obou činitelů se však nutně rozcházely,neboť princeps musel prosazovat opatření, která posilovala jeho moc a omezovala moc senátu.

Augustovi však velmi napomohla skutečnost, že senát během 1. sto-

letí př. n. l. ztratil valnou část své dřívější politické váhy, když mu často nezbývalo nic jiného než přihlížet k tomu, jak mezi sebou zápasili mocní jedinci, kteří tvrdě prosazovali své osobní zájmy a klidně přitom pošlapávali i stěžejní zásady republikánské ústavy. Nadto měl nyní Augustus možnost přímo ovlivňovat složení senátu a tím i jeho rozhodování. Senátory se stalo mnoho osob na jeho doporučení a mezi nimi i hodně lidí docela mladých - ti všichni podporovali jeho politiku. Ostatně Augustova autorita byla tak veliká, že lze stěží předpokládat vážný odpor senátu proti kterémukoli jeho zamýšlenému opatření.

Nicméně, potenciální nebezpečí pro Augusta zde bylo a on se proti němu pojistil již předem: společensky přiznal senátu nejvyšší důstojnost a právně mu zachoval jeho dosavadní výsady, ale fakticky mu ponechával jen takové agendy, které ho politicky nijak neohrožovaly a takovými byly různé sakrální záležitosti, obřady, slavnosti, triumfy aj. Zato, podobně jako u konzulů, vyřadil senát z jakéhokoli významného politického vlivu na chod státu. Dokonce i při ustanovování nového principa hrál senát jen druhé housle, protože rozhodující slovo měl předchozí vladař nebo - a stále více - armáda.

Tak i senát definitivně přestal být vládním orgánem. Za pozdějších principů nabyl sice někdy dočasně větší moci, ale to byly jen drobné epizody, protože k dřívějšímu všemocnému postavení ve státě už nikdy nedospěl.

ÚZEMNÍ SPRÁVA

A/ Pozdní republika

6. Itálie

Z předchozího údobí zůstaly dva charakteristické rysy územní správy, totiž neobyčejná pestrost statutů jednotlivých obcí a široké využívání místní samosprávy.

V novém údobí vznikalo množství nových měst dosavadních typů (municipií a kolonií) i menších obcí; nižšími správními jednotkami byly vesnice (v i c u s) a okrsek s více vesnicemi (p a g u s). Itálie se silně zalidňovala.

Nyní však s postupující romanizací italského území dosavadní mnohotvárnost městských správních forem ustupovala snaze po zjednodušení a jednotnosti a tento proces pokračoval po celé Itálii až do konce republiky.

Nově založené obce většinou dodržovaly jednotné uspořádání, podle něhož v jejich čele stálo kolegium čtyř úředníků (q u a t t u o r v i r i , I V v i r i), z nichž dva vyřizovali soudní agendu (I I v i r i i u r e d i c u n d o) a dva vykonávali povinnosti édilské (I I v i r i a e d i l i c i a e p o t e s t a t i s); městská rada se zvala o r d o d e c u r i o n u m , lidové shromáždění c o m i t i a (c u r i a t a nebo t r i b u t a). Byly však výjimky a kromě toho četné starší obce si i nadále ponechávaly dřívější způsob obecní správy, odlišný v různých směrech.

Do celého tohoto vývoje zasáhlo i několik zákonů, jejichž přesné znění ovšem neznáme, takže z různých nepřímých zmínek se můžeme jen domýšlet jejich zásadního obsahu; nejdůležitějším z nich byla první Caesarova l e x I ú l i a m u n i c i p a l i s (před r. 46 př. n. l., kdy byl vydán druhý Caesarův municipální zákon); jež přinášela obecnější řešení správy italských měst; jinak šlo vždy jen o úpravu některých otázek širšího či užšího dopadu.

Celý tento vývoj patřil k jevům, které jasně nasvědčovaly tomu, že Řím nyní stále rychleji přecházel od státu městského ke státu územnímu.

7. Provincie

Rok 241 př. n. l. (dobytí Sicílie) je z hlediska římského správního práva důležitým mezníkem. Tehdy se Římané poprvé zmocnili rozsáhlého zámořského území a tu vznikla neodkladná otázka, jakým způsobem má být spravováno. Protože Římané byli praktikové, příčila se jim obecná schemata a vždycky raději řešili každý případ až teprve, když už to bylo nezbytné a pak ovšem hledali nějaké řešení speciální, pro daný konkrétní případ co nejvhodnější. A právě tak tomu bylo v r. 241 př. n. l.

Začlenit Sicílii bez dalšího do vlastního území římského státu (a g e r p u b l i c u s) jako se to dálo na italském území - a to v poslední době již s velkými obtížemi v končinách od Říma značně vzdálených - již dobře nešlo. Byly zde však možnosti jiné, např. ponechat dosavadní správu ostrova bez jakékoli změny, jen pod vrchním dozorem senátu, nebo zase právě naopak zrušit beze zbytku dosavadní správu ostrova a nahradit ji novým řádem za použití různých zkušeností ze správy Itálie. Římané však zpravidla nepřijímali žádné krajní řešení a také zde postupovali opět empiricky: nejdříve ponechali správu ostrova magistrátovi, který jej dobyl, poté jeho nástupcům, a teprve když se tam poměry uklidnily a když už měli náležité infor-

mace o problematice nově získaného území, vyslal tam senát deset legátů, aby pomohli úřadujícímu prokonzulovi vypracovat statut ostrova. Tento formální postup se pak zachoval při ustavování pořádku na každém dalším dobytém území (pro něž se ujal termín p r o v i n c i a , což původně byl časově omezený obor působnosti římských magistrátů), ale ve věci samé byl každý provinční statut v lecčems odlišný od ostatních podle místních zvláštností té které země.

Římané dobývali provincie mečem a proto se jejich správa dělá nejprve podle válečného práva, jakoby se staly válečnou kořistí Říma, takže po vítězství římských zbraní přešly do majetku římského státu. Na další vývoj provincií měly vliv také poměry v orientálních despociích, které Římané za svých výbojů poznaly - v nejednom směru pak v provinciích jednali podobně jako orientální monarchové.

Provincie nebyla územím jednolitým, nýbrž více či méně protkaným enklávami spojeneckých obcí a latinských kolonií, které do ní podle práva nepatřily. Ale ani provinční města neměla stejné právní postavení - Římané jim záměrně ukládali povinnosti různě odstupňované nebo zase přiznávali různé výhody, jen aby mezi nimi vyvolávali nesváry a nepřátelství, z nichž pak sami dovedně těžili.

Obyvatelé provincií nebyli tedy zcela bezprávní jako p e r e g r i n i d e d i t i c i i (původně kategorie občanů italských měst, která se Římanům bránila zbraněmi až do úplné porážky), Řím je však považoval za své poddané. Nemovitosti, které byly dříve jejich vlastnictvím, se nyní staly jejich majetkem toliko faktickým, ponechávaným jim jen z dobré vůle Říma, jemuž za to museli platit vysoké daně.

Právní postavení provinciálů upravoval v hlavních rysech statut provincie (l e x p r o v i n c i a e), záměrně zvláštní a odlišný od statutů všech ostatních provincií. Správu provincie měl v rukou místodržící (obyčejně prokonzul), který ovšem vyřizoval jen otázky nejdůležitější, přičemž mu pomáhali kvestoři, legáti a celá jeho nepříliš početná družina (c o h o r s). Veškerou ostatní správní agendu přenechávali Římané provinciálům, aby ji obstarávali sami v rámci své omezené autonomie. Pokud se to nepříčilo římským zájmům, ponechávali jim též jejich místní zvyky, kult i právo.

Právní pojetí provinční půdy zprvu kolísalo pro zásadní neujasněnost, jak je konstruovat, a pro velkou spletitost místních poměrů. Postupem času se však vykrystalizovaly tři hlavní skupiny: a g e r p u b l i c u s , pozemky v přímém vlastnictví římského státu, který je pronajímal společnostem publikánů a ti pak sami vybírali od provinciálů daň (v e c t i g a l);
a g e r s t i p e n d i a r i u s , tj. území podrobené římské mo-

ci, z něhož římský stát dostával pevně stanovenou daň (s t i p e n d i u m), původně určenou na úhradu válečných výdajů a na udržování vojska;
a g e r d e c u m a n u s , pozemky, z nichž uživatelé odváděli římskému státu jednu desetinu (d e c u m a) veškerých plodin, které se na daném pozemku urodily.

Provincie byly zlatým dolem pro římské magistráty, nižší římské orgány, publikány a ostatní římské podnikatele, kteří všichni se z nich nesmírně obohacovali způsoby zákonnými i nezákonnými.Ke sklonku republiky přecházelo však toto vykořisťování často až v drancování, které provincie hospodářsky ničilo.

Zřizování provincií se v zámořských územích stalo po vítězných válkách pravidlem, ale ovšem existovaly též výjimky, i když jen na dočasnou dobu. Někdy sáhli Římané z politických důvodů k přechodným formám, k jakýmsi druhům protektorátů, nebo zase zprvu uzavírali s budoucí obětí "spojeneckou" smlouvu, která pro ni stejně znamenala faktické poručí. Všechny takové meziformy trvaly jen poměrně krátkou dobu, načež obvykle následovala přímá anexe Římem a přeměna daného území v provincii.

B/ Principát

8. Řím a Itálie

U r b s R o m a (tj. město samo s přilehlým okolím) jakožto středisko a sídelní město velikého a nyní již územního státu, se stala samostatnou správní jednotkou, ale jen tou, protože řízení státu přešlo z městských orgánů na principa.

V jeho zastoupení spravovali Řím císařští úředníci, p r a e f e c t u s u r b i , p r a e f e c t u s v i g i l u m a p r a e f e c t u s a n n o n a e , takže senát nad ním (na rozdíl od Itálie) ztratil veškerou kontrolu.

Od Augusta se Řím členil - zřejmě nikoli bez ohledu na důvody veřejného kultu - na čtrnáct městských čtvrtí (r e g i o n e s), z nichž každou řídil po vylosování některý prétor, édil nebo tribun. Byly to čtvrti:
I. Porta Capena, II. Caelimontium, III. Isis et Serapis, IV. Templum Pacis, V. Esquiliae, VI. Alta Semita, VII. Via Lata, VIII. Forum, IX. Circus Flaminius, X. Palatium, XI. Circus Maximus, XII. Piscina publica, XIII. Aventinus, XIV. Trans Tiberim.

Dále mělo město 265 okrsků (v i c i), z nichž každému stáli v čele čtyři v i c o m a g i s t r i .

Právní postavení italských měst zůstalo přibližně stejné, ale ve správě Itálie nastaly četné změny.

Především se podstatně rozšířilo její území, jež nyní sahalo (podle reformy Caesarovy, kterou převzal Augustus) až k Alpám, což samo o sobě vedlo k závažným důsledkům administrativní povahy.

Jako politické ústředí Římské říše měla Itálie přednostní postavení, jež napomáhalo jejímu hospodářskému rozkvětu. Augustus rozdělil celé její území na 11 krajů (r e g i o n e s):
I. Campania, II. Apulia et Calabria, III. Bruttii et Lucania,IV. Samnium, V. Picenum, VI. Umbria, VII. Etruria, VIII. Aemilia, IX. Liguria, X. Venetia et Histria, XI. Transpadana,ale jen k usnadnění správy a soudnictví, tj. bez jakékoli krajové autonomie. Zato přežívala i nadále velmi široká autonomie italských měst - tu však v daném údobí cílevědomě oslabovali jednak císařští funkcionáři, kteří měli za úkol spravovat některý speciální úsek, jednak nejvyšší orgány přímými zásahy, jež s různou intenzitou ovlivňovaly vnitřní život italských obcí.

Bezpečnost země zajišťoval do stého milníku od Říma p r a e f e c t u s u r b i , ve vzdálenějším území p r a e f e c t u s p r a e t o r i o . Jinak však byla Itálie i nadále pod kontrolou senátu, který si též vyhrazoval pravomoc k některým důležitým aktům, např. k exempci města z působnosti některého zákona.

Zvýšený vliv armády na veřejné věci způsobil kromě jiného též zvýšený význam kolonií, které se pořadím dostaly před municipia. Vedoucí orgány měst zůstaly beze změny, takže d u o v i r i fungovali v zásadě v koloniích a q u a t t u o r v i r i v municipiích, zatímco městští cenzoři odpadli.

Vcelku se administrativa měst silně připodobnila administrativě Říma, ovšem v menších rozměrech.

Nadřazené postavení vůči všem ostatním orgánům ve městě měl i nadále městský senát, který svými dekrety řídil veškeré veřejné dění města. Jeho členové se zvali d e c u r i o n e s ; zprvu jim tato funkce přinášela značné výhody, ale od konce II. století n. l. s narůstající hospodářskou krizí se jejich postavení začalo horšit, výhody se měnily v nevýhody a navíc jim připadla zvýšená odpovědnost, i finančního rázu. Chyběl-li některý z vyšších městských magistrátů nebo dokonce všichni, nahrazoval je dočasně prefekt.

Dopodrobna obdobou římských édilů byli édilové městští,jimž rovněž příslušela c u r a u r b i s v nejširším rozsahu i např. s péčí o veřejné hry, které se ve městech na venkově rovněž pořádaly.

Městská lidová shromáždění se omezovala na činnost volební, do městské administrativy nezasahovala.

Ta vykazovala v této době značné a vážné nedostatky, zejména na úseku finančního hospodaření, a byla pochopitelně zcela nejednotná, což ztěžovalo jakoukoli racionální správu. Zlepšení dosáhli teprve kurátoři, kteří kontrolovali veškerou administrativu měst (c u r a t o r e s r e i p u b l i c a e) a velmi přispěli k dalšímu sjednocování veřejného života v Itálii a k přehledu o něm, jak to vyžadovala centrálně řízená administrativa státu. Na sklonku principátu začal na poloostrově působit c o r r e c t o r t o t i u s I t a l i a e , jehož úkolem bylo zajistit bezpečnost země.

Čtyři i u r i d i c i , které zřídil Marcus Aurelius a kteří byli hlavně soudními orgány, měli též na starosti dohled nad veřejnými záležitostmi měst a nad vztahy mezi jednotlivými obcemi.

Nižšími správními orgány byli různí speciální kurátoři, prefekti a prokurátoři,z nichž každý byl pověřen nějakým zvláštním administrativním úkolem jako byla péče o veřejné cesty nebo o zásobování obyvatelstva potravinami.

9. Provincie

V poměru Říma k provinciím a v provinciích samých nastaly dalekosáhlé změny. Provincií podstatně přibylo jednak dalšími výboji, jednak reorganizací provincií už zřízených,takže z celkového počtu 15 na konci republiky jich nyní už bylo 45. Cílevědomá romanizace, která na italském území byla již na přelomu tisíciletí prakticky dokončena,se nyní i v provinciích stále silněji prosazovala.

Již velmi záhy a později stále silněji se projevovaly zásadní rozdíly mezi západními a východními provinciemi. A principové z toho vyvodili ten závěr, že na zaostalejším Západě prosazovali tuhou romanizaci a tedy co největší přibližování politickým poměrům v Itálii, kdežto na Východě, daleko pokročilejším a pestřejším, zachovávali i při celkovém romanizačním trendu mnoho ohledů a dokonce i úctu k tamním helénistickým institucím a zvykům.Společné a charakteristické pro jejich politiku bylo, že všude podporovali místní aristokracii a snažili se ji získat pro své hegemonistické cíle.

Ve správě provincií byl dále podstatný rozdíl mezi provinciemi senátními a císařskými. A jak k tomu došlo, to je opět velmi charakteristické pro taktickou obratnost, s jakou Augustus prosazoval svou politickou strategii.

3. ledna r. 27 př. n. l. Augustus jako nově po sedmé "zvolený" konzul slavnostně vyhlásil své přání obnovit římské republikánské státní zřízení a vzdal se všech svých hlavních mimořádných mocí ve

prospěch senátu a římského lidu (což sám ve svých pamětech vyjádřil slovy: r e m p u b l i c a m e x m e a p o t e s t a t e i n s e n a t u s p o p u l i q u e R o m a n i a r b i t r i u m t r a n s t u l i), na něž tedy opět formálně přešla vláda státu.

Jenomže skutečným výsledkem tohoto jeho vznešeného gesta bylo, že senát ho hned vzápětí zahrnul ještě většími poctami a širšími pravomocemi než dosud a mezi jiným i neomezenou nejvyšší vládní mocí (i m p e r í u m p r o c o n s u l a r e v novém, širším významu) nad provinciemi dosud "nepacifikovanými" v nichž byly rozmístěny hlavní síly římské armády (jaký to mělo finanční dopad, uvidíme dále v bodě 12).

V celé této politické frašce není ani stopy po rovnováze politických sil, vyniká z ní jen naprostá převaha Augusta, který již tehdy plně ovládal armádu a který mohl bezpečně počítat s tím, že dostane beze zbytku to, co si předem nařežíruje, třebaže ovšem zahaleno do jakési kvaziústavní formy. Jednoduše řečeno, Augustus manipuloval senátem a římským lidem podle své libovůle, hrál si s nimi jako kočka s myší; je však nutno přiznat, že si hrál obratně a úspěšně.

Protože však to byl vladař vynikající, zabránil tomu, aby uspokojení jeho osobní ctižádosti a touhy po moci bylo vykoupeno útlakem, utrpením a bídou nejširších lidových vrstev. Naopak, inteligentním řízením státu za výběru nejschopnějších spolupracovníků vytvořil - ovšem v mezích daných jeho historickými možnostmi - předpoklady pro nebývalý rozkvět celé římské společnosti, jak se to projevilo naplno ve druhém století n. l., ale zčásti už za jeho života.

Augustus tedy po r. 27 př. n. l. ponechal ve správě senátu deset provincií (p r o v i n c i a e p o p u l i R o m a n i), které již považoval za pacifikované a v nich také nebyly nadále umisťovány žádné silnější útvary armády. Ostatních sedm provincií, na jejichž hranicích se namnoze ještě bojovalo, se dostaly pod jeho přímé velení (p r o v i n c i a e C a e s a r i s) a zastupoval ho v nich zprvu některý z jeho vojenských velitelů. Přitom na počátku principátu některé provincie měnily podle okolností tuto svou povahu, ze senátních se stávaly císařskými a naopak.

V čele každé provincie byl místodržící, obecně označovaný (až na sklonku principátu) titulem p r a e s e s .

V senátních provinciích to býval jeden z promagistrátů, který svou funkci konzula nebo prétora skončil nejméně před pěti roky (takže pro množství uchazečů čekali někteří na své místodržitelství až i 15 let); nastupovali 1. července a střídali se po jednom roce jako před I e x I u l i s z r. 46 př. n. l., podle níž jen místodržící v konzulár-

ních provinciích (A f r i c a , A s i a) zůstával ve funkci dva roky. Pro vrchní vojenskou moc principovu bylo jejich i m p e r i u m okleštěno, takže se projevovalo jedině v soudnictví a v administrativě (výjimečně směli velet legiím, zmocněni k tomu principem). Místodržícímu byl podřízen jeho legát (v konzulárních provinciích tři legáti), kvestor a početný nižší správní a soudní aparát.

V císařských provinciích býval místodržícím rovněž bývalý konzul nebo prétor, ale do úřadu ho povolával sám princeps, takže pak užíval titulu l e g a t u s A u g u s t i p r o p r a e t o r e. Ten pak zcela závisel na principovi, jak co do počátku, tak i do konce své funkce (která se někdy protáhla na dobu delší 10 let - zpravidla však trvala 3 - 5 let), i co do její náplně a odměny za ni, neboť šlo o funkci placenou ze státních peněz. Jejich nejdůležitější pravomocí bylo vojenské velení nad jednotkami, jež byly posádkou v provincii, ovšem v rámci vrchního velení principova. Nižšími správními orgány v těchto provinciích byli výlučně císařští úředníci v čele s různými prokurátory (výhradně z jezdeckého stavu) pověřovanými rozmanitými správními úkoly, zejména finanční povahy,

Také v provinciích vystupovali (l e g a t i A u g u s t i i u r i d i c i , kteří nebyli toliko soudními úředníky (jen v Egyptě a v Palmyře), nýbrž vykonávali též obdobné správní funkce jako jejich kolegové v Itálii.

Čím byla provincie vyspělejší, tím bohatší život se v ní vyvíjel a tím rozvinutější byla tam i správní agenda, jak se o tom zachovaly četné zprávy, např. o žádostech o povolení nejrůznějších veřejných staveb, o vztyčování císařských soch, o protipožární službě, o vodohospodářských otázkách, o zásobování obyvatelstva potravinami, o poštovní službě, o pohřbech apod.

FINANČNÍ SPRÁVA

A/ Pozdní republika

10. Státní majetek, příjmy a vydání

Finanční správa státního majetku probíhala v dosavadních formách, rozdělená mezi magistráty, senát a samosprávné orgány venkovských měst. V této době mohutného rozmachu Římské říše se měnila téměř výlučně kvantita, nikoli kvalita této správy.

Státní majetek se rozrůstal hlavně v okrajových nově dobývaných územích, takže vznikl a sílil rozpor mezi mateřskou zemí a provinciemi, přičemž s rostoucím počtem provincií se snižovala relativní finanční síla mateřské země.

Bohatství, jež Řím získával z provincií, bylo nezměrné: především to byly samotné pozemky, s nimiž pak volně nakládal, dále kořist cenných movitostí, statisíce otroků, v něž měnil část porobeného obyvatelstva, a pak tíživé poplatky, které ukládal poraženým národům. Byl to zisk daleko převažující i nejvýnosnější tehdy formy výroby zemědělské i řemeslné, obchodu i jiného podnikání, ovšem zisk v podstatě loupeživý.

Státní pokladnou zůstávalo a e r a r i u m p o p u l i R o m a n i , kam i nadále plynuly všechny státní příjmy a kde se zaznamenávaly též veškeré pohledávky a dluhy státu.

Ke státním příjmům stále ještě nepatřily daně z nemovitostí a movitostí v kviritském vlastnictví římských občanů; ti však platili daň z příjmu stanovenou na 1/1000 z majetku zjištěného cenzory; po r. 167 př. n. l. se však tato daň (t r i b u t u m e x c e n s u) přestala vybírat. Vyšší tribut platili m u n i c i p e s s i n e s u f f r a g i o (občané venkovských měst bez politických práv v Římě), a e r a r i i (občané nejnižší třídy) a i n f a m e s (stižení mravní újmou).

Nejvydatnějšími státními příjmy byl výnos ze státní půdy (a g e r p u b l i c u s), hlavně z provincií (s t i p e n d i u m , v e c t i g a l); vydatné byly i jediná skutečná daň, v i c e s i m a m a n u m i s s i o n u m (5% z hodnoty propuštěných otroků), výnos ze státních dolů, různé poplatky a dávky (z používání veřejných pozemků, ulic; mostů, vodovodů, přístavů, cla), válečná kořist, soudní pokuty, zabavený soukromý majetek aj.

Pro římskou finanční správu byl charakteristický nepřímý způsob vybírání daní a jiných státních příjmů, které cenzoři pronajímali těm soukromým zájemcům, kteří podali nejvyšší nabídku. Tak tomu bylo zejména v provinciích, odkud pronajaté daně odváděli státu publikáni, kteří je pak na obyvatelstvu vymáhali nevybíravými metodami, jimiž sebe vždycky obohacovali, kdežto provinciály namnoze ožebračovali.

Hlavní státní výdaje kryly veřejné práce (výstavba a udržování veřejných budov, ulic, mostů, vodovodů), válečné účely (budování pevností, loďstva, výstroj a výzbroj vojska, žold legionářům), výlohy místodržících a jejich družin, platy státních zřízenců, náboženské obřady, veřejné svátky, přijímání zahraničních delegací ad. K tomu přistupovalo mimořádné rozdílení peněz, vína a oleje při slavnostních příležitostech a později i měsíční příděly zlevněného nebo i bezplatného obilí nemajetným občanům (f r u m e n t a t i o).

11. Magistráti a senát

Městští kvestoři spravovali dosavadním způsobem státní pokladnu. Zvláštností kvestorů (což byla instituce jednotná, ať jich byl jakýkoli počet) bylo, na rozdíl od jiných magistrátů, že plnili velmi různé správní úkoly, převážně ovšem finančního rázu.

Z hlediska finanční správy značně stoupl význam těch kvestorů, kteří byli přiděleni konzulům v poli a místodržícím v provinciích, protože ti vyřizovali všechny finanční záležitosti armády a provincií, z nichž přicházely do Říma hlavní státní příjmy. Tito kvestoři byli nejbližšími pomocníky a zástupci svých konzulů a místodržících, zasvěceni do všech jejich plánů, a v jejich nepřítomnosti vykonávali za ně jejich službu; v provinciích měl ovšem místodržící k ruce též svého legáta.

Dříve tolik vážený a pro finanční správu státu tolik důležitý úřad cenzorů časem upadal a ve zmatcích občanské války v 1. století př. n. l. silně ztratil na významu: cenzorská důtka pozbyla dřívějšího důrazu, po odpadnutí daní v Itálii nemělo smyslu roztřiďovat občany podle majetku a po Mariově reformě ani pro zařazování do vojska; a doplňování senátu se dělo jednak automaticky z promagistrátů (jichž bylo nyní podstatně víc pro zvýšený počet kvestorů a pro zkracování úředního období konzulů), jednak živelně podle mocenských poměrů - v době Sullovy diktatury bylo senátorů již na 600, za Caesara 900 a po jeho smrti dokonce přes 1000!

Nicméně senát si zachoval všechny své ústavní pravomoci i v oblasti finanční správy, dokonce i v době úpadku své politické moci. Jenomže v této době jeho rozhodování nebylo už svobodné jako dříve, protože musel přihlížet k přáním mocných politiků a generálů, jinak se vystavoval nebezpečí, že jeho usnesení nebude uskutečněno. V takových případech zbývala senátu, jemuž na jeho rozhodnutí zvláště záleželo, jen jediná možnost, totiž aby jeho členové oblékli na znamení protestu smuteční oděv (m u t a r e v e s t e m).

B/ Principát

12. Státní pokladny

Augustovi, jako ostatně každému inteligentnímu vladaři, muselo být jasné, že se nemůže obejít bez dvou hlavních opor: silné a spolehlivé armády a obrovského množství peněz.

Proto není divu, že hned od počátku věnoval značné úsilí jednak

tomu, aby ozdravil státní finance vůbec, jednak tomu, aby sám mohl disponovat velkými částkami peněz. Jak měl však postupovat?

Mezi oběma krajními možnostmi, které se mu nabízely,totiž ponechat i nadále veškerou finanční správu i veškeré státní finance v rukou senátu a jen nepřímo na něj vykonávat patřičný vliv, nebo naopak udělat rázný řez a vojenskou silou se zmocnit státních financí a pravomoc senátu v tomto směru zrušit, zvolit Augustus v duchu své celkové opatrné a plíživé politiky jakousi střední a přitom pozvolnou cestu.

Nejdříve do státních financí nijak přímo nezasahoval, ale již v r. 27 př. n. l. učinil důležitý a do důsledků promyšlený tah s rozdělením provincií do dvou skupin, na provincie císařské a senátní (viz ad 9). Jenomže k první skupině provincií patřily právě ty nejbohatší a tu s odůvodněním, že vojenské posádky tam umístěné a vojenské výpravy tam podnikané vyžadují velké náklady,si zároveň vyhradil k volnému používání veškeré obrovské příjmy, které tyto provincie do Říma odváděly. A po tomto prvním důležitém zásahu se Augustus trvale a intenzívně věnoval finančním otázkám a finanční politice.

Jiným velkým politickým tahem Augustovým v této oblasti bylo, že v r. 6 n. l. zřídil v Římě novou státní pokladnu, zvanou a e r a r i u m m i l i t a r e , do níž soustředil příjmy z jím nově zavedených daní: 5%ní daně dědické (v i c e s i m a h e r e d i t a t i u m) jakožto důsledek reorganizace armády (vytvoření stálého vojska) a 1%ní daně z veřejných prodejů (c e n t e s i m a r e r u m v e n a l i u m). Hlavním účelem tohoto řešení bylo zlepšit hmotné postavení vysloužilců, kteří až dosud dostávali po čestném propuštění z vojska zdarma příděl půdy, ale v končinách stále odlehlejších, což zejména italským veteránům nevyhovovalo. Proto Augustus již v r. 13 př. n. l. přiměl senát k tomu, aby vysloužilcům namísto přídělu půdy vyplácel peněžitou odměnu. Ta pak pod jeho vlivem stoupla posléze až na 12 000 HS pro legionáře a 20 000 HS pro prétoriány. Při nejbližší příležitosti zajistil pak Augustus pro tyto platy veteránům dostatečné finanční zdroje právě zřízením uvedené speciální vojenské pokladny a ještě do ní sám štědře přispíval. Správu pokladny řídili dva p r a e t o r e s a e r a r i i m i l i t a r i s , ustanovování sice losem, ale stejně jako ostatní císařští úředníci plně závislí na Augustovi jakožto vrchnímu veliteli branné moci,který z tohoto titulu disponoval všemi finančními fondy určenými pro účely armády, a tedy i fondy nové pokladny. A e r a r i u m m i l i t a r e se připomínalo ještě do počátku 3. století n. l.

Republikánskou státní pokladnu, a e r a r i u m p o p u l i R o m a n i , nezrušil ani Augustus ani jeho nástupci, ale stejně ji stihl týž osud jako ostatní republikánské orgány za principátu: ne-

přestaly právně existovat, jejich činnost byla však postupně omezována, až z ní zbyla pouhá slupka, která nakonec uschla a odpadla. Definitivně erárium zaniklo společně se zánikem principátu.

Za Augustových nástupců vznikly v Římě samém ještě další státní pokladny, které všechny nesly název f i s c u s (koš na peníze) podle vzoru provinciálních pokladen ještě z republikánské doby, tak f i s c u s A l e x a n d r i n u s , který patrně podchycoval veškeré státní příjmy z tehdy přebohatého Egypta, f i s c u s A s i a t i c u s z provincie Asia, který znamenal první otevřený zásah císařské finanční správy do senátní provincie, dokonce právě té nejbohatší; dalšími důležitými pokladnami byly f i s c u s I u d a i c u s , kam přicházely daně z Judey a f i s c u s c a s t r e n s e , jehož výnos sloužil patrně k udržování císařského dvora.

Z těchto všech změn a náběhů, které směřovaly k centralizaci státních finančních prostředků, jimiž disponoval princeps, se nakonec vyvinula nová obecná státní pokladna zvaná f i s c u s C a e s a r i s (neboť jejím původním základem bylo principovo osobní jmení) nebo prostě f i s c u s .

Do této pokladny proudily zejména veškeré příjmy z císařských provincií, výnos ze státní půdy a z císařových domén, pachtovné (v e c t i g a l), cla a jiné poplatky a dávky; k tomu postupně přistupovaly příjmy, které původně plynuly do erária jako majetek odsouzených (b o n a d a m n a t o r u m), odúmrtí (b o n a v a c a n t i a), propadlé části dědictví (c a d u c a), peněžní tresty, ba i některé další příjmy ze senátních provincií na úkor erária.

Ačkoli fiskus byl institucí mimořádně důležitou, není stále ještě dostatečně objasněna jeho právní povaha a jeho vývoj. Prameny jsou totiž právě v těchto otázkách skoupé a rozporné, takže připouštějí různý výklad, jak se to také projevuje v dílech moderních badatelů.

Zvláštnost byla již v tom, že právní vztahy fisku se v prvních dobách nepochybně řídily soukromým právem (přitom se užívalo též obratů jako d e b i t o r f i s c i , f i s c u s e m i t aj., ve vztahu k principovi f i s c u s m e u s apod.), ačkoli do něho plynuly veřejné peníze; dále, protože Římané nikdy nedospěli k pojetí státu jakožto právního subjektu odlišného od římského lidu, nelze chápat fiskus jako majetek státu; avšak, měl-li se fiskus považovat za osobní majetek principův,proč kterýkoli další principes s ním mohl rovněž volně disponovat?; nebyl-li však takovým majetkem, kde byla hranice mezi fiskem, s nímž principes volně disponoval a mezi jeho osobním majetkem?; a jaký byl vlastně celkový trend vývoje fisku, od soukromého majetku ke státní pokladně nebo naopak?; termín f i s -

c u s C a e s a r i s je doložen až do Claudia, ale jak tomu bylo dříve a jmenovitě za Augusta?; existovala již v Augustově pojetí nějaká nová obecná císařská pokladna (v protikladu k eráriu), která by měla (rovněž) ústavní povahu?

Za daného stavu pramenů nelze tyto a další s nimi související otázky bezpečně řešit, lze jen vytýčit konstrukci, která by měla podle známých skutečností, vztahů a svědectví co nejlépe odpovídat historické pravdě.

Augustus a jeho první následovníci zacházeli patrně s veřejnými příjmy, které neplynuly do erária, jako s příjmy vlastními, ale zato zase z obojích těchto prostředků uhrazovali četné státní výdaje, na nichž měli sami zájem, tedy především výdaje na armádu,Důsledkem toho bylo, že i když se už f i s c u s C a e s a r i s stal pojmem, jeho vztahy se soukromými osobami se posuzovaly jako soukromoprávní a spory toho druhu se projednávaly před příseženým soudcem a teprve později v kogničním řízení. Skutečnost, že tyto prostředky sloužily též k úhradě důležitých státních výdajů, způsobila, že prvek veřejnoprávní nabýval stále větší váhy, až za Hadriána (kdy už nepochybně fungoval a d v o c a t u s f i s c i , císařský úředník, který hájil právní zájmy fisku) můžeme už s určitostí pokládat fiskus za státní instituci, za císařskou státní pokladnu, s níž sice disponoval toliko princips, leč vázán právním řádem obdobně jako dříve konzulové, když disponovali finančními prostředky republikánského erária.

13. Císařův majetek a císařský majetek

Jak to však bylo s osobním majetkem principa (který musel být jistě obrovský, počínaje již nesmírným osobním jměním samotného Augusta)?

Ještě před nastoupením funkce měl každý nově ustanovený princeps svůj značný osobní majetek, o němž také pořizoval testamentem a který po jeho smrti připadl jeho dědicům.Ve své úřední funkci měl pak císař mnoho možností, jak se dále obohacovat a jmenovitě si mohl dát od senátu odhlasovat veliké dary v podobě movitostí i nemovitostí, jemu připadaly i konfiskáty politických "provinilců". Nadto se za principátu vytvořila taková politická atmosféra, že se stalo společenskou povinností nejbohatších lidí poskytovat principovi "přátelské" dary a zanechávat mu cenné odkazy. Z dějin středověku známe dopodrobna, jakými způsoby a jak rychle se obohacovala katolická církev, takže si můžeme snadno představit, jak to asi - m u t a t i s m u t a n d i s - dělali principové, kteří se vždy stávali nejbohatšími muži ve státě.

.Zde však vzniká další otázka,kterou dosud rovněž nemůžeme s jistotou rozhodnout. Každý nový princeps nastupoval totiž do značného majetkového souboru, odlišného od fisku (soustřeďujícího finanční prostředky), který nebyl jeho osobním vlastnictvím, ale s nímž směl disponovat jako s prostředky fisku. Patřily sem jistě císařské paláce a sídla s přilehlými zahradami a pozemky, ale co všechno navíc, to se můžeme jen dohadovat, zvláště pokud jde o nezbytné finanční zdroje.

Byl to tedy majetek, který přecházel z jednoho císaře na druhého z titulu jeho funkce, takže měl povahu jakéhosi korunního, císařského jmění. Jinými slovy část majetku, jímž se principové od počátku obohacovali, zůstávala trvale k užívání panujícímu vladařovi a nabývala tak povahy veřejného majetku, i když vyhrazeného výlučně císaři. Ten s ním mohl nakládat podle své úvahy, směl ho nejen zvětšovat, ale i zmenšovat (tj. zcizovat), ale v zásadě ho musel zanechat svému nástupci.

Za prvních principů se takový rozdíl ještě nedělal,princeps prostě považoval všechen majetek, s nímž disponoval, za svůj vlastní. Teprve později se začínalo blíže rozlišovat a jakmile se z fisku stala skutečná státní pokladna, musel se nutně jasněji oddělit císařův osobní majetek od majetku císařského, vázaného na úřední hodnost panujícího císaře.

Věcný zásadní rozdíl mezi císařovým ryze osobním a zděditelným majetkem a mezi majetkem císařským, tj. veřejným majetkem či majetkem státu, jímž císař rovněž disponoval,ale který nesměl pojmout do svého osobního majetku, tedy v této době již nesporně existoval, ale je pochybné, zda a jaké měly tyto dva druhy majetku technické označení. V pramenech se vyskytují dva názvy, p a t r i m o n i u m C a e s a r i s a r e s p r i v a t a C a e s a r i s , ale jejich obsah je v literatuře sporný; jedni tvrdí, že p a t r i m o n i u m byl majetek osobní a r e s p r i v a t a jmění korunní, jiní naopak a jiní ještě dělají mezi oběma termíny rovnítko (přitom p a t r i m o n i u m je termín obecný, označující původně otcovský majetek vůbec, r e s p r i v a t a je doložena až teprve za Septimia Severa).

14. Daně

V Římě a v Itálii se osobní a pozemková daň už dávno nevybíraly,takže hlavní daňové břemeno nesly provincie a příjem z nich byl rozhodující pro státní pokladny. Není proto divu,že jejich výnos musel být ohromný, když zároveň státní výdaje za principátu podstatně stouply.

Daňová soustava byla již podrobně rozpracovaná: daní, dávek a poplatků bylo mnoho druhů, i mezi jednotlivými provinciemi se platilo vysoké clo, veškeré přivážené zboží po moři podléhalo přístavním dávkám, platilo se z dědictví, z dražeb, z koupě i propouštění otroků aj.

Avšak hlavním zdrojem daňové soustavy byly daň pozemková a daň osobní.

Pozemková daň se v senátních provinciích zvala s t i p e n d i u m (původně ještě za republiky ukládaná dobytým městům a územím na úhradu žoldu, zvaného rovněž s t i p e n d i u m) a v provinciích císařských t r i b u t u m s o l i . Vybírala se v penězích nebo v naturáliích a způsobem dosud na tom kterém území užívaném. Tak v provinciích Sicilia a Asia se daň rovnala jedné desetině ročního výnosu všech pěstovaných plodin, jinde byla základem úhrnná daň pro celou provincii, kterou pak místodržící dali rozepsat na jednotlivé poplatníky; výjimečně se používalo i jiných způsobů.

Osobní daň se nazývala jednotně t r i b u t u m c a p i t i s a v oblasti bývalých helénistických států se vybírala jako daň majetková, živnostenská nebo ze mzdy,jinde většinou jako mimořádný válečný poplatek. Živnostenskou daň platily mezi ostatními živnostníky (jako byli zejména obchodníci, pekaři, řezníci, zlatníci, kožišníci, barvíři, zámečníci, kameníci aj) též nevěstky (m e r e t r i c e s). Daň ze mzdy byla v mnohých východních provinciích tak vysoká, že silně stlačovala životní úroveň pracujících vrstev, což ovšem zároveň nepříznivě ovlivňovalo tržní hospodářství.

Ve vybírání daní přinesl principát zásadní změnu, neboť skoncoval s republikánskou praxí, totiž pronajímáním daní soukromými výběrčími. Tento kdysi pro stát pohodlný a zpočátku dobře fungující způsob se časem zvrhl, když hlavní prospěch z něho měla mohutná společenstva publikánů, zatímco stát dostával jen skromný výtěžek z daní a poplatníky výběrčí nemilosrdně ždímali až ničili.

Augustus se rozhodl odstranit tyto zlořády, ale nemohl tak učinit najednou a v plné šíři pro silný odpor vlivných kruhů, které na věci měly zájem. Proto zavedl nový pořádek jen v císařských provinciích, kde začali daně vybírat jeho placení úředníci a odváděli je do fisku. Daně ze senátních provincií i ostatní příjmy,které plynuly do erária, vybírali však i nadále soukromí výběrčí a teprve mnohem později se i v této oblasti přeměnili v císařské úředníky, takže všechny daně pak už vybíraly jen státní orgány.

Augustus také zahájil dvě veliké administrativní akce ke správnému zdaňování, totiž zevrubné sčítání obyvatelstva (c e n s u s) s podrobnými údaji o poplatnících včetně jejich národnosti, a pozemkový

katastr,obsahující přesný popis a soupis všech pozemků v Římské říši, rovněž dokončený mnohem později, patrně až za Trajána; obě akce se děly postupně podle provincií, kde toho patrně bylo přednostně třeba.

Na počátku 2. století n.l. pokročily centralizační fiskální snahy natolik,že stát vysílal do měst zvláštní úředníky (c u r a t o r e s r e i p u b l i c a e), kteří dohlíželi zejména na městské finance a na správné odvádění daní, za něž časem muselo ručit deset předních členů městské rady (d e c e m p r i m i).

Daně, i když značné, byly za raného principátu, v době hospodářské konjunktury, stále ještě dobře snesitelné, ale za pozdního principátu se staly až velmi tíživými, zvláště pro chudé vrstvy obyvatelstva.

VOJENSKÁ SPRÁVA

A/ Pozdní republika

15. Organizace republikánského vojska

Ani organizace, ani charakter římského vojska se za punských válek nezměnil. Bylo to stále ještě vojsko národní, složené z majetných občanů rozdělených do tříd, stejně v ohledu vojenském jako majetkovém a politickém. Vojáci bojovali na svůj náklad,takže čím byl občan méně majetný, tím lehčí měl vojenskou výzbroj - tak občané čtvrté třídy měli jen kopí a oštěpy, občané páté třídy dokonce jen praky. Bojovalo se ve třech bitevních řadách: vpředu byli h a s t a t i , za nimi p r i n c i p e s a vzadu t r i a r i i , kteří zasahovali jen v nejtěžších bojových situacích. Časem se ustoupilo od majetkového hlediska v tom smyslu, že do první bitevní řady byli vysíláni mladí muži, kdežto starší občané bojovali ve dvou zbylých řadách.Žold kromě oděvu dostávali vojáci od státu teprve od r. 123 př. n. l.

Republikánské vojsko, jehož základem byly legie, bylo v zásadě sezónní, na jaře se scházelo a na podzim se zase rozcházelo. Pěší bojovníci byli povinni účastnit se 16ti, jízdní jen 10ti válečných tažení, nikoli však nepřetržitě za sebou. Loďstvo se budovalo vždy jen příležitostně, k nějaké válečné výpravě nebo ke splnění nějakého bojového úkolu (např. k vyhlazení pirátů).

Společně s legiemi bojovaly stále více jako pomocné sbory (a u x i l i a) početné jednotky provinciálů, zpravidla se silnou jízdou.

Zásadní vojenskou reformu s dalekosáhlými účinky prosadil až Marius, když od r. 107 př. n. l. začal povolávat do zbraně též nemajetné občany nezařazované do cenzu (p r o l e t a r i i), kterých bylo dostatek a kteří byli ochotni změnit svou jistou, ale bídnou

občanskou existenci za nejistotu vojenské služby, ale spojenou s nadějí na bohatou kořist.

Marius změnil také složení římské legie, která poté měla 10 kohort po 600 mužích, jež se staly novými taktickými jednotkami. Takto uspořádané vojsko bojovalo ve dvou bitevních řadách, vždy po pěti kohortách. Tím získala římská armáda na údernosti, což ukázaly záhy praktické zkušenosti za bojů s Cimbry a Teutony.

Mariovou reformou se podstatně změnila povaha římské branné moci. Republikánské vojsko, které bojovalo za existenci a slávu Říma, tvořili majetní občané,pro něž vojenská služba byla právem i povinností, věcí cti a též předpokladem pro případnou občanskou kariéru. Toto vojsko, jemuž veleli volení magistráti, za nimiž se tyčila autorita senátu, bylo vždy poslušným orgánem republikánských ústavních činitelů. Ti určovali státní politiku i válečné cíle a vojsko jejich příkazy prostě vykonávalo, aniž jakkoli zasahovalo do státní politiky.

Nyní tomu však bylo jinak. Po Mariově reformě se vojsko skládalo z dobrovolníků, pro něž 16letá (a často i delší) nepřetržitá vojenská služba se stala dlouholetým zaměstnáním. Tím se vytrhli ze svého dosavadního občanského života a naopak těsně přimkli ke svým vojenským druhům a jednotkám, hlavně pak ke svému vrchnímu veliteli, jehož museli bezvýhradně poslouchat. Jejich životní zájmy a životní obzor se přesunuly na osobní záležitosti ryze hmotné, na bezstarostný život, stálý žold, výhody poskytované vojákům a zejména na častou a vydatnou válečnou kořist. To vše jim však mohl zajistit jen opravdu schopný vojevůdce a takového pak plně podporovali i v jeho osobních a především politických ambicích. Ale tím nabývali vojevůdci značné moci, neboť za jejich požadavky stály silné ozbrojené vojenské jednotky.

Tak se římská armáda stala od 1. století př. n. l. důležitým politickým činitelem, jehož váha v průběhu dalšího vývoje stále více stoupala.

B/ Principát

16. Augustovo pojetí armády

Augustus ponechal dosavadní ráz římské branné moci jakožto stálé armády, ale zdokonalil ji po stránce vnitřní i vnější, aby se stala účinným nástrojem jeho politiky.

Po vítězství u Actia disponoval armádou o 70. - 80. legiích se 400 000 - 450 000 muži ve zbrani, což bylo nadále pro stát neúnosné. Bylo proto nezbytné početní stavy armády podstatně snížit, ale přitom zvýšit její bojeschopnost, bylo třeba vytvořit z armády dobrovolníků

armádu skutečně profesionální s přesně vymezenými oboustrannými právy a povinnostmi (což dosud nebylo, protože stát dobrovolníky volně přijímal a také volně propouštěl, když už je nepotřeboval) a zejména s významnými výhodami vojenské služby, Vojáctví se mělo stát povoláním, které by přiznávalo vojákům takové postavení, jež by dostatečně vyvažovalo různá omezení a riziko vojenské služby. A tuto zásadní reformu uskutečnil Augustus. Základem takovéhoto jeho pojetí armády se stala c o n d i c i o m i l i t a r i s , formální smlouva, která přesně stanovila povinnosti obou stran, vojáka i vojenské správy (blíže o tom viz dále ad 18).

Augustus si byl dobře vědom toho,že bývalou naprostou spolehlivost republikánského římského vojska vystřídala za občanských válek značná vratkost, která by se za nepříznivých okolností mohla obrátit také proti němu. Proto mu šlo hlavně o dva převážně defenzívní úkoly, které jeho armáda měla napříště beze zbytku plnit:

1. chránit ho před útoky na jeho osobu a na jeho mocenské postavení, a
2. zabezpečovat dobytá území a jen podle okolností dobývat další.

V tomto duchu se také nesly všechny jeho novoty.

Veškerá armáda podléhala nyní samotnému principovi a tento vztah silně upevňovala vojenská přísaha,kterou byli povinni vykonat všichni vojáci ihned, jakmile princeps nastoupil k moci i kdykoli později při stanovených termínech (pravidelně se přísaha obnovovala vždy 1. ledna). Také o odvodech rozhodoval sám princeps, i v senátních provinciích.

17. Reorganizace branné moci

Augustus doplnil legii jízdou a nově ji uspořádal tak, aby byla jednotkou co možná soběstačnou a samostatnou. První z jejích deseti kohort měla napříště 1 000 mužů (c o h o r s m i l l i a r i s), kdežto ostatních devět po 500 mužích (c o h o r t e s q u i n g e n a r i a e). Každá kohorta měla tři manipuly (h a s t a t i , p r i n c i p e s , t r i a r i i), každý manipul dvě centurie. Legie měla tedy napříště 60 pěších centurií s jízdou 120 mužů ve čtyřech eskadronách (t u r m a e), tedy celkem asi 5 600 mužů. Navíc mívala také oddíly vysloužilců (v e x i l l a v e t e r a n o r u m), někdy i početně silné.

Velitelem legie býval zpravidla l e g a t u s l e g i o n i s , který byl do značné míry nezávislý na místodržícím provincie. Jemu podléhali t r i b u n i m i l i t u m , což bývali synové senáto-

rů usilující o občanskou kariéru. V čele stálé vojenské posádky (tábora) byl p r a e f e c t u s c a s t r o r u m .

Specializované oddíly jako dělostřelci, ženisté, trén aj. podléhaly přímo veliteli armády.

Každá legie měla svůj odznak a své číslo (nikoli ovšem v postupné řadě) i své bližší označení, ale někdy se totéž číslo opakovalo a pak se legie lišily jen svým označením (např. III. Augusta, III. Germanica, III. Cyrenaica); čísla zničených Varonových legií (XVII, XVIII a XIX) se za principátu již nikdy nevyskytla. Celkem bylo za Augusta 28 legií, po zkáze z r. 9 n. l. již jen 25.

Pomocné sbory (a u x i l i a) z pohraničních kmenů, z provinčních a městských miličních jednotek i z místního obyvatelstva měly jednotky jen pěší (c o h o r t e s p e d i t a t a e) po 1 000 nebo 500 mužích, jízdní po 960 (a l a e m i l l i a r i a e) nebo 480 mužích (a l a e q u i n g e n a r i a e) nebo i smíšené (c o h o r t e s e q u i t a t a e) po 760 (380) pěších a 240 (120) jízdních bojovnících; podle toho měly 24 (16) eskadron po 40 (30) jezdcích. Tyto sbory mívaly i několik názvů (podle císaře či místodržícího, který je založil, podle panujícího vladaře apod.) a nadto ještě čestné označení (p i a , f i d e l i s , v i c t r i x a j.).

Kromě toho pomáhaly římské armádě v provinciích ještě spojenecké síly přiváděné vasaly (např. z Thrákie, Mauretánie, Arménie). Všichni tito tzv. s y m m a c h a r i i byli pojmenováni podle té které národnosti a označováni jako n u m e r i (na rozdíl od legií).

A u x i l i a i s y m m a c h a r i i (kteréžto pojmy později splývaly) nebojovali samostatně, nýbrž byli vždy přičleněni, třebas stejně početní, do nějaké legie pod jednotné velení jejího legáta.

Zásadní organizační novotou Augustovou bylo, že k tradičním římským legiím a pomocným sborům římské armády přidal jako třetí složku silnou vojenskou posádku v Římě samém, která se skládala z několika zcela odlišných sborů:

1. c o h o r t e s p r a e t o r i a e (prétoriáni), deset smíšených kohort císařské gardy po 1 000 mužích, z nichž každá měla dva manipuly se šesti centuriemi a šest jízdních eskadron. Veleli jim dva p r a e f e c t i p r a e t o r i o ; tři kohorty tvořily trvalou posádku ve městě, ostatní dlely poručznu v Itálii;
2. c o h o r t e u r b a n a e , tři pěší tisícihlavé kohorty městského policejního sboru, které spolu s prétoriány byly jádrem vojenské posádky Říma. - K tomu přistupovaly ještě dva další sbory, které však už nebyly přímou součástí armády:
3. c o h o r t e s v i g i l u m , sedm pěších 1 000 členných ko-

hort policejní a protipožární služby v Římě. - Příslušníci sborů od 1-3 museli být Italikové s římským občanstvím;

4. f a m i l i a m i l i t a r i s , soukromá osobní stráž principova, složená postupně z Vasconů (z nichž později vznikli Baskové) keltských Batavů a posléze Germánů.

V Římě sídlil také generální štáb armády (p r a e t o r i u m), jehož vynikajícím členem byl p r a e f e c t u s p r a e t o r i o; zasedali v něm c o m i t e s senátorského stavu.

Augustus jako znamenitý vojevůdce přikládal pochopitelně veliký význam velitelskému sboru a dbal, aby výběr velitelů se dále především podle jejich vojenských schopností a zásluh.

To se týkalo hlavně poddůstojníků (p r i n c i p a l e s), na jejichž bedrech spočívala veliká tíha každé bitvy a každé válečné operace. Byli rozděleni do množství funkcí a stupňů; nejvýše stál o p t i o (zástupce nižšího důstojníka pěchoty, centuriona) a d u p l i c a r i u s (zástupce nižšího důstojníka jízdy, dekuriona).

Vyššími důstojníky byli tribuni a prefekti kohort a legií, důstojníky-generály (ze senátorského stavu) legáti provincií s legií a p r a e f e c t u s u r b i , dále (z jezdeckého stavu) p r a e f e c t u s p r a e t o r i o , p r a e f e c t u s v i g i l u m , p r a e f e c t u s A e g y p t i a prokurátoři-místodržící.

Služební postup se dál po jednotlivých stupních.Tak např. c e n t u r i o by musel teoreticky (kdyby nebylo mimořádných povýšení za zvláštní zásluhy) projít šedesáti stupni, než se mohl stát vyšším důstojníkem. U vyšších a nejvyšších důstojníků nebylo ovšem možné odhlédnout od momentů třídních a politických.

Augustus věděl,do jaké míry již upadl vojenský duch Italiků a proto vymyslel důvtipný prostředek, jak zapojit do legií i peregriny, ale zároveň zachovat i nadále římský ráz armády. Peregrinům sice přiznal římské občanství (tehdy ještě velmi ceněné) dnem vstupu do legie, ale s tím, že je budou smět užívat až teprve po čestném propuštění z vojenské služby; peregrini, kteří nastoupili do pomocných sborů, nabývali římského občanství až po úspěšné ukončené vojenské službě. Předpokladem zařazování peregrinů do legií byl ovšem pečlivý výběr (z provincií nejvíce romanizovaných),omezený počet zařazovaných peregrinů každého roku a jejich služba vždy daleko od jejich vlasti.

Zřízení stálé vojenské posádky v Římě bylo ovšem v příkrém rozporu s republikánskou ústavou a proto Augustus zmírnil ostří této novoty tím, že místa v těchto sborech vyhradil toliko Italikům a že jim zároveň poskytl mimořádné výhody oproti řadovým vojákům.

Vyloučeni z pozemní armády zůstali tedy i nadále jen otroci.

Bitva u Actia byla bitvou námořní, po níž Augustus disponoval obrovským počtem válečných lodí z obou loďstev. Z důvodů vojenských, policejních i obchodních nedopustil, aby se tyto námořní síly rozptýlily, jak tomu bývalo dříve, nýbrž vytvořil z nich stálá loďstva, jejichž úkolem bylo střežit nerušený provoz na všech důležitých námořních i říčních tepnách Římské říše, především v samotném Středomoří.

Těžištěm těchto námořních sil se staly tři veliké válečné základny, v nichž byly umístěny silné námořní eskádry:
Misenum (jižně od Neapole) pro moře Tyrrhénské,
Ravenna pro moře Adriatické a
Forum Iulii (nynější Fréjus) v Narbonské Gallii pro západní Středomoří.

Kromě toho existovaly menší námořní eskádry po celé říši, např. classis Britannica, Africana, Syriaca, Alexandrina, Pontica, a flotily říční jako classis Germanica, Pannonica, Moesica.

Posádky všech lodí byly zároveň vycvičeny i pro boj na souši.

Za Augusta se rekrutovaly z jeho otroků, později hlavně z propuštěnců a z peregrinů.

Velení v loďstvu bylo připodobněno poměrům v pozemní armádě, ale názvy velitelů byly pochopitelně odlišné: nižší důstojníci se zvali centuriones classici, kapitán lodi trierarchus, kontradmirál navarchus, admirál praefectus.

Služba v loďstvu měla přes svou obtížnost menší vážnost než služba v pozemní armádě a teprve později přiměřeně stoupala.

Za Augusta měla římská armáda přibližně 300 000 mužů neustále ve zbrani (140 000 v legiích, stejně tolik v pomocných sborech a 20 000 vojenské posádky v Římě). To byla v tehdejších poměrech obrovská síla, s níž se, pokud ještě byla soudržná a dobře řízená, nemohla úspěšně měřit armáda žádné jiné okolní mocnosti.

V pozdějším vývoji došlo k různým dílčím změnám (např. počet legií stoupl ze Severů na 33 a početní stavy armády až na 400 000 mužů, žold se postupně zvýšil až na pětinásobek, stoupala a klesala politická váha některých složek armády apod.), ale zásadní ráz římské armády, který jí vtiskl Augustus, zůstal po celou dobu principátu zachován. A tato armáda také dokázala, přes nedostatky, které se v ní časem vyskytly, až do třicátých let 3. století n. l. bezpečně uhájit říši před vnějším nepřítelem.

18. Právní postavení vojáků

Při odvodu museli vojáci splňovat požadované předpoklady fyzické i právní, museli dosáhnout patřičného věku (a e t a s m i l i t a r i s , patrně alespoň 16 let) a patřičné výšky (zpravidla asi 1,725 m, z čehož vyplývá, že tehdejší Italikové měli mohutnější postavu než dnešní Italové) a pro různé útvary se vyžadoval různý osobní statut jako byli Italikové, římští občané, provinciálové aj.

Základní povinností vojáků bylo konat nepřetržitou vojenskou službu 16 (prétoriáni), 20 (městské kohorty a legie), 25 (pomocné sbory) nebo 26 i více let (námořnictvo); k propuštění z armády musel dát souhlas její vrchní velitel - ve skutečnosti mnozí vojáci byli zadržováni i po této době jako vysloužilci (v e t e r a n i) nebo pod záminkou splnění nějakého vojenského úkolu (e v o c a t i), takže faktická vojenská služba delší 30 let nebyla výjimkou.

Vojáci podléhali velmi tvrdé kázni a museli se podrobovat neustálým ostrým cvičením a také - podle potřeby - konat namáhavé veřejné práce. Platil pro ně zákaz sňatku a směli mít u sebe jen hospodyni (f o c a r i a).

Naproti těmto omezením a nevýhodám se zase vojákům dostávalo četných výhod.

Měli především nárok na roční žold, rovněž odstupňovaný: 500 (prétoriáni), 250 (městské kohorty), 150 (legie) a 75 denárů (pomocné sbory). Vojáci, kteří si získali mimořádné zásluhy, dostávali zvýšený žold.

Přídavkem k žoldu byl od Tiberia mimořádný dar (d o n a t i v u m) u příležitosti nějaké radostné události armády (např. triumf, nastoupení nového císaře na trůn, narozeniny panujícího císaře),který se však záhy stal pravidelným doplňkem žoldu. Zatímco Claudius a Nero poskytli k tomuto účelu 3 750 denárů, Marcus Aurelius 5 000 apod., šetrný Vespasián jen - 25! (Je to jeden z pěkných konkrétních dokladů k mnoha příběhům, které se o něm zachovaly, jako např. když přední herec Favor, který směl nosit císařovu masku a napodobovat jeho slova a gesta, se veřejně dotázal pořadatelů Vespasiánova pohřbu,kolik bude stát a uslyšel odpověď, že deset miliónů sesterciů, zvolal: "Dejte mi z toho 100 000 a můžete mne hodit do Tiberu!").

Posádka Říma měla nadto nárok na zvláštní příděl obilí.

Za udatné činy dostávali vojáci jako vyznamenání různě vypracované a odlišně kovové řetězy na krk, ozdoby na prsa (a též pro koně) a náramky.

V neposlední řadě příslušel vojákům podíl na válečné kořisti,často velmi vydatný.

Po skončení vojenské služby a čestném propuštění z armády měli vojáci nárok na odměny hmotné i právní (p r a e m i a m i l i t i a e zejména - k vybudování nové existence - buď peněžitou částku (500 denárů pro prétoriány, 300 pro legionáře) nebo příděl pozemků, ať už v nějaké kolonii nebo individuálně, obojí spojeno s četnými výsadami (imunitami).O tom jim velitelé odevzdávali úřední doklad (d i p l o m a m i l i t a r e), který měl zvláštní význam pro peregriny, protože jim mezi jiným dosvědčoval, že řádně nabyli římského občanství.

Platy velitelů byly značné a vysoce progresívní: poddůstojníci dostávali 3 000-9 000 HS, v císařské gardě o 50% více, nižší důstojníci od 10 000-40 000 HS,z vyšších důstojníků prefekt kohorty 40 000, tribun jezdeckého stavu 50 000, senátorského stavu 80 000, prefekt v táboře 60 000, tribun vigilů 80 000, městských kohort 100 000, prétoriánů 120 000, prefekt legie 200 000, prefekt Egypta, Mezopotámie, vigilů a prétorský 300 000 HS, což byl nejvyšší plat pro funkcionáře jezdeckého stavu. Vysocí hodnostáři senátorského stavu (legáti legie), legáti-místodržící v císařských provinciích) brali 300 000, prokonzulové provincií Africa a Asia dokonce 1 000 000 HS!

Lze si snadno představit, jak jen tyto platy velitelů při tak obrovské armádě dávaly obrovské částky a jak tedy výdaje na císařskou armádu - spolu se všemi ostatními položkami - zatěžovaly státní rozpočet!

Pro vojáky platila četná zvláštní právní ustanovení, takže se vlastně řídili odlišným právem než ostatní občané (zvaným někdy i u s m i l i t a r e), které upravovalo některé jejich vztahy soukromoprávní a jmenovitě dopadalo na porušování vojenské kázně a na trestnou činnost vojáků.

Tak např. vojáci směli volně pořizovat o svém majetku, dokonce i po odsouzení a ještě do roka po propuštění z vojska; upadli-li do zajetí, nabývali po návratu bez dalšího svého dřívějšího právního postavení (i u s p o s t l i m i n i i) - toto oprávnění však bylo postupně omezováno na případy, kdy k zajetí došlo zcela bez viny vojáka, neboť platila zásada, že římský voják má buď zvítězit nebo padnout; syn-voják nabýval do svého vlastnictví majetek získaný ve vojenské službě (p e c u l i u m c a s t r e n s e) a byl-li soudně odsouzen, odpovídal jen do jeho výše; za Septima Severa se vojáci směli i ženit. Každá kohorta měla svou pokladnu, do níž si vojáci ukládali peníze a museli uložit polovinu darů - vklady pak dostávali při odchodu z vojenské služby.

Tyto značné výhody vojáků vyvažovaly na druhé straně přísné kázeňské a trestní předpisy vyvolané soudobými politickými poměry.

Vojáci podléhali ve všem svým velitelům, kteří, aby udrželi pevnou vojenskou kázeň za podmínek často velmi obtížných nebo v pohnutých dobách, stíhali velmi ostře každé porušení vojenské kázně. Jednali podle své úvahy volně, ovšem museli se řídit tradicí válečných zvyklostí. Běžné byly tělesné tresty a pokuty, v závažných případech degradace nebo i nečestné propuštění z vojska.

Vedle obecných trestných činů se vojáci mohli dopustit i zločinů ryze vojenských (d e l i c t a m i l i t u m), z nichž nejtěžší byla vojenská zrada, jež se kladla na roveň velezradě (p r o d i t i o). K trestným činům, jež mohli spáchat jedině vojáci, patřila zejména urážka velitele (p e t u l a n t i a), neuposlechnutí vojenského rozkazu (c o n t u m a c i a), vyhýbaní se vojenské službě, ztráta zbraně, zvláště za války, aj. Většina vojenských deliktů se trestala smrtí, přičemž neplatilo starobylé právo římských občanů odvolat se proti trestu smrti k lidu (p r o v o c a t i o a d p o p u l u m).

V nejvyšší instanci byli všichni vojáci podřízeni principovi jakožto vrchnímu veliteli branné moci, ale ten je zase chránil proti zvůli velitelů a dbal, aby na určité trestné činy dopadaly stanovené určité tresty. Tak se pozvolna i v této oblasti prosazoval princip legality.

MATERIÁLY

DVA PRÁVNĚHISTORICKÉ PROJEVY NA ZAHAJOVACÍM ZASEDÁNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE "DOBA KARLA IV. V DĚJINÁCH NÁRODŮ ČESKOSLOVENSKA"

(Praha, Karolinum, 29.11. - 1.12.1978)

I.

Z ÚVODNÍHO PROJEVU AKADEMIKA VÁCLAVA VANĚČKA

Dovolte, abych na tomto prvním, plenárním a pracovním zasedání naší vědecké konference především vyzvedl skutečnost, pro náš socialistický dnešek charakterističkou a potěšující, že pořadateli tohoto vědeckého setkání jsou společně staroslavná Alma mater, která v tomto roce oslavila 630 let svého trvání a nese jméno svého zakladatele - krále a císaře Karla - a spolu s ní mladá Československá akademie věd,která se hrdě hlásí ke všem kladným tradicím vědeckého života z dějin našich národů - a k těm nesporně patří i doba Karlova.

Děje se tak, myslím, zcela v intencích tohoto velkého panovníka - budovatele. V textu zákoníku, který připravoval pro České království, čteme mnohé, co lze považovat za filozofické i osobní kredo této mimořádné postavy mezi korunovanými hlavami evropského středověku.Čteme tam i heslo "Omnis virtus fortior est unita - každá ctnost je silnější, je-li spojena", heslo, k němuž pořadatelé této konference právem se mohou hlásit,jako ke šťastnému vyjádření jejich kolektivního úsilí, důstojně uctíti památku osobnosti, která se jako český král a římský císař trvale zapsala do dějin Evropy raného humanismu a zůstavila hlubokou stopu v historii země, jež v srdci starého kontinentu byla jí - řečeno s Karlem Hynkem Máchou - kolébkou i hrobem.

Příspěvky připravené pro naši konferenci vzaly si, jak očekáváme,

za úkol všestranně osvětlit osobu, dobu i dílo Karlovo a splatit tak dluh, který vznikl historické vědě v r. 1966, kdy v rámci světových kulturních výročí UNESCO byly zásluhy Karlovy osvětleny již u příležitosti 650. výročí jeho narození.

Skutečnost, že v rozmezí pouhých 12 let světová kulturní veřejnost vzpomíná jedné a téže osobnosti dvakrát, je jistě velmi vzácná a svědčí sama o sobě o tom, že v případě Karlově jde o historický jev výjimečného významu.

Karel byl první z českých králů, jemuž se podařilo realizovat staletý sen nejen dynastie Přemyslovců, ale i převážné části české šlechty o tom, aby český panovník, je-li už předním z knížat volitelů (principes electores, Kurfürsten), sám jednou byl povýšen "ad mundialis monarchiae apicem" a tak nadřazen "cunctis per orbem regnantibus", smíme-li užít slov Karla samého z listiny vydané v r. 1357. S hrdostí a úctou připomínal Karel, že to byli právě gloriosi Bohemiae principes, z jejichž krve sám pocházel (de quorum alto sanguine traxisse nos constat originem), jak čteme v dopisu poslaném z Miléna arcibiskupu Arnoštovi v lednu 1355.

Karlův vztah k české zemi, na jejíž polohu v srdci Evropy, slavnou minulost i přírodní krásy byl velmi pyšný a kterou nepřestával obohacovat novými a novými hodnotami všeho druhu, byl tak těsný a vřelý, že lze mluvit přímo o jakémsi Karlově bohemocentrismu a s ním úzce a logicky spojeném pragocentrismu.

Přesto, že se v osobě Karlově spojovaly, pestře proplétaly a různě křížily tradice a reminiscence antické a orientální, románské a německé, přemyslovské, velkomoravské a slovanské, doložitelné nejen řadou památek literárních a výtvarných, ale i četnými akty fundátorskými a donačními, přece v jeho historickém obrazu dominuje koneckonců jeho vztah k rodné zemi, k jejím dějinám, k její prastaré slovanské dynastii, k lidu, jehož jazyk dokonale ovládal, k prostředí, jež aktivně pomáhal spoluvytvářet a v němž zanechal nejhlubší stopy svého vladařského působení.

Pro Karla jako hlavu českého státu byl charakteristický smysl pro vše, co z dědictví minulosti, počínaje legendou přemyslovskou a tradicemi Velké Moravy, mohlo posílit lesk dynastie, moc krále, funkce ústřední vlády a vůbec vše to, co dnes bychom označili jako českou s t á t n o s t . Měl typické rysy vladaře raného humanismu spojujícího snahy po silné monarchii s cíli a snahami kulturními, se zřeteli hospodářskými a v neposlední řadě s úsilím překonávat a vyrovnávat rozpory, jež se v dané situaci v politickém životě soudobé společnosti vždy znovu a znovu vynořovaly.

Za vlády Karlovy se v českých zemích nad prací statisíců nevolných

rolníků a městské chudiny zvedla mohutná kulturní nadstavba, jež z pozůstatků, které se nám dochovaly a ze zpráv o ní jeví se přímo jako oslňující a je dodnes závažnou komponentou české kulturní tradice. To je také jedna z příčin často v literatuře uváděného l e s k u Karlovy doby, neboť díla v souvislosti s jeho vládou v Čechách vzniklá vrhala zpětně záři i na něho samého.

Impozantní nadstavba předhusitské společnosti v českých zemích byla jistě i plodem dlouhého období míru, jemuž se tehdy české země těšily. I to však patří svým způsobem k zásluhám Karla a jeho dvorského kruhu. Vzpomeňme zásady formulované - s narážkou na soudobé lékařství - v jeho dopisu Petrarkovi (1351): "Omnia prius temptanda quam ferrum", zásady podivuhodně se kryjící s výrokem českého krále Jiřího o století později: "Lépe jest dva roky jednati než 14 dní válčiti", a výrokem, v jehož duchu Jiří koncipoval svůj velkolepý projekt světové mírové organizace.

Další průběh dějin ukázal, že do popředí vystupují stále více Karlovy plány a záměry než tvrdá, rozporná - ale pomíjející a dávno překonaná - realita jeho doby. A i tyto Karlovy plány a záměry posuzujeme dnes kriticky a hodnotíme střízlivě. To je ostatně také smysl hlavního tématu naší konference, tématu kryjícího se i s koncepcí výstavy na pražském hradě: "Doba Karla IV. v dějinách národů Československa", tedy v perspektivě šesti století po Karlovi - či, chcete-li, přesněji snad v retrospektivě těchto šesti století.

Už před více než 170 lety zmizela v propadlišti dějin Svatá říše římská, pro kterou ve své Zlaté bulle právě Karel kladl nové v jeho době základy ústavního charakteru.

Už 130 let po Karlovi začala být tato nikdy nerealizovaná nadstátní jednota všeho křesťanstva, mundialis monarchia, nazývána Sacrum Romanum imperium nationis Germanicae, útvar koneckonců neméně nereálný než jaký byl v koncepci Karlově.

A už po třech desetiletích od smrti Karlovy bylo jasné, že v jeho Čechách vítězně se zvedá právě jedno z těch kacířství, proti nimž byla namířena celá úvodní partie zákoníku jím připravovaného.

Avšak takovýmito úvahami dostáváme se, vážení přátelé, soudružky a soudruzi, přímo k základním otázkám, jež bude třeba, aby kolektivně v tomto plénu a dále v pěti sekcích řešili specialisté k tomu povolaní. V následujících minutách budiž dáno slovo především jim.

Carissimi collegae et sodales!

Licentiam a vobis rogo pauca verba lingua non solum in medii aevi studiis generalibus, sed etiam hodie omnibus in historia eruditis communi, modestissime pronuntiare.

In signo piae memoriae praeclari principis Caroli,qui tantam molem saluti rei publicae Bohemicae, terrarum vicinarum neque totius orbis prosperitati dedit, vobis omnibus et singulis in hoc consessu praesentibus "Salvete bene apud nos et inter nos" dico firma spe pleni et fecundi eventus concomitante.

Carolus IV. saepe a suis contemporaneis etiam princeps pacis vocabatur. Et non iniuste. Nos ideo vobis et sibi optamus, ut nostra studia atque labores communes in hoc tempore ad illud summum bonum, valorem ac beneficium contribuant, quod post tot discrimina rerum in bellis huius saeculi pax perpetua mundialis, gentium securitas, totiusque generis humani progressus generaliter significant.

Talis sit - vobis omnibus adiuvantibus - huius nostri conventus effectus finalis.

II.

MILOSLAV DOLEŽAL

KARLOVA KONCEPCE ČESKÉHO STÁTU V JEHO VNITŘNÍCH I VNĚJŠÍCH VZTAZÍCH

Zabýváme-li se dnes při příležitosti 600. výročí úmrtí Karla IV., českého krále a římského císaře, znovu jeho osobou a dílem, není to jistě jen potřeba pietní slavnosti, při níž se vzpomene osoby zesnulého podle staré zásady "de mortuis nil nisi bene". Po ní totiž následuje rychlý přechod k problémům a starostem všedního dne, k nimž vzpomínaná osobnost už nemá co říci a které se jí a jejího díla netýkají.

Naše shromáždění však vyvolala v život představa, že osobnost a dílo velkého panovníka zůstaly přece jen nějak živé, že ve svých odkazech a v reálných vztazích, které vytvořilo, vstupuje do naší současnosti a je přivoláváno jako doklad a argument při diskusích, které v naší současnosti probíhají a při snahách dokázat správnost a pravdivost určitých politických názorů a koncepcí, které se v našem nynějším světě vytvářejí.

Výročí úmrtí Karla IV. vyvolalo ohlas skutečně nebývalý a neobvyklý u události, která proběhla před šesti stoletími.Tento ohlas vyrostl nikoliv z problémů a rozporů doby Karlovy, ale z rozporů a problémů naší domácí, evropské i světové současnosti a vzpomínka na velkého panovníka a jeho dobu se stala příležitostí k dnešní diskusi o postavení a úloze českého a československého státu v kontextech současného světa na pozadí událostí 14. století. Historie i politika se chopila osoby a díla krále Karla IV., aby přinesly argumenty pro současné po-

litické potřeby. Právě proto se mezi současnými badateli o době Karlově objevuje vedle Ferdinanda Seibta i Otto Habsburský a velká "historická iniciativa" využívající i našich emigrantských spolků a sdružení zapadá do společného orchestru ideologického tlaku, namířeného na náš současný stát.

I nám, kteří jsme se dnes shromáždili, jde o to, abychom pomohli najít pro Karla IV. - a jeho osobní a státnické dílo - místo, které mu v dějinách naší vlasti i Evropy a světa patří. Činíme tak proto, abychom lépe poznali síly a vlivy které působily v době Karlově na život našich zemí. Síly, které vedly a svým působením formovaly činnost tohoto muže, který byl nesporně natolik významnou a důležitou osobností, že i dnes po šesti stoletích stojí za to, abychom se jí věnovali.

Úkolem tohoto referátu je zabývat se životem a dílem Karlovým právě v té oblasti, která tvořila centrum jeho činnosti. Karel jako státník, jeho představy o politickém životě, o státu i jeho schopnost tyto představy realizovat v konkrétním historickém období se stanou předmětem našeho zájmu. Jsem pevně přesvědčen, že právě tady docházíme k úseku jeho životního díla, k němuž se oň sám cítil být povolán, k úseku jeho života, pro který byl určen svým původem a od svého narození školen a připravován, úseku života, na nějž se vše ostatní připínalo a z nějž se odvíjelo v síle a bohatosti, jakou mu byla schopna dát tato velká osobnost naší a evropské historie. A o této skutečnosti osobních předpokladů vytvořit koncepci státního života a hledat cesty k tomu, jak tuto koncepci uskutečňovat, dnes jistě nemůže být u Karla IV. pochybnosti.

Právě proto mohlo jeho státnické dílo vyvolat tolik rozporných problémů, tolik rozdílných názorů; protože žádné velké dílo politické historie není schopno beze zbytků a bez následných úprav zařadit se do kontextu toho, co přináší jiná doba, jiné konkrétní historické souvislosti.

Naše dnešní shromáždění nám umožňuje sice jen několik letmých pohledů. Pohledů na otázky, které pokládáme za základní za nosné pilíře celé koncepce státnického díla Karlova a jeho snahy vybudovat stát. Stát jako organizaci, odpovídající potřebám vládnoucí tehdy třídy, za jejíhož reprezentanta se Karel IV. sám zcela nepochybně pokládal a vůči níž pociťoval v prvé řadě odpovědnost za realizaci svých politických názorů a myšlenek. Tento pocit odpovědnosti, toto vědomí povinnosti reprezentovat a hájit zájmy vládnoucích vrstev tehdejší společnosti nelze jistě chápat ve zjednodušených a přímých vazbách,Středověkého panovníka ovlivňují tyto skutečnosti složitým procesem, v němž se mu promítá společenskomocenská realita vztahů mezi konkrétními silami země do vytvářených a pěstovaných představ o nadpřirozeně

určené preponderanci jeho rodu a o jeho vlastním a "bohem daném" nároku na výkon vlády a státní moci.

Také Karel, který svým původem byl spjat se dvěma nejpřednějšími evropskými panovnickými rody,jejichž představitelé zaujímali významné pozice v evropské politice, byl od nejútlejšího mládí vychováván v prostředí, které bylo na tyto nároky na výkon vlády a moci o to citlivější, oč menší byly jeho síly k reálnému prosazení těchto představ a nároků. "Přeji si, aby vám nebylo tajno, že Jindřich VII., římský císař, zplodil otce mého Jana" ... říká Karel ve svém vlastním životopise (kapitola III.) a hned navazuje: "Ten pojal manželku jménem Elišku, dceru Václava II., krále českého". Toto podtržení vzneše-
ného původu zároveň se zdůrazněním toho, že i Karlovi nástupci "budou seděti na dvojím trůně" (tamtéž, kap.I.) je zároveň dokladem pro toto období typického přesvědčení o tom, že panovník a jeho moc vychází z vyššího určení, které je dáno rodovým původem i božskou vůlí.

Je nepochybné, že Karel IV. rozvíjel dále tyto své názory, které načerpal už ve svém nejútlejším mládí. Do svých sedmi let, tedy v období, kdy žil pod bezprostředním vlivem své matky Elišky, vyrůstal v prostředí výrazné přemyslovské legendy. V atmosféře dvora posledního potomka rodu, který už po meči vymřel, ve vypjaté atmosféře prostředí, naplněného vzpomínkami na bývalý lesk a slávu toho, co přestávalo být historickou skutečností. Jen tím je možno si vysvětlit sílu vztahu Karlova k tradici přemyslovského státu a k legendám,které s jeho vznikem a existencí byly spojeny. Řada dalších činů Karlových ukazuje tuto jeho vázanost i představu o tom, že má být a je uskutečňovatelem velkého poslání,nositelem myšlenek pocházejících od dávných předků jeho matky.

Síla této představy o nutnosti a potřebě budovat dále, udržet a upevnit český stát se zcela přirozeně odráží všude tam, kde Karel vystupuje jako nositel svatováclavské tradice, kde hledá návaznost na tradice už dlouhodobě existující české státnosti. Ať už je to jeho vlastní svatováclavská legenda nebo některé pasáže jeho vlastního životopisu či pasáže (většinou úvodní) jeho právních dokumentů a některých listin.

Pokládal tedy Karel za hlavní cíl své politiky budování českého státu a mají pravdu všichni ti, kdo mu ústy Petrarkovými říkali: "Budeš se sice napříště zváti císařem, vpravdě však dále zas především budeš králem českým"? Jakou roli hrála říšská politika v jeho životě?

Politické ambice silných osobností tehdejší Evropy, a to nejen Evropy střední, směřovaly vždy k římskému císařskému stolci. Přesto, že římský císař byl fakticky mnohem více a převážně hlavou německých států a německé teritorium představovalo základnu jeho státní moci,

nebyli z možnosti ucházet se o místo hlavy všeho křesťanstva vylouče-ní pretendenti, kteří přicházeli odjinud. To ostatně nebylo ve stře-dověku ničím zcela výjimečným a právě tradice "posvěcených", boží mi-lostí obdařených rodů, vybraných vyšší mocí k tomu, aby vykonávaly vládu nad ostatními, byla hybnou pákou rodových výbojů i faktorem, ovlivňujícím přijetí předaviteld těchto rodů mocnými vrstvami ji-ných teritorií a států.

Lucemburkové v těchto ambiciózních hrách evropských rodů už úspě-chu dosáhli. Přemyslovci do nich zasahovali,ale jejich pokusy zůstaly nenaplněny. V Karlově okolí se jistě od jeho útlého mládí o těchto tradicích mluvilo, prostředí, v němž žil, bylo nasáklé úvahami o mož-ném dalším rozvíjení tehdejší velké politiky. Jen z takovéhoto pro-středí mohla vyjít historka, kterou Karel zachoval ve svém vlastním životopise, o svém setkání s Petrem de Rosiers, budoucím papežem Kli-mentem VI. datovaná rokem 1339.Prohlášení Rosiersovo "Ty budeš jednou králem římským" stejně jako odpověď Karlova "Ty budeš ještě dříve pa-pežem" byla jistě stejně součástí dvorských lichotek běžných v poli-tických rozhovorech oné doby, jako odrazem ambicí i reálných možností obou účastníků této diskuse. Karel patřil nesporně svým původem a vý-chovou mezi ty, kdož mohli být brání v potaz při rozhodování o obsa-zení nejvyššího místa světského panování stejně jako Petr patřil mezi ty, kteří mohli být vybráni za papeže. Realizace jejich ambicí však závisela na složité hře politických sil,na vývoji konkrétních vztahů, o nichž nemohlo být rozhodnuto pouze a jen těmito pretendenty trůnu, ať již duchovních nebo světských. Podstatná byla konstelace politic-kých sil i schopnost uchazečů najít mezi nimi ty, které měly dostatek moci, aby prosadily svého kandidáta.

Jen do této míry byly rozhodující a určující osobní vlastnosti a schopnosti pretendentů vysokých hodností,kteří ve složité hře dvor-ských diplomatických kruhů i zároveň s nimi se rozvíjejících bojů o obsazení významných výchozích pozic pro rozhodující střetnutí, mu-sili prokázat své možnosti i svou další použitelnost ve složitých po-litických vztazích tohoto období.Karel vstupoval do tohoto boje dobře fundován. Svým původem a tím i rozsáhlým politickým zázemím lucembur-ské dynastické politiky. Dále svými kontakty na francouzský královský dvůr, na němž od svých sedmi let vyrůstal a jehož hlava, francouzský král, jej podle vlastní výpovědi Karlovy "velice miloval". Především však svým rozhledem a vzděláním, které vysoko převýšilo průměr tehdy u příslušníků vysoké feudality obvyklý.

Základem jeho vzdělání bylo "vycvičení v písmě", o které se posta-ral kaplan francouzského krále; ale zanedlouho přistoupilo k tomu vy-chování další, takže Karel, hovořící latinsky, francouzsky, německy,

italsky a česky, byl jistě osobností s velkým rozhledem. Jako takový si dobře a brzy uvědomil význam vědomostí a znalostí odpovídajících tehdejšímu rozvoji vědy. Přispívala tomu nepochybně pařížská léta, ohlasy sporů mezi francouzským králem Filipem Sličným a papežem Bonifácem, při němž sehrála učená fronta svoji významnou roli a ukázala, jak je použitelná a důležitá pro potřeby panovnické politiky. A léta jeho mládí přímo zvučela učenou diskusí při bojích papeže Jana XXII. a císaře Ludvíka Bavora, v nichž hrála roli i pařížská universita, o níž Beneš Krabice z Weitmile napsal, že zde Karel IV. "ipse in puerilibus constitus annis studuerat" (sám v letech svého chlapectví studoval).

Právě Karlova vzdělanost a rozhled dávala mu více možností přesněji a zřetelněji formulovat koncepci své politiky. Hledat k prosazení svých cílů i jiné než mocenskopolitické argumenty a opřít své snahy o jisté zázemí tehdejší učenosti. Karel tím nacházel strunu, na níž dovedl zahrát v souzvuku s notou do té doby obvyklou jen v církevních kruzích. Jeho osobní kontakt s Pierrem Roger de Rosiere, kterého poznal ve svých třinácti letech a který ho okouzlil "zahrnoval ho velkou láskou a přízní a poučoval častokrát ze svatého Písma" mu zároveň znovu ukázal, co znamená učené univerzitní forum pro panovníka. Odtud čerpal Karel podněty pro posuzování svých názorů na politiku a odtud vyrostly kořeny jeho vztahu k církvi a církevní politice, které mu vynesly u řady jeho pozdějších pozorovatelů hanlivou přezdívku "rex clericorum", "Pfaffenkönig", "popský král", kterou převzal i Karel Marx do svých "Chronologických zápisků". Právě v souvislosti s tímto pohledem na Karlovu politiku byl pak spojován i názor na to, že v politice německé říše hledal pouze cestu souladu s papežskou politikou a plně a výlučně podporoval zájmy církve.

Proč však hledal Karel ve své říšské politice tento soulad? Jistě byl jeho postoj v prvé řadě reakcí na události, které v říši bezprostředně předcházely jeho vládu. Spor Ludvíka Bavora s kurií mu ukázal hloubku nebezpečí, které představuje pro císaře rozchod s církví a církevní mocí uznávanou hlavou, papežem. Ludvík Bavor nebyl v tomto sporu zásadním a jasnou politickou linii sledujícím odpůrcem církve. Svým politickým bojem jen navazoval na zkušenosti, které předtím získal Filip Sličný. Stejně jako Filip se v boji opřel o učenou protipapežskou opozici. V průběhu Ludvíkova boje dozrály názory Occamovy, vyrostl Marsilius z Padovy a jeho "Defensor pacis".

Karel IV. sám si byl dobře vědom atmosféry, v níž se začalo uvažovat o jeho kandidatuře, v níž se stal pretendentem titulu římského krále. V dubnu r. 1343 vyhlašuje Karlův ochránce Pierre de Rosiers, nyní už jako papež Kliment VI., na Zelený čtvrtek slavnostní ortel

kurie nad císařem Ludvíkem Bavorem. Jako "svůdce a Antikrist" je Ludvík vyobcován z církve, Papež prosí Boha, aby ho ztrestal šílenstvím a slepotou. Ludvík ztrácí všechna svá práva, vyhlazeno má být i jeho potomstvo. Takovéto zatracení v tehdejší atmosféře znamenalo mnohem více než pouhé vyhlášení boje nehodnému císaři. Papež totiž zároveň prohlásil za neplatné a nulitní všechny zákony a předpisy,které císař vyhlásil a které odporovaly nárokům a právům svaté stolice.

Současně s ním v témže měsíci slíbil Karel před sborem kardinálů papeži, že zachová jako římský císař poslušnost papeži. Je jasné, že v těchto souvislostech se jevil Occamovi jako "služebný kurýr", přenášející papežovy příkazy. Pro Karla se tu ovšem objevila životní šance, kterou státník jeho původu a ambicí nemohl pustit z ruky.Stejně je však zřejmé, že tento panovník, který byl v daném okamžiku skutečně silně závislý na papežské podpoře, měl své vlastní názory na říšskou politiku a že si byl dobře vědom toho, že i on je pro papežskou politiku činitelem, který má svou cenu a váhu. Jestliže váhal v této situaci s žádostí o papežskou aprobaci své volby a zvolna sestavoval své poselstvo do Avignonu, je to potvrzením jeho pochopení situace.

I když pak své poselství k papeži poslal, vyhnul se diplomaticky zmínce o svém závazku vyžádat si aprobaci vlastní volby papežem. Formulace jeho poselství ukazuje zřetelně snahu zachovat si volnou ruku a nevázat se více než bylo třeba.

V době, kdy se změnil poměr sil, kdy Karel dokázal konsolidovat svou moc v říši a kdy podnikl v roce 1354-1355 svou římskou jízdu spojenou s korunovací a tím i právním titulem používat titulu římského císaře, si při příležitosti vydání Zlaté buly vysloužil dokonce výtku Inocence VI., protože o papežské aprobaci královské volby ve Zlaté bule není ani zmínky.

Všichni ti, kdož považují Karla za "krále klerikŭ" pak ponechávají stranou skutečnost, že papežský dvůr Inocence VI. hledal po roce 1359 kandidáta na císařský trůn, kterého by prosadil proti Karlovi a této své představy zanechal až v okamžiku, kdy Karlovu pomoc znovu bezprostředně potřeboval.

Jakým císařem tedy Karel byl?Jistě ne pouhý nástroj papežské moci, ale panovník,který hledá cestu upevnění svého postavení v Říši. Tento program, založený na představě silného panovníka, tedy na koncepci, kterou Engels považuje za historicky potřebnou a progresívní, se samozřejmě opírá o politické síly, které pro něj znamenaly mocenskou jistotu a které byly schopny ho reálně podpořit.

Zlatá bula je nám dokumentem toho, že Karel považuje volbu německého krále především za záležitost kurfiftů, knížat - voitelů, mezi

něž na prvé místo staví krále českého. O tyto síly opírá své pozice i ambice svého rodu; od nich dosahuje proti výslovnému textu Zlaté buly i volby svého syna Václava králem římským už za svého života a bez aprobace papežské. Jeho vztah ke kurii papežské byl v říšské politice diktován konkrétními požadavky doby. Sledoval papežskou politiku potud, pokud byla v souladu i s jeho osobní a rodovou politikou. V tom se nelišil od řady svých předchůdců i následovníků, kteří hledali cesty k tomu, aby se udrželi u moci a posílili své pozice. Dával však velmi bedlivý pozor na to, aby se nedostal do konfliktu s církví. Spor jeho předchůdce Ludvíka Bavora mu byl výstražným znamením.

Základnu jeho postavení v říši však rozhodně nehledal v papežské podpoře. Od okamžiku svého nástupu k moci budoval bázi svého dalšího působení zejména snahou upevnit své vlastní pozice a pozice svého rodu.

A základnou této politiky se stala Česká koruna, stát, o němž nepřestával zdůrazňovat, že ho pokládá za vlastní a že ho k němu pouto něco více než jen vlastnický vztah panovníka a vládce.

Už od svého příchodu do Čech, při kterém nalezl království "tak zpustošené, že jsme nenašli ani jednoho hradu svobodného, který by nebyl zastaven se všemi královskými statky" začíná Karel soustavně a trpělivě budovat svou moc. I zde musí nejprve najít ty, o něž by se mohl opřít. Podstupuje tu znovu boj, který už vedli jeho přemyslovští předkové. Podle svědectví, které nám zachoval jeho životopis "páni se stali většinou tyrany a nebáli se krále, jak se slušelo, protože si byli království mezi sebou rozdělili". Šlechtická oligarchie ovládala zemi. Panovník - i když v této chvíli jen zastupující svého otce - musil hledat oporu právě mezi touto šlechtou. Zároveň však musil vybudovat sám sobě i opory další.

Přichází s koncepcí státu, kterou si vytvořil zřejmě už při svém pobytu ve Francii. Tam měl příležitost vidět fungující stát s pevnou ústřední mocí. Panovníka opírajícího se nejen o vlastní statky a hrady, ale i o dobře vybudované města. Panovníka podepřeného autoritou církevní moci, která však není autonomní a na něm nezávislou silou. Panovníka, který využívá ideologické moci kleru, podřizující svému vlivu všechny ostatní složky obyvatelstva od sedláků přes měšťany až k šlechtě. Právě tady poznává Karel význam církve a její organizace pro budování silného státu. Vždyť klerus dává současně síly nové administraci státu, administraci už oddělené od rodové šlechty, správě vzdělané a zkušené, bez níž není možné představit si pevný stát.

V Karlově koncepci českého státu je nejprve nutno zajistit, aby český král měl odpovídajícího partnera v církevní sféře. Ještě před

svým nástupem na český trůn získal od Klimenta VI. pro Prahu arcibiskupství a tím i pro Čechy a Moravu církevní nezávislost na okolních zemích. Totéž chtěl získat i pro ostatní země. Dokladem jeho cílevědomé politiky v tomto směru byla i jeho - byť marná - snaha podřídit církevně Praze i Slezsko a Lužice.

Dalším krokem směřujícím k posílení královské moci byla Karlova péče o konsolidaci postavení klášterů v zemi. Nejen založením nových klášterů, ale zejména restaurací jmění klášterů starých,rozchváceného v období vlády jeho otce, sledoval Karel vybudování pevné základny královského vlivu v důležitých částech země. Kláštery se tu stávaly oporou krále proti moci šlechty, jejich konventy byly budovány jako pevnosti. A protože tvořily část "dominia speciale" českých králů byla nezanedbatelná i jejich povinnost odevzdávat panovníkovi poplatky a dávky.

Tím se dostává církevní politika Karlova do jiného světla. Jeho zájem na posílení královské moci je tak zřetelný, že neváhá podrobit kontrole krále vlastnictví k "mrtvé ruce",neváhá podepřít města proti nárokům církevních úřadů (např. ve Vratislavi r. 1367 vyžaduje písemné prohlášení biskupa, že nemá žádných práv ve městě samém ani ve vratislavském knížectví a v roce 1370 zakazuje tamtéž nabývání rent a pozemkového majetku církví bez panovníkova svolení). Církvi zůstávají starosti o věci duchovní. Proto, aby je mohla dobře vykonávat, je zajištěna majetkem. Panovník se však podle představ Karlových musí starat o společné blaho "bonum comunne" a svým kralováním sloužiti bohu, plnit vyšší historické poslání.

Karlova doba přináší v tom i další důležité výsledky. Právě v letech jeho vlády se dotváří síť církevních orgánů a dobudovává se až dolů. Síť far a děkanství, organizační řád církevních obročí, arcibiskupství a biskupství s rozvinutou agendou,to vše přibližuje strukturu českých zemí ostatním vyspělým zemím tehdejší Evropy. Posiluje to moc církve,ale i panovníka a vytváří organizaci orientovanou proti obnově šlechtické oligarchie v té podobě,kterou Karel poznal při svém vstupu do Čech.

Druhým významným faktorem Karlovy politiky se stávají města a měšťanstvo. I zde je sledována typická cesta posílení panovníkovy moci proti šlechtě.Na prvém místě stojí Karlova snaha vybudovat Prahu jako velkoměsto, hodné postavení hlavního města říše. Město, které by svou výstavností a svým bohatstvím mohlo konkurovat Paříži, Římu i ostatním velkoměstům své doby. Král Karel i císař Karel potřebují své velkolepé sídelní město.

Urbanistickým činem obrovského rozměru bylo vybudování Nového města pražského. Mnohem vážnější roli tu však hrála Karlova trvalá snaha

o obnovování starých městských výsad, poskytování hospodářských úlev na vybudování hradeb a společných staveb a zejména pak snaha zvýšit podíl českých měst na evropském obchodu. Karel pomáhá Pražanům prohloubit styky s říšskými městy; ale hledá i formy, kterými by jim otevřel cestu na východ. To všechno samozřejmě prospívalo zejména bohatším vrstvám městského obyvatelstva, posilňovalo patriciát a královská moc neváhala vystoupit ve sporech uvnitř měst právě ve prospěch patriciů. Vždyť v daném okamžiku pouze oni mohli králi poskytnout zejména hmotnou oporu, kterou nezbytně potřeboval.

Na druhé straně však dávala Karlova politika ve věcech církevních patricátu, ale i ostatním měšťanům další velké možnosti. Církevní kariéra nebyla vyhrazena už jen a výlučně šlechtickým synkům. Rozvinutí církevní organizace do šíře ukázala potřebu nových kádrů. Církevní školy, které tyto kádry připravovaly, vzdělávaly i příslušníky měšťanstva. A univerzity nabízely hodnosti a tituly, které byly v oblasti administrativy ve svých důsledcích téměř rovnocenné šlechtickým titulům. Otevřely totiž cestu k hodnostem v církvi a tím i hodnostem státním. Na vysokých stupních církevní hierarchie se objevují jako doktoři teologie a církevního práva i lidé měšťanského původu.

Poslední překážku v této cestě, nedostatek vlastního vysokého učení, odstraňuje Karel IV. založením univerzity v Praze. Vytváří si tím pro sebe nejen základnu ideologické moci, s jejímž vlivem se setkal už v době svého pařížského pobytu a jejíž autority si vážil. Buduje v ní i instituci, která vyrovnává společensky šlechtu s měšťanstvem a zvyšuje zároveň možnost využití duchovního potenciálu země "podle způsobu a zvyklostí studia pařížského", jak říká Beneš Krabice. Je jistě příznačné, že většina absolventů právnických studií byla z nešlechtických kruhů.

Založení univerzity, vyhlášené jako projev lásky a přichylnosti Karlovy k jeho království je dalším činem, který má svůj dopad na posílení panovnické moci nikoli přímo a bezprostředně, ale ve svých důsledcích na formování názorů a mínění a rozšiřování aktivní politické složky tehdejšího života.

Opřen o tyto pozice vychází Karel do boje za posílení své politické moci proti šlechtické nadvládě. Je tu veden představou, ovládající učenost jeho doby a vycházející pojetí zákona, jak je zformuloval Tomáš Akvinský: "Zákon je nařízení rozumu směřujícího k obecnému blahu, které vyhlašuje ten, kdo má pečovat o společnost." Karel pokládé ve své koncepci zákonodárství sebe za nositele a představitele rozumu, tvořícího zákon podle možností, které jsou dány k tomu, aby obecné dobro bylo dosaženo.

Snaha Karlova posílit královskou moc v zemi vystupuje zcela zřetelně v jeho projektu zákoníku pro české země, "Codex Majestatis

nostrae felici nomine", pro který se vžilo jméno "Majestas Carolina" obsahuje zřetelné snahy posílit centrální moc. Snad proto ho někteří autoři považovali dokonce za důkaz náběhů Karlových k absolutismu.

Jistě nebyl takovým pokusem. Pro panovnický absolutismus nebyly v době Karlově zdaleka vytvořeny společenské i třídní předpoklady. Karel však jeho vydáním chtěl vyřešit jedním rázem řadu otázek, které pokládal v daném okamžiku za stěžejní. Je jistě významné, že za důležitý nástroj upevnění své moci považoval právo. I tady je jistě možno vystopovat vlivy učených právníků, kteří obklopovali tehdejší panovnické dvory a kteří z norem císařského Říma vybírali a explostovali pro potřeby panovníků zejména ty, které dokazovaly jejich nárok na silnou a nedělenou moc.

Karel pokládal jako reálný politik za základnu královské moci opět v duchu Tomáše Akvinského "corporalium bonorum sufficientia" - dostatek tělesných statků. Nebyl to jistě jen duchovní vliv církevní literatury, ale zejména reálná životní zkušenost, která ho učila nutnosti zajistit královský majetek. Právě proto se jeho zákoník zabývá velmi intenzívně tím, jak zajistit, aby králové čeští nesměli "odlučovati od koruny České měst a hraduóv dole psaných". Snaha vytvořit zásadně nezcizitelný základ královského majetku vedle majetku, který bylo možno zastavit v největší nouzi a majetku zcela volného, je jistě reminiscencí na dobu Janovu a na Karlovy počátky vlády v českých zemích. Proto byla tato povinnost zahrnuta mezi ty, na něž měl nově nastoupivší král před korunovací přísahat, dotýkaje se přitom oběma rukama evangelia. Jak velký význam mělo toto opatření,ukazuje i povinnost zemského písaře připomenout každoročně při prvním zasedání sněmu tuto povinnost.

Za stejně vážnou povinnost královu považoval Karel i péči o celistvost království. I na ni měl král vždy přisahat a útok na celistvost království byl pokládán za "crimen laesae maiestatis". Pro pachatele takového činu byl určen trest smrti. Proti pachateli mohli vystoupit i jeho poddaní, mohli vnikat do jeho statků, pálit a ničit jeho majetek a napadnout ho i na životě.Je to sankce velmi těžká a ve feudálním právu i neobvyklá.

Posílení královské moci sledovalo i právo panovníkovo jmenovat krajské poprávce a konšely, i právo panovníka jmenovat královské purkrabí jen na určitý čas. Také snaha odstranit "radu panskou" při obsazování úřadů byla něčím do té doby neobvyklým.Zde probleskuje ještě i snaha panovníka ovládnout aparátem expeditivním, schopným náročné práce a tím i nevázaným starými rodovými nároky šlechty. Tato snaha však nemá reálnou naději na plné prosazení a Karel ani nepomýšlí na nahrazení starého státního aparátu úřednictvem už nového charakteru.

Jeho zákoník vyhrazuje některá místa přímo a výslovně stavu panskému a uzavírá přístup k hodnostem člověku neurozenému.Jeho snahou zůstává pouze a jen zkvalitnění práce při řešení státu.

To se týká nejen správy, ale i soudnictví. Zejména vytváří sám pro sebe výjimečně postavení podle zásady "rex a nomine judicatur", což vybočuje z dosavadních zvyklostí v českém právu. Vytvořením dvorského soudu pak hledá cestu k vyloučení souboru vážných otázek z pravomoci zemského soudu šlechty.

To vše spolu s představou o výlučnosti zákoníka a tím tedy i o likvidaci obyčejového práva a soudní praxe jen "secundum quod scriptum invenerint" (podle toho co najdou v psaném právu) bylo velkým zásahem do práv šlechty. Právě proto byl Karel donucen postojem stavů k tomu, aby svůj návrh stáhl. I způsob, jakým to učinil je charakteristický pro způsob jeho vládnutí. Dokázal ustoupit,aniž by ohrozil svou vlastní pozici, dokázal udržet ve svých rukou tu část moci,kterou pokládal za důležitou a podstatnou. Poznal sám na základě svých dlouholetých zkušeností z politického života,že nemůže riskovat střetnutí a rozkol právě na tom místě, které bylo podle jeho názoru nejdůležitější základnou celé jeho pozice.

Osud Karlova pokusu o vydání výlučného zákoníka byl typickým dokladem hranic, které měla jeho představa o státu. Hranic, na které narazil při realizaci své koncepce. Je jisté, že hledal cestu k tomu, aby český stát, který pokládal za základnu své rodové moci,byl i garantem jeho pozic a pozic jeho rodu v římské říši. Svou faktickou činností i svými zákonodárnými akty směřoval k tomu, aby pro tuto základnu vytvořil - vedle faktické obrany opřené o mocenské pozice a politické síly - i ochranu právních norem. Byl si jistě vědom toho, že právní norma bez opory státní moci nic neznamená. Byl však natolik feudálním panovníkem,aby v těchto právních aktech viděl i další vážný argument pro obhajobu svých pozic. Těch pozic, které získal za cenu velkých osobních obětí v dlouhých a úporných bojích. Vytvořil sjednocený stát České koruny. Upevnil císařskou moc v římské říši a dal jí pevný právní základ. Zajistil dvojí trůn i pro svého nástupce.

Budoucnost měla ukázat, jak pevné byly tyto pozice ve střetnutí s novými fakty, vyrůstajícími z událostí, které měly svůj počátek v době Karlově.

Slavnostní řečník, který nad jeho rakví mluvil o Karlovi IV. jako o otci vlasti, nepoužil těchto slov "pater patriae" jistě jen proto, že byla běžnou frází při funerálních obřadech římských císařů. Pro český stát byla cesta Karlova obdobím, v němž se vřadil mezi nejvýznamnější státy Evropy, v němž jeho dávné suverenita zazářila jako nedmyslitelná skutečnost středoevropské a evropské politiky.

RECENZE

Jaroslav Chovanec, Československá socialistická federácia, Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1978, 288 s.

Významné historické jubileá dávajú čo najširší priestor pre ich hodnotenie, sú dôvodom na analyzovanie vývoja, ktorým spoločnosť a štát prešli. Desiate výročie vzniku československej socialistickej federácie sa stalo predmetom odôvodnenej a patričnej pozornosti celej československej verejnosti, predovšetkým štátovedy a historiografie. Tomuto cieľu sa venuje aj autor recenzovanej práce, ktorá vyšla ako druhé prepracované a podstatne rozšírené vydanie. Štátovedecké a politicko-ideové marxisticko-leninské spracovanie tejto problematiky je cenným prínosom pre pochopenie najnovších období československej štátnosti, ale hlavne v súčasnosti fungujúcej československej federácie.

Z hľadiska obsahového, štrukturálneho i metodologického je práca okrem úvodu a záveru rozdelená na sedem v chronologickom slede nasledujúcich častí, ktoré tvoria logický celok.

Úvod k práci napísal významný pracovník z oblasti československej historiografie Vilian Plevza, riaditeľ Ústavu dejín ÚV KSS. Autor úvodu odôvodnene a objektívne uvádza, že ... "Vytvorenie československej socialistickej federácie sa však stalo predovšetkým rozhodujúcim a historicky nevyhnutným aktom takej úpravy československých vzťahov, ktorá urýchlila dynamiku dialektického procesu všestranného rozvoja a súčasne zbližovania našich národov a v republike žijúcich národností, upevnila československú socialistickú štátnosť, pomohla uvoľnit nevyčerpateľné tvorivé sily nášho ľudu a umocnila aj náš zástoj v rodine krajín socialistického spoločenstva ..." V intenciách uvedeného citátu treba vidieť prácu ako celok a postup k celku v jej jednotlivých častiach.

V prvej časti hovorí o prístupoch k národnostnej otázke a boji KSČ za jej marxisticko-leninské riešenie. V nej je urobený krátky historický rekurz na snahy Čechov a Slovákov o spolužitie v jednom štátnopolitickom celku. V tomto smere volil celkom správny postup, lebo pochopenie našej dnešnej socialistickej prítomnosti aj vo vzťahu ku

skúmanej československej federatívnej socialistickej štátnosti je nevyhnutné skúmať v kontexte historického vývoja pri aplikácii dialektickej metódy. Preto vznik Československej republiky pred 60. rokmi sa stal prvým a významným krokom našich národov za národnú slobodu. Treba zároveň zdôrazniť, že v dôsledku toho, že Československá republika sa stala buržoáznou republikou,nedovoľovala a nebola ani schopná riešiť palčivé sociálne problémy pracujúcich ako aj vzťahy Čechov a Slovákov v štátnoprávnej rovine. Ústava ČSR z r. 1920 tieto vzťahy vymedzila negatívne a po celý čas existencie buržoáznej republiky táto neuznala Slovákov ako samobytný národ.

Vznikom Komunistickej strany Československa sa začína nová etapa aj v boji za triedne a národné záujmy českého a slovenského národa a ostatných národností.Autor tu sleduje postupný kryštalizačný proces v národnostnej otázke, ktorý prebiehal v KSČ a bol zavŕšený v r. 1924 na II. zjazde KSČ, ktorý jednoznačne odmietol tézu o jednotnom československom národe. V ďalšom venuje pozornosť v súvislosti s prerokovávaním tejto otázky na V. a VI. zjazde KSČ v r. 1929 a 1931, ako aj v období boja KSČ na obranu republiky proti fašistickému nebezpečenstvu.

Pre právnu historiografiu je osobitne cenná tá časť, ktorá začína stranou 29 a končí stranou 62. Orientuje pozornosť čitateľa predovšetkým na hodnotenie Slovenského národného povstania v relácii štátoprávnych aspektov a jeho významu pre našu súčasnosť. Hlavný dôraz kladie na základné dokumenty prijaté SNR a to Vianočnú dohodu z r. 1943 a na Deklaráciu z 1. septembra 1944, v ktorej je zakotvené vyhlásenie obnovenia Československej republiky, ktoré bolo organicky späté s deklarovaním princípu riešenia vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov na zásade rovný s rovným. Pričom SNR definitívne štátoprávne riešenie ČSR a postavenie Slovenska v nej ponechávala na povojnové obdobie. V tejto časti poukázal aj na politické zámery a postoje československej londýnskej buržoáznej vlády a prezidenta E. Beneša, ktorý mal k tejto problematike negatívny postoj a zotrvával na fikcii jednotného československého národa, teda na stanovisku reakčnej ideológii čechoslovakizmu.

Diametrálne odlišné stanovisko ale i ciele si postavilo moskovské vedenie KSČ, ktoré v plnom rozsahu akceptovalo v národnostnej otázke zásadu rovnoprávnosti českého a slovenského národa a zároveň uznávalo jeho politickú reprezentantku - Slovenskú národnú radu. Preto autor správne konštatuje, že predstavy slovenských komunistov o riešení štátoprávnych vzťahov Čechov a Slovákov nemožno chápať izolovane od predstáv moskovského vedenia KSČ. Z tohoto aspektu treba aj skúmať vyústenie názorov na rišenie štátoprávnych vzťahov na princípe fede-

rácie tak, ako ich formulovala SNR vo svojom manifeste zo 4. februára 1945, prejav G. Husáka na Košickej konferencii KSS 28.februára a z 1. marca 1945 i uznesenie SNR z 2. marca 1945 v Košiciach.

Poukazuje na marcové moskovské rokovanie o vládnom programe a jeho štátoprávny význam, prechádza cez tri pražské dohody a obdobie národnej a demokratickej revolúcie a jej prerastanie v socialistickú, keď otázku boja o moc vyriešil Víťazný február 1948.

Ústava 9. mája 1948 zakotvila základné postuláty samobytnosti slovenského národa,ale súčasne zakotvila asymetrický model štátoprávneho usporiadania. Po prijatí ďalších zákonov a dokumentov, ktoré sa dotýkali národnostnej problematiky, bola to opäť KSČ a KSS a Slovenská národná rada, z ktorých iniciatívy bol prijatý ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii z októbra 1968, ktorý nadobudol účinnosť od 1. januára 1969. Komunistická strana Československa pri premene nášho unitárneho socialistického viacnárodného štátu na štát federatívny uplatnila všeobecné skúsenosti z fungovania mechanizmu socialistickej federácie predovšetkým sovietskej. Autor na strane 52 konštatuje: "Ústavný zákon o československej federácii konštituoval vznik československej socialistickej federácie,prostredníctvom ktorej český a slovenský národ realizoval právo na sebaurčenie aj v inštitucionálnej forme, to znamená formou národnej štátnosti, ktorú reprezentujú Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. Tieto sa súčasne spojili do vyššieho štátneho federatívneho celku - do ČSSR."

Svoje vývody v tejto časti oprel o stanovisko správy XV. zjazdu KSČ, kde sa okrem iného hovorí: "Pri rešpektovaní federatívneho usporiadania nášho štátu budeme pokračovať v budovaní národného hospodárstva ako spoločného celku. Budeme upevňovať jednotu našich národov a národností, prehlbovať vedomie československej štátnosti a tým upevňovať silu Československej socialistickej republiky ..."

Druhá časť sa zaoberá ideovopolitickými a ústavnými zásadami československej socialiatickej federácie ČSSR,kde poukazuje predovšetkým na učenie V.I. Lenina a jeho teoretické návody,ale i praktickú realizáciu národnostnej problematiky. V praktickej podobe ide predovšetkým o odkaz riešenia národnostnej otázky na marxisticko-leninských princípoch vo všenárodnom socialistickom štáte s poukazom na sovietsky ústavný vývoj, ako bol završený ostatnou ústavou ZSSR r. 1977.

V tretej časti autor zdôvodňuje vedúcu úlohu KSČ v československej socialistickej federácii - ČSSR. Ústavné zakotvenie vedúcej úlohy KSČ je výrazom socialistickej triednej podstaty nášho štátu a zároveň rozvoja socialistickej demokracie.Vytvára ústavnoprávny základ celého politického systému a vyjadruje objektívnu skutočnosť, že KSČ je roz-

hodujúcim a určujúcim faktorom existencie nášho socialistického štátu. Svojou politikou a programom vyjadruje a uplatňuje historické poslanie robotníckej triedy ako najprogresívnejšej a najpočetnejšej triedy našej spoločnosti. Komunistická strana Československa svoju vedúcu úlohu uplatňovala a uplatňuje i v riešení národnostnej otázky v Československej republike, kde v plnej miere rešpektuje a uplatňuje marxisticko-leninské princípy.

Štvrtá časť je venovaná postaveniu Národného frontu v politickom systéme československej socialistickej federácie - ČSSR. V stručnosti je poukázané na vývoj i rozdiely v Národnom fronte na Slovensku a Čechách hlavne do r. 1948 a po februárovom víťazstve pracujúceho ľudu sa stal inštitucionálnou platformou a základňou triednej jednoty Čechov a Slovákov a národností žijúcich v ČSSR.

Piata časť je venovaná sústave najvyšších štátnych orgánov československej socialistickej federácie - ČSSR, tak ako sú zakotvené v ústavnom zákone č. 143/1968 Zb. o československej federácii v znení ústavného zákona 125/1970 Zb. Sú to tieto orgány: Federálne zhromaždenie, prezident ČSSR,vláda Československej socialistickej republiky, federálne ministerstvá a iné orgány federálnej štátnej správy, Ústavný súd Československej socialistickej republiky, Rada obrany štátu, Najvyšší súd Československej socialistickej republiky a Generálna prokuratúra Československej socialistickej republiky. Myslíme si, že pri uvádzaní týchto orgánov resp. ich rozbore bolo potrebné rozviesť, prečo nebol konštituovaný Ústavný súd, lebo konštatovanie, že nebol vytvorený, je nedostačujúce.

V šiestej časti sa zaoberá sústavou najvyšších štátnych orgánov Českej a Slovenskej socialistickej republiky.

Záverečnú siedmu časť venuje postaveniu národností v československej socialistickej federácii - ČSSR. Poukazuje na nedostatočné ústavoprávne riešenie tohoto problému až do prijatia ústavy z r. 1960 a na zakotvenie tejto otázky v čl. 20 ods. 1 a 2 Ústavy ČSSR z r. 1960 ako bola ďalej riešená ústavným zákonom č. 144/1968 Zb. o postavení národností v ČSSR, postavila do novej právnej kvality aj postavenie národností v ČSSR.

Recenzovaná práca je dôstojným príspevkom k 10. jubileu existencie československej socialistickej federácie. O jej dôležitosti svedčí aj tá skutočnosť, že vyšla v českom, maďarskom, francúzskom i anglickom jazyku. Svojím obsahovým zameraním ide o prácu, ktorá je určená predovšetkým pre pracovníkov štátovedeckej oblasti, ale môže ju využívať aj všeobecná historiografia a učitelia dejepisu a v konečnom dôsledku najširšia čitateľská obec.

Florián Sivák

Pavel Mates, Právní problémy zespolečenštění průmyslu v Československu 1945-1947, str. 149, vyd. Universita J. E. Purkyně v Brne ako spisy Právnickej fakulty, zväzok 26

V edícii Spisov Právnickej fakulty Univerzity J.E. Purkyně vyšla knižne kandidátska dizertačná práca JUDr. Pavla Matesa na tému "Právní problémy zespolečenštění průmyslu v Československu 1945-1947".

Spracovaná problematika zahrňuje v sebe širší záber v pohľade na veľmi dôležitý moment v histórii našej republiky. Víťazný boj Komunistickej strany Československa v povojnovom období sa nutne musel odraziť i vo sfére zásahov na majetkovú podstatu ideologických odporcov - buržoázie. Autor, aby mohol poukázať a zdôrazniť zložité vývinové fázy zospoločenšťovania priemyslu v Československu a boj za prijatie právnych noriem, potvrdzujúcich túto skutočnosť, rozčlenil svoju prácu do šiestich na seba naväzujúcich kapitol.

V I. kapitole - K vývoju československého hospodárstva v rokoch 1918-1945, rozdelenej na dve časti sa zaoberá autor niektorými aspektami ekonomiky predmníchovskej ČSR, germanizáciou a prehlbovaním koncentrácie priemyslu v období okupácie a druhej svetovej vojny. Bola to najmä otázka realizácie proklamovaných hesiel sociálnej demokracie a poštátnení priemyslu v priebehu rokov 1918, 1919 a 1920, ktorá vyústila v konečnej fáze v skutočnosť, že v priebehu trvania predmníchovskej republiky štát prostredníctvom svojich podnikov len posilnil súkromnokapitalistický charakter podnikania. Autor nesprávne formuloval vo svojej práci (str. 19) túto skutočnosť. Buržoázno-demokratický štát nemal záujem robiť čo len najmenšie kroky proti súkromnokapitalistickému podnikaniu, čo by ohrozilo jeho vlastnú podstatu.

Likvidácia samostatného Československa sa odrazila i v priemyselnej výrobe. Autor veľmi správne poukazuje na postupnú a silnú germanizáciu priemyselných podnikov s výsledkom, že germanizačné opatrenie v zásade nezmenili imperialistický charakter ekonomiky, naopak ešte viac ho prehĺbili a zdôraznili. Tento moment mal ale za následok vytvorenie predpokladov pre zásady vo sfére zospoločenšťovania po oslobodení, pretože mohlo byť v rade prípadov realizované pod heslom národnej revolúcie. Výsledkom bola nielen likvidácia nepriateľského vplyvu, ale i oslabenie buržoázie ako triedy.

Zospoločenštěním priemyslu v programoch odboja a prvej vlády národného frontu sa P. Mates zaoberal v kapitole II. Autor upozornil, že KSČ zásadne neopustila svoj program z predchádzajúcich rokov a zospoločenštenie výroby pokladala i naďalej za jeden z rozhodujúcich cieľov svojho boja, i keď zahraničné centrum strany nekládlo túto požiadavku na prvé miesto svojho záujmu po oslobodení. Ako na dôležitý

moment treba upozorniť na to, že v nekomunistickom odboji bolo možné pozorovať výrazné zmeny oproti názorom jeho predstaviteľov z obdobia predmnichovskej republiky. Autor zdôraznil, že nemožno presne určiť do akej miery chceli skutočne v nových pomeroch svoje programové postoje realizovať, a hoci v čase okupácie sa buržoázni politikovia často vyslovovali o potrebách zmien spoločensko-ekonomických vzťahov, konkrétne činy v rokoch 1945-1947 svedčia o opaku. Veľmi dôležitým momentom pre racionalizáciu priemyslu bola jeho vysoká koncentrácia počas vojny, s tým spôsobené sproletarizovanie drobných a stredných podnikateľov a taktiež veľké narušenie československého národného hospodárstva. Autor správne podčiarkol, že v súvislosti s jeho obnovou, ktorá bola od počiatku riadená centrálne, vystúpil spoločenský charakter výroby do popredia zvlášť zreteľne. To bol ďalší výrazný impulz pre vytýčenie požiadavky právneho zakotvenia nacionalizácie priemyslu.

V tretej kapitole sa P. Mates zaoberá národnou správou priemyselných podnikov. Autor chronologicky zostavil právne normy, ktoré sa týkali uvalenia národnej správy na jednotlivé podniky a poukázal na to, že národnú správu zriaďovali orgány, ktoré vznikli v priebehu národnej a demokratickej revolúcie. Taktiež poukázal na mimoriadny význam, ktorý bol prikladaný národným správam a tomu, že koncom augusta 1945 fungovali už v 9045 priemyselných podnikoch. Radikálny obrat v ponímaní vlastníctva zásadne odlíšil národnú správu od všetkých sekvestračných opatrení, ktoré existovali v období predmnichovskej republiky a za okupácie.

Dôležitým momentom pri zospoločenšťovaní priemyslu v Československu zohrala aj konfiškácia v priemyselnej výrobe. Autor sa týmto problémom zaoberá v hlave štvrtej, a to právnymi otázkami konfiškácie. Poukázal na vývojové fázy v otázke konfiškácie a zdôraznil, že táto otázka bola predmetom prudkých politických bojov. Celým problémom sa musel zaoberať ešte Budovateľský program, ktorý sa snažil opätovne presadiť líniu presadzovanú komunistami. Veľké a významné podniky pričleniť k znárodnenému sektoru, ostatný majetok jednotlivým uchádzačom. Dohoda vo veci konfiškácií, ktorá bola uzatvorená na pôde Národného frontu v marci 1947, i keď bola kompromisná, priniesla prospech predovšetkým ľavicovým silám. Odstránila problém, ktorý bol prekážkou pre ďalší vývoj, pričom boj o konfiškáty ukázal masám, ktorá z politických strán stála za ich požiadavkami.

Právnou problematikou znárodnenia priemyslu sa autor zaoberá v hlave piatej. Táto časť práce je najobsiahlejšia a okrem rozboru právnych noriem týkajúcich sa znárodňovania priemyslu obsahuje i cha-

rakteristiky jednotlivých štátnych orgánov, ktoré sa na vzniku znárodňovacích právnych noriem podieľali.

V záverečnej, šiestej kapitole, sa autor zaoberá významom zospoločenštenia priemyslu pre rozvoj národnej a demokratickej revolúcie. Zdôraznil, že znárodnenie a zospoločenštenie priemyslu vôbec, malo význam nielen ekonomický, ale i politický a právny, a že jednotlivé momenty sa vzájomne podmieňovali a prelínali. Prvá etapa zospoločenštenia priemyslu vytvorila mimo iného i základ novej ľudovodemokratickej moci a v náväznosti na budúce udalosti boli položené základy budovania štátneho socialistického vlastníctva.

Z hľadiska politického sa tieto opatrenia radia medzi prvky, ktoré zabezpečovali prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú.

Práca Pavla Matesa obsahuje v závere knihy okrem pomerne obsiahleho poznámkového aparátu literatúru, pramene a taktiež rezumé v nemčine.

Pri hodnotení práce treba poukázať i na nedostatočné používanie archívneho materiálu, ktorý bol podľa nášho predpokladu obsiahly. Je však potrebné vyzdvihnúť tému, ktorá doteraz nebola súhrnne spracovaná a poskytuje čitateľovi názorný príklad vývojových etáp v zospoločenštovaní priemyslu, ukazuje boj o uzákonenie právnych noriem,na základe ktorých bolo zospoločenštovanie realizované, a taktiež faktický výkon práva pri poštátňovaní jednotlivých podnikov.

Katarína Zavacká

Andor Csizmadia, A szociális gondoskodás változásai Magyar-országon /Premeny sociálnej starostlivosti v Uhorsku a Maďarsku/, Budapest 1977, 328 s.

Podľa rozhodnutia vlády Maďarskej ľudovej republiky z r.1972 sa stanovil ako jedna z hlavných úloh štátneho plánu základného výskumu výskum rozvíjania verejnej správy. Do rámca tejto úlohy sa začlenil aj tento spis. Hneď sa však tu žiada podotknúť, že územne pritom nešlo len o súčasné Maďarsko, ale v historickom, vyše tisícročnom priereze aj, ba hlavne o niekdajšie Uhorsko. Meritórne, pravda, a podľa rozsahu sa podaná problematika spisu naplno rozvíja až od čias sklonku feudalizmu na konci 18. storočia. Lebo až odvtedy datuje v Uhorsku širšie rozvíjaná sociálna starostlivosť v Uhorsku založená na právnych normách a riadená štátnymi orgánmi. Lebo až odvtedy prevládol osvietenský názor, podľa ktorého tzv. "chudobinská" starostlivosť je povinnosťou štátu alebo štátneho či verejného orgánu (mesta, obce). V období, ktoré tomu predchádzalo, sa vyskytli nábehy na to vo forme charitatívnych podujatí zo stránky cirkvi, resp. náboženských organizácií. Na tieto podujatia nadväzovala účasť mestských orgánov prostredníctvom cechov, ktoré taktiež vznikli z nábožensko-sociálnych pohnútok. Napokon sa zriaďovali v mestách osobitné sociálne ustanovizne, najmä nemocnice, lebo práve v mestách sa hromadili sociálne postihnuté osoby, o ktoré sa bolo treba postarať vo verejnom záujme.

No až v období osvietenského absolutizmu sa uplatňovala požiadavka uskutočňovať v záujme "verejného blaha" opatrenia na ochranu obyvateľstva, čo sa chápalo ako povinnosť štátu. Východiskom k tomuto stavu boli v Uhorsku opatrenia vykonané už v období feudálneho absolutizmu. Tak už miestodržiteľská rada zriadená na začiatku 18. storočia získala právomoc nielen v priadkových veciach týkajúcich sa tzv. chudobinskej starostlivosti, ale mala aj právomoc a dozor nad dobročinnou a charitatívnou činnosťou cirkevných ustanovizní katolických, protestantských a pravoslávnych. Právne opatrenia štátu však sa pritom obmedzovali hlavne na žobravé a túlavé osoby. Sledovala sa prevencia porušovania verejného poriadku hroziaceho od takýchto osôb. V podobnom duchu vyznievalo aj nariadenie miestodržiteľskej rady z tereziánskej doby, totiž z r. 1775. Obsahovalo veľmi podrobné predpisy, ktorými sa normovali spôsoby, ako mali najmä cirkevné charitatívne ustanovizne vykonávať chudobinskú starostlivosť. To sa malo týkať aj starostlivosti o siroty. Ale ustanovenie tohto nariadenia sa uskutočnili len čiastočne. Preto za vlády Jozefa II. vyšlo nové nariadenie miestodržiteľskej rady. Malo taktiež charakter poriadkového predpisu a týkalo sa žobravých osôb.

Keď potom Jozef II. pred smrťou odvolal všetky patenty, čo bol

vydal, postihlo to aj jeho chudobinské nariadenia, ktoré sa ostatne ani neuskutočňovali. Tak sa chudobinská otázka v Uhorsku odsunula na bočnú koľaj. To ale neplatí o Sedmohradsku,ktoré v tom čase malo osobitné štátoprávne postavenie. Tamojšie gubernium dalo r. 1810 vypracovať nariadenie, ktoré po prieťahoch vyšlo až v r. 1816 a nadviazalo na vyššie spomenuté tereziánske nariadenie z r. 1775. Podľa toho sa chudobinská starostlivosť upravovala nielen v mestách, ale aj na dedinách. Počas hladu r. 1817 sa pod vedením vládneho komisára okrem toho uskutočnila osobitná pomocná akcia.

V tzv. reformnom období, tj. v dvoch desaťročiach pred r. 1848, síce vyšlo množstvo nariadení o chudobinskej starostlivosti. Ale ich uskutočňovanie zaostávalo. Pritom najmä v mestách bola naliehavá potreba účinných opatrení, ale správa miest prenechávala chudobinskú starostlivosť najčastejšie na dobročinné, najmä cirkevné ustanovizne. Zo súkromnej iniciatívy súčasne vznikali podľa anglického vzoru (working house) tzv. pracovné domy pre nezamestnaných a pre osoby so zníženou pracovnou schopnosťou. Udržovali ich dobročinné spolky. V Kluži pôsobil taký dom v rokoch 1831-1850. V Košiciach vznikol r. 1836, v Bratislave r. 1844 a v Pešti r. 1846, kde ho vzali do nájmu dvaja kapitalisti. Zväčša v nich vyrábali textilný tovar.

Keď nastúpil buržoázny spoločenský poriadok, chudobinská starostlivosť sa nedostala hneď na program zákonodárnych opatrení. Preto naďalej ostala vecou výkonnej moci. Rozsiahle opatrenia uskutočnené v rakúskej časti habsburgovskej monarchie sa na Uhorsko nerozšírili Až po vyrovnaní s Rakúskom sa chudobinská starostlivosť jednoznačne vyhlasovala za úlohu štátu a v rámci toho za úlohu obcí. To sa však chápalo ako výpomocná úprava pre prípad, keď sa o chudobného nepostará príbuzenstvo alebo iný spoločenský útvar. Ak by aj obec nebola stačila, stala sa taká starostlivosť úlohou municípia (župy, mesta), resp. ústrednej štátnej moci. Táto úprava sa zákonne zakotvila v zák. článku XVIII: 1871 o obciach. Tam sa hlavne normoval dozor nad dobročinnými spolkami a ustanovizňami. V ďalšom zákone o obciach (zák. čl. XXII: 1886) sa na tom v podstate nič nezmenilo. Až podľa zák. čl. XXI: 1898 sa zriadila tzv. krajinská (štátna) základina na ošetrovanie chorých, z ktorej sa mali hradiť z polovice náklady na nemocničné liečenie chudobných osôb. Zvyšok nákladov znášala obec, do ktorej bola postihnutá osoba príslušná.

Rozmach priemyslu a robotníckeho hnutia v Uhorsku potom viedol k tomu, že sa vynorila naliehavá potreba poistenia na prípad choroby, invalidity a na starobu. Preto vyšiel zák. čl. XIV: 1891 o povinnom poistení v priemysle. Na to nadväzovali ďalšie sociálno politické opatrenia, ktoré vyústili do nového zákona o robotníckom poistení

(zák. čl. XIX: 1907). Ním sa teoreticky zahrnuli do poistenia aj obchodní zamestnanci okrem priemyselných robotníkov, ale to sa uskutočnilo až r. 1928. Poistenie poľnohospodárskych robotníkov a čeľade sa normovalo osobitne.

Tu si autor položil otázku, ktorou sa prejavil ako obozvlášť dôsledne zmýšľajúci právny historik. Zdôraznil totiž, že sa žiada skúmať, v akej miere sa uskutočňovali v praxi zákonné opatrenia, ktorými buržoázna trieda upravovala problémy sociálneho zákonodarstva. Pretože archívne materiály k tomu zanikli, rekonštruoval autor skúmanú problematiku podľa štatistických publikácií zo začiatku 20. storočia. Z nich sa mu podarilo vyvodiť náklady na chudobinskú starostlivosť v dedinských a mestských obciach.

V období Maďarskej republiky rád sa rozvinula rozsiahla sociálna právotvorba na celkom nových základoch. Ústavným uzákonením práva na prácu sa mzda stala výlučným zákonitým zdrojom príjmov. Stanovili sa meradlá na určenie výšky mzdy a nadväzujúc na to sa určili normy o starostlivosti o osoby, ktoré neboli schopné prácou si zabezpečovať príjmy. Na to sa zriadili ustanovizne, ktoré však pádom republiky rád zanikli.

Po rozpadnutí Uhorska r. 1918 vzniklo v Maďarsku Ministerstvo pre blaho ľudu. Povinnosť poskytovať podporu chudobným sa preniesla z domovskej obce na bydlisko. V praxi sa však vyskytli nové komplikácie Najmä bolo treba zohľadňovať pomery nezamestnaných a prizerať na životné minimum osôb, ktoré síce poberali nejakú podporu, ale tá nedosahovala toto minimum. Ďalšie ťažkosti vznikli z toho, že likvidácia verejných podpôr sa zverila na obce, resp. mestá, čo spôsobovalo veľké náklady. Vtedy sa okolo r. 1930 rozvinula na popud cirkevných kruhov v meste Eger (Jáger) dobročinná akcia. Vykonávali ju dobrovoľníci, za účasti správy mesta. Podľa miesta vzniku sa akcia nazývala "egri norma" (jágerská norma) a podľa jej obdoby Ministerstvo vnútra zaviedlo vo všetkých mestách a vo väčších obciach tzv. "maďarskú normu". No aj táto akcia sa rozbiehala veľmi nerovnomerne.

Súčasne sa uskutočňovali nárazové "akcie proti biede", najmä v období druhej svetovej vojny. Vyústili napokon r. 1940 do vzniku "Základiny (fondu) na ochranu ľudu a rodín." V praxi však aj to bolo len východisko z núdze. Keď nasledovalo dočasné obsadenie Sedmohradska, zaviedli aj tam vyššie spomínanú "maďarskú normu".

Osobitná pozornosť sa v tomto spise venuje chudobinskej starostlivosti v meste Budapešti. Začala dobročinnými spolkami na prelome 18. a 19. storočia, ktoré v 19. storočím nadobudli charakter odvetvia verejnej správy, čo spadala do kompetencie mestskej rady. Na sklonku 19. storočia sa starostlivosť rozšírila aj na nezamestnaných, po r.

1914 na rodinných príslušníkov vojakov na fronte. Silno sa uplatnila spolupráca dobročinných spolkov s úradnými orgánmi. Tieto orgány napokon prevzali aj starostlivosť o osoby so zníženou pracovnou schopnosťou.

Tým sa končí prvá časť spisu,v ktorej sa sledoval historický vývin administratívy chudobinskej starostlivosti. V druhej časti nasleduje rozbor foriem sociálnej administratívy, ktoré autor charakterizoval ako "produktívne pokusy", a ktoré časove zapadali do obdobia po r. 1918. Skúmal okrem právno dogmatickej stránky aj sociologické zretele a hlavne aplikáciu skúmanej právotvorby. Aj v tom sa prejavil ako právny historik na vysokej úrovni.

Sledoval novú sociálnu politiku hlásanú pod heslom "sociálneho štátu." Jej výsledkom bolo v období medzi dvomi svetovými vojnami spoločenské poisťovníctvo a rodinná mzda vo forme rodinného prídavku zavedeného ostatne už r. 1912 a detského prídavku zavedeného r. 1937. Namiesto niekdajšieho charitatívneho charakteru štátnej podpory sa dostala do popredia ochrana národa a rodín. To súviselo s celkovým bojom proti biede, čo vo všeobecnosti postihla Maďarsko v priebehu dvoch desaťročí po prvej svetovej vojne. Preto sa zriaďovali administratívne ustanovizne právnymi predpismi na podporu verejného blaha. Napokon začali posôbiť osobitní administratívni funkcionári od r.1938 už nie ako orgány na zmiernenie biedy, ale ako sociálni pracovníci. Od r. 1939 sa organizovali doškoľovacie sociálne náukobehy. V niektorých župách však sa vyskytli sociálne podujatia na družstevnom základe.

Podrobne sa rozoberá vznik a formovanie zákona o tzv. Základine (fonde) na ochranu ľudu a rodiny z r. 1940. K tomu vyšlo vykonávacie vládne nariadenie, ktorým sa normovali výkonné administratívne orgány a ich činnosť. Jednotlivé rezortné ministerstvá ešte vydali ďalšie vykonávacie nariadenia. S tým sa spájala aj činnosť dobrovoľných spoločenských pracovníkov a ich organizácií.Napokon ony preberali hlavnú činnosť a štátne orgány sa obmedzovali na dozor. Vcelku išlo pritom o sociálnu starostlivosť, ktorej účelom bolo zasiahnuť vždy podľa potreby v záujme zlepšenia sociálnej úrovne postihnutých osôb, resp. spoločenských skupín. Okrem toho sa zakladali družstevné organizácie pre verejné blaho, usporiadali sa akcie na ochranu rodín a rozmach sociálnych služieb.

Na podklade veľmi rozsiahlych archívnych materiálov podal takto autor zovrubný popis prípravy, legislatívneho formovania a konečného vzniku skúmaných normatívnych opatrení. Celý tento právotvorný proces hodnotil v širokých spoločenských, ekonomických a politických súvislostiach. Táto príkladná právnohistorická metóda je ostatne príznačná

pre všetky autorove publikácie. Jej význam je okrem vysokej metodickej právnohistorickej hodnote v tom, že dokumentárne zachytáva pre budúce generácie dokladový materiál o spoločenských procesoch v oblasti dejín štátu a práva. V ucelenej forme sústreďuje ináč neprehľadné množstvo údajov o skúmanej problematike. Robí to sčasti aj ako súčasník, ktorý je na to ako špeciálny znateľ dejín administratívy obzvlášť kvalifikovaný a vie zvládnuť materiály, ktoré by po dlhšom časovom odstupe už aj fyzicky boli ťažko prístupné (pre čiastočnú škartáciu alebo aj zánik prameňov). Keď autor pri svojom výskume zohľadňoval aj neuskutočnené návrhy alebo pokusy, urobil tak právom, lebo tým prispel k zvýrazneniu tendencií a spoločenských síl, ktoré svojho času ovládali právotvorné procesy. Všetky uvedené kladné črty zaraďujú toto recenzované dielo medzi základné syntetické právnohistorické monografie z dejín štátu a práva v Uhorsku, resp. Maďarsku.

Jozef Karpat

T. Mihály Révész, A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után /Niektoré otázky tlačovej politiky v Uhorsku po vyrovnaní/, Budapest 1977, 119 s.

Účel tohto spisu je vyplniť medzeru v historiografii Uhorska pro oblasť dejín tlače, a to zo stránky právnohistorickej. Doteraz sa tieto dejiny skúmali len do období rokov 1848-tych. Preto si autor predsavzal pokračovať v tom pre obdobie rakúsko-uhorského vyrovnania. To bolo obdobie rozmachu buržoázneho, resp. kapitalistického spoločenského poriadku a v historiografii sa kvalifikuje ako obdobie tzv. dualizmu. Politika vtedajšej vládnucej triedy podľa autora nebola nijako vedecky podložená, ale podliehala triednym záujmom, ktoré sa uplatňovali alebo pudove, alebo vyvierali z poznania. To platilo aj o požiadavke tlačovej slobody, ktorej pojem chápe autor ako historickú kategóriu. Hoci sa tlačová sloboda vyhlasovala za nescudziteľné právo občana, predsa sa v buržoáznom období nikde na svete neuskutočnila v úplnosti. Lebo vládnuca trieda zapojila tlač do služieb zabezpečenia svojej nadvlády.

V Uhorsku sa vynorila idea slobody tlače koncom 18.storočia v kruhoch tzv. jakobínov. Pritom išlo hlavne o boj proti prechmatom cenzúry. Ale k prácam na osnove tlačového zákona sa prikročilo až v revolučnom období okolo r. 1848. Jeho vedúcim ustanovením bolo zrušenie cenzúry. Hoci obsahoval mnohé trestné ustanovenia o tlačových deliktoch namierených proti vtedajšiemu spoločenskému zriadeniu, predsa sa tieto ustanovenia nikdy neaplikovali a tak štátny aparát nehatil slobodný pohyb tlače.

V období absolutizmu po r. 1848 nastal útlm buržoáznej ústavnosti a aj po páde absolutizmu prebiehala v 2. polovici 19. storočia buržoázna premena antidemokraticky. Do tejto tendencie zapadlo aj rakúsko-uhorské vyrovnanie. Preto vedla prvkov buržoázneho parlamentarizmu sa uplatňovali aj absolutistické tendencie a napriek liberálnemu zovňajšku štátneho zriadenia mala prevahu výkonná moc. V tejto súvislosti sa autor stotožnil s názorom, podľa ktorého občianske slobody a národnostné práva síce boli obmedzené, ale predsa vraj existovali. V porovnaní s inými východoeurópskymi krajinami aj umožňovali širší rozmach robotníckemu hnutiu a nemaďarským národnostiam. Tak sa autor snažil ospravedlňovať politiku vtedajšej vládnucej triedy voči nemaďarským národnostiam Uhorska tým, že zmenšoval závažnost jej přechmatov proti týmto národnostiam. Táto snaha sa opätovne prejavuje v súčasnej maďarskej historiografii, keď ide o národnostnu otázku v Uhorsku (Kemény, Csizmadia). Pravda,tým sa účinne nepodvracia existencia uvedených prechmatov, len sa pri ich morálnom hodnotení prejavuje snaha umenšovať intenzitu týchto prechmatov.

O stave tlače po vyrovnaní podal autor len stručný prehľad, pokiaľ to připúšta právnohistorická problematika spisu. Poukázal najmä na to, že noviny vychádzali v malom počte exemplárov, aj tie sprvu prevažne v nemčine. Pritom napriek stranníckym rozporom vcelku všetka tlač podporovala buržoázny spoločenský poriadok. Aj uvedené rozpory vyústovali napokon do snahy vládnúcich skupín vyvážiť tlač tých skupín, ktoré boli dočasne vylúčené z politickej moci. Do služieb tejto snahy zapojili okrem iných aj tvorbu tlačového práva a protekcionistickú politiku.

V zornom uhle tohto stavu analyzoval autor najskôr tvorbu tlačového práva ako nástroja tlačovej politiky. Prvým krokom v tomto smere bolo,že sa po vyrovnaní obnovila platnosť tlačového zákona z r. 1848. Ale v komorách snemovne sa vynorili rozpory vo veci ustanovení tohto zákona o stíhaní tlačových deliktov. Kompetencia na to sa priznávala porotám, ale tie zriadili len pri súdnych tabuliach, ktorých bolo v celej krajine päť. Pre činnosť týchto porôt vydali spoločné nariadenie ministerstvo vnútra a ministerstvo spravodlivosti o tzv. "vykonaní" tlačového zákona. V ňom sa s dôrazom ukladalo miestnym administratívnym orgánom, aby predkladali aspoň dvarazy mesačne výkazy o úplne alebo čiastočne politickej tlači vo svojom územnom obvode. Okrem toho vydal minister spravodlivosti osobitné nariadenie o porotách zriadených v týchto slobodných kráľovských mestách: Pešť, Budín Kőszeg, Trnava, Debrecín a Prešov. Nadväzovalo na úpravu porôt z r. 1848, ale vcelku bolo reakčnejšie. No autor predsa považuje za kladnú črtu to, že zoznam porotcov sa zostavoval nie z predstaviteľov municípií,ale zo zástupcov prevažne buržoáznych vrstiev uvedených piatich miest. Súhrne však podľa autora tak tlačový zákon, ako aj nariadenie z r. 1867 o porotách umožňovalo zabezpečovať buržoáznu tlačovú slobodu, aj napriek občasným tvrdým zásahom výkonnej moci. V prvom desaťročí po vyrovnaní si tak vláda v tlačových veciach nevydobyla hegemóniu, a to nielen pre autonómnu voľnosť porôt, ale aj pre nedomyslenosť tvorby tlačového práva. Prejavilo sa to na jednotlivých ďalších právnych opatreniach.

Preto vyšli viaceré nariadenia, ktorými sa doplňovali a vysvetľovali ustanovenia nariadenia o porotách. To bolo príznakom slabín tohto nariadenia. Okrem iných sa pritom zosilnila pozícia vyšetrujúceho sudcu a upravila sa spolučinnosť verejného žalobcu, urýchlilo sa konanie v tlačových veciach. Predsa sa však najmä zo stránky vládnych kruhov pociťovali nedostatky a medzery tlačového práva a vynorila sa požiadavka sprísniť toto právo jeho novelizáciou, resp. kodifikáciou. Ale z toho zišlo, čo autor pripisuje tomu, že vláda aj snem boli zaneprázdnení najmä právotvorbou v oblasti verejnej správy. Keď preto

na tvorbu nového tlačového zákona nedošiel rad, rozhodla sa vláda sprísniť aplikáciu tlačového práva a hlavne urýchliť stíhanie tlačových deliktov. To sa javilo vláde ako potrebné nielen pre spomínaný nedostatok tvorby nového tlačového práva, ale aj pre protekcionistickú prax štátnych orgánov. Analýze tejto praxe preto venoval autor druhú plovicu svojho spisu.

Vedúcim cieľom vtedajšej tlačovej politiky vlády bol boj proti tým novinám, ktoré vydávali spoločenské skupiny odporcov vyrovnania. Hlavným prostriedkom tohto boja boli protekcionistické metódy.V tejto súvislosti poukázal autor aj na požiadavky vláde oddaných vydávateľov slovenských časopisov "Krajan" a "Priateľ ľudu". Domáhali sa od vlády finančnej podpory, ale nenatrafili na dôsledné a dostatočné porozumenie. Lebo vláda postupovala obozretne, aby sa nevystavila kritike. Až keď ministerský predseda povolil značné finančné prostriedky na podporu oficióznej chorvátskej tlače, vystúpili s požiadavkou o podporu zakladatelia rumunských a slovanských novín. Potom sa naplno rozprúdila protekcionistická politika vlády.

Na tlačovom odbore ministerského predsedníctva považovali za hlavnú úlohu v danej súvislosti podporovať takú tlač nemaďarských národností, ktorá by účinne paralyzovala protivládnu tlač. Podpora mala pozostávať v odpustení kaucie,finančných úľavách pri poštovej doprave a propagácii tejto provládnej tlače s použitím miestnych orgánov verejnej správy. Ale predvídala sa aj priama finančná podpora. Okrem toho sa obdobne podporovala aj maďarská vláde oddaná tlač, a to pre boj proti opozičným odporcom vyrovnania. Preto podľa vzoru tejto opozičnej tlače sa posielali väčšiemu počtu jednotlivcov v krajine výtlačky vládnych novín zadarmo. Ale tento spôsob šírenia tlače narážal na ťažkosti pri úhrade z úradných prostriedkov, lebo bol vystavený kritike opozície. Preto sa robil nátlak na vidiecke administratívne orgány, aby presvedčovali vydávateľov vidieckej tlače, a to najma maďarskej, o potrebe propagovať vládnu politiku.Aj toto úsilie sa stretalo s menlivými postojmi najmä tých redaktorov, ktorí sa ohradzovali proti tomu, aby upadli do podozrenia závislosti od vlády.

Vcelku bola táto politika vlády ťažkopádna a neúspešná. Preto sa začali príslušné úradné opatrenia kontrolovať a skúmať ich účinnosť. To sa robilo po dôvernej linke a pritom sa zdôrazňovala aj dôvernosť celej tlačovej politiky vlády. Vynorila sa aj požiadavka, aby podporovaná tlač prinášala aj osvetové články a správy, okrem politického obsahu. Súčasne sa nečinne trpeli nedostatky vládnej tlače, ktorej časť napokon zanikla. Vtedy zanikol aj slovenský "Krajan", takže župani Nitrianskej a Trenčianskej stolice sa priam domáhali, aby vládne miesta zabezpečili vydávanie takej slovenskej tlače, ktorá by potie-

rala vláde nepriateľské zmýšľanie. Preto začali vychádzať slovenské noviny "Koruna", ktoré vydával univerzitný profesor Riedl.

V konečnom dôsledku ale stroskotala protekcionistická tlačová politika vlády pre nedostatok finančných prostriedkov, ktoré sa na to určili. To vysvetľuje autor tým, že neboli jasné teoretické,ani praktické otázky podpory tlače.K tomu sa družilo byrokratické vybavovanie a neschopnosť, prípadne opozičný postoj miestneho administratívneho aparátu. Preto vláda sotva stačila vyvážit masový vplyv tlače krajnej ľavice, ľavého stredu a nemaďarských národností.

Z obsahu spisu zreteľne vysvitá, že uhorská vláda po vyrovnaní s Rakúskom reprezentovala tú časť buržoázie krajiny spočenú kompromisom s feudálmi, ktorá so dohodla s rakúskou buržoáziou o vyrovnaní. V skúmanom časovom období musela čelit politickej kampani odporcov vyrovnania, ktorí patrili k nacionalistickej zložke maďarskej buržoázie. Ale rovnako, ba ešte nástojčivejšie odporovali politike vlády predstavitelia nemaďarských národností Uhorska. Aj tieto národnosti v tom čase ešte reprezentovala národne uvedomelá buržoázia. Preto sa vláda usilovala použit tlač aj proti nim, a to vydávaním a podporou provládnej tlače v rečiach týchto národností. Robotnícke hnutie sa ešte len začalo v Uhorsku rozvíjat, nebolo dostatočne organizované a preto nebadať, že by vláda bola považovala za potrebné čelit mu s použitím tlače.

Takéto zásadné závery plynú či priamo a či nepriamo z tohto spisu autora, ktorý ináč patrí k mladej generácii súčasných maďarských právnych historikov. Túto svoju publikáciu založil prevažne na archívnom materiáli. Spôsob,ako vydatne z neho čerpal a ako konštruoval svoje závery, dáva nádej, že z autora sa vypracuje rozhľadený a seriózny právnohistorický bádateľ. Tomu nasvedčuje aj to, že svoj pomerne stručný spis vystrojil vyše 210 poznámkami pod riadkom.Pripojil aj súhrny v angličtine a nemčine, aj keď výstižnosť týchto súhrnov nevyjadruje vždy priliehavo zložky obsahu spisu. No v každom prípade je tento spis veľmi hodnotným príspevkom k právnym dejinám obdobia tzv. dualizmu v Uhorsku.

Jozef Karpat

Studien aus der neueren europäischen Verwaltungsgeschichte, unter der Redaktion von Andor Csizmadia und Łeslaw Pauli. Pécs 1978, 113 s.

V nadväznosti na konferencie právnych historikov zo socialistických krajín, ktoré sa konajú každoročne od r. 1959, rozvinula sa aj spolupráca poľských a maďarských právnych historikov univerzit Kraków a Pécs. Z toho vyplynul aj tento zborník štatí z oblasti novších dejín verejnej správy v Európe.

Kazimierz B a r a n (Kraków) vypracoval štúdiu o modeli anglického "local government" v 19. storočí. V čase druhej svetovej vojny sa totiž vo verejnej správe Anglicka rozšírili prvky centralizmu. Keď sa potom zachovali aj po vojne, kvalifikovalo sa to ako porušenie tradície založenej na miestnej verejnej správe. Ale v skutočnosti sa ukazuje, že pôvodné tradičné zriadenie neumožňuje účinne usměrňovat vidiecku správu z ústredných miest. Pritom novodobý rozvoj štátnych funkcií si priam vyžaduje zásah ústredných orgánov do činnosti miestnych. Preto sa už od 19. storočia rozvíjal dozor ústrednej správy nad miestnymi vecami. Vyžiadal si to systém plánovaného hospodárstva, rozvoj verejných služieb a ohľad na bezpečnosť štátu. Napriek tomu sa uskutočňuje v Anglicku kontrola vidieckej správy doteraz len súdnou cestou, na rozdiel od pomerov na európskej pevnine. Tým ustrnula uvedená správa na úrovni 19. storočia. Tento stav idealizovali právnici európskej pevniny ako vzor slobodnej samosprávy, hoci v skutočnosti išlo len o odnož štátnej správy, ktorú vykonávali občianske orgány. Celý tento systém sa zakladal na ustanovizni tzv. "mierových sudcov", čo však časom bol anachronizmus. Lebo to nevystačovalo pri vzrastajúcich úlohách priemyselnej civilizácie. Vtedy sa vynorila forma návrhov zákonov, ktorými sa upravovali výrazne miestne záležitosti ("private bills"). Súčasne vznikali hlavne v mestách nové orgány pre potreby nového moderného života. Pravda, ich činnosť podliehala zase len súdnej kontrole, ktorú vykonávali od prvoti riadne a nie administratívne súdy.Aj úradní funkcionári podliehali len miestnym orgánom. Napriek tomu sa uskutočnila práve v 19. storočiu aj jednotná úprava niektorých úsekov verejnej správy pre celú krajinu. To sa ukazuje na príklade chudobinskej starostlivosti. Aj tento spôsob úpravy mal historické korene a bol tak predchodcom stavu, ktorý nastal v čase druhej svetovej vojny.

O dozore maďarského ministerstva vnútra nad miestnou samosprávou v období medzi dvomi svetovými vojnami napísal štúdiu Andor C s i z m a d i a (Pécs). Toto ministerstvo prevzalo r. 1932 aj úlohy zrušeného ministerstva práce a ľudového blaha, pričom malo 15 oddelení, ktorých počet sa po vstupe do vojny zvýšil na 21. Do ich právomoci

patril aj dozor nad samosprávou a sčasti aj jej riadenie. Spočívalo to v tom, že minister vnútra bol zásadne najvyššou odvolacou inštanciou v dvoj- a trojstrupňovom konaní, keď v 1. inštancii rozhodli orgány samosprávy obcí alebo municípií (tj. miest a žúp). Okrem toho sa vymedzili zákonom určité veci,v ktorých uznesenia orgánov samosprávy nadobudli platnosť až potom, keď ich potvrdil minister vnútra. To sa nazývalo administratívna tutela. Najmä sa žiadalo potvrdzovanie obecných a mestských štatútov. Pritom mohol minister vnútra požadovať zmeny v predloženom texte. Ale okrem toho bolo možné aj zrušiť uznesenia orgánov samosprávy pre nedostatok kompetencie týchto orgánov alebo pre iné porušenie zákona, ako aj vtedy, keď ho povolaní úradní funkcionári napadli z dôvodu verejného záujmu. Administratívna tutela sa týkala najmä hospodárenia samosprávy, ktorého kontrola sa pritom vykonávala v spolupráci s ministerstvom financií. Okrem toho sa postupne celé účtovníctvo samosprávy podriadilo ministrovi financií a r. 1930 vznikol pre hlavné mesto kontrolný účtovný dvor. Dôležitou zložkou samosprávy municípií bola jej funkcia sprostredkovať činnosť štátnej správy.V tejto funkcii boli jej orgány vykonávateľmi zákonov a nariadení vo svojom územnom obvode. Ale pritom bola daná možnosť námietok z dôvodu škodlivosti alebo vykonateľnosti uvedených právnych noriem. Najmä valné zhromaždenie municípia alebo výbor municípia mali možnosť podať stažnosť na Správny súd. V období medzi dvoma svetovými vojnami sa priznalo ministrovi vnútra aj právo rozpustiť výbor municípia. Samotnému municípiu však sa priznalo právo rokovať o všeobecných veciach verejného záujmu a uznesenia o tom dávať na vedomie iným municípiam, vláde a vo forme petícií aj obidvom snemovniam parlamentu.

Rozborom postavenia štátnych úradníkov pochopených ako "služobníkov štátu" podľa predpisov pruského Landrechtu z r. 1794 sa zaoberala Irena M a l i n o w s k a - K w i a t k o w s k a (Kraków). Vyšla z reformy verejnej správy, ktorá prebiehala v Prusku od začiatku 18. storočia. Jej hlavným účelom bolo vykonať centralizáciu, na vrchole ktorej bol sám kráľ. Vedľa neho pôsobili tri hlavné ústredné orgány administratívy. Služobný pomer úradníkov mal charakter verejný a vrcholil kodifikáciou "úradníckeho práva" v pruskom Landrechte z r. 1794. Predpisy tohto práva obsahuje hlavne časť uvedeného zákonníka nadpísaná názvom "služobníci štátu".To bola zásadná úprava práv a povinností úradníkov. Na to nadväzovali ďalšie právne predpisy vydané potom v 19. storočí. Už podľa prvotnej úpravy z r. 1794 sa za štátnych úradníkov považovali tak vojenskí, ako aj civilní zamestnanci. V tejto štúdii sa zamerala autorka na civilných zamestnancov. Medzi nich patrili aj obecní, súdní a iní zamestnanci útvarov podriadených

štátu. Postupne sa upravil spôsob prijímacích skúšok, forma nástupu do zamestnania, bezprávne získanie úradnej funkcie, stupne služobných kategórií a príslušné služobné tituly, zodpovednosť, zmena bydliska, ako aj prepúšťanie zo služby a prechod do výslužby.Zvláštnosťou štátnej správy v absolutistických monarchiách bola kolegiálnosť niektorých úradov. Účastníci takýchto kolégií boli solidárne zodpovední za spôsobené škody, ak len nepodali proti uzneseniu kolégia písomné votum separatum.

Leslaw P a u l i (Kraków) uviedol poznámky o organizácii dedinských obcí vo Varšavskom kniežatstve (1807-1815) a v konštitučnom kráľovstve Polsku (1815-1831). Skúmal najmä vplyv osvietenského absolutizmu, ktorý sa uplatnil po tretej deľbe Poľska hlavne v častiach, čo pripadli k Prusku a Rakúsku. To sa prejavilo zlepšením celkového postavenia poddaných, na rozdiel od častí pripadnutých Rusku, v ktorých naopak nastalo v tomto smere zhoršenie. R. 1807 potom vzniklo z pruských a rakúskych častí Varšavské kniežatstvo.Vtedy síce zaniklo nevoľníctvo, ale ostali roboty. Verejná správa sa organizovala podľa vzoru Francúzska a sčasti aj Pruska a Rakúska. Dedinské obce sa organizovali podľa obdoby mestských. Na ich čele boli "wojti" menovaní nadriadeným úradom z obyvatelstva obce ako výkonné orgány štátnej moci. Vykonávali aj uznesenia obecnej rady a čiastočne podliehali jej kontrole. Keď tomu istému "wojt"-ovi podliehalo viac obcí, menoval pre jednotlivé obce "šoltysov". Obecné rady mali obyčajne len 5 členov, ktorých menoval nadriadený úrad z osôb zvolených na zhromaždení obyvateľov príslušnej dediny. Ich kompetencia bola dosť úzka a týkala sa hlavne obecného rozpočtu, verejných prác a možnosti podávať návrhy na nadriadené úradné miesta. Ináč sa v rukách "wojt"-a vlastne sústreďovala celá administratívna a policajná právomoc. Zdanlivý pokrok tejto celkovej organizácie sa maril tým, že za "wojt"-ov menovali spravidla šľachtických majitelov dedín. Tým sa zachovala naďalej moc šľachty nad dedinským obyvateľstvom. Obecné rady sa degradovali na poradné a kontrolné orgány. Po páde Napoleona pripadla najväčšia časť Varšavského kniežatstva Rusku, ako tzv. Poľské kráľovstvo. Jeho ústava mala menej demokratických čŕt než Varšavské kniežatstvo, ale obsahovala značnú úpravu občianskych práv, totiž osobnú slobodu a rovnosť pred zákonom. Oproti tomu neplatila rovnosť politických práv a sedliakom sa nepriznávalo vlastníctvo k pôde, ktorú obrábali. Funkciu "wojt"-ov zase len vykonávali na dedinách majitelia dedín, ba priznávalo sa im to ex lege."Wojt" si mohol ustanovovať zástupcu (šoltysa), bol výkonným orgánom štátnej moci, ale súčasne aj predstaviteľom obce voči úradom.Samospráva nejestvovala a niekdajšie obecné rady zanikli. Po povstaní r. 1830 zaniklo aj Polské kráľovstvo ako samostatný štátny útvar.

Zavedenie všeobecnej daňovej povinnosti v Uhorsku (1848-49) skúmal János S z i t a (Péca). Rozoberal plány daňovej politiky Kossutha ako ministra financií uhorskej vlády, ktorý zamýšľal získať finančné prostriedky nie zvyšovaním daňového bremena, ale emisiou bankoviek. V oblasti daňovej kládol väčší dôraz na nepriame dane, než na priame. Oproti tomu sa zo stránky rakúskych vojenských činiteľov hneď na začiatku povstania v Uhorsku prikročilo k zavedeniu všeobecnej daňovej povinnosti. Tým sa mali uspokojiť najmä niekdajší nevoľníci, ale aj od šľachty sa vymáhali dane šetrným spôsobom. V praxi sa ale vyskytli ťažkosti, takže niekde dokonca vojenské rakúske orgány postupovali podľa spôsobu zdanenia, čo zaviedol Kossuth. Na vo Zvolenskej stolici (župe) sa do príjmu z daní započitávali aj škody spôsobené požiarmi, keď prevyšovali daňové príjmy predchádzajúceho roku. Medzi časom cisár oktrojoval marcovú ústavu,ale vo veci zdanenia v Uhorsku sa z rakúskej strany nedospelo k rozhodnutiu. Napokon úspechy uhorského povstania na jar roku 1849 zmarili uskutočnenie plánov viedenských miest vo veci uvedeného zdanenia. Až po porážke povstania sa potom stanovilo, že zdanenie sa malo vykonať podľa dovtedy platných predpisov, ale na základe zásady všeobecného zdanenia. Tým sa zdanila aj pôda dovtedy nezdanená, a to podľa miery zdanenia urbariálnej pôdy. Tak sa nielen zrušili rozdiely medzi zdanením niekdajších nevoľníkov a šľachty, ale aj sa rozšíril celý rakúsky daňový systém na Uhorsko. K tomu patrilo najmä zavedenie rakúskych nepriamych daní. Pri slabšej daňovej únosnosti obyvateľstva Uhorska v porovnaní so západnými časťami habsburgovskej ríše to bolo na úkor tejto krajiny.

Czeslaw W r o n a (Kraków) kriticky zhodnotil reformu vidieckej samosprávy v Rusku z r. 1864. Po zrušení poddanstva r. 1861 nastal tam príliv obyvateľstva do miest, kde sa rozvíjal priemysel. Tak vznikli masy proletariátu. Súbežne s tým sa rozvíjali reformy, ktoré si vyžadovala nová spoločenská situácia. Z nich mali osobitný význam reformy samosprávy na dedinách (1861), vo vidieckych obvodoch (1864) a v mestách (1870). Ale v dôsledku pretrvávania zvyškov feudalizmu a neobmedzenosti cárskej vlády aj tieto reformy mali črtu obmedzenosti a v tom sa líšia od západo- a stredoeurópskych vzorov. Najpokrokovejšia bola reforma vidieckej samosprávy a jej venoval autor túto štúdiu. Táto reforma nadväzovala na šľachtickú samosprávu, ktorú prevzala po prvej deľbe Poľska Katarína II. z tej časti Poľska, čo pripadla k Rusku. Zriadili sa samosprávne orgány pre okruhy a gubernie. Do ich právomoci patrila osveta, sociálna starostlivosť, stavba ciest a verejných budov, zásobovanie obyvateľstva, výrub a vyberanie daní a poplatkov, časť súdnictva nižšieho stupňa a správa vlastného majetku. V okruhoch pôsobili ako samosprávne orgány zhromaždenie a správa.

Zhromaždenie malo 10-96 členov, podľa veľkosti a počtu statkárskych majetkov, ďalej majetkov v mestách a na dedinách. Volili ich v 3 kúriách, ktoré tvorili statkári, potom mestskí a dedinskí voliči. Dedinskí voliči najskôr volili volitelov a až tí volili členov zhromaždenia. Na tritisíc usadlostí pripadal iba jeden člen a zatiaľ šľachta mala na zhromaždeniach úplnú prevahu.Členstvo platilo na 3 roky a bolo nehonorované. Zasadanie zhromaždenia sa konalo raz ročne a trvalo spravidla 10 dní. Pritom sa volila správa okruhu na 3 roky a pozostávala z predsedu a 2-6 členov. Patril jej výkon bežných úloh. Aj v guberniách pôsobili zhromaždenia a správy. Zhromaždenia mali predsedu a radcov, ktorých počet sa určoval tak, že na 6 členov zhromaždenia okruhu pripadal jeden radca pre guberniu. Volil sa na 3 roky na zhromaždení okruhov. Radcov zhromaždenia bývalo 15 až 100 a okrem nich boli členmi zhromaždenia aj vedúci pracovníci štátnych majetkov, kontrolných orgánov, členovia z guberniálnej správy a zástupcovia duchovenstva. Zasadnutia sa konali raz do roka a trvali 20 dní. Správa gubernií pozostávala z predsedu a 6 členov. Volila sa na 3 roky na zhromaždení gubernie z členov tohto zhromaždenia. Zasadala v priebehu celého roku. Dozor nad vidieckou samosprávou vykonával gubernátor. Mal aj právo pozastaviť výkon uznesení samosprávnych orgánov, ak boli na škodu štátu. Posúdiť to sa mu ponechávalo na jeho voľnú úvahu. Patrilo mu aj právo schvaľovať rozpočty samosprávnych orgánov. Nadriadeným dozorným orgánom bol minister vnútra, ktorý najmä schvaľoval významné uznesenia samosprávnych orgánov. Nepokon tzv. vládnúci senát vykonával najvyšší dozor v tej forme, že rozhodoval o sporoch medzi vidieckymi samosprávnymi orgánmi a gubernátorom,ako aj o sťažnostiach proti nezákonnosti a porušeniu kompetencie. Celkove slúžila reforma vidieckej samosprávy na to, aby sa oživila iniciatíva a samostatnosť činnosti širokých okruhov obyvateľstva.Vynútili si to liberálne zložky obyvateľstva, a to šľachty a buržoázie, ale aj revolučné živly. Reforma sa osvedčila ako výdobytok, ktorým sa aspoň sčasti zlepšili hospodárske pomery, doprava, zdravotníctvo, školstvo a kultúra vôbec. Tým sa napomohol rozvoj kapitalizmu v Rusku.Rozhodujúci podiel šľachty na novotách však súčasne stlmil rozmach samosprávy, ktorá predstavovala v podstate "hospodárenie bez moci". Preto sa orgány samosprávy museli dovolávať pri výkone svojej právomoci podpory polície a vládnych orgánov, ktoré mali "moc bez hospodárenia". Tak sa napokon ukázala reforma ako príliš úzka, lebo samospráva zápasila s finančnými ťažkosťami a bremenâ, ktoré ukladala obyvateľstvu, znižovali jej populárnosť. Ale napriek všetkým nedostatkom mala veľký význam, lebo vzbudzovala vo verejnosti záujem o svoje pôsobenie. Preto jej ale vláda nedôverovala a znižovala ju na "piate koleso na voze". Byrokra-

tická klika brojila proti nej, takže časom sa zo samosprávy vyradili mnohé pokrokové prvky.

Všetky príspevky tohto zborníka sú vystrojené premennými a literárnymi podkladmi. Svojím obsahom sú cenným príspevkom k uplatneniu porovnávacieho hľadiska vo výskume dejín štátu a práva.

Jozef Karpat

Pět nových závažných knih k dějinám státu a práva u Slovanů

1.

Ja.N. Š č a p o v , Vizantijskoje i južnoslavjenskoje pravovoje nasledije na Rusi v XI-XIII vv., "Nauka", Moskva 1978, 292 s.

Obor slovanských právních dějin dostává touto knihou, vydanou Historickým ústavem AN SSSR ve vědecké redakci nedávno zesnulého akademika L.V. Čerepnina, příspěvek základního vědeckého významu.Těžiště spisu spočívá v popisu a historickém rozboru více než 200 rukopisů Kormčí knihy, jak se v různých podobách zachovaly ze stol. 12. -18. především na Rusi, ale i v jiných zemích. V tomto směru rozlišuje autor tradičně jednak "staroslovanskou" (tj. původní, církevněslovanskou) na Balkáně vzniklou Kormčí knihu, jejíž prameny (Syntagma a Nomokanon) sleduje v druhé kapitole. Dále rozlišuje "srbskou redakci" Kormčí knihy, která je zachována asi ve 40 rukopisech a dostala se do ruské oblasti později, čemuž je věnována třetí kapitola. A konečně rozebírá (v kap. 4.) "ruskou redakci", která vznikla ve dvou etapách v ruských knížectvích poslední třetiny XIII. stol. a je zachována v bohaté filiaci (viz na str. 160) v dlouhé řadě rukopisů ze stol. 13. - 17. Podle údaje na str. 168 zpracoval autor na 180 rukopisů jen této redakce. Jak v podrobnostech postupoval, ukazuje dobře čtyřsloupcové srovnání (juxtaposice) textu některých partií otištěné na str. 174-175.

Poznatky pro právního historika mimořádně důležité obsahuje zejména syntetická kapitola závěrečná (nečíslovaná) nazvaná "Kormčí knihy na Rusi v XI. - XIII. stol." (str. 234-254). Obrovský pokrok,jaký byl v dané tematice Ščapovovým dílem dosažen, ukazuje se nejlépe, nahlédneme-li do knihy Theodora Saturníka, staré dnes více než půl století (Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů, Praha 1922), v níž je na řadě míst pojednáváno o těchže otázkách. Bohužel právě tato práce není u Ščapova uvedena,ač jinak česká literatura (Vašica, Weingart) nezůstává mu zcela neznámá.

"Naším cílem", píše autor v Úvodu, "je studium rané historie Kormčích knih na Rusi, tak jak se v ní\ díky zvláštní roli těchto základních sborníků církevního práva, ... soustředily mnohé problémy kulturněprávních vzájemných vztahů Byzance, Rusi a jiných slovanských zemí X. - XIII. stol. a také některých ruských feudálních center."

Ščapovova kniha se tak dnes stává nejen nezbytným průvodcem v nepřehledném množství rukopisů a jejich skupin, ale také východiskem k dalšímu, hlubšímu studiu kulturního dědictví, které se v složitých sociálně ekonomických, třídních a politických situacích změny společenských formací raného středověku dostávalo z jihu Evropy na sever

a severozápad, aby bylo církví i státem využíváno k jejich ne vždy totožným cílům.

V přílohách obsahuje Ščapovova kniha jednak přehledný soupis rukopisů Kormčích knih (str. 255-275), jednak rejstříky (osobních jmen a geografických názvů), jednak seznam zkratek, s nimiž jsou rukopisy, slovanské i řecké, citovány.

2.

Charalambos K. P a p a s t a t h i s , To nomothetikon ergon tés kyrillomethodianés ierapostolés en Megalé Moravia (L'oeuvre législative de la mission cyrillo-méthodienne en Grande Moravie), Soluň (Thessalonikė), Association hellénique d'études slaves, No 2, 1978, 142 s.

Nové dílo řeckého právního historika se zabývá problémy, které na stránkách Právněhistorických studií byly již častěji probírány.[1] Dálo se tak zejména zásluhou předčasně zesnulého Vladimíra Procházky, CSc., jenž velkomoravským právním památkám souvisejícím s cyrilometodějskou misí věnoval soustavnou pozornost.

Autor, jak sám zdůrazňuje, klade si za cíl komplexní právněhistorický rozbor tří staroslověnských textů: Metodějova Nomokanonu,krátké redakce Zakona sudného ljudem a Anonymní homilie rukopisu Clozova (Codex Clozianus). Zkoumá všechny tyto tři texty v jejich vnitřní i vnější souvislosti, a to z hlediska právního, politického a obecněhistorického, aniž by předem přijímal nebo odmítal výsledky prací linguistických, jak v literatuře až dosud převládaly.Anonymní homilie není podle autora překlad z řečtiny,nýbrž dílo svým způsobem původní, vzniklé mimo oblast křesťanského východu i západu na základě místních potřeb. V tomto směru je argumentace autora obsažená v třetí kapitole přesvědčivá a závěry, jež se v dalších kapitolách týkají Nomokanonu a Zakona sudného ljudem (dále ZSL) a jejich velkomoravského původu, jeví se rovněž jako velmi závažné. Autor dokazuje, že staroslověnský Nomokanon vznikl jako překlad Metodějův r. 883,a to se snahou vyhnout se konfliktu mezi východní a západní církví.

Pokud jde o ZSL,zejména nový rozbor kanonických trestů - mimo jiné důvody - vede autora k závěru, že tento spis vznikl v prostředí velkomoravském. Jeho pramenem nejsou "Responsa Nicolai papae", ale jen Ekloga.

---

1) Srov. (podle rukopisného rejstříku s. dr. K. Adamové CSc.) Právněhistorické studie 3 (228) 12 (27, 28, 232) 13 (292) k Metodějovu Nomokanonu; 3 (228), 4 (63), 10 (230), 11 (263), 12 (231, 232, 234), 13 (291), 14 (319, 320, 321) k Zakonu sudnému ljudem. - K. P a p a s t a t h i s cituje z Procházkových prací zejména jeho stati v Byzantinoslavikách 28 (1967) a 29 (1968) a dále jeho stať ve sborníku "Das Grossmährische Reich" (1966).

K Anonymní homilii dodává autor ještě v kapitole šesté, že jejím vzorem byl řecký překlad spisu "Collatio legum Mosaicarum et Romanarum", přičemž upozorňuje na možnost, že autor homilie je snad totožný s autorem staroslověnského překladu Collationis (z řečtiny) zachovaného v ruské Kormčí knize. V 7. kap. upřesňuje autor vznik ZSL do let 863 - 866 a Anonymní homilie do let 873 - 879. Důvody, pro které nemůže být ZSL ani bulharského ani makedonského původu, jsou stručně shrnuty ve francouzském Resumé na str. 142.

Papastathisův spis je napsán s hlubokou znalostí právní problematiky a je podán logicky, jasně, věcně a klidně. Vhodně jej doplňuje soupis literatury (str. 121-131), jednak v řeckém jazyce (ta dosud tuším, nebyla naší vědou využívána), jednak v jiných řečech, při čemž je věnována náležitá pozornost také vědecké produkci české.[2)]

Vnucuje se otázka, zda je toto výtečné dílo závěrem dosavadních polemik či začátkem nových. V každém případě jde o dílo mimořádně záslužné a cenné, jehož výsledky se zčásti shodují s téměř současně publikovanou prací Lubomíra E. Havlíka "Morava v 9. - 10. století" (Praha 1978, viz níže), kde se o moravském písemnictví rovněž pojednává.

Právněhistorické studie hodlají nové Papastathisově knize věnovat ještě zvláštní referát z pera historika - balkanisty.

3.

V kolektivní redakci šesti vědců, z nichž dva (akad. L.V. Čerepnin a J.S. Miller) zatím zemřeli a mezi nimiž funkci o d p o v ě d n é h o s e k r e t á ř e měl Genrich Eduardovič S a n č u k , vydal Institut slavjanověděnija i balkanistiky Akademie věd SSSR na paměť vynikajícího slavisty-marxisty akademika V.I. Pičety (1878-1947), po otci jihoslovanského původu) u příležitosti 100. výročí jeho narození pestrý sborník historických statí a dokumentů nazvaný "Slavjaně v epochu feodalizma", Nauka, Moskva 1978, 344 str.).

Vedle ruských historiků, kteří daleko převládají, jsou tu zastoupeni historikové a právníci polští (J. Bardach), maďarští (A. Andicsová) a čeští (V. Vaněček) a obsah sborníku dosti značně překračuje rámec feudalismu, neboť z více než tří desítek příspěvků se poslední téměř třetina zabývá tématikou novější.

Prvních 12 statí je věnováno skoro výlučně osobnosti Vladimíra Ivanoviče Pičety, jeho bohatému vědeckému odkazu a drobným vzpomínkám

---

2) Povšimneme si na str. 129 citace zapadlého českého článku V. Tkadlčíka (Olomouc), který vyšel v záhřebské revui "Slovo" 22, 1972, str. 41-51, nese název "Právníci v Životě Metodějově" a nabízí čtení "prvi" (předáci), čímž by odpadli domnělí "právníci".

na jeho badatelské a učitelské působení. Je tu otištěna i část Pičetovy autobiografie, několik Pičetových dopisů a uveřejněno několik vzpomínkových fotografií. České čtenáře zaujme zvláště článek G.E. Sančuka (str. 82-87) o tom, jak se Pičeta zabýval dějinami Čechů a Slováků. Zaznamenejme, že v pozn. 17,str. 86 je doloženo označování Karla Lucemburského Sančukem jako Karla I., což z hlediska české státnosti je jistě zcela správné.[3)]

K problematice husitství se ve sborníku vztahuje stať Ozolinova (str. 174-181) o bojích německých feudálů s husity, dále stať Ju.F. Ivanova o studiu husitství v SSSR v období kolem druhé světové války a konečně závěrečná stať Rukolova o pramenech k životu a dílu Jeronýma Pražského.

Právněhistorická problematika je ve sborníku zastoupena jednak dvěma profesionálními příspěvky z této oblasti, totiž Bardachovým článkem (str. 199-205) o schválení Litevského statutu z r.1588 a studií podepsaného o franckých pohraničních markách a jejich česko-moravském sousedství (str. 150-163),[4)] jednak řadou statí historiků-neprávníků, z nichž zvláště upoutají naši pozornost příspěvky Sančukův (str. 164-173) o polabských Slovanech na začátku 10. století,Grekulův (str. 190-198) o svobodných sedlácích "dědicích - rezeších" v Moldavsku,[5)] Andicsové o Metternichově národnostní politice (str. 215-227) spolu s mnoha jinými, které zde nelze pro nedostatek místa jmenovitě uvádět.

Sborník "Slavjaně v epochu feodalizma" přináší, jak vidno, mimořádné množství cenných podnětů také pro naše právní historiky, a to jak k obecným, tak k československým dějinám státu a práva.

4.

A.S. M y ľ n i k o v , Epocha prosvěščenija v češskich zemljach. Ideologija, nacionalnoje samosoznanije, kultura. Moskva 1977, 200 s.

---

3) Podobně to ostatně činí důsledně Istorija Čechoslovakii, I., Moskva, AN SSSR, 1956, srov. např. str. 124 a d., viz i rejstřík, str. 395.

4) Jde o zkrácený překlad (vyžádaný redakcí a pořízený G.E. Sančukem) článku, který byl uveřejněn v "Právněhistorických studiích", IX., 1963, str. 229-247.

5) Autor potvrzuje souvislost označení "rezeš" s latinskými termíny "heres, heredes, coheredes". Srov. k tomu studii podepsaného recenzenta z r. 1926 "Sedláci dědici" o analogickém zjevu v Čechách a Polsku. Označení společenské vrstvy (svobodných nedílníků) termínem "dědici" na tak různých místech (vedle Polska přicházejí v úvahu také chorvatští "didiči") vyvolává znovu řadu otázek zasahujících hluboko do slovanské protohistorie. Připomeňme v této souvislosti i prastarou instituci "kobylího pole", doloženou také v Bulharsku (Andrejev), na niž naposledy narazil L.E. H a v l í k (Morava v 9. - 10. století, 1978, str. 81, srov. V. V a n ě č e k , České kobylí pole etc., Rozpravy ČSAV, 1959), dále záhadný termín "sok", o jehož vysvětlení se nedávno pokusil Bardach a snad i instituci "vdání" (viz podepsaný, Rozpravy ČAVU, 1942).

Nová kniha známého leningradského bohemisty vydaná Institutem slavistiky a balkanistiky sovětské Akademie věd v nakladatelství "Nauka" v rámci tématu "Střední a jihovýchodní Evropa v epoše přechodu od feudalismu ke kapitalismu" (viz toto označení na str. 2) je pokračováním, rozvitím a doplněním analýzy společenského vědomí a duchovního života české společnosti konce 17. a poloviny 18. století, kterou obsahovala kniha téhož autora vydaná česky v edici Univerzity Karlovy v r. 1974 s titulem "Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích 18. století. Prameny národního obrození".

Pečlivě shromážděnou a utříděnou látku - převahou literárně historického zaměření - rozdělil autor do čtyř kapitol, rozsahem nestejných, k nimž připojil závěrečné shrnutí s nadpisem "Epocha osvícenská v českých zemích jako kulturně historický fenomén" (str. 184-194.) V první kapitole zabývá se úlohou města a vesnice v životě "české společnosti" na konci 17. století a rozporem mezi "duchovním životem" a sociální praxí. V druhé kapitole rozlišuje - používaje mezi jiným i výsledků výtečné právněhistorické knihy J. Klabouchа - čtyři etapy (str. 66) vývoje osvícenství u nás: a) přelom 17. a 18. století, kdy se v české společnosti objevují první příznaky poznávání raně osvícenské ideologie; b) etapu raného osvícenství, přibližně od 40. do konce 70. let 18. století; c) etapu rozkvětu českého osvícenství od konce 70. let do počátku let 90.; d) etapu postupného přerůstání ideologií osvícenského typu v tzv. "národní ideologii" prvních desetiletí 19. století. Tuto poslední etapu ponechává autor zatím stranou.

Třetí kapitolu, nejrozsáhlejší (str. 67-149), věnuje autor boji za svobodu svědomí, za svobodu myšlení, představám českých osvícenců o sociální organizaci, jejich představám o organizaci politické, vztahu osvícenství k českému národnímu uvědomění a zjevu, který označuje (v uvozovkách) jako "společenská objednávka" českého osvícenství. Zabývá se tu mezi jiným obšírně také (str. 118-120) knihou M.A. Voigta "Über den Geist der böhmischen Gesetze".

Čtvrtá kapitola, nazvaná "Slohové zvláštnosti české kultury 18. stol." sleduje zejména otázky spojené se zjevem tzv. "českého baroka" a zájmů dějin státu a práva dotýká se jen velmi okrajově.

Studium prací A.S. Mylnikova je nutno vřele doporučit zejména našim mladým právním historikům. Ačkoliv se tento autor v obou knihách věnovaných českému osvícenství přímo nesoustředil na problémy institucionální, přece je zřejmé z koncepce i podání těchto knih, že je svým vzděláním právník a že jeho literární začátky byly před lety v české právní historii starší doby.

Užitečné příspěvky a mnohé cenné podněty k srovnavacím dějinám státu a práva u Slovanů v období raného feudalismu přináší výše (viz 2. a 3.) už zmíněná práce Havlíkova, vydaná bohužel jen ofsetem a v nákladu pouhých 800 výtisků a podtitulkem "K problematice politického postavení,sociální a vládní struktury a organizace". (Lubomír E. H a v l í k , Morava v 9. - 10. století, Studie ČSAV, č. 7, Academia, Praha 1978, 160 str.).

Ačkoli je těžiště knihy nepochybně v objasňování problematiky Velké Moravy, přece je ve všech jejích kapitolách zjevný širší zájem, snaha opřít zkoumání jevů doložených z Moravy o širší souvislosti. Lze jen uvítat zaměření, které autor sám (str. 11) formuluje jako pokus o koncepci, "která by korespondovala s pojetím vývoje ostatních států a národností střední, východní a jihovýchodní Evropy v raně středověkém období a zapadala do systému výzkumu problematiky geneze a vývoje feudalismu a státu."

V Havlíkově nové knize není snad stránky, která by hluboce nezaujala právního historika. Platí to zvláště o statích, ve kterých je autor nucen se vyrovnávat s takovými tématy, jako je vztah Moravy k Římu, Byzanci a francké říši (str. 25 a d.), vnitřní organizace Moravy jako raně feudálního státu (str. 63 a d.), postavení Moravy ke konci 10. a na poč. 11. století a v neposlední řadě moravské písemnictví, v němž dominují staroslověnské právní památky.

Tím více je třeba litovat, že autor opomíjí klasickou i novější právněhistorickou literaturu, počínaje K. Kadlecem a konče pracemi vycházejícími v "Právněhistorických studiích", což jeho dílo značně ochuzuje a oslabuje jeho průkaznost. Snad lze vyslovit naději, že v dalších pracích tohoto nadaného autora bude i tento nedostatek odstraněn, příslušné historické souvislosti prohloubeny, včetně literárních odkazů a daná velmi rozsáhlá odborná problematika bude alespoň orientačně naznačena. Bude to tím důležitější, že poznatky, koncepce a řešení, k nimž autor posléze dospívá, byly právě v literatuře p r á v n ě h i s t o r i c k é již před lety v leckterém ohledu předznamenány.

Václav Vaněček

Sovietskaja istoriko-pravovaja nauka. Očerki, stanovlenija i razvitija, vydal Ústav štátu a práva AV ZSSR, vydavateľstvo "Nauka", Moskva 1978, strán 352.

V priebehu rokov od Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie do súčasnosti, prešla sovietska historicko-právna veda zložitou, ale veľmi úspešnou cestou rozvoja. Práce z oblasti dejín štátu a práva majú i v terajšom období veľký ako vedecký, tak i praktický a výchovný význam. Skúsenosti z vytvorenia a vývinu prvého socialistického mnohonárodnostného štátu na svete a jeho právneho systému, skúsenosti z činnosti fungovania sovietskych štátnych orgánov, inštitúcií, sovietskej demokracie, právnych základov štátneho a spoločenského života národov ZSSR - to všetko má pre poznanie, aplikáciu poznatkov v súčasnosti, obrovský význam. Pomáhajú k rozpracovaniu vedeckých expertíz, doporučení i konkrétnych návrhov na ďalšie zlepšenie činnosti sovietskeho štátneho aparátu, k upevneniu socialistickej zákonnosti a právneho poriadku v súčasnej etape rozvoja socialistického spoločenstva na ceste ku komunizmu.

Na veľmi hodnotnej a obsahovo plnej monografii "Sovietska historicko-právna veda", sa podieľalo niekoľko autorov, pod redakčnou radou pozostávajúcou z D.A. Gajdukova, V.M. Kuricyna a S.L. Ronina.

Práca je rozdelená okrem úvodu do troch častí a deviatich kapitol. Úvod spracovali V.M. Kuricyn (zodpovedný redaktor) a S.L. Ronin, kapitolu I. - S.I. Štammová a S.L. Ronin, kapitolu II. S.I. Štammová a A.M. Davidovič, kapitolu III. A.M. Davidovič, kapitolu IV. S.L. Ronin, kapitolu V. G.I. Litvinova, kapitolu VI. V.M. Kuricyn a kapitoly VII. až IX. E.A. Skripilev.

Pred autorským kolektívom stála zložitá úloha výberu výsledkov prác z priebehu 60 rokov. Štúdium a výskum literatúry sa netýkali iba prác právnych historikov, ale i prác autorov historikov, ktoré sa priamo dotýkali histórie štátu a práva. Išlo o autorov - akademikov B.D. Grekova, N.M. Družinina, I.I. Minca, B.A. Rybakova, L.V. Čerepnina, členov korešpondentov M.P. Kima, J.A. Poliakova, S.P. Trapezni-kova, V.G. Truchanovského a mnohých doktorov historických vied.

I pri širokom zábere tém bádania a pri všetkých výsledkoch vedecko-výskumnej práce v oblasti dejín štátu a práva, zdôrazňujú sovietski vedci, že existuje ešte nemálo nevyriešených problémov. Jedným z nich je historiografický výskum. Táto kolektívna monografia je prvým výsledkom takéhoto bádania, a preto podla vyjadrenia autorov nebolo možné objasniť všetky problémy spojené s procesom ustanovenia a vývoja sovietskej historicko-právnej vedy. Autori boli nútení použiť iba krátke analýzy pri zhodnocovaní najdôležitejších vedeckých prác a mohli poukázať iba na základné tendencie vývoja sovietskej vedy

o štáte a práve. Mimoriadnu pozornosť venovali autori úlohe, ktorú vo výskume dejín štátu a práva zohrali práce K. Marxa, F. Engelsa, V.I. Lenina, programové dokumenty KSSZ a taktiež výsledky najväčších a najdôležitejších vedeckých diskusií k základným otázkam historicko-právnej vedy. Autori monografie sa snažili poukázať na to, ako sovietski právni historici rozvíjali historicko-právnu vedu v principiálnom boji s rôznymi antimarxistickými, revizionistickými, antisovietskymi falzifikáciami v dejinách sovietskeho štátu a práva.Autori ale zdôrazňujú, že v súčasnej historicko-právnej literatúre nie sú doteraz špeciálne monografie obsahujúce všestrannú kritiku koncepcií súčasných ideologických zbraní antikomunizmu v oblasti vedy o štáte a práve.

Kolektív, podieľajúci sa na monografii musel ohraničiť svoju prácu v pomerne malom rozsahu pri vývoji historicko-právnej vedy v zväzových republikách.Zásadná pozornosť autorov sa sústredila na najväčšie individuálne a kolektívne práce vedcov zväzových republík, ktoré zahrňovali aktuálne a diskutabilné problémy. K nim patria napr. sporné problémy vzniku štátnosti a práva u rôznych národov ZSSR, triedna podstata a špecifiká štátneho zriadenia a právnych systémov radu republík a taktiež zvláštnosti vzniku a vývoja národnostnoštátneho zriadenia v ZSSR a zákonodarstva jednotlivých zväzových republík.

Najdôležitejším a najobtiažnejším momentom pre spracovávanie monografie bolo rozhraničenie periodizácie dejín vývoja sovietskej historickoprávnej vedy. Hlavné smery výskumu boli rozdelené do troch kategórií:

1. výskum v oblasti dejín štátu a práva ZSSR dosovietskeho obdobia,

2. výskum dejín sovietskeho štátu a práva,

3. výskum v oblasti všeobecných dejín štátu a práva.

Každá táto sféra výskumu bola ešte rozdelená do troch období,a to: obdobie rokov 1917 až 1936, kedy sovietska historickoprávna veda urobila prvé kroky ako samostatné odvetvie právnej vedy v zložitých podmienkach prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, v situácii ostrého ideologického boja s antileninskými koncepciami v historiografii; obdobie rokov 1937 až koniec päťdesiatych rokov, kedy s položením základov socializmu v ZSSR a uvedením do života Ústavy ZSSR z roku 1936 sa začalo postupné prerastanie štátu diktatúry proletariátu vo všeľudový socialistický štát a proletárskej demokracie vo všeľudovú. V týchto rokoch sa definitívne formuje historicko-právna veda v samostatné odvetvia právnej vedy a špeciálnu vyučovaciu disciplínu; tretie obdobie, 60. a 70. roky je obdobie najväčšieho rozvoja

vedeckého myslenia vo všetkých odvetviach spoločenských vied a taktiež v historickoprávnej vede.

Autori monografie rozdelili systematicky časti práce a jej kapitoly do jednotlivých paragrafov obsahujúcich: a) úvod, podávajúci stav vedeckého výskumu, osobitosti vývoja výskumu v rámci stanoveného obdobia, b) základné všeobecnometodologické problémy, stojace v centre pozornosti bádateľov v stanovenom období, c) hodnotenie prameňov vedeckého výskumu, d) sporné otázky a vedecké diskusie v oblasti dejín štátu a práva rôznych spoločenskoekonomických formácií.

V každej z kapitol práce snažili sa autori zároveň so všeobecnými problémami dejín štátu a práva, špeciálne rozhraničiť problémy dejín práva, jeho samostatných odvetví a taktiež dôležité problémy dejín štátnosti a práva národov ZSSR v období od Októbra a dejiny sovietskeho štátneho zriadenia. V knihe sa venuje veľká pozornosť charakteristike prvých organizačno-vedeckých centier marxistického výskumu v oblasti dejín Októbrovej revolúcii, sovietskeho štátu a zákonodarstva a pre prípravu kvalifikovaných kádrov historikov - marxistov a taktiež právnikov. Kniha obsahuje ocenenie práce v oblasti dejín štátu a práva historikov i právnych vedcov ako M.N. Pokrovského, S.A. Piontkovského, P.I. Stučku, N.V. Krylenka, E.B. Pašukanisa, I.P. Trajnina, S.V. Juškova a iných.

Monografia je cenným prínosom pre právnych historikov, pretože umožňuje orientovať sa v sovietskej právnohistorickej literatúre, týkajúcej sa najrôznejších časových období (napr. rímsky štát a právo, právo a štát starého Grécka, otrokársky štát a právo, feudálny štát a právo v čase rozdrobenosti a absolutizmu, buržoázny štát a právo v období predmonopolistického kapitalizmu a v období monopolistického kapitalizmu, dejiny štátu a práva socialistických krajín, a taktiež nových štátov Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky).

Práve v týchto súvislostiach je pre zahraničného čitateľa mimoriadne zaujímavý oddiel III. (str. 241-352), v ktorom sú umiestnené kapitoly VII-IX zahrňujúce sovietske spracovanie otázok všeobecných dejín štátu a práva. V prvej z týchto kapitol upúta našu pozornosť najmä vylíčenie boja za marxistickú ideológiu na tomto úseku (str. 247-255), v druhej expozícia otázky p r e d m e t u t e j t o v e d y (str. 278-282), v tretej rozbor situácie prednášok a najnovších učebných pomôcek z tohoto odboru (str. 318-322). Po niekoľkých pokusoch o zmeny (napr. právne dejiny "zahraničných krajín"), ustálilo sa od roku 1967 oficiálne pomenovanie tejto učebnej disciplíny na znenie "Všeobecné dejiny štátu a práva" (str. 318), ako to v podstate bolo stále bežne používané. Spadajú sem i dejiny právnej vedy, ktoré sú tiež výslovne uvedené aspoň na obálke knihy (ale nie na titulnom liste).

Ako je vidno, obsah tejto kolektívnej práce ide k samým koreňom existencie, zmyslu a ďalšieho rozvíjania všeobecných dejín štátu a práva. Úspešne sú tu vyložené - a to zásadne vždy so stanoviskom autorského kolektívu - rôzne názory na problémy,ktoré sa v priebehu predchádzajúcich desaťročí stali objektom vedeckéj diskusie (sem patrí napr. otázka historického významu dokumentu Magna charta libertatum 1215 - viď na str. 294, 330). Medzi základné problémy, ktoré zatiaľ zostali bokom, uveďme používanie porovnávajúcej metódy v bádání o všeobecných dejinách štátu a práva*) a v tesnej náväznosti na to i otázka syntetických pohľadov,poznatkov a záverov vo výkladech o užších a širších skupinách krajín tej istej spoločenskej formácie.

Kniha "Sovietska historicko-právna veda" je prvým, a to veľmi zdarilým pokusom podať analýzu "základných etáp vzniku a rozvoja sovietskej historickoprávnej vedy ako samostatného úseku poznania a učebnej disciplíny" (str. 6). Obsahuje hlbokú, kritickú a podrobnú prehliadku doterajšej právnohistorickej produkcie v ZSSR s bohatými bibliografickými údajmi, inak ťažko získateľnými. Je potrebné zdôrazniť i to, že sa autorský kolektív mohol opriet(viď predhovor str. 3)o celý rad výrokov významných sovietskych činiteľov a orgánov vyzdvihujúcich vedeckú, politickú, výchovnú a všeobecne kultúrnu závažnosť štúdia jejín štátu a práva. Právnohistorické bádanie v socialistických krajinách dostáva v tejto výbornej monografii vydatnú podporu,posilu a pomoc.

Katarína Zavacká - Václav Vaněček

---

*) Zrov. k tomu J. G i l i s s e n , Historia porównawcza prawa a nauki historyczne i nauki prawne, Czasopismo prawno-historyczne, XXVII-2, Warszawa, PAN, 1975, str. 25-40.

Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. Mitbegründet von Wolfgang Stammler. Band I. - 2046 Spalten /1023 strán/, Band II. - 2048 Spalten /1024 strán/. Berlin-Bielefeld-München, Erich Schmidt Verlag 1971, resp. 1978

Od roku 1964 vydáva široký okruh autorov a spolupracovníkov (ktorých počet presahuje dvesto) "Slovník k nemeckej právnej histórii". Subskripčná forma rozčlenila Slovník do jednotlivých pokračovaní, každý zväzok obsahuje osem zošitov,s približne jednoročným intervalom vydania.

Po vydaní obsiahleho príručného slovníka "štátnych vied" v rokoch 1923 až 1929 (Handwörterbuch der Staatswissenschaften) je to vlastne po temer polstoročí opäť jedno z tých fundamentálnych diel nemeckej právnej historiografie, ktoré sústreďuje pozornosť na všetko najpodstatnejšie z oblasti právnej historiografie podrobným opisom práva a zákonníkov, osôb - ktoré sa významne zapísali do dejín v súvise s právnou reguláciou určitých vzťahov či ich výskumom, inštitúcií a inštitútov, hodností, titulov a funkcií, miest a krajín a napokon tiež sa tu uvádzajú podstatné prvky späté s vývojom právnej vedy.

Pochopiteľne, samotný heslár Slovníka je ovplyvnený nielen faktami z oblasti histórie štátu a práva a historickým vývojom na nemeckom území, ale tiež disciplínami príbuznými, predovšetkým samotnou všeobecnou historiografiou,problematikou vzťahov kultúrnych a z hľadiska geografického tiež problematikou nadväznosti na štátny a právny vývoj tých krajín, ktoré s Nemeckom a nemeckým územím prichádzali do kontaktu.Je pochopiteľné, že tento kontakt zanechal svoje stopy i v oblasti štátoprávnej a z toho dôvodu sa tento jav odráža i v právnej histórii.

Redakčný zámer a v jeho intenciách spracované príspevky jednotlivých autorov smeruje k tomu, aby tento Slovník k nemeckej právnej histórii nebol len encyklopedickým sústredením jednotlivých hesiel, ale skôr koncentráciou na predchádzajúce monografické spracovanie jednotlivých tém a ich zostručnené podanie v jednotlivých heslách.

Preto sa tiež osobitne zdôrazňuje skutočnosť, že spracovaná materia nie je výrazom mienky vydavateľa, ale autorov (spracovateľov) jednotlivých, vždy menom podpísaných príspevkov.

Inou problematikou je výrazné diferencovanie: Slovník nemeckej právnej histórie - Slovník k nemeckej právnej histórii. Vydavateľ akcentuje fakt, že publikácia je Slovníkom k nemeckej právnej histórii, a tým chce sa tiež vysvetliť, že predmetná kniha neobsahuje celý profil problematiky - a tým menej už celkový a najvšeobecnejší systematický prehľad a výklad nemeckej právnej histórie - ale iba kľúčové a uzlové javy.

S týmto zacielením je zostavený heslár a tiež spracovanie jednotlivých hesiel, pričom selektívnou metódou sa pozornosť sústredila na tie javy nemeckej právnej histórie, ktoré sú dominujúce. Pochopiteľne, nesbsentuje sa ani od tých javov, ktoré sú súčasťou všeobecnej a celkovej právnej kultúry a tým aj historiografie.

Tieto prvky metódy spracovania Slovníka si môžeme demonštrovať na stručnom prehľade najzávažnejších hesiel II.zväzku publikácie (s heslami H až L).

Z právno-historických udalostí, pojmov a právnych inštitúcií sú to heslá: Svätá aliancia, procesy s čarodejnicami, interregnum, jozefínstvo, korunovácia cisára, proklamácia cisára, triedna justícia, konkordát, koncil, krížové výpravy, "kulturkampf", panujúca náuka, veľazrada, sobáš, kacírstvo, korupcia, legitimita, liga, limes, vojsko (Heer), kat, herold, jezuitský rád, imperium, inkvizícia, investitura, kabinet, obchodnícke gildy, komisár, cirkev, klérus, kláštor, imunita, kataster, kúpa, desiatok, žaloba, kodifikácia, kolonizácia, vojna atď.

Z oblasti práva a zákonodárstva sú to najmä heslá: medzinárodné právo súkromé, zákony doby jozefínskej, právo islandské a talianské, cisárske právo, kanonické právo, cirkevné právo, Leges barbarorum a celá séria hesiel "Lex". Z hodností, funkcií a titulov sa tu uvádzajú heslá vojvoda, dvorný úradník, cisár, kancelár, kardinál, kurfirst, kráľ a ďalšie; v kategórii hesiel o mestách, krajinách a národoch: Hessensko, Vatikán, Köln, Konstanz, Lipsko, Lippe, Židia; a pokiaľ ide o heslá o pôsobnosti a činnosti historických osobností, uvádzajú sa tu predovšetkým: Hegel, Heinrich Lev, Herder, Humboldt, Jozef II., Kant, Karol Veľký, Kleist, Köppen, Lassalle, Leibniz, Leopold.

Súčasťou právnej historiografie je nesporne tiež výskum v oblasti štátoprávnej a preto sa tu uvádzajú tak vecné heslá z tejto oblasti, ako aj medailóny niektorých významných právnych historikov (napr. Hans Lenze).

I z tohto stručného a zďaleka nie vyčerpávajúceho prehľadu hesiel je dostatočne zrejmé, že úmyslom vydavateľa bolo formou abecedne zoradených príspevkov podať celkový encyklopedický prehľad kľúčových problémov, a rozhodne nie traktovať celú systematiku nemeckých právnych dejín. Nijako sa pritom neskrýva fakt, že jednotlivé heslá z objektívnych príčin nemôžu mať rovnakú hodnotu z hľadiska spracovania matérie. Vyplýva to zo skutočnosti, že každé z hesiel je určitým sublimátom predchádzajúceho monografického spracovania (resp. série monografií), a vzhľadom na skutočnosť, že jednotlivé otázky, témy či

problémy nie sú rovnako spracované, je tu objektívne daný základ i pre nestejnú hĺbku ponoru do jednotlivých problematík.

Je totiž notoricky známy fakt, že v nemeckej právnej historiografii do nedávna prevládala záľuba a sústredenie na právne problémy stredovekej histórie - a tým je tento časový úsek najviacej prebádaný. Pochopiteľne, zanechalo to stopy v podobe menej prebádaných úsekov a často aj medzier v historiografii štátoprávneho vývoja predovšetkým o problematike 17. a 18. storočia. Preto aj heslá z tohto časového úseku sú opreté o menšiu hĺbku ponoru. Tým nemienime povedať, že sú menej hodnotné, ako tie z periody stredoveku, avšak menšia možnosť výberu zo spracovania dielčich otázok sa vždy prejaví.

Každé spracované heslo je tak vlastne zostručneným, encyklopedickým výťahom z predchádzajúceho monografického spracovania a väčšina najpodstatnejších prác k tej-ktorej téme sa vždy za heslo pripája v podobe stručnej bibliografie.

Celé dielo je rozvrhnuté do štyroch zväzkov.

Celkové zameranie diela už v samotných začiatkoch bolo proponované nielen pre užší okruh odborníkov z oblastí právnej historiografie a vôbec pre všetkých, čo sa zaoberajú výskumom vo vede o štáte a práve, resp. pedagogickou činnosťou v oblasti právnej histórie. Už samotné zameranie hesiel naznačuje, že je tu oveľa širší záber a to nielen vôči širokému okruhu adresátov v odbornej verejnosti (právo, história, filológia, ekonómia, teológia atď.), ale tiež vôči širokej verejnosti vôbec, a to ako dielo tiež všeobecne informatívne.

Posudzovaný Slovník k nemeckej právnej histórii spĺňa spomenuté požiadavky aj napriek uvedeným výhradám, ktoré sa dotýkajú skôr problematiky celkového výskumu v oblasti právnej historiografie, ako predmetnej publikácie.

Jan Tomeček

*) Zrov. k tomu PHS 12, 1966, str. 276; 15, 1971, str. 284.

Edoardo Volterra, La "Graduum agnationis vetustissima descriptio" segnalata da Cujas. -Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Anno CCCLXXV - 1978, Memorie, Classe di Scienze morali ecc., ser. VIII - vol. XXII, fasc.1. Roma 1978. 108 s., 17 příloh.

V tomto pojednání, předloženém římské Akademii 13.11.1976, prokázal Volterra, že je jednou z vedoucích postav soudobé romanistiky také pokud jde o práci a prameny. Jeho studie je ovocem stejně důvtipu, jako mravenčí práce na rukopisech,studovaných in originali ve významných evropských knihovnách. Pozoruhodné na ní je, že jejím předmětem jsou méně texty, které ustupují významem i množstvím grafickým znázorněním příbuzenských stupňů. Jsou to ze středověkých i raněnovověkých kodexů známé diagramy, stemmata, v různých provedeních, např. ve tvaru domu, jehož jednotlivé "kameny" jsou vyplněny názvy.Účelem těch to rodokmenů (stemma nebo stemmata znamenalo původně v řečtině "věnec", u Římanů věnce, jimiž byla zdobena v příbytcích poprsí předků, a metaforicky rodokmen) bylo vhodným uspořádáním umožnit zájemci, studentovi i praktikovi, rychlou orientaci po stupních, dávajících odpověď na otázku, kdo je povolán dědit podle pravidel zákonné, intestátní posloupnosti.

Když justiniánské právo nahradilo v zásadě někdejší právní příbuzenské svazky agnátů soustavou příbuzných pokrevních, kognátských, pokládali autoři učebnice, Institucí, za vhodné věnovat celý 6. titul její 3. knihy otázce, jak se tito příbuzní správně nazývají a kterak se mají jejich stupně počítat. Pravděpodobně byly k tomu pořizovány i grafické pomůcky,ale v nám známých rukopisech Justiniánových Institucí není nikde připojeno podobné znázornění. Volterra podotýká, že řecké stemma je v Theofilově Paraphrasi Institucí, a že Cujas se pokusil takové ve svých Notae k Justiniánovým Institucím vykonstruovat (immaginare, str. 52). Známé byly však podobné diagramy mnohem dříve, jak víme ze satirika Aula Persia z doby Neronovy a z popisu v Paulových Sentencích (Dig.38,10,9).

Tím pozoruhodnější je, že v některých pozdějších rukopisech resp. vydáních justiniánského práva jsou výklady o této otázce doprovázeny grafickým zobrazením, které je v rozporu s textem. Místo toho lze zjistit, že toto odpovídá předjustiniánskému stavu, ano,že se shoduje s popisem, jak uvádí zákon Dvanácti tabulí Gaius, což známe spolehlivě teprve od publikace veronského nálezu r. 1820. Otázkám, jak k tomuto zjištění v konkrétním případě došlo, proč dávno obsoletních rodokmenů bylo používáno v nových spisech, a jaký je právnický a historický obsah a význam dokladu, o nějž toto zjištění se opírá, je věnováno v l a s t n í Volterrovo pojednání (str. 1-72).

V roce 1564, tedy déle než 250 let před nálezem Veronského Gaia a sedm let před publikací sbírky Collatio legum Mosaicarum et Romanarum, v níž jsou mimo jiné úryvky z Gaia, uveřejnil zakladatel nové právnické metody, vycházející z historického výkladu pramenů, Jacobus Cujacius (Jacques Cujas) další část svého díla Observationum et emendationum libri. V jeho kapitole 40. knihy VI. je popsáno a interpretováno stemma, které Volterra identifikuje s rukopisným Cod.Par.Lat. 4410 fol. 3 v. a které také v recenzované studii jako II. tabuli reprodukuje. Zároveň provádí důkaz, že jde o onen Kodex Breviaria Alariciana z 9. stol., který Cujasovi zapůjčil jeho vědecký přítel Aimar de Ranconnet. Cujas jako nedostižný znalec a exeget římských pramenů své doby si uvědomil zmíněnou diskrepanci tohoto rodokomenu jak vzhledem k jiným podobným diagramům, tak s jeho obsahem, odporujícím textu onoho kodexu. Tomuto diagramu dal název "Graduum agnationis vetustissima descriptio", protože operoval s pojmy agnátského příbuzenství, dávno již překonanými, natož aby něco říkala jeho označení kodexům raného středověku.

Cujas věděl ještě o třech stemmatech v podobně starých kodexech a chystal se je vydat, ale nedošlo k tomu. Volterra i tyto podrobil zevrubnému studiu v Bibliothèque Nationale a uveřejňuje jejich rodokmeny na dalších tabulích. Zjistil shodnost stemmatu, které měl Cujas v ruce, s Gaiovými Institucemi (jak lze jejich první chybějící list veronského znění, III, 1-4, doplnit z Collatio 16,2,1-5), a že tudíž tento rodokmen je ilustrací práva podle zákona Dvanácti tabulí.

Přirozeně musil se Volterra vypořádat ještě s třemi jinými, shora zmíněnými kodexy Breviaria, jednak aby vyloučil, že některého z nich Cujas použil, jednak aby zjistil, že i v nich lze zjistit stejnou diskrepanci textu a rodokmenu. S výjimkou dvou kodexů, které zkoumal ve Vatikánské resp. Leydenské knihovně, studoval je v Paříži a dospěl k závěru, že byly redigovány mezi 8. až 10. stoletím ve Francii. Jejich zachování je svědectvím skutečnosti, že Lex Romana Wisigothorum čili Breviarium Alaricianum z r. 506 si právě ve Francii zachovalo svou platnost jako pramen vulgárního římského práva až do 12. století. Jeho kompilátoři použili také spisů právníků, působivších před reformami, k nimž došlo v Římě ve 3. století n. l., mimo jiné zkráceného Gaia. Termíny použité v rodokmenech vyjadřují posloupnost agnátskou. Jak se tedy dostaly tyto rodokmeny, odpovídající starému ius civile, do kodexů, obsahujících intestátní právo dědické z počátku 6. století a v docela jiných společenských poměrech v jiné zemi, jižní Francii a Španělsku? Když dávno předtím bylo v Římě toto právo reformováno prétorem a senatuskonsulty? Volterra resignuje na rozluštění a přiznává (str. 5, 45 a 71), že se mu nepodařilo toto "his-

torické tajemství" odhalit. Při vší skromnosti, kterou je recensent povinen vůči práci tak objevné, odvažuji se domněnky, že šlo o pouhou setrvačnost, o nechuť pouštět se do přepracovávání tradičních schemat diagramů, takže byly mechanicky překreslovány ze starších do pozdějších spisů.

Volterra se zabývá otázkou rodokmenů - stemmat ještě podrobně a po jejich obecné stránce. Je tak prvním z četných badatelů, kteří studovali a vydávali podobné kodexy, ale kteří stovkám těchto zobrazení, jež jsou v nich, nevěnovali pozornost. Pokud jsou tyto rodokmeny reprodukovány v novodobých edicích pramenů, bude třeba je opravit podle této Volterrovy studie.

Posléze se V. zabývá významem Cujasova objevu, který si dosud romanistická věda neuvědomovala. Týká se zvláště základních pojmů rodinného práva, manus a patria potestas, jež nutno přesně rozlišovat. Důležité je jeho upozornění, že již právníci 3. století, Paulus a Ulpián, se ve svých výkladech distancovali od stemmatu, objeveného Cujasem, kdežto právník 2. století, Gaius, je v naprosté shodě s ním. Odtud označil Cujas v geniální intuici "svou" listinu jako "vetustissima". Zvláštní stať věnuje V. otázce conventionis in manum. Podává přehled vývoje od doby Hadriánovy a dovozuje, že tato instituce zanikla v dobách značně starších, než se předpokládá. Studie vyznačuje se nejen hlubokým proniknutím pramenů, z nichž některé jsou juxtaponovány nebo uváděny in extenso, ale i obsáhlým rozhledem. Díky tomu podařilo se V-vi upozornit i na leccos, co přímo s tematem studie nesouvisí, tak např. objevit ve vatikánském Kodexu Lat. 1023 zlomky dosud neznámého Kodexu Theodosiova.

Poněvadž Cujasovi dal svůj pramen k využití Aimar de Ranconnet, pokládal V. za slušné, aby k své studii připojil č l á n e k o jeho životě a činnosti (str. 73-83), v němž shrnul všechny zprávy o tomto muži, jenž byl známý jako vědecký pomocník některých proslulejších duchů, a zemřel jako politický vězeň v Bastille r. 1559. Jako druhý d o d a t e k uveřejňuje V. přehled vydání zmíněného Cujasova díla Observationes et emendationes, čítajícího postupně 28 knih, od r. 1556 až do 19. stol. (str. 84-108).

Edoardo Volterra, uznávaný znalec rodinného práva, prokázal v této práci skutečné mistrovství ve využití pramenů. Nelze se tomu divit, vždyť již před 44 lety přednášel na Mezinárodním právnickém kongresu v Římě o rukopisu Consultationis veteris cuiusdam iurisconsulti a o jeho objeviteli, Antoine Loiselovi.

Jiří Cvetler

Károly Visky, Geistige Arbeit und die "artes liberales" in den Quellen des römischen Rechts, Budapest 1977, s. 167.

Maďarský romanista K. Visky spracoval závažnú historickoprávnu problematiku, dôležitú najmä z hľadiska moderného práva pracovného a autorského. Právne otázky, ktoré sa podujal vo svojej knihe vyriešiť, v kratších článkoch už publikoval v odborných romanistických časopisoch. Jeho kniha je teda výsledkom niekoľkoročného vedeckého úsilia, podopretého širokou znalosťou prameňov a literatúry.

V. napísal marxisticky fundované dielo, v ktorom zameral svoju pozornosť na tieto otázky: rozdielne právne postavenie jednotlivých druhov práce a s tým spojené odlišné právne posudzovanie práce duševnej (a r s l i b e r a l i s) a fyzickej (a r s i l l i b e r a l i s), ďalej kvalifikácia foriem duševnej práce podľa prameňov rímskeho práva a napokon otázka spojitosti duševnej práce so zvláštnosťami rímskeho otrokárskeho zriadenia. Pri skúmaní týchto otázok dospel V. k jasným a viac menej jednoznačne vyhraneným vlastným stanoviskám i keď nie všade sa vyhol niektorým rozporom.

Ako je známe, rímske právo ostro rozlišovalo po celé tisícročie svojho vývoja medzi duševnou a fyzickou prácou, pričom merítkom pre toto striehé rozdelenie, neznáme moderným právnym systémom, svedčil nielen charakter samotnej pracovnej činnosti, ale aj to, kto ju vykonával. Ak duševne pracoval otrok alebo prepustenec,považovala sa táto práca za prácu fyzickú. Treba samozrejme povedať, že každá fyzická práca bola v Ríme považována za prácu nedôstojnú slobodného rímskeho občana, ba dokonca za špinavé zamestnanie (Cicero). Menejcenná fyzická práca, ako aj zmluva uzavretá na jej vykonávanie, boli právnym i faktickým vyjadrením služobnej podriadenosti pracovníka. Na druhej strane duševne pracovať mohol len slobodný a hlavne urodzený rímsky občan, pre ktorého fyzická práca bola inkompatibilná s jeho spoločenským postavením. Rozdeľovanie práce na duševnú a fyzickú malo teda v Ríme nielen sociálny, ale aj triedny význam, na čo V. správne upozornil (s. 17, 156).

Problematika právnych vzťahov duševnej a fyzickej práce, teda pracovnoprávnych vzťahov vôbec, patrila v antickom Ríme do sféry občianskeho práva.Rimania nevytvorili samostatné odvetvie pracovného práva. Pracovnoprávne otázky riešili v rámci nájomnej zmluvy (l o c a t i o c o n d u c t i o), ktorá ako konsenzuálna zmluva patrila systematicky do obligačného práva. A známe je aj to,že sa v Ríme rozoznávali tri formy nájomnej zmluvy: nájom veci (l. c. r e i), nájom pracovnej sily teda pracovná zmluva (l. c. o p e r a r u m) a nájom pracovného výsledku teda zmluva o dielo (l. c. o p e r i s). Iba po-

sledné dve mali pracovnoprávny charakter, pričom treba zdôrazniť skutočnosť že duševná práca bola podľa rímskeho ponímania a podľa všeobecnej mienky rímskych právnikov zásadne vylúčená z úpravy týmito zmluvami. Z toho vyplývalo, že za jej vykonávanie nenáležela mzda (m e r c e s), ale len cestou mimoriadneho súdneho procesu vymáhateľná odmena (h o n o r a r i u m) a že samotná pracovná činnosť sa nazývala a r s a nie o p u s .

Z týchto známych skutočností vychádzal aj autor knihy. V prvej kapitole sa sústredil na rozsah a kvalifikáciu duševnej práce, pričom vychádzal z prameňov neprávnických (Cicero, Seneca, Quintilian), aj právnických (najmä Ulpianove fragmenty). Po dôkladnom rozbore príslušných prameňov bol nútený konštatovať fakt, že pramene podávajú len skúpe informácie o tom, ktoré pracovné činnosti označovať výrazom a r s l i b e r a l e s a uzatvára svoje úvahy v tejto kapitole tým, že ako pojem a. l. tak aj k nemu patriace činnosti, zostali dodnes nedefinované a sú predmetom stálej diskusie v odbornej literatúre (22).

V ďalších kapitolách (II.-IX.) analyzuje V. jednotlivé formy a. l. Typickou duševnou činnosťou, aspoň teda v posledných desaťročiach republiky, bolo pestovanie a vyučovanie filozofie, ktorá si tento charakter zachovala aj v časoch justiniánskej kodifikácie (24-30). Ďalej to boli gramatika a rétorika - spočiatku zanedbávané a podceňované - ktoré V. zaradil medzi a. l. Obe získali časom na veľkej vážnosti hlavne tým, že sa v Ríme prišlo na to, aký dôležitý význam má štúdium a znalosť týchto dvoch disciplín pre mladých ľudí hodlajúcich venovať sa verejnej činnosti. Rimania však robili rozdiel medzi gramatikmi. Ten, kto vyučoval elementárnu gramatiku (l i t t e r a t o r) sa pokladal iba za vychovávateľa (p e d a g o g u s) a jeho činnosť nebola zahrnutá medzi a. l. (31-38).

S filozofiou úzko súvisela v Ríme právna veda (i u r i s p r u d e n t i a), ktorú pestovali oddávna urodzení občiania. V tejto oblasti nejdôležitejšiu skupinu tvorili učení právnici (i u r i s c o n s u l t i), ktorí poskytovali súkromným osobám a úradom právne rady (r e s p o n s a) a boli prípadne aj literárne činní. Činnosť učených právnikov možno považovať, podľa názoru V., za slobodnú prácu (Ulp.D.1,1,1,1). Druhú skupinu tvorili advokáti (i u r i s p e r i t i), ktorých možno viacej považovať za rečníkov (o r a t o r e s), než za učených právnikov.Advokáti boli síce zbehlí v základných právnych otázkach, avšak ich činnosť nebola považovaná za slobodnú prácu, podobne ako ani práca pomocného právneho personálu (46-72).

Z inžinierskej činnosti mala v antickom Ríme neobyčajný význam

geometria, presnejšie zememeračstvo (39-45). Vysoko sa cenila architektúra (95-103). Geometria zaznamenala určité vývojové zvláštnosti. Spočiatku bola práca geometrov (m e n s o r e s a g r o r u m) považovaná za a. l., za čias Gaiových stratila tento charakter, ale za cisárstva a klasického práva bola znovu pojatá do okruhu a.l. Celkom iný osud stihol architektúru, ktorá bola síce aj podľa rímskeho ponímania považovaná nielen za vedu ale aj za umenie, ale predsa len bola predmetom nájomnej zmluvy a teda kvalifikovaná ako práca fyzická.

Tak ako práca architekta, tak aj práca lekára mala vysokú hodnotu (73-94). Autor podrobil hlbokému rozboru prácu lekára, ale sám nedospel k jednoznačnému stanovisku, lebo ani zachované pramene nie sú jednotné. Predsa sa tu však dopustil nepresnosti. Uviedol, že rozhodujúci význam v otázke charakteru lekárskej práce mala konštitúcia cisára Konštantína z r. 337 (Cod.Just.10,66,1) v duchu ktorej je možné lekársku činnosť řátať medzi a. l. (87). Na inom mieste ale píše (153), že táto konštitúcia považovala prácu lekára za prácu remeselnícku (!), teda za prácu fyzickú. Podľa všetkého možno mať za to, že lekárska práca nebola prácou duševnou.

Naproti tomu z prameňov úplne jasne vyplýva, že umelecké maliarstvo a sochárstvo (125-145), aj keď sa odbornou úrovňou a zručnosťou odlišoval maliar od púheho natierača a sochár od obyčajného kamenára - a to si Rimania jasne uvedomovali - naproti tomu ani maliarstvo ani sochárstvo neboli uznané za a. l. Až príliš často sa v týchto pracovných činnostiach prelínala duševná práca s fyzickou; okrem toho ju vykonávali zväčša cudzinci, otroci a prepustenci.

Celkom mimoriadnu pozornosť venoval V. ešte oblasti dnes zvlášť významnej, duševnému vlastníctvu autorov, teda literárnej činnosti (próza, poézia, dráma, vedecká tvorba), v ktorej sa vari najmarkantnejšie prejavovali rozpory medzi duševnou a fyzickou prácou a objavovali najväčšie rozdiely medzi rímskym a novodobým ponímaním, toho, čo dnes nazývame autorským právom (104-124).

Predovšetkým je nevyhnutné zdôrazniť, že pojem autorské právo je pre rímske pomery prinajmenej nepriliehavý. V prameňoch rímskeho práva nenájdeme ani jeden inštitút podobný dnešnému pôvodcovskému právu. Poukazuje na to jednoznačne skutočnosť, že nielen autor diela, ale ani jeho nakladateľ, neboli pred zmenami v texte ani pred ďalším rozširovaním diela zákonom chránení. V podmienkach otrokárskeho štátu ani nemohlo vzniknúť špeciálne autorské právo, lebo rímske právo súkromné "slúžilo v prvom rade potrebám tovarovej výroby a výmeny" (123). Veď duševné vlastníctvo bolo výsadou majetných tried a tie ne-

boli hospodársky odkázané na to, aby "vyhlásili" duševnú produkciu za predmet tovarovo peňažnej výmeny.

Ďalšou zvláštnosťou bolo, že Rimania si uvedomovali síce, že spisovateľské alebo básnické dielo je zvláštnym vlastníctvom autora, ale neoddelili ho od vlastníckeho práva k rukopisu ako takému. Len tak mohla vzniknúť rozsiahla kazuistika okolo otázky vlastníckeho práva papyrusu či pergamenu popísaného rukou odlišnou od ruky vlastníka papyrusu či pergamenu; ba dokonca sa v posudzovaní tejto otázky vytvorili dve odlišné právnické školy - sabiniánska a prokuliánska. Duševné vlastníctvo nemalo teda v rímskom ponímaní majetkoprávnu hodnotu a nemohlo sa v dôsledku toho previesť právnym úkonom na iného. Ak teda autor predával svoje literárne dielo, nepredával výsledok svojej duševnej práce, ale rukopis ako taký. V tejto spojitosti sa však V. dopustil nepresnosti. Najprv správne tvrdil, že autorovo právo k rukopisu sa zlieva s literárnym dielom zaznamenanom na rukopise (108), ale v ďalšom texte toto tvrdenie poprel (121).

Recenzovaná kniha dokazuje, že V. zvláštny význam prikladá hlavne tomu, ktoré formy práce je možné zaradiť do okruhu a. l. Sústredil sa predovšetkým na túto stránku problému, menej miesta venoval právnym dôsledkom, ktoré z toho vyplývali. Napríklad, či vzťahy založené slobodnou prácou, ktorá nebola v rímskom práve uznaná za predmet zmluvy, lebo nebola jednoducho spôsobilá stať sa - vzhľadom na hospodárske a sociálne pomery vtedajšej doby-- objektom pracovnej zmluvy, teda či vzťahy založené takouto slobodnou prácou možno charakterizovať ako právne vzťahy. Skutočný výkon duševnej činnosti spôsoboval len vznik faktického vzťahu medzi objednávateľom práce a jej vykonávateľom ako tomu bolo v iných prípadoch faktickej situácie (m a t r i m o n i u m , p o s s e s s i o , o b l i g a t i o n a t u r a l i s)?

Autor živo a plasticky vykreslil problémy duševnej práce v Ríme, pričom sa snažil hodnotiť aj javy hospodárske a sociálne. Kniha sa stane užitočnou nielen romanistom, ale aj iným príbuzným oborom vedy o štáte a práve (občianske právo, pracovné právo, autorské právo).

Peter Blaho

Z NOVÉ LITERATURY

Ferenc Pecze, A szomszédos országok újabb igazgatás - és jogtörténeti munkái /Novšie práce z oblasti dejín verejnej správy a práva v susedných krajinách/. In: Levéltári Szemle 1977, č. 3, s. 1-7

Poukazuje sa na spoluprácu akadémií vied a univerzít socialistických krajín Európy, ktorej výsledkom boli v posledných rokoch najmä právnohistorické bibliografie a zborníky štúdií. Také boli predovšetkým bibliografické publikácie uverejnené v Poľsku o československej právnej historiografii, potom právnohistorické bibliografie vydané v Prahe a obsahujúce aj údaje o publikáciách maďarských autorov, ktoré vyšli v Československu. Zo zborníkov vynikajú v danom ohľade výsledky konferencií (o právnickej vzdelanosti konanej r. 1971 v Bratislave a o vzniku a vývoji socialistického práva konanej r. 1975 v Prahe). Tieto zborníky obsahujú viac príspevkov maďarských bádateľov. Aj v ročníciach Acta Universitatis Carolinae a Acta Universitatis Brunensis vyšli štúdie, ktoré majú význam pre súčasnú maďarskú historiografiu štátu a práva. To platí aj o niektorých publikáciách vydaných v Juhoslávii a Bulharsku, lebo obsahujú poznatky o problémoch najnovšej, ale aj staršej histórie práva, ktoré sa riešili aj v maďarskej právnej historiografii. Pozornosť maďarských historiografov štátu a práva si zaslúžia aj ďalšie publikácie bulharských a sovietskych bádateľov, na ktoré sa tu poukazuje. Spoluprácou maďarských a zahraničných právnych historikov vznikol zborník vydaný v Budapešti po konferencii o vývine civilného práva v strednej Európe. Maďarskí právni historici sa zúčastnili na zborníku, ktorý vyšiel po konferencii v Krakove o dejinách trestného práva. Vo všeobecnosti sa dobre rozvíja spolupráca maďarských právnych historikov s poľskými. Aj rumunskí právni historici prispeli k podobnej spolupráci a rozvinula sa s nimi polemika maďarských právnych historikov. Štúdie rumunských bádateľov vyšli v maďarskom preklade a zase štúdie maďarských bádateľov vyšli v Rakúsku v nemeckom preklade, čo ostatne platí aj o bádateľoch z iných socialistických krajín. Záverom sa vyzdvihuje význam radu právnohistorických konferencií, ktoré boli v posledných rokoch v Maďarsku aj v susedných krajinách a ďalšie sa pripravujú.

Karpat

Összehasonlító jogtörténeti tanulmányok. Újabb nemzetközi tudományos eredmények és a hazai jogtörténettudomány. Az egyetemes állam- és jogtörténeti tanszék kiadványa. Szerk. Kállay István. Budapest 1978, 137 s.

Vývoj maďarskej historickoprávnej spisby bol v poslednom období úzko spojený s rozvíjajúcou sa medzinárodnou vedeckou spoluprácou právnych historikov socialistických krajín.Výsledkom tejto vedeckej spolupráce je aj recenzovaná publikácia,ktorá uverejňuje nové poznatky právnohistorického výskumu.Zostaviteľ zaradil do publikácie štúdie právnych historikov i historikov socialistických krajín, ktoré zo spoločných metodologických postupov a stanovísk skúmajú rôzne oblasti právnohistorickej vedy. Tým publikácia sleduje cieľ priebežného a čiastočného uverejňovania prác, ktoré pojednávajú o spoločných úlohách v rôznych oblastiach výskumu, kde každá z dosiaľ nevyriešených úloh determinuje spoluprácu a súčasne predstavuje prostriedok správnejšieho a plnšieho pochopenia nášho právneho vývoja.

Z daných aspektov najvýraznejšie plní cieľ publikácie inšpirujúca štúdia maďarských právnych historikov P. Horvátha a I. Kállaiho,ktoré je predovšetkým teoretickým príspevkom k zložitej problematike tvorby modelov právneho vývoja v oblasti komparatívneho výskumu právnej histórie. Autori hodnotia uplynulý právnohistorický výskum z aspektu rozčlenenia jednotlivých skupín právneho systému na určité podregióny, ktoré sú charakteristické tým, že ich rozsah, prípadne teritoriálna lokalizácia nie je identická s etnickými hranicami. Venuje pozornosť hlavne obdobiu buržoázneho právneho vývoja a podrobuje kritike mnohé pokusy v odbornej literatúre preceňovať vplyvy právneho vývoja balkánskych národov na oblasť strednej Európy.

Ďalší príspevok publikácie je výňatkom z práce významného poľského právneho historika J. Bardacha O v ý v o j i p o ľ s k e j h i s t o r i c k o p r á v n e j s p i s b y , ktorý je venovaný historickej škole v právnej vede na území Poľska. Príspevok je svojím charakterom cenný, informatívny a spĺňa orientačný cieľ predovšetkým pre široký okruh mimopoľských bádateľov, ktorí vo svojich výskumoch musia zohľadňovať právny vývoj susedných krajín a siahajú na práce poľských autorov.

Bulharská právna historička F. Milkova prispela do publikácie štúdiou O mimoriadnom trestnom zákonodarstve v Bulharsku v období druhej svetovej vojny a ozbrojeného protifašistického boja bulharského ľudu 1939 - 1944, ktorú prezentovala vo forme príspevku na medzinárodnej právnohistorickej konferencii (v septembri 1977 v Budapešti). Autorka si kládla za cieľ podať obraz o trestnom zákonodárstve v období bulharského fašistického štátu.

Do publikácie je zaradená i historická štúdia z pera slovenského

historika A. Spiesza, O b e c a k o s p o l o č e n s t v o n a S l o v e n s k u v 16. - 18. s t o r o č í . Štúdia je v podstate rozpracovaným referátom, ktorý predniesol autor na medzinárodnej konferencii vo Varšave v máji 1976.

Posledný príspevok publikácie L. Bianchiho je zameraný na dôležitú problematiku výučby všeobecných dejín štátu a práva na právnických fakultách. Pretože príspevok syntetizuje návrhy sovietskych,poľských, maďarských a československých právnych historikov na koncepciu výučby tohto predmetu,je svojím obsahom veľmi zaujímavý a poučný hlavne pre pedagogických pracovníkov právnických fakúlt.

Úroveň spracovania, rozmanitosť, charakter jednotlivých štúdií a príspevkov oprávňuje k vysloveniu názoru, že recenzovanú publikáciu možno považovať za prínos v oblasti bádania porovnávacej právnej histórie a medzinárodnej vedeckej spolupráce.

Mertanová

Helmut Slapnicka, Eine österreichische Rechtszeitschrift für Galizien. Der Versuch einer Popularisierung der österrichischen Rechtsordnung. In: Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 482, 1978, Prace historyczne, z. 57, s. 247-257

V tejto štúdii sa poukazuje na ďalšie rozšírenie rakúskeho právneho poriadku po tretej deľbe Poľska, keď k Rakúsku pripadla Halič. Ale z obsahu štúdie plynie aj to, že spolu s týmto rozšírením prenikala do juhovýchodného výbežku habsburgovskej ríše nepriamo aj česká právna kultúra. V tom zmysle sa žiada kvalifikovať veľký podiel českých učených právnikov na práci súdnictva a verejnej správy v Haliči. V danej štúdii sa autor zameral hlavne na osobnosť českého právnika Antona Rozběrského z Chrudimi,ktorý dosiahol postavenie na najvyšších súdnych miestach v Haliči a pôsobil aj na univerzite vo Ľvove. Najvýznamnejším jeho podujatím bolo vydávanie právnických ročníc, ktoré vychádzali v rokoch 1810-1813 pod názvom Annales Jurisprudentiae. Vydavateľ si nenárokoval vedeckú úroveň tejto publikácie,ale zameriaval ju pre potreby právnej praxe.

Karpat

Géza Katona, Bizonyitási eszközök a XVIII - XIX. században. A kriminalisztika Magyarországi elözményei. Budapest 1977. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, s. 408. /Dôkazné prostriedky v 18. - 19. storoči. Predpoklady kriminalistiky v Uhrách/

Prítomná monografia, o ktorej podrobná recenzia vyšla v Právnom obzore 1978 čís. 10, na podklade rozsiahleho archívneho materiálu a pri použití bohatej literatúry predkladá čitateľovi všetky tie dôkazné prostriedky, pomocou ktorých uhorské justičné orgány v 18. a 19. storočí pátrali po páchateľoch trestných činov a ich usvedčovali. Autor uvádza, že na procesuálne dokazovacie konanie mal vliv aj hospodársky základ, zodpovedajúci vývoju vedeckých, odborných a infrastruktuálnych ustanovizní. Od kultových dôkazných prostriedkov, ktoré do úzadia vytláčali poznávacie schopnosti človeka, postupne sa postupovalo k striedavým a k dôkladnejším poznávacím prostriedkom. V 18. storočí bola teoretická úroveň procesu v Uhrách na nízkej úrovni a brzdila uplatnenie sa dobových filozofických názorov, nakoľko ešte dlho stála pod vlivom scholastických dogiem. No, v 19. stor. na podklade meštiackej právnej vedy získané výsledky umožnili fundovanie procesných noriem pomocou novodobých filozofických prúdov. Dokazovacie konanie v Uhrách sa vyvíjalo v rovnakom tempe ako prebiehala premena hospodárska a spoločenská, a len osvietenstvo 18. storočia ho dočasne urýchlilo. Začiatkom 19. storočia sa psychológia presadila ako vedecká disciplína a odborná literatúra čoraz dôraznejšie sa dožadovala, aby sa bral náležitý zreteľ na ňu aj v trestnom procese. K jej uplatneniu v dokazovacom konaní však pre nízku odbornú úroveň orgánov vysluhujúcich spravodlivosť dochádzalo len veľmi pomaly. Kapitalistické výrobné pomery v Uhrách uvolnili do určitej miery zákonitú viazanosť dokazovania a umožnili priaznivejšie právne možnosti na uplatnenie sa vecného dokazovania a na používania znalcov v procese. Vývojové tempo jednotlivých dôkazných prostriedkov v 18. a 19. storočiu je charakterizované podstatnými rozdielmi. Logický obsah noriem vzťahujúcich sa na svedeckú výpoveď a na prejavy upodozrievaného sa nemenil a neuplatňovali sa ani metódy založené na psychických zákonitostiach.

Pokiaľ ide o súdcovskú ohliadku a jej metódy v dôsledku gnozeologických a procesných noriem sa táto menila len veľmi pomaly a nebola ani predmetom právnej úpravy. Nemožno ani jednotne určiť vývojové tempo indícií ako dôkazných prostriedkov. Patrili k tým článkom procesuálneho dokazovania, ktoré sa pomerne rýchlo vyvíjali. Indície stali sa charakteristickým predmetom dokazovacej metodiky súdnych orgánov feudálneho i kapitalistického štátu voči vykorisťovanému alebo deklasovanému obvinenému, ktorý pre svoj "zlý chýr" vzbudzoval po-

zornosť vrchností. Pokrok vo vede modifikoval jednotlivé dokazovacie akty trestného konania a spôsobil rôzne zmeny na rozsahu celého komplexu. Vo všeobecnej trestneprávnej vede možno považovať za predpoklady článkov kriminalistiky všetky opatrenia pozitívneho charakteru, nakoľko sa tieto týkajú výsluchu svedkov, vypočuvania upodozrievaného, súdcovskej ohliadky, činností znalcov a indícií. Okolnosť, že predpisy o aplikovaní dôkazných prostriedkov boli spracované aj v odbornej literatúre a prednášané boli aj na univerzitách, pravda, na úrovni zodpovedajúcej tej ktorej dobe, dokazuje, že spomenuté predpisy v 18. storočiu nebo-li iba prostriedkom na vypátranie trestného činu, ale umiestnili sa aj vo vednom systéme ako rovnocenné články.

V závere svojej knihy Katona poukazuje na dôležitosť podrobného štúdia úpravy dokazných prostriedkov, a to nielen z hľadiska vývinu hospodárstva, spoločnosti a vedy v Uhrách, ale aj preto, že sa jedná o potrebu poukázať na neprávom zabudnuté pamiatky procesno-právne so súčasným odkrývaním osobitostí vývoja, ktorý viedol k odstráneniu vytvorených rozporností a k zdokonaľovaniu dôkazných prostriedkov.

Početné odkazy na konkrétne prípady zistené v našich i v maďarských archívoch len zvyšujú zaujímavosť a hodnotu autorovej práce.

Holák

Rákóczi-emlékév diákpályázatán díjnyertes tanulmányok /Štúdie odmenené na študentskej súťaži usporiadanej na Rákocziovské výročie/, Budapest 1977, 155 s.

Na 300. výročie narodenia Františka Rákocziho II. r. 1976 vypísal rektor univerzity v Budapešti súťaž pre poslucháčov tejto vysokej školy z tematiky súvisiacej s rákocziovskými bojmi. Z poslucháčov zapojených do tejto súťaže odmenili cenami piatich a ich štúdie uverejnili v tomto zborníku. Z toho 3 štúdie obsahujú tématiku z oblasti dejín štátu a práva. Na tie sa tu bližšie poukáže a zvyšné dve sa spomenú len podľa názvu.

Prvú cenu získal poslucháč V. ročníka Barna M e z e i za štúdiu pod názvom: Aplikácia práva v rákocziovskom štáte za oslobodzovacieho boja. Autor vyšiel z toho, že doteraz sa v právnej historiografii neskúmal súborne spôsob aplikácie práva v uvedenom období. Preto sústredil pozornosť na súdnu prax, a to hlavne na vojenské súdnictvo. Napriek tomu, že právna neistota prevládala na úkor právnej istoty, predsa sa vcelku zachovávali Rákocziho nariadenia. Autor to kvalifikuje tak, že sa "rešpektovalo" právo (jogkövetés). Považuje to za priamu štátnu činnosť, ktorá bola prejavom súhlasu s účelom daného právneho pravidla alebo prejavom obavy z nepriaznivých dôsledkov jeho

nezachovávania. V tom zmysle chápe aj činnosť administratívnych orgánov, ktoré donucovali obyvateľstvo zachovávať právo. V širšej analýze súdnictva autor najskôr podal stručnú charakteristiku ústredných a miestnych orgánov riadnych súdov, potom však podrobne rozoberal organizáciu vojenského súdnictva, procesné konanie pred ním, jednotlivé trestné činy a spôsoby trestov.Celá jeho štúdia je vystrojená poznámkovým aparátom, ktorý v takmer 140 položkách obsahuje hlavne odkazy na pramene.

Dve druhé ceny v súťaži získali poslucháči filozofickej fakulty, a to Krisztina S z a l a y za štúdiu o poézii ľudových bojovníkov v rákócziovskej armáde, a János R e i s i n g e r za štúdiu o umeleckom charaktere Rákócziho pamäti. Ďalšiu druhú cenu získala Judit S z e n t e l e k i z II. ročníka Právnickej fakulty za štúdiu na tému: Kniežacia právotvorba v čase rákóczioveského oslobodzovacieho boja (1703-1705). Skúmala vznik patentov kniežata Rákócziho a ich niektoré charakteristické črty. Právotvornými orgánmi pritom boli sám knieža, potom tzv. Excelsum Consilium a napokon kancelária. František Rákóczi II. sám vydával patenty a príkazy. Ale aj dôstojníci jeho armády vydávali právne normy v tej istej forme, a to často na vykonávanie príkazov kniežata. Bližšie si všimla autorka,ako vznikali patenty na popud miestnych potrieb obyvateľstva. Svoje poznatky založila na prameňoch a odkazuje na ne v 45 poznámkach.

Tretiu cenu v súťaži dostal Attila P a n d u l a z III. ročníka právnického štúdia. Vypracoval štúdiu na tému: Štruktúra prameňov vojenského práva rákóczioveského boja. Najskôr načrtol organizáciu rákóczioveského vojska a jeho členenie. Ako právne pramene rozlíšil tzv. regulamentumy, ktoré sa týkali organizácie vojska, a potom tzv. edictumy, ktoré obsahovali služobné predpisy. Ďalšie predpisy sa týkali obrany pevností a šľachtickej osobnej stráže. Celá štúdia sa zakladá na prameňoch, na ktoré sa odkazuje v 57 poznámkách.

Štúdie publikované v tomto zborníku sú obdobou štúdií, ktoré u nás úspešne napomáha akcia Študentskej vedeckej a odbornej činnosti - ŠVOČ. Na okraj zborníka sa okrem toho žiada pripomenúť, že aj v danom prípade vystupuje do popredia také chápanie, podľa ktorého rákóczioveské boje mali charakter maďarského národno oslobodzovacieho boja. Proti tomu sa zo stránky slovenských historikov poukazuje na to, že na týchto bojoch mali na rákóczioveskej strane silný podiel aj nemaďarské národné zložky a okrem toho pritom išlo predovšetkým o feudálno stavovské povstanie proti Habsburgovcom. Tento rozdiel v chápaní si ešte vyžiada ďalšie skúmanie a porovnávanie rozdielnych názorov. Stanovisko slovenských historikov k tomu sa zhrnulo na konferencii

Slovenskej historickej spoločnosti konanej začiatkom novembra 1977 v Prešove. Materiály tejto konferencie čakajú na zverejnenie.

Karpat

Iván Bertényi, A magyar korona története /Dejiny maďarskej koruny/, Budapest 1978, 172 s., 12 obr.

V sérii spisov, ktoré slúžia popularizácii vedeckých poznatkov, vyšla táto publikácia, ktorá si vyžaduje pozornosť aj právnych historikov. Lebo napriek popularizačnému charakteru obsahuje vedecky presne formulované poznatky a postrehy autora, ktorý je známy ako seriózny mladý bádateľ z oblasti organizácie úradov feudálneho Uhorska v stredoveku.Popis a dejiny vzniku koruny v jej funkcii korunovačného klenotu viedol autora najskôr do oblasti dejín umenia. Tu zahrnul výsledky doterajšieho bádania.Na to nadviazal dejiny korunovačného obradu (ordo) v Uhorsku, ako sa tento obrad menil od samých začiatkov až do korunovácie posledného kráľa r. 1915. Pritom osobitne vyzdvihoval menlivý charakter právneho významu tohto obradu. Právnohistoricky najzávažnejšia je časť knihy, kde sa rozoberá, ako sa v nadväznosti na klenot formovala tzv. náuka o sv. korune Uhorska, pochopenej ako predchodca moderného pojmu štátu. S vedeckou presnosťou vyhodnotil autor funkciu tohto pojmu vo feudálno stavovskom období, kedy pojem koruny vyhovoval súdobému štátoprávnemu mysleniu. Poukázal na obdoby v susedných monarchiách, najmä v Čechách a v Poľsku. Opätné uplatnenie pojmu koruny v novoveku správne pripisoval rozmachu buržoázneho spoločenského zriadenia, resp, nacionalizmu. Tak ukázal, že zveličovanie významu pojmu uhorskej koruny a tézy o jeho údajnej jedinečnosti boli výsledkom jednostranne nacionalistického myslenia. Pritom s dôrazom poukázal aj na výsledky slovenskej právnej historiografie,ktoré sa dosiahli pri bádaní dejín uvedeného pojmu. Nakoniec zachytil dramatické osudy klenotu koruny na sklonku druhej svetovej vojny, až po jej návrat z USA do Maďarska v januári r. 1978.

Osobitný význam publikácie je v tom, že sa v nej pútavo a jasne formulujú poznatky, ktoré sa týkajú historických skutočností, čo zohrávali vo vedomí maďarského národa významnú úlohu ako zložka národných tradícií. Vedecká seriózność týchto poznatkov zaručuje, že sa tým uvedú na správnu mieru nacionalistické, v minulosti skreslované tvrdenia. Popularizačný charakter spisu však pritom zabezpečí v tomto smere formovať súčasné spoločenské vedomie v Maďarsku. To napomôže ďalšie porozumenie so susednými národmi na báze vedeckej pravdy. Lebo

vedecká podloženosť podávanej problematiky sa zakladá na bohatej literatúre staršej aj marxistickej novšej, ktorej presný zoznam spis tiež obsahuje.

Karpat

Josef Tříška, Výbor ze starší pražské univerzitní literatury. Knižnice Archivu Univerzity Karlovy 6, Praha 1977

V publikaci shromáždil dr. Josef Tříška množství různorodých ukázek pramenů a literatury vztahující se k univerzitním dějinám, historii vzdělanosti i ukázek z literární činnosti univerzitních úřů od vzniku univerzity do poloviny 19. století. Jde o písemnosti dílem již vydané i dosud před tím neuveřejněné. Tříška roztřídil vydávaný materiál do jedenácti oddělení. První označené "Rhetorica Iserniana" obsahuje "Epistolare dictamen" Jindřicha z Isernie (str. 5-8). Zařazení tohoto díla notáře působícího v druhé polovině 13. století v české kanceláři odůvodnil Tříška tím, že jeho úsilím začíná v českých zemích středověká scholastika a rétorika. Druhý oddíl (str. 9-34) nazvaný "Středověké listiny" obsahuje texty několika listin a listů univerzitního archívu (I. 63,72,82,85,87; II. 49,54), týkajících se Husa, husitství, kolejí a konfirmaci Vladislava II. Kutnohorského dekretu. V třetí skupině nadepsané "Dictamina scholarium medii aevi" (str. 35-72) jsou pamflety, carmina burana, parodie. Další oddělení "Duchovní lyrika" obsahuje dvě české modlitby (str. 73-83). Pátá skupina "Scholastická proza" (str. 85-105) se skládá z ukázek prací univerzitních mistrů všech oborů. Je tu Jindřich z Hannoveru, mistr svobodných umění, lékař Zikmund Albík, teologové M. Prokop z Kladrub, Jan Rokycana a další. Šestý oddíl "Předbělohorské texty" tvoří většinou volný výběr různých zápisů z úředních knih univerzitního archívu (str. 107-120). Pokračováním tohoto, obsahově se mnoho nelišícím, je sedmý oddíl "Humanitas et reformatio ante Album Montem" (str. 121-143). Osmý oddíl "Poesis et prosa scholasticae secundae" je věnován pobělohorské době (str. 145-168). Jsou zde otištěny epigramy Fridricha Dörfle, promoční oslavné básně, teze i různé intimace, absolutorium z filozofie. Devátý oddíl "Problemata et gratulationes scholasticae secundae (str. 169-232) obsahuje disputační problemata uložená v univerzitním archívu a pocházející rovněž z doby po Bílé Hoře, a soupis blahopřejných básní k promocím z let 1581-1792, ovšem nikoliv v úplnosti. Desátý oddíl nese název "Rationalismus" (str. 233-245). Zde jsou otištěny intimace profesorů lékařské fakulty Scrinciho a Bohúče, výňatek z Heldovy před-

nášky o Kutnohorském dekretu a Jungmannovo pozvání k imatrikulaci. Poslední oddělení, nadepsané "Národní obrození", (str. 247-286) je věnováno především přednáškám z českého jazyka a literatury na univerzitě. Jsou zde otištěny nástupní přednášky a ohlášení přednášek Fr.M. Pelcla a Jana Nejedlého a Rulíkova báseň na Nejedlého učitelský úřad. Oddíl uzavírá výňatek z Tomkových Dějů university pražské a odchodu cizích mistrů a žáků po vyhlášení Kutnohorského dekretu. Následují poznámky uvádějící dochování publikovaných ukázek (str. 287-297) a autorský rejstřík (299-301). Texty jsou otištěny v původním znění, resumé je české, ruské, anglické a latinské. Při nedostatku školních textů může Tříškova kniha posloužit jako čítanka středověké a novověké latiny.

Beránek

Nové práce o městském trestním právu 17.-18. století

V posledních letech vydal Jaroslav P á n e k několik prací, jež přispěly k lepšímu poznání městského trestního příp. hrdelního soudnictví zejména v 17. a 18. století. Zároveň znamenají materiálově i metodicky cenné obohacení chudé ediční produkce posledního období.

Největším přínosem je nejprve zpracování a potom edice smolné knihy divišovské (S m o l n á k n i h a m ě s t e č k a D i v i š o v a z l e t 1617 - 1751, Středověký sborník historický 8 1973, 71-128, potom edice téhož názvu, Ústav čsl. a světových dějin Praha 1977, 292 s. ofset, 20 vyobrazení). Obdobným úsporným způsobem, prozatím bez edice, zpracoval též H r d e l n í s o u d n i c t v í m ě s t e č k a Č e c h t i c v 17. a 18. s t o l e t í (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách s k charakteristice smolných spisů), SSH 12, 1977, 129-181, a H r d e l n í s o u d n i c t v í m ě s t a P ř í b r a m ě v 17. a 18. s t o l e t í (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách s k metodice studia jeho dějin), SSH 13, 1978, 87-195.

Společným znakem těchto prací je rozšířená pramenná základna, která kromě vlastní smolné (černé) knihy je doplněna zlomky dochovaného aktového materiálu příp. záznamy v dalších městských knihách (radních protokolech) a též písemnosti pražského apelačního soudu. Autor věnuje pozornost diplomatické stránce pramenů, zejména formulářům hlavních typů písemností, a snaží se o rekonstrukci procesů a sestavení dokumentární časové řady, která pak skýtá spolehlivý základ k vlast-

ním vytěžení. Přehled případů je pak otištěn tabelárním způsobem v přílohách pojednání. V metodickém propracování autor dospěl nejdále v pojednání o hrdelním soudnictví příbramském.

Pokud autor měl možnost v případě divišovském vedle úsporného zpřístupnění pramene dospět až k edici, zhostil se svého úkolu přesným a pro uživatele zcela uspokojujícím způsobem. Kromě kritické podoby textu smolné knihy podal přehled zápisů a případy doložené z ortelních manuálů apelačního soudu. V úvodu pak zhodnotil smolné knihy jako pramen, terminologii, edice, hlavní zpracování a podal rozbor knihy divišovské i tamního trestního soudnictví, popis této knihy a metodický postup při její edici. Tato edice je opatřena rejstříkem osobních jmen, zeměpisných názvů a věcným - terminologickým.

Vedle zpřístupnění cenných pramenů přinášejí uvedené práce četné poznatky k poznání vlastního hrdelního soudnictví zejména menších měst a městeček. Autor ve všech případech podal nejen rozbor pramene, ale nastínil také celkový obraz trestního soudnictví. Zpravidla jde o celkový vývoj, rozbor soudních orgánů, soudní zřízení - kde je věnována pozornost vztahům k dalším soudním orgánům, zejména vrchnostenským a pražskému apelačnímu soudu - a rozbor deliktů a trestů. Zpracování a edice těchto pramenů přinášejí cenné poznatky nejen pro právní historii, ale také materiál pro řadu dalších vědních oborů.

Hoffmann

H.C. Allen - R. Thompson /ed./, Contrast and Connection. Bicentennial Essays in Anglo-American History. Foreward by F. Thistlethwaite, London 1976, 373 s.

Kolektivní dílo třinácti historiků (2 amerických, 2 waleských a devíti anglických), pod vedením H.C. A l l e n a a R. T h o m p s o n a , bylo pojato jako "pocta", nikoli však k životnímu jubileu významného vědce, ale k výročí vzniku Spojených států amerických.

Práce má širší tematické zaměření, než napovídá podtitul knihy. V zásadě se dá říci, že pouze tři příspěvky se přímo zabývají problematikou revoluční války za nezávislost v letech 1776-1783. Avšak jak tyto příspěvky, tak všechny ostatní se dotýkají v té či oné míře anglosmerických vztahů. Každý z příspěvků - výběr námětů ponechali vydavatelé na autorech, kteří se pochopitelně řídili svými vědeckými zájmy- má nepochybně svou hodnotu pro historika. Některé z příspěvků jsou přitažlivé i z hlediska právněhistorického. Patří mezi ně stati "A Tale of Two Towns: Persistent English Localism in Seventeenth-Century Massachusetts" od Davida Graysona A l l e n a , "The Massa-

chusetts Charter of 1691" od R.C. S i m m o n s e a "Woman Suffrage in Britain and America in the Early Twentieth Century" od Davida M o r g a n a . Na konci každého příspěvku je poznámkový aparát, zahrnující cenné bibliografické údaje.

Orientaci v zajímavé, dobře vybavené knize usnadňuje rejstřík který vypracovala Brenda H a l l .

Balík

Willie Lee Rose, A Documentary History of Slavery in North America, New York-London-Toronto 1976, 537 stran.

Kniha je věnována dějinám otroctví ve Spojených státech amerických od r. 1620 do občanské války Jihu proti Severu.

Autorka knihy Willie Lee R o s e , profesorka dějin na John Hopkins University, je známa řadou prací, z nichž bych uvedl alespoň knihu "Rehearsel for Reconstruction" z r. 1964.

V knize, jíž je věnována tato poznámka, načrtává autorka všestranný, plastický obraz otroctví a jeho vývoje v daném období na základě právnických i neprávnických pramenů. Již po letmém nahlédnutí do knihy je zřejmé, že jde o jakousi chrestomatii k dějinám otroctví, sestavenou z pečlivě vybraných ukázek.

Každé ukázce předchází stručný úvod a bibliografický údaj o prameni. Řekli jsme už, že jde o soubor pramenů právnické i neprávnické povahy, rozdělených do desíti kapitol. Z hlediska právněhistorického jsou nejpřitažlivější: hlava I., nazvaná "Otroctví v anglických koloniích v Severní Americe" a hlava V., nazvaná "Otroctví a právo", i když právnické prameny jsou i v jiných kapitolách.

Knihu doplňuje zasvěcená, pedagogicky vhodně pojatá bibliografie.

Jako celek představuje kniha profesorky W.L. Rose-ové zajímavý, cenný příspěvek k dějinám Spojených států amerických.

Balík

Mario Góngora, Studies in the Colonial History of Spanish America. Translated by R. Southern, Cambridge-London-New York-Melbourne 1975, 293 s.

Práce se zabývá některými důležitými otázkami koloniálních dějin Latinské Ameriky.

Autor knihy, chilský historik Mario G o n g o r a , je znám řadou pozoruhodných prací, z nichž bych připomněl alespoň některé, jako např. "El Estado en el Derecho Indiano. Epoca de Fundación" (Santiago

de Chile, 1958), "Origen de los 'inquilinos' de Chile Central" (Santiago de Chile, 1960), "Los grupos de conquistadores en Tierra Firme 1509-1530" (Santiago de Chile, 1962), "Encomenderos y Estancieros" (Santiago de Chile, 1970) atd.

Svou monografii autor rozdělil do sedmi kapitol, věnovaných otázce dobyvatelů a odměny za dobytí území (hl.I),španělské říši v Indiích[1] (hl. II), institucím a základním zásadám formování španělského státu v Indiích (hl.III), vývojovým proudům v koloniálních dějinách a změně původních zásad formování státu (hl. IV), osvícenství, osvícenému absolutismu a ideologické krizi v koloniích (hl. V). pozornosti, kterou věnovala Novému světu eschatologická a utopická literatura XVI.-XVIII. století (hl. VI) a konečně otázce periodizace období po Kolumbovi (hl. VII).

Vedle nevelkého poznámkového aparátu obsahuje kniha malý španělsko-anglický slovník, seznam zkratek,bibliografii použité literatury a rejstřík.

Pozoruhodná kniha, která je cenným příspěvkem k poznání dějin státu a práva i obecné historie Latinské Ameriky v koloniálním období, vyšla jako 20. svazek série "Cambridge Latin American Studies", vydávané Malcolmem D e a s e m, Cliffordem T. S m i t h e m a Johnem S t r e e t e m .

Balík

Volker Press, Kaiser Karl V., König Ferdinand und die Entstehung der Reichsritterschaft, Wiesbaden 1976, 68 s.

Tematika tejto prednášky síce vybočuje z rámca našich presne pochopených národných dejín štátu a práva. Ale časove spadá do obdobia, keď územie Čiech a Slovenska patrilo do oblasti zložitej habsburgovskej monarchie. Vtedajší českí a uhorskí panovníci už svojou rodovou príslušnosťou boli silne politicky zaangažovaní aj do formovania feudálnych stavov v rímsko-nemeckej ríši. Autor sledoval začiatky vzniku strednej ríšskonemeckej šľachty, označovanej ako ríšske rytierstvo. Obdobou tejto stavovskej vrstvy bola v Čechách a Uhorsku stredná a nižšia šľachta. Preto vznik tejto strednej šlachtickej vrstvy v rímskonemeckej ríši dáva podnety na porovnanie v uvedených dvoch stredoeurópskych monarchiách. To tým viac, keď aj tieto monarchie

---

1) K možnému výkladu tohoto pojmu srv. V. V a n š č e k , Závažné příspěvky k právním dějinám Latinské Ameriky. In: PHS 18, str. 327, pozn. 2.

ovládala tá istá dynastia ako rímsko-nemeckú ríšu. Autor vyzdvihol hlavne úsilie nemeckého rytierstva vymaniť sa spod tlaku rozmáhajúcej sa teritoriálnej výsosti a zabezpečiť si ríšsku bezprostrednosť. Ako politickí spojenci núkali sa mu na jednej strane cisár a na druhej strane ríšske mestá. Lebo cisár mal záujem paralyzovať centralistické a absolutistické snahy teritoriálnych panovníkov. Mestá však sa bránili proti týmto snahám, aby si zachovali ríšsku bezprostrednosť. Tak vznikla záujmová zhoda medzi cisárom, rytierstvom a mestami, lebo všetky tri tieto štátoprávne zložky mali rovnaký záujem čeliť rozmachu teritoriálnej moci. V tejto situácii sa nemecké rytierstvo neprikonilo jednoznačne ani na stranu cisára, ani na stranu miest. Ale taktizovalo, a to najmä podľa toho, ako sa rozmanito utvárali podmienky v jednotlivých častiach ríše. Celkový výsledok politiky ríšskeho rytierstva bol ten, že sa napokon zväčša sformovali ako ríšsky bezprostredný stav. Pozoruhodná zhoda týchto pomerov s pomermi v Čechách a v Uhorsku je v tom, že aj v týchto monarchiách sa stredná a nižšia šľachta dostala do konflitovej situácie voči vysokej šľachte. Taktizovala potom hlavne spojenectvom s panovníkom. Oproti tomu spojenectvo s mestami sa neuplatnilo natoľko ako v rímsko-nemeckej ríši, lebo mestský stav sa hlavne v Uhorsku nevyrovnal svojou politickou váhou ríšskym mestám. Nakoniec ani stredná a nižšia šľachta v Čechách a Uhorsku nezískala také výsadné postavenie ako ríšske bezprostredné rytierstvo.

Karpat

Lukasz Górniski, Polský dvořan, Odeon, Praha 1977, 345 s.

V poměrně krátkém cbdobí vychází v edici Živá díla minulosti další spis významného polského autore 16. století L. Górnického (předtím Jan Ch. Pasek, Paměti).

Století 16. je v polských dějinách právem považováno za zlatý věk polské kultury. Podíváme-li se blíže na literární produkci zmíněného období, pak jde velmi často o práce překladatelské, však s nutnou poznámkou, že renesanční polské překlady stály obyčejně na úrovni původní tvorby. Vesměs šlo o překlady adaptační. Mezi těmito adaptačními překlady má Górnického Dvořan, napsán podle italské předlohy Baldassara Castigliona Il Cortegiano, zcela výjimečné postavení.

Autor v úvodu široce rozvažuje nad ideovými, morálními a jazykovými aspekty svého díla. Nesporným kladem práce Górnického je, že zřejmě přesně zachycuje intenzitu italských renesančních vlivů v Polsku.

Górnický se stává mluvčím části polské šlechty,která viděla svůj ideál v poměrech italských. Přes značný vliv tohoto proudu měli i nadále silné postavení ti, kteří vidí svůj vzor, ideál a zdroj šlechtické slávy a spokojenosti v činnostech méně ušlechtilých než jsou Górnického "hovorové hry".

Přesto že Górnický je v podstatě mluvčím svých kolegů z italských universit, obezřetně mezi hrdiny zařazuje i ctnostmi proslavené dvořany "starého krále" a hájí i zájmy královské. Obdobně nezasahuje do složité situace v cirkvi.

Górnického adaptace Dvořana je i velmi cenným a originálním výkladem o tehdejším stavu jazykové kultury, o vztahu šlechtické inteligence k problematice polštiny. Pozornost je věnována cizím vlivům v polštině (češtiny, ruštiny, staropruštiny, srbochorvatštiny, maďarštiny, francouzštiny a španělštiny).

Realistické líčení poměrů v Polsku "zygmundovského období" obsahuje především II. kniha, která vyniká vtipným jazykem a vypravěčskou rozšafností. Kniha III. je věnována obrazu ideální dvorní dámy a čerpá především z Plutarchova traktátu O ženských ctnostech. Ideální dvořan poslušný svého pána, plnící jeho příkazy a zároveň člověk přemýšlivý, ušlechtilý, který odvrací pána od zla a špatností, tak je líčen dvořan ve IV. knize. Autor v této souvislosti vyslovuje přesvědčení,že špatné mravy a zvyky rozvrátí stát dříve než nepřítel.

V dějinách polské literatury je Górnického Dvořan natrvalo zapsán jako skvělý obraz poměrů zachycených vynikajícím literárním stylem a jazykem.

Kocích

Jan Chryzostom Pasek, Paměti, Odeon, Praha 1975, 320 s.

V překladu Jana Simonidese vydalo nakladatelství Odeon v řadě Živá díla minulosti záslužnou publikaci, která jistě zaujme široký okruh zájemců o historii Polska v 17. století. Tato publikace, i když je určena širšímu okruhu čtenářů, což je počin bezesporu správný, by neměla uniknout pozornosti právních historiků. Poměrně úzký okruh právních historiků - slavistů práci samozřejmě zná již z dřívějších vydání v PLR (např. J.Ch. Pasek, Pamietniky, PIW, Warszawa 1955). Přestože polština není pro českého odborného čtenáře nepřekonatelnou překážkou, usnadní český - a nutno říci věrný a přesný - Simonidesův překlad seznámení s prací, která (i přes všechny negativní rysy memoárové literatury) je zásadního významu.

Po zlatém věku 16. století dochází v Polsku k evidentní a výrazné krizi feudalismu. Země je neustále vyčerpávána vnitřními konflikty a všeobecná anarchie šlechty zcela podkopala beztak již slabou ústřední královskou moc. Bohatí magnáti se prakticky stávají na svých územích samostatnými vládci. Ve stejném období, kdy dochází např. ve Francii k stabilizaci osvíceného absolutismu Ludvíka XIV., stává se Polsko zemí, o které se říká, že se udržuje bezvládím a nepořádkem.

Celou řadu událostí a příhod, ve kterých Pasek vystupuje jako typický představitel polské šlechty, samozřejmě podává tak, aby vynikly všechny jeho šlechtické ctnosti a přednosti. Přesto však líčení postrádá autentičnosti a vede především odborného čtenáře k hlubšímu poznání poměrů.

Publikaci opatřil úvodem Otakar Bartoš a v předkládaném úvodním slovu seznamuje čtenáře se základními historickými událostmi období, o kterém píše ve svých Pamětech Pasek. Autor předmluvy se však dopouští nepřesnosti uvádí-li, že v roce 1652 upický posel Siciński poprvé používá jako jediný osudného "nie pozwalam" a tím uvádí v život zásadu Liberum veto. Uvedená událost se však netýká projednávání některé z otázek sněmovního programu, týkala se pouze otázky prodloužení sněmovního jednání. Takovéto použití svobodného veta je nutno přísně odlišovat od vlastního "nie pozwalam", které se vždy týkalo záležitostí sněmem projednávaných meritorně a ne věcí procesuálních. V publikaci tohoto charakteru určených především širšímu okruhu zájemců však uvedená nepřesnost nehraje významnou roli. Není však nepodstatné, že obdobná nepřesnost je obsažena i v učební pomůcce Texty ke studiu obecných dějin státu a práva, SPN, Praha 1974, na straně 367, kde jako příklad prvního "svobodného veta" je uváděn právě zmíněný případ z roku 1652.

Paskovy Paměti obsahují pro právního historika celou řadu zajímavých popisů sněmovních jednání, řečnických výstupů z politického života, stejně jako zajímavé líčení hospodářských poměrů a soudních sporů.

Z Paskových Pamětí zůstal nadále živý především autentický obraz polského života 17. století s výrazným akcentem na všechny přednosti polské šlechty, jejího způsobu života, státního zřízení a polské národní mentality.

Kocich

Josef Tříška, Rétorický styl a pražská univerzitní literatura ve středověku. Knižnice Archivu Univerzity Karlovy 1, Praha 1975

Kniha Tříškova "Rétorický styl a pražské univerzitní literatura ve středověku" navazuje na starší jeho literárně historické studia a svým způsobem je završuje. Autor rozdělil knihu do dvou oddílů: studie a repertoria. Studia (str. 11-62) se dělí na dvě skupiny. První je nadepsaná "Rétorický styl a vzdělanost ve středověku" (str.11-38). Tříška zde vysvětluje v jednotlivých kapitolách literární sloh od prvních latinských a staroslověnských legend po český styl Husův. Druhé skupina nadepsané "Universitas" (str. 39-62) se dělí na pět kapitol (Nationes, Předhusitská univerzita, Školská a mimoškolská společnost, Koleje, Husitská univerzita). Jednotlivé kapitoly studií se skládají převážně z definicí a explikací pojmů a jsou proloženy rozsáhlými latinskými citáty. Za jednotlivými kapitolami jsou uváděny odkazy na literaturu a někdy i prameny.

Badatel však nejspíše ocení druhý oddíl Tříškovy knihy, který se omezuje na rozdíl od předchozích "studií" počínajících 10. stoletím, na literární působení Karlovy univerzity ve středověku. Repertoria jsou dvě: první je abecední seznam spisovatelů (Auctores universitatis Pragensis medii aevi (str. 63-105), druhý rejstřík je uspořádán podle incipitů (str. 107-276). Kniha má české, latinské, ruské, německé a anglické resumé, Úvod k celé knize vyšel česky a latinsky, předmluvy k oběma rejstříkům jsou pouze latinské.

Beránek

Frederick H. Russel, The Just War in the Middle Ages, Cambridge-London-New York-Melbourne 1975, 332 s.

Kniha vyšla jako 8. svazek 3. série edice "Cambridge Studies in Medieval Life and Thought", řízené prof. Waltrem U l m a n n e m .

Autor monografie,prof. Frederick H. R u s s e l se zabývá otázkou, aktuální nejen v dnešní době, ale i v minulých společenských formacích, otázkou války spravedlivé a nespravedlivé.

Jak je zřejmé už z názvu, soustředil se na období středověku, V tomto rámci analyzuje nejnovější názory na války, zejména pak na problém její spravedlivé či nespravedlivé povahy. V souladu s tím se zabývá stanoviskem sv. Augustina, středověkých romanistů, otázkou spravedlivé války v Dekretu Gratiánově (Decretum Gratiani), v učení tzv. dekretistů a dekretalistů, stanoviskem středověkého bohosloví ke spravedlivé válce. Závěrečné kapitoly tvoří výklad názorů Tomáše

Akvinského a jeho okruhu a shrnutí, ukazující spravedlivou válku v historii a teorii.

Bohatě dokumentovaná kniha, opírající se o prameny tištěné i rukopisné a rozsáhlou literaturu, je doplněna přílohou (obsahuje výňatek z rukopisu Gervaise du Mont-Saint-Eloi "Quodlibetum"), bibliografii a rejstříkem.

Balík

S.F.C. Milsom, Historical Foundations of the Common Law, London 1975, 466 s.

Rozsáhlá kniha S.F.C. M i l s o m a se zabývá závažnou vědeckou problematikou, které je v posledních letech věnována značná pozornost v právněhistorické literatuře.[1)]

Autor knihy, profesor právní historie na universitě v Londýně, vědecký ředitel Selden Society a člen British Academy, je znám řadou zajímavých vědeckých pojednání a statí, z nichž lze na tomto místě připomenout alespoň "Law and Fact in Legal Development" (Toronto Law Journal 17), "Trespass from Henry III to Edward III" (LQR 74), "Sale of Goods in the Fifteenth Century" (LQR 77),"No Doing is No Trespass" (Cambridge Law Journal 1954) atd.

Ve své knize "Historické základy obecného práva" se pokusil podat, jak sám uvádí, prostý obraz vývoje obecného práva. Rozsáhlé práce je rozdělena do čtyř částí, zabývajících se postupně institucionálním pozadím, pozemkovým vlastnictvím, závazky a konečně trestním právem.

Přehledná a dobře psaná kniha je doplněna rozsáhlým poznámkovým aparátem (poznámky jsou zařazeny souborně na konci práce), seznamem soudních případů (cases), zákonů a statutů a rejstříkem.

Vydání, kterým se zabývám v této poznámce, je již druhým přetiskem prvního vydání z r. 1969, což svědčí nejen o stálém zájmu o knihu, ale i o její kvalitě.

Balík

---

1) Srv. např. R.C. V a n C a e n e g e m , The Birth of the English Common Law, Cambridge 1973.

G.R.Y. Radcliffe - G. Gross, The English Legal System. Sixth edition. Ed. by G.I. Hand and D.I. Bentley, London 1977, 464 s.

Jde o dílo, které během čtyřiceti let od svého prvního vydání r. 1937 vyšlo osmnáctkrát) z toho bylo šest vydání původních, dvanáct reedicí).

Jak uvádí v předmluvě jeden z autorů, lord Geoffrey C r o s s (druhý autor G.R.Y. R a d c l i f f e již zemřel), posláním knihy používané od počátku jako učebnice, bylo podat "plynulý, přiměřeně podrobný a především čtivý přehled vývoje našeho (rozuměj anglického - S.B.) právního systému od nejranějších časů po dnešní dobu."

Rozsáhlé dílo, plnící se zdarem toto poslání, je rozděleno do 23 kapitol. První tři pod názvem "Anglosaské období" "Normanské období 1066-1154" a "První Anjouovci, 1154-1215" jsou úvodem k výkladu o vývoji parlamentu a ústavních soudů, o trestním a občanském právu ve XII.-XIV. století (kap. IV-VII). Další kapitoly (VIII-IX) se zabývají královskou radou, soudem Hvězdné komory a kancléřským soudem od vzniku do XIX. století. Kapitoly X-XIII si všímají obecného práva v XV.-XVIII. století a trestního práva v XV. až XIX. století. Kapitoly XIII.-XIX. analyzují vývoj nejrůznějších soudů, jako soudů odvolacích (Courts of appeal), soudů se zvláštní jurisdikcí (Court of Special Jurisdiction) atd. Závěrečné kapitoly pojednávají o nejrůznějších otázkách, jako např. o právním systému a státu, o právnickém povolání atd.

Orientaci v díle usnadňuje rozsáhlý, přehledný rejstřík.

Balík

Maureen Purcell, Papal Crusading Policy 1244-1291, Leiden 1975, 236 s.

Monografie vyšla jako XI. svazek edice "Studies in the History of Christian Thought", řízené prof. H.A. O b e r m a n e m .

Kniha se zabývá jednou z důležitých otázek středověkých dějin a dějin koloniálních soustav za feudalizmu. Problematika papežské křižácké politiky v letech 1244-1291 je zpracována ve třech oddílech. V úvodním oddílu je nastíněn vývoj myšlenky křížové války a analyzována ustanovení IV. Lateránského koncilu a I. a V. Lyonského koncilu o křížových výpravách. Další oddíl se zabývá duchovními (spirituálními) výhodami, nabídnutými křižákům (crucesignati). Poslední oddíl je věnován otázce papežství a hmotné pomoci křižákům.

Pozoruhodnou, bohatě dokumentovanou knihu doplňují 3 přílohy, bibliografie a rejstřík.

Balík

Die Konstitutionen Friedrichs II. von Hohenstaufen für sein Königreich Sizilien. Ergänzungsband, 1. Teil, Der griechische Text. Studien und Quellen zur Welt Kaiser Friedrichs II., V-1, Köln - Wien (Böhlau), 1978, 180+150 s.

Známá západoněmecká badatelka v oboru právních dějin Thea von der L i e c k - B u y k e n , která v r. 1973 v téže edici vydala spolu se zatím zemřelým H. Conradem a W. Wagnerem latinský text slavného Friedrichova zákoníku a doprovodila jej německým překladem,* přistoupila nyní k další záslužné edici, totiž k důkladnému vydání řeckého textu. V rozsáhlém úvodu, který zabírá více než polovinu knihy, zabývá se vydavatelka dějinami řecké kultury na Sicílii a v jižní Itálii v širokém kontextu složitých politických dějin této oblasti počínaje celým prvním tisíciletím před naším letopočtem a konče Normany a vládou hohenstaufskou. Zvláštní pozornost je tu věnována vlivu západních Řeků na sousední národy (str. 53-87), řecké kultuře za panství Byzance a doznívání této kultury po pádu byzantské nadvlády v 11. století, kam koneckonců náleží i pořízení řeckého překladu Sicilských konstitucí Friedrichových.

Autorka potvrzuje (str. 160 a d.) názor, že šlo o překlad úřední, k němuž dal podnět sám císař a král a že překladatelem byl Řek jihoitalského původu. Řecký text se zachoval ve dvou rukopisech (v pařížské Národní knihovně a ve Vatikáně) představujících samostatné kopie z 13. století. O mimořádné důkladnosti Úvodu svědčí nejlépe fakt, že obsahuje 1903 poznámek pod čarou. Vlastní řecký text, označený jako "Basilikai diataxeis" je vydán s příkladnou péčí a akribií.

Zájem českých právních historiků na edici řeckého textu je dán tím, že ohlas Sicilských konstitucí nacházíme i v návrhu Karlova zákoníku pro český stát známém jako Maiestas Carolina a že oba císařové, Friedrich i Karel, čerpali také z justiniánských pramenů. Jak ukázal podepsaný na karlovské konferenci 1978, ani vliv justiniánského Codexu - U Friedricha velmi silný - na text Karlům není zanedbatelný.

Vaněček

---

*) Die Konstitutionen Friedrichs II. etc. Nach einer lateinischen Handschrift des 13. Jahrhunderts herausgegeben und übersetzt, totéž nakladatelství, 1973, 356 str.

Max Kaser, Über Verbotsgesetze und verbotswidrige Geschäfte im römischen Recht, Österreichische Ak. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., Sitzungsb., 312.Band, Wien 1977, 125 s.

Autor - renomovaný romanista - pojednáva o problematike, ktorá je len ojedinele v odbornej literatúre spracovaná. Dotýka sa, ako názov ukazuje, otázok platnosti právnych úkonov porušujúcich zákonný zákaz a z tohto hľadiska zvlášť skúma aj to, ako Rimania oddelili takéto právne úkony od právnych úkonov neplatných z iných právnych dôvodov.

Podľa s a n c t i o l e g i s rozoznáva v prvej časti svojej práce l e g e s p e r f e c t a e , m i n u s q u a m p e r f e c t a e a i m p e r f a c t a e . Vychádza teda z teórie tzv. trojdelenia zákonnej sankcie v súkromnom práve rímskom (neplatnosť právneho úkonu, povinnosť zaplatiť pokutu, žiadna sankcia). "Štvrtý" druh zákonnej sankcie (pri l e g e s p l u s q u a m p e r f e c t a e), v duchu ktorej by mal byť právny úkon nielen neplatným, ale tomu, kto ho uzavrel, ukladá takýto zákon zároveň aj pokutu, považuje K. za výplod fantázie.Opiera svoj názor o dva princípy vyhlasujúcich sankciu zákona: neplatnosť a pokuta; a tie podľa jeho stanoviska nemožno kumulovať v jednom zákone (s. 10).

V ďalšom texte sú uvedené jednotlivé druhy zákonných zákazov. Za l. i m p e r f e c t a e (ide zrejme o prežívanie dôsledkov preponderancie staršieho i u s c i v i l e nad právom zákonným) považuje K. lex Cincia de donis et muneribus, lex Calpurnia, lex Iunia de repetundis ako aj niektoré senátne uznesenia (SC Vellaeanum a Macedonianum). Ku l. m i n u s q u a m p e r f e c t a e zaradil lex Furia testamentaria, zákony o nadmernom nájomnom (lex Duilia Menenia, lex Genucia, lex Marcia) a lex Laetoria. Medzi l. p e r f e c t a e nepatrí podľa K. lex Poetelia (vzhľadom na Liv.8,28,8 a Varro de l.L.7,105), ale patrí sem lex Furia de sponsu, lex Claudia a predovšetkým lex Voconia. Z neskorších zákonov treba uviesť lex Cornelia de sponsu, lex Falcidia, lex Fufia Caninia,lex Aelia Sentia, lex Iulia de adulteriis a lex Iulia de fundo dotali.

Druhá časť práce obsahuje podrobný rozbor právnych úkonov, ktoré sa považovali za c o n t r a i u s , ale nestali sa predmetom výslovného zákonného zákazu. Sem patria stipulácie,ktorých buď obsah, alebo c a u s a , alebo okolnosti, za ktorých boli uzavreté, sú c o n t r a b o n o s m o r e s .

Kaserova kniha a jej závery - ako sme si už u neho zvykli sú podopreté dôkladným štúdiom pertraktovaných otázok, zovrubnou znalosťou prameňov a literatúry. Osobitne treba ešte raz vyzdvihnúť jeho snahu o spracovanie problematiky, ktorá v tejto podobe je len skromne prebádaná; naposledy zčasti J. Chorus, Handelen in strijd met de wet,

Zwolle 1976, ktorého myšlienky, nie všetky, si autor v tejto práci bližšie všimol. Spis je uzavretý vecným a pramenným registrom.

Blaho

Juliusz Bardach, Boguslaw Leśnodorski, Michal Pietrzak, Historia państwa i prawa polskiego, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1977, 654 s.

Především studentům právnických fakult a právním historikům, ale i historikům obecným, je určena poslední učebnice polských dějin státu a práva. Toto kolektivní dílo významných polských právních historiků se zabývá celým komplexem základních problémů vývoje státu a práva Polska, od vzniku státu až po vybudování základu lidově demokratického Polska.

Učebnice je rozdělena na tři části: část první s názvem Polské království. Šlechtická republika (str. 19-347) autorů Bardacha a Leśnodorského, část druhou Polsko v době dělení, jejímž autorem je Leśnodorski (str. 347-467) a část třetí, autorem je Pietrzak, s názvem II. Republika. Vznik lidového Polska (str.467-635). Závěr každé části tvoří bohatá bibliografie, která je vhodně omezena v podstatě na práce posledních deseti let, což vyplývá z učebnicového charakteru díla, přesto dokládá bohatou a rozsáhlou publikační činnost polských právních historiků.

Ze zajímavějších partií učebnice bych rád čtenáře upozornil především na pedagogicky účinné zpracování problematiky dělení Polska, uváděné v souvislostech s obecnou tendencí vytváření moderních národů. Velmi zdařilé jsou i partie věnované specifickým problémům v jednotlivých záborech (Varšavské knížectví či Polské království v letech 1815-1830 a Halič). Při výkladu dějin buržoazního státu a práva je vhodnou formou poukázáno jak na momenty demokratické a pokrokové, tak i na síly které nakonec přivedly poslký stát ke krachu.

Učebnice je vynikajícím, přehledným a užitečným zpracováním polských právních dějin a neměla by uniknout pozornosti především odborných a vědeckých pracovníků ve slavistických (polonistických) oborech

Kocich

Andor Csizmadia - Kálmán Kovács - László Asztalos, Magyar állam és jogtörténet /Maďarské dejiny štátu a práva/, Budapešť 1978, s. 638

V čísle 18 Právněhistorických studií na str. 321-322 sme recenzovali prvé vydanie tejto učebnice. Oproti prvému vydaniu sa rozsah práce zmenšil o 70 strán, ale obsahove sa učebnica obohatila. Časť učebnice, ktorá pojednávala o období feudalizmu, sa skrátila na jednu tretinu celkového rozsahu (predtým boli feudalizmus a kapitalizmus zastúpené v učebnici rovnakým dielom).Pritom sa ale zapracovali všetky výsledky novších výskumov od r. 1972. Kapitalistickému obdobiu sa v učebnici venovali dve tretiny rozsahu učebnice, čiže sa v tom smere musela podstatne doplnit. Autorom týchto častí, obdobia dualizmu horthyovského fašizmu, bol profesor Andor Csizmadia, ktorý splnil svoju úlohu nielen v rozširovaní textov, ale aj v prehlbovaní záverov a analýz, najmä o období štátu kontrarevolúcie v rokoch 1918-1945.

Možno povedat, že nové vydanie maďarskej učebnice dobre syntetizuje a zhŕňa najdoležitejšie poznatky, ktoré sa vztahujú na dejiny štátu a práva v Uhorsku a v Maďarsku, na celý právny vývoj v minulosti. V podstatných otázkach učebnica nezabúda na osvetlenie toho, ako súvisí tvorba práva so spoločenskou skutočnostou a osvetluje aj to, ako vplývajú jestvujúce politické okolnosti. Všetko to sa darí v učebnici zachytit marxistickou metodou aj pri značne obmedzenom rozsahu. Redaktor učebnice, A. Csizmadia, urobil niektoré úpravy textu petitom, aby zvýraznil doležitejšie a menej doležité miesta. V učebnici chýba preklad obsahu v ruštine a v nemčine, tak ako to bolo v prvom vydaní.

Bianchi

DISKUSE

Otazníky kolem marxistických učebnic římského práva

Téměř ve všech socialistických zemích vyšly již učebnice římského práva, vycházející z učení marxismu-leninismu; v některých - jako např. v SSSP - dokonce již několik takových děl, v jiných zase - jako v Jugoslávii, Polsku nebo Bulharsku - i v dalších vydáních. Tyto učebnice dosahují většinou dobré a někdy i velmi dobré odborné úrovně. Otázkou však je,zda i jejich i d e o l o g i c k é p o j e t í je již na takové výši, jakou umožňuje dosavadní rozvoj marxistického chápání státu a práva vůbec a právní historie zvláště. Řeknu rovnou, že v tomto směru mám některé vážné výhrady, protože se domnívám, že dnes je již možno pokročit dále vpřed.

V tomto skromném příspěvku nebudu polemizovat s autory dosavadních marxistických učebnic římského práva, nýbrž přednesu jen některé své vlastní podněty, k nimž jsem dospěl na základě dlouholetého sledování této problematiky.

Jako všechny problémy pedagogické povahy, i tento problém je velmi závažný, jeho řešení je velmi obtížné a ke každé dílčí otázce je třeba přistupovat uváženě a citlivě. A jsou to otázky živé, otevřené jež čekají na své vyřešení. Proto můj příspěvek nebude mít ráz hotového výsledku, pevně tvrzených tezí, nýbrž spíše jen námětů a podnětů k zamyšlení a k diskusi.

Zdálo by se, že termín "marxistický" ve spojení s učebnicí římského práva již říká vše potřebné, ale není tomu tak. Ve skutečnosti tento termín jen naznačuje zásadní hledisko, vůdčí ideologickou směrnici,kdežto při praktickém provádění se rozpadá do mnoha samostatných konkrétních otázek, které je nutno tak či onak, ale vždy konkrétně vyřešit, a přitom různě podle té které země a té které doby.

Nejdříve je třeba si ujasnit, jaký vlastně c í l marxistická učebnice římského práva sleduje. Jak z dalšího vyplyne, tento cíl nemusí být a ani nebude ve všech zemích socialistického tábora týž. Některé zásady by však měly být pro všechny takové učebnice stejné a o tom především chci hovořit. Měly by totiž

a) podat z á k l a d n í p o z n a t k y o ř í m s k é m p r á v u jakožto velikém antickém kulturním jevu a základu evropské kontinentální právní kultury;

b) využívat těchto poznatků k u p e v n ě n í m a r x i s t i c k é h o p o h l e d u studujících na právo a

c) rozvíjet na římskoprávním podkladě m e t o d i k u p r á v n i c k é h o m y š l e n í .

Mezi romanisty se hojně zastává názor, že římské právo by se mělo nějak aktualizovat, mělo by se prý ukazovat, že římské normy, právní instituce a právní prvky žijí dále v moderním právu a to že z římského práva činí významný vědecký a pedagogický obor. Jistěže lze pro takový názor nalézt četné příklady a snad i velmi užitečné a názorné, ale správná snaha aktualizovat obor nesmí sklouzávat do násilného "aktualizování" všech možných římskoprávních ustanovení. Nejde přece hlavně o bližší či vzdálenější vnější shody (které jsou ostatně samozřejmé, když evropské kontinentální právo vznikalo z římskoprávních základů), to vše není nejdůležitější. Stále ještě, a více než v r. 1953, kdy jsem tuto zásadu vyslovil v anketě revue Labeo, jsem přesvědčen o tom, že "a k t u á l n o s t ř í m s k é h o p r á v a t k v í v j e h o h i s t o r i č n o s t i", tj. ve vnitřním obsahu tohoto jevu, v díle římské právní vědy a ve vývoji práva,který ona řídila. Samotná pozitivní ustanovení římského práva jsou ovšem zajímavá a významná, ale to, co právníka dělá právníkem, je jeho p ř í s t u p k problematice, jíž mu přinesl život, m e t o d i k a , pomocí níž tuto problematiku zvládává a ř e š e n í , k němuž dospěje. A tuto v n i t ř n í stránku římského práva je třeba mít stále na mysli a pomocí ní vychovávat právnický dorost!

V dalším je nutno přihlédnout k tomu, jakou s p o l e č e n s k o u v á h u má římské právo v dané zemi. Vlastně by to ani neměl být problém,vždyť přece společenské zřízení všech socialistických zemí se zakládá na marxistickém učení, jehož důležitou součástí je h i s t o r i c k ý materialismus s jeho důrazem na h i s t o r i c k é chápání všech jevů, na důležitost historie a tedy i právní historie a tedy i římského práva. V praxi však - žel - jsme svědky toho, že v přítomné době společenská váha římského práva ve všech socialistických zemích přes toto zásadní hledisko, ba i přes opětovné ujištění významných politických činitelů o nesporné vedoucí a rozhodující ideologické úloze marxistického učení, silně poklesla a někde byl tento obor dokonce prakticky zlikvidován. Základní chyba se po mém soudu stala hned brzy po r. 1945, kdy vedoucí činitelé dopustili, aby se na právnických fakultách hodiny, až dotud vyhrazené římskému právu, staly kořistí dravých zástupců právnických oborů, pedagogicky někdy i zcela bezcenných. Takové osudové chyby se těžko napravují a chybu, o které zde hovořím, a jejíž tíhu nesou všechny další právnické generace, se patrně v plné míře už vůbec napravit nedá.

Dnešní neblahý stav je samozřejmě jen přechodný, protože skutečné

a trvalé hodnoty se v lidských dějinách nakonec vždycky prosadily (řecká filozofie a umění, renesanční tvorba, klasická hudba atd.). Jedinečné dílo římských právníků - v naší oblasti - takové nadčasové hodnoty obsahuje a proto přes všechny snahy jeho odpůrců (kteří namnoze hovoří a jednají nikoli ze zlého úmyslu, nýbrž z nedostatečné informovanosti - kdyby měli čas a možnost blíže se s tímto velkým kulturně historickým jevem seznámit, hovořili a jednali by jinak) nemůže zaniknout. Římské právo zaznamenalo ve svých druhých dějinách (od 12. stol.) již mnoho vzestupů a poklesů a z těch se vždycky znovu vzchopilo k velkému prospěchu soudobého právnictví. Podle vtipného výroku prof. Wieackra tím připomíná kachnu, která se sice může nadlouho potopit, ale pak se vždy opět vynoří na povrch. Není tedy třeba mít starost o osudy římského práva, jako spíše o odborné vědomosti a vůbec o odbornou kvalitu těch absolventů práv, kterým se nedostalo hlubší romanistické průpravy. Neboť není na právnických fakultách jiného oboru, který by - při správném zaměření - studujícím tak didakticky vhodným a zajímavým způsobem podával odborně právnická poučení, pevně a konkrétně podložená historicky a politicky. To nejlépe dokazují dlouholeté zkušenosti: kterýkoli právník ze starší generace, který měl aspoň postačující romanistickou průpravu, bez váhání potvrdí, že tím, jak se učil římskému právu, se poznenáhlu stával právníkem.

Přímým důsledkem postavení římského práva v té které zemi je zařazení (nebo i nezařazení) římského práva do studijních plánů a počet hodin tomuto oboru věnovaných, což rovněž kolísá v jednotlivých socialistických zemích.

Tyto momenty pak ovlivňují první konkrétní otázku, kterou je třeba řešit, totiž jak velký r o z s a h má marxistická učebnice římského práva mít. V zásadě je zřejmé, že v našich dnešních podmínkách nelze uvažovat o tak značném rozsahu, jaký mají běžně učebnice římského práva např. v Itálii, kde 700 tištěných stránek nebývá výjimkou a kde starší učebnice pod názvem C o r s o d i d i r i t t o r o m a n o bývaly mnohosvazkové a mívaly tisíce stránek. A protože je třeba přihlížet k současnému stavu (a rozsahu učebnic) ostatních oborů na právnických fakultách i k zájmu studujících o náš předmět, domnívám se, že za dnešních poměrů v socialistických státech by marxistická učebnice římského práva měla mít okolo 300 normostránek rukopisu, minimálně 250, maximálně 400; co nadto je, mělo by být podloženo zvláštně příznivou situací v zemi.

Další důležitou otázkou je v ě c n ý o b s a h těchto učebnic, zda se totiž mají omezovat jen na soukromé právo nebo zda mají obsahovat též právo procesní nebo i ústavní, alespoň částečně, nebo zda

jejich obsah má být ještě širší. Buržoazní (a také marxistické) učebnice římského práva se obvykle omezují na samotné soukromé právo nebo k němu přidávají stručný nástin procesního práva.

Domnívám se, že takové řešení není správné, protože marxistickému pojetí odpovídá vždy komplexní výklad celého pojmu a tedy v daném případě římského práva v plné jeho šíři, tj. celého právního řádu Římské říše. To ovšem neznamená, že by jednotlivé oddíly musely být kvantitativně a zejména kvalitativně rovnocenné. Z hlediska odborné právnického a z hlediska didaktického je totiž římské právo soukromé kvalitativně odlišné od ostatních úseků římského práva, které toliko upravují právní vztahy dané části římské otrokářské společnosti, kdežto soukromé právo a zejména jeho oddíly práva věcného a obligačního obsahují základní úpravu právních vztahů platných pro celou třídní společnost a proto také tato úprava mohla být a stále ještě je užitečná pro kapitalistickou společnost. A to tím spíše, že římští právníci právě tento úsek svého právního řádu, na němž sami jako bohatí soukromníci měli největší zájem, propracovali nejdůkladněji. I když tedy v celé učebnici musí existovat jistá vyváženost a rovnoměrnost, soukromé římské právo musí mít přednostní postavení a tím i tomu odpovídající větší rozsah.

Přicházíme nyní k vlastní otázce s y s t é m u ř í m s k é h o p r á v a . Ze zkušenosti víme, že autoři učebnic římského práva řadí různě jednotlivé jeho úseky a oddíly. Význam systému nelze přeceňovat, pokud jen se dodržuje základní požadavek, že totiž systém, ať už jakýkoli, musí obsahovat všechny potřebné informace, avšak že se v něm tyto informace nesmějí opakovat, nýbrž nanejvýš doplňovat. Na druhé straně ovšem nesmíme systém římského práva ani podceňovat,neboť právě z pedagogického hlediska je významný; vhodný a důsledně uspořádaný systém totiž velmi pomáhá studujícím zvládnout veškerou látku a ujasnit si její základní problematiku.

Jaké tedy kapitoly by měl obsahovat správný systém učebnic římského práva?

Především by zde měl být po mém soudu e k o n o m i c k o - s o c i á l n í p ř e h l e d , který by uvedl studující do základní hospodářsko-společenské problematiky oboru, do ovzduší tehdejší společnosti, a ukázat, oč v ní vlastně šlo, jak se měnila materiální základna římské společnosti, což se pak nezbytně muselo odrážet i v oblasti práva.

Za další velmi důležitou kapitolu považuji "Z á k l a d n í p o j e t í a o b e c n é p o j m y", kam patří právní jevy společné všem nebo více úsekům římského práva. Na užitečnost zařazení takového oddílu obecných nauk poukázal jako první před 170 lety Heise

a od té doby se objevuje tato partie v buržoazních učebnicích římského práva v různé podobě, kdežto marxistické učebnice ji pomíjejí, podle mého názoru neprávem.

Již zásadně je při studiu kteréhokoli systému nutné vycházet z jeho stěžejních pojetí a pojmů a tím spíše je tomu tak v oblasti práva. Vždyť i právo je dovedností svého druhu, které je třeba se učit pomocí základních teoretických poznatků a ty právě by měla obsahovat kapitola, o které je řeč.

Římané sami jako první ukázali, že obecné právní pojmy jsou důležitým právnickým problémem a položili základy k řešení tohoto problému. Zatím však co Heisemu a dalším buržoazním romanistům šlo jen o obecné pojmy práva občanského, ném musí jít, stejně jako Římanům, o pojetí širší, komplexní, vztahující se k celé oblasti práva počínaje již významem a dějinami pojmu i u s .

Kapitola o obecných naukách a pojmech má kromě svého širokého dopadu ještě navíc mimořádný význam proto, že zde studující nalézají výklad o některých otázkách vnitřní struktury práva, čímž poprvé nahlédají do rozsáhlé, obtížné, ale pro hlubší pochopení oboru nezbytné oblasti teorie práva. Vždyť právě teoretické školení má být jádrem výuky na právnických fakultách a solidní teoretická průprava je to, co má odlišovat graduovaného právníka od vzdělaného laika!

Označuje-li se právní historie v našich zemích jako d ě j i n y s t á t u a p r á v a , mělo by se toto rozlišování promítnout též do systému římského práva. Do oblasti s t á t u spadají úseky Ústava, Správa a Soudnictví (vůbec, tj. trestní i civilní).Proto tyto úseky by měly předcházet dalším úsekům, věnovaným již jen oblasti práva.

O hlavních ú s t a v n í c h činitelích bývá v některých učebnicích řeč, i když v různých souvislostech, např. ve výkladu o pramenech práva.

Zato zmínky o s p r á v n í m právu bývají řídké a jen sporadické. A přece je to velmi důležitý úsek právního řádu, který si zaslouhuje souhrnného výkladu, neboť jen ten umožní správné pochopení jednotlivých jeho částí. Je to oblast velmi široká, ale pro učebnice římského práva postačí, myslím, probrat správu ústřední, územní, finanční a vojenskou.

Na p r o c e s n í právo kladou některé učebnice velký důraz, ale je třeba vidět, že je to jen jedna stránka soudnictví,i když snad nejdůležitější; a dále, že kromě soudnictví civilního je zde ještě soudnictví trestní, které rovněž nelze pominout.

Všechny další kapitoly mají pak být věnovány oblasti p r á v a .

Nejprve přicházíme k důležité a zásadní otázce, kam zařadit látku,

která bývá zpravidla obsažena v systému římského práva pod názvem Právo osob nebo podle okolností v širším kontextu s některými jevy obecnější povahy nebo jevy z úseku rodinného práva. Jenomže všechny takové způsoby vycházejí z nesprávného pojetí, jakoby objektivní právo bylo vytvářeno pro osoby jako jednotlivce. Ve skutečnosti marxistické třídní chápání práva nás učí, že právo vytvářejí třídy pro třídy, tj. v třídní společnosti vládnoucí třída pro sebe a pro třídy ovládané, a toto zásadní hledisko se také má odrážet v systému práva. Proto se domnívám, že v systému římského práva má figurovat zvláštní kapitola P r á v n í p o s t a v e n í s p o l e č e n s k ý c h t ř í d , s k u p i n a o r g a n i s a c í . V této kapitole je třeba vysvětlit společenské a z něho vyplývající právní postavení základních a vedlejších tříd římské společnosti, tedy nejprve patricijů, plebejů a otroků, později též nobility, jezdců, kolónů a p o t e n t e s , dále společenských skupin jakými byli římští občané, klienti, propuštěnci, L a t i n i , p e r e g r i n i , později pak p r o v i n c i a l e s , b a r b a r i , jakož i vojáci aj., dále pak organizace, jakými byla zejména c o l l e g i a a s a c e r d o t e s . Takové kapitola neexistuje dosud v žádné učebnici římského práva, ale podle mého mínění by v každé takové marxistické učebnici měla být.

Závažnou kapitolou by mělo být t r e s t n í p r á v o , doposud vesměs opomíjené, v němž se zřetelněji než v kterémkoli jiném úseku práva projevuje, a často až příliš brutálně, nadvláda vládnoucí třídy, za níž byl i sám život příslušníků antagonistických tříd v neustálém nebezpečí, neboť nejčastějším trestem na provinění či "provinění" všeho druhu byl trest smrti. O velmi široce formulovaných skutkových podstatách trestných činů rozhodovali členové vládnoucích tříd, takže si lze snadno domyslet, jak asi postupovali. Tak se římské trestní právo stalo z několika důvodů nejprůkaznějším svědectvím třídní podstaty římského otrokářského státu.

Další čtyři kapitoly již mají pojednávat o s o u k r o m é m právu, nejspíše se zachováním tradičního a snad i nejvýraznějšího rozdělení, ale s jiným pořadím. Domnívám se totiž,že by se mělo vyjít z osobního postavení oprávněného a pak teprve přejít k jeho majetkovým právům a závazkům. Sled kapitol by tedy měl být: rodinné,dědické, věcné a obligační právo.

Zbývá ještě kapitola věnovaná p r á v n í m n o r m á m a p r á v n í v ě d ě , protože oba tyto pojmy patří k sobě, už proto, že odborná stránka právních norem je výsledkem činnosti právníků. Na rozdíl od běžných učebnic je však zde příležitost uvést i obsah hlavních římskoprávních zákonů.

Neméně zásadní otázkou je, zda má výklad probíhat podle zvoleného systému, tj. zda se má každá právní instituce probírat v celém jejím vývoji nebo v h i s t o r i c k ý c h etapách a v jakých.

Naprostá většina učebnic marxistických i nemarxistických postupuje v jednom sledu, ale protože zároveň zachycuje změny z různých dob u jednotlivých institucí, student nakonec nutně ztratí celkový přehled, obraz celé látky z hlediska historického zůstane roztříštěný a on nebude moci stanovit, jak vlastně vypadalo právo v té které době, což je ovšem vážná závada a což oslabuje historické chápání práva.

Základní etapy etapového způsobu, který považuji za jedině správný a odpovídající marxistickému chápání historickoprávních jevů, jsou horizontální, tj. výklad každé etapy v jednom sledu, nebo vertikální, tj. výklad každého oddílu zvláště podle daných fází. Z těchto dvou eventualit a snad i jiných možností považuji za nejvhodnější druhou zde uvedenou, totiž rozdělit každou z uvedených kapitol na tři fáze: A (do r. 265 př. n. l., rané otrokářské právo), B (do r. 240 n. l., rozvinuté otrokářské právo) a C (do r. 565, pozdní otrokářské právo). Účelné je před každým oddílem B a C zařadit informace, které uvádějí studujícího do nového oddílu a v kostce vystihují hlavní změny, jež v nové epoše nastaly a které podrobněji rozvádějí další paragrafy téže kapitoly. Tento způsob je podle mého názoru nejvhodnější také z hlediska didaktického, protože zkušenosti ukazují, že dnešní posluchači by těžko zvládli plynulý výklad v oddělených fázích, neboť by museli přece jen pracně shledávat vnitřní souvislosti jednotlivých institucí i vztahů mezi nimi.

Méně zásadní, jako spíše prakticky didaktickou otázkou jsou l a t i n s k é t e r m í n y . Znalost latiny upadla u dnešních studentů v průměru natolik, že většina z nich nemá o latině ani ponětí a necítí ani potřebu na právnické fakultě se latině učit. Na druhé straně však se bez latinských termínů v našem oboru nelze obejít, protože to jsou termíny technické, které se plnohodnotně ani nedají přeložit, nehledě ani na to, že jsou mezinárodním jazykem právníků, takže jejich neznalost vtiskuje právníkům pečeť odborné méněcennosti.

Je pravda, že musíme přihlížet ke skutečnému stavu, tj. k chabé znalosti latiny u převážné většiny našich posluchačů, ale tak daleko přece jen nemůžeme jít, abychom je v této neznalosti ještě podporovali; naopak, měli bychom se snažit odstraňovat alespoň největší mezery tj. požadovat na nich znalost při nejmenším nejdůležitějších latinských technických termínů.

Z tohoto důvodu a také z hlediska didaktické vhodnosti mám zato, že je třeba trvat na takové minimální znalosti a zařadit hlavní latinské termíny alespoň do závorek jako připomínku; lepší by ovšem by-

lo, aby takové termíny figurovaly přímo v názvech paragrafů, protože tímto způsobem by pevněji utkvěly v paměti studujících, kteří postupují podle jednotlivých oddílů a nutně musejí číst jejich názvy.

A nyní dospíváme k tomu, co je pro marxistickou učebnici římského práva to nejdůležitější,totiž k i d e o l o g i c k é stránce díla. Zde je náš obor v obrovské výhodě před všemi ostatními obory na právnické fakultě. Obsahuje totiž prvotní, naprosto jasné, konkrétní a přesvědčivé formy třídní nadvlády a vykořisťování člověka člověkem, vše pěkně oděné do norem "objektivního" práva.

Naši posluchači toho již slyšeli mnoho o marxistickém chápání společenských jevů, ale často ve formě víceméně abstraktní, někdy sklouzávající až do frází,které je přirozeně odpuzují. Naproti tomu v římském právu je tomu jinak, tento obor přináší konkrétní materiál natolik průkazný o právní i faktické nadřazenosti vládnoucí třídy, o prvotních formách jejich machinací a způsobů, jak si tuto nadřazenost udržet, že o všech těchto skutečnostech vůbec nelze pochybovat. To vše při správném výkladu nutně musí ve studujících upevnit vědomí, že marxistické třídní chápání společnosti a práva je skutečně jedině správné a tím se v nich zároveň utvrzuje zásadně správný třídní pohled na celou soudobou společnost, tím nabývají přes některé dočasné nedostatky praktického života, s nimiž se setkávají, správný světový názor, vycházející z dosavadních dějin lidstva a zaměřený na jeho vývoj v budoucnu.

Tyto ideologické přednosti římského práva se nutně musejí v dostatečné míře projevit i v marxistických učebnicích římského práva.

Zásadní úvodní hledisko podává již první kapitola "Ekonomický a sociální přehled", důležitá pro pochopení veškerého ostatního římskoprávního materiálu.

Z celého dalšího výkladu musí pak vyplynout úzká návaznost právě na společnost, že toto právo jako součást ideologické nadstavby vyvěrslo z materiální základny a z potřeb římské společnosti té které doby a přitom muselo být vhodné nebo aspoň nesmělo být nevhodné a nevýhodné pro vládnoucí třídu. To vše nelze ovšem při malém rozsahu učebnice provést do všech důsledků, tj. i u jevů drobnějších nebo i docela drobných. Lze to však udělat a je nutno to udělat u všech velkých právních institucí. Zatímco buržoazní romanisté pojednávají o římském právu jako o logickém systému odtrženě od společnosti, my naopak musíme tuto základní souvislost zdůrazňovat, neboť jen tak dosteneme plastický obraz římského právního řádu, jen tak můžeme pochopit, že toto právo nebylo nějakou samoúčelnou hrou, nýbrž záměrně vytvořeným nástrojem, který ve své době také skutečně plnil svou společenskou funkci, totiž podporovat a chránit zájmy vládnoucí třídy.

Úkol marxistického romanisty při sepisování učebnice není ovšem snadný.

Již dnešní stav právnických pramenů jej velmi znesnadňuje. Římští právníci totiž, třebaže nepochybně přihlíželi k soudobému životu a vývoji společnosti (tj. i k prvkům mimoprávním), což dokazuje skutečnost, že sami navrhovali reformy a novoty v právu, jakmile toho společenská potřeba vyžadovala, se ve svých spisech téměř výlučně soustřeďovali na právnické jádro sporné otázky. Jen v některých případech se v jejich spisech zachovaly důležité historické údaje, které nám rovněž napomáhají poznat mimoprávní podněty, které se k danému textu váží (tak je tomu zejména v Gaiových Institucích a v Pomponiových Enchiridiích (D.1,1,2). V Justiniánově kodifikaci však takové cenné historické zmínky odpadly, takže v právnických pramenech nalezneme dnes jen výjimečně nějakou přímou a výslovnou oporu pro společenské hodnocení podstaty práva.

Za těchto okolností se skutečné historickoprávní pravdy dopátráme spíše z pramenů neprávnických a z vnitřní povahy jednotlivých právních institucí, z níž lze často při hlubším rozboru spolehlivě poznat jejich třídní smysl a společenskou funkci.

Další potíž je v tom, že vědecká produkce marxistických romanistů je stále ještě nedostačující. Absolutně vzato, je takových prací již mnoho, ale relativně jsou marxistické monografie, které by přinášely odborně-romanistický přínos do světové romanistiky, stále ještě vzácné - to by bylo nejlépe patrné z toho, kdybychom výsledky těchto monografií promítli do celého římského právního řádu.

Autor marxistické učebnice římského práva se proto nemůže opřít o bezpečné výsledky marxistického bádání v přemnohých konkrétních otázkách z celé římskoprávní problematiky, nýbrž musí si tyto otázky - alespoň předběžně - vyřešit sám. To tedy znamená, že hloubka ponoru marxistického pojetí není ještě zdaleka taková, jak by bylo žádoucí a že v přítomné době se můžeme v mnoha směrech toliko přibližovat ke správným řešením, jež přinesou teprve budoucí generace právníků. Ale musíme si být aspoň vědomi tohoto stavu, znát meze vlastních možností, přistupovat k římskoprávním problémům a pramenům s náležitou skromností a co možná nejlépe připravovat půdu budoucím marxistickým romanistům.

Nakonec bych se ještě rád zmínil alespoň několika slovy o v z t a h u u č e b n i c e k p ř e d n á š k á m a s e m i n á ř ů m , neboť všechny tyto tři pedagogické formy tvoří nerozlučnou jednotu vyučovacího procesu.

P ř e d n á š k y by podle mého názoru neměly ani opakovat obsah učebnice (která je přece určena k domácímu studiu!), ani jej toliko

reprodukovat v pozměněné formě, nýbrž měly by to být jen vybrané kapitoly výlučně nebo téměř výlučně ze soukromého práva, jež by blíže vysvětlovaly danou látku a při zachování správného třídního pohledu na probíranou problematiku kladly hlavní důraz na odborně právnickou stránku věci; měly by tedy zejména předvádět vynikající výtvory římských právníků, které zůstaly nedostižným vzorem pro další právnické generace a z nichž se také dnešní právnický dorost může učit právnickému myšlení a tím co nejvíce získávat.

S e m i n á ř e zase by měly tuto (nebo jinou) látku ještě dále prohlubovat a procvičovat při aktivní účasti studujících. Zde by již šlo výhradně o rozbory právnických případů z právní praxe římských juristů, o technickou stránku věci. Na konkrétním materiálu by se studující učili, jak se mají správně stavět k případům ze života, jak je rozebírat na dílčí otázky a na právní prvky, jak vyhmátnout jádro sporné otázky a jak správně celý případ řešit. Tak by do hloubky poznávali veliký odkaz římských právníků a zároveň poznenáhlu nabývali schopnosti samostatně a právnicky správně řešit různé konkrétní případy, tak jak to jednou všichni budou potřebovat v praktickém životě.

Milan Bartošek

KRONIKA

Aktuální metodologické otázky věd o starověku

Ve dnech 11.-13. března 1978 byla univerzita Wilhelma Pieckav Rostocku (NDR) dějištěm zajímavého a dosud neobvyklého pracovního sjezdu pod heslem "A k t u e l l e F r a g e n d e r M e t h o d o l o g i e i n d e n A l t e r t u m s w i s s e n s c h a f t e n".

Vědy o starověku mají nyní v NDR velmi široký obsah a poměrně významné postavení dík neúnavné péči některých vynikajících osobností v čele s prof. Johannesem Irmscherem z berlínské Akademie věd. Patří sem Geografie a etnografie (včetně flory, fauny, antropologie, dějin obyvatelstva a topografie metropolí), dále Jazykověda (epichorické jazyky, gramatika a dějiny staré, středověké a novověké latiny a řečtiny a lexikografie klasických jazyků),speciální obory řecko-římských dějin (chronologie, metrologie, řecká a latinská epigrafika, papyrologie, numismatika, prosopografie), speciální obory klasické archeologie (archeologická nauka o památkách, archeologie v terénu, dějiny písma, muzeologie), speciální obory klasické filologie (dějiny a kritika textů, nauka o rukopisech a kodikologie, řecká a latinská paleografie) a konečně Dějiny, rozčleněné do spousty skupin podle oblastí, národů, dob a věd (tak např. pokud jde o antiku, jsou to hospodářské dějiny řecko-římského starověku, dějiny Řecka, helénismu, Říma a Římské říše, pozdní antiky, materiálních kultur, životních forem, antického státu, práva, vojenství a techniky, dále obdobně pokud jde o antickou filosofii, umění a vědu i o přežívání antiky v jednotlivých oblastech).

Pořadatelé tohoto zasedání vycházeli z názoru, že bude užitečné, jestliže odborníci z těchto různých oblastí, jejichž společným jmenovatelem je právě antický starověk, pojednají o svých problémech společně, čímž dojde k rozvíjení interdisciplinárních vztahů se vzájemným užitkem. V popředí jednání měla být snaha vyrovnávat se s metodologickými nedostatky a omezeností současné buržoazní vědy, přehodnocovat z marxistických pozic její vědecké výsledky, vytyčovat nové a lepší metody a pomocí nich dospívat k novým a lepším výsledkům a mít přitom stále na zřeteli jejich užitečnost pro společenskou praxi socialistických států.

Jako hlavní a konkrétní problémy k projednávání stanovili pořadatelé otázku spolehlivých kritérií správnosti vědeckých výsledků, marxistické vymezení pojmu "pramen" pro tyto vědy, způsoby, jak získat platné (historické) poznatky o literárních a uměleckých památkách a jak bez nevhodného "modernizování" využít antického pojmosloví k takovému systému pojmů, který by otevíral cestu k novým výhledům a zároveň byl základnou široké interdisciplinární spolupráce.

Ke společnému zasedání se skutečně dostavilo mnoho odborníků z různých oborů věd o starověku od historiků a filologů až po etnografy a archeology z NDR a dále vícečlenná delegace z Maďarska a několik zástupců z Polska a Československa; právních historiků bylo celkem málo, v tom oba zástupci Československa. Mnoho původně přihlášených se však nedostavilo, snad též pro velmi špatné mimosezonní vlakové spojení.

Pro informaci uvádím některé referáty, které se skutečně konaly:

István H a h n (Budapešť):Klassengebundenheit, Tendenz und Anspruch auf Objektivität in der antiken Geschichtsschreibung;

Heiner P r o t z m a n n (Drážďany): Problemansätze der antiken Kunstschriftsteller und die moderne Forminterpretation;

Wolfgang S c h i n d l e r (Berlín): Abbildtheoretische Aspekte der Werkanalyse nonverbaler Strukturen;

Konrad Z i m m e r m a n n (Roztoky): Alte Fragen und neue Methoden bei der Herkunftsbestimmung griechischer Keramik;

Marie K o h l e r t (Berlín): Anwendbarkeit der stilanalytischen Methode bei der Untersuchung römischer Gesichtsmasken;

Rigobert G ü n t h e r (Lipsko): Methodologische Fragen zur Anwendung der marxistischen Revolutionstheorie auf vorfeudale Klassengesellschaften;

Liselot H u c h t h a u s e n (Roztoky): Ökonomische und ideologische Komponenten im römischen Recht;

Johannes I r m s c h e r (Berlín): Zur Konzeption einer marxistisch-leninistischen Einführung in die Altertumswissenschaften. Tento referát, který přinesl podrobný přehled a metodologický program věd o starověku, měl ovšem pro celé zasedání zásadní a stěžejní význam.

Připojuji ještě zmínku o několika referátech jen přihlášených, které se však nekonaly:

Bořivoj B o r e c k ý (Praha): Zur marxistischen Deutung der antiken Literatur;

Radislav H o š e k (Brno-Praha): Die Erforschung der römischen Provinzialpolitik (vom Standpunkt des historischen Materialismus);

Aleksandra W a s o w i c z (Varšava): Méthodes des recherches sur l´"habitat" grec dans l´antiquité;

Tamás G e s z t e l y i (Debrecín): Methodologische Probleme der Prüfung kaiserzeitlicher Steinschneidekunst (Provinzial-römische Gemmen);

Max K u n z e (Stendal): Archäologische Methodik vor und nach Winckelmann;

Mustafa K a r a r a h (Alexandria): Die berühmte Bibliothek von Alexandria;

Horst G e r i c k e (Halle a/S): Methodisch-methodologische Überlegungen zur Diskussion um die frühen Klassengesellschaften;

Werner A. K r e n k e l (Roztoky): Familienplanung und Familienpolitik in der Antike..

Z právněhistorických referátů se konaly:

Endre F e r e n c z y (Budapešť): Von den neuen Methoden der römisch-rechtshistorischen Feorschung. Ve skutečnosti však autor hovořil jen o starších a novějších buržoazních metodách, nikoli o tom, co je pro nás nejzajímavější a nejdůležitější, totiž o metodě marxistické, resp. o metodách, používaných marxistickými romanisty, a o jejich kladech a záporech.

Dva referáty se týkaly přímo srovnávací metody:

Peter B l a h o (Bratislava): Römisches Recht und die Methode der Rechtsvergleichung. Velmi pečlivě a jasně uspořádaný referát,který názorně vyložil základní problematiku a názory hlavních představitelů této metody a přitom se stále držel základní linie sjezdu, totiž hlediska přísně metodického (což mnoho jiných referentů nečinilo) - v písemném provedení by mělo více vyniknout osobní stanovisko autorovo;

Gábor H a m z a (Budapešť): Fragen zur Anwendung der rechtsvergleichenden Methode bei der Erforschung des römischen Rechts und der antiken Rechtssysteme. Také tento referát byl na výši, měl široký záběr (i pro oblasti práv řeckých a římských provincií) a svědčil o tom, že autor sám této metody používá. Uvedl také některé konkrétní příklady témat zpracovaných srovnávací metodou,ale přiznal, jak veliké obtíže práce toho druhu s sebou přinášejí, a nastínil i program komparatistického bádání pro oblast římského práva;

Téma pro romanisty spíše jen zajímavé než důležité si zvolil Jens K ö h n (Berlín): Das Verhältnis von Recht und Sozialökonomik der einigen Vertreter bürgerlicher Rechtsgeschichte der Antike. Rozvinul tuto problematiku rovněž v rámci celého antického světa, zvláště pokud šlo o práce otroků. Zvýšený zájem buržoazních romanistů o momenty sociálně-ekonomické a jejich vliv na právo považu-

je za jeden z dokladů, jak marxistická romanistika kladně ovlivňuje romanistiku buržoazní.

S dobrou odezvou se setkal také velmi stručný, ale účinný referát Marka K u r y ł o w i c z e (Lublin): Das römische Recht in den sozialistischen Staaten - ausgewählte methodologische Probleme, zaměřený ovšem hlavně negativně, na marxistickou kritiku buržoazní romanistiky, a to ještě v obecných polohách, nikoli pozitivně na to, co je pro nás dnes palčivé, totiž na konkrétní metodologická řešení ve světle nabytých zkušeností a na další cesty marxistické romanistiky vpřed.

Pisatel těchto řádků se zabýval aktuálními otázkami marxistických učebnic římského práva pod názvem: Methodologische Probleme der Lehrbücher des römischen Rechts. Jeho příspěvek je zde otištěn v českém znění na str. 345 a násl.

Vcelku nutno říci, že záměr pořadatelů na interdisciplinární pracovní zasedání vědců o starověku byl sice chvályhodný, ale že jeho uskutečnění stěží splnilo očekávaný výsledek, pro právní romanisty určitě ne; nejblíže k sobě měli zřejmě historikové a filologové.

Autoři si přes obecné pokyny volili své referáty víceméně živelně, každý hovořil o něčem z oblasti své odborné specializace a způsobem v této specializaci běžným; styčných bodů nebylo mnoho a nebyly tak podstatné, aby přinesly kýžený užitek. A tak nabyly zvláštního významu diskuse, kde nutně docházelo k interdisciplinárním kontaktům, i osobní setkání a s nimi spojené soukromé rozhovory.

Ale při každém pokusu je nutno počítat s částečným neúspěchem. Na pořadatelích kongresu je, aby zhodnotili zkušenosti, jež jejich akce přinesla, a rozhodli, zda a jak pokračovat v nastoupeném směru.

Pokud jde o právní romanisty ze socialistických zemí, ukázalo se jasně, že potřebují kromě vlastního časopisu především vlastní vědecké sjezdy (nanejvýš společně s jinými právními historiky, ale pak s jednáním v sekcích a výjimečně ve společných sezeních, kde by mohli přednášet své práce a projednávat své naléhavé problémy. A těch je jistě víc než dost.

Bartošek

Berlínské setkání právních historiků

Ve dnech 30. října - 2. listopadu 1978, proběhla v Berlíně další z pravidelných konferencí právních historiků socialistických zemí. Jejím pořadatelem byla Sektion Rechtswissenschaft Humboldt Universität v Berlíně, která určila jako téma jednání postavení dějin státu

a práva, jakožto teoreticko-politického základu výchovy socialistických právníků.

Jak napovídá již samotný název, byl tedy pro konferenci vymezen předem relativně velmi jasný a přesně ohraničený název, přičemž ovšem bylo možno již předem předpokládat, že v těcnto mezích bude odevzdána pestrá škála příspěvků, které se zaměří na nejrozmanitější aspekty výuky, resp. i jejího vědeckého zpracování v oblasti historickoprávních disciplín. V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že na rozdíl od předcházejících konferencí (např. pražské z roku 1975 nebo budapeštské z roku 1977), nebyly tentokrát zkoumány převážně vnitřní problémy, ale spíše vnější skutečnosti, projevovala se snaha přehlédnout tuto oblast v celku a její úkoly a působení v globálu; přitom byl důraz položen na pedagogickou aplikaci právněhistorických poznatků.

Jednání konference bylo rozděleno, již tradičně, do tří pracovních sekcí, z hlediska věcného zaměření referátů:

1. v prvé sekci byly zařazeny referáty, týkající se obecných otázek výuky státu a práva na právnických fakultách socialistických zemí, resp. i jednotlivých oborů této disciplíny, a to jak v historické genezi, tak i vzhledem k současnému stavu;

2. další sekce se zabývala ideově politickými problémy historickoprávních předmětů: šlo zde o takové otázky, jako význam dějin státu a práva, jakožto předmětu zprostředkujícího politické, historické a společensko vědní poznatky vůbec, zejména s přihlédnutím k významu dějin státu a práva pro upevnění revolučních tradic a vytváření profilu socialistického právníka;

3. poslední sekce měla za úkol sledovat konkrétní problémy jednotlivých odvětví právní historie. Pozornost zde byla soustředěna vesměs k tomu, jak se utvářela jednotlivá právní odvětví i na jejich současný stav. V řadě případů bylo zároveň zdůrazněno, že existuje velmi těsná, ba nutná souvislost mezi výukou právní historie a přípravou kvalifikovaných právníků pro praxi.

Konference se zúčastnili představitelé vysokých škol a dalších odborných pracovišť z SSSR, ČSSR, NDR, Polska, Maďarska, Bulharska a Rumunska. Z Československa byli přítomni pracovníci právnické fakulty UK Praha (M. Doležal, K. Malý st. a K. Malý), UJEP Brno (V. Urfus a P. Mates), KU Bratislava (F. Sivák, Š. Mertanová a J. Klimko)a Ústavu státu a práva SAV Bratislava (K. Závacká, L. Bianchi a J. Karpat).

Vlastnímu pracovnímu jednání konference, které se konalo, jak bylo již naznačeno,ve třech pracovních sekcích, předcházelo plenární zasedání, kde byly předneseny tzv. národní referáty, představující jakýsi

obecný a metodologický úvod pro jednání sekcí (za ČSSR jej vypracoval F. Sivák na téma Právne normy určujúce smer a ciel výchovy k vedeckému svetonázoru).

Jádro konference bylo ovšem přirozeně soustředěno v činnosti sekcí. Jestliže byly označeny jako pracovní, pak lze při celkovém hodnocení konference plným právem říci, že tento název byl pro ně zcela přiléhavý.

Prakticky ke každému příspěvku se rozproudila živá diskuse, v níž účastníci reagovali na přednesené myšlenky, rozvíjeli je a vyslovovali svoje, mnohdy kritické, soudy.

Berlínská konference byla bezpochyby přínosem pro právní historii socialistických zemí a prokázala mimo jiné i vysokou úroveň, kterou má tento obor u nás.

Závěry konference lze shrnout do těchto bodů: a) právněhistorické předměty tvoří nutný teoretický základ pro další studium na právnických fakultách a pouze při jejich dobrém zvládnutí mohou posluchači správně pochopit i pozitivně právní disciplíny. V tomto ohledu je třeba vždy znovu zdůraznit bezprostřední praktický význam právní historie; b) dějiny státu a práva se významně podílejí na formování profilu socialistického právníka, což vyžaduje jejich soustavnou aktualizaci, při respektování specifika oboru a růstu nároků na teoretickou úroveň; c) je nezbytné rozšířit právněhistorické poznatky nejen na právnických fakultách, ale i pro právníky, kteří již působí v praxi; d) nadále je nutno prohlubovat teoretickou úroveň bádání i výuky, používat nejmodernějších metod zkoumání, zejména metody srovnávací a sledovat skutečně marxistické pojetí této oblasti.

Mates, Urfus

Jednání právněhistorické sekce mezinárodní konference "Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR"

Univerzita Karlova uspořádala ve dnech 29.11. - 2.12.1978 u příležitosti 600. výročí smrti českého krále a římského císaře Karla mezinárodní setkání historiků. Vedle společného zasedání, kterým bylo slavnostní zahájení konference v Karolinu a úvodní plenární schůze (29. 11.1978), na které byly přednešeny referáty prof. V. R z o u n k a , DrSc., Svébytnost kultury a umění českých a slovenských zemí v době Karlově, prof. V. R á b a , CSc., Věda a vzdělání v době Karlově, doc. M. D o l e ž a l a , Koncepce státu v době Karlově v domácích a mezinárodních souvislostech a pozdravný projev akademika V. V a -

n ě č k a , probíhalo vlastní jednání v pěti sekcích - historické, dějin umění, právněhistorické, dějin jazyka a literatury, dějin filozofie a přírodních věd.

Cíl a obsah jednání sekce právněhistorické byl zaměřen na objasnění základních rysů vývoje státu a práva v době Karlově a zejména pak na prozkoumání problematiky nové koncepce státu České koruny, státoprávních vztahů mezi českým státem a římskou říší, na rozvoj české právní kultury, domácí právní vzdělanosti a posléze i vlivu právních koncepcí doby Karlovy na další vývoj českého státu a práva.

Tato tématika tvořila také obsah všech 15 referátů či vědeckých sdělení, z nichž referát doc. M. Doležala (viz výše) byl jedním ze tří hlavních koncepčních referátů, které určovaly ideologické zaměření a pojetí celé konference. Některé z ohlášených referátů pak byly předloženy konferenci v písemné formě (prof. B. K u č e r a , DrSc. Doba Karla IV., živná půda husitského revolučního hnutí, doc. St. B a l í k , CSc., Ústavní postavení krále anglického, francouzského a českého v době Karlově).

Vlastní jednání právněhistorické sekce otevřel odpoledne 30.11. 1978 akademik V. V a n ě č e k svým referátem "Ke Karlovu projektu kodifikace zemského práva pro český stát." Autor se v něm zabýval především obsahem - právním a ideologickým - Karlova návrhu a charakterizoval historické podmínky jeho vzniku i důvody jeho odmítnutí šlechtou. Upozornil na dosud nepovšimnuté souvislosti Karlova "Proemia" s uvozovacími konstitucemi Codexu Justiniánova.

Prvým zahraničním referátem na sekci bylo vystoupení doc. dr. H. K u n t s c h k e h o (Humboldtova univerzita Berlín),který přednesl referát "K obsahu a historické charakteristice zákonodárství Karla IV. ve Zlaté bule". Dr. J. K e j ř , CSc. v referátě "Maiestas Carolina v dochovaných rukopisech" provedl podrobný rozbor všech známých variant návrhu zákoníka. Objasnění souvislostí mezi pražskou univerzitou a uherským státem, význam studia a působení uherských studentů v Praze a uherských diplomatů na Karlově dvoře obsahoval důkladný referát prof. A. C z i s m a d i a (Univerzita v Pécsi, MLR).

Doc. J. K a r p a t (Bratislava), se ve svém vystoupení "Státoprávní obdoby v Čechách za Karla IV. a v Uhorsku za Ludvíka z Anjou" se zdarem pokusil na základě srovnání ústavněprávního vývoje v obou říších vyvodit obecné závěry o historických podmínkách, které ovlivňovaly jejich vývoj.

Úvodním referátem druhého zasedání právněhistorické sekce (dopoledne 1.12.1978) byl referát prof. St. R u s s o c k é h o (Univerzita Varšava) "Monarchie a stavy ve střední Evropě v době Karla IV.",

ve kterém autor provedl kritické srovnání vývoje vztahů mezi stavy a panovníkem ve státě uherském, polském a českém. Dr. K. L i t s c h , CSc., přednesl důkladně založený příspěvek "Pojem Svaté říše římské a lenní závislost českého království", ve kterém se zabýval otázkou tzv. lenní závislosti českého státu na římské říši. Prof. dr. J. C v e t l e r (Brno) charakterizoval ve svém příspěvku "Maiestas Carolina a zákoník Štefana Dušana" základní rozdíly mezi oběma zákonodárnými díly a jejich historickou podmíněností. Doc. K. M a l ý , CSc. shrnul ve svém sdělení "Ke Karlově koncepci českého státu" názory na úlohu státu České koruny v době Karlově, na význam koncepcí, které tu vznikaly, pro další vývoj českého státu v době stavovské a za absolutismu. Dr.V. U r f u s , CSc. (Universita Brno) se v referátě "Cechovní a hospodářská politika Karla IV." zabýval skutečnostmi charakterizujícími ekonomický vývoj v českém státě a úlohou cechů v Čechách ve 14. století.

Třetí a poslední zasedání sekce bylo zahájeno referátem prof. J. K a d l e c e (Horní Cerekev) "Učitelé právnické fakulty University Karlovy v době předhusitské". Objasnil podstatu výuky a ukázal na osobnosti významných právníků působících na univerzitě i na jejich vliv ve společenském životě Karlovy doby. Dr. K. A d a m o v á , CSc. (Univerzita Karlova) se zabývala ve svém sdělení "K heraldické výzdobě staroměstské mostecké věže (právněhistorický pohled)" právním významem výzdoby mostecké věže v Praze a poukázala na její závislost na historickém dotváření struktury státu České koruny. Dr. V. Š o l l e (Praha) pak svým sdělením "Donatio sub modo krále Jana z 23.X.1341 jakožto právní a hospodářské zajištění stavby gotické katedrály v Praze" se pokusil postihnout právní povahu a dosah tohoto nadačního aktu i podněty, jež vedly krále k tomuto rozhodnutí.

Stručný přehled a charakteristika přednesených referátů však ani zdaleka nevystihují celé jednání sekce, které spočívalo především v živé a často bezprostřední diskusi, která vedla k neformální výměně názorů, k ujasnění koncepcí a byla tak v pravém slova smyslu pracovní.

V podstatě lze tedy shrnout celé jednání přávněhistorické sekce do tří tématických okruhů.

Účastníci sekce se ve svých vystoupeních především shodli na tom, že český stát se ve 14. století konstituuje již jako stát centralizovaný se silnými stavovskými rysy, nezávislý na říši římské. Vztahy českých panovníků k římskému císaři byly pak posouzeny především jako vztahy mezinárodní, odpovídající počátkům rozvoje feudálního mezinárodního práva. Rovněž bylo konstatováno, že v době Karlově byly položeny právní základy existence českého státu pro zbytek feudalismu.

Pokud jde o problematiku Karlova zákonodárného projektu, bylo jednáním sekce osvětleno, že neodpovídal stavu a potřebám tehdejší české společnosti a právě proto skončil neúspěšně. Toto zjištění bylo pak podrobeno porovnání s vývojem v sousedních státech - v Uhrách, Polsku a Srbsku - a bylo zjištěno, že úsilí Karlovo zapadá do obecné kodifikační tendence, projevující se prakticky v celé Evropě a související s procesem překonávání státu feudální rozdrobenosti a s růstem stavovských tendencí.

Další skupinou problémů, posuzovaných v sekci, byly otázky právní vzdělanosti a jejího aktuálního významu v politickém, správním i diplomatickém životě 14. století. Byl prokázán značný vliv právníků na vytváření vnitřní i zahraniční politiky a současně bylo poukázáno i na pronikání právních teorií tehdejší doby do státoprávních koncepcí Karla. Mezi významné okruhy otázek v sekci projednávaných, patřila i problematika ekonomická, posuzovaná zejména z hlediska finančního základu Karlovy vlády i jejího vztahu k cechům.

Jednání sekce, na kterém se vedle zástupců zahraničních vědeckých pracovišť (Polska, NDR a Maďarska) podílelo po všechna tři zasedání kolem 25 - 35 domácích účastníků, jak v jednotlivých příspěvcích, tak i ve svém souhrnu představuje nesporný přínos pro rozvoj právněhistorických poznatků o státu a právu ve 14. století. V mnoha směrech byly opraveny některé starší soudy o Karlově zákonodárné činnosti, nově byly objasněny některé dílčí stránky postavení českého krále v římské říši a nově byl objasněn i význam právnické vzdělanosti ve 14. století. Právněhistorická sekce se tak významnou měrou podílela na nesporném úspěchu celé konference.

doc. K. Malý

Medzinárodná konferencia romanistov a civilistov vo Varšave

Inštitút rímskeho práva a Inštitút civilného práva Právnickej fakulty vo Varšave v spolupráci s Gruppo di Ricercha sulla Diffusione del Diritto Romano z Univerzity v Sassari a Neapoli zorganizovali v dňoch 3.-7. novembra 1978 neďaleko Varšavy (Popovo) trojdňový medzinárodný seminár k dvom nasledovným problémom: 1. Politická ideológie, inštitucionálna štruktúra a realita súčasných ústav, 2. Kontinuita a inovácia práva civilného (vlastníctvo, zodpovednosť). Okruh prvej problematiky sa týkal prednášok a diskúsií o politických ideológiách

a ústavných inštitútoch za republiky v starovekom Ríme a mal sa sústrediť prípadne aj na politické ideológie a inštitúty súčasného ústavného práva. Druhá tematika predkladala na diskusiu otázky vlastníckeho práva a občianskoprávnej zodpovednosti v úzkej spojitosti s rímskoprávnymi elementami nachádzajúcimi sa v dnešných systémoch platného občianskeho práva.

Prvý referát predniesol L. L a b r u n a (Napoli).Hovoril o hegemónii a funkcii senátu za republiky - egemonia senatoria - a poukázal na jeho úlohu vo vzťahu plebejcov k patricijom. Historik starovekých dejín, G. H ä r t e l (Leipzig), sa sústredil na význam i u s i t a l i c u m , ktorým boli "vyzbrojené" niektoré mestá za cisárstva, pričom sa pokúsil o nové pohlady na túto dificilnú problematiku. Veľký ohlas a bohatú diskusiu vyvolal referát ďalšieho historika z NDR, J. I r m s c h e r a (Berlin), o pojme rímskej diktatúry a jeho funkčnom pôsobení v podmienkach antickej rímskej spoločnosti. Ďalší referát predniesol právny historik W. U r u s z c z a k (Kraków), ktorý sa v subtílnom rozbore dotkol antických tradícií v Poľsku v 16. storočí. Posledný historický referát mal P. C a t a l a n o (Sassari). Zaoberal sa spisom Rousseaua "Considérations sur le gouverment de Pologne" (1771-72) a Rousseauovými rímskoprávnymi predstavami o francúzskych a talianskych Jakobínoch až po konštitúcie Bolivarove z r. 1819 a 1826.

V druhý rokovací deň prehovoril hlavný organizátor konferencie, romanista H. K u p i s z e w s k i (Warszawa), o teoretickom probléme dnešnej jurisprudencie - kontinuita a tradícia vo vlastníckom práve. Svoj zaujímavý príspevok zameral teoreticky a sústredil pritom pozornosť na pojmy blízke právnej kontinuite, resp. z neho vychádzajúce (recepcia, inverzia, petrifikácia a p.). Na analýzu stredovekých a novovekých kodifikácií sa zamerala právna historička K. S ó j k a - Z i e l i ń s k a (Warszawa) v referáte o kontinuitných a inovačných elementoch v legislatíve s ohľadom na vlastníctvo v 19. a 20. storočí. Taliansky civilista F. L u c a r e l l i (Roma) hovoril na tému sociálna funkcia vlastníctva v talianskej ústave a o relativite a variabilite obsahu vlastníckeho práva. Civilista T. D y b o w s k i (Warszawa) ako gestor konferencie zaujal nové stanovisko k problematike romanistických elementov v socialistickom práve a v súčasnom poľskom vlastníckom práve. Romanista T. G i a r o (Warszawa) predniesol referát, ktorého obsahom sa stalo právo rímcko romanistické tradície a pojem vlastníctva v práve poľskom. S vlastníckou tematikou sa zaoberal ešte K. R e b r o (Bratislava) v príspevku o romanistických elementoch v socialistickom vlastníckom práve. Jeho referát priniesol nové syntetizujúce a kritické pohľady. Záver druhého dňa

patril maďarskému romanistovi E. P ó l a y m u (Szeged), ktorý nadviazal na problém právnej kontinuity referátom o pôsobení pandektistiky v Uhorsku a jej vplyvoch na uhorskú právnu vedu a uhorské občianske právo.

V tretí deň sa rokovalo o princípe zodpovednosti v civilnom práve. Na túto tému odznelo vcelku 7 referátov. Romanista F. S e r r a o (Roma) poukázal na romanistické korene civilnoprávnej zodpovednosti. Ďalší romanista, S. S c h i p a n i (Sassari), predniesol príspevok o romanistických prvkoch v občianskoprávnej zodpovednosti. Civilista J. R e z l e r (Warszawa) sa sústredil na princíp plného odškodnenia a jeho modifikácie v súčasnom poľskom práve. Komparatistický prístup zvolil aj P. B l a h o (Bratislava) v príspevku o l u c r u m c e s s a n s v práve rímskom a československom. Civilista A. S t e l m a c h o w s k i (Warszawa) hovoril o zodpovednosti a exekúcii pri peňažných obligáciách a civilista J. O k o l s k i (Warszawa) o stupni zmluvnej slobody v socialistickom hospodárstve s poukazom na Poľsko.Posledný referát patril jednému zo spoluorganizátorov stretnutia, romanistovi W. W o X o d k i e w i c z o w i (Warszawa), ktorý poukázal na styčné problémové body rímskeho a súčasného zodpovednostného právneho systému.

Konferencia mala vysokú odbornú úroveň. Vyznačovala sa skvelou organizáciou, vyspelou pracovnou aktivitou. Celkom bolo prednesených 20 referátov s bohatou diskusiou v reči francúzskej, talianskej a nemeckej (jeden referát odznel v angličtine). Konferencie sa zúčastnili romanisti a civilisti z NDR, Maďarska, Československa, Talianska a Poľska. Možno s radosťou konštatovať,že varšavské stretnutie nielen úspešne nadviazalo na predchádzajúce dve konferencie v Sassari, v r. 1976 (Dittatura - concetti antichi e moderni, Diritto romano codificazioni e unità del sistema giuridico latinoamericano) a v Lipsku v r. 1977 (Römische Geschichte, Römisches Recht und aktuelles Recht in den sozialistischen Ländern, Methodologischen Grundfragen), ale sa ukázalo ako vhodná platforma vedeckej spolupráce historikov, romanistov a civilistov.

Blaho

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce doc. JUDr. Leonarda Bianchiho, CSc.

Dňa 16. februára 1978 sa uskutočnila obhajoba doktorskej dizertačnej práce doc. JUDr. Leonarda Bianchiho, CSc., vedúceho vedeckého pracovníka Ústavu štátu a práva SAV. Doktorskú prácu obhájil pred Komisiou

pre bohajoby doktorských dizertačných prác z oboru dejín štátu a a práva, ktorej predsedal akademik Václav Vaněček. Obhajoba sa uskutočnila na pode Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe.

Dizertant predložil na obhajobu súbor 13 vedeckých prác v rozsahu vyše 800 strán, označený spoločným názvom "Právne postavenie občana na Slovensku v období dualizmu a za buržoáznej ČSR (Kritika buržoázneho štátu a práva v rokoch 1867-1919)". Ide o práce, ktoré vo svojom komplexu tvoria jeden tematický organicky skíbený celok, i keď skúmajú uvedenú problematiku v rozsiahlom historickom období.

Autor podrobuje kritike štát a právo za kapitalizmu z hľadiska právneho postavenia občana s osobitným zreteľom na výkon buržoáznych občianskych práv a slobôd a uplatňovanie politických práv. Výsledky jeho práce jednoznačne dokazujú formálnosť buržoáznej demokracie, ako aj skutočnosť, že celý vtedajší právny systém slúžil vládnúcej triede v snahe stupňovať vykorisťovanie a upevňovať svoje výlučné vlastníctvo výrobných prostriedkov.

Oponentské posudky vypracovali: člen korešpondent SAV Miroslav Kropilák, prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc., prof. JUDr. Bohumil Kučera, CSc., prof. JUDr. Karol Rebro, DrSc.

Oponenti vyzdvihli skutočnosť,že doc. Bianchi celý rozsiahly súbor prác spracovával od samého začiatku z pozícií marxistickej metodológie so všestrannou marxistickou erudíciou. Pristupoval k spracovaniu rozsiahleho časového obdobia tak z hľadiska právneho, ako aj z hľadiska historicko-komparatistického. Spracoval a využil rozsiahly archívny materiál, ako aj veľké množstvo právnickej a historickej literatúry.

Súbor prác, ako celok, závery,ku ktorým dizertant dospel osobitne, sú charakterizované originálnosťou. Preto má práca základný význam pre výskum právno-historickej problematiky a posúva poznanie v tejto oblasti dopredu.

Oponenti, ako aj všetci diskutujúci jednomyseľne vyzdvihli významný prínos práce, celkovú angažovanosť dizertanta v oblasti pedagogickej, v spoločenských organizáciách, redakčných radách odborných časopisov, v odborných komisiách a ako poslanca obvodného národného výboru. Osobitne zdôraznili pozitívny medzinárodný ohlas vedeckých prác doc. Bianchiho a ich význam pre historickú a právnu vedu v stredoeurópskych krajinách. Oponenti podrobnou analýzou vedeckých kvalít pozitívne zhodnotili dielo dizertanta a vysoko vyzdvihli jeho prínos. Z toho potom vyplynulo,že doc. Bianchi zaujíma adekvátne miesto medzi poprednými právnymi historikmi v Československu a jeho práca je medzinárodne uznávaná.

Možno konštatovať, že celkový priebeh obhajoby ukázal vysokú aktu-

álnosť a politickú angažovanosť nielen doktorskej dizeratčnej práce, ale aj celkovej činnosti dizertanta ako vyhranenej vedeckej osobnosti. Vyzdvihla marxistický prístup k spracovanej problematike, pôvodnosť a významný prínos záverov, ku ktorým dizertant dospel a v neposlednom rade súčasnú aktuálnosť témy.

Na záver priebehu obhajoby komisia dospela jednoznačne k záveru, že predložená práce "Právne postavenie občana na Slovensku v období dualizmu a za buržoáznej ČSR" vyhovuje zo všetkých stránok požiadavkám, ktoré sa kladú na doktorské dizertačné práce v zmysle platných predpisov. Jednomyselne odporúčala, aby bola doc. Bianchimu udelená hodnosť doktora právnych vied.

Ovečková

Zemřel profesor Michail Andrejev

Bulharská a s ní i celá socialistická právní historiografie utrpěla těžkou ztrátu. 30. května 1978, v plném rozkvětu tvůrčích sil, zemřel v Sofii na následky dopravní nehody jeden z nejvýznamnějších bulharských právních historiků, profesor Michail Nikolov Andrejev.

V Bulharsku, i za jeho hranicemi byl profesor Andrejev znám jako vynikající odborník a výborný pedagog, člověk, který celý svůj život zasvětil právní vědě a výchově mladých právníků. I v Československu, k němuž měl obzvlášť vřelý vztah, podložený pracovně i osobně (jeho syn u nás úspěšně vystudoval matematicko-fyzikální fakultu a pracuje dnes jako vysokoškolský učitel v Sofii), měl profesor Andrejev celou řadu obdivovatelů a přátel.Při své poslední návštěvě Prahy v r. 1975, kdy se aktivně účastnil na mezinárodní právněhistorické konferenci "Vznik a vývoj socialistického práva", byl poctěn členstvím v předsednictvu konference a přednesením úvodního slova za všechny zahraniční delegace.

Michail Nikolov Andrejev se narodil 30. listopadu 1911 v Sofii. Po ukončení studií na sofijské právnické fakultě pracoval řadu let jako soudce. Od roku 1946 přechází k vědecko-pedagogické práci na právnické fakultě v Sofii, zprvu jako soukromý docent, od roku 1949 jako řádný docent římského práva. V roce 1951 byl jmenován řádným profesorem římského práva a od roku 1953 přednáší též dějiny bulharského státu a práva. Řadu let vedl katedru dějin bulharského státu a práva a římského práva. Působil též jako proděkan sofijské právnické fakulty.

Velmi rozsáhlá a mnohostranná je vědecká činnost profesora Andre-

jeva. Je autorem více než 80 monografií, učebnic, studií a článků, které byly publikovány jak v Bulharsku, tak i v zahraničí. Jeho výborná učebnice římského práva soukromého se v Bulharsku dočkala postupně pěti vydání. Široký rozhled v této oblasti prokazují i jeho početné dílčí studie, jako např. Římský občanský proces (1948),Rozvod v klasickém římském právu (1954), Pozemkové vlastnictví v nejstarším právu římském (1959) aj.

Profesor Andrejev se intenzívně věnoval i problematice dějin bulharského státu a práva. Víc než dvě desetiletí požíval i v tomto oboru v Bulharsku nejvyšší autority. Výsledky svého vědeckého bádání na tomto poli vtělil do prací jako jsou např.: K otázce obyčejového práva v Bulharsku v období tureckého feudalizmu (1955); Smluvní obyčejové právo v bulharských zemích v posledních desetiletích tureckého jha a zvláště po Krymské válce (1956); K otázce bulharského trestního a procesního práva před a po přijetí křesťanství (1966); Byzantské právo a balkánské státy ve středověku (1972). V centru jeho pozornosti však po celou dobu zůstával Zákon sudnyj ljudem, jak o tom svědčí zejména tyto studie: Zákon sudnyj ljudem, problém jeho původu a podstaty (1958); Zákon sudnyj ljudem, nové výklady a teorie o jeho původu (1964); Zákon sudnyj ljudem (1968). V posledních létech své činnosti se opět začal velmi mnoho věnovat otázkám bulharského obyčejového práva. Jakožto první výsledek tohoto svého obnoveného zájmu o tento významný problém opublikoval v roce 1976 práci "Výzkumy obyčejového práva ve středověkém bulharském státě - období prvního bulharského státu".

Společně s profesorem Dimitrem Angelovem je zesnulý autorem kapitálního díla "Dějiny bulharského feudálního státu a práva",které bylo v Bulharsku vydáno celkem čtyřikrát. Druhé bulharské vydání této knihy bylo též přeloženo do ruštiny a vydáno v SSSR v roce 1962. Sám profesor Andrejev je kromě toho autorem učebnice "Dějiny bulharského státu a práva v létech 1878 - 1918",která byla též vydána několikrát.

Celému tomuto rozsáhlému dílu profesora Andrejeva vtiskla nesmazatelně pečeť sama osobnost autora, člověka nesmírně pracovitého,postupujícího vždy a všude se systematičností a důsledností skutečného vědce. Přitom přes svou vysokou odbornou erudici, která z něj při každém setkání přímo vyzařovala, vystupoval zesnulý vždy jako člověk vzácně skromný, který si své významné postavení nevydobyl ničím jiným, než vahou svého díla.

Profesor Michail Andrejev, vynikající vědec a oblíbený pedagog, již není mezi námi. Jeho žáci a přátelé, v Bulharsku i v zahraničí, ho však nikdy nezapomenou.

Malý st.

Prof. JUDr. Bohumil Kučera, DrSc., zemřel

Napsat posmrtnou vzpomínku na profesora Bohumila Kučeru je úkol mimořádně nesnadný. Obtíže jsou dány tím, že nelze oddělit lidské, politické a vědecké osudy tohoto výtečného právníka, který svou profesionální dráhu na začátku třicátých let tohoto století - po absolvování pražské právnické fakulty v r. 1934 - zaměřil zcela jiným směrem než v který po desetiletích posléze vyústila.

Při sledování životní cesty profesora B. Kučery neubráníme se obdivu a dojetí. Pocházel z rodiny drobného živnostníka (krejčího), v níž se narodil v Jindřichově Hradci 10. října 1910 jako poslední z pěti dětí. Po vstupu na vysokou školu bydlel v proslulé proletářské hradčanské studentské koleji, kde se také už v r. 1931 stal členem Komunistické strany Československa. Po vojenské službě, kterou konal jako prostý vojín,pracoval jako advokátní koncipient v Praze a v Čáslavi. Zaznamenejme zde jeho vlastní, stručný a skromný nástin dramatických událostí, které následovaly.

> "V r. 1938, po rozpuštění KSČ, jsem přešel do ilegální KSČ a dělal jsem nejdříve tzv. přepážku. V r. 1939 odešel jsem do Kutné Hory a pracoval jako advokátní koncipient. Byl jsem ... tamní organizací KSČ pověřen vydáváním ilegálních časopisů "Svědomí" a "Úder". Současně jsem pomáhal čáslavským soudruhům založit a vydávat ilegální časopis "Svítání". Stal jsem se členem OV KSČ a v letech 1940 předsedou OV KSČ. Naše působení se vztahovalo na okresy Kutná Hora, Čáslav, Kolín.. Dne 16.6.1940 jsem byl Gestapem zatčen. Zatčeno bylo celé okresní vedení a vedení sousedních okresů. Postupně jsem byl vězněn na různých místech u nás i v Německu a odsouzen Lidovým soudem v Berlíně pro přípravu velezrady, spáchanou činností v ilegální KSČ. Pak jsem byl vězněn v Drážďanech, Hammelu a od léta 1944 v koncentračním táboře Escherhausen."*

Jaké asi zážitky se za těmito suchými řádky skrývají! Můžeme je jen tušit, mezi jinými i z neblahých stop, které toto období zanechalo na Kučerově zdraví. Nicméně léčil se jen krátce a vrhl se naplno do stranické a hospodářskoprávní budovatelské práce v osvobozeném Československu, napřed v Čáslavi, pak ve Zlíně-Gottwaldově a na pět měsíců i v Jáchymově. Ve dvou místech naposledy uvedených působil v klíčové funkci ředitele mamutích podniků, což vedlo k naprostému zhroucení jeho zdraví a posléze k invalidnímu důchodu.

V té době počal se věnovat studiu historie,dobrovolně odešel z dů-

---

*) Z vlastního životopisu napsaného pro účely doktorské obhajoby.

chodu a přijal místo ředitele Krajského muzea v Gottwaldově, kde však působil jen krátkou dobu, aby od 1. října 1953 začal pracovat jako odborný asistent katedry marxismu-leninismu Univerzity J.E. Purkyně v Brně. Vyvinul rozsáhlou publicistickou činnost v oboru novějších dějin. V r. 1961 dosáhl hodnosti kandidáta historických věd a o dva roky později stal se docentem dějin KSČ a současně prorektorem UJEP pro pedagogickou práci, kteroužto funkci zastával až do r. 1970. Od 1. října 1969 byl zároveň proděkanem a od 1. července 1971 pak až do 30. srpna 1973 děkanem obnovené brněnské právnické fakulty. K 1.říjnu 1970 byl mezitím jmenován mimořádným profesorem obecných dějin státu a práva na základě práce "Dělnická vláda v Sasku v r. 1923" (Brno, 1969).

V r. 1976 obdržel titul Zasloužilý učitel. Dnem 1.3.1977 odešel do důchodu, avšak dále působil jednak jako externí profesor na Ústavu marxismu-leninismu UJEP, jednak jako pedagog na právnické fakultě. V r. 1978 obhájil doktorskou disertaci "Španělsko lidové fronty - nový typ státu" (Brno, 1976) a dosáhl hodnosti doktora věd.

V dějinách naší právní historiografie byl prof. B. Kučera zjevem zcela nevšedním a svéráznym. K právněhistorickým problémům, ať již kterékoli doby a země, dovedl zaujímat správný a zásadní politický postoj, i když detailní propracování řešení, jež nastínil, bylo mnohdy už nad jeho síly a možnosti.

Ač po leta úspěšně vzdoroval různým zákeřným chorobám, které na něm hlodaly jako následek skoro pětiletého nacistického týznění, přece dne 1. května - jak krutá ironie dějin - 1979 v brněnské nemocnici svým neduhům podlehl. Všem, kteří měli příležitost sledovat v posledních desetiletích úporné úsilí prof. Kučery o vědecký vzestup ve sféře dějin státu a práva, zůstane tento neúchylný marxista v paměti jako vzor člověka,který se do poslední chvíle nevzdává vytčených cílů, za jejichž splnění co nejpoctivěji bojuje.

Vaněček

OBSAH

Články

Stanislav Matoušek, K vzniku Československé republiky 5
Dragutin Pelikán, Rozvinutá socialistická společnost v SSSR a dějiny sovětského státu a práva 51
Jozef Beňa, Prvé kodifikácie sovietskeho trestného práva 67
Vladimír Čarvaga, K problematike pozemkovej reformy zo zvláštnym zretelom na situáciu na Slovensku 93
Jan Ryba, Delikt krádeže a jeho trestání v Čechách v druhé polovině 19. století 125
Valentin Urfus, Stát a církev v návrhu na revizi zemského zřízení v Čechách v prvé třetině 18. století 147
František Hoffmann, K pracím o dějinách horního práva 161
Peter Blaho, Je obdarený manžel držitelom podla práva? 201
Milan Bartošek, Administrativní problémy antického Říma 229

Materiály

Dva právněhistorické projevy na zahajovacím zasedání vědecké konference "Doba Karla IV. v dějinách národů Československa", Praha, Karolinum, 29.11.-1.12.1978 267
1. Z úvodního projevu akademika Václava Vaněčka 267
2. Miloslav Doležal, Karlova koncepce českého státu v jeho vnitřních i vnějších vztazích 270

Recenze

Jaroslav Chovanec, Československá socialistická federácia (Florián Sivák) 281
Pavel Mates, Právní problémy zespolečenštění průmyslu v Československu 1945-1947 (Katarína Zavacká) 285
Andor Csizmadia, A szociális gondoskodás változásai Magyarországon (Jozef Karpat) 288
T. Mihály Révész, A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után (Jozef Karpat) 293

Studien aus der neuer europäischen Verwaltungsgeschichte
(Jozef Karpat) 297
Pět nových závažných knih k dějinám státu a práva u Slovanů
(Václav Vaněček) 303
Sovietskaja istoriko-pravovaja nauka. Očerki,
stanovlenija i razvitija 309
Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (Jan Tomeček) 313
Edoardo Volterra, La "Graduum agnationis vetustissima
descriptio" segnalata da Cujas (Jiří Cvetler) 316
Károly Visky, Geistige Arbeit und die "artes liberalis" in den
Quellen des römischen Rechts (Peter Blaho) 319

Z nové literatury 323

Diskuse

Otazníky kolem marxistických učebnic římského práva
(Milan Bartošek) 345

Kronika

Aktuální metodologické otázky věd o starověku 355
Berlínské setkání právních historiků 358
Jednání právněhistorické sekce mezinárodní konference "
"Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR 360
Medzinárodná konferencia romanistov a civilistov vo Varšave 363
Obhajoba doktorkej dizertačnej práce
doc. JUDr. Leonarda Bianchiho, CSc. 365
Zemřel profesor Michail Andrejev 367
Prof. JUDr. Bohumil Kučera, DrSc., zemřel 369

Právněhistorické studie 23

Stanislav Matoušek, Dragutin Pelikán, Jozef Beňa,
Vladimír Čarvaga, Jan Ryba, Valentin Urfus,
František Hoffmann, Peter Blaho, Milan Bartošek,
akademik Václav Vaněček, Miloslav Doležal

Vydala Academia
nakladatelství Československé akademie věd
Praha 1980

Obálku navrhl Juraj Herz
Redaktorka publikace Běla Wagnerová
Technická redaktorka Marie Bergström

Vydání 1. – 376 stran
Vytiskla Polygrafia n. p., závod 6, Praha 8 – Libeň
27,74 AA – 28,53 VA
Náklad 400 výtisků – 02/20 – 7580
21 – 017 – 80

Cena brožovaného výtisku 50,– Kčs
509 – 21 – 827